EDITORS
PROF. DR. VALBON ADEMI
MERVE ACAR

INTERNATIONAL KOSOVO CONGRESS ON CULTURE, ARTS AND MULTI-DISCIPLINARY STUDIES FULL-TEXT BOOK

Turkey, United States, Germany, Hungary, India, Macedonia, Kosovo, Serbia, Croatia, Russia, Azerbaijan, Morocco, Ethiopia, South Africa, Iraq

babil
com

ISBN:978-605-74582-2-3

INTERNATIONAL KOSOVO CONGRESS ON CULTURE, ARTS AND MULTI-DISCIPLINARY STUDIES

APRIL 16-18, 2021- KOSOVO

CONGRESS' FULL-TEXT BOOOK

EDITORS

Prof. Dr. Valbon ADEMI

Merve ACAR

ICONSOS PUBLISHING HOUSE 2021©

TURKEY- USA

TR: +90 538 334 59 23 USA: +1 518 629 5640

kosovocongress@gmail.com

http://kosovo-congress.iconsos.org/

All rights reserved

BABIL YAYINEVİ®

ICONSOS PUBLISHING HOUSE 2021©

Publishing Date: 26.04.2021

ISBN – 978-605-74582-2-3

CONGRESS ID

CONGRESS NAME

INTERNATIONAL KOSOVO CONGRESS ON CULTURE, ARTS AND MULTI-DISCIPLINARY STUDIES

DATE AND VENUE

APRIL 16-18, 2021
KOSOVO

ORGANIZERS

ICONSOS International Academic Network
Regional Development Studies Institute
Kosovo Teachers' Organization
Sui Generis Youth Group
Gazi Unıversity
ICONSOS Publishing House

President of Organization Committee

Prof. Dr. CALEN SCRCAIPRU

President of Coordinators'

Merve ACAR

ACCEPTED PAPERS

61 Turkish Participants
70 Foreign Participants

EVALUATION PROCESS

All Submissions Have Passed a Double-Blind Referee Evaluation Process

SESSION 1 -HALL 1 (11:00GMT+3 / 10:00 GMT+2)

APRIL 17, MODERATOR: HALİT AHMET KAHRAMAN

11:00 GMT+3	GİZEM SEYHAN ADİL OĞUZHAN	THE PREVALENCE OF MOBILE AND INTERNET BAKING: THE CASE OF TURKEY
11:15 GMT+3	ŞENAY ALSAN ŞİİR ÖNEN	ORIGIN OF CONTEMPORARY FASHION AND REFLECTIONS OF CLASS DISTINCTION ON FASHION
11:30 GMT+3	ERDEM DİRİMEŞE ŞEYDA ÖZTAŞ	SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF THE FILM “SELVI BOYLUM AL YAZMALIM”, IN THE CONTEXT OF THE CHANGE OF ‘LOVE’
11:45 GMT+3	İMAM BAKIR KANLI HANDAN YILDIRIM YILMAZ	AN ANALYSIS ON THE SIGNIFICANCE OF THE ROLE OF AGRICULTURAL COOPERATIVES IN ACHIEVING SUSTAINABLE RURAL DEVELOPMENT
12:00 GMT+3	HALİT AHMET KAHRAMAN	UKRAINE-RUSSIA RELATIONS IN THE CONTEXT OF RUSSIA'S 2014 MILITARY INTERVENTION
12:15 GMT+3	ERDEM DİRİMEŞE ŞEYDA ÖZTAŞ	THE EPIDEMIC COVID- 19 IN TURKEY AND ELDERLY DISCRIMINATION IN THE NATIONAL MEDIA
12:30 GMT+3	İMAM BAKIR KANLI TUNCAY KARABEL	AN EVALUATION ON THE SIGNIFICANCE OF DECENTRALISATION IN INCREASING EFFICIENCY AND EFFECTIVENESS OF SOCIAL WORK IMPLEMENTATIONS IN TURKEY: THE CASE OF ISTANBUL

SESSION 1 -HALL 2 (11:00GMT+3 / 10:00 GMT+2)

APRIL 17, MODERATOR: ENİS YAKUT

11:00 GMT+3	ALİ ŞAHİN MERVE TERLEMEZ YASİN TAŞPINAR	ECONOMIC RISK PERCEPTION AND EFFECTS OF CITIZENS TOWARD REFUGEES IN THE ADAPTATION PROCESS OF SYRIAN REFUGEES
11:15 GMT+3	KEMALEDDİN ERYEŞİL	EFFECT OF PERSON-ORGANIZATION FIT ON ORGANIZATIONAL SILENCE AND INTENTION TO LEAVE
11:30 GMT+3	ELİF AYÇA KARACA	THE CONCEPT OF DEATH AND A SOCIOLOGICAL APPROACH TO THE CONCEPT OF DEATH IN THE SEVENTH SEAL MOVIE
11:45 GMT+3	MERVE SUNA ÖZEL ÖZCAN	THE IMPACT OF COVID-19 ON ENERGY AND ENERGY POLICIES OF OPEC
12:00 GMT+3	RIZA BAYRAK MEHMET ÇANAKCI	HOW DOES TERRORISM AFFECT ECONOMIC GROWTH?
12:15 GMT+3	ENİS YAKUT	THE RELATIONSHIP BETWEEN MORAL DISENGAGEMENT, RUMINATION AND CONSUMER NEGATIVE REACTIONS
12:30 GMT+3	AYŞE NUR KANLI	THE THEORY OF IDEALISM: THE ROAD TO UNDERSTANDING AND EVALUATING IT THROUGH A COMPARISON WITH REALISM

SESSION 1 -HALL 3 (11:00GMT+3 / 10:00 GMT+2)

APRIL 17, MODERATOR: BAHADIR METİN

11:00 GMT+3	ÖZÜM ERKİN GEYİKTEPE	SOCIAL STIGMA OF HEALTHCARE WORKERS IN PANDEMIC OUTBREAKS
11:15 GMT+3	TEMEL ÇAKIROĞLU	PLACE AND IMPORTANCE OF THE PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS COURSE IN THE WORLD AND TURKEY
11:30 GMT+3	ALİ OSMAN ÖZTÜRK HAVVA DEMİREL BEKİR FURKAN TÜZER	THE EFFECTS OF THE PANDEMIA PROCESS ON THE SPORTS SECTOR
11:45 GMT+3	BAHADIR METİN	EXAMINATION OF THE LOCAL ELECTION-GENERAL ELECTION RELATIONSHIP IN THE CONTEXT OF VOTER BEHAVIOR
12:00 GMT+3	EDA AKKIZ AĞAŞCIOĞLU	THE EFFECT OF ENDURANCE EXERCISES ON VO2MAX IN AGING
12:15 GMT+3	ÖZGÜR YILMAZKOL	A VIEW RADIO BROADCASTING TODAY IN THE PERSPECTIVE OF BRECHT'S 'RADIO THEORY'
12:30 GMT+3	FAZİLET MUNİSE MERSİNLİOĞLU	CINEMA IN ALL ASPECTS

SESSION 1 -HALL 4 (11:00GMT+3 /10:00 GMT+2)

APRIL 17, MODERATOR: KUTAY UZUN

11:00 GMT+3	EDA YILDIZ ASLI ÖZLEM TARAKCIOĞLU	THE TRANSFER OF ORIENTATIONAL CONCEPTUAL METAPHORS RELATED WITH "OBJECT OF LOVE": THE CASE OF "DIVAN-I KEBIR" BY RÛMÎ AND "DIVINE COMEDY" BY DANTE
11:15 GMT+3	MUHLİSE COŞGUN ÖGEYİK	FINDING SOLUTIONS TO THE CHALLENGES OF PEDAGOGICAL CONTENT KNOWLEDGE DEVELOPMENT
11:30 GMT+3	MUHLİSE COŞGUN ÖGEYİK	TEACHING STRATEGY AWARENESS AND LANGUAGE TEACHER EDUCATION
11:45 GMT+3	KUTAY UZUN	SYNTACTIC COMPLEXITY AND THE COMPONENTS OF EFL WRITING PERFORMANCE: A REGRESSION STUDY
12:00 GMT+3	KUTAY UZUN	EMOTIONAL LOAD, FORMALITY, INFORMATIVENESS AND IMPLICATURE IN RELATION TO L2 WRITING PERFORMANCE
12:15 GMT+3	ÖMER ULUM	THE EXTENT OF THE REVISED BLOOM'S TAXONOMY IN THE READING SECTIONS OF THE LOCAL EFL TEXTBOOKS DESIGNED FOR SECONDARY SCHOOLS
12:30 GMT+3	KAAN DİYARBAKIRLIOĞLU	"WHAT IS THE IMPORTANT REASONS OF BREXIT? WHAT DID CHANGE IN BRITISH POLICY?"

SESSION 2 -HALL 1 (13:30 GMT+3 /12:30 GMT+2)

APRIL 17, MODERATOR: İLYAS KAYAOKAY

13:30 GMT+3	H. BULUTHAN ÇETİNTAŞ	SYMBOLIC ENVIRONMENTALISM: GREENWASHING
13:45 GMT+3	İLYAS KAYAOKAY	THE WAR POEM OF NAKIBOĞLU TACEDDIN, ONE OF THE 14TH CENTURY POETS, ABOUT HZ ALI: DÂSTÂN-I 'ADEN DER HİKÂYET-İ HASAN VE HÜSEYİN
14:00 GMT+3	MURAT KOÇYİĞİT BÜŞRA KÜÇÜKCİVİL	DIGITALIZATION IN EDUCATION DURING COVID–19 PANDEMIA: A RESEARCH ON PUBLIC RELATIONS EDUCATION
14:15 GMT+3	SEZGİN KONDAL	MOTIVATIONAL FACTORS IN SLA: A CASE STUDY IN TURKISH CONTEXT
14:30 GMT+3	İLYAS KAYAOKAY	LITERARY ADVICE ABOUT WITHOUT PRAYER IN TURKISH LITERATURE AND AN UNKNOWN VERSE STORY OF WITHOUT PRAYER AND HZ. ALI
14:45 GMT+3	MURAT KOÇYİĞİT BÜŞRA KÜÇÜKCİVİL	INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN BRAND IMAGE AND BRAND LOYALTY IN THE FORMATION PROCESS OF "LOVEMARK" IN A GENERATION Z SAMPLE
15:00 GMT+3	TUNAY KARAKÖK	VALĀYAT-NĀMA-I HĀDJĪ BAKTĀSH-Ī WĀLĪ AS HISTORICAL SOURCE

SESSION 2 -HALL 2(13:30 GMT+3 /12:30 GMT+2)

APRIL 17, MODERATOR: ÖMER TÜRK

13:30 GMT+3	CANAN KOÇ TÜRKAN KEJANLI	EXAMINATION OF CULTURAL CHANGE IN PUBLIC HOUSE CASES
13:45 GMT+3	BURAK GÜRTEKİN HAMİDE BURCU ÖZGÜVEN	FUEL DISTRIBUTION AND GAS STATIONS IN ISTANBUL IN THE EARLY REPUBLICAN PERIOD
14:00 GMT+3	ŞÜKRAN TANRIVERDİ TÜLİN ÇELİK	RESEARCH OF REPAIR AND STRENGTHENING WORKS IN HISTORICAL MINES
14:15 GMT+3	ÖMER TÜRK	CLASSIFICATION OF BENIGN AND MALIGNANT TUMORS IN PRE-TRAINING DEEP LEARNING ARCHITECTURE
14:30 GMT+3	MUSTAFA KEMAL BİLİCİ	EVALUATION OF FACTORS AFFECTING SURFACE ROUGHNESS IN MILLING PROCESS OF FE 37 STRUCTURAL STEEL BY ANOVA ANALYSIS
14:45 GMT+3	HANDAN KULAN	ANALYSIS OF PROTEIN PROFILES IN DIFFERENT BRAIN REGIONS OF TS65DN AND TC1 MICE FOR DOWN SYNDROME
15:00 GMT+3		

SESSION 2 -HALL 3(13:30 GMT+3 /12:30 GMT+2)

APRIL 17, MODERATOR: EMRE JILTA

13:30 GMT+3	YAKUP GÜLEKÇİ AHMET TÜLEK	RECOVERY OF LATENT FINGERPRINTS FROM THE INNER SURFACES OF ADHESIVE TAPES: TAPE SEPARATING SOLUTION
13:45 GMT+3	EMRE JILTA	COMPARATIVE ANALYSIS OF INFORMATION TECHNOLOGY CURRICULUM IN PUBLIC AND PRIVATE UNIVERSITIES IN KOSOVO
14:00 GMT+3	YİĞİTHAN YILMAZ HASAN SERDAR	PERFORMANCE ANALYSIS OF MULTIPLE RECONFIGURABLE INTELLIGENT SURFACES WITH SİMRIS
14:15 GMT+3	AKIN OKTAV CEVHER YUSUF İNAN EMRE ALTAY	MODAL ANALYSIS OF A HOLLOW BERNOULLI-EULER BEAM
14:30 GMT+3	HASAN POLAT MEHMET SİRAÇ ÖZERDEM	AUTOMATIC DETECTION OF MEDICAL MASK USE IN PUBLIC SPHERE WITH SQUEEZENET-BASED TRANSFER LEARNING APPROACH
14:45 GMT+3	EROL İMREN RIFAT KURT AYŞİN AŞKIN	AUGMENTED REALITY APPLICATIONS IN FURNITURE INDUSTRY
15:00 GMT+3	SAİD ALİ KUDAYNETOV	ACCORDING TO ISLAMIC LAW "MUALLAFA AL-QULÛB" TODAY

SESSION 2 -HALL 4(13:30 GMT+3 /12:30 GMT+2)

APRIL 17, MODERATOR: ALİ BİLGİLİ

13:30 GMT+3	GÜL BÜLBÜL MARAŞ GÜLBİN KONAKÇI BERNA NİLGÜN ÖZGÜRSOY URAN	KEY ROLE IN INDIVIDUALIZED CARE IN NURSING PRACTICES: COMMUNICATION
13:45 GMT+3	ALİ BİLGİLİ BAŞAK HANEDAN	IS COVID-19 TRANSMITTED TO LIVESTOCK ANIMALS? IS IT A RISK FOR MEAT, MILK AND OTHER FOODS OF ANIMAL ORIGIN?
14:00 GMT+3	TUĞÇE ERSOY NAİLE BİLGİLİ	THE THOUGHTS AND EXPERIENCES OF ELDERLY INDIVIDUALS ABOUT THE COVID-19 OUTBREAK: A QUALITATIVE RESEARCH
14:15 GMT+3	ELEM KOCAÇAL GÜL BÜLBÜL MARAŞ ARZU BAHAR	A CONCEPT GUIDING THE NEW GENERATION OF NURSING: ENTREPRENEURSHIP
14:30 GMT+3	IBRAHİM BALKAYA	A COMMON MORPHOLOGICAL APPROACH TO IXODID TICKS AND THEIR ROLE AS VECTORS
14:45 GMT+3	HÜLYA BALKAYA	THE BRANCHING PATTERN OF THE NERVUS ISCHIADICUS AFTER PASSING THROUGH THE FORAMEN ISCHIADICUM MAJUS IN HASAK SHEEP BREED
15:00 GMT+3	ELEM KOCAÇAL İBRAHİM ÖZGÜ	A GLOBAL PROBLEM FOR HEALTHCARE WORKERS: OCCUPATIONAL ACCIDENTS AND OCCUPATIONAL DISEASES

SESSION 3 -HALL 1 (16:00 GMT+3/15:00 GMT+2)

APRIL 17, MODERATOR: NURCAN VARDAN YEL

16:00 GMT+3	NAZLI GÜNGÖR KADRİYE ÖNEŞ	THE EFFECT OF BOBATH APPROACH ON HEMIPLEGIC SHOULDER PAIN, SPASTICITY AND UPPER EXTREMITY FUNCTIONALITY IN STROKE PATIENTS: A PROSPECTIVE, RANDOMIZED, CONTROLLED AND SINGLE-BLIND TRIAL
16:15 GMT+3	NURCAN VARDAR YEL	STATISTICAL DETERMINATION OF PRIMARY FACTORS AFFECTING THE DHA CONTENT OF MICROALGAE
16:30 GMT+3	TEFİDE KIZILDENİZ GİZEM ŞAKIR	DYNAMIC OF CLIMATE CHANGE AND EPIDEMICS IN TERMS OF FOOD SECURITY
16:45 GMT+3	TAHA KUTAY AYDIN SİDAR GÖLER BUSE TUNA TEFİDE KIZILDENİZ	EFFECTS OF CLIMATE CHANGE ON WHEAT PRODUCTION IN TURKEY
17:00 GMT+3	MEHMET TÜRKYILMAZ SEZEN KÜÇÜKÇONGAR	OPTIMIZATION OF VORTEX ASSISTED LIQUID-LIQUID MICRO EXTRACTION METHOD FOR ANALYSIS OF ENDOSULFAN AND ITS METABOLITES
17:15 GMT+3		
17:30 GMT+3		

SESSION 3 -HALL 2 (16:00 GMT+3/15:00 GMT+2)

APRIL 17, MODERATOR: YASSINE ENNACIRI

16:00 GMT+3	ELENA BOOTS	CAN WE USEFULLY TALK ABOUT A FAILURE OF INTELLIGENCE? A THEORY OF MIND PERSPECTIVE
16:15 GMT+3	VALBON ADEMI-VEHBI RAMAJ LINDITA ADEMI	TEXT TO SPEECH (TTS) TECHNOLOGY
16:30 GMT+3	MEZGEB LIQE ADUGNA ENEYEW AKALU DAFISAL	PREVALENCE AND DETERMINANTS OF FOOD AND NUTRITIONAL SECURITY OF RURAL WOMEN OF REPRODUCTIVE AGE IN NORTHERN ETHIOPIA
16:45 GMT+3	SAMHITA K. POOJA VARMA	COGNITIVE CONTROL, COGNITIVE HARDINESS AND DISPOSITIONAL MINDFULNESS: A MIXED METHODS CASE REPORT
17:00 GMT+3	YASSINE ENNACIRI MOHAMMED BETTACH	THE WET CONVERSION OF THE PHOSPHOGYPSUM BY ALKALINE HYDROXIDE: A REVIEW (PART II)
17:15 GMT+3		
17:30 GMT+3		

SESSION 3 -HALL 3 (16:00 GMT+3/15:00 GMT+2)

APRIL 17, MODERATOR: SÜHEYLA KOCAMAN

16:00 GMT+3	ABDULGAFFAR MUHAMMAD ET AL.	AN EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN GLOBALIZATION AND POVERTY INEQUALITY
16:15 GMT+3	ABDULGAFFAR MUHAMMAD ET AL.	NEW PUBLIC MANAGEMENT MODEL AND ITS APPLICATION AS A SUSTAINABLE MODEL FOR PUBLIC SECTOR MANAGEMENT
16:30 GMT+3	WASEEM MAJİD PHD	EXODUS OF KASHMIRI PANDITS: A PREEMINENT THEME IN THE POETRY OF AGA SHAHID ALI.
16:45 GMT+3	YİĞİTHAN YILMAZ HASAN SERDAR	PERFORMANCE ANALYSIS OF MULTIPLE RECONFIGURABLE INTELLIGENT SURFACES WITH SIMRIS
17:00 GMT+3	SÜHEYLA KOCAMAN	ADSORPTION BEHAVIOR OF METHYLENE BLUE ON MULTIWALLED CARBON NANOTUBE BASED ADSORBENTS
17:15 GMT+3		
17:30 GMT+3		

SESSION 1 -HALL 1 (11:00GMT+3 / 10:00 GMT+2)

APRIL 18,MODERATOR: EVA ANKE BECKER

11:00 GMT+3	YOLANDI MBULU	POLITICS AND LAW IN SOUTH AFRICA: THE CASE OF ZUMA
11:15 GMT+3	SIMON JURANOVIC	FROM THE WORLD OF UTOPIA AND DYSTOPIA TO TODAY'S REALITY
11:30 GMT+3	AMIN WORKU	AN ESSAY ON THE HISTORY OF IDEAS
11:45 GMT+3	EVA ANKE BECKER	THE RESULTS OF GLOBAL WARMING AND OUR NEW WORLD
12:00 GMT+3	LUKA KOSTIC	CLIMATE ACT AGAINST GLOBAL CLIMATE CHANGE
12:15 GMT+3	PETER MILL ROBERT SMITH	EUROPEAN UNION COMMON FOREIGN AND SECURITY POLICY (CFSP) AND ITS STRUCTURAL WEAKNESSES
12:30 GMT+3	RƏŞAD QARAYEV	THE IMPORTANCE OF TRANSBOUNDARY WATER IN TERMS OF INTERNATIONAL RELATIONS IN CENTRAL ASIA

SESSION 1 -HALL 2 (11:00GMT+3 / 10:00 GMT+2)

APRIL 18, MODERATOR: CAROLYN KAPP

11:00 GMT+3	ALEX CLARKSON	AN EXAMPLE OF CIVIL DISOBEDIENCE: MARTIN LUTHER KING
11:15 GMT+3	CAROLYN KAPP	BRITAIN AND FRANCE FROM FASHODA CRISIS TO FRIENDSHIP AGREEMENT
11:30 GMT+3	TOFIQ TAHIRSOY	CONSTRUCTING DEMOCRACY IN LATIN AMERICA: US ECONOMIC SANCTIONS ON VENEZUELAN ECONOMY
11:45 GMT+3	RƏŞAD MAHIRZADƏ	PAN-TURKISM AS A THREAT IN A COMMERCIAL AND STRATEGIC CONTEXT FOR RUSSIA
12:00 GMT+3	GÜLNAZ HIDAYATOVA	ISLAM AS A FACTOR IN THE CONTEXT OF SOVIETIZATION POLICIES
12:15 GMT+3	KRISHAN MALVIYA	FOUNDATIONS OF MODERNIZATION IN CENTRAL ASIA
12:30 GMT+3	CHHAYA VADEKAR	GALIYEV'S APPROACH TO TURAN ON THE WAY TO REACH THE INTERNATIONAL

SESSION 1 -HALL 3 (11:00GMT+3 / 10:00 GMT+2)

APRIL 18, MODERATOR: ZEYNƏB HAJIYEVA

11:00 GMT+3	HURIYA TAZI	COMPARISON OF NATIONALITY POLICY IN STALIN AND GORBACHEV TIMES
11:15 GMT+3	BAAROQ N'AIT	GORBACHEV'S PERESTROIKA AND GLASTNOST POLICIES AND REHABILITATION OF THE SOVIET SYSTEM
11:30 GMT+3	ZAWDIE YOSEF FRAYZER	ALAS PARTY'S GAINING IMPORTANCE AND DEVELOPMENT
11:45 GMT+3	ZEYNƏB HAJIYEVA	SOVIETS PROVOKING CENTRAL ASIAN COUNTRIES OVER ETHNIC IDENTITY
12:00 GMT+3	CAHAN QIYASQIZI MƏRYAM ASIMANLI	SOVIETS' NATIONALITIES POLICY AND ITS FOUNDATIONS
12:15 GMT+3	TESFAYE ABERA ABEBE	NATIONALISM AS A ELEMENT TO ACTIVATE THE MASSES IN SOVIET ADMINISTRATION
12:30 GMT+3	BAS WIJDEMAN	THE MORAL PHILOSOPHIES OF FICHTE, SCHELLING AND HEGEL: A STUDY OF GERMAN IDEALISM

SESSION 1 -HALL 4 (11:00GMT+3 /10:00 GMT+2)

APRIL 18,MODERATOR: CENTOLA EAWDA

11:00 GMT+3	HAMID IBRAHIM	THE IMPACT OF THE SYRIAN REFUGEE CRISIS ON TR-EU RELATIONS
11:15 GMT+3	RADANA HRISTOV	EU-TURKEY READMISSION AGREEMENT
11:30 GMT+3	BAARIQ AL-FASSI	REALISM AND SECURITY APPROACHES OF THE COPENHAGEN SCHOOL
11:45 GMT+3	NENASHEVA SNEZANA TIMUROVNA	ENERGY POLICIES OF KAZAKHSTAN
12:00 GMT+3	VALON SHALA	REALIST EKOL AND SECURITY DILEMMA
12:15 GMT+3	CENTOLA EAWDA	TURKEY AND EGYPT TERRORISM INVESTIGATION OF ECONOMIC IMPACT ON THE MIDDLE EAST
12:30 GMT+3	AKILAH ABBAS	IRAQ FOREIGN POLICY AFTER 2003

SESSION 2 -HALL 1 (13:30 GMT+3 /12:30 GMT+2)

APRIL 18, MODERATOR: MILEKHINA MARFA ARTEMIEVNA

13:30 GMT+3	NAUM KAINOWSKI	DEMOCRACY AND POLITICAL REPRESENTATION: A RELATIONAL PERSPECTIVE
13:45 GMT+3	VLADO VANGELOV	NAGORNO-KARABAKH PROBLEM SOLVED AFTER THE WAR IN 2020
14:00 GMT+3	PETRA TODOROVIĆ	WHAT FACTORS AFFECT THE DEMOCRATIZATION OF POLAND ON INTEGRATION PROCESS WITH THE EUROPEAN UNION
14:15 GMT+3	ILIJA RADAN	THE IMPORTANCE AND FUTURE OF GERMANY IN THE EUROPEAN UNION
14:30 GMT+3	FAHIMAH EL MOUDDEN	THE AFGHANISTAN WAR: INVESTIGATION OF REGIONAL PROBLEMS: THE TALIBAN CASE
14:45 GMT+3	MILEKHINA MARFA ARTEMIEVNA	GEORGIA'S INDEPENDENCE AND AFTER RUSSIAN-GEORGIAN RELATIONS
15:00 GMT+3	USOYEV TSEZAR GERMANOVICH	RUSSIA ENERGY POLICY AFTER THE COLD WAR

SESSION 2 -HALL 2(13:30 GMT+3 /12:30 GMT+2)

APRIL 18, MODERATOR: KARZHOVA ALINA RODIONOVNA

13:30 GMT+3	DERIFA YASSIN	THE GULF WAR: IRAQ'S INVASION OF KUWAIT
13:45 GMT+3	YONAS GIRUM NAHUM	THE ROLE OF FRANCE IN RWANDA GENOCIDE
14:00 GMT+3	QOŞQAR TURALZADƏ	AUTHORITARIAN CONFLICT MANAGEMENT AND LIBERAL PEACE- BUILDING: THE CASE OF POLITICAL SETTLEMENT IN POST-CONFLICT KYRGYZSTAN
14:15 GMT+3	KARZHOVA ALINA RODIONOVNA	US-SOVIET UNION RELATIONSHIP DURING COLD-WAR PERIOD
14:30 GMT+3	ANTOON IETSWAARD	EXAMINING THE IMPACT OF THE ROLE OF THE NETHERLANDS WITHIN THE EU AND THE UN ON ITS ATTITUDE AS A REGIONAL POWER DURING THE DARFUR CRISIS
14:45 GMT+3	NIZAMI IBRAGIMOV	CHINA'S ATTACK ON THE UYGHUR TURKS
15:00 GMT+3	RAMADAN KRASNIQI	A STUDY ON PSYCHO-VIOLENCE THAT TEACHERS MAY ENCOUNTER IN SCHOOLS

SESSION 2 -HALL 3(13:30 GMT+3 /12:30 GMT+2)

APRIL 18, MODERATOR: ANASTAZIJA VEKIĆ

13:30 GMT+3	ARBEN MORINA	DRUGS USED IN SEXUAL ATTACK (RAPPED DRUGS)
13:45 GMT+3	ANASTAZIJA VEKIĆ	DUTIES OF THE PSYCHOLOGY AND WORLD PRACTICES IN SUPERVISED FREEDOM PRACTICE
14:00 GMT+3	RAHUL AHUJA	WAR AND THE CHILD
14:15 GMT+3	VERSHA UPASANI	THE USE OF VIOLENCE IN FIGHT CLUB FILM AS A CIVILIZATION CRITICISM
14:30 GMT+3	UJALI BAJPA	ELDERLY VIOLENCE AND ABUSE
14:45 GMT+3	MARINA MUVCESKA	SEXUAL VIOLENCE IN THE FAMILY
15:00 GMT+3	TODORKA GEORGIEVSKA	REFLECTIONS OF THE FEAR OF CRIME VICTIMS ON MODERN LIFE

SESSION 2 -HALL 4(13:30 GMT+3 /12:30 GMT+2)

APRIL 18, MODERATOR: DANILTSIN MARKA NIKITOVICH

13:30 GMT+3	GEORGIOS LUKIC	VIOLENCE AGAINST THE HOMELESS
13:45 GMT+3	ĐOKO PEJAKOVSKİ	INVESTIGATION OF MOBBING IN TERMS OF VICTIM MOBBING FIGHTING METHODS AND SOLUTION RECOMMENDATIONS
14:00 GMT+3	JAYNE HALL	THEORY IN US FOREIGN POLICY
14:15 GMT+3	ELENA GHOLAM	EUROSCEPTICISM: EFFECTS OF EUROSCEPTICISM TO 2017 FRENCH PRESIDENTIAL ELECTIONS
14:30 GMT+3	TARABAI GAU	REACTIONS OF EUROPEANS TO IMMIGRATION
14:45 GMT+3	DANILTSIN MARKA NIKITOVICH	SPACE, POWER AND LAW
15:00 GMT+3	RAFAEL IVANOV	PSYCHOLOGICAL IMPACT OF VIOLENCE EVENTS ON SOCIETY

SESSION 3 -HALL 1 (16:00 GMT+3/15:00 GMT+2)

APRIL 18, MODERATOR: LOESJE ROSMAN

16:00 GMT+3	LOESJE ROSMAN	NEW TECHNOLOGY BLOCKCHAIN AND ITS POTENTIALS
16:15 GMT+3	BALÁZS ALEX	GEN Z'S RELATIONSHIP WITH NEW GENERATION ENTREPRENEURSHIP
16:30 GMT+3	SHRUTI MALHOTRA GUNADHYA DAYAL	LAW AGAINST ILLEGAL IDEAS ABOUT THE USE OF TODAY'S TECHNOLOGIES
16:45 GMT+3	TURAN ZEYNALLI	THE BASIS OF SPATINAL PLANNING
17:00 GMT+3	THEA TIGCHELHOFF	RE-ESTABLISHING COMMUNICATION NETWORKS WITH 5G TECHNOLOGY
17:15 GMT+3	HIRA CHAUDHARI	ARTIFICIAL INTELLIGENCE STUDIES AND NEW APPROACHES TO ARTIFICIAL INTELLIGENCE
17:30 GMT+3		

Photography Gallery

ISBN:978-605-74582-2-3

Venue: KOSOVO

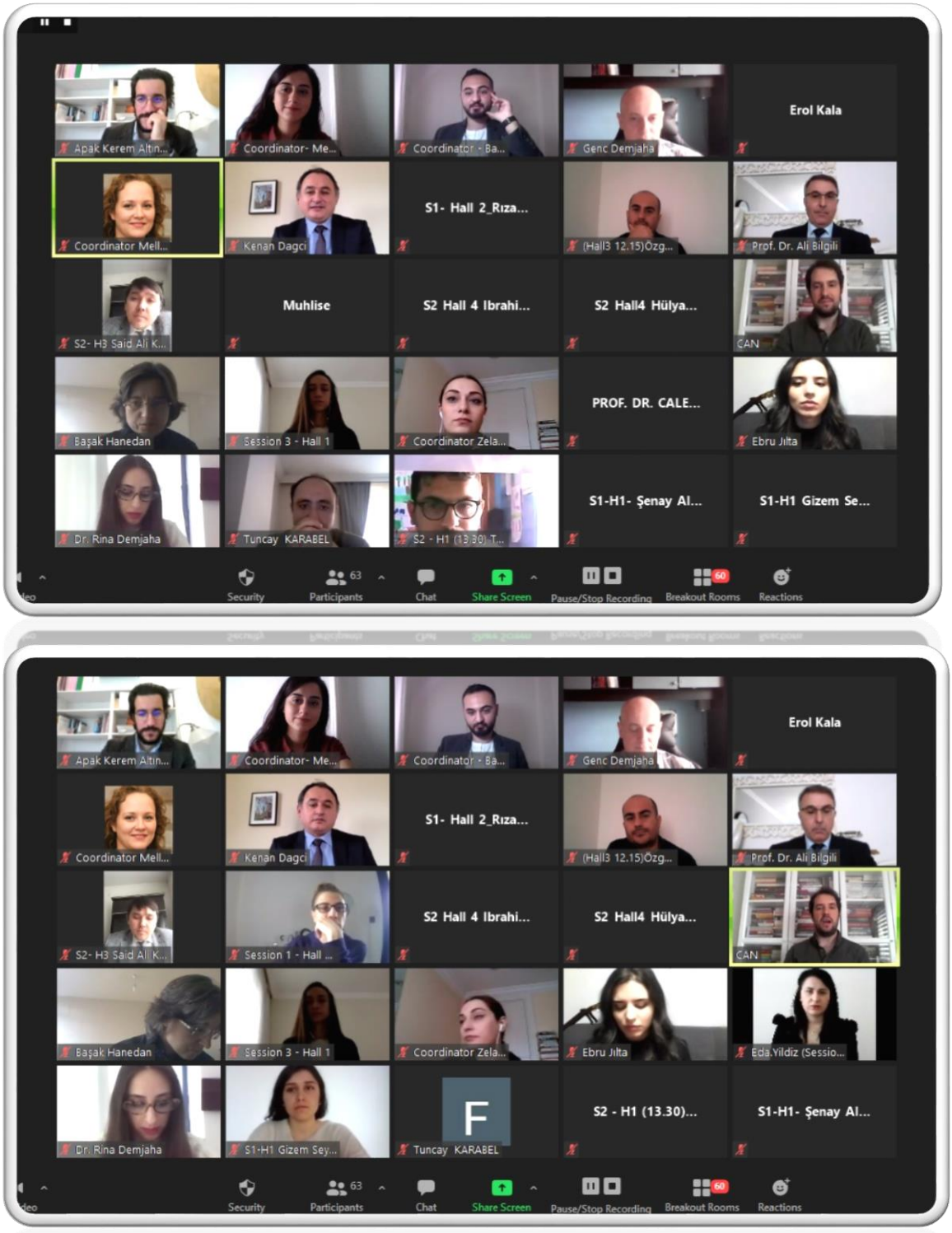

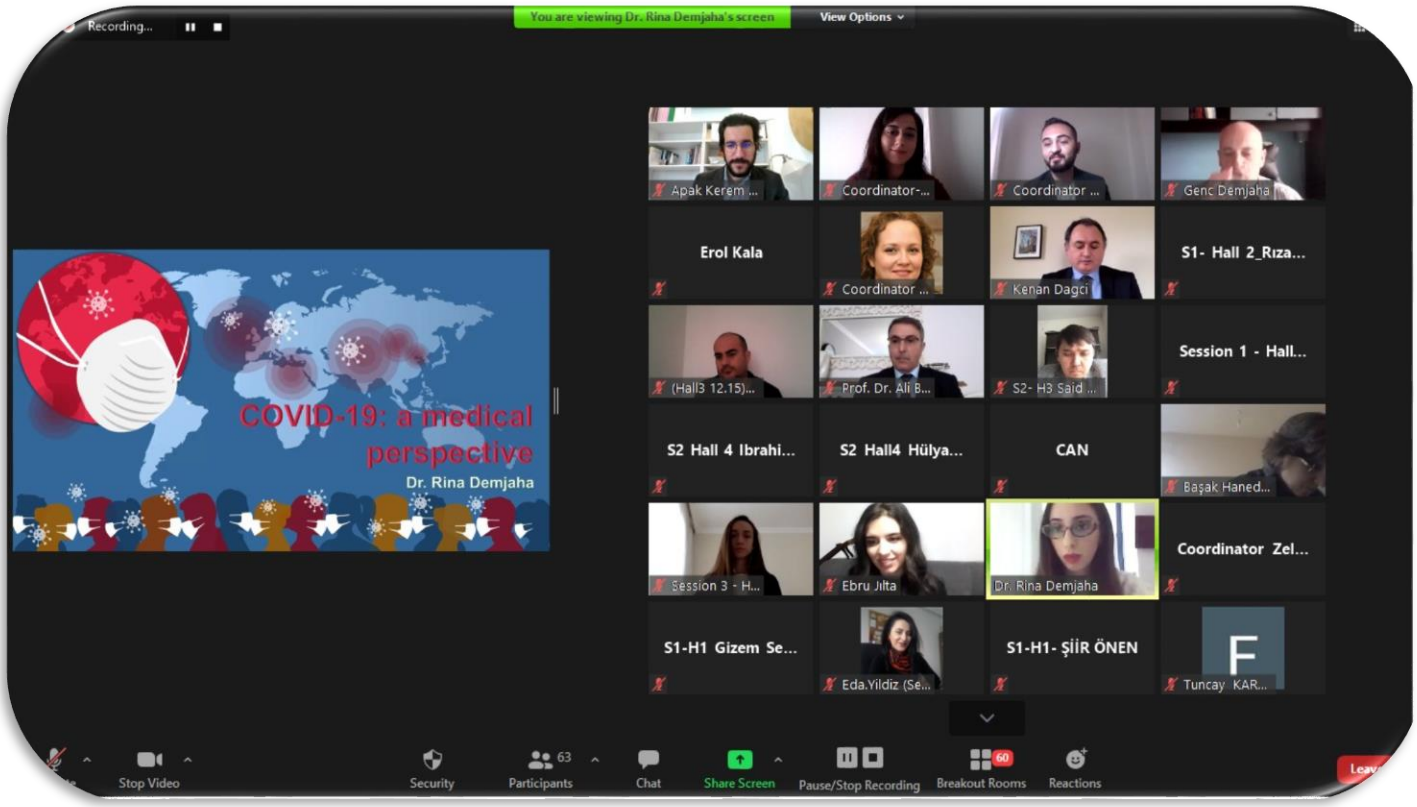
Recording...
You are viewing Dr. Rina Demjaha's screen
View Options
COVID-19: a medical perspective
Dr. Rina Demjaha
Apak Kerem ...
Coordinator-...
Coordinator ...
Genc Demjaha
Erol Kala
Coordinator ...
Kenan Dagci
S1- Hall 2_Rıza...
(Hall3 12.15)...
Prof. Dr. Ali B...
S2- H3 Said ...
Session 1 - Hall...
S2 Hall 4 Ibrahi...
S2 Hall4 Hülya...
CAN
Başak Haned...
Session 3 - H...
Ebru Jılta
Dr. Rina Demjaha
Coordinator Zel...
S1-H1 Gizem Se...
Eda.Yildiz (Se...
S1-H1- ŞİİR ÖNEN
Tuncay KAR...
Stop Video
Security
Participants
63
Chat
Share Screen
Pause/Stop Recording
Breakout Rooms
60
Reactions

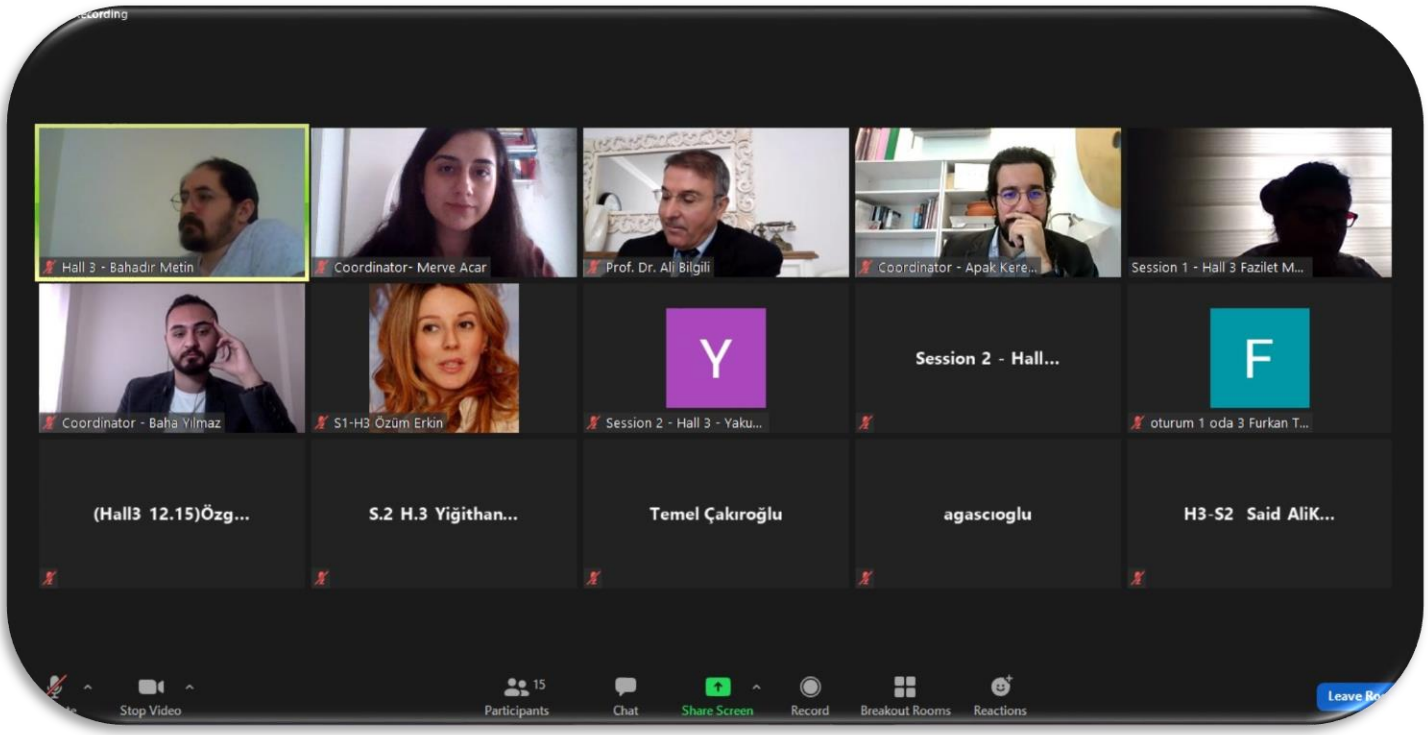
Hall 3 - Bahadır Metin
Coordinator- Merve Acar
Prof. Dr. Ali Bilgili
Coordinator - Apak Kere...
Session 1 - Hall 3 Fazilet M...
Coordinator - Baha Yılmaz
S1-H3 Özüm Erkin
Session 2 - Hall 3 - Yaku...
Session 2 - Hall...
oturum 1 oda 3 Furkan T...
(Hall3 12.15)Özg...
S.2 H.3 Yiğithan...
Temel Çakıroğlu
agascıoglu
H3-S2 Said AliK...
Stop Video
Participants
15
Chat
Share Screen
Record
Breakout Rooms
Reactions

CONTENTS

CAN WE USEFULLY TALK ABOUT A FAILURE OF INTELLIGENCE? A THEORY OF MIND PERSPECTIVE 4

A CONCEPT GUIDING THE NEW GENERATION OF NURSING: ENTREPRENEURSHIP 11

A GLOBAL PROBLEM FOR HEALTHCARE WORKERS: OCCUPATIONAL ACCIDENTS AND OCCUPATIONAL DISEASES 18

ANALYSIS OF PROTEIN PROFILES IN DIFFERENT BRAIN REGIONS OF TS65DN AND TC1 MICE FOR DOWN SYNDROME 26

PERFORMANCE ANALYSIS OF MULTIPLE RECONFIGURABLE INTELLIGENT SURFACES WITH SimRIS 32

AN EVALUATION ON THE SIGNIFICANCE OF DECENTRALISATION IN INCREASING EFFICIENCY AND EFFECTIVENESS OF SOCIAL WORK IMPLEMENTATIONS IN TURKEY: THE CASE OF ISTANBUL 38

CONCEPT OF DEATH AND A SOCIOLOGICAL APPROACH TO THE CONCEPT OF DEATH IN THE SEVENTH SEAL MOVIE 64

THE EXTENT OF THE REVISED BLOOM'S TAXONOMY IN THE READING SECTIONS OF THE LOCAL EFL TEXTBOOKS DESIGNED FOR SECONDARY SCHOOLS 75

ACCORDING TO ISLAMIC LAW "MUALLAFA AL-QULÛB" TODAY 84

THE WAR POEM OF NAKIBOĞLU TACEDDIN ONE OF THE 14TH CENTURY POETS ABOUT HZ. ALI: *DÂSTÂN-I 'ADEN DER HİKÂYET-İ HASAN VE HÜSEYİN* 97

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN BRAND IMAGE AND BRAND LOYALTY IN THE FORMATION PROCESS OF "LOVEMARK" IN A GENERATION Z SAMPLE 147

LITERARY ADVICE ABOUT WITHOUT PRAYER IN TURKISH LITERATURE AND AN UNKNOWN VERSE STORY OF WITHOUT PRAYER AND HZ. ALI 160

DIGITALIZATION IN EDUCATION DURING COVID–19 PANDEMIA: A RESEARCH ON PUBLIC RELATIONS EDUCATION 191

IS COVID-19 TRANSMITTED TO LIVESTOCK ANIMALS? IS IT A RISK FOR MEAT, MILK AND OTHER FOODS OF ANIMAL ORIGIN? 203

THE EFFECTS OF THE PANDEMIA PROCESS ON THE SPORTS SECTOR 212

SYMBOLIC ENVIRONMENTALISM: GREENWASHING 222

EXAMINATION OF CULTURAL CHANGE IN PUBLIC HOUSE CASES 229

THE IMPACT OF COVID-19 ON ENERGY AND ENERGY POLICIES OF OPEC 251

VALĀYAT-NĀMA-I HĀDJĪ BAKTĀSH-Ī WĀLĪ AS HISTORICAL SOURCE 260

COMPARATIVE ANALYSIS OF INFORMATION TECHNOLOGY CURRICULUM IN PUBLIC AND PRIVATE UNIVERSITIES IN KOSOVO 267

THE EPIDEMIC COVID- 19 IN TURKEY AND ELDERLY DISCRIMINATION IN THE NATIONAL MEDIA 275

THE EFFECT OF PERSON-ORGANIZATION FIT ON ORGANIZATIONAL SILENCE AND TURNOVER INTENTION 293

SOCIAL STIGMA OF HEALTHCARE WORKERS IN PANDEMIC OUTBREAKS 304

DYNAMIC OF CLIMATE CHANGE AND EPIDEMICS AFFECTING FOOD SECURITY 312

THE PREVALANCE OF MOBILE AND INTERNET BANKING SYSTEM: THE CASE OF TURKEY 320

KEY ROLE IN INDIVIDUALIZED CARE IN NURSING PRACTICES: COMMUNICATION 333

UKRAINE-RUSSIA RELATIONS IN THE CONTEXT OF RUSSIA'S 2014 MILITARY INTERVENTION 341

A COMMON MORPHOLOGICAL APPROACH TO IXODID TICKS AND THEIR ROLE AS VECTORS 356

“WHAT IS THE IMPORTANT REASONS OF BREXIT? WHAT DID CHANGE IN BRİTİSH POLICY?” 363

A VIEW RADIO BROADCASTING TODAY IN THE PERSPECTIVE OF BRECHT'S 'RADIO THEORY 370

SYNTACTIC COMPLEXITY AND THE COMPONENTS OF EFL WRITING PERFORMANCE: A REGRESSION STUDY 382

FINDING SOLUTIONS TO THE CHALLENGES OF PEDAGOGICAL CONTENT KNOWLEDGE DEVELOPMENT 394

TEACHING STRATEGY AWARENESS IN TEACHER TRAINING PROCESS 401

EVALUATION OF FACTORS AFFECTING SURFACE ROUGHNESS IN MILLING PROCESS OF ST 37 STRUCTURAL STEEL BY ANOVA ANALYSIS 407

CLASSIFICATION OF BENIGN AND MALIGNANT TUMORS IN PRE-TRAINING DEEP LEARNING ARCHITECTURE 416

SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF THE FILM “SELVI BOYLUM AL YAZMALIM”, IN THE CONTEXT OF THE CHANGE OF ‘LOVE’ 423

RESEARCH OF REPAIR AND STRENGTHENING WORKS IN HISTORICAL MINARETS 435

ORIGIN OF CONTEMPORARY FASHION AND REFLECTIONS OF CLASS DISTINCTION ON FASHION 445

MOTIVATIONAL FACTORS IN SLA: A CASE STUDY IN TURKISH CONTEXT 463

CAN WE USEFULLY TALK ABOUT A FAILURE OF INTELLIGENCE? A THEORY OF MIND PERSPECTIVE

Elena BOOTS
John Hopkins University, USA
elenaboots@gmail.com

ABSTRACT

Failures of intelligence are useful insofar as they can be evaluated to improve analysis. In this process, it is important that one considers the psychological processes that underpin analytical failures. It is especially important to consider how failures of intelligence are governed by insufficient ability to understand the perspectives of others. This ability to determine other's mental states is known as theory of mind.

Theory of mind is principally studied as part of the developmental field of psychology, as it is a mechanism that children purportedly acquire at the age of four (Wimmer and Perner, 1983). However, there remain very legitimate flaws in adult thinking that are comparable to weak theory of mind ability. The psychological phenomenon known as theory of mind is related to the logical flaw referred to as mirroring by the intelligence community. Further, I suggest that the human mind is more complex than we might imagine, and that though psychologists estimate that theory of mind is developed at age four, it is evidently an imperfect process- otherwise, how would mirroring and other logical flaws when considering other's perspectives occur? Also, just as theory of mind is being discredited as an absolute threshold, it is also being understood to be more nebulous than previously envisioned and is influenced by factors such as imagination. Further, theory of mind is critical for collective intelligence, which is important for analytical judgements within intelligence community settings. This raises many questions regarding ramifications in terms of improving logical analysis in the intelligence community based on improved understandings of how the human mind works. It is useful to consider how the intelligence failures that result from the limitations of theory of mind could be examined to overcome some of these mental limitations when performing future analyses.

Keywords: Theory of mind, logical, collective intelligence

Part I: The Relationship Between Collective Intelligence and Theory of Mind

In a study by Woolley, it was shown that the performance of a group at intelligence tasks, referred to as "collective intelligence", does not seem to correlate so much with the average or maximum intelligence of members of the group, but rather with 'average social sensitivity of group members, the equality in distribution of conversational turn-taking, and the proportion of females in the group'. The study of collective intelligence is an emerging field (Malone). Although one might believe that the collective intelligence would be the average of individuals' intelligence in the

group, but apparently collective intelligence has less to do with individual intelligence rather than how group members interact and communicate information with one another (Woolley). A group's ability to coordinate with one another effectively is more important than the intelligence of individual group members (Malone) By this logic, it would seem that social intelligence, especially theory of mind, would be useful not just as a way for intelligence agencies to understand the groups they are evaluating, but also as a means of improving how analysts communicate information to one another. Further research on this shows that theory of mind is critical for collective intelligence (Woolley).

Part II: The Role of Imagination in Theory of Mind

Since the original study by Wimmer and Perner in 1983, researchers have examined children's understanding of theory of mind through the paradigm of the false belief task. In the Wimmer and Perner study, a subject observed the actions of a boy, Maxi, in an enacted scenario. The tests were conducted on children aged three to nine. In the task, there was an object, child and a protagonist in the room. The object is moved from one place to another, with the child observing but the protagonist not observing. The child was then asked where the protagonist would believe the object had been placed. The correct response was that the protagonist believed the object was still in the same place because if the child understood the protagonist's mental state, he would understand that the protagonist did not observe the place change. However, if the child was incorrect, he might say that the protagonist would believe that the object had been moved to its new location because he failed to understand the protagonist's mental state (Wimmer and Perner, 1983).

Despite this initial assessment, it had been shown that theory of mind is a dynamic, indefinite, and ongoing perceptual change over a range of years. Various adaptations of the false belief task have already revealed various aspects of how children learn to understand false belief at different stages in development. In a study by Onishi and Baillargeon, researchers came to the conclusion that even fifteen-month-olds could understand false belief (Onishi and Baillargeon, 2005). Though it would be inaccurate to state that the infants understood theory of mind in the same way as the four-year olds, the study did reveal how that altering aspects of the false belief task affects children's performance.

Consequently, these studies show how children's approach to the false belief task characterizes their grasp of various aspects of theory of mind.

According to *Cognitive Development*, children under the threshold age of four are able to comprehend false belief through use of pretense (Flavell, Miller, and Miller, 1993). When playing pretend games, children imagine things they know to be false. According to a study by Rosen, Schwebel, and Singer, children understand pretense based more on contextual clues than through use of theory of mind (Rosen, Schwebel, and Singer, 1997). However, according to Taylor and

Carlson, there is a correlation between children's aptitude for imaginary games and children's understanding of false belief (Carlson and Taylor, 1997). There must be an interplay between the two. Possibly, pretense facilitates children's understanding of theory of mind. Another study showed that pretense involved use of some, but not all, of the representational skills for false belief (Dissanayake and Nielsen, 2000).

Therefore, through various studies, it has been shown that theory of mind is far more complex and governed by many mental factors, including imagination. Understanding other's mental states is not achieved through a concrete mechanism but rather through various aspects of cognition that can be quite gradual and variable. Given this variability, it is important to utilize these mental factors in order to improve theory of mind.

Part III: The Role of Imagination in Collective Intelligence

The impact that imagination has on collective intelligence can easily be extrapolated from the above research. It has been shown that theory of mind is vital to the cooperation necessary for the intelligence community to achieve a high degree of collective intelligence in their analysis, and for understanding the intentions behind the actions of the other side without simply projecting one's own intentions onto that other side. Given that theory of mind is more nebulous than previously understood, and that imagination is a critical component, we know that imagination plays an important role in collective intelligence. What exactly this role is remains open for further postulation and study but imagination is an important tool in collective intelligence, and therefore vital to conducting more accurate analysis. This demonstrates the importance of understanding underlying mental processes in order to improve future analyses.

Conclusion: Ramifications for the Intelligence Community

In his article on what he names "the human domain", Sands writes of the importance of evaluating behavior in understanding conflicts: 'the defining variables of the human domain critical to the management of it are behavioral and based on constructs such as worldviews and underlying cultural lattices of belief systems and values of the actors (including military and/or intelligence personnel); in other words, these underlying cultural systems greatly influence the behavior that is observable in the human domain.' Further, he writes that 'the application of these types of knowledge sets to ascertain meaning of behavior and to interact within this domain with pertinent actors is tantamount to success and requires mastering thinking strategies and interpersonal skills and abilities not traditionally a part of military operations or learning programs.'

Perhaps it seems strange to suggest that imagination plays much of a role in intelligence analysis, but I argue that the whole profession relies upon the ability to extrapolate, which requires a certain type of imagination. Perhaps not fantastical imagination, but at least a certain kind of imagination

based upon the sequencing of rational motives as one can observe in the other. Although we seldom wish to regard imagination as intrinsic to rational thought, I believe that it is altogether necessary, at least in the realm of foresight. In the case of understanding the problems that led to the incorrect assumption that there were weapons of mass destruction in Iraq, Jervis writes that the intelligence community was not imaginative enough- or at least not imaginative in the right ways. He writes that 'there are countless dots that can be connected in a great many ways' and it is important that analysts use imagination with discipline rather than not at all. He believes that it was lack of imagination that led to the failure in Iran because analysts were unwilling to imagine that the Shah would not crack down forcefully as predicted based on his reputation. It was also failure of imagination in part that led to the failure to consider that there might not be weapons of mass destruction in Iraq, just because Saddam's behavior seemed to suggest that he was hiding these. Duelfer and Dyson suggest that this was a case of misperception, 'defined as the gap between the world as it actually exists and the world as it exists in the mind of the perceiver' on both sides that lead to the decision to engage in the Iraq war. Saddam overestimated the U.S. and Iraq's common interests and believed that the U.S. knew that he did not actually possess WMD. He also did not believe that the U.N. was likely to take action against him if he did. The U.S. did not correctly perceive that Saddam was hiding a lack of WMD rather than WMD. Perhaps these misperceptions on both sides could have be averted through greater imagination in understanding the other's mental intentions.

Jervis writes that 'intelligence analysts are selected and trained to stay close to the information and to eschew speculation', instead of utilizing the human capacity for imagination to understand the mental states of subjects they analyse. In Kent's papers in which he considers why the Board of National Estimates missed the Soviet deployment of offensive missiles in Cuba, he writes: 'If NIEs could be confined to statements of indisputable fact the task would be safe and easy. Of course the result could not then be called an estimate. Estimating is an excursion out beyond established fact into the unknown--a venture in which the estimator gets such aid and comfort as he can from analogy, extrapolation, logic, and judgment.' On the other hand, the successful conclusion of the missile crisis is something that Neustadt attributes partially to Kennedy's ability to 'constantly put himself in Khrushchev's position', a theory of mind exercise in imagination.

According to Duelfer and Dyson: 'States send each other signals as to their thinking and likely behavior both intentionally and unwittingly. At the same time, they are receiving signals and attempting to make sense of them...The consequence is that international politics is characterized by incomplete, often contradictory, information concerning interaction with multiple international actors where the payoffs for each side are constantly shifting.' This means that having a superior ability to imagine the other's intention is crucial to navigating international politics.

Imagination is defined by the U.S.-government prepared 2009 "A Tradecraft Primer: Structured Analytic Techniques for Improving Intelligence Analysis" as 'an unconstrained group process

designed to generate new ideas and concepts. Its importance is expounded upon in a section that focuses on imaginative thinking as a structured analytic technique. Given that estimation is a necessary analytic technique, it only remains to further explore the psychological processes underlying this as a component of theory of mind, and thus, collective brainstorming. Just as imaginative thinking can be used for understanding unknowns regarding other's mental states, it becomes useful as a brainstorming mechanism for considering unprecedented possibilities to foster more comprehensive understanding of a scenario.

The handbook encourages brainstorming methods such as incorporating outside views and considering unconventional viewpoints, which truly reflects the use of imagination as a theory of mind tool. Further, the use of imagination as in theory of mind is meant to cultivate open mindedness when considering intelligence concepts by providing enough time for thorough thought and determining the reason behind associative thoughts. The manual emphasizes the importance of recording thoughts and doing away with hierarchies for the purpose of imaginative discussion, which makes sense in terms of both theory of mind and brainstorming given the need for continuity and unfettered investigation of the "other"- whatever that may be in either case. The manual also emphasizes the importance of structure in this process to ensure that divergent ideas converge, so that the new ideas are fully synthesized and incorporated into the collective thinking. This reflects psychological concepts of theory of mind, wherein imaginative thinking seems useful when constrained to thinking about the possible mental states of the "other". This would be applied to brainstorming both for the purposes of improving collective understanding through cooperative, interactive thinking, as well as for the purpose of understanding the unknown intentions of entities envisioned in the scenarios, such as state leaders.

In another section of the handbook, there is a section devoted to encouraging analysts to avoid "mirroring" or projecting their interior understandings about themselves onto the entities that they are analyzing- a nearly impossible task, but one that becomes possible due to theory of mind, and the intrinsic imaginative processes therein. To truly understand the "other", and their motives, values, and perceptions, it is necessary to think like the adversary. In order to do so, one must 'consciously place analysts in the same cultural, organizational, and personal setting ("putting them in their shoes")'. The handbook advises that 'a manager needs to build a team of experts with in-depth knowledge of the operating environment, the target's personality, and the style of thinking used'. In particular, it is vital that this form of analysis 'avoids the use of caveats or qualifications and assumes that the recipient understands that the paper is aimed more at provoking thought or challenging the conventional understanding of how an adversary thinks', which highlights the imaginative component whereby thought is provoked for theory of mind to work in an analytical context. Alternative futures analysis is just another example of the use of imagination through theory of mind, simply because it is the job of analysis to 'imagine the future'. Further studies on different methods of imaginative thinking as it is used in theory of mind processes could

be useful to better understanding its use for focused brainstorming in analytical work. Therefore, this paper has been a case study in that it demonstrates how past analytical failures, and their underlying psychological inconsistencies are useful to developing better mental abilities- such as a more imaginative theory of mind ability as benefits collective intelligence- for improved analysis.

REFERENCES

Dyson, Stephen, and Charles Duelfer. "Chronic Misperception and International Conflict: The U.S.-Iraq Experience" Belfer Center for Science and International Affairs. Quarterly Journal: International Security, Summer 2011. Web. 11 Mar. 2017.

Neustadt, Richard E., and Ernest R. May. Thinking in Time: The Uses of History for Decision-makers. New York: Free, 1986. Print.

"A Tradecraft Primer: Structured Analytic Techniques for Improving Intelligence Analysis." Analysis.org. U.S. Government, Mar. 2009. Web. 9 Apr. 2017.

Woolley, A. W., Chabris, C. F., Pentland, A., Hashmi, N., & Malone, T. W. Evidence for a collective intelligence factor in the performance of human groups, Science, 29 October 2010, 330 (6004), 686-688; Published online 30 September 2010 [DOI: 10.1126/science.1193147]

Woolley, A., & Malone, T. Defend your research: What makes a team smarter? More women, Harvard Business Review, June 2011, 89 (6): 32-33

Aggarwal, I., & Woolley, A.W. (2012) Two perspectives on intellectual capital and innovation in teams: Collective intelligence and cognitive diversity. In C. Mukhopadyay (Ed.), Driving the economy through innovation and entrepreneurship (pp. 495-502). Bangalore: Springer

Engel, D., Woolley, A. W., Jing, L. X., Chabris, C. F., & Malone, T. W. (2014) Theory of mind predicts collective intelligence. Proceedings of Collective Intelligence 2014, Cambridge, MA.

Woolley, A. W., Aggarwal, I., & Malone, T. W. (in press. Collective intelligence in teams and organizations. In T. W. Malone & M. S. Bernstein (Eds.), The handbook of collective intelligence. Cambridge, MA: MIT Press

Engel, D., Woolley, A. W., Jing, L. X., Chabris, C. F., & Malone, T. W. (2014) Reading the mind in the eyes or reading between the lines? Theory of Mind predicts effective collaboration equally well online and face-to-face. PLOS One 9(12). doi: 10.1371/journal.pone.0115212

Woolley, A. W., Aggarwal, I., & Malone, T. W. (2015). Collective intelligence and group performance. Current Directions in Psychological Science, 24, 420-424. doi:10.1177/0963721415599543.

Sands, Robert R. Greene. "Thinking Differently: Unlocking the Human Domain in Support of the 21st

Century Intelligence Mission." Thinking Differently: Unlocking the Human Domain in Support of the 21st Century Intelligence Mission | Small Wars Journal. Small Wars Journal, 20 Aug. 2013. Web. 02 Feb. 2017.

Woolley, Anita, Thomas Malone, and Christopher Chabris. "Why Some Teams Are Smarter Than Others." New York Times. New York Times, 16 Jan. 2015. Web. 3 Apr. 2017.

Jacobson, Anne Jaap. Keeping the World in Mind: Mental Representations and the Sciences of the Mind. New York: Palgrave Macmillan, 2013. Print.

Richmond, Sarah, Geraint Rees, and Sarah J. L. Edwards. I Know What You're Thinking: Brain Imaging and Mental Privacy. Oxford: Oxford UP, 2012. Print.

Dissanayake, C. Nielsen, M. (2000) An investigation of pretend play, mental state terms, and false belief understanding: In search of a metarepresentational link *British Journal of Developmental Psychology* , 18, 609-24

Rosen, C. Schwebel, D. Singer, J. (1997) Preschoolers' Attributions of Mental States in Pretense *Child Development,* 68, 6, 1133-42

Carlson, S. Taylor, M. The Relation Between Individual Differences and Fantasy in Theory of Mind *Child Development,* 68, 3, 436-55

Geurts, B. Rubio-Fernandez, P. (2012) How to pass the false belief task before your fourth birthday *Psychological Science,* 24, 1-11

Bloom, P. German, T. (2000) Two reasons to abandon the false belief task as a test of theory of mind *Cognition,* 77, B25-31

Perner, J. Wimmer, H. (1983) Beliefs about beliefs: Representation and constraining function of wrong beliefs in young children's understanding of perception *Cognition,* 13, 1, 103-28

Flavell, J. Miller, P. Miller, S. (1993) Cognitive Development *Prentice-Hall* 206-08

Baillargeon, R. Onishi, K. (2005) Do 15-Month-Old Infants Understand False Beliefs? *Science,* 308, 255-58

A CONCEPT GUIDING THE NEW GENERATION OF NURSING: ENTREPRENEURSHIP

YENI NESİL HEMŞİRELİĞE YÖN VEREN BİR KAVRAM: GİRİŞİMCİLİK

Arzu BAHAR[1], Elem KOCAÇAL[2*], Gül BÜLBÜL MARAŞ[3]

[1] Yüksek İhtihas Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü, Ankara, Türkiye, arzubahar@yiu.edu.tr
[*2] İzmir Demokrasi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü, İzmir, Türkiye, elem.kocacal@idu.edu.tr
[3] İzmir Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu, Yaşlı Bakımı Programı İzmir, Türkiye gul.bulbulmaras@idu.edu.tr
[1]0000-0002-2132-1968
[2]0000-0001-8771-5786
[3] 0000-0001-6357-4085

ABSTRACT

In parallel with scientific and technological developments, transition from the industrial society to the information society and entrepreneurship with easy access to information is one of the important factors contributing to the country's economy. The healthcare system, which has become an increasingly important market in our country, is one of the most dynamic systems in terms of service delivery. Situations such as the inability to meet the needs demanded within this system and the inadequacy of health service providers motivate entrepreneurs who see new business opportunities in the sector. Entrepreneurial nurses are innovators who use their creativity to produce new ideas, services and new products or to develop new methods to use existing products differently. In the early 20th century, nurses carried out patient care independently in developed countries; as a result of the transformation of nursing into business-oriented health organizations in the 1930s; nurses have switched from employee to employer position. "Entrepreneurship" in nursing has become one of the independent roles of the nurse since the mid-1960s. When entrepreneurship is evaluated in terms of the nursing profession, it can be applied in the business environment and in their personal lives to improve the skills of nurses. Entrepreneurial nurse profile is defined as the nurse who establishes and organizes her own business. Entrepreneurial nurses over time; has operated in marketing, public and private sectors. Entrepreneurship is a part of decision making in the career planning and development process undertaken by nurses. Being an entrepreneur nurse requires creativity, patience, experience and most importantly, an entrepreneurial spirit. Creativity increases the motivation of the entrepreneurial nurses and prevents the loss of workforce; provides effective time management. Nurses should realize their creativity in finding scientific solutions to the problems they encounter while fulfilling their roles and responsibilities in the provision of healthcare services, contributing to professional development, facilitating adaptation to changing and developing technology and patient care, and improving the quality of care.

Keywords: health sector, entrepreneurship, nursing

GİRİŞ

Bilimsel ve teknolojik gelişmelere paralel olarak, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş ve bilgiye kolay ulaşım ile girişimcilik, ülke ekonomisine katkı sağlayan önemli etmenlerden biridir (Boore ve Porter, 2011; Salminen ve ark., 2014). Eski bir tarihi olan girişimcilik, piyasadaki risklere karşın; ürün elde edilebilen yaratıcı ve yenilikçi işletme faaliyetlerinin yürütülmesidir (Salminen ve ark., 2014; Gemlik ve Kıraç, 2013). Girişimci kişi; yakınındaki fırsatları görebilen, yaratıcı ve yenilikçi özelliklerini kullanabilen, doğru kararlar verebilen, öncülük kabiliyeti gelişmiş olan bireydir. Bu özelliğe sahip kişiler, hem işletmelerin başarısı hem de ülke ekonomisine katkıda bulunmaktadır.

Girişimci kişilerin işlevleri şunlardır:

- Yeni mal ve hizmetler üretmek ya da mevcut mal ve hizmetlerin kalitesini yükseltmek.
- Yeni üretim yöntemleri uygulamak.
- Mal ve hizmetlerin üretim, pazara sunuluş biçimlerinde yeni yöntemler bulmak.
- Sanayide yeni organizasyonlar (örgütlemeler) meydana getirmek. (Girişimciler yeni örgütlenmeye giderek, ekonominin görünümünü değiştirebilirler.)
- Yeni pazarlar bulmak. (Girişimciler ülke içinde ve dışında yeni pazarlar bularak mal ve hizmet satışını arttırırlar.)
- Hammaddelerin ve emeğin sağlanabileceği yeni kaynaklar bulmak (Gemlik ve Kıraç, 2013; Bahar ve ark., 2019).

Girişimcilik Türleri

Orjinal, Özel sektör ya da Ticari Girişimcilik

Girişimcilerin öncelikle kendi güç, yetenek, algı, sezgi, beceri, ustalık, deneyim, bilgi gibi yetilerine dayanarak hayallerini gerçekleştirmek üzere harekete geçtikleri ve ilk defa sıfırdan başlayarak yapılan girişimlerdir.

İç Girişimcilik

Bireyin bir kuruluşta ücretle çalışırken, o kuruluşun yardımıyla kendi işini kurması olarak tanımlanmaktadır. Literatürde iç girişimcilik, işletme içinde çalışanların girişimcilik yetisinin geliştirilmesi olarak ele alınmaktadır. İç girişimcilik, çalışanların yaptıkları işlerde risk alarak karlı bir mal ya da hizmete dönüştürme yetisi olarak da ifade edilmektedir. İç girişimcilikteki temel amaç hızla değişen pazar talebine karşı işletmenin çevresindeki fırsatları değere dönüştürebilen, yeni rekabet alanları ortaya çıkarabilen, dinamik, esnek ve yeniliklere duyarlı bir işletme davranışı sergilemektir.

Kurumsal Girişimcilik

Kurumsal girişimcilik; örgüt içerisinde rekabet avantajı sağlamak ve bu avantajı sürdürülebilir kılmak için gerekli bir değer yaratma sürecinin uygulanması olarak tanımlanmaktadır.

Profesyonel Girişimcilik

Bu girişimcilik türü; kriz, kötü yönetim, girişimcinin ölüm, miras paylaşımı gibi nedenlerle girişimin, işletmenin işletme içinden veya dışından uzman bir kişiye devredilmesi veya satılması olarak ifade edilmektedir.

Teknik Girişimcilik

Genellikle teknolojik alanda ortaya çıkan, yenilik, yaratıcılık ve araştırma geliştirme faaliyetlerinin (AR-GE) finansal açıdan desteklenmesini ve yönetilmesini içine alan ekip girişimciliği olarak tanımlanmaktadır.

Çevreci Girişimcilik

Çevreci girişimcilik, çevresel problemlere çözüm üreterek bu pro fırsatları değerlendiren bir girişimcilik türüdür.

Girişimci Girişimciliği

Girişimcilik konusunda deneyimi olan girişimcilerin, fırsat olarak gördükleri yeni girişimcileri desteklemeleri ile gelişen bir girişimcilik türü olarak tanımlanmaktadır.

Küresel Girişimcilik

İleriye yönelik mal ve hizmetlerin yaratılması için ulusal sınırlar arasında fırsatların keşfedilmesi, tesis edilmesi, değerlendirilmesi ve yararlanılması olarak ifade edilmektedir. Başka bir anlamda, küresel girişimcilik; ulusal sınırları aşarak işletme için değer yaratma hedefine yönelik yenilikçi, proaktif, ve risk üstlenen davranışların bileşimidir.

Sosyal Girişimcilik

Sosyal girişimcilik; kar amacı gütmeyen, ticari ve/veya kamusal tüm sektörler içinde gerçekleşebilen sürdürülebilir, yenilikçi ve sosyal değer yaratan faaliyetler olarak tanımlanmaktadır.

Kadın Girişimciliği

Kadın girişimci, piyasa ekonomisinde hesaplanmış riskleri göze alarak, doğrudan doğruya pazarlara yönelik nakite dönüştürebilen mal veya hizmeti üretip satan, kendi işinin sahibi olup vergi kaydı ve sosyal güvenlik kurumlarından birinin güvencesi altında, tek başına ya da yanında başka kişileri istihdam eden kişi olarak ifade edilmektedir.

Fırsat Girişimciliği

Fırsat girişimciliği, mevcut ve potansiyel pazarlardaki değişimin getirdiği fırsatları görerek veya potansiyel fırsatları sezerek mevcut veya hedef pazara mal satmak amacıyla yapılan girişimcilik türüdür.

Yaratıcı Girişimcilik

Yaratıcı girişimcilik, pratikte olmayan bir şeyden bir sonuç yaratma ya da üretme süreci, ortaya konulan yenilik, farklılıkları ve yeni oluşumları içerdiği için eşsiz ve özgün bir tavır olarak ifade edilmektedir.

Akademik Girişimcilik

Akademik girişimcilik, üniversite öğretim elemanları ya da üniversite öğrencileri tarafından kurulan yeni girişimlerin gerçekleştiği bir süreç olarak tanımlanmaktadır.

Eko-Girişimcilik

İşletmelerde teknik beceri ve yönetim sistemlerinden daha ziyade girişimcilerin bireysel yetenek ve becerilerine odaklı çevresel yeniliklerle kazanılan pazar başarısını ifade etmektedir.

Stratejik Girişimcilik

Stratejik girişimcilik, 2000'li yıllardan itibaren gündemde olup ilk kez Mintzberg tarafından (1973) bahsedilmiştir. Girişimcilik bilgileriyle stratejik yönetim bilgilerinin birbirine entegrasyonu ve stratejik bakış açısıyla gerçekleştirilen girişimsel faaliyetlerdir (Yıldırım, 2016; Bozkurt, 2006).

Girişimcilik Süreci

Girişimcilik süreci, girişimcilerin yeni iş planlama, kurma ve varlık yaratma işlevlerini açıklayan bir çerçeve olarak ifade edilmektedir.

Skyes üç aşamalı bir girişimci süreci tanımlarken; Thompson daha sonra bu süreci genişleterek dört aşamaya çıkarmıştır. Bunlar;

1. Tasarım (envisioning): Bir ihtiyacı, boşluğu ve fırsatları tanımlamak.
2. İlgilenme (engaging): Fırsatlarla meşgul olmak.
3. Olanak tanımak (enabling): Para ve insan gibi ihtiyaç duyulan kaynakları elde ederek bazı şeylerin yapılmasını sağlamak.
4. Gerçekleştirmek (enacting): Projelerin tatmin edici bir şekilde sonuçlanmasını desteklemek ve yol göstermek (Arslan ve Şener, 2012).

HEMŞİRELİK VE GİRİŞİMCİLİK

Ülkemizde giderek önemli bir pazar haline gelen sağlık sistemi, hizmet sunumu yönünden en dinamik sistemlerden biridir (Öztürk ve ark., 2014). Bu sistem içinde talep edilen ihtiyaçların karşılanamaması ve sağlık hizmeti veren kişilerden kaynaklanan yetersizlik gibi durumlar sektördeki yeni iş fırsatlarını gören girişimcileri harekete geçirmektedir. Değişen sağlık sektörü ve talep edilen iş gücü profili, hemşireleri topluma hizmet veren kişiler olmaktan çıkarıp kurumsal bağlamda da profesyonel hizmet verebilen bir işgücüne dönüştürmüştür. Bu bağlamda hemşirelerin girişimcilik özelliğine sahip olması, sağlık hizmetlerine olan gereksinimlerin tanımlanması ve çözüm önerilerinin sunulmasında önemlidir (Arnaerta ve ark., 2018; Whelan, 2012).

Girişimci hemşireler, yeni bir fikir, hizmet ve yeni ürünler üretmek veya var olan ürünleri farklı kullanmak için yeni yöntemler geliştirmek amacıyla yaratıcılığını kullanan yenilikçilerdir. Yirminci yüzyılın başlarında gelişmiş ülkelerde hemşireler, hasta bakımını bağımsız olarak yürütürken; 1930'lu yıllara gelindiğinde hemşireliğin işletmeye dönük sağlık organizasyonlarına dönüşmesi sonucu; hemşireler çalışandan iş veren pozisyonuna geçiş yapmıştır. Hemşirelikte "girişimcilik"; 1960'lı yılların ortalarından itibaren hemşirenin bağımsız rollerinden biri haline gelmiştir (Leong, 2005; Wilson ve ark., 2012; Sharp ve Monsivais, 2014; Drennan ve ark., 2007).

Girişimcilik hemşirelik mesleği açısından değerlendirildiğinde hemşirelerin yeteneklerini geliştirmek için iş ortamında ve kişisel yaşamlarında uygulanabilmektedir. Girişimci hemşire profili, kendi işini kuran ve organize eden hemşire olarak tanımlanmaktadır (Arslan ve Şener, 2012; Copelli ve ark., 2019). Zaman içinde girişimci hemşireler; pazarlama, kamu sekrörü ile özel sektörde faaliyet göstermiştir. Girişimcilik, hemşirelerin üstlendiği kariyer planlama ve geliştirme sürecinde karar almanın bir parçası olmaktadır. Girişimci hemşireliğin temelinde aşağıdaki hizmetlere sahip olmak ve pazarlamak yer almaktadır:

- Hemşirelik hizmetleri
- Sağlık bakım ürünleri ve aletleri
  - Geliştirme
  - Değerlendirme
  - Satma
- Yasal hizmetler
- Sağlık hizmetleri / siyasal (politik) danışmanlık
- Sağlık hizmetleri / siyasal (politik) yayınlar (Arslan ve Şener, 2012; Yıldırım, 2016).

Hemşirelikte girişimci hemşirelere olan gereksinime rağmen; Uluslararası Hemşirelik Birliği'nin (ICN) 2004 yılında yayımladığı bir raporda; tüm dünyada çalışan hemşirelerin sadece %0,5-1 oranında girişimci olarak iş hayatlarını sürdürdüğü bildirilmiştir (ICN, 2004). Amerika Birleşik Devletleri'nde girişimci hemşire oranı %0,18 iken; Yeni Zelanda'da %1'in altında, İngiltere'de ise %18'dir. Kendi işletmelerini kuran girişimci hemşireler, kamuda ve özel sektörde hizmet vermektedir. Günümüzde işletmeci olan hemşireler hasta danışmanlık hizmeti, eğitim şirketleri, evde sağlık bakım kuruluşları, yetişkinler için bakım kurumları, çocuk bakım merkezleri, toplum klinikleri, sarf tıbbi malzeme şirketleri, yazım-yayım iş yerleri ve sağlık bakım ürün şirketlerinin kurucusu ve yöneticisidir (Arslan ve Şener, 2012; Cheater, 2010). Yapılan bir araştırmada girişimciliğe yönelik eğitim eksikliği, devlet ve özel sigorta şirketlerinin ödeme yapmaması, meslektaşlarla olan sorunların hemşirelerin girişimcilik rollerini etkileyen unsurlar olduğu belirtilmiştir (Leong, 2005).

Girişimci Hemşirelerin Özellikleri

Bireysel Özellikler

- Başarı için ihtiyaç duyulan güçlü benlik ve inanç
- Gücü
- Risk alabilme
- Yaratıcı ve girişken olma
- Hayal kurabilme
- Kişisel disiplin
- Bağımsızlık ve hedefe yönelme
- Başarısızlık, belirsizlik ve kararsızlıkla baş edebilme
- Dürüst, güvenilir, sabırlı ve istekli olma
- İyi bir planlayıcı ve organizatör olma
- İleriyi görebilme

Mesleki Özellikler

- Hemşirelikte çalışma tecrübesi (3–15 Yıl)
- Temel hizmet eğitimi
- İletişim becerisi, uzlaşma, pazarlama, zaman yönetimi, halkla ilişkiler ve muhasebe konularında
- yeterli olma
- Yasal bilgi, sigorta, bağışlar ve vergi durumu konularında bilgi sahibi olmak gerekmektedir (Arslan ve Şener, 2012; Yıldırım, 2016).

SONUÇ

Girişimci hemşire olabilmek yaratıcılık, sabır, deneyim ve en önemlisi de girişimcilik ruhu gerektirir. Yaratıcılık girişimci hemşirelerin motivasyonunu arttırarak iş gücü kaybını önlerken; etkili zaman yönetimini sağlar. Hemşireler, sağlık hizmetlerinin sunumunda üstlendikleri rol ve sorumlulukları yerine getirirken karşılaştıkları sorunlara bilimsel çözüm bulmada, mesleki gelişmeye katkı sağlamada, değişen ve gelişen teknolojiye uyumu ve hasta bakımını kolaylaştırmada ve bakımın kalitesini artırmada yaratıcılıklarının farkına varmalı, bu özelliğini geliştirmeli ve ortaya koymalıdır.

KAYNAKLAR

Boore J, Porter S. (2011). Education for entrepreneurship in nursing. Nurse Education Today; 31:184-91.

Salminen L, Lindberg E, Gustafsson ML, Heinonen J, Leino-Kilpi H. (2014). Entrepreneurship education in health care education. Education Research International; 2014: 1-8.

Gemlik N, Kıraç R. (2013). Research on entrepreneurship characteristics of students in health care management. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi; 3(1): 163-70.

Bahar A, Güler EK, Arslan M, İnem AB, Çimen ZS. (2019). Determination of entrepreneurship level and affecting factors in nursing students. Acı Badem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi; 10(3): 529-534.

Öztürk YE, Köksal O, Kıraç R. (2014). Development of entrepreneurship scale for students of health management department. International Journal of Human Sciences;11(2): 582-97.

Arnaerta A, Millsa J, Brunob F, Ponzonia N. (2018). The educational gaps of nurses in entrepreneurial roles: An integrative review. Journal of Professional Nursing.34(6): 494-501.

Whelan, JC. (2012). When the business of nursing was the nursing business: The private duty registry system, 1900–1940. The Online Journal of Issues in Nursing;17(2): 6-14.

Arslan H, Şener DK. (2012). A new and important concept in nursing: Entrepreneurship. Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi; 20(2): 140-5.

Copelli FHDS, Erdmann AL, Santos JLGD. (2019). Entrepreneurship in nursing: An integrative literatüre review. Revista Brasileira de Enfermagem;72(suppl 1): 289-298.

Leong S. (2005). Clinical nurse specialist entrepreneurship. Internet Journal of Nursing Practice;7(1): 123-9.

Wilson A, Whitaker N, Whitford D. (2012). Rising to the challenge of healthcare reform with entrepreneurial and intrapreneurial nursing initiatives. Online Journal of Issues in Nursing;17(2): 1-13.

Sharp DB, Monsivais D. (2014). Decreasing barriers for nurse practitioner social entrepreneurship. Journal of the American Association of Nurse Practitioners; 26(10): 562-566.

Drennan V, Davis K, Goodman C, Humphrey C, Locke R, Mark A, et al. (2007). Entrepreneurial nurses and midwives in the United Kingdom: An integrative review. Journal of Advanced Nursing; 60(5): 459-69.

International Council of Nurses (ICN) (2004). Guidelines on the nurse entre/intrapreneur providing nursing service. http://www.icn.ch/publications/guidelines/. (Son erişim tarihi: 03.07.2020).

Cheater FM. (2010). Improving primary and community health services through nurse-led social enterprise. Quality in Primary Care;18(1): 5-7.

Yıldırım, N. (2016). Hemşirelerin girişimci kişilik özellikleri, problem çözme becerileri ve etkili faktörlerin değerlendirilmesi. İstanbul Bilim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul.

A GLOBAL PROBLEM FOR HEALTHCARE WORKERS: OCCUPATIONAL ACCIDENTS AND OCCUPATIONAL DISEASES

SAĞLIK ÇALIŞANLARINDA KÜRESEL BIR SORUN: IŞ KAZALARI VE MESLEK HASTALIKLARI

İbrahim ÖZGÜ[1], Elem KOCAÇAL[2]

[1] İzmir Demokrasi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İş Sağlığı ve Güvenliği Programı, İzmir, Türkiye. ibrahim.ozgu@outlook.com.tr
ORCID ID: 0000-0002-2289-4661

[2] İzmir Demokrasi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, İzmir, Türkiye. elem.kocacal@idu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-8771-5786

ABSTRACT

Today, as a result of the increasing industrialization, the concept of occupational health and safety has become increasingly important. Occupational health and safety, on the one hand, concerns the worker and the employer individually; it is an international phenomenon that also has a socio-economic dimension. Due to the coexistence of multiple risk factors (biological, chemical, physical, radioactive, psychosocial, ergonomic), those who serve in the health sector are compared with those working in other business lines; are at higher risk of illness, disability and occupational disease. Risk factors affecting the health of hospital staff; physical (lighting, heat, radiation, etc.), chemical (solvents, anesthetic drugs, antibiotics, etc.), biological (infections, TB, HBV, HIV, etc.), ergonomic (irregular workplace, etc.) and psycho-social (Job stress, violence, etc.). Any of these occupational influences can lead to an acute or chronic illness that can affect the employee's life for years. In the context of occupational health and safety, recording occupational accidents and diseases is necessary and obligatory in many ways, especially for healthcare workers. When the literature is examined; only occupational accident recording systems in health institutions in developed countries and data on occupational accidents belonging to health personnel are encountered. In our country; it is noteworthy that there is insufficient reflection of occupational health and safety practices to the health sector, the notification network does not function well, and parallel to these, there is no detailed data on occupational accidents. For this reason, healthcare professionals experience grievances from different angles. It is important to record occupational accidents and diseases in terms of reaching statistical outputs, defining common problems and producing solutions. Necessary precautions should be taken to prevent occupational accidents and diseases, legal regulations should be made to include precautions, and healthcare workers should be given training on this subject.

Keywords: occupational health and safety, healthcare workers, occupational disease, occupational accidents

GİRİŞ

Günümüzde artan sanayileşme sonucunda, iş sağlığı ve güvenliği (İSG) kavramı da giderek önem kazanmıştır. İş sağlığı ve güvenliği, bir yandan bireysel olarak işçi ve işvereni ilgilendirirken; aynı zamanda sosyo-ekonomik boyutu da olan uluslararası bir olgudur (İşler 2014). Dünyada sağlık hizmeti verilen kuruluşlarda istihdam edilen 59 milyondan fazla sağlık çalışanı, sağlık ve güvenlik açısından risk altındadır. (Solmaz ve Solmaz 2017)

Amerika Birleşik Devletleri'nde Ulusal İş Sağlığı ve Güvenliği Kurumu'nun (National Institute for Occupational Safety and Health= NIOSH) tanımına göre, sağlıklı ve güvenli bir hastane ortamı, "işin yürütülmesi ile ilgili olarak oluşan ve sağlığa zarar veren fiziksel, kimyasal, biyolojik, ergonomik, mekanik tehlikelerin, tehlike ve risklere bağlı meslek hastalıkları ve iş kazalarının olmaması durumu" dur. (Sunal 2015).

Ülkemizde "İş Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin Tehlike Sınıfları Listesi Tebliği" ile hastaneler "Çok Tehlikeli İşler" grubunda yer almaktadır. (İş Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin Tehlike Sınıfları Listesi Tebliği, Resmi Gazete Tarihi: 26.12.2012 Sayı: 28509). Hastane çalışanlarının sağlığını etkileyen risk etmenleri; fiziksel (aydınlatma, ısı, radyasyon vb.), kimyasal (solventler, anestezi ilaçları, antibiyotikler vb.), biyolojik (enfeksiyonlar, Tbc, HBV, HIV vb.), ergonomik (düzensiz iş yeri vb.) ve psiko-sosyal (İş stresi, şiddet vb.) riskler şeklinde gruplanabilir. Gruplanan bu risk etmenlerinin birarada bulunma özelliğinden dolayı, sağlık sektöründe hizmet verenler, diğer iş kollarında çalışanlarla kıyaslandığında; hastalık, sakatlık ve meslek hastalığı açısından daha fazla risk altındadır. (Kavgacı 2018). (Bulut 2017).

Uluslararası Çalışma Örgütü'ne (International Labour Organization; ILO) göre, iş kazaları ve işe bağlı hastalıklar yüzünden yılda 2.78 milyon kişi hayatını kaybetmektedir. Ayrıca yılda 374 milyon kişi yaralanma ile sonuçlanan ve dört günden fazla iş göremez durumuna düşüren iş kazalarına maruz almaktadır. İş güvenliği uygulamalarının yetersizliği sonucu oluşan kayıpların ülkelerin gayri safi yurtiçi harcamalarının %3,94'nü oluşturduğu tahmin edilmektedir (ILO 2020).

Bu derleme çalışmasında; sağlık çalışanlarında görülebilen iş kazaları ve meslek hastalıkları teorik ve yasal açılardan ele alınacaktır.

İş Kazası

İş kazası; işyerinde veya işin yürütümü nedeniyle meydana gelen, ölüme sebebiyet veren veya vücut bütünlüğünü ruhen ya da bedenen engelli hâle getiren olay anlamına gelmektedir.

İş kazası 5510 kanun numaralı, Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, 3. Bölüm Madde 13'te şu şekilde tanımlanmıştır:

"MADDE 13- İş kazası;

a) Sigortalının işyerinde bulunduğu sırada,

b) (Değişik: 17/4/2008-5754/8 md.) İşveren tarafından yürütülmekte olan iş nedeniyle sigortalı kendi adına ve hesabına bağımsız çalışıyorsa yürütmekte olduğu iş nedeniyle,

c) Bir işverene bağlı olarak çalışan sigortalının, görevli olarak işyeri dışında başka bir yere gönderilmesi nedeniyle asıl işini yapmaksızın geçen zamanlarda,

d) (Değişik: 17/4/2008-5754/8 md.) Bu Kanunun 4'üncü maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi kapsamındaki emziren kadın sigortalının, iş mevzuatı gereğince çocuğuna süt vermek için ayrılan zamanlarda,

e) Sigortalıların, işverence sağlanan bir taşıtla işin yapıldığı yere gidiş gelişi sırasında, meydana gelen ve sigortalıyı hemen veya sonradan bedenen ya da ruhen engelli hâle getiren olaydır." (Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu (5510), Resmi Gazete Tarih: 16.6.2006 Sayı: 26200).

İş Kazası Türleri

Çalışma hayatında gerekli önlemler alınmadıkça iş kazalarında azalma olmayacaktır. İş kazaları sonucunda çalışanlar, işveren ve işyeri zarar görmektedir. Gerçekleşen ölümlü iş kazalarının yanı sıra yaralanmalarla sonuçlanan iş kazaları da görülebilmektedir. Yaralanmalarla sonuçlanan iş kazaları aşağıdaki gibi özetlenmektedir.

Ramak kala olay: İş Sağlığı Ve Güvenliği Risk Değerlendirmesi Yönetmeliği Madde 4'te "İşyerinde işin yürütümü sırasında çalışanı, işyerini veya iş ekipmanını zarara uğratma potansiyeli olduğu halde zarara uğratmayan olaya" şeklinde tanımlamıştır (İş Sağlığı Ve Güvenliği Risk Değerlendirmesi Yönetmeliği, Resmî Gazete Tarihi: 29.12.2012 Sayısı: 28512).

İş günü kayıplı kaza: Geçici ve sürekli iş göremezlik, maluliyet sebebiyet veren kazaların meydana geldiği günden dinlenmenin sona erdiği güne kadar geçen süre ve çalışılmayan iş günlerini içine alan toplam güne iş günü kayıplı kaza denir.

İlk yardımlı yaralanma: Çalışma esnasında insan vücudunda meydana gelen burkulma, kesilme, ezilme, batma ve sıkışma kaynaklı kazalardır. Bu tür kazaya maruz kalan çalışanlar olay anında tedavi edilerek (çok ciddi bir sonuç yoksa) işlerine devam edebilirler.

Tıbbi tedavi gerektiren yaralanma: Çalışma esnasında çalışanlarda kol kopması, baş yaralanması, yüksekten düşerek yaralanma vb. yaralanmalara yol açan kazalardır. Bu tür kazalar genellikle hastanede tedavi edilmelidir.

Ölüm: Çalışma sırasında gerçekleşen kaza sonucunda çalışanın hayatını kaybetmesine sebep olan kazalardır. Bu tür kazalar her zaman bir anda gerçekleşmemektedir. Önceden oluşan hafif, küçük yaralanmalı ve maddi hasarlı kazalarda gereken önlemlerin alınmamasıyla ilerleyen dönemlerde ölümlü kazalara yol açabilir (Turan, 2019).

Sağlık Sektöründe Görülen Başlıca İş kazaları

The-EU OSHA 2019 (Avrupa İş Sağlığı ve Güvenliği Ajansı)' ya göre sağlık sektörü meslek hastalıkları açısından risk taşıyan çalışma sahaları içerisinde ilk sırada yer alır. Çünkü en fazla meslek hastalıkları sağlık çalışanlarında görülmektedir (The-EU OSHA, 2019, Gündüz 2019).

- Kesici Delici Alet Yaralanması
- Trafik Kazası
- Şiddet (Mobbing)

- Elektrik Çarpması
- Alerjik Reaksiyon Oluşumu
- Kas-İskelet Yaralanması

Meslek Hastalıkları

Meslek hastalığı denildiğinde, işyeri çalışma ortamı kaynaklı faktörlerin etkisi ile meydana gelen hastalıklar olarak kastedilmektedir. DSÖ ve UÇÖ meslek hastalıklarını; "zararlı bir etkenle bundan etkilenen insan bedeni arasında, çalışılan işe özgü bir neden-sonuç, etki-tepki ilişkisinin ortaya konabildiği hastalıklar grubu" olarak tanımlamaktadır (Bulut, 2017).

"MADDE 14- Meslek hastalığı, sigortalının çalıştığı veya yaptığı işin niteliğinden dolayı tekrarlanan bir sebeple veya işin yürütüm şartları yüzünden uğradığı geçici veya sürekli hastalık, bedensel veya ruhsal engellilik halleridir." (Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu (5510), Resmi Gazete Tarih: 16.6.2006 Sayı: 26200).

Türkiye'de Çalışma Gücü ve Meslekte Kazanma Gücü Kaybı Tespit İşlemleri Yönetmeliği'nde yer alan Meslek Hastalıkları Listesine göre meslek hastalıkları beş kategoriye ayrılmıştır. A, B, C, D, E grupları Tablo 1'de tanımlanmıştır.

Tablo 1. Türkiye'de meslek hastalıkları sınıflandırması

Grup	Hastalıklar
A Grubu	Kimyasal maddelerle olan meslek hastalıkları
B Grubu	Mesleki cilt hastalıkları
C Grubu	Pnömokonyozlar ve diğer mesleki solunum sistemi hastalıkları
D Grubu	Mesleki bulaşıcı hastalıkları
E Grubu	Fiziksel etmenlerle olan meslek hastalıklar

Kaynak: *Çalışma Gücü ve Meslekte Kazanma Gücü Kaybı Oranı Tespit İşlemleri Yönetmeliği*

İş Kazası ve Meslek Hastalıklarının Ortaya Çıkış Faktörleri

İş kazalarının ve meslek hastalıklarının ortaya çıkış nedenlerinin bilinmesi, ileride aynı ya da daha tehlikeli sorunların oluşmasının önlenmesinde önemli rol oynamaktadır. İş kazaları ve meslek hastalıklarının nedenlerini Bireysel Faktörler ve Çevresel Faktörler olmak üzere iki ana başlık altında ele alınabilir (Şahin 2014).

Ülkemizdeki iş kazalarının nedenlerini tespit etmek için değişik tarihlerde çalışmalar yapılmıştır. Örneğin, Kepir (1983), iş kazalarının %2'sinin insan kontrolü dışında, %10'unun mekanik yetersizliklere ve %88'inin ise bireysel faktörlere bağlı olduğunu; Çelikkol (1977), ise, iş kazalarının %20'sinin üretim araçlarına ve işyeri çalışma (çevresel) koşullarının uygunsuzluğuna, %80'inin ise insana bağlı olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu ve benzeri araştırma

sonuçları, iş kazalarının meydana gelmesine etki eden en önemli faktörün %80 oranla birey olduğunu ortaya koymuştur (Camkurt, 2013).

İş kazalarının meydana gelmesi üzerinde kaza nedenlerinin ağırlık oranları konusunda farklı araştırmalara dayanan değişik görüşler olmakla birlikte, iş kazalarının %80'inin insanlara, %18'inin fizik ve mekanik çevre koşullarına, %2'sinin ise umulmadık olaylara bağlı olarak meydana geldiğinin kabulü doğru olacaktır. Bu genelleme, aslında iş kazalarının yaklaşık olarak %98'i üzerinde önleyici tedbirlerin alınabileceğini ortaya koymaktadır (Camkurt, 2013).

Sağlık kuruluşlarında iş sağlığı ve güvenliğini tehdit eden risk ve tehlikeleri 5 başlık altında ele almak mümkündür. Bu tehlike ve riskler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Hastanelerdeki Başlıca Tehlike ve Risk Faktörleri

Fiziksel Faktörler	**Kimyasal Faktörler**	**Biyolojik Faktörler**	**Psikososyal Faktörler**	**Ergonomik Faktörler**
Radyasyon Lazer Gürültü Elektrik Sıcak-soğuk hava Kesici-delici- batıcı cisimler	Solventler Anestezik ilaçlar Kanser ilaçları Antibiyotikler Metal, cıva Temizlik Malzemeleri	Enfeksiyonlar / Biyolojik Ajanlar (bakteriler, virüsler, mantarlar, parazitler, bulaşıcı vücut sıvıları) Bulaşıcı Hastalıklar (Tüberküloz, Hepatitler, AIDS Solunum sistemi enfeksiyonları)	Vardiya Gece çalışması Uzun süre çalışma Stres İş yükü Şiddet	Güvensiz donanım/teçhizat Düzensiz veya uygun olmayan çalışma alanları Uygunsuz vücut duruşları (postür bozuklukları), Uygunsuz vücut hareketleri

Kaynak: *Devebakan 2007, Oğan 2014, Yıldız 2017.*

İş Kazası ve Meslek Hastalığı Bildirim Süreci

Çalışma yaşamına ilişkin iki temel gösterge iş kazaları ve meslek hastalıklarıdır. Bu göstergeler ülkedeki iş sağlığı ve güvenliği koşullarının genel durumunun yanı sıra çalışan nüfusun sağlık durumunu da yansıtmaktadır (Bilir, 2016).

İş kazası ve meslek hastalıklarının kayıt ve bildirimi süreciyle ilgili "İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu (6331 sayılı, 2012 tarihli)" uyarınca Madde 14'te açıklanmıştır:

"MADDE 14 – (1) İşveren;

a) Bütün iş kazalarının ve meslek hastalıklarının kaydını tutar, gerekli incelemeleri yaparak bunlar ile ilgili raporları düzenler.

b) İşyerinde meydana gelen ancak yaralanma veya ölüme neden olmadığı halde işyeri ya da iş ekipmanının zarara uğramasına yol açan veya çalışan, işyeri ya da iş ekipmanını zarara uğratma potansiyeli olan olayları inceleyerek bunlar ile ilgili raporları düzenler.

(2) İşveren, aşağıdaki hallerde belirtilen sürede Sosyal Güvenlik Kurumuna bildirimde bulunur:

a) İş kazalarını kazadan sonraki üç iş günü içinde.

b) Sağlık hizmeti sunucuları veya işyeri hekimi tarafından kendisine bildirilen meslek hastalıklarını, öğrendiği tarihten itibaren üç iş günü içinde.

(3) İşyeri hekimi veya sağlık hizmeti sunucuları; meslek hastalığı ön tanısı koydukları vakaları, Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından yetkilendirilen sağlık hizmeti sunucularına sevk eder.

(4) Sağlık hizmeti sunucuları kendilerine intikal eden iş kazalarını, yetkilendirilen sağlık hizmeti sunucuları ise meslek hastalığı tanısı koydukları vakaları en geç on gün içinde Sosyal Güvenlik Kurumuna bildirir.

(5) Bu maddenin uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar, Sağlık Bakanlığının uygun görüşü alınarak Bakanlıkça belirlenir." (İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu (6331), Resmî Gazete: 30.06.2012 Sayı: 28339).

SONUÇ

İşçi sağlığı ve iş güvenliği bağlamında iş kazaları ve meslek hastalıklarının kayıt edilmesi, özellikle sağlık çalışanları başta olmak üzere birçok yönden gerekli ve zorunludur. Ülkemizde buna yönelik yasa ve uygulamaları içeren düzenlemeler olmasına rağmen; mevcut uygulamalar beklentileri karşılayamamakta, sorunları çözememektedir. Sonuç olarak; sağlık çalışanları farklı yönlerden mağduriyetler deneyimlemektedir (TTB 2016).

KAYNAKLAR

Bilir N. (2016) Türkiye İş Sağlığı ve Güvenliği Profili. Uluslararası Çalışma Örgütü, ILO Türkiye Ofisi, s. 128

Bulut A. (2017) Bir Kamu Hastanesinde İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulamalarının Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Okan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, s. 253.

Camkurt M. Z. (2013) Çalışanların Kişisel Özelliklerinin İş Kazalarının Meydana Gelmesi Üzerindeki Etkisi. TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, 24 (6): 70-101.

Çalışma Gücü ve Meslekte Kazanma Gücü Kaybı Oranı Tespit İşlemleri Yönetmeliği, Resmî Gazete Tarihi: 11.10.2008 Sayısı: 27021.

Çelikkol A. (1977) İş Kazalarında Ruhsal Etmenler. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi, İzmir.

Devebakan N, Paşalı N. (2015) Sağlık İşletmelerinde Hizmet Kalitesi Standartlarının Çalışan Güvenliği Açısından Çalışanlar Tarafından Değerlendirilmesi: İzmir İlinde Bir Araştırma. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi,18 (2): 123- 142.

Gündüz R. (2019) Sağlık Çalışanlarında Görülen İş Kazalarının Değerlendirilmesi (T. Ü. Eğitim Ve Araştırma Hastanesi Örneği). Yüksek Lisans Tezi, T.C. Kırklareli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kırklareli, s. 118.

Internatıonal Labour Organizatıon. "Safety and Health at Work." https://www.ilo.org/global/topics/safety-and-health-at-work/lang--en/index.htm, (son güncelleme tarihi: 2020, alındığı tarih: 18.03.2021).

İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu. (6331). Resmi Gazete Tarihi: 30.06.2012 Resmi Gazete Sayısı: 28339.

İş Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin İşyeri Tehlike Sınıfları Tebliği, Resmî Gazete Tarihi: 26.12.2012 Resmî Gazete Sayısı: 28509.

İş Sağlığı ve Güvenliği Risk Değerlendirmesi Yönetmeliği, Resmî Gazete Tarihi: 29.12.2012 Resmî Gazete Sayısı: 28512

İşler M. C, (2014) Uluslararası Kaynaklar ve 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu. ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi, 1 (2): 53- 65.

Kavgacı Y. (2018) Hastane İşletmelerindeki İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulamalarının Çalışan Performansına Etkisi: Burdur Kamu Hastaneleri Birliği Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur, s. 173.

Kepir H. (1983) İş Kazalarında İnsan Faktörü ve Eğitimi, Çeşitli Boyutları ve Çözüm Önerileri ile İş Kazaları Seminer Bildirileri. 1, MPM Yayınları. Ankara, s.284.

Oğan H. (2014) Sağlık çalışanları için işçi sağlığı ve güvenliği. Türk Tabipleri Birliği Yayınları, Ankara, s. 58.

Solmaz M, Solmaz T. (2017) Hastanelerde İş Sağlığı ve Güvenliği. GÜSBD, 6 (3): 147- 156.

Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu (5510) Resmi Gazete Tarih: 16.6.2006 Sayısı: 26200.

Sunal N. Hemşirelerin İş Güvenliği. (2015) Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi, 1 (33): 40-45.

Şahin V. D. (2014) Sağlık Çalışanlarında İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları (Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Ameliyathane Çalışanlarında İş Kazaları). Yüksek Lisans Tezi, T.C. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 101.

The Eurepan Agency for Safety and Health at Work 2019 tarihinde https://osha.europa.eu/tr adresinden erişilmiştir.

Turan S. (2019) Madenlerde Meydana Gelen İş Kazalarının Mevsimselliğinin ve Kaza Zamanının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gümüşhane Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Gümüşhane, s. 97.

Türk Tabipleri Birliği, (2016) Sağlık Çalışanlarında İş Kazası ve İşe Bağlı Hastalıklara Yaklaşım Türk Tabipleri Birliği Yayınları, 1 (1): 1- 50.

Yıldız A. (2017) Hastanelerde İş Sağlığı ve Güvenliğinin Sağlanmasında Personel Güçlendirmenin Etkisi: Hemşireler Üzerinde Bir Çalışma. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ankara, s. 214.

ANALYSIS OF PROTEIN PROFILES IN DIFFERENT BRAIN REGIONS OF TS65DN AND TC1 MICE FOR DOWN SYNDROME

Handan KULAN
Beykoz Univeristy, Faculty of Engineering and Architecture, Software Engineering, İstanbul, Turkey.
ORCID ID: 0000-0001-8166-1967
handankulan@beykoz.edu.tr,

ABSTRACT

Down syndrome (DS) which is characterized by a third copy of human chromosome 21 (Hsa21) is caused by nondisjunction or a Robertsonian translocation between chromosome 21 and another chromosome. Using mouse models which are very useful for scientists to inspect human disorders, the factors of DS and its possible treatments are evaluated. However, it is cumbersome to model DS in mice as the orthologs of Hsa21 genes map to three mouse chromosomes (Mmu10, Mmu16, and Mmu17). One of the mouse model, Ts65Dn, is 55% orthologous for a region that shows perfect conserved linkage with Hsa21 and displays many features related to DS. However, Ts65Dn mouse model does not represent a complete trisomy and scientists look for improving mouse models to make them more closely resemble human conditions. They created Tc1 mouse model that carries almost complete copy of Hsa21 (approximately 92% of all genes). In previous works, using Ts65Dn and Tc1 mouse models and their littermate controls, the protein expression levels in hippocampus, cortex, and cerebellum were measured and evaluated. However, the expression levels of some proteins that differentiate across brain rengion were not identified. The identification of critically expressed proteins are very crucial as they affect specific aspect of DS person, such as motor, cognitive, linguistic, personal or social skill. In this work, using Ts65Dn and Tc1 mouse models, the proteins were selected by applying gradient boosting algorithm. Thus, the critical proteins expressed differently across brain regions are identified.

Keywords: Down Syndrome, protein profiles, Ts65Dn mice, Tc1 mice, feature selection.

INTRODUCTION

DS which is the consequence of trisomy 21 is the most prevelant cause of mental retardation (1/700 live births worldwide)(Parker, 2010). DS can be diagnosed by errors of nondisjunction or a Robertsonian translocation between chromosome 21 and another chromosome (Williams, 1975). The extra copy of 21th chromosome is accountable for almost 160 protein-coding genes and five microRNAs. Over expression of these genes gives rise to learning and memory (L/M) deficits. In addition to mental retardation, individuals with DS demonstrate delay in motor skill progress and have a risk for certain types of blood diseases, like leukemia, autoimmune disorders and Alzheimer's disease (AD) (Chapman and Hesketh, 2000; Silverman 2007; Nadel, 2003). Even though the most individuals achieve major life skills on their own developmental course, they show communicative intent regardless of limitations in their verbal ability. Furthermore, people with DS show anomalies in number of neurons and cellular morphology in brain regions, such as cerebellum, cortex and hippocampus.

The mouse models display characteristics related to DS, including defects in L/M and synaptic plasticity. The ideal DS mouse model is that all genes found on Hsa21 are triplicated. However, creating an ideal DS mouse model is a challenging task as the genes found on Hsa21 are spread over three mouse chromosomes

(chromosomes 10, 16 and 17)(Yu, 2010; O'Doherty et al., 2012). Up until now, the created mouse models are partially trisomic that means that they contain an extra copy of many, but not all mouse genes equivalent to Hsa21. Thus, usage of the different mouse models in experiments is vital as the different types of mice map same or different parts of Hsa21. Thanks to different type of mouse models, the genetic basis of DS can be understood more effectively.

Mouse models have been used to evaluate the protein expression profiles of DS patients. One of the mouse model is Ts65Dn which consists 88 orthologs of Hsa21 protein coding genes and 5 microRNA genes. It is segmentally trisomic for a region that shows perfect conserved linkage with Hsa21 and displays many features relevant to DS, including abnormalities of neuronal number in some brain regions and deficits in L/M (Davisson et al., 1990; Gardiner et al., 2003). In order Ts65Dn mouse model not to represent a complete trisomy, scientists created Tc1 mouse model which is functionally trisomic for nearly120 Hsa21 classical protein coding genes and displays features relevant to the DS phenotype (Galante et al., 2009). The Tc1 mouse model includes several genes that are not present in Ts65Dn and thus, it is a more complete model of DS. However, Tc1 lacks a few genes that are present in Ts65Dn.

In previous works, the protein expression profiles of Ts65Dn and Tc1 mouse models and their littermate controls were studied. The protein expression levels of hippocampus, cortex, and cerebellum were evaluated by applying statistical methods and regionally important genes for successful learning were determined. The expression level of proteins which are changed critically in cortex (the highly developed part of the human brain and responsible for thinking, perceiving, producing, and understanding language), hippocampus (plays important roles in the consolidation of information from short-term memory to long-term memory) and cerebellum (plays a critical role in motor control and also be involved in some cognitive functions) have been measured. It is observed that the protein expression levels involved in MAP kinase pathway, mTOR pathway, neuregulin signaling, immediate early gene (IEG) proteins and receptor proteins were abnormal in DS processes.

However, in this work, the expression level of some proteins that differentiate brain rengions or expressed differentially in one or two brain regions were not identified. Therefore, in our work, the critical proteins expressed differentially across brain regions are selected by applying gradient boosting algorithm in feature selection method. Each brain region contains many different cell types and the protein profiles observed are composites of those present in the specific cell types. Thus, protein profile analysis across brain regions is very important to understand the molecular process in DS. When the selected proteins are reviewed in literature survey, it is observed that the selected proteins play important roles in the processes, such as L/M, signaling pathways, AD, immune system and apoptosis. Thanks to the selected proteins in this work, critical processes in DS and effects of the different mouse models in DS experiments can be understood. These proteins are very critical as they will potentially contribute to phenotypic features of DS and influence drug responses.

MATERIALS AND METHODS

Datasets

The datasets are obtained from Prof. Gardiner at Colorado University, Denver. They show the protein expression profiles of Tc1 mice, Ts65Dn mice and their littermate controls across brain regions- cortex, cerebellum and hippocampus.

The dataset of Tc1 mice shows the expression profiles of 90 proteins. Mice group is divided into six classes that represent the protein profiles of control and Tc1 mice across three brain regions. 15 samples (three replicates of a fivepoint dilution series) are obtained from 7 control mice and 7 Tc1 mice.
Ts65Dn mice dataset contains the expression levels of 63 proteins across brain regions. 20 measurements (four replicates of a five-point dilution series) are taken from each protein per sample. There are 6 control mice and 5 Ts65Dn mice. Therefore, for control mice, there are 18x20, or 360 measurements, and for trisomic mice, there are 15x20 = 300 measurements per protein.
Protein expression levels of each mice are quantified with reverse phase protein arrays (RPPA)(Tibes et al., 2006) that provides a quantitative assesment of the differential protein expression.

Data Preprocessing

The datasets have missing values of one or more protein level measurements. This can result to misleading predictions for the unknowns. The missing points are substituted by the mean expression levels of the equivalent sample of the mice in the same class. For example, if a mouse is absent the first sample expression amount information, the absent value is substituted by the mean value of the first sample protein expression of other mice in the same class. The subsitution method that is used is different from previous studies. In the previous studies, absent values were substituted with the mean value of all protein expression amounts in same class mice. For example,15 tissue samples that are three replicates of a five-point dilution series were obtained from Tc1 mice. We considered the effect of dilution ratio and applied different calculations to handle missing values.

Also, all measurements were normalized with Z-score normalization to ward off proteins with higher values influence on the classication result erroneously. In order Z-score normalization to protect range (maximum and minimum), Z-score normalization was carried out rather than max-min normalization. It allows for a very straight elimination of systematic errors.

Feature Selection

Feature selection was done using Python programming language and Scikit Learning package was used.
Gradient boosting algorithm was applied and the parameters were selected with grid search method.

RESULTS

Table 1. Feature Subset of Ts65Dn and Tc1 mice

Feature Subset of Ts65Dn mice	Feature Subset of Tc1 mice
ITSN1	SOD1
pMTOR	DYRK1A
APP	DSCR1
DYRK1A	TAU
pPKCG	pELK
pGJA1	SYP

P3525	PCASP9
MEK	BAX
BRAF	BRAF
GluR4	FTCD
PRMT2	CCT8
AKT	BCL2
pNR1	NR2A

Table 1 shows the selected thirteen proteins from Ts65Dn and Tc1 mice across brain regions (cerebellum, cortex, hippocampus). Investigation of two datasets provides to comprehend the most part of orthologous HSA21 genes as two different types of mouse model map common or different part of HSA21 genes. By mapping the specific site where one mouse model does not map, we can get important proteins thanks to only one mouse model. This provides the importance of usage different mouse models in experiment. In this work, only Tc1 mouse model maps FTCD gene and thanks to Tc1 mouse model, this gene product is obtained.

Each brain region contains many different cell types and the protein profiles vary based on the specific cell types. Thus, the evaluation of protein profiles across brain regions is required to understand molecular process in DS. The selected genes can be related to specific aspect of DS. For example, the selected gene can be related to social skill or learning process of DS patients. Therefore, selected protein subsets can be helpful to understand different symptoms related to DS.

DISCUSSION

In DS research, the applied statistical technique in previous works only showed the change- decrease or increase- in protein profiles of different brain regions. These works did not determine the critical proteins exactly. In this work, critical proteins across brain regions are determined using two different mouse models.The role of each brain region is different. Cortex is responsible for thinking, perceiving, producing, and understanding language. Hippocampus plays important roles in the consolidation of information from short-term memory to long-term memory and cerebellum is important in motor control and some cognitive functions such as attention and language. Thus, analysis of the protein expression profiles across brain regions is significant.

In future work, analysis of protein profiles in each brain region will be studied. The symptoms of DS can be evaluated by taking into account of genes expressed critically in specific brain region. For example, if people with DS have severe memory problem, the expressed proteins in hippocampus can be considered as important markers to evaluate short-term memory to long-term memory problem. Also, the pathway analysis will be performed using the selected protein subset.

CONCLUSION

In this paper, we have reported the protein profiles of two different mouse models. The motivation of this research is to understand the critical genes in DS process and the effects of different mouse models on DS experiments. Investigation of different mouse model helps to comprehend the most part of orthologous HSA21 genes as different mouse models map common or different part of HSA21 genes. Although Hsa21 has been sequenced, the functions of many Hsa21 genes are unknown, and their contributions to mental

retardation remain to be clarified. Therefore, the investigation of protein expression profiles using Ts65Dn and Tc1 mouse models can be helpful.

The Tc1 mouse model includes several genes that are not present in Ts65Dn mice and thus, it is a more complete model of DS. However, Tc1 lacks a few genes that are present in Ts65Dn mice. Using these mouse models, we strive to identify critical proteins which are expressed across brain regions. Each brain region contains many different cell types, excitatory and inhibitory neurons, astrocytes, etc., and the protein profiles observed are therefore composites of those present in the specific cell types. The expression level of some of the selected proteins in this work were not determined before. Therefore, the selected proteins in this work help to apprehend the cause of DS. Also, the effects of the different mouse models on DS experiments can be understood.

ACKNOWLEDGEMENTS

The authors would like to thank Katheleen J. Gardiner for providing protein expression datasets of Tc1 and Ts65Dn mice model for three brain regions (cerebellum, cortex, hippocampus).

REFERENCES

Ahmed, M., Dhanasekaran, A., Tong, S., Wiseman, F., Fisher, E., Tybulewicz, V., and Gardiner, K 2013. Protein profiles in tc1 mice implicate novel pathway perturbations in the down syndrome brain. Human molecular genetics, 10(3):e0119491.

Bathina, S. and Undurti, N 2015. Brain-derived neurotrophic factor and its clinical implications. Archives of medical science : AMS, 11(6):1164–78.

Chapman, R. and Hesketh, L. J 2000. Behavioral phenotype of individuals with down syndrome. Ment Retard Dev Disabil Res Rev, 6:84–95.

Davisson, M., Schmidt, C., and Akeson, E 1990. Segmental trisomy of murine chromosome 16: a new model system for studying down syndrome. Prog Clin Biol Res, 360:263–280.

Dbouk, H., Mroue, R., El-Sabban, M., and Talhouk, R 2009. Connexins: a myriad of functions extending beyond assembly of gap junction channels. Cell Communication and Signaling, 7(1):4.

Dong, F 2016. Deletion of ctnnb1 in inhibitory circuitry contributes to autism-associated behavioral defects. Human Molecular Genetics, 25:2738–2751.

Duan, Y., Liu, T., Li, S., Huang, M., Li, X., Zhao, H., and Li, J 2019. Chaf1b promotes proliferation and reduces apoptosis in 95-d lung cancer cells and predicts a poor prognosis in non-small cell lung cancer. Oncology Reports.

Esplugues, J 2002. No as a signalling molecule in the nervous system. British Journal of Pharmacology, 135(5):1079–1095.

Galante, M., Jani, H., and Vanes, L 2009. Impairments in motor coordination without major changes in cerebellar plasticity in the tc1 mouse model of down syndrome. Hum Mol Gene, 18:1449–1463.

Gardiner, K., Fortna, A., Bechtel, L., and Davisson, M. (2003). Mouse models of down syndrome: how useful can they be? comparison of the gene content of human chromosome 21 with orthologous mouse genomic regions. Gene, 318:137–147.

Kahlem, P., Sultan, M., Herwig, R., Steinfath, M., Balzereit, D., Eppens, B., Saran, N., Pletcher, M., South, S., and Stetten, G. (2004). Transcript level alterations reflect gene dosage effects across multiple tissues in a mouse model of down syndrome. Genome Res, 14:1258–1267.

Lechner, S., Frenzel, H., Wang, R., and Lewin, G. (2009). Developmental waves of mechanosensitivity acquisition in sensory neuron subtypes during embryonic development. The EMBO Journal, 8(10):1479–1491.

Leube, R., Wiedenmann, B., and Franke, W. (1989). Topogenesis and sorting of synaptophysin: Synthesis of a synaptic vesicle protein from a gene transfected into nonneuroendocrine cells. Cell, 59(3):433–446.

Long, J., Maloney, B., Rogers, J., and Lahiri, D. (2018). Novel upregulation of amyloid-β precursor protein (app) by microrna-346 via targeting of app mrna 50 untranslated region: Implications in alzheimer's disease. Molecular Psychiatry, 24(3):345–363.

Milani, P., Gagliardi, S., Cova, E., and Cereda, C. (2011). Sod1 transcriptional and posttranscriptional regulation and its potential implications in als. Neurology Research Internationa, pages 1–9.

Moore, F. and Balejai, J. (2012). Molecular remodeling mechanisms of the neural somatodendritic compartment. Biochimica et Biophysica Acta (BBA) - Molecular Cell Research, 1823(10):1720–1730.

Nadel, L. (2003). Down's syndrome: a genetic disorder in biobehavioral perspective. Genes Brain Behav., 2:156–66.

O'Doherty, A., Ruf, S., Mulligan, C., Hildreth, V., Errington, M., Cook, S., Sesay, A., Modino, S., Vanes, L., Hernandez, D., Linehan, J., Sharpe, P., Brandner, S., Bliss, T., Henderson, D., Nizetic, D., Tybulewicz, V., and Fisher (2012). An aneuploid mouse strain carrying human chromosome 21 with down syndrome phenotypes. Science., 309 5743:2033–7.

Parker, S. E. (2010). Updated national birth prevalence estimates for selected birth defects in the united states. Birth Defects Res A Clin Mol Teratol., 88:10127–10134.

Silverman, W. (2007). Down syndrome: cognitive phenotype. Ment Retard Dev Disabil Res Rev, 13:228–36.

Williams, J. D. (1975). Familial down syndrome due to t(10;21) translocation: evidence that the down phenotype is related to trisomy of a specific segment of chromosome 21. American Journal of Human Genetics, 27:478–485.

Yu, T. (2010). A mouse model of down syndrome trisomic for all human chromosome 21 syntenic regions. Human Molecular Geneticss, 19:2780–2791

PERFORMANCE ANALYSIS OF MULTIPLE RECONFIGURABLE INTELLIGENT SURFACES WITH SIMRIS

Hasan SERDAR[1*], Yiğithan YILMAZ[2]

*[*1,2] Necmettin Erbakan University, Faculty of Engineering, Department of Mechatronics Engineering Konya / Turkey*

*[*1]**ORCID ID**: (0000-0003-3253-7390)*
*[2]**ORCID ID**: (0000-0002-8019-5316)*

*[*1]hserdar@erbakan.edu.tr,*
[2]yigithanyilmaz97@gmail.com

ABSTRACT

Nowadays, the freedom of communication is one of the greatest need of humanity and in this direction, communication technology develops more and more every signle day. Especially in new generation communication technologies free of cables, the expectation of users is high data rate, low latency and high quality transmission. In this direction, the biggest problem is that the transmission line encounters obstacles and therefore the transmission is broken. Continuity of transmission in developing technology can be realized thanks to "Reconfigurable Intelligent Surfaces (RIS)", (Di Renzo et al., 2020) which has a giant potential. Reconfigurable intelligent surfaces consist of antennas and subsystems that act as a signal mirror by positioning in a plane outside the direct line of sight between the transmitter and the receiver. This technology provides the advantage of continuity of connection in both urban and rural areas. On the other hand, ideas and problems such as information security, efficiency, multi-use, network delay are included in the literature as research topics. SimRIS Channel Simulator (Basar & Yildirim, 2021) is a MATLAB simulation that performs the positioning of MIMO RIS and simulation of wireless communication channels. In this study, it is aimed to investigate the use of multiple MIMO RIS in the same medium in future communication systems and the performance limits in this use with the SimRIS Channel Simulator. As a result of the study, an analysis of how efficiently RISs, which will act as a bridge in the transition to 6G and beyond communication technologies, can work in different conditions and environments with more than one RIS has been analyzed.

Keywords: Reconfigurable Intelligent Surfaces, 6G, channel simulation, MIMO.

INTRODUCTION

The engineers, who work related to communication systems, try to make a new history in this field with Reconfigurable Intelligent Surfaces. From 1G to futures technologies,

communication area is widening rapidly. RIS's are able to defined in different ways, which are applications based on wide arrays of cheap antennas that are generally spaced half of the wavelength apart, and metamaterial-substrated planar or conformal wide surfaces whose scattering elements have giant sizes and interdistances much tiny then the the wavelength. (Qian et al., 2020).

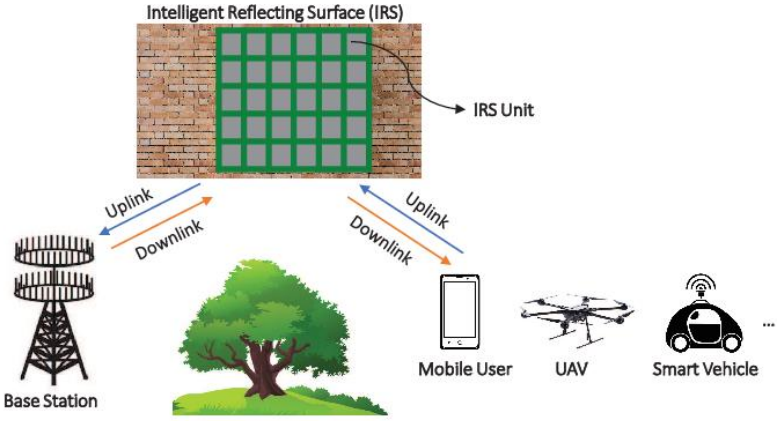

Figure 1: Reconfigurable Intelligent Surface (Zhao, 2019)

RISs have a great need by the future, because it has several advantages. The primary need is losing the connection by obstacles and increasing data traffic. In both rural and urban areas, wireless connection may be lost because of the environmental factors. RISs are working as a signal bridge between the transmitter and receiver. Even the transmitter and receiver's line of sight is broken, RISs can be located out of the line of sight and keep the connectivity as a signal connector. Also, between 2020 and 2030, it is predicted that the data rate of the global Internet Protocol will

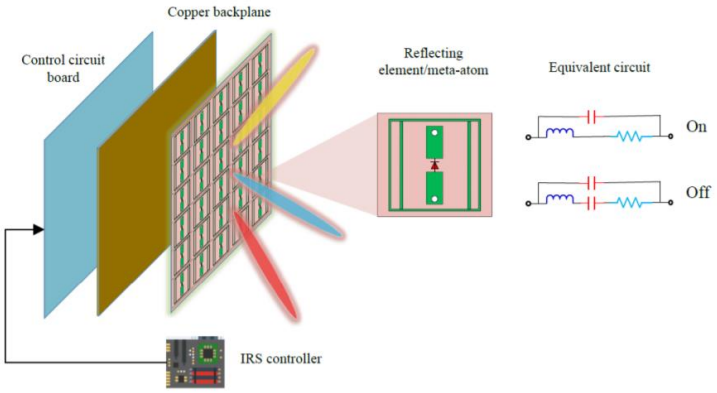

increase %55 each year, approximately reaching to 5016 exabytes. RISs can supply this condition with its technology.(Di Renzo et al., 2020) .

Figure 2: Layers of RIS (Zhang,2020)

The secondary advantage is that, the smart radio environment can be programmed. RISs have a simple logic. It becomes a bridge between the receiver and transmitter with a three-layerd

plate, which has antenna layer, copper backplane and control circuit board. The applicated antennas may be ultra cheap. The copper layer is to provide the conductivity, and the bottom layer, control layer is to set the RIS according to the incoming signal, shown in **Figure 2.** RISs are able to do both SISO and MIMO communication.

METHODOLOGY

In this work, SimRIS Channel Simulator is the main tool to simulate the assumptions. SimRIS is a MATLAB software, which can perform the channel simulation and locating the RIS's indoor and outdoor. The exemplary study performs a MIMO system has used with 29 GHz operating frequency, with 16 transmitter antennas, 64 receiveer antennas and 256 RIS particles (**Figure 3)**. By the SimRIS, the location, axis and position of the RIS can be determined. Also it can determine the wireless channel matrices. The channel matrix consist of the Tx and Rx channels.

$$\mathbf{C} \in \mathbb{C}^{N_r \times N_t} \qquad (1)(\text{Basar \& Yildirim, 2021})$$

The main equation to determine the channel matrix is:

$$\mathbf{C} = \mathbf{G\Phi H} + \mathbf{D}. \qquad (2)(\text{Basar \& Yildirim, 2021})$$

The **C** is the channel matrix, **G** is the channel matrix between transmitter and RIS, **H** is the channel matrix between the receiver and RIS. **D** is the representer of line of sight matrix, if there is no objects between the transmitter and receiver. In this paper, it is aimed to perform the systems

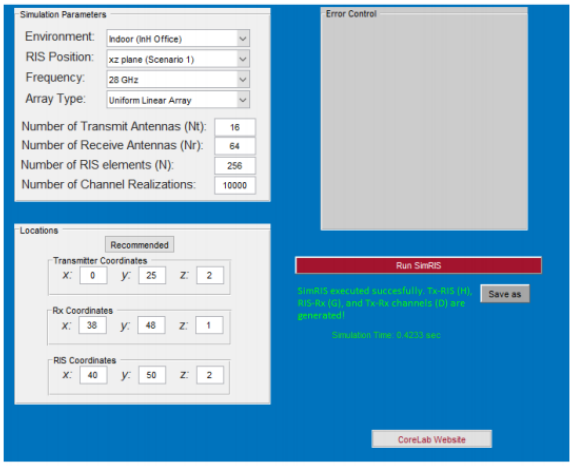

KOÇ UNIVERSITY

CORELAB Communications Research and Innovation Laboratory

with more than one RISs. It is predicted that, If the number of RIS is doubled, the number and greatness of the channels may be doubled.

Figure 3: SimRIS Channel Simulator (Basar & Yildirim, 2021)

RELEATED WORKS AND RESULTS

Reconfigurable Intelligent Surface technology takes a wide area in future communication systems, especially for 5G and next generations. Also, the topic is expanding by different perspectives. For example, RISs can be implemented on vehicular networks, with the subtopic of physical layer security (PLS) (Makarfi et al., 2020). According to the Makarfi's study, reflecting the incident signal with an setable phase shift without an energy source. Also, the study performs a vehicle to vehicle communication with a RIS-based access point, other one is vehicular adhoc network (VANET) which acts as a relay. It is investigated that the performance of these systems are evaluated in the terms of average secrecy capacity(ASC) and the screcy outage probability(SOP). To get a result, Monte Carlo simulation is used, and the performance analysis of both system models are existed. The performance of the systems are reliable to the number of RIS models, according to the study.(Makarfi et al., 2020)

Another work area is RIS empowered smart cities applications. According to a study, smart cities can be modified with RISs in several areas like, on boildings, city buses, highways, vehicles, drones, etc. and the people who lives in RIS empowered smart cities may have a comfort about non-stop communication systems.(**Figure 4)** (Kisseleff et al., 2020)

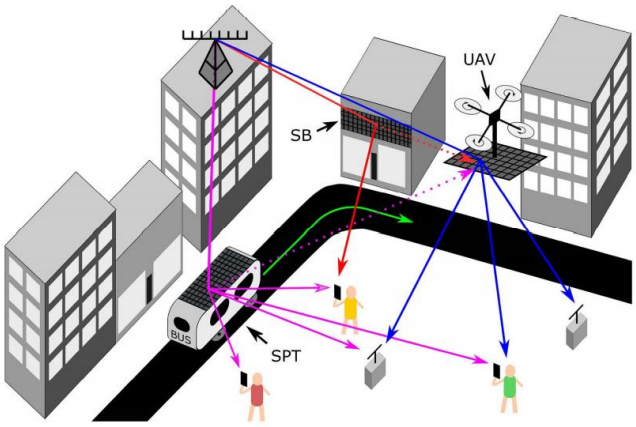

Figure 4: RIS Empowred Smart Cities (Kisseleff et al., 2020)

As a result, RISs are the milstone of the communication technologies and it can be used in nearly all areas of the life like factories, cities, rural and urban areas, etc. Even it has adjustable connection continuity, some negative effects like phase shifting, layer security etc. put question marks on the RIS. In this study, some different usages of the RISs are shown and tried to set a base for the future works and made assumptions, which is multiple RIS usage in a certain medium. The simulation software SimRIS is the main tool, but has only one RIS. The performance analysis of multiple RIS would be the result of this study in future.

CONCLUSION

Today, one of the greatest needs of humanity is freedom of communication. The development of technology goes further every day in this direction. Especially in new generation wireless communication technologies, the expectation of users is high performance communication. The biggest problem in this direction is the ruptures due to the objects between the receiver and the transmitter. To overcome these breaks, **Reconfigurable Intelligent Surfaces (RIS)** emerge as a high-potential solution. These surfaces consist of antennas and subsystems positioned outside the direct field of view of the receiver and transmitter, and serve as a signal mirror between the receiver and the transmitter. The main advantage of this technology is that it provides the continuity of wireless communication in urban and rural life. On the other hand, topics such as information security, network delay, efficiency, and multiple usage are included as research topics in the literature. SimRIS channel simulator is a MATLAB simulation that is used to determine the location of MIMO RIS in planes and wireless channels. In this study, it is planned to use more than one RIS in the same environment for future communication systems and to perform the performance analysis of RISs in this use using SimRIS. As a result, in this study, it is made a research to how to make the performance analysis of the multiple use of RISs under different conditions, which will establish a connection with the communication technologies of 6G and later, is aimed.

REFERENCES

Basar, E., & Yildirim, I. (2021). Reconfigurable Intelligent Surfaces for Future Wireless Networks: A Channel Modeling Perspective. *IEEE Wireless Communications*, 1–8. https://doi.org/10.1109/MWC.001.2000338

Di Renzo, M., Zappone, A., Debbah, M., Alouini, M. S., Yuen, C., de Rosny, J., & Tretyakov, S. (2020). Smart radio environments empowered by reconfigurable intelligent surfaces: How it works, state of research, and road ahead. *ArXiv*, *38*(11), 2450–2525.

Kisseleff, S., Martins, W. A., Al-Hraishawi, H., Chatzinotas, S., & Ottersten, B. (2020). Reconfigurable intelligent surfaces for smart cities: Research challenges and opportunities. *ArXiv, 1*(September), 1781–1797. https://doi.org/10.1109/ojcoms.2020.3036839

Makarfi, A., Rabie, K. M., Kaiwartya, O., Adhikari, K., Li, X., Quiroz-Castellanos, M., & Kharel, R. (2020). Reconfigurable intelligent surfaces-enabled vehicular networks: A physical layer security perspective. *ArXiv*, 1–10.

Qian, X., Renzo, M. Di, Liu, J., & Kammoun, A. (2020). Beamforming Through Reconfigurable Intelligent Surfaces in Single-User MIMO Systems : *Arxiv*, *10*(1), 1–5.

Zhang, R. (n.d.). Towards Smart and Reconfigurable Environment: Intelligent Reflecting Surface Aided Wireless Networks. National University of Singapore.

Zhao, J. (2019). A Survey of Intelligent Reflecting Surfaces (IRSs): Towards 6G Wireless Communication Networks with Massive MIMO 2.0. *ArXiv*, *mm*, 1–7.

AN EVALUATION ON THE SIGNIFICANCE OF DECENTRALISATION IN INCREASING EFFICIENCY AND EFFECTIVENESS OF SOCIAL WORK IMPLEMENTATIONS IN TURKEY: THE CASE OF ISTANBUL

TÜRKIYE'DE SOSYAL HIZMET UYGULAMALARININ ETKINLIK VE VERIMLILIĞINI ARTTIRMADA DESANTRALIZASYONUN ÖNEMI ÜZERINE BIR DEĞERLENDIRME: İSTANBUL ÖRNEĞİ

İmam Bakır Kanlı[1] , Tuncay Karabel[2]

[1]Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, İstanbul, Türkiye, bkanli@yahoo.com
ORCID ID: 0000-0002-5715-8752
[2]Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Küresel Şehirler ve İstanbul Araştırmaları Tezli Yüksek Lisans Programı, İstanbul, Türkiye, ereglisbf@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3874-9258

ÖZET

Birinci Endüstri Devriminin önemli sonuçlarından biri olarak ve refah devleti uygulamalarıyla; bireye, aileye ve topluma dayalı sosyal hizmet politika ve uygulamalarında farklı anlayışlar ortaya çıkmıştır. Anglo-Sakson liberal devlet anlayışı bireysel sosyal hizmetlere önem vermiş, İskandinav Modeli ise kurumcu yaklaşımda sosyal hizmeti savunmuştur. Güney Avrupa refah devleti modeli ise aileyi merkeze alan sosyal hizmet uygulamalarını ön plana çıkarmıştır. Türkiye ise her üç modeli de içselleştirmiş ve uygulama sahası bulmuştur. Ancak hangi model uygulanırsa uygulansın, sunulan hizmetin etkinlik ve verimliliği ile hizmeti sunan kamu yönetimin kim olacağı her zaman tartışma konusu olmuştur. Bu çalışma, Türkiye'deki sosyal hizmet uygulamalarının etkinlik ve verimliliğini, yeni kamu yönetimi reformları bağlamında ele almaktadır. Gerek, Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler İstanbul İl Müdürlüğü'nün ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin sosyal hizmet uygulamalarını karşılaştırmalı olarak ele alıp değerlendiren Türkiye'deki ilk çalışmalardan birisi olması ve böylece literatürdeki boşluğu dolduracak olması nedeniyle akademik alana, gerekse merkez ve yerel yönetimlerin, bu alanda, çok daha etkin ve verimli politika geliştirmelerini sağlamasına vereceği katkıdan dolayı çalışmanın önemli olduğu düşünülmektedir. Sosyal hizmet kullanıcısı olan kırılgan gruplara sunulacak hizmetlerin etkinlik ve verimliliğini sağlamada, merkezi ve yerel yönetimler arasında yetki ve kaynak paylaşımı üzerine yaşanan sorunları analiz ederek çözüm önerileri sunmak bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Çalışma, merkezi yönetimin taşra teşkilatı olan İstanbul Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin sundukları sosyal hizmetlerle sınırlandırılmıştır. Nitel araştırma yöntemine dayalı olarak gerçekleştirilen çalışmada; literatür taraması yapılmış, ilgili kurum ve kuruluşlardan elde edilen mali ve idari teknik raporlar ile ilgili dokümanlar analiz edilmiş, ayrıca SWOT analizi tekniği ile sistemin işleyişine yönelik değerlendirmeler yapılmıştır. Elde edilen bulguların değerlendirilmesini müteakip yapılan önerilerle çalışma sonuçlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal belediyecilik, sosyal hizmet, sosyal politika, kamu reformları, yerelleşme.

ABSTRACT

As one of the significant consequences of the First Industrial Revolution and through welfare state practices; different understandings have emerged in social work policies and practices based on individual, family and society. The Anglo-Saxon liberal understanding of the state gave importance to individual social services, while the Scandinavian Model advocated social work in an institutional approach. On the other hand, the Southern European Model has highlighted social work practices that put the family at the centre. As for Turkey, it has internalised and implemented all three models. However, whichever model is applied, the efficiency and effectiveness of the service provided and the question as to who will be the public administration providing this service has always been a matter of debate. In this study, the efficiency and effectiveness of social work practice in Turkey is discussed in the context of new public management reforms. It is thought that the study is significant due to its contribution to not only the academic field, because it is one of the first studies dealing with comparatively on both the Family Labour and Social Services of Istanbul Provincial Directorate and the Istanbul Metropolitan Municipality of social work practices in this field, but also central and local governments so that they develop more efficient and effective policies. The aim of this study is to provide solutions by analysing the problems experienced on the distribution of authority and resources between central and local governments in ensuring the efficiency and effectiveness of services to be provided to vulnerable groups of social service users. The study was limited to the social services provided by the provincial organisation of the central government, the Istanbul Provincial Directorate of Family, Labour and Social Services, and the Istanbul Metropolitan Municipality. In the study based on qualitative research method; the literature was reviewed, the financial and administrative technical reports obtained from the relevant institutions and organisations were analysed, and the evaluations were made regarding the functioning of the system through the SWOT analysis technique. Following the evaluation of the findings, the study was concluded with the recommendations made.
Keywords: Decentralisation, public reform, social municipality, social policy, social work.

GİRİŞ

Birinci Endüstri Devrimi'nin kentleşme süreci üzerindeki baskısı sadece doğal kaynakların hızla tükenmesine değil aynı zamanda sosyal sistemin de dengesini yitirmesine neden olmuştur. Bu süreçte kamu yönetimlerinin, sosyal sisteme dönük müdahale arayışları artmış, birey ve aile yapısına yönelik rehabilite edici, koruyucu ve önleyici sosyal hizmet politikaları geliştirmeye başlamışlardır. Sosyal hizmetlere yönelik müdahalelerin içeriği ise, gerek iç hukuk, gerekse uluslararası hukuk normlarınca şekillenmiştir. Özellikle 1948 yılında çıkarılan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi bu alanda mihenk taşı oluşturmuştur. Türkiye'de ise; 1961 Anayasasında ilk kez belirtilen "sosyal devlet" ilkesi, 1982 Anayasasında aynen korunmuş, bu amaçla merkezi yönetim tarafından 1983 yılında Sosyal Hizmetler Kanunu ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu kurulmuştur. 1992 yılında ise, Türkiye'nin onayladığı Avrupa Yerel Özerklik Şartı (AYÖŞ) ile "*subsidiarite*" ilkesi gereği, hizmetin talep edene en yakın yerde üretilmesi ve sunulması benimsenmiş ve böylece Avrupa Birliği (AB) uyum yasaları, sosyal hizmetlerin merkez ile yerel yönetimlerce bu sorumluluğu paylaşacağı belirtilmiştir.

Yerelleşme kavramı insan ihtiyaçlarının giderilmesi bağlamında hem zaman hem de mekân açısından etkin bir unsurdur. Yeni kamu yönetimi anlayışında, yerelleşme yerellik ilkesi ile birlikte klasik yerel hizmetler sosyal hizmetleri de içerecek şekilde genişlemiştir. Ancak tartışmalar, sunulacak hizmetlere ilişkin göreve paylaşımı ve bu hizmetlerin etkinliği konularında yoğunlaşmaya başlamıştır. Sosyal hizmet sağlama devletin temel görevi olmakla birlikte, özellikle 1980 sonrasında, özelleştirme, yerelleşme ve aile temeline indirmeye yönelik yeni sosyal hizmet sağlama şekilleri ile, merkezi yönetimin sosyal hizmet sunumundaki payını azaltmaya yönelik müdahale süreçleri yaşanmaya başlamıştır. Türkiye'ye bakıldığında ise bu hizmetlerin iki ana eksen etrafında toplandığı görülür. Bu eksenlerden birisi şüphesiz ulusal ölçekte Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı iken, yerel ölçekte ise; belediye, il özel idareleri ve sivil toplum kuruluşları (STK)'dır. Ancak, sosyal hizmete ilişkin ilgili mevzuat göz önünde tutulduğunda hem merkezi idare hem de yerel idarelere verilen görev ve yetkilerin benzer olduğu görülmektedir. Bu da, kurumlar arası görev ve yetki paylaşımında ve hizmetlerin erişilebilir, nitelikli, yalınlaştırılmış ve optimum maliyetle sunulmasına olumsuz etki yapabilmektedir.

Bu çalışma, sosyal hizmet üretiminde yerel yönetimlerin yükleneceği stratejik rolü ele almaktadır. Literatüre sağlayacağı katkının dışında, özellikle ulusal ölçekte politika yapıcılara, sosyal hizmetlerde etkinlik ve verimliliği artırmaya katkı sağlayacak bir rehber çalışma olacağı için de önemli olduğu düşünülmektedir. Bunda, çalışmanın merkezi ölçekten yerel ölçeğe doğru öneriler barındırmasının da payı büyüktür. Bu anlamda çalışmanın amacı; merkez ve yerel yönetimler arasında eşgüdümün sağlanarak, sosyal hizmetlerin etkinlik ve verimliliğinin sağlanmasına yönelik en uygun uygulama ölçeğini ve bu ölçeğin yüklenmesi gereken görev ve sorumluluklarını tartışmaya açmaktır. İstanbul İli ile sınırlandırılan çalışmada, temel ilkeler düzeyinde mevzuatla verilen hizmetler tartışılmış ve değerlendirmiştir. Ayrıca literatür taraması ve SWOT analizi yapılarak, ilgili kurum ve kuruluşların yayınladıkları raporlardan faydalanılmıştır. Yapılan analiz sonucu elde edilen bulgular üzerine yapılan değerlendirmeler ile yerelleşme ve sosyal hizmetlerin güçlü ve zayıf yönleri ile fırsatlar ve tehditleri ortaya konulmuş ve buna göre yapılan önerilerle de çalışma sonuçlandırılmıştır.

1. Temel Kavramlar ve Teorik Çerçeve

Bu bölümde çalışmanın temel kavramları üzerinde durulacak olup, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle sosyal hizmet kavramı ele alınacaktır. Sonrasında, merkezi yönetimle sosyal hizmet ve yerel yönetimle sosyal hizmet ilişkileri üzerinde durulacak ve son kısımda ise sosyal belediyeciliğin geçirdiği değişim süreci ortaya konulacaktır.

1.1. Sosyal Hizmet Kavramı

Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğüne baktığımızda sosyal hizmet ikilisinin tanımı yapılmamıştır. Fakat TDK'da sosyal'ın tanımı "toplum bilimi" şeklindedir (sozluk.gov.tr, 2021). TDK'ya göre hizmet ise "*Birinin işini görme veya birine yarayan bir işi yapma*" olarak tanımlanmıştır (sozluk.gov.tr, 2021). Bu iki tanımı birleştirdiğimizde; toplumsal dayanışma yardımlaşma gibi bir anlam bütünlüğü çıkacaktır. Diğer yandan, Cambridge Sözlüğü'nde sosyal hizmetler; "*hükümet veya özel kuruluşlar tarafından yoksullara, hastalara veya yaşlılara yardım etmek için sağlanan hizmetler"* olarak tanımlanmaktadır (dictionary.cambridge.org, 2021).

Türkiye'nin sosyal hizmet mevzuatında yer alan 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu'nun üçüncü maddesinde sosyal hizmetin tanımlaması yapılmıştır. İlk sırada tanımlanan sosyal hizmet, "*kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütününü*" olarak görülmektedir. Kongar (1972:146)'a göre sosyal hizmet yaklaşımı insanın sosyal refahını, dolayısıyla toplumun refahını artırmaya yardımcı olan bir disiplindir. Dilik (1980b:73) ise dar anlamda sosyal hizmetleri, sosyal çalışma olarak mesleğin kurumsallığı ve çalışma işleviyle tarif etmiştir. Tomanbay (199:238-239) ise konuya geniş anlamı ile sosyal hizmeti; diğer disiplinler (eğitim, adalet, sağlık) ve sosyal politikanın alt dalları (sosyal güvenlik, sosyal yardım) ile sosyal konut, toplumsal kalkınma, istihdamın geliştirilmesi gibi hizmetleri de dahil ederek açıklamıştır. Sosyal hizmet, Yılmaz (2015:124)'a göre; aile sorunları, kadın ve çocuk, engelli, gençlik sorunları, sosyal yardımlar, sağlık sosyal hizmeti ve yaşlılık gibi hususları kapsamaktadır. Akbaş (2008:21) ise sosyal hizmeti; makro uygulamada bir takım sosyal sorunları geliştirmek ve değiştirmek üzere düzenlenen uygulamalar olarak belirtmiştir.

İnsanların sorunlarına çözüm bulabilmek adına devlet organizasyonları önemli bir misyon taşırlar. Dönemsel olarak bu misyonun ağırlığı ve yönü değişse de bu sorumluluk, özellikle dezavantajlı gruplar söz konusu olduğunda daha bir önem arz eder. Devletlerin bu bağlamda artan rolünü müteakip, uluslararası örgüt ve uluslararası anlaşmalar da sosyal hizmetlerin gelişimine katkı sağlamışlardır. UNESCO ve UNICEF bunlara örnek olarak verilebilir. Bu örgütler temel sorunlar olan; yoksulluk, aşırı nüfus, sağlık sorunları, düzensiz kentleşme, göç gibi konularda çözüm için sosyal hizmetlere odaklanmışlardır.

Sosyal hizmetler ile ilintili olan konulardan birisi de sosyal haklardır. Kişinin yaşamı süresince; vatandaşlık haklarına sahip, onurlu ve emniyetli bir hayatı devam ettirebilmesi için gerekli temel gereksinimleri garantili, eşit ve adil olarak yararlanmasını sağlayan haklardır. Sosyal hakların dayanağı olarak Birleşmiş Milletler (BM)'in 1948 yılı "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi" temel kabul edilmektedir. Türkiye'de ise, 1982 Anayasası'nın 41. ve 66. maddeler arasında "Sosyal ve Ekonomik Hak ve Ödevler" bulunmaktadır. "İsteme hakları" olarak da nitelendirilmektedir. Anayasada sayılan sosyal haklar içinde bulunan "Ailenin korunması (m. 41), çalışma hakkı ve ödevi (m. 49), sosyal güvenlik hakkı (m. 60) ve sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekenler (m. 61)" gibi haklar sosyal hizmetlerin çalışma alanı içerisindedir. 1961 ve 1982 Anayasalarında sosyal haklar ile devletin bu hakkı koruma, önleme ve rehabilite edici olarak kullanma gibi düzenlemeleri gerçekleştirdiği görülmektedir. Böylece mevzuat; sağlıklı ve kaliteli bir yaşamın her birey için hak olduğunu, bu hakkı sağlamak için ise devlete ve bireylere görev ve ödevler yüklemiştir.

1.2. Sosyal Hizmetler ve Merkezi Yönetim İlişkileri

Merkezden yönetim; görev, yetki ve sorumluğu tel elden yürütmek için belirlemiş olduğu bir kısım faaliyetlere ilişkin karar ve hizmetlerin hükümet ve hiyerarşisi içinde bulunan idarelerce yürütülmesi demektir (Eryılmaz, 2013:33). Bu hiyerarşik yapı ve hizmet yapma yetkisi yetki

genişliği ile sağlanır. Bu kapsamda yetki genişliği merkezi yönetimin kendi yetkilerinin bir kısmını hiyerarşisi içinde kendi alt birimlerine kanunla devretmesidir (Gözübüyük, 2006:40). Böylece merkezi idare yetki genişliğini, kendi mesuliyeti içinde kamusal hizmetleri yurdun her yerinde sunmak için kullanır ve ülkenin değişik coğrafi birimlerinde kısmi şekilde tekrar üretme veya idari birimleriyle yerelde oluşturabilir (Arıkboğa, 2018:9).

Yerelde merkezin kurduğu bu örgüte taşra örgütü denir. Rondinelli (1981:137-139) bu taşra örgütünü merkezi yönetiminin dekonsantrasyon (yetki genişliği) sağlayarak alt idarelerin hizmetleri kendi yönetme biçimi olduğunu ifade etmiştir. Nitekim 1 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 509. maddesinde merkez ve taşra teşkilatının idari kuruluşlardan oluştuğu belirtilmiştir. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB) özelinde 509. madde değerlendirildiğinde ilde il valisine bağlı olarak il müdürlüklerinin kurulduğu görülür. İlçelerde ise teşkilatlanma yapısı, ilçe müdürlüğü olarak değil, 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu'nun 3. maddesinde tanımlanan ve ilçe kaymakamlığına bağlı olarak çalışan sosyal hizmet merkezleri şeklindedir. Bunların dışında il müdürlüğüne bağlı olarak çalışan yaşlı kuruluşları, çocuk kuruluşları, engelli kuruluşları ve kadın kuruluşları gibi kuruluşlar da bulunmaktadır. Taşra örgütü AÇSHB'nda bu şekilde taşrada örgütlenerek hizmet vermektedir.

Merkezi yönetim tarafından taşra örgütü üzerinden kamu hizmetleri vatandaşlara sunulurken; ekonomik ve mali, idari, sosyal ve kültürel, bilimsel ve teknik olarak ayrıma tabi tutulmuştur. Bu ayrımlardan sosyal kamu hizmeti Altın (2013:106)'a göre "Sosyal hizmetleri; kamu birimleri tarafından yürütülen sosyal güvenlik işlemleri, sosyal yardım ve istihdam yaşamının düzenlenmesi gibi faaliyetleri" kapsamaktadır. Sosyal kamu hizmeti yeni kamu yönetimi reformları sonucu gün geçtikçe artan bir kamusallaşma ve kurumsallaşma ile birlikte ülkenin her yanında büyük oranda merkezi yönetim tarafından verilmektedir. Bu hizmet ihtiyacının artması nedeniyle kamu yönetimlerinin yetki alanında da bir artış olduğu görülmekte, seçmen baskısı da sosyal hizmetin çeşitlenmesine ve kurumsallaşmasına neden olmaktadır. Bunun yanında yerel idareler, sivil toplum ve özel sektörün de eksikliği merkezi yönetimin daha fazla sosyal sorumluluk almasını gerektirmektedir.

Merkezi yönetim tarafından, sosyo-ekonomik yönden muhtaç olan kişilere yönelik hizmetler taşrada, kaymakamlıklar uhdesinde kurulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) üzerinden yürütülmektedir. Ayrıca taşra örgütü, her ilçede bulunan sosyal hizmet merkezleri üzerinden de kişi ve ailelerine; sosyal ekonomik destek sağlamak, engellilere evde bakan yakınına maddi destek sağlamak, engelli, genç ve çocuklara ve ailelerine manevi destek olarak hizmet vermektedir. Bu bağlamda sosyal hizmet, merkezi yönetim aracılığı ile kadınlar ve çocuklar, ayrıca yaşlı ve engelliler ile yoksullar, sığınmacılar, bağımlılar gibi dezavantajlı kesimin bu statüsünün yükseltilmesine katkı sağlamak ve bu kırılgan grupları; psikolojik, fiziksel, sosyal ve kültürel olarak desteklemek için faaliyetler yürütür.

AÇSHB dışında Türkiye'de sosyal hizmet uygulamaları Millî Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı gibi pek çok kurum ve kuruluş bünyesinde yürütülmektedir. Aşağıdaki tabloda bu ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.

Tablo 1: Bakanlıklar Tarafından Sunulan Sosyal Hizmet Mevzuatı ve Faaliyetleri

Bakanlık	Mevzuat	Sosyal Hizmet	Fonksiyon
Milli Eğitim	30236 sayılı Rehberlik Hizmetleri Yönetmeliği, 5395 Sayılı Kanun Eğitim Tedbiri	Okul Rehberlik Birimleri, Rehberlik Araştırma Merkezleri (RAM)	Eğitim
Sağlık	7465 sayılı Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulama Yönergesi, 5395 Sayılı Kanun Sağlık Tedbiri, 1912 Sayılı Tababet ve Şuabat Kanunu	Çocuk İzlem Merkezleri, Hastane Sosyal Hizmet Birimleri, Evde Bakım Hizmetleri, Palyatif Bakım, Toplum Ruh Sağlığı Mrkz.	Tedavi
AÇSHB	2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu, 5395, 6284, 4721 Sayılı Kanunlara göre Bakım Tedbiri	Bütün Birimleri	Koruma, Bakım, Rehabilitasyon
Adalet	63 sayılı Suç mağdurlarının Desteklenmesine dair CK, 5275 Ceza İnfaz Kanunu, 5402 Denetimli Serbestlik Kanunu	Cezaevi Sosyal Yardım Servisleri, Adli Destek ve Mağdur Hakları Müd. , Denetimli Serbestlik Müd.	Adalet, Hak ve Tedbir kararları

Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde sosyal hizmet uygulamaları eğitim alanında bulunan öğrenci ve ailelerin karşılaştıkları ihtiyaç ve sorunların önlenmesi ve çözümlenmesine yönelik olarak Rehberlik Araştırma Merkezlerinde ve okullarda sosyal hizmet çalışmaları da bulunulmaktadır. Sağlık Bakanlığı'nın Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulama Yönergesinde (2011) tıbbi sosyal hizmet tanımı yapılmış ve hastanelerde sosyal hizmet şubesi kurulmuş ve bu birimlerde sosyal hizmet çalışanı zorunlu hale getirilmiştir. Adalet Bakanlığı bünyesinde ise sosyal hizmet uygulamaları; öncelikle mahkemeler üzerinden (çocuk, aile, ağır ceza gibi) ve bu mahkemelerin yönlendirdiği sosyal çalışmacılar ile ceza infaz kurumları ve denetimli serbestlik merkezleri üzerinden yapılmaktadır.

1.3. Sosyal Hizmetler ve Belediye İlişkileri

Liberal iktisat politikaların 1920'lerde zayıflaması ile birlikte 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'ndan çıkış için devletlerin uyguladığı Keynesyen ekonomi politikaları, refah devletlerinin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Refah devleti 1942 yılında hazırlanan Beveridge Raporunda "*devletin refahla ilgili sorumluluğu düşüncesiyle amaçlara, bu düşünceyi gerçekleştirecek kurum ve uygulamalarla da araçlara kaynaklık etmektedir*" şeklinde belirtilmiştir (canaktan.org/, 2021). Buna göre refah devleti ile kamu kaynaklarının etkin kullanımı ve toplumun sosyal ihtiyaçlarının sağlanması için aracılık edilir. Bu süreçte sosyal devlet ilkesi benimsenerek sosyal hizmetlerin de kamu birimlerince ifa edilmesi ihtiyacı doğmuştur. Ancak diğer yandan, sosyal hizmetlerin idare olarak hangi düzeyde hangi birim tarafından vatandaşa sunulması yönünde sorunlar ortaya çıkmıştır. Bazı ülkeler daha fazla merkeziyetçiliği benimserken bazıları yerel düzeyindeki kamusal birimlere daha fazla yetki vermiştir. Sosyal hizmetler merkeziyetçi devlet bünyesine sahip olan ülkelerde merkezi yönetimler tarafından, federal yapısı olan ülkelerde ise yerel idarelere daha fazla yetki verilerek yerel idareler tarafından sunulmaktadır (Çevikbaş, 2010:27). Böylece, toplumda genel refah düzeyinin artırılarak dezavantajlı kesimlerin yaşam kalitesinin artırılması yönünde devletin uyguladığı korumacı politikalar ile sosyal hizmetler şekillenmeye başlamıştır.

Sosyal refah devleti uygulamaları 1970'lerle birlikte işlevini yitirmesiyle yerini neo-liberal politikalara terk etmiştir. Bu politikalar küreselleşme süreci ile merkezi idarelerin iktisadi ve sosyal yaşamdaki rol ve pozisyonunu sınırlandırıcı olarak etkilerken, yerel idareler alanında da ciddi değişiklere sebep olmuştur (Ersöz, 2011:83). Böylece küreselleşme kavramı ile yerelleşme, özelleşme, serbest ticaret ve teknolojinin gelişimi ile yeni bir kamu yönetim sürecine girilmiştir. Daha önce sadece ticari ve ekonomik açıdan ilgilenilen kalkınma kavramı, günümüzde sosyal hizmet alanını da kapsamış, sürdürülebilir kalkınma kavramı sosyal hizmetleri de geliştirmiştir. Geleneksel anlayış terkedilerek merkezin yetkileri yerel yönetimlere aktarılmaya başlanmıştır (Pektaş, 2010:6).

AYÖŞ'nın 1992'de imzalanması sonrası yerellik ilkesi (Subsidiarity) üzerine yeni reformlar yapılmaya başlanmıştır. Bu şarta göre hizmetin en yakın yönetim birimince ifa edilmesi ilkesi benimsenmiştir. Böylece yerelde vatandaşa en yakın kurum olan yerel idareler hizmetin sunumunda yükümlü yönetim olarak belirlenmişlerdir (Toprak, 2006; Keleş, 1995). Ülkenin vatandaşları yerelde bulunan kamusal hizmet birimlerini kendilerine yakın hissederek, sorunlarına hızlı çözüm bulan, etkili ve verimli hizmet ifa eden birimler olarak görürler (Tortop, 2008:397). Bu bağlamda, Avrupa Birliği uyum yasaları ile belediyelere AYÖŞ'e uygun katılımcı, özerk, etkin ve verimli yerel yönetim ilkelerine göre hizmetler verilmiştir.

Yerelde yapılan yeni kamu yönetimi reformlarından en çok etkilenen alanlardan biri de sosyal hizmet uygulamalarıdır. Özellikle belediyeler tarafından keşfedilen sosyal hizmet ve yardım uygulamaları oy kaygısı da gütmektedir. Bu sebeple yerel yönetimler sosyal hizmetlerde önemli derecede rol almaktadırlar. Sosyal devlet anlayışının belirtilen yasalarla belediyelere yansıması sonucu yapılan hizmetler ise sosyal belediyecilik olarak adlandırılmıştır. Sosyal belediyecilik ile mahalli müşterek sosyal ihtiyaçların çözümüne yönelik sorumluluk yerel yönetimlere verilmiştir. Bu bağlamda sosyal belediyecilik; çocuklara, gençlere, yaşlılara, kadınlara, toplumdaki tüm dezavantajlı grup ve bireylere ulaşıp önlerindeki engelleri, muhtaçlık durumlarını ortadan kaldırmak ve kişileri muhtaç duruma sokmamak için politikalar üreten ve uygulayan, merkezin yükünü almaya çalışan bir anlayışı yansıtır (Öztürk ve Gül, 2012:385).

2. Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye'de Sosyal Hizmetler

Osmanlı İmparatorluğu döneminde sosyal hizmetler feodal bir yapı üzerinden gönlü bol-eli bol, cömert insanların kurduğu vakıf ve cemiyetler üzerinden yürütülmüştür. Ayrıca sosyal güvenlik sisteminin ilk uygulamalarından olan loncalar da dayanışma amaçlı kurulan sosyal hizmet kuruluşu olarak nitelenebilir. Cumhuriyet döneminde; Darülaceze, Çocuk Esirgeme Kurumu, Kızılay ve Yeşilay gibi kurumlar sosyal hizmetleri yürütmüştür. 1983 tarihli 2828 sayılı Sosyal Hizmetler yasası ile Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) kurulması ile sosyal hizmetlerde kurumsallaşma başlamıştır.

Sosyal hizmetlerin tek çatı altında birleştirilmesi düşüncesi ile 2011 yılında SHÇEK lağvedilerek 633 sayılı KHK ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) kurulmuştur. Yine Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine dönüşüm sürecinde 2018 yılı Temmuz ayında ASPB lağvedilerek AÇSHB kurulmuştur. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu faaliyetleri

1986 yılından beri başbakanlık tarafından yürütülmekte iken yine başbakanlık bünyesinde 2004 yılında Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Bu genel müdürlük bünyesinde kurulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) ile Türkiye genelinde her ilde ve ilçede merkezi yönetim adında sosyal yardım faaliyetleri yürütülmüştür.

Bugün Türkiye'de genel olarak sosyal hizmet sunumu; AÇHB'na bağlı il müdürlükleri ve sosyal hizmet merkezleri, belediyelerin sosyal hizmet birimleri, kaymakamlıklar bünyesinde kurulan sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları ile STK'lar tarafından yerine getirilmektedir. Diğer bazı bakanlıklar ve idarelerin de sosyal hizmet faaliyeti yerine getirdiğini söylenebilir.

AB Uyum sürecinde yürürlüğe giren mevzuat değişiklikleri ülke genelinde sosyal hizmet kuruluşlarını da etkilemiştir. Anayasada 2004 yılında yapılan değişiklikler sonucu kadınlar, engelliler, yaşlılar ve bakıma muhtaç vatandaşlarla ilgili birçok yasal düzenleme yapılmıştır. Bu kapsamda kamu kaynaklarının dağılımının, harcanmasının etkin ve verimli olması için 5018 sayılı "Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu", 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi ve 5393 sayılı Belediye Yasaları, engellilerin erişilebilirlik standartlarını geliştirmeye yönelik 5378 sayılı Engelliler Kanunu, çocuklar hakkında gerekli tedbir kararları için yürürlüğe giren 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu, sosyal hizmet ve yardım birimlerini tek çatı altında toplamak için yürürlüğe giren 633 sayılı KHK ve son olarak 1 nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nde sosyal hizmetlerin merkezi yönetimce geniş yetkiyle yapılması hüküm altına alınmıştır. Fakat müzakere süreçlerinde yaşanan aksamalar ve üyelik konusunda birliğin isteksiz tavrı neticesinde bir duraklama dönemine girildiği söylemek mümkündür.

2.1. Merkezi Yönetim ve Sosyal Hizmet Uygulamaları

Sosyal hizmetin merkezi yönetimce uygulama alanları, 1930'lu devlet müdahaleci ekonomi yıllarından itibaren yerleşmeye başlayan bir kavramdır. Sosyal hizmetler ülke genelinde ihtiyacı olan vatandaşlara yönelik öncelikle aile, yaşlı ve engelli ile kadın ve çocuklara yönelik uygulamalar geliştirmiş, alanın genişlemesi ile birlikte zamanla sosyolojik, psikolojik, sağlık, adli, göç ve okul sosyal hizmeti olarak da uygulama sahası bulmuştur. 21. yüzyılla birlikte AB süreci ile kamu yönetimi alanında yapılan reformlar ve devletin hizmet alanının genişlemesine paralel olarak yeni sosyal hizmet uygulama alanları ortaya çıkmıştır. AÇSHB tarafından yürütülen; çocuk, aile, engellilik, yaşlılık ve kadın refah alanları, Adalet Bakanlığı tarafından yürütülen; adli sosyal hizmet, Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından yürütülen; gençlik sosyal hizmeti, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülen okul sosyal hizmeti, Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülen; tıbbi ve psikiyatrik sosyal hizmet ve madde bağımlılığı, İçişleri Bakanlığı tarafından yürütülen; afetler, göçmen, mülteci, sığınmacılara verilen sosyal hizmet sayılmaktadır.

Merkez teşkilatı doğrultusunda en önemli sosyal hizmet uygulamasını yürüten AÇSHB' nın sosyal hizmet birimleri tarafından sunduğu ana hizmet bileşenleri şunlardır (ailevecalisma.gov.tr, 2021):

- Çocuk Hizmetleri
- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri
- Kadın Hizmetleri

- Aile ve Toplum Hizmetleri (Sosyal Hizmet Merkezleri)
- Sosyal Yardım Hizmetleri

Merkezi yönetim bu sosyal hizmetleri yaparken ülke bütçesinden belli masraflar yapmak zorundadır. Bu harcamalara sosyal hizmet harcamaları denmekle birlikte AB uyum süreci ile birlikte çeşitlenmiştir. Gelir yetersizliği şartı aranmaksızın yapılan acil yardımlar, şartlı nakit yardımlar, düzenli olarak yapılan sosyal ekonomik destek, engelli evde bakım yardımları, düzenliliği olmayan doğum yardımları, tek seferlik toplu para yardımları, ayni yardımlar, geliri yetersiz olanlara yapılan yardımları (dul ve yetim yardımları), sosyal dışlanmayı engelleme amaçlı yardımlar bu kapsamda sayılabilir.

Sosyal hizmet harcamalarına 2019 yılında baktığımızda yardımların AB uyum süreci öncesi ve sonrası durum incelendiğinde aşağıdaki tabloyla karşılaşılır:

Tablo 2: Türkiye'de Sosyal Hizmet Harcamalarının Yardım Türlerine Göre Dağılımı (TL)

Yardım Türü	2000	2004	2008	2013	2016	2019
Engelli/Malul	360 *Milyon*	1,25 5 *Milyar*	2,506 *Milyar*	5,088 *Milyar*	11,98 2 *Milyar*	18,03 0 *Milyar*
Dul/Yetim	1,39 2 *Milyar*	7,09 6 *Milyar*	11,73 5 *Milyar*	25,56 8 *Milyar*	39,61 5 *Milyar*	63,58 6 *Milyar*
Aile/Çocuk	352 *Milyon*	1,34 3 *Milyar*	2,946 *Milyar*	6,899 *Milyar*	12,31 9 *Milyar*	23,17 7 *Milyar*
Sosyal Dışlanma	585 *Milyon*	727 *Milyon*	1,220 *Milyar*	2,927 *Milyar*	5,218 *Milyar*	3,529 *Milyar*

Kaynak: tuik.gov.tr, 2021

Grafik 1: Sosyal Hizmet Harcamaları (2000-2019) (Milyon TL)

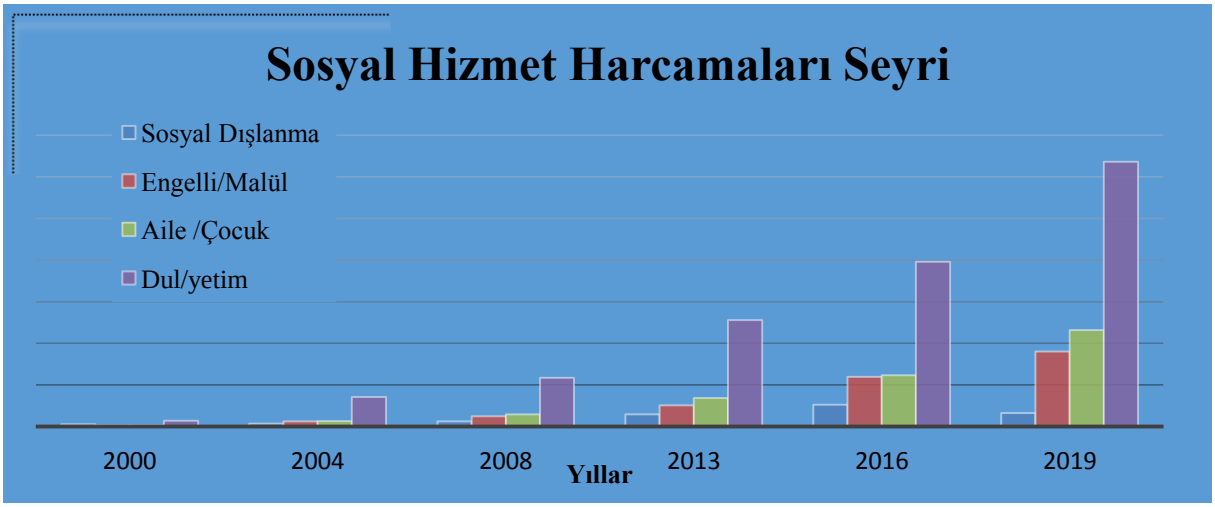

Tabloya bakıldığında, engelli/malul harcamaları, 2000-2019 yılları arasında yaklaşık %500 artış gösterirken, 2019 yılı engelli/malul harcamalarının gayri safi yurt içi gelire oranı ise %0,4

civarında gerçekleşmiştir. Dul/yetim harcamaları aynı dönem içinde yaklaşık %4500 artış göstermiş, 2019 yılı dul/yetim harcamalarının gayri safi yurt içi gelire oranı ise yaklaşık %1,5 olmuştur. Aile/çocuk harcamaları benzer şekilde yaklaşık %6500 artış göstermiş, 2019 yılı aile/çocuk harcamalarının gayri safi yurt içi gelire oranı ise yaklaşık %0,5 olarak gerçekleşmiştir. Son olarak, sosyal dışlanma harcamalarına bakıldığında ise, yaklaşık %600 artış gösterdiği ve 2019 yılı aile/çocuk harcamalarının gayri safi yurt içi gelire oranının ise yaklaşık %0,1 olarak gerçekleştiği görülmektedir (tuik.gov.tr, 2019).

2.2. Yerel Yönetimler ve Sosyal Hizmet Uygulamaları

Sosyal Belediyecilik bağlamında yapılan sosyal hizmet ve yardımlar hususunda; öncelikle 5393 sayılı Belediye Kanunu ile belediyelerin sosyal hizmet alanında görevleri genellik ilkesi gereği ayrı ayrı sayılmamış 14. maddesinde sosyal hizmet ve sosyal yardımı yapar veya yaptırır şeklinde genel bir tanımlama yapılmış, 38. maddesinde ise "*Bütçede yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanmak, engellilere yönelik hizmetleri yürütmek ve engelliler merkezini oluşturmak*" denilmiştir. İlgili maddelere göre; nüfusu 100.000'i geçen belediyeler merkezi yönetim tarafından yapılan kadına yönelik konukevleri, çocuklara yönelik konukevleri ile engellilere yönelik bakım merkezi hizmetlerini üretebilecekleri ve hizmetleri vatandaşlara en yakın yerde sunabilecekleri belirtilmiştir (mevzuat.gov.tr, 2021)

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunun 7. maddesinde "*yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek, geliştirmek ve bu amaçla sosyal tesisler kurmak*" mevzuatı ile genellik ilkesine göre sosyal hizmet görevlerinde serbestlik ilkesinin tanındığı, aynı madde de aynı görevleri büyükşehir ilçe belediyeleri tarafından da yapılacağı, 18 inci maddesinde ise "*Bütçede yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanmak, engellilerle ilgili faaliyetlere destek olmak üzere engelli merkezleri oluşturmak*" hükmü ile yine genellik ilkesine göre sosyal hizmet görevleri belirtilmiştir. Ayrıca 24. maddesinde Büyükşehir belediyesinin giderleri arasında "*Dar gelirli, yoksul, muhtaç ve kimsesizler ile engellilere yapılacak sosyal hizmet ve yardımlar*" sayılmıştır (mevzuat.gov.tr, 2021).

5378 sayılı Engelliler Kanunu'nun 13. maddesinde "*Engellilerin mesleki rehabilitasyon ve rehabilitasyon hizmetleri, kamu kurum ve kuruluşları ile belediyeler ve diğer gerçek veya tüzel kişiler tarafından da gerçekleştirilebilir*" hükmü vardır (mevzuat.gov.tr, 2021). Buna göre mesleki rehabilitasyon görevini belediyeler sağlayabilir. Belediyeler, bu hizmetlerin yürütülmesi için gerekli durumlarda, kurdukları eğitim ve istihdam birimleri ve halk eğitim merkezleri ile işbirliği yaparlar. Engelli kişinin rehabilitasyon ihtiyacının giderilmemesi durumunda, hizmeti en yakın merkezden alacak ve ilgili yerel idare hizmetin ücretini ödeyecektir. Kanunun 40. maddesinde bulunan mevzuat hükmü 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun ek 1 maddesine eklenmiştir.

5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu 45. maddesinde "*koruyucu ve destekleyici tedbirlerden danışmanlık ve barınma tedbirleri yerel yönetimler tarafından yerine getirilir*" hükmü gereğince barınma ve danışmanlık tedbiri, AÇSHB yanında yerel yönetimler tarafından da yerine getirilebileceği belirtilmiştir (mevzuat.gov.tr, 2021).

Belirtilen mevzuat kapsamında İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı; Sosyal Hizmetler Müdürlüğü, Kadın Aile Hizmetleri Müdürlüğü, Engelliler Müdürlüğü, Bağımlılıkla Mücadele Müdürlüğü, Halkla İlişkiler Müdürlüğü, Şehit ve Gazi Aileleri Müdürlüğü şeklinde örgütlenmiştir. Bu bağlamda İBB'nin sunduğu sosyal yardım ve hizmetler aşağıda verilmiştir:

- **Yaşlılara Yönelik Hizmetler:** İBB 2019 yılı faaliyet raporuna göre huzurevlerinde; "*yaşlı danışma hattı, sosyal hayata adaptasyon, aktif yaşlılık, manevi destek, sosyal bakım projeleri ile ergoterapi çalışmalarına yönelik hizmetler sunulmaktadır. Ortak yürütülen bu hizmetlere ek olarak Kayışdağı Darülaceze Kampüsünde, darülaceze dostluğu ve gönüllülüğü projesi ile fizik tedavi ve rehabilitasyon hizmetleri"* yürütülmektedir (ibb.istanbul.gov.tr, 2021).

Tablo 3: İBB Tarafından Sunulan Huzurevi Hizmetleri

Kuruluş	Birim	2015	2016	2017	2018	2019
Kayışdağı Kampüsü Sakin Sayısı	Kişi	843	835	801	768	715
Yaşam Evleri Sakin Sayısı	Kişi	42	45	49	50	35
Dr. Beşir Akınal Huzurevi Sakin Sayısı	Kişi	70	70	62	49	43
Sanatçı Yaşam Evi Sakin Sayısı	Kişi	20	25	27	32	31
Misafirhane Sakin Sayısı	Kişi	43	36	48	38	25
Yaşam Evleri Sayısı	Adet	22	25	25	23	24
Sosyal Organizasyon Sayısı	Adet	322	1130	854	969	997

Kaynak: ibb.gov.tr, 2021

- **Engelliler Müdürlüğü:** İBB'ye bağlı Engelliler Müdürlüğü'nce sunulan hizmetler, Florya Engelliler Yaz Kampı ve Şile Engelliler Kampı ile birlikte, akademi/mesleki eğitim hizmet binası dâhil olmak üzere toplam 24 merkez bina ve 9 irtibat bürosunda yürütülmektedir. Engelli vatandaşların kapasitelerini geliştirmek, çevre koşullarını iyileştirmek, bağımsızlaşmalarına destek olmak, toplumsal üretime katkıda bulunmalarını sağlamak, farklılaşan ihtiyaçlarını karşılayarak yaşam kalitelerini artırmak amaçlanmaktadır. Kayıtlı engelli sayısı 2015'te 161.234, 2016'da 168.519, 2017'de 175.639, 2018'de 184.902, 2019'da ise 194.562'dir. Ayrıca engelli ve ailesinin toplumsal hayata katılımının artırılması, bireysel ve çevresel sorunlarla başa çıkma becerileri kazandırılması amacıyla, engelli bireylerin; eğitsel, mesleki, duygusal ve sosyal gelişimlerine katkı sağlanmasına yönelik psikolojik destek çalışmaları yürütülmekte, gerektiğinde aile üyelerinin psikolojik

yönden güçlendirilmesi sağlanmaktadır. Psikolojik destek hizmetleri kapsamında; bireysel ve grupla danışmanlık hizmetleri, aile eğitimi ve seminer çalışmaları, konuşma terapisi hizmetleri verilmektedir (ibb.istanbul.gov.tr, 2021).

- **Sosyal Yardımlar:** Dar gelirli ailelerin ayni ve nakdi yardımlar için yaptıkları başvuruları İBB'nin 84 araç ve 165 personel ile yerinde tespit yaparak değerlendirdiği, uygun bulunanlara gerekli yardımların sağlandığı faaliyet raporunda belirtilmiştir. Ayrıca, yılda bir kereye mahsus olmak üzere İstanbul'daki ilkokul, ortaokul, lise ve rehabilitasyon merkezlerinde eğitim ve öğrenim gören şehit çocuğu, yetim, öksüz, engelli öğrencilerin tamamına durumlarını belgelemek koşuluyla nakdi eğitim yardımı verildiği görülmektedir. 2019 yılında; 214.479 hizmet başvurusunda 83.087 kişiye sosyal yardım amaçlı nakdi yardım, 175.855 aileye İstanbulkart yardımı, 91458 öğrenciye eğitim yardımı (Yetim-Öksüz- Engelli-Şehit Çocuğu), 4006 aileye tersine göç hizmeti, 162.603 çocuğa İstanbul halk süt projesi kapsamında süt dağıtım hizmeti verildiği ve 12.334 gence de üniversite eğitim yardımı yapıldığı görülmüştür. Bununla birlikte İBB'nin 2019 yılı faaliyet raporuna göre kadın ve çocuk alanında kurumsal bazda sosyal hizmet uygulamalarının olmadığı tespit edilmiştir (ibb.istanbul.gov.tr, 2021).

2.3. Merkezi Yönetim ile Yerel Yönetimler Arasında Yaşanan Sosyal Hizmetlerin Sunumu Bağlamında Yaşanan Karmaşa

Sosyal hizmet T.C Anayasasına göre sosyal devlet ilkesinin temel bir göstergesidir. Sosyal hizmet bir anayasal hak olarak anayasada belirtilen kadın çocuk engelli ve yaşlılar için onların korunması ve gözetilmesini sağlar. Devletin temel görevlerinden olan sosyal hizmet Anayasada sayıldığı için devlet bu hizmeti sağlamak zorundadır. Bu kapsamda sunulan ve anayasal teminat altındaki sosyal kamu hizmetinin üretilmesinde bazı karmaşalar söz konusudur.

Bunlardan ilki anayasal teminat altında olan görevlerin temelde ücretsiz yapılması ve tüm vatandaşların bu hizmete ulaşması gerekliliğidir. Örneğin sağlık ve eğitim hizmetlerinin eşit erişebilirlik hakkı kapsamında vatandaşlara ücretsiz sunulma zorunluluğu vardır. Merkezi yönetim bu kapsamda bütçeden pay alarak kendi merkezi bütçe kaynakları çerçevesinde sosyal hizmeti sunmaktadır. Fakat yerel yönetimlere 5395 sayılı kanun ile verilen sosyal hizmetlerin sunumu için merkezi bütçeden bir pay ayrılmamaktadır. Yerel yönetimler tarafından sunulan sosyal hizmetler kendi öz kaynakları içinden ayıracağı pay ile bu hizmeti yürütmek zorundadır. İlgili kanun ile benimsenen genellik ilkesi gereği sosyal hizmet ve yardımları yapmakta bütçe kaynaklarını kullanmakta serbest olduğu için pahalı olan sosyal hizmeti uygulamak için belediyeler gönülsüz davranmaktadırlar.

Tablo 4: AÇSHB Bütçe Uygulama Sonuçları

Yıllar	Toplam Ödenek (TL)	Harcanan (TL)
2012	8.841.713.000	11.348.905.463
2013	14.732.738.500	16.393.383.201
2014	17.024.807.000	16.089.486.676
2015	18.249.634.000	18.047.190.164

2016	24.799.651.000	21.838.164.166
2017	24.303.358.000	24.395.988.088
2018	26.690.506.000	28.765.760.572

Kaynak: ailevecalisma.gov.tr, 2021

İBB'nin sosyal destek harcamaları ise 2019 yılı için şu şekildedir:

Tablo 5: İBB'nin Sosyal Destek Harcamaları

Stratejik Hedefler	2019	2018
Dezavantajlı Grupların Yaşam Kalitesinin Artırılması Hizmetleri Etkinleştirmek ve Yaygınlaştırmak	560.915.749	423.254.513
Yaşlılara Verilen Hizmet Etkinliğini Artırmak, Bakım ve Hizmet Standartlarını Geliştirmek	94.523.184	85.423.601
Yetişkinlere, Gençlere ve Çocuklara Yönelik Kültürel, Eğitsel ve Sosyal Destek Hizmetleri Sağlamak	1.150.195.769	268.440.285

Kaynak: ibb.gov.tr, 2021

AÇSHB'nın bütçe uygulama sonuçları ile İBB sosyal destek harcama sonuçları karşılaştırıldığında büyük bir fark olduğu ortadadır. AÇSHB' nın vermiş olduğu hizmetlerin bir kısmı özelleşmiş durumdadır. Örneğin engelli özel bakım merkezlerine her engelli bireyin bakımı için AÇSHB tarafından 2021 yılı için aylık (20.000*0,165786) 3.315,72 TL ödeme yapılmaktadır. Fakat belediyeler tarafından yapılan engelli hizmetleri için merkezi bütçeden ayrı bir pay alınmamaktadır. Mevzuat gereği evinde şartları tutan engelliye günde 8 saat özel bakım hizmeti verilmesi halinde bir asgari ücret ödemesi merkezi bütçe tarafından ilgili bakım merkezine yapılmaktadır.

Görüleceği üzere sosyal hizmetle ile ilgili belediyeye ayrılan bir pay bulunmamaktadır. Bu nedenle temelde sıkıntı mali pay alma yönünden dengenin olmamasıdır. Dolayısıyla engelliye yatılı ve gündüzlü bakım için özel bakım merkezlerine verilen ücret kadar belediye aynı hizmeti vermesi karşılığında aynı ücret verilirse, yerel idareler bu hizmetleri merkezi yönetim bütçe imkanlarından aldığı destek ile etkin ve verimli şekilde yürütebileceklerdir.

İkinci olarak sosyal hizmetlerde temelde üç şekilde süreç işlemektedir. Önleme ve koruma hizmetleri, bakım hizmetleri ve rehabilitasyon hizmetleridir. Bu üç süreçte merkezi yönetimin işbölümü ile kurmuş olduğu sosyal hizmet uygulamaları üzerinden yürütülmektedir. Bir merkezin yetkilerini işbölümü dahilinde dağıtması etkinlik, verimlilik ve ölçek ekonomileri bağlamında gerekir. Bu iş bölümünde yerel yönetimler ve sivili toplum kuruluşlarına daha fazla rol verilmesi önemlidir. Stabil olan yatılı bakım merkezleri Türkiye'de merkezi yönetim tarafından yürütülmektedir. Başka ülkelerde bu hizmetler genel olarak yerel yönetimler üzerinden yürütülmektedir.

İş bölümün ilk ayağı olan önleme ve koruma hizmetlerini yine merkezi yönetim üzerinden yürütmelidir. Çünkü; koruma ve önleme hizmeti mevzuat üzerinden tedbir içeren mahkemeye

intikal eden süreçlerdir. Bakım hizmetleri ise, yerel yönetim ve sivil toplum örgütleri ya da özel sektör üzerinden daha etkin ve verimli yürütülebilir. Kâr amacı güdülen sosyal hizmetlerin tamamen özel sektöre bırakılması hizmette etkinliği düşürebilir, bu nedenle engelli, yaşlı çocuk ve kadınlara ait bakım hizmetlerini yani yatılı stabil hizmetleri yerel yönetimlerin yürütmesi etkinliği artıracaktır. Rehabilitasyon hizmetleri ise uzmanlık isteyen sosyal hizmetlerdir. Rehabilitasyon zinciri gerektiren vakalarda hizmeti veren birim ile aile ortak bir çalışma yürütür. Sağlık hizmetlerinde ise basamaklı hastane sisteminde üniversite hastaneleri daha fazla uzmanlık gerektiren sağlık hizmetlerini yürütmektedirler. Bu nedenle sosyal hizmetlerde de sağlık hizmetleri gibi uzmanlık gerektiren vakaların yani rehabilitasyon isteyen süreçlerin üniversite sosyal hizmet birimleri tarafından yürütülmesi etkin ve verimlilik açısından önemli bir basamak olacaktır.

Kamu hizmetlerinin merkezi yönetim ve yerel yönetimlerle bölüşümü etkin ve verimli bir hizmet modelinin ortaya konulması için çok önemlidir. Eryılmaz (1998:3) bu hususu dört ana başlıkta incelemiştir:

- ***Ekonomik verimlilik ölçütü***; kamu hizmetin merkez ve yerel yönetim arasında hangisinin daha düşük maliyetle üretip ve vatandaşa sunarak, görev, o hizmeti daha tasarruflu sunan idare verilmesi gerekmektedir.
- ***Mali adalet ölçütü***; bir yörenin ödediği vergi toplum ile devletten aldığı mal ve hizmet arasında bir paralellik sağlanmasıdır.
- ***Siyasal sorumluluk ölçütü***; kamu hizmetini vatandaşına veren idareler, hizmetten yararlanacak vatandaşlara mukabil olarak politik bir sorumluluk taşıyarak görev yapması gerekir.
- ***İdari etkinlik ölçütü***; bir kamu hizmetini en etkin olarak hangi yönetim birimi yerine getirebilecekse, hizmet görevinin o birime verilmesidir.

3. Bulgular ve Değerlendirme

Bu kapsamda üç alt başlık altında bulgular toplanmış ve SWOT analizi tekniği üzerinden değerlendirilmiştir. Bunlar; Merkezi ve yerel yönetimler arasında görev ve yetki dağılımına yönelik elde edilen bulgular, merkezi yönetim içerisinde sosyal hizmetlerde karmaşa varlığına yönelik elde edilen bulgular ve merkezi yönetim ile yerel yönetimin mevzuat altyapısına ilişkin elde edilen bulgular.

- **Merkezi ve Yerel Yönetimler Arasında Görev ve Yetki Dağılımına Yönelik Elde Edilen Bulgular**

Eryılmaz tarafından ortaya konan ölçütlerden yola çıkılarak, bu başlık altında elde edilen bulgular şu şekilde belirtilebilir:

(a) Merkezi yönetim ve yerel yönetimler arasında sosyal hizmet paylaşımında ekonomik verimlilik ölçütü: *Verimlilik=Toplam Çıktı/Toplam Girdi* olarak formüle edilebilir. Verimlilik miktarında artış sağlamak için girdi miktarı değişmeden çıktı miktarını artırmak

gerekir. Bu nedenle aynı maliyet tutarı ile daha fazla çıktı elde etmek verimliliğin üst düzeye çıkarılması için önemlidir. Verimlilik ile sosyal refah düzeyini artırmak için ise merkez yerel bölüşümünün hangisinin daha işlevli olduğunun ölçülmesi gerekmektedir. Sosyal hizmetlerin salt merkezi yönetim tarafından yürütülmesi bürokrasiyi artırmaktadır. Bu nedenle yerel yönetimler tarafından yerinde hizmet sunumu ile tasarruf sağlanması böylece hizmetlerin kolay ve çabuk bir şekilde sunulması da verimlilik artışına neden olan başka bir husustur. Bu alanda yapılacak olan idari reformla birlikte merkezden yapılan bir kısım sosyal hizmetler yerel yönetimler tarafından yürütülmesi sağlanabilir.

(b) Merkezi yönetim ve yerel yönetimler arasında sosyal hizmet paylaşımında mali adalet ölçütü: Devlet, merkezi ve yerel yönetim üzerinden sosyal hayata müdahale ederek, sosyal adaleti sosyal hizmet araçları üzerinden sağlamaya çalışır. Mali adalet bir yerel birim halkının ödediği vergilerle, kamu tarafından verilen hizmetler arasında paralellik olmasıdır. Sosyal adalet dengesi kurulurken, sunulan sosyal hizmetler dezavantajlı kesime verildiği için daha çok yoksul kesimde bulunan vatandaşlara hizmet sunulur. Bu nedenle bu bölgelerde mali adalet ilkesi geçersizdir ve toplanan vergiler ile sosyal hizmetler arasında bir ters durum söz konusudur.

Tablo 6: Şişli ve Esenyurt Belediyelerinin Sosyal Adalet Yönünden Karşılaştırılması

Belediye	Toplanan Vergi	Hane Halkına Yapılan Transferler	Nüfus
Şişli	436.870.000,00	6.392.000,00	266.793
Esenyurt	287.517.928,63	19.931.764,91	957.398

Kaynak: sisli.bel.tr/, esenyurt.bel.tr, 2021

Görüleceği üzere Şişli Belediyesi'nde toplanan vergilerin hane halkına yapılan transferlere oranı %1,4 iken, Esenyurt Belediyesi'nde toplanan vergilerin hane halkına yapılan transferlere oranı yaklaşık %6,9'dur. Bu bağlamda, Esenyurt Belediyesi'nin daha fazla sosyal hizmete ihtiyacı olduğu, sosyal adalet dengesine göre mali adalet gözetmeksizin belediyeye daha fazla kaynak ayrılması gerektiği söylenebilir. Merkezi yönetim sosyal hizmetlere kaynak aktarımını yerel belediyelerin sosyal dengesini gözeterek yapması gerekmektedir.

(c) Merkezi yönetim ve yerel yönetimler arasında sosyal hizmet paylaşımında siyasal sorumluluk ölçütü: Daha önce parlamenter sistem tarafından merkezi yönetim üzerinden sosyal hizmet yürütülürken bu hizmeti yerine getirmemenin sorumluluğu siyasal yönden göreceli olarak daha azdı. Fakat yerel yönetimler halka daha yakın olup organlarının çoğu o yörenin seçmenleriyle belirlenmektedir. Bu nedenle yerel yöneticiler için sosyal hizmetleri yapmamada siyasal sorumluluk bir cezalandırma aracına dönüşebilir ve siyasal sorumluluk bu yönde ağırlık oluşabilir. Örneğin şehit yakını, gazi, yaşlı, engelli, çocuk veya kadının yerel yönetimden bir talebi olup da bu isteğin karşılığını alamazsa yerel yöneticiler siyasal anlamda ciddi bir sorumlulukla kamuoyu baskısına muhatap olabilir. Bu nedenle belediyelerin sosyal hizmeti yapmakta isteksiz davranmalarının bir sebebi de siyasal sorumluluğun ağır olmasıdır. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilince

Cumhurbaşkanı siyasal yönden sosyal hizmetleri uygulamada parlamenter sisteme göre daha sorumlu hale gelmiştir. Çünkü AÇSHB'ndan dezavantajlı kesim tarafından istenen taleplerin karşılanmaması neticesinde vatandaş sorumluluk makamını direk Cumhurbaşkanlığı makamı olarak görmektedir.

(d) Merkezi yönetim ve yerel yönetimler arasında sosyal hizmet paylaşımında idari etkinlik ölçütü: İdari etkinlik, standart performans ile gerçekleşen performansın birbirine oranlanmasıyla ölçülür. Mevcut kaynaklarla yapılan hizmetten elde edilen çıktının daha yüksek olmasını ifade eder. İdari etkinlik için bürokratik işlerin azalması, insan kaynaklarının daha verimli kullanılması ve kırtasiyecilik gibi maliyetlerde tasarruf yapma önemlidir. 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, idari etkinlik sağlamak için katılımcılığı, hesap verilebilirliği ve saydamlığı ön plana almıştır. İdari etkinlik, doğru hedeflerin başarılması sonucuyla ilgilidir ve sonuca göre performans ortaya çıkar. Yine kamu yönetimi reformu ile stratejik plan ve performans programı yapmak ve uygulamak kanuni bir zorunluluk olmuştur. Bu kamu tercihi merkezi yönetim ve yerel yönetim arasında sosyal hizmetlerin üretilmesi ve sunulmasında ekonomik ve sosyal verimlilik ilkesi üzerinden yapılacaktır. Maliyet-fayda ve maliyet-etkinlik analizleri ile merkezi yönetim ve yerel yönetimler arasında sosyal hizmet paylaşımında idari etkinlik ölçülecektir. İdari etkinlik sosyal hizmette aynı hizmeti veren yerel ve merkezi yönetimin belirlediği hedefler için kapasite ve kaynakları kullanma şekilleri sonucu ortaya çıkan hesaplama ile ölçülecektir. Yerel birimler sorumluluklarının kapsadığı alanda yerinde hizmet sunabilmek için; yetişmiş personele, gerekli bilgiye, kurumsallaşmış bir yönetim sistemine, iyi bir mevzuat alt yapısına göre oluşturulmuş hizmet standartlarına ve etkin yönetim birimlerine sahip olması gerekmektedir.

- **Merkezi Yönetimin Sosyal Hizmetlerde Farklı Uygulamalarına Yönelik Bulgular**

AÇSHB, Adalet Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve diğer merkezi yönetim kuruluşlarında aynı kadrolu sosyal çalışmacılar olmasına rağmen farklı yetki görev, uygulama ve standartlar ile görev yapmaktadırlar. Türkiye'de, okullarda sosyal hizmet 30236 sayılı Rehberlik Hizmetleri Yönetmeliği üzerinden, hastanelerde sosyal hizmet 7465 sayılı Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulama yönergesi üzerinden, adliyelerde sosyal hizmet 63 sayılı Suç mağdurlarının Desteklenmesine dair Kanun ve 5402 Denetimli Serbestlik Kanunu üzerinden yürütülmektedir. AÇSHB ise tüm mevzuatı ile birlikte sosyal hizmet yürütmektedir. Bu suretle merkezi yönetim içerisinde kurum sosyal hizmetine ilişkin rehabilitasyon zinciri oluşturulamamaktadır. Farklı bakanlıkların uyguladığı bu sosyal hizmet alanda yani taşrada bazen aynı kişiye farklı standartlarda aynı hizmeti vermekte, mükerrer işlemlere neden olmakta ve iş gücü kaybına sebep olmaktadır. Fakat sosyal hizmet süreci içinde diğer kurumlardan kaynaklanabilecek aksaklıklar da AÇSHB'ndan kaynaklanıyor algısı da merkezi yönetimin sorunları arasındadır.

- **Merkezi Yönetim ile Yerel Yönetimin Mevzuat Altyapısına İlişkin Bulgular**

Sosyal hizmetlerin yerel yönetimlere devredilmesi konusunda mevcut mevzuat altyapısının yeterli olup olmadığı ile merkezi yönetimin mevzuat altyapısı ile yerel yönetimlerin mevzuat altyapısının hizmet bazında karşılaştırılması aşağıdaki tabloda yapılmıştır.

Tablo 7: Türkiye'de Sosyal Hizmetlerin Mevzuatlar Arası Karşılaştırması ve Yetki Durumu

Hizmet alanı	Merkezi Yönetim	Yerel Yönetimler	Açıklama
Çocuk Hizmetleri	1 No'lu Cum. Karar. 69. maddesi, 5395/6, 7, 9, 10, 11, 31, 37 ve 45. maddesi, 2828/3, 4, 21, 22, 23, 24, 25 ve 26. maddesi.	5395/45. Maddesi, 5393/14 ve 77. Maddesi, 5216/7. maddesi	Yerel Yönetimler; 5395 gereği bakım ve danışmanlık hizmeti yapabilir, 5393 ve 5216'ya göre de çocuk bakımevi açabilir.
Kadın Hizmetleri	1 No'lu Cum. Karar. 70. maddesi, 6284/14. maddesi, 2828/3. maddesi.	5393/14 ve 77. maddesi, 5216/7. maddesi	5393 sayılı kanun gereği; büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 100.000'in üzerindeki belediyeler, kadınlar için konukevleri açmak zorundadır, diğerleri de mali durumlarına göre açabilir.
Engelli Hizmetleri	1 No'lu Cum. Karar. 71. Maddesi, 5378/13. Maddesi, 2828/3 ve 4. Maddesi.	5378/13. maddesi, 5393/14 ve 38/n. maddesi,	5393 sayılı kanun gereği; engellilere yönelik hizmetleri yürütebilir ve yatılı ve gündüzlü engelliler merkezi oluşturabilir.
Yaşlı Hizmetleri	1 No'lu Cum. Karar. 71. maddesi, 2828/3- 4. maddesi.	2828/9. maddesinin (g) fıkrası ile 34-35. maddesi, 5393/14. md.	2828 sayılı kanun gereği Belediyeler Huzurevi açabilir.
Sosyal Yardım Hizmetleri	1 No'lu Cum. Karar. 71. Maddesi, 2828 sayılı kanunun 26 ncı ve ek-7. maddesi, 633 sayılı KHK'nin ek 4. maddesi	5393/13,14, 38/n. ve 60/i maddesi	5393 sayılı kanun gereği; Belediyeler çok çeşitli sosyal yardımları maddi imkanları ölçüsünde yerine getirebilir.

Tablodan da görüleceği üzere yerel yönetimler merkezi yönetimin yaptığı sosyal hizmetleri (kadın, çocuk, engelli, yaşlı alanında) ve sosyal yardımları yapmaları hususunda önlerinde mevzuata dair bir engel bulunmamaktadır.

- **Yerel Yönetimlerin Sosyal Hizmetleri Üstlenmesinin SWOT Analizi Tekniği ile Değerlendirilmesi**

Sosyal hizmetlerin tamamen yerel yönetimler tarafından sunulması hususunda yerelde en önemli uygulama ölçeği mahallelerdir. Sosyal hizmet sunumunu mahalleden başlayarak şehir ve büyükşehirlere genişleterek dezavantajlı kesimlerin tespit edilmesi ve yaşam kalitelerinin normal vatandaş seviyesine çekilmesine yönelik bir dönüşüm süreci gereklidir. Yerel yönetimler ölçeğinde sosyal hizmetlerde elde edilen başarı bir rol model olarak, diğer ilçe belediyelerinde ve hatta büyükşehirlere de örnek teşkil edebilecektir. Bu bağlamda, sosyal hizmetlerin yerel yönetimlere tamamen aktarılmasına ilişkin önerinin SWOT analizi yöntemi üzerinden

değerlendirilmesi sistem dönüşümünün; güçlü, zayıf yönleri ile fırsat ve tehditleri göstermesi açısından önemli olacaktır.

Tablo 8: SWOT Analizi Temel Unsurları

S	***Güçlü Yönler***	İncelenen sistemin, unsurun veya bir durumun güçlü yanları
W	***Zayıf Yönler***	İncelenen sistemin, unsurun veya bir durumun zayıf yanları
O	***Fırsatlar***	Güçlü yanları destekleyen dış çevredeki koşullar
T	***Tehditler***	Dış çevreden gelen tehditler

Kaynak: Kanlı, 2016, s. 7

(a) Güçlü Yönler: Yerel yönetimler stabil bakım hizmetlerini uzun zamandan beri vermektedirler. Özellikle Türkiye'de belediyelere ait huzurevleri deneyimi 30-40 yıla kadar dayanmaktadır. Yeni kamu yönetimi reformları ile birlikte son yıllarda bakım hizmetlerine kadın konukevleri de eklenmiştir. 5393 sayılı yasaya göre nüfusu 100.000'i geçen yerel yönetimler kadın konukevi açmak zorundadırlar. Ayrıca engelliler için gündüzlü bakım merkezleri de yerel yönetimlerin sosyal hizmet alanına eklenmiştir. Bu sayede sosyal hizmetlerde yerel yönetimler oldukça tecrübeli hale geldikleri söylenebilir. Bu deneyim ve tecrübe, sosyal hizmetlerin yerel yönetime dönüşümünün güçlü yönlerinden ilkini oluşturmaktadır. Anayasanın 10. maddesinde herkesin eşit olduğu, dezavantajlı kesimler için alınacak tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı olmayacağına dikkat çekmesi, normlar hiyerarşisinin tepesinde bulunan anayasa üzerinden bu desteğin verilmesi, sosyal hizmetlerin merkez-yerel dağılımı için güçlü yönlerinden ikincisi olarak kabul edilebilir.

Yerel siyasetçiler seçim ve oy kaygısı ile siyasi olarak başarılı olmak isterler. Bunun için merkezi yönetimin alanda sahip olmadığı güç olan en uçtaki bireye kadar ulaşabilme imkanı vardır. Bu sayede fonksiyonel olarak destekleyici ve tamamlayıcı sosyal hizmetleri yapabilme gücü ile donanıma sahiptirler. Örneğin yaşlıları veya yoksulları evinde ziyaret etme, onların kuaför, temizlik boya-badana gibi işlemlerini yapmak gibi. Bu nedenle oy kaygısı ile o yörede yaşayanları etkilemek amacıyla karar alma mekanizmasına sosyal hizmetle etki sağlayarak çoğulcu bir yapı ile demokratik katılımın oluşmasına neden olacaktır. Yerel yönetimleri sosyal hizmet yapmaya zorlaması da güçlü yönlerinden üçüncüsüdür.

Belediyeler siyasi yönden hesap verme zorunlulukları olduğundan sorunları görmezden gelemezler. İdari veya mesleki denetim mekanizmaların haricinde siyasi bir denetim mekanizması da vardır. Bu siyasi denetim mekanizması vatandaş veya yerel dinamikler tarafından kullanılmaktadır. Bu mekanizma ile sorunlara ivedi ve hızlı müdahaleler yapılabilir ki bu da kamunun üzerindeki ataletin gitmesine ve yerel yönetimlerin rekabetçi bir yapıda oluşmasına katkı sağlar. Buda sosyal hizmetler yönünden güçlü yönlerden dördüncü husustur.

Merkezi yönetimde bütçe sorunu olmadığı için kaynakların etkin ve verimli kullanılıp kullanılmadığı yönünde tam bir hassasiyet gelişmemiştir. Fakat yerel yönetimlerde bütçe kaynakları kısıtlı olduğu için bu kaynakları verimli ve efektif kullanmak zorundadırlar. Gerek siyasi baskı gerekse dış denetim mekanizmaları bunu sağlamaktadır. Bu nedenle yerel yönetimlerin sosyal hizmeti sunmada verimlilik katsayıları merkezi yönetime göre daha yüksektir. Sosyal hizmetlerin etkin olarak yerine getirilmesinde güçlü kaynak kullanımı sağlanması güçlü yönler arasında beşinci sırada yer almaktadır.

(b) Zayıf Yönler: Sosyal hizmetlerin yerel yönetimler tarafından yerine getirilmesi sürecinde farklı dezavantajlı kesimlerin bulunması ve her bir sosyal hizmete ihtiyacı olanın farklı bir vaka takip sürecini gerektirmesi nedeniyle karar alma süreçleri zorlaşmaktadır. Örneğin büyükşehir belediyesi ile alt kademe belediyesi arasında koordinasyon sorunu nedeniyle aynı kişiye her iki yerel yönetim de sosyal yardım verebilmekte vaka takibi tek bir elden gerçekleşememektedir. Bu durum da yerel yönetimlerin sosyal hizmette etkinliğini zayıflatabilmektedir. Bu durum, merkez –yerel dönüşüm sürecinin zayıf yönünün ilkidir.

Sosyal hizmetlerin yerelde bütüncül olarak karşılanması için yeterli sosyal çalışma görevlisine sahip olmamaları, yapılan hizmetin etkinliğini zayıflatmaktadır. Yerel yönetim içerisinde görev alacak personelde liyakat şartı aranarak, alanla ilgili bölümlerden mezun olanların sistem içerisinde değerlendirilmesi genel bir sorundur. Bu durum zayıf yönlerden ikincisidir.

Tablo 9: Mahalli İdareler Personelinin Toplam Kamu Personeli İçindeki Oranı

Toplam Kamu Personeli 2018-2019	Toplam Mahalli İdareler Personeli 2018-2019	Mahalli İdareler Personeli/ Kamu Personeli (%) 2018-2019
2.901.677 (2018 yılı)	213.827 (2018 yılı)	7,37 (2018 yılı)
4.064.188 (2019 yılı)	208.138 (2019 yılı)	5,12 (2019 yılı)

Kaynak: webdosya.csb.gov.tr, 2021

Sosyal hizmet üretim ve sunumunda her belediye kendine özel standart geliştirmektedir. Uygulama birliği ve standartlar konusundan mutlaka bir yasal düzenleme ile belediyelerin farklı uygulamalarının önüne geçilerek merkezi yönetim öncülüğünde bir mevzuat düzenlemesi yapılması gerekmektedir. Çocuk, kadın, yaşlı ve engellilerin rehabilitasyon süreçlerinde ihtiyaçların belirlenmesi ve bu ihtiyaçlara uygun olacak şekilde sosyal hizmetin yapılması sağlanabilecektir. Örneğin Sağlık Bakanlığı bu konuda tüm sağlık birimlerine yönelik standartlara sahiptir. Fakat bugün belediyeler huzurevi açtığında hiçbir yerden izin almak zorunda değildir. Bu nedenle yerel yönetimler için sosyal hizmet alanında bir sosyal hizmet standart birliği oluşturulmaması üçüncü zayıf yöndür. Devlet baba geleneği nedeniyle sosyal hizmetlerin merkezi yönetim tarafından yapılacağı düşüncesi, yerel yönetimlerde sosyal hizmet kültürünün ve gönüllü katılımın eksikliği nedeniyle sosyal hizmetler sisteminin gelişmemesi dördüncü zayıf yöndür. Veri kaydında

ortak bir sistemin bulunmaması da zayıf yönlerden biridir. Yerel yönetimler için ortak bir veri sistemi bulunmamaktadır. AÇSHB'nın Yönetim Bilgi Sistemi (YBS) ve Aile Bilgi Sistemi (ABS) gibi sistemleri sadece bakanlık içine açıktır. Ülke genelinde İl ve ilçelerde bulunan SYDV'ler de ise bütünleşik sistem üzerinden işlem yürütülmektedir. Bu nedenle bir ihtiyaç sahibine yapılan sosyal hizmetin ve sosyal yardımın kamu kurumları, belediyeler ve sivil toplum kuruluşlarından farklı şekilde ve habersiz yardım alması yönünde bir engel yoktur. Ülke genelinde merkez-yerel ortaklığı ile kurulacak yönetim-bilişim sistemi sayesinde ülkenin sosyal risk haritası çıkarılarak sorunlara karşı ekin çözümler geliştirebilecektir. Böylece ortak veri tabanı sayesinde sosyal sorunlara yönelik olarak her yöreye özgü bir politikanın geliştirilip uygulanmasını da sağlayacaktır.

(c) Fırsatlar: Sosyal hizmetlerin yerelleşmesi ile birlikte toplumda sosyal hizmete olan hassasiyet artmaktadır. Dezavantajlı gruplara yönelik farkındalığın artması yerel yönetimlerin oluşturduğu fırsatlardan ilkidir. Oluşacak fırsatların ikinci ise; bireylerin sosyal hizmete ihtiyacının doğmasına neden olan faktörlerin yerel yönetimler tarafından yerel halkta bilinç oluşturması ve gönüllüğün etkin hale getirilmesi ile sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi ve yaşam kalitesinin artırılmasına katkı sağlamasıdır. Oluşacak fırsatların üçüncüsü ise sosyal hizmetlerin yerel yönetimler tarafından yerine getirilmesinde personele ihtiyaç duyulacaktır. Bu da yöre halkı için bir istihdam aracı olacaktır. Küreselleşme sürecinde yerelleşmenin bir gereklilik olması, oluşacak fırsatlardan dördüncüsüdür. Hizmetlerin yerinde üretilmesi ve tüketilmesi hizmet etkinliğini hedefler ve mali kaynakların verimli kullanılmasına neden olur. Sosyal hizmet özellikle yatılı hizmetlerde Avrupa'da ve dünya genelinde çok ağır giden ve pahalı bir hizmettir. Eğer yerel yönetimler bu anlamda kurumsal kapasitelerini geliştirebilirlerse sadece Türkiye'de değil dünyada da sosyal hizmet turizmine yönelik hizmet veren önemli birimler haline gelebilirler. Özellikle Covid-19 salgını sürecinde Avrupa'da bulunan huzurevlerinde yaşlı nüfus en çok etkilenen gruplardan biri olmuştur. Türkiye'de ise tam tersi olarak etkin bir hizmet planlaması ile en az etkilenen gruplardan biri huzurevlerinde bakım ve koruma altında bulunan yaşlılar olmuştur. Sosyal hizmet turizmi ile birlikte bu alanda nüfus kazanılmaya başlanırsa bu duruma bağlı olarak istihdamda, üretimde, maliyetlerde, geriatrik tedavilerde, sağlık uygulamalarında, sigorta ve prim uygulamalarında gelişmeler olacaktır. İlgili yaşlıların mal varlıkları karşılığında bakma gibi hususlar da gündeme gelecektir.

(d) Tehditler: Belediye yöneticileri sosyal hizmetleri yapma konusunda isteksizdirler. Örneğin İstanbul'da bulunan belediyelerden mevzuatla kendilerine verilen kadın konukevi ve çocuk bakımevi açma zorunluluğu yerine getirmemektedirler. 5393 sayılı kanunun 13. maddesi gereğini yerine getiren 9 belediye bulunmaktadır. Oysa İstanbul'da nüfusu 100.000'i geçen belediye sayısı 36'dır. Bir de İBB sayıldığında 37 adet kadın konukevi açılması gereklidir. Bunun yanında yatılı çocuk bakımevi açan belediye ise yoktur. Sosyal hizmete ilişkin faaliyette bulunan birçok belediye için yatılı-stabil ve rehabilite edici sosyal hizmet deneyimlerinin yetersiz olması da tehditler arasındadır. Türkiye'de yerel yönetimler tarafından sunulan sosyal hizmetler genellikle sosyal yardım alanından oluşmaktadır. Çok az belediye ise gündüzlü sosyal hizmet merkezleri ile bu hizmeti verdiği görülmektedir.

Üçüncü tehdit ise, yerel yönetimlerin sosyal hizmetin maliyetine katlanmasına yönelik yeterli bütçeleri yoktur veya yeterli kaynak ayırmada isteksizdirler. Bakanlıklara verilen sosyal hizmet ödeneğinin fazla olması ve belediyelerin sosyal hizmetlere ayırdığı mali destekleri ve ilgilerinin giderek azalması tespitleri vardır. Risk ise merkezi yönetimin aktardığı kaynakların yerel örgütlerin sosyal hizmet amaçlarını yerine getirmesinde yetersiz kalabilme durumudur.

Tablo 10: Sosyal Hizmetlerin Yerelleşmesine Yönelik Dönüşümün SWOT Analizi Yöntemiyle Değerlendirilmesi

SWOT	Değerlendirme	Açıklama
S1	Yerel yönetimlerin sosyal hizmet deneyiminin uzun yıllara dayanması.	Belediye huzurevlerinin geçmişinin 30-40 yıl önceye dayanması, kadın konukevi kurma zorunluluğu.
S2	Anayasa'da sosyal hizmetlerin geliştirilmesiyle ilgili ifadelerin bulunması.	Anayasanın 2, 5, 10, 41. maddeleri idareleri sosyal hizmet yapmakta zorlamaktadır.
S3	Yerelde bütün vatandaşlara ulaşabilme ve onların sorunları ile ilgilenebilme becerisi.	Yerel Yönetimlerin 5 yıl için seçimle iş başına gelmesi, seçilmek için hizmet yapma zorunluluğu vardır.
S4	Belediyelerin siyasi yönden hesap verme zorunluluklarının oluşu, sosyal sorunları görmezden gelememesi.	İdari veya mesleki haricinde siyasi bir denetim mekanizmasına da gereksinim vardır.
S5	Yerel yönetimlerin sosyal hizmeti sunmada verimlilik katsayıları merkezi yönetime göre yüksek olması.	Yerel yönetimlerde bütçe kaynakları kısıtlı olduğu için bu kaynakları verimli ve efektif kullanmak zorundadırlar.
W1	Yerel yönetimlerin sosyal hizmette etkinliğini zayıf olabilmesi.	Vaka süreçlerinin ayrı yarı takip edilmesi ve kendine özgü olması etkin bir sosyal hizmet ağı kurmayı gerektirir
W2	Sosyal hizmet çalışmalarında sahada yeterli bilgi ve tecrübeye sahip olmayan personelin görev yapması.	Yerel yönetimler personelinin toplamı kamu personeli içindeki payı yaklaşık %7'dir.
W3	Her bir yerel yönetim farklı uygulama standardı geliştirmesi sosyal hizmette birlik sağlanamaması.	5393 sayılı kanunda yapılması gereken hizmetlerin genellik ilkesine göre yapılma zorunluluğu yoktur.
W4	Yerel yönetimlerde sosyal hizmet kültürü ve gönüllü katılımın eksikliği.	Sosyal hizmetlere gönüllü katılım yönünde 5393 sayılı kanunun 77. maddesinin uygulanamaması.
W5	Yerel yönetimler için ortak bir veri sistemi bulunmaması.	Veri sistemi yönünden mevzuat altyapısı eksikliği ve kişisel verilerin korunmasına ilişkin sorunlar.
O1	Sosyal hizmete ihtiyaç olan bireye yönelik farkındalığın oluşması.	Dezavantajlı gruplara yönelik farkındalığın artması yönünde yerel yönetimler etkindir.

O2	Yerel halkta bilinç oluşturması ve gönüllüğün etkin hale getirilmesi.	Sunulan eğitim ve kültürel faaliyetler sonucunda insanların dezavantajlı kesime daha bilinçli davranması.
O3	Sosyal hizmetin etkinliği ile bölge için istihdam oluşturması.	Sosyal hizmetlerin gerçekleştirilmesinde uzman personele ihtiyaç duyulması.
O4	Küreselleşme sürecinde yerelleşme gereklilik olması.	Kamu hizmetlerinin halka yakınlaştırılmasının bir yolu olarak yerelleşmenin önemi.
O5	Yerel yönetimlerin sosyal hizmet turizmi konusunda kurumsal kapasitelerini geliştirilmesi.	Türkiye'de doğal ortam ve sosyal hizmet tecrübesi ile maliyet etkinliği ile dünyada sosyal hizmet turizmine yönelik hizmet verebilir.
T1	Belediye yöneticileri sosyal hizmetleri yapma konusunda isteksizdirler.	İstanbul'da bulunan belediyelerden 36'sının nüfusu 100000'i aşmaktadır fakat kadın konukevi sayısı 9'dur. Huzurevi sayısı 4'tür.
T2	Yatılı-stabil sosyal hizmet veren yerel yönetimlerde deneyiminin az olması.	Türkiye'de belediyeler genellikle ulaşım, temizlik, su ve konut gibi belirli alanlarda yoğunlaşması.
T3	Merkezi yönetim tarafından yerel yönetimlere sosyal hizmetler yönünden aktarılan kaynağın yetersiz kalması.	Merkezi yönetimin bürokratik engeli ve yerel yönetimlerin sosyal hizmetlere yönelik mali desteklerinin az olması.

(e) Zayıf Yönler ve Tehditlere İlişkin Öneriler: SWOT analizi tekniği ile ortaya konan zayıf yönler ve tehditlere yönelik çözüm önerileri ile dönüşüm sürecinin daha sağlıklı ilerleyeceği düşünülmektedir. Belirlenen değerlendirme ve kanıtlar sonucu ortaya konulacak aksiyon ve önleyici düzenlemeler ile zayıf ve tehdit edici hususların etkisini azaltmayı hedeflenmesi dönüşüm sürecinin daha sağlıklı olmasını sağlayacaktır. Bu doğrultuda merkezi yönetimin politika üreterek yerel yönetimlerin karar alma mekanizmalarına etki etmesi, yerel yönetimler arası iş birliği, verilecek standart eğitimler, özel sektöre verilen teşviklerin yerel yönetimlere de verilmesi, idari, mesleki ve mali denetimin yanında halk denetimine de açık olması, kaynakların kullanımında hesap verilebilirlik, şeffaflık ve mali disiplin ile yerel yönetimlerin sosyal hizmetleri yapmasında öne çıkan aksiyonlarıdır.

Tablo 11: Önleyici ve Düzenleyici Aksiyonlar

W1	Merkezi yönetimin politika belirlemesi ile karar alma krizlerinin önlenmesi ve problem çözmek için mekanizma oluşturulması
W2	İnsan kaynağı yönünde uzman personel istihdamına yönelik üniversiteler ile iş birliği yapılması
W3	Yerel yönetimlere mevzuatla standart bir sosyal hizmet uygulaması getirilmesi
W4	Yerel halka sosyal hizmetin durumunu anlatan ve tanıtan eğitimler ve kültürel etkinliklerle toplumun bilgilendirilmesi ve gönüllü katılımın artırılması
W5	Yerel yönetimler için ortak bir veri sistemi kurularak mükerrer hizmetlerin önüne geçilmesi
T1	Belediyelere sosyal hizmet yapmada genellik ilkesi yerine zorunluluk ilkesinin getirilmesi

T2	Belediyelere sosyal hizmet yapmada teşvik uygulamalarıyla isteklerinin artırılması ve deneyimlerin oluşturularak aktarılması
T3	Merkezi yönetimden aktarılan bütçeden daha fazla pay alınması ve özel girişimlere verilen desteklerden yerel yönetimlerinde faydalanması

4. SONUÇ

İnsanların kendi eliyle havayı, suyu ve toprağı kirletmesi sonucu veya doğal kaynakların bilinçsizce kullanılması sonucu doğal dengenin bozulması nedeniyle oluşan çevre şartlarından veya kontrolleri dahilinde olmayan durumlardan dolayı yoksunluklara maruz kalabilmektedirler. Bu yoksunluklar maddi olabileceği gibi manevi de olabilmektedir. Bu sorunların çözümü ise öncelikle bireyin kendi başına ya da aile içerisinde çözüm araması ile gerçekleşmekte, olmuyorsa devlet tarafından çözüm bulunarak giderilmektedir. Oluşan bu sorunları engelleyemeyen devlet yine kendi eliyle çözüm yolu bulmak zorunda kalmaktadır. Bu çözüm yollarından biri de sosyal hizmetlerdir. Sosyal hizmet sorunlarına merkezi yönetim üzerinden çözüm aranırken küreselleşen dünya ile birlikte yerel yönetimler de bu sorunun ve çözümün içinde kendine yer bulmaya başlamışlardır. Sosyal hizmetler içerik olarak korunmaya ve bakıma ihtiyacı olan aile, kadın, çocuk, engelli ve yaşlılar gibi toplumun kırılgan gruplarına sağlanan gerekli hizmeti ve yardımı kapsar. Böylece, sosyal devlet ilkesi gereği devletin vatandaşına asgari bir yaşam düzeyi vermek amaçlı hizmet sunar. Devlet sosyal hizmetler ile dezavantajlı grupların sosyal ve ekonomik yaşamına aktif müdahalede bulunur. Sosyal hizmetler ile sosyal adalet sağlanarak insan onuruna yakışır bir yaşama amaçlanır.

1980'li yıllar birlikte hızlanan küreselleşme süreci ve hızlı kentleşme, sosyal sorunların artışına neden olurken, sosyal hizmetlerin de merkezden yerel ölçeğe doğru kaymaya başlamasına neden olmuştur. Sosyal sorunların çözülmesinde merkezi yönetim ile birlikte yerel yönetimler ile STK'larda rol almaya başlamıştır. Özellikle 21. yy ile birlikte yerelleşme ve bölgeselleşme çalışmalarında sosyal hizmetlerin anında ve yerinde sunumu gündem olmuş diğer yandan bu hizmetlerin sunumunda merkez ve yerel yönetimler arasında görev yetki ve sorumluluk paylaşımı hususunda da tartışmalar yaşanmıştır.

Türkiye'de bu süreçleri yaşamış ve son olarak 2018 yılında 1 nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 95. Maddesi gereği merkezi yönetim uhdesinde bulunan sosyal hizmetlere ait kuruluşların yerel yönetimlere devri hüküm altına alınmış, ancak henüz bu madde için ayrıntılı bir alt düzenleme yapılmamıştır.

Yerel yönetimler yerinde hizmeti sunduğu için, sosyal hizmete ihtiyacı olan aile ve bireyleri hızlı tespit ederek gerekli önlemleri alabilmektedirler. Bu bağlamda merkezi yönetim, sosyal hizmet sorumluluğunu yerel yönetimlere devrederek, bunun siyasi maliyetlerini de yerel yönetimlere aktarmaktadır. Yerel yöneticiler sosyal hizmetin bu risklerini dikkate alarak yerelde sosyal hizmet yapmakta, sosyal ve siyasal maliyetleri düşünerek isteksiz davranabilmektedirler. Ayrıca merkezi yönetim bürokrasisi de kendi gücünü korumak için kamu tercihi kuramı gereği kendi saygınlıklarını kaybetmemek adına yerel yönetime sosyal hizmet kuruluşlarını devir yönünde çekince gösterebilmektedir.

Sosyal hizmetlerin etkinlik bağlamında yerinde üretilerek tüketilmesinde yerel yönetimlerin rolünün önemli olacağı düşünülmektedir. Dezavantajlı grupların ekonomik ve sosyal çıkarlarını korumak amacıyla yapılacak sosyal hizmetlerin siyasal faydası daha yüksek olacaktır. Diğer yandan, yerel yönetimlerin; üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektörle daha fazla iş birliği içinde olmasının ona sosyal hizmette daha çok işlevsellik kazandıracağı da aşikârdır. Sosyal hizmetlerin hiyerarşik bir kontrol denetleme ve mekanizmaları üzerinden performanslarının belirlenmesi ile kaynakların da etkin ve verimli bir şekilde kullanılması mümkün olabilecektir. Bu hiyerarşi, plan yapma zorunluluğunu beraberinde getireceğinden sosyal hizmetlerin her ölçekte, uygulama ve denetimlerinin kamu çıkarlarına uygun bir şekilde gerçekleştirilmesine de imkan verecektir. Bu sayede her yönetim birimi eşgüdüm dahilinde kendi sosyal hizmet planını yaparak, karışıklığın da önüne geçilerek hizmet sunumunun riske dönüşmemesi sağlanacaktır.

Sonuç olarak, tüm kamu hizmetlerinde olduğu gibi, sosyal hizmetlerde de etkin ve verimli hizmet sunumunu gerçekleştirmek için en uygun ölçek olan yerel yönetimler, stratejik önemi haiz rol oynarlar. Bütünleşik ve kapsamlı bir yaklaşımla ele alınacak sosyal hizmet politikaları ve uygulamalarının etkinlik ve verimliliği arttıracağı, sosyal devlet anlayışının yerelleşmesine olumlu katkılar sağlayacağı da açıktır. Teknolojik unsurların en üst düzeyde kullanılarak denetleme ve kontrol mekanizmalarının gerçekleştirilmesi, diğer yandan coğrafi bilgi sistemleri ve yapay zeka kullanımı ve veri madenciliği üzerinden sosyal hizmet politikalarının şekillendirilmesi de sunulacak hizmetlerin etkinlik ve verimliliğini arttıracağı düşünülmektedir. Bu aynı zamanda, sosyal hizmetlerin yerel yönetimlerden başlayarak ülke geneline kadar aynı standartlarda sunulmasına da imkan sağlayabilecektir. Böylece, toplumun kırılgan gruplarının sağlıklı bir sosyal çevrede ve onurlu bir insan olarak yaşama hakkına daha çok sahip olabilecekleri düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

AKBAŞ, E., (2008), "*Kültürel Sembolleri Yorumsamacı Bir Bakış Açısıyla Okuma ve Sosyal Hizmet İlişkisi*", Toplum ve Sosyal Hizmet, 14(1).

AKTAN, C.C., ÖZKIVRAK, Ö., *Sosyal Refah Devleti*, (Erişim), canaktan.org/politika/refah-devleti/kavram.htm, Erişimi; 20 Şubat 2021.

ALTIN, A. (2013), "*Kamu Hizmeti Anlayışında Değişim*" *ANEMON*, Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, 101-118.

ARIKBOĞA, E. (2018), Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, Cilt 6, Sayı 1, Mart 2018, ISSN 2147-6934, ss. 1-34 • DOI: 10.14782/marusbd.412624

ÇEVİKBAŞ, R. (2010), *Sosyal Hizmet Etkinliklerinde Belediyeler*. Yerel Siyaset, 36, 26-33

Çevre Bakanlığı, *2019 Yılı Mahalli İdareler Genel Faaliyet Raporu* , https://webdosya.csb.gov.tr/ Erişim; 11 Şubat 2021

DİLİK, S. (1980b), *Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmetler Arasındaki İlişkiler* [Elektronik Sürüm]. A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 35(1), 73-84.

ERSÖZ, H.Y. (2009), *Sosyal Politikalarda Yerelleşme*, Çerçeve, (49), 80-87

ERYILMAZ, B. (1998), *Merkezi İdare İle Mahalli İdareler Arasındaki İlişkiler, Sorunlar ve Öneriler*, Akademik Araştırmalar Dergisi, S. 3, İzmir.

ERYILMAZ, B., (2013), *Kamu Yönetimi*, sosyolojiden.files.wordpress.com/2015/09/kamu-yc3b6netimi.pdf

Esenyurt Belediyesi 2020 mali durum raporu, esenyurt.bel.tr/ /2020_mali_durum_ve_beklentiler_raporu.pdf, Erişim; 15 Şubat 2021

GÖZÜBÜYÜK, Ş. (2006), "*Türkiye'nin Yönetim Yapısı*", 9. baskı, Ankara: Turhan Kitabevi.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2019 ve 2018 faaliyet raporları, ibb.gov.tr, Erişim tarihi: 09/ Şubat 2021

İBB Kurumsal,ibb.istanbul/News/Detail/36117, Erişim; 15 Ocak 2021

KANLI, İ. B., (2016), "*Sürdürülebilir Gelişmeyi Sağlamada Stratejik Bir Araç: Mahalle Kooperatifleri*", Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 25(3), 1-34.

KELEŞ R., (1995), *Hizmette Halka Yakınlık (Subsidiarity) İlkesi ve Yerel Yönetimler*, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt:4, sayı:1, Ankara

KONGAR, E., (1972), *Sosyal Çalışmaya Giriş*, Ankara: SBD. Yayınları.

ÖZTÜRK, H. ve GÜL, H., (2012), *Sosyal Belediyecilik Sosyal Devlete ve Sosyal Haklara Bir Alternatif mi?,* IV. Sosyal Haklar Sempozyumu, Bildiriler.

PEKTAŞ, E. K., (2010), "*Türkiye'de Sosyal Belediyecilik Uygulamaları ve Karşılaşılan Sorunlar"*, Akademik İncelemeler Dergisi, Vol: 5, No:1, ss. 6

Resmî Gazete, (2005), *5393 sayılı Belediye Kanunu.*, resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050713-6.htm, Erişim; 14 Ocak 2021,

Resmî Gazete, (2004), *5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu*, resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/07/20040723.htm#1 Erişim;14 Ocak 2021

Resmî Gazete, (2005), *5378 sayılı Engelliler Kanunu*, resmigazete.gov.tr, Erişim; 14 Ocak 2021

RONDİNELLİ, D. A., (1981), *Government Decentralization in Comparative Perspective: Theory and Practice in Developing Countries.* International Review of Administrative Sciences, Vol. 47, No: 133, pp. 133- 145.

Resmî Gazete, (1983), *Sosyal Hizmetler Kanunu*, mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2828.pdf, Erişim; 01 Ocak 2021

Sosyal Hizmetler Yönetmeliği, resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/02/20130209-3.htm, Sosyal Hizmetler Yönetmeliği, Erişim; 25 Ocak 2021

Sosyal Koruma İstatistikleri, (2019), - TÜİK Kurumsal, data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p= Sosyal-Koruma-Istatistikleri-2019-33668 Erişim;01 Şubat 2021

Şişli Belediyesi, *2019 yılı Gelir-Gider Raporu* sisli.bel.tr/uploads/files/2019/10 /637081087151449385 -2019.pdf , Erişim; 15 Şubat 2021

TOPRAK, Z., (2006), *Yerel Yönetimler*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

TORTOP N., (2008), *Mahalli İdareler*, Ankara: Nobel Yayınları,

TOMANBAY, İ., (1999), *Sosyal Çalışma Sözlüğü*. Ankara: Selvi Yayınevi.

YILMAZ, S. E., (2015), "Sosyal Hizmet Etiğine İlişkin Bir Değerlendirme", Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Sosyal Hizmet Özel Sayısı, s. 122-136.

sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/10_YerelYonetimler.pdf, Erişim; 15 Ocak 2021

webdosya.csb.gov.tr/db/yerelyonetimler/icerikler//2019-yili-mahall--i-dareler-genel-faal-yet-raporu-18082020-20200818142825.pdf , Erişim; 15 Ocak 2021

ailevecalisma.gov.tr, Erişim; 15 Mart 2021

CONCEPT OF DEATH AND A SOCIOLOGICAL APPROACH TO THE CONCEPT OF DEATH IN THE SEVENTH SEAL MOVIE

ÖLÜM KAVRAMI VE YEDINCI MÜHÜR FILMINDE ÖLÜM KAVRAMINA SOSYOLOJIK AÇIDAN YAKLAŞIM

Elif Ayça KARACA

Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü Doktora Öğrencisi, Ankara, Türkiye.
ORCID ID: 0000-0003-3072-8986
elifaycakaraca@gmail.com

ÖZET

Ölüm, herkesin bildiği ancak hakkında düşünmek istemediği kaçınılmaz bir son olmuştur. Ölümün, insanlar için bilinmez bir olgu oluşu ürkütücü bir durum oluşturmuş ve bu sebeple hakkında düşünmekten kaçınılmıştır. Hayatta her an kendisini hatırlatacak fırsatı bulan bu kavram toplumdaki bireylerde bir kaygı durumu da oluşturarak varoluşsal sorgulamaları ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda insana, insan hayatına ve toplum yaşantısına ait olan ölüm aynı zamanda sosyolojik bir olgu olarak da değerlendirilmiştir. Biyolojik bir yok oluşun ötesinde sosyal yaşamla iç içe olan bu kavram, ölmeye dair; kültürel, sosyal fonksiyonlarla, incelemeleri beraberinde getirmiştir. Bu tebliğde, ölüm kavramı, sosyolojik bir olgu olarak temel alınmış ve The Seventh Seal (Yedinci Mühür, Ingmar Bergman, 1957) filmi özelinde incelenmiştir. Ölüm kavramının tarihin her periyodunda aynı şekilde izler bırakması filmin örneklem olarak incelenmesi bakımından etkili olmuştur. Bu kapsamda filmin geçtiği Orta Çağ dönemi toplumsal yapısı ve ölüme bakış açısı değerlendirildikten sonra, The Seventh Seal filminde geçen ölüm algısı analiz edilecektir. Sosyolojide ölüme dair belirlenen özellikler, insan hayatına etkisi ve yaşam konuları da araştırma kapsamında ele alınmıştır. Bu gerçekleştirilirken konu ile alakalı görüşler ortaya koyan felsefeci ve sosyologların görüşleri de değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ölüm Kavramı, Sosyoloji, Yedinci Mühür, Orta Çağ

ABSTRACT

Death has been an inevitable end that everyone knows but does not want to think about it. The fact that death is an unknown phenomenon for men has created a frightening, and therefore people had avoided thinking about it. This concept, which finds the opportunity to remind itself at every moment in life, has also created a state of anxiety in individuals in the society and has revealed existential inquiries. In this context, the thought of death, which belongs to human, human life and social life, has also been evaluated as a sociological phenomenon. Beyond a biological extinction, death, which is intertwined with social life, has brought studies along cultural and social functions

of dying. In this paper, the concept of death is based on as a sociological phenomenon and has been studied specifically in the terms of the movie The Seventh Seal. The fact that the concept of death leaves traces in the same way in every period of history has been effective in terms of examining the film as a sample. In this context, after giving information about the social structure of the Middle Ages and the perception of death of this period, it will be analyzed the concept of death in the movie The Seventh Seal. The characteristics of death in sociology and its effect on human life and existence are also discussed in the scope of the research. While doing this, the thoughts of philosophers and sociologists who put forward their opinions on the subject were discussed in the paper.

Key Words: The Concept of Death, Sociology, The Seventh Seal, The Middle Ages.

GIRIŞ

Örneklem olarak ele alınan filmin ilettiği mesajları kavrayabilmek adına ilk öncelikle Orta Çağ Avrupası hakkında bilgi sahibi olmamız gerekir. Orta Çağ, uzun bir dönemi kapsamakla birlikte, Hristiyan din adamlarının siyasi ve ekonomik olarak gücü ellerinde bulundurduğu ve bu güçle toplumu şekillendirdikleri bir durum söz konusu idi. (Ersan ve Kayapınar,2013.) Kiliseyi sorgulamak ve onun belirlediği sınırlar içerisine çıkmak mümkün değildi. Kiliseye karşı hareket edilmesi durumunda çok ağır ceza uygulamaları mevcuttu. (Özkan, 2017.)

Kilise, dini bir siyasi güç unsuru olarak kullanarak bir iktidar mücadelesi içindeydi. Bu mücadelenin önemli araçlarından birisi de Haçlı Seferleri'ydi. Haçlı seferleri, bugün bile etkisiyle karşılaştığımız bir olay olarak hem Batı hem de Doğu toplumları üzerinde büyük bir etki yarattı. (Gada, 2015) Haçlı Seferleri fikri, Latin Batı düşüncesinde ortaya çıktı. Birinci Haçlı Seferi; hac, kefaret ve kutsal savaşın bir kombinasyonuydu. Savaşın ardından Avrupa genelinde haç temsili ‘‘ulusal sembol, bayrak veya üniforma’’ olarak kabul edildi. Madden'e göre, 11. Yüzyıl'da şiddete ilişkin ‘‘Kilise düşüncesinde devrim’’ olmadan hiçbir Haçlı Seferi mümkün olamazdı. Bu yüzyıl boyunca kutsal savaş papalık programının bir parçası haline geldi. 11. Yüzyıl'da Kilise'nin politikası, saldırganlığın Hristiyan olmayan düşmanlara yönlendirilmesine neden oldu. 15. Yüzyıl'a gelindiğinde ise Haçlı Seferleri ‘‘Hıristiyan âleminin kamu işi’’ olarak anılıyordu. Bu bağlamda Haçlı Seferleri'ni organize etme ve uygulamada seküler hükümetin artan rolü, bazı tarihçiler tarafından ‘‘ulusal haçlı seferleri’’ olarak adlandırılan duruma yol açtı. Haçlı seferleri bu dönemde sonuç olarak; Orta Çağ batıl inancının, barbarlığın ve çöküşün sembollerine karşı alternatif olarak övgüye değer Hristiyan idealizmi ve kahramanlığı için bir gurur ve tanık kaynağı olarak görüldü. (Theron and Oliver, 2018; Tyerman, 2011; Level Resource List Historya, 2015)

Orta Çağ dünyasında toplumu etkileyen Haçlı Seferi unsurundan başka, veba da halk arasında büyük ölçüde ölüm korkusuna ve kaygıya neden oluyordu. Ortaya çıkan vebanın sebebi net olarak bilinmese de bu çağda Avrupa'da nüfusun artması, hayvanlardan insanlara geçen hastalıklar, yerleşik tertibe geçiş sürecinde kullanılacak temiz su ihtiyacının zor karşılanması,

değişik bölgelerden gelen insanlarla iletişim kurulması ve şehirlerde bireylerin hep birlikte toplu halde yaşaması sonucu bu tür salgınların ortaya çıktığı bilinmektedir.

Diğer bir adıyla kara ölüm olarak adlandırılan bu salgın ortaya çıktığı dönemlerde Avrupa'da milyonlarca kişinin ölümüne neden oldu. Kara ölüm; aklın ve bilimin devre dışı bırakılarak Kilise'nin baskı kurarak, toplumda aktif rol oynadığı dönemde Tanrı'nın insanların işlediği günahlara karşı gönderdiği bir gazap olarak değerlendirildi. Vebaya yakalanan kişiler, günahkârlar olarak görüldü. Bu şekilde hastalığın cezası ölündüğünde diğer tarafa temiz gidilmesi düşüncesi ile vebalıların yakılması olarak verildi. (Özden ve Özmat, 2014; İstek, 2017)

1. Ölüm Hakkında Gerçekleştirilen Tanımlamalar

Ölüm kelimesinin kökeni ve tanımı ile ilgili olarak çeşitli dönemlerde farklı bilim insanları tarafından değişik tanımlamalar yapıldığı görülür. Gerçekleştirilen bu tanımlamalar açıklandığında şu şekilde olduğu tespit edilir:

‘‘Ölüm kavramı incelendiğinde pek çok dilde farklı kelimelerle, ancak aynı anlamı ifade eden bir kavram ile karşılaşılmaktadır. Ölüm kavramı Arapçada “mevt”, İngilizcede “death”, Fransızcada “mort”, Almancada ise “tod” gibi kelimelerle ifade edilmektedir. Bu ifade şekillerini her dil için farklılaştırmak mümkündür. Ancak bu dil yapıları açısından bir anlam bütünlüğünün varlığından söz etmek mümkündür ki ortak paydada ölüm kavramı bir yok oluş, yaşamın son bulması, canlının ortadan kalkması gibi ortak anlamları barındırmaktadır. Türk Dil Kurumu'nun yapmış olduğu ölüm tanımlaması ise; bir insan, bir hayvan ya da bitkinin yaşamının tam ve kesin bir şekilde sona ermesi şeklindedir.’’ (Zafer, 2019: 66)

Ölüm kavramı hakkında yapılan farklı tanımlamalar ise aşağıda şu şekilde verilmiştir:

-Ölüm kavramı Timuçin (2002, 383) tarafından yaşamın ve yaşamsal işlevlerin sona ermesi olarak tanımlanmaktadır.

-Seyyar'ın (2004, 546 –547) yaptığı tanımlamada ise ölümün öncelikle fani olan hayattan ebedi hayata dönüş olduğu üzerinde durulmaktadır. Seyyar ölüm için, insanın bir kere tadacağı bir duygu olduğu ve yine insanın asıl vatanı olan öte âleme geçişini sağlayacağı hususları üzerinde durmaktadır. Ölüm konusunda, ruhun bedenden ayrılması ve bedenin cesetten ibaret olması ifadelerini de eklemektedir.

-Ölüm konusunda araştırma yapan Dilaveroğlu (1965, 8) ise ölüm konusunda, insan ve canlıların belirli bir ölçü ve sınırı olan hayatlarına dair sürenin sona ermesi, diğer bir ifadeyle ölümü ruhun bedenden ayrılması olarak tanımlamaktadır. Dileveroğlu, ölümle beraber bedende bulunan organların işlevsizleşeceği, bedendeki diriliğin son bulacağı ve vücudun et yığınından ibaret olacağı hususları üzerinde durmaktadır.

-Hançerlioğlu (2000, 458) ise ölüm konusundaki tanımlamasında "yaşamın sona ermesi" şeklinde kısa bir açıklama yapmakla birlikte Kur'an –ı Kerim'den de istifade etmektedir. Yaptığı ilavede Ankebut Suresi'nin 57. ayeti ve İsra Suresi'nin 99. Ayetlerinden istifade ederek bu ayetlerle ölümün dini boyutunu da gözler önüne sermektedir.

-Ağırakça (1992, 166) da ölümü tanımlarken ruhun bedenden ayrılması üzerinde durmaktadır. Bunun yanı sıra İslam literatüründe yer aldığı gibi her canlı için ölümün kaçınılmaz bir gerçek olduğuna da vurgu yapmaktadır.

-Solmaz ise ölüm konusunda oldukça nesnel ve kesin bir tanımlama yaparak "canlıların dünyadaki son deneyimleri" şeklinde bir ölüm tanımlaması yapmaktadır. (Zafer, 2019: 67)

2. Tarihi Dönemlerde Ölüme Bakış Açısı

Günümüzde ilkel insanların tarih içinde ölüm ile nasıl tanıştıklarına dair elimizde herhangi bir veri bulunmuyor. Ancak ölümlü bir bedene sahip olan insanoğlunun geçmişten şu ana dek ölümü anlamak ve hatta ölümsüzlüğe ulaşmak adına yaptığı çalışmalara vakıf olunabiliyor. Bu amaca ulaşmak için de eski çağlardan itibaren ölümsüzlük arayışı içinde çalışılıyor. İlk Çağ döneminde Mısırlılar, ölülerini mumyalıyor ve Türkler de olduğu gibi birçok kültür içinde ölen kişilerin ruhunun yaşamaya devam ettiği düşüncesiyle ölüler, eşyalarıyla birlikte gömülüyordu.

Antik Yunan döneminde ise Herodot yazılarında ölüme bakış açısını sergilerken, dönemin felsefe konularının başında ölüm geliyordu. Antik Yunan'da ölüm ve ölümün izini sürmek bir nevi felsefe yapmak demekti. Bu bağlamda Sokrates, Epikür gibi filozoflar, ölüm ile alakalı kendi bakış açılarını ortaya koyuyordu. Görüşler, ölümden sonra hayatın sona erdiği ve ölümden sonrada yaşamın devam ettiği konusunda ikiye ayrılıyordu. (Demir, 2015; Sağı, 2013)

Semavi dinlerin ortaya çıkışıyla da ölüme yeni anlamlar yüklendi. Buna göre ölüm Yahudilikte kutsal topraklara ulaşmak için bir dayanak olarak, Hristiyanlıkta ebedi kurtuluşa ermek ve Müslümanlıkta da cennete açılan kapı ile Allah'a kavuşmak olarak görüldü. (Demir, 2015; Sağı, 2013)

Orta Çağ'da dinin önem kazanmasıyla ölüm üzerine birçok düşünce gerçekleştirildi. Bu dönemde ölümsüzlük arayışları da devam etti. Simyacı Nicolas Flamel, 15. Yüzyıl'da Fransa'da ölümsüzlük arayışı içinde Felsefe Taşı'nı bulduğunu iddia etti. Rönesans ve Aydınlanma Çağı'nın gelişi; akıl ile bilime tekrar yönelişle ölüme bakış açısı değişerek eski önemini kaybetti. (Demir, 2015; Sağı, 2013)

3. Ölüm Kavramının Sosyoloji Araştırmalarındaki Yeri

Ölüm, en genel manasıyla biyolojik beden fonksiyonlarının işlevlerini kaybetmesidir. Hayatın son bulması şeklinde tanımlanır. Ölüm psikolojisi üzerine araştırma yapan Robert Kastenbaum ve Aisenberg, ölümün bazı özelliklerini sıralarlar. Bu özellikler dört madde ile sıralanabilir. Birincisi; ölümün göreceli bir kavram olmasıdır. Söz konusu görecelilik toplumdan topluma değişmektedir. Bölgenin kültürü, hayata bakış açısı, bilgi seviyesi, ayin ve sosyal tepkilere göre ölüme bakış değişir. İkincisi, ölümün çok karmaşık bir yapıya sahip olması, üçüncüsü; ölümün gelişimsel amacının belirsiz olmasıdır. Yani ölümün oluşum aşaması devam etmektedir ve bir grafiğini ortaya koyarak ideal ölüm anlayışının oluşturulması hala söz konusu değildir. Dördüncüsü ise ölümün davranışla olan ilişkisidir. Kişilerin eylemleri onun ölümü algılayışıyla doğrudan ilişkilidir. Mesela ölümü sonsuz mutluluk olarak gören kişi için ölüm davranışı intihar biçiminde olabilir. Ölüme dair bu özellikler, genellikle Sosyal Bilimlerin alanları olan sosyoloji, teoloji, psikoloji ve hukuk alanlarında incelenir. (Ünal, 2011; Burcu ve Akalın, 2008)

Ölümün sosyolojik bir olgu olarak incelenmesi onun sosyal ilişkilerde bir değişim yaratmasından ileri gelir. Ölüm, iki ayrı unsur oluşturur. Bunlardan birincisi kişinin kendisinin bizzat ölümü yaşaması yani fiziki ve sosyal hayatına ilişkin tüm fonksiyonların sona ermesidir. İkincisi ise ölen bireyin beraberce varoluş sergilediği ya da sosyal hayat içinde ilişki kurduğu kişilerin bir yoksunluk içinde kalmasıdır. Bu süreç içinde geride kalanlar, ölen kişi adına cenaze törenleri düzenler, keder ve yas içerisine girerek içinde bulundukları toplumun gerektirdiği şekilde cenaze adetlerini yerine getirirler. Böylece yaşanılan yoksunluk ve kayıp durumu dengelenmek istenir. (Akpolat,2013; Ünal, 2011; Burcu ve Akalın, 2008)) Bu durum da sosyal bir olgu oluşumu demektir. Ölüm insanlar arası ilişkileri ilgilendirir. Bu yüzden ona yüklenen anlamlar ile ona karşı sosyal tepkiler oluşur. Sosyolojide ölüm olgusu, mikro ve makro açılardan ele alınabilir. Mikro açıdan sosyolojide ölüm incelemesi gerçekleştirildiğinde bireyler bazında, makro araştırmalar da ise dünyadaki savaş, kıtlık vb. nedenlerle meydana gelen büyük kitlelerdeki ölümler üzerinde çalışılmaktadır. Ölüm sosyolojinin klasik zamanlarından beri konusu olmakla birlikte 1950'li yıllarda ABD'de yükselen bir araştırma alanı haline geldi. Amerika'nın ardından 1960'lı yıllarda ise tüm dünya üzerinde popülerliği artan bir bilgi alanı oldu. Konu ile ilgili E. Shneidman, R. Kastenbaum, P. Aries, H. Feifel, G. Gorer, R. Kalish ve E. Kübler Ross gibi isimler ürettikleri kuramlarla bilime katkı sağladı. (Burcu ve Akalın, 2008)

3.1. Gerçekleşme Şekillerine Göre Ölüm Aşamaları

Avrupa'da ölüme ilişkin yürütülen sosyoloji araştırmalarının genişlemesiyle ölümü inceleyen tataloji adlı bilim dalı oluşturuldu. Söz konusu bilim dalı içerisinde Batı üzerinden incelemeler gerçekleştirildi. Yapılan çalışmalar sonucunda ölümler üç farklı aşama dönemine ayrıldı. Bunlardan ilkini biyolojik ölüm oluşturdu. Buna göre: ''Biyolojik ölüm sürecinde kişinin öncelikli olarak bedeninde var olan organlar bütünsel anlamda fonksiyonlarını yitirir duruma gelip ve devam eden süreçte ise bu organlar fizyolojik olarak yaşamlarını yitirmektedirler''. İkinci

aşama ise sosyal ölüm olarak değerlendirildi. ‘‘Sosyal ölümde kişi esasında çevresinde yer alan insanlardan bedensel ve ruhsal anlamda uzaklaşmaktadır. Bu uzaklaşmada kişinin içinde bulunduğu ruhsal durum veya problem durumları etkili olmaktadır. Ölüm olarak adlandırılan ölüm tarzı bilinen bedensel ölümden farklı kişinin yalnız başına kalma ve sosyal anlamda bütün çevresinden uzaklaşmasını ifade etmektedir.’’ Ölümün üçüncü ve son ayrım aşaması ise psikolojik ölüm olarak adlandırıldı. Psikolojik ölüm esnasında insanlar, hafızalarını kaybedecek kadar ileri seviyede bir zarara uğrayarak çevresindeki kişileri tanıyamamakta, en yakınlarını seçemeyecek duruma gelmektedirler. (Zafer, 2019: 69)

3.2. İnsan ve Ölüm Korkusu

Şu ana kadar açıklandığı şekliyle ölüm unsurunun geçmişten günümüze hem insanlar hem de toplumlar nezdinde kolay algılanamadığı görülür. Her dönemde ölüme bazı anlamlar yüklendiği anlaşılır. İnsanların yaşı kaç olursa olsun genç yaşlı fark etmeksizin her insanda varoluşsal bir ölüm korkusu bulunur. Var olan bu korku bütün insanlarda aynı derecede ve şekilde olduğunu söylemek de mümkün değildir. Bireylerin bu durumu da sosyal ilişkilerini doğrudan etkiler. (Akpolat, 2013) Yapılan araştırmalarda birey varoluşunu kendine özgü şekilde gerçekleştiremediğinde doğru sosyal ilişkiler kuramadığı saptanmış ve insanların sosyal ilişkilerindeki başarı seviyesi ve ölüm korkusunun doğru orantılı olduğu görülmüştür. Yani bireyin kendi varoluşunu bulup gösterememesi, ölüm korkusunu da beraberinde getirir. Buna ek olarak insan her ne kadar ölümün bir şekilde gerçekleşeceğini bilse de bunu düşünce olarak içine sindirmesi ve psikolojik olarak ölüme teslim olması kolay olmamaktadır. (Burcu ve Akalın, 2008)

3.3. Bilim İnsanları Tarafından Ölüm ile İlgili Ortaya Konulan Görüşler

Sosyolojinin önemli temsilcilerinden olan Emile Durkheim, dinin yaşamın nasıl sürdürüleceğine dair rehberlik ettiği ve aklın geri plana atıldığı zamanlarda bir boşluğun oluştuğunu ve bilimin bu dönemde yaşam ile ölümü açıklama konusunda yeterli olmayan bir doğası olduğunu söylemiştir. (Burcu ve Akalın, 2008)

Yine bir sosyolog olan Marx Weber, Avrupa’da modern hayatın tarihsel değişiminin yaşamda karşılaşılan deneyimlerle ölüm olgusuna karşı bir anlamsızlık bakışının gelişmesine neden olduğunu vurgulamıştır. Bilim ve teknolojinin gelişimi, bu gelişimin giderek kestirilebilir bir hal alması Weber’e göre dünyanın büyüsünü bozmuştur. Bu dünyada insan her şeyi önceden hesaplayarak, ön görebilmektedir. (Burcu ve Akalın, 2008: 35)

Sosyolog Georg Simmel ise ‘‘sosyolojik gerçekte estetik ve felsefi bir problem olarak modern ölümün kültürel deneyimini incelemiştir.’’ Ona göre hayatın her anında kişi ölmek zorunda olandır. Ölüme iyimser bir açıdan yaklaşan Simmel, ölümün önemini vurgulayarak insan hayatının her detayına biçim, yön ve renk verdiğini belirtmiştir.

Sosyolog Zygmunt Bauman, konu ile alakalı ‘‘Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri’’ isimli kitabıyla alana katkı sağlamıştır. Ölüm sosyolojisi alanın da giderek genişlediği ve kendine ait bir literatürünün oluşturulmaya başlandığını ortaya koymuştur.

Antropolog Geoffrey Gorer ise 1950’lerde ölümün kültürel çerçevede ele alındığı çalışmalar yapılmadığı eleştirilerine karşılık ölümü sosyolojik ve kültürel çerçevede incelediği ‘‘Modern Britanya’da Ölüm, Keder ve Yas’’ isimli incelemesini yayınlamıştır. Eserde ölüme dair yoksunluk duygusu ve ölüme ilişkin gerçekleştirilen adetlerin bölgelere göre farklılaşması konusu ele alınmıştır. (Burcu ve Akalın, 2008)

4. Ingmar Bergman’ın Ölüme Bakış Açısı

İsveç asıllı olan Ingmar Bergman, 14 Temmuz 1918 tarihinde Uppsala’da dünyaya geldi. Çocukluğu, Papaz olan babasının baskısı altında zor şartlar içinde geçti. Büyüdüğü dönemdeki aile ortamı hayatında derin izler bıraktı ve bu izler ile etkiyi sinemasına yansıttı. (Ekici, 2007)

Ingmar Bergman’ın bir yönetmen olarak kendisini nasıl tanımladığı noktasından hareket ile konuyu değerlendirmek çalışmaya katkı sağlayacaktır. Bergman buna göre kendisini bir konuşmasında:

‘‘Kimi zaman bir film yönetmeni olmak, özel bir mutluluğa dönüşür. Daha önce provası yapılmamış bir ifade kendiliğinden ortaya çıkar ve kamera o ifadeyi yakalar. İşte bugün de tam öyle oldu. Hazırlıksız ve provasız, Alexander’ın rengi soluyor ve yüzünde müthiş bir acı beliriyor. Kamera tam o anı donduruyor. Elle tutulamaz, kavranılamaz bu acı ancak bir iki saniye gözüküyor ve bir daha da hiçbir zaman geri gelmemek üzere silinip gidiyor. Böylesi bir acıyı o yüzde ne daha önce ne de daha sonra görmüştük, ama film şeridi tam o “an”ı yakalamıştı. Bence, günlerce, aylarca süren, önceden belirlenmiş, disiplinli çalışmalarımızın karşılığı işte bu andır. Kim bilir belki de ben bu kısacık anlar için yaşıyorum. Bir inci avcısı gibi...” şeklinde tanımlamıştır. (Ekinci, 2007: 235)

Yönetmenin çekmiş olduğu *Yedinci Mühür* sinema filmi ile alakalı gerçekleştirilen bir röportaj da ise yaşadıkları ve bunun gölgesinde oluşturduğu ölüm kavramına bakış açısı anlaşılıyor. Röportajda:

‘‘Biliyor musunuz, bu dünyada var olan birçok şeyden korku duyarım ve özellikle ölümden çok korkarım. Şöyle düşündüm… Hatta düşünmedim, yaptım. Yedinci Mühür’ü yazdım. Ve *Yedinci Mühür* hep ölüm hakkında. Ölüm, filmin her anında mevcut. Filmdeki herkes ölüme farklı bir şekilde tepki gösteriyor. Filmin ardından… Tabii ki ölümü hala çok sık düşünüyorum. Ancak filmin ardından artık o benim için bir takıntı değil. Sadece onunla beraber yaşıyorum. Film, benim için iyi bir ilaç oldu… Filmin bazı bölümlerini hala seviyorum. Kendime çok yakın buluyorum.’’ sözleriyle ölüme karşı duruşu ve bunu filme nasıl yansıttığını vurguluyor. (Er, 2018)

5. Yedinci Mühür Filminde Ölüm Kavramına Sosyolojik Açıdan Yaklaşım

Cannes Film Festivali'nde Jüri Özel Ödülünü alan *Yedinci Mühür,* 1957 yapımı Ingmar Bergman'ın yönettiği İsveç yapımı bir filmdir. Orta Çağın karanlık atmosferinde geçen filmde; ana karakter olan Antonius Block, on sene boyunca yaşadığı topraklardan, saygı kazanmak için ve inançları uğruna Haçlı Seferleri'ne katılan bir şövalye olmaktadır. Haçlı Seferleri adına gittiği topraklarda umduğunu bulamayarak dine dair hiçbir şey görmemiştir. Bunun yerine evinden uzakta kaldığı zamanda gördüğü şey çok sayıda ölüm olmuştur. Savaşın bitiminde evine dönerken ölüm yine peşini bırakmayarak bu sefer de veba salgını biçiminde kendini gösterir. Yardımcısı ile dönüş yolunda yaşamla ilgili sorgulamalarını bitirmeyen Antonius ölüm ile karşılaşır. Ölüm ile anlaşma yaparak ona satranç oynamayı teklif eder. Eğer kazanırsa ölüm onun peşini bırakacaktır. Oyun süresince de yaşamasına izin verecektir. Antonius, bu süre boyunca ölüm ve Tanrı ile ilgili sorgulamalarda bulunmaktadır.

Antonius'un yanında yolculuk yapan yardımcısı Jöns ise efendisinin aksine hayattan zevk alan bir karakterdir. Gerçekçi olmakla birlikte sorgulayıcı bir yapıya da sahiptir. Çevresinde olan olaylara karşı tepkisiz kalmamaktadır.

Diğer karakterler Mia ve Jof ise çocukları ile şehirleri gezerek hokkabazlık yapmaktadırlar. Onlar da hayattan zevk alan ve çevrelerindeki küçük şeylerden zevk alan karakterlere sahiptir.

Film adını aldığı İncil'deki yedi sayısıyla başlayan sözlerle başlamaktadır. ''Kuzu yedinci mührü açınca göğü bir sessizlik bürüdü. Bu yarım saat kadar sürdü. Ve yedi melek ellerindeki yedi borazanı çalmaya hazırlandılar.'' Burada kast edilen mühür açıldıktan sonra veba insanları bulacak ve kıyamet dünyaya gelecektir. Bu söz film içinde farklı zamanlarda tekrar etmektedir. Filmde de gösterilen salonda yemek yeme sahnesinde buna değinerek vebanın kıyamet alameti olarak geldiği konuşulmaktadır. Yemek yiyen kadın, kilisenin yönlendirmesi ve etkisi ile günahkâr olduklarını söyleyerek, hastalığa yakalananların yakılması gerektiğini böylece öldüklerinde temiz olarak cennete gidebileceklerini söyler.

Film boyunca Antonius, Tanrı'nın varlığı, şeytan ve ölümün nedeni ile öldükten sonra insanlara ne olduğuyla alakalı sorularına cevap aramaktadır. Dinlenmek için geldikleri handa Antonius dua ederken bunları dile getirir. Duasında; açık konuşmak istiyorum ama kalbim boş, kendimi gördüğümde içim korku ve tiksintiyle doluyor. İnsanlara karşı duyarsızlığımla çevremden kendimi soyutladım şeklinde konuşurken karşısında papaz yerine bir an da onu dinleyen ölüm belirmektedir. Ona ölmek istediğini fakat bilgi ve garanti de istediğini, Tanrı'yı duyularıyla kavramayı beklediğini söylüyor. Burada aslında Kilise'nin topluma baskı ile dayatılan bilgilerin dışında bir sorgulama isteği uyandığı görülüyor. Bu sırada Jöns ise su içmek için yürürken bir sanatçının duvara veba ve ölümün yer aldığı bir resim çizdiğini görüyor. Sanatçıya ne çizdiğini sorduğunda ise ''Ölümle Dans'' cevabını alıyor. Burada aslında filmin sonuna bir gönderme yapıldığı anlaşılıyor. Filmin sonunda da ölüm, Antonius ve diğerleriyle ölüm dansı yapıyor.

Handan ayrılırken ise birden İsayı, vebayı temsil eden bir grup din adamlarının önderliğinde insanlarda korku uyandıracak bir gösteri ortaya koyuyor. Burada Din adamlarından bir tanesi Tanrı bize ceza veriyor sözleriyle insanlarda panik uyandırıyor. Giriş bölümünde de bahsedildiği gibi bu Kilise'nin bu korku uyandırma politikası, insanları Kilise 'ye daha çok bağlıyor.

Antonius ölümle ilgili sorgulamalarına Orta Çağ döneminde din ve toplumun kadına bakış açısı çerçevesinde sürekli görülen bir durum olarak cadılıkla suçlanan bir kadın ile karşılaşıyor. Burada yakılmak üzere cezalandırılan kadına Şeytanı gördün mü? Sorusunu yöneltiyor. Ancak yine istediği cevabı alamayarak sorgulamasına devam ediyor. Yakılacağı esnada kadın ile yeniden karşılaşan Antonius ümitle tekrar ölmeden önce kadına Tanrı'yı ya da Şeytanı görüp görmediğini sorguluyor.

Devamında Mia ve Jof ile karşılaşan Antonius, Mia ile sohbeti esnasında süt içip, meyve yediğinde, onların hayata bakışlarını görüyor. O da onlar gibi etrafına bakmaya başlıyor ve hep birlikte yola çıkıyorlar. Ölümün, onları takip ettiğini anladığında ise bir korkuya kapılıyor. Ancak bu sefer kendisini değil aileyi düşünerek onlar adına korku duyuyor ve ölümle satranç oynadığı esnada ailenin kaçmasını sağlıyor. Bu hareketinin ardından anlamlı bir şey yaptığını hissederek yüzünde bir rahatlık ifadesi beliriyor. Fakat kendisi satrançta yenildiğinde yanındakiler ile birlikte ölüm kendisini yakalıyor. Eve vardığında Antonius ile yanındakiler yemek yedikleri esnada ölüm yanlarına geliyor. Her ne kadar ölümün geleceğini bilse ve hazır olduğunu söylese de ölümle karşılaştığında kanıt aradığı Tanrı'ya dua ederek korkulu gözlerle ölüme bakıyor. Burada da görüldüğü üzere ölüm her insanın bildiği ama düşünmek istemediği kaçınılmaz olan durum olarak ortaya çıkıyor. Ölümün bilinmezliği insanları korkutur. İnsanlar bu nedenle ölümü düşünmek istemezler. Bu gerçekliği yadsımaya ve unutmaya çalışsalar da Antonius'a eve dönüş yolunda eşlik eden kişilerden birisinin ölümden saklanmak amacıyla ağaca çıkması ama yine de ölümden kaçamaması, ölümün ağacı keserek istediğini alması ve kesilen ağaca çıkan sincapla hayatın dönüşümlü olarak devam etmesi bunu filmde açıkça gösteriyor. Ölüm sürekli kendini hatırlatıyor ve beraberinde korku ile kaygıyı da getiriyor.

SONUÇ

Sonuç olarak Ölüm her insanın bildiği ve mutlaka başına gelecek kaçınılmaz sondur. Kilise'nin tüm kuvvetlerin önüne çıkarak sorgulamanın devre dışı bırakıldığı ve ölümün kol gibi gezdiği Orta Çağ Avrupa'sında; din, günah, Tanrı merkezli bir toplumda sosyal faktörler de ölüme katkıda bulunarak çile çekenler, cadılar, veba, hareketli oyuncular, ölüm ve din adamları eşliğinde yıpranmış olan sistem resmedilmektedir.

Ölüm kavramının sosyoloji ile bağlantılı olarak film içerisinde işleniş biçimi; ortaya konan bilgiler ışığında verilmeye çalışılarak genel bir görüş ortaya çıkarılmaktadır.

KAYNAKÇA

Akpolat, Y. (2015). Ölüm Sosyolojisi'ne Dair: Ölüm İdeolojisi Ya Da Ölümün Toplumsallaştırılması Olarak Eshab-ı Kehf Miti / On the Sociology of Death: The Myth of Seven Sleepers as Death Ideology or Socialization of Death. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 0 (51): 121-135.

Burcu, E ve Akalın, E. (2008). Ölüm Olgusu Üzerine Sosyolojik Tartışmalar. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, (8): 29-54.

Demir, Yasemin (2015). Juan Goytisolo'nun Ara Perde Adlı Romanında Ölüm Kavramına Bakışı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 55, (1): 431-440.

Ekici, A. (2013). İsveç Sinemasından Bir Auteur: Ingmar Bergman ve "Yedinci Mühür". *Selçuk İletişim*, 5 (1), 235-243.

Ersan, M. (2013). Orta Çağ-Yeni Çağ Avrupa Tarihi. (Ed. Levent Kayapınar, Erhan Afyoncu): Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayınları: Eskişehir.

Gada, M. Y. (2015). The Crusades: A Reader Reiew. *(S. J. Allen and Emilie Amt (Eds.), The Crusades: A Reader, Toronto, Canada: University of Toronto Press, 2014.):* 193-195. doi: dx.doi.org/10.12658/human.society.5.10.D0114.

İstek, E. (2017). Avrupa'da veba salgını ve salgında din faktörü (Viyana örneği). Tarih Araştırmaları Dergisi, 36 (62): 173-204.

Kayapınar, L. (2013). Orta Çağ-Yeni Çağ Avrupa Tarihi. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayınları: Eskişehir.

Özden, K. ve Özmat, M. (2014). Salgın ve Kent: 1347 Veba Salgınının Avrupa'da Sosyal, Politik ve Ekonomik Sonuçları. *İDEALKENT*, 5 (12): 60-87.

Özkan, M. (2017). Orta Çağ'da Batı Dünyasında Otoritenin Sorunsallığı Tarihi ve Felsefi Bir Çözümleme. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(8): 94-134. Doi: 10.17050/kafkasilahiyat.

Sağır, A. (2013). Modern Dünya ve Ölüm: Batılının Ölüm Karşısında Tavırları. Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, 2 (4): 213-221.

Theron, J. and Oliver, E. (2018). Changing perspectives on the Crusades, *HTS Teologiese Studies/Theological Studies* 74(1): 1-12. a4691. https://doi.org/10.4102/hts.v74i1.4691.

Tyerman, C. (2011). The Debate on the Crusades: 1099–2010, Manchester University Press: Manchester.

Ünal, M. (2011). Zamansız Ölüm: Geleneksel ve Modern Toplum Karşıtlığında Ölümün Yeri. *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 11 (2): 121-133.

Zafer, C. (2019). Ölüm Olgusu ve Ölümün Sosyolojik Etkileri. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (MÜSBİD)*, Oksidentalizm ve Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel Sayısı: 64-82.

İnternet Kaynakları

Er, Tolga (2018). Yönetmen Ingmar Bergman ile "Yedinci Mühür" Üzerine: https://gazetekarinca.com/2018/04/yonetmen-ingmar-bergman-ile-yedinci-muhur-uzerine/ adresinden erişim sağlanmıştır.

(Erişim Tarihi: 26.01.2021)

Level Resource List Historya (2015). https://ocr.org.uk/Images/169621-resources-list-teacher-resource-.pdf adresinden erişim sağlanmıştır.

(Erişim Tarihi: 17.01.2021)

THE EXTENT OF THE REVISED BLOOM'S TAXONOMY IN THE READING SECTIONS OF THE LOCAL EFL TEXTBOOKS DESIGNED FOR SECONDARY SCHOOLS

Assoc. Prof. Dr. Ömer Gökhan ULUM
English Language Teaching Department
Education Faculty, Mersin University
omergokhanulum@gmail.com

ABSTRACT

The revised Bloom's taxonomy hints on two learning domains which form the cognitive (knowledge) and affective (attitude) dimensions of the learning objectives. The revised Bloom's taxonomy is composed of six levels as remembering, understanding, applying, analyzing, evaluating and creating respectively. These six levels take place in the experienced cognitive process in that, for instance, a verb under remembering level may demand the learner to make a list of any pieces of information s/he can remember, while a verb under creating level may demand the learner to create a new product. Accordingly, the main aim of this research paper is to discover to what extent the revised Bloom's taxonomy is employed in the reading sections of the EFL textbooks designed for Turkish secondary school students. Therefore, the research question *To what extent do the reading sections of the 5th, 6th, 7th, and 8th class local EFL textbooks designed for secondary schools contain the lower and higher order cognition levels specified in the revised Bloom's taxonomy?* was put forward. The employed local EFL textbooks were analyzed through descriptive content analysis method. The findings of the study have demonstrated that the evaluated textbooks lack the higher level cognitive skills emphasized in the revised Bloom's taxonomy. As a result of the findings, specific assumptions have been attained with the aim of proposing how the EFL textbooks which are being designed or will be designed should include the revised Bloom's taxonomy in their reading sections.

Keywords: Revised Bloom's Taxonomy, Reading Skill, Reading Questions, Turkish EFL Students

INTRODUCTION

The revised Bloom's taxonomy of educational aims in the cognitive domain supplies a categorization of cognitive processes from remembering to higher order cognitive skills such as creative thinking. The revised cognitive steps from simple to complex processes are remembering, understanding, applying, analyzing, evaluating, and creating (Anderson & Krathwohl, 2001). Metacognition as a part of a two-dimensional matrix of all cognitive processes is a significant element which was added to the revised taxonomy (Krathwohl, 1994). Bloom's taxonomy is a model for categorizing educational objectives as a result of instruction. The model was perceived as a tool of promoting the exchange of exam questions to measure educational objectives among

universities. Benjamin Bloom commenced the framework expecting that it would cut down the work load of developing yearly exams (Krathwohl, 2002). The original taxonomy, developed by Benjamin Bloom and his colleagues in 1956, was initially defined in the book *Taxonomy of Educational Objectives, Handbook 1: The Cognitive Domain* (Bloom et al. 1956), and then the book was translated into many languages (Krathwohl, 2002) providing a ground for assessment and curriculum design throughout the world (Levy & Bathory, 1994). The original taxonomy aimed at supplying a categorization of educational objectives, particularly to assist teachers and researchers to precisely respond to the curricular and assessment problems. The original taxonomy successively contained such cognitive steps as knowledge, comprehension, application, analysis, synthesis and evaluation. The mastery in every simpler level was considered to be vital for the mastery of the pursuing more complex level (Krathwohl, 2002). Then, a number of researchers and experts in the related field revised the original taxonomy and made some modifications on it (Anderson, Lorin, & Krathwohl, 2001). The revised taxonomy presumes and adds the recent developments in both the psychological and educational literature. Anderson, Lorin, and Krathwohl (2001) also suggested that there were two factors to revise the original taxonomy. Initially, there was a need to concentrate on the value of the original *Taxonomy of Educational Objectives, Handbook 1*, not only as a historical book but also as a document that in several aspects was ahead of its time of design. The other factor is that there was a need to integrate current knowledge with the taxonomy. The enhancements in knowledge about thinking process, instruction and assessment required the need for the revision of the taxonomy (Rohwer & Sloane, 1994). The revised Bloom's taxonomy includes two cognitive domains based on educational aims: cognitive (knowledge) dimension and affective (attitude) dimension. The taxonomy focuses on six levels as remembering, understanding, applying, analyzing, evaluating and creating which are involved in the cognitive process that learners experience and the knowledge that they deal with. For example, a practice under remembering level may demand the learner to recall a data while a practice under creating level may demand the learner to conduct a project (Forehand, 2010).

Methodology

This research is based on a descriptive content analysis method which is a qualitative research design. The cognitive levels of the revised Bloom's Taxonomy were utilized while classifying the reading instructions and questions in the 5th, 6th, 7th, and 8th class local EFL textbooks designed for secondary schools. To what extent the reading sections of these text books contain the lower and higher order cognition levels specified in the revised Bloom's taxonomy was inquired in the study. Thus, the following research question was accordingly put forward:

To what extent do the reading sections of the 5th, 6th, 7th, and 8th class local EFL textbooks designed for secondary schools contain the lower and higher order cognition levels specified in the revised Bloom's taxonomy?

The verbs and key words referring to the levels of the revised taxonomy were adapted from Tarlinton (2003) and Pohl (2000). The textbooks contained in the study are as follows:

- *Mastermind Secondary School and Imam Hatip Secondary School* Grade 8 English Course Book designed and delivered by the Ministry of Turkish National Education, 2019
- *Secondary School and Imam Hatip Secondary School* Grade 7 English Course Book designed and delivered by the Ministry of Turkish National Education, 2019
- *Secondary School and Imam Hatip Secondary School* Grade 6 English Course Book designed and delivered by the Ministry of Turkish National Education, 2019
- *Secondary School and Imam Hatip Secondary School* Grade 5 English Course Book designed and delivered by the Ministry of Turkish National Education, 2019

Data Analysis and Results

In the study, the data were displayed as frequencies and percentages based on every cognitive level. The revised Bloom's taxonomy was utilized as the theoretical framework of the paper and the findings were tabulated accordingly. Further, the related examples were given to clarify each involved cognition level stated in the revised Bloom's taxonomy.

Table 1

The Extent of the Revised Bloom's Taxonomy in the Reading Parts of the Locally Written 5th Class EFL Textbook

Level	**f**	**%**
Remembering	55	80.88
Understanding	13	19.12
Applying	–	–
Analyzing	–	–
Evaluating	–	–
Creating	–	–
Total	68	100.00

It is clearly understood from Table 1 that the reading sections in the locally written EFL textbook designed for the 5th graders highly contain questions in the remembering level (80.88%). Moreover, a small percentage of emergences were encountered in the understanding level (19.12%). No emergence was found in the applying, analyzing, evaluating, and creating levels respectively. The pursuing examples represent the stated levels:

- Read the speech bubbles and tick the topics they are talking about. (Remembering level, p. 19)

- Read the dialogue. Which movie do they want to watch? Why? (Understanding level, p. 96)

Table 2

The Extent of the Revised Bloom's Taxonomy in the Reading Parts of the Locally Written 6th Class EFL Textbook

Level	**f**	**%**
Remembering	57	87.69
Understanding	8	12.31
Applying	–	–
Analyzing	–	–
Evaluating	–	–
Creating	–	–
Total	65	100.00

Table 3 simply displays that remembering level (87.69%) is intensely observed in the reading sections of the locally written EFL textbook designed for 6th graders. Further, some emergences were detected in the understanding level (12.31%). However, no occurrence was encountered in the applying, analyzing, and evaluating levels. Examples from the data are displayed below:

- Read Daisy's diary and put the sentences in order. (Remembering level, p. 16)
- Read the text. Correct and rewrite the sentences according to the text. (Understanding level, p. 56)

Table 3

The Extent of the Revised Bloom's Taxonomy in the Reading Parts of the Locally Written 7th Class EFL Textbook

Level	**f**	**%**
Remembering	113	80.71
Understanding	27	19.29
Applying	–	–
Analyzing	–	–
Evaluating	–	–
Creating	–	–
Total	140	100.00

As it is clearly detected from Table 3, the mostly observed level in the reading sections of the locally written EFL textbook designed for the 7th graders is remembering level (80.71%). Besides, understanding level (19.29%) was also observed at a small rate. No emergence was seen

in the applying, analyzing, and evaluating levels. Excerpts from the findings are shown accordingly:

- Read the messages again and fill in the table. (Remembering level, p. 15)
- Read again and answer the questions.

  Why is Joe so popular at school? (Understanding level, p. 19)

Table 4

The Extent of the Revised Bloom's Taxonomy in the Reading Parts of the Locally Written 8th Class EFL Textbook

Level	**f**	**%**
Remembering	82	74.55
Understanding	18	16.36
Applying	–	–
Analyzing	–	–
Evaluating	–	–
Creating	10	9.09
Total	110	100.00

Table 4 simply illustrates that remembering level (74.55%) emerged with the highest percentage. Further, understanding level (16.36%) was observed to appear just after the remembering level respectively. Lastly, some occurrences were encountered in creating (90.09%) level, while no emergence was detected in the applying, analyzing and evaluating levels. Samples displaying the stated levels are shown below:

- Read the text. How many buddies has Emel got? (Remembering level, p. 13)
- Read the blog. Write a title for it. (Understanding level, p. 25)
- Write a paragraph about your regular activities. (Creating level, p. 28)

Table 5

The Extent of the Revised Bloom's Taxonomy in the Reading Parts of the Overall EFL Textbooks Included in the Study

Level	**f**	**%**
Remembering	307	80.16
Understanding	66	17.23
Applying	–	–

Analyzing	–	–
Evaluating	–	–
Creating	10	2.61
Total	383	100.00

It is clearly understood from 5 that, remembering level (65.79%) is the most intensively emerged level in the reading sections of the overall EFL textbooks designed for the 5th, 6th, 7th, and 8th graders. Additionally, a percentage of 17.23 were detected in understanding level respectively, while just some emergences were detected in creating level (2.61%). However, no occurrence was observed in applying, analyzing, and evaluating levels.

DISCUSSION AND CONCLUSION

Applied linguistics and the discipline of second language teaching have produced a wide range of methods and approaches to help second and foreign language learners acquire both receptive and productive skills. Postmethod era has also contributed to this process by adding participatory and critical approaches (Ordem, 2020). Participatory approach entails involving learners, teachers and researchers in the preparation of curricula, syllabi, tasks and activities (Ordem, 2017a). However, considering Revised Bloom's taxonomy, it can be interpreted that EFL textbook writers in Turkey have been unable to address higher cognition levels in the reading texts. Relative absence of critical thinking skills and participatory approach has led to the paucity of higher cognition levels in the texts (Ordem, 2017b). Granted that the question types have been analyzed in this present study, we can state that remembering and understanding questions were more common than applying even in the lower cognition levels. Remembering category needs retaining the information in the working memory temporarily. However, long-term memory has not been reinforced in the question types in the reading texts. Basic and simple comprehension questions were widely visited and addressed. Considering the ages of the children aged between 11 and 14, they are represented in the abstract stages based on Piaget's theory. Although the children have gone through the abstract stages, the question types addressed were in the concrete stage. This issue poses a serious problem in terms of the revised Bloom's taxonomy because analyzing, evaluating and creating categories were absent in the question types.

EFL textbook writers need to take Bloom's taxonomy into consideration to endorse higher cognition levels. The children learning English as a foreign language need to deal with realistic and authentic questions so that their abstract thinking can be reinforced. Otherwise, language teaching limits itself to only concrete thinking and lower cognition levels. Even if the textbook questions in the reading passages are lacking in higher cognition levels, they should be able to support them with the questions that address higher cognition levels. Extracurricular activities can

be given to the students to promote their critical and abstract thinking. Dependence on the given question types in EFL textbooks has a negative impact on the children's abstract thinking because higher cognition levels are underrepresented. In order to augment this thinking, additional language teaching approaches need to be applied. Larsen-Freeman (1997) emphasize that language learning is not linear but chaotic. However, lower cognition levels refer to linear learning. Since analyzing and evaluating are closely related to higher cognition dimensions, the chaotic nature of learning a foreign language is inescapable (Larsen-Freeman, 1997). This exclusionary practice is related to the absence of participatory and democratic approach (Ordem, 2021).

English language teaching departments, English teachers and those prepare textbooks need to adopt participatory approach and adapt international EFL textbooks in order to endorse abstract thinking and higher cognition levels. The revisited Bloom's taxonomy provides a practical rubric and tool for textbook writers and English teachers. We propose that Bloom's taxonomy should be reconsidered to produce a better curriculum so that both English teachers and learners can utilize it. Adopting recent scientific approaches in education, psychology, linguistics and applied linguistics can contribute to the betterment of the text questions to support the children's abstract and even critical thinking. Future studies should re-evaluate global textbooks that address abstract thinking in the reading passages. In addition, interdisciplinary approaches integrating educational sciences and applied linguistics can open up a new perspective in the preparation of EFL textbooks in Turkey. Therefore, the textbooks, curriculum and syllabus in the field of language teaching and learning need to be revised in Turkey.

Since reading a text and dealing with comprehension questions entail a creative evaluation of the texts, it remains crucial to adopt the dimensions of higher cognition. In so doing, children who attempt to learn English as a foreign language can develop their higher cognition and critical thinking skills. Besides, the productive dimension of receptive skills can be endorsed by reinforcing higher cognition levels. The learners' lexical and syntactic level can also be reinforced if higher cognition levels are supported. This study clearly shows that the revised Bloom's taxonomy presents a strong basis for such an attempt and endeavor. This kind of abstract and taxonomic thinking should be incorporated into reading texts and comprehension questions that can facilitate children's analytic and evaluative potential. If the aim is to help young language learners to develop their abstract thinking, long-term memory and higher cognition skills, it is quite critical and important to revisit the revised Bloom's taxonomy. Foreign language policy makers, teachers, researchers and English language teaching departments need to adopt a more scientific and interdisciplinary approach. We need to be aware that asking only short-term memory-based and simple comprehension questions cannot help young language learners improve their higher cognition levels. Therefore, the revised Bloom's taxonomy still remains an important opportunity for those who prepare EFL textbooks and comprehension questions. Higher cognition skills and

levels can be augmented and endorsed in EFL reading texts if young learners are expected to develop their abstract thinking in accordance with the revised Bloom's taxonomy.

REFERENCES

Anderson, L., & Krathwohl, D. (2001). A taxonomy for learning, teaching and assessing: A revision of Bloom's taxonomy of educational objectives. New York: Addison, Wesley Longman.

Anderson, Lorin.W., and D. Krathwohl (eds.). (2001). A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Blooms Taxonomy of Educational Objectives. U.S.: Addison Wesley Longman, Inc.

Bloom, B. S. (1956). Taxonomy of educational objectives. Vol. 1: Cognitive domain. New York: McKay, 20, 24.

Forehand, M. (2010). Bloom's taxonomy. *Emerging perspectives on learning, teaching, and technology*, 41(4), 47-56.

Krathwohl, D. (1994). Reflections on the taxonomy: Its past, present, and future. Teachers College Record, 95(6), 181-202.

Krathwohl, D. R. (2002). A revision of Bloom's taxonomy: An overview. Theory into practice, 41(4), 212-218.

Larsen-Freeman, D. (1997). Chaos/complexity science and second language acquisition. *Applied linguistics*, *18*(2), 141-165.

Lewy, A., & Báthory, Z. (1994). The taxonomy of educational objectives in continental Europe, the Mediterranean, and the Middle East. Teachers College Record, 95(6), 146-163.

Ördem E. (2017a). Participatory Approach in EFL Classes. Turkish Studies, 12(3), 505-516.

Ördem E.(2017b). Developing Critical-Thinking Dispositions in a Listening/Speaking Class. English Language Teaching, 10(1), 50-55.,

Ördem, E. (2020). Critical pedagogy and critical theory of technology in English language teaching: views from Turkey. RumeliDE Dil ve Edebiyat Arastırmaları Dergisi, 21(4), 750- 763.

Ördem, E. (2021). Exclusionary practices of English language teaching departments in Turkey: radical pedagogy, British colonialism and neoliberalism. Educational Philosophy and Theory, 53(4), 1-12.

Pohl, M. (2000). Learning to think, thinking to learn: Models and strategies to develop a classroom culture of thinking. Highett, Vic.: Hawker Brownlow Education.

Rohwer, W. D. Jr., and K. Sloane. (1994). Psychological Perspectives. In: Blooms Taxonomy: A Forty-year Retrospective, ed. by W. Lorin Anderson and L.A. Sosniak 41–63. Chicago: University of Chicago Press.

Tarlinton, D. (2003). Bloom's Revised Taxonomy. Pupil Free Day. Kurwongbah State School. Australia(Apresentação online) http://kurwongbss. eq. edu. Retrieved from www.kurwongbss.eq.edu.au/thinking/Bloom/bloomspres.ppt

ACCORDING TO ISLAMIC LAW "MUALLAFA AL-QULÛB" TODAY

GÜNÜMÜZDE İSLÂM HUKUKUNA GÖRE "MÜELLEFE-İ KULÛB"

Said Ali KUDAYNETOV
Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Ankara, Türkiye.
ORCID ID: 0000-0001-6255-1404
sakudaynetov@gmail.com

GİRİŞ

"Gönülleri ısındırılan, yumuşatılan kimseler" anlamına gelen "*müellefe-i kulûb*" Kur'ân ve Sünnetle sabittir. İslâm'ın tebliğ metodunun önemli ilkelerinden sayılabilecek olan bu kavram gayrimüslimlere bakışın ne olduğunun bilinmesi açısından da oldukça önemlidir. Hem İslâm'ın insan anlayışının bilinmesi hem de yeni Müslüman olanlara bakış açısının ne olması gerektiğini öğreten bu kavram, İslâm düşünce tarihinde sık sık gündeme gelmiş ve tartışılmıştır. Biz burada konunun kelâmî, felsefî ve tasavvufî arka planından ziyade hukukî arka planını ve bu konuda sahabe döneminden itibaren yapılan fıkhî tartışmaları gündeme getirmeye çalışacağız. Peygamberimiz döneminde tartışma konusu olmayan söz konusu kavram sonraki dönemlerde değişen sosyal ve siyasi vakıalar sonucu konuyla ilgili farklı hükümlerin sadır olmaya başlamasıyla ve özellikle de Hz. Ömer'in ictihâdıyla birlikte tartışma konusu olmuştur. Sahabe döneminde başlayan bu değişmeler günümüze kadar İslam hukukçuları tarafından da tartışılagelmiştir.

Bir yandan Kur'ân ve Sünnetle sabit olan *müellefe-i kulûb* meselesi diğer yandan kavâid-i külliye'de yer alan "لا ينكر تغير الأحكام بتغير الازمان" "zamanın değişmesiyle ahkâmın değişmesi inkâr edilemez" kuralının mucibiyle konunun günümüz İslam hukuku açısında yeniden değerlendirilmesinin önemli olduğu kanaatindeyiz. Nitekim Hz. Ömer bu sınıfı zekâttan men etmesini İslam dininin yeryüzünde güçlü ve hâkim olması anlayışı üzerine bina etmiştir. Günümüzde ise Müslümanların güçlü ve nüfuz sahibi olamaması bu hükmün değişmesine sebep teşkil edebilir. Özellikle Müslümanların azınlık olduğu veya etkili bir şekilde idarede yer almadıkları ülkelerde âyette yer alan *müellefe-i kulûb* sınıfına dahil olarak zekâttan pay alabilmeleri mümkün gözükmektedir. Nitekim hangi saiklerle Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir dönemlerinde *müellefe-i kulûb*a zekât verilmişse günümüzde de bu saiklerle amel edilebilir.[1]

1. "*Müellefe-i Kulûb*"un Sözlük ve Terim Anlamı

Müellefe-i kulûb hakkında İslam hukukçularının görüşlerine yer vermeden önce bu tamlamanın sözlük ve terim anlamına yer vermeyi uygun buluyoruz. Sözlükte "aralarını bulmak,

[1] Bu çalışmada daha önce ele aldığımız "İslam Hukukunda "Müellefe-i Kulûb" adlı makalemizden materyaller kullanılmıştır. Makale için bkz. Kudaynetov, S. A. (2015). İslam Hukukunda "Müellefe-i Kulûb. *Kırgızistan Oş İlahiyat Fakültesi İlmi Dergisi,* 20-21, 263-271.

birleştirmek, ısındırmak" anlamındaki "ألّف", "ellefe" kökünden türeyen "مؤلفة" "müellefe" (İbn Manzur, t.y.: 11; el-Muncid, 2008, 16) ile kalbin çoğulu "قلوب", "kulûb" kelimesinden oluşturulmuş "*müellefe-i kulûb*", "gönülleri İslam'a ısındırılan, yumuşatılan kimseler" demektir (İbn Manzur, t.y.: 11; el-Muncid, 2008, 648; Kallek, 2006: 31, 475; Sarı, 1982: 43) Ayrıca bu ifade birbirinden ayrılan iki kişiyi bir araya getirmek anlamını da taşımaktadır (İbn Manzur, t.y.: 10; Hârûn, t.y.: 23). Terim anlamını Tevbe sûresindeki "*Sadakalar (zekâtlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir.*" (9. Tevbe 60) âyetinde geçen "المؤلفة قلوبهم", "*el-müellefetü kulûbühüm*" ifadesinden alan tamlama, maddî ihsanda bulunmak suretiyle gönüllerin İslâm'a ve Müslümanlara karşı yumuşatılması arzulanan gayrimüslimleri, kendilerinin veya bağlılarının İslâm'ı benimsemesi umulan yahut zarar vermelerinden korkulan veya düşmana karşı himayeleri istenen nüfuz sahibi kimseleri ve dinde sebat etmeleri arzulanan yeni mühtedileri belirtmek için kullanılmıştır (Kallek, 2006: 475; İbn Kesîr, 2000: 575). Bu âyet zekât ile ilgili nâzil olup, Kur'an-ı Kerîm'de "*el-müellefetü kulûbühüm*" ifadesini taşıyan tek âyettir. (Kurtubî, 1965: 178). Hz. Peygamber'in Huneyn ganimetlerinden İslamiyet'e yeni giren bir cemaate iki yüz deve sadaka vermesi bu meseleye örnek gösterebilir. (İbn Kesîr, 2000: 575; Cessâs, 1335: 3, 123; Aynî, 1420: 3, 443). Zira Hz. Peygamber onların müşriklerle bir olup Müslümanlara karşı geleceklerinden korkmuştur. (İbn Manzur, t.y.: 11) O, İslam'a yeni girenlerin küfre tekrar dönmelerinden sakınmış ve onlara büyük özen göstermiştir (Cessâs, 1335: 3, 124).

2. Hz. Peygamber ve Sahabe Döneminde Müellefe-i Kulûb

İslam'ın ilk dönemlerinde *müellefe-i kulûb* sınıfının zekâttan pay aldıkları malumdur. Hz. Peygamber, zekâttan *müellefe-i kulûb* sınıfına giren Müslümanların yanı sıra gayrimüslimlere de pay vermiştir. (Aynî, 1420: 3, 444; Cessâs, 1335: 3, 124). Tevbe sûresinin *"İçlerinden sadakalar konusunda sana dil uzatanlar da var. Kendilerine ondan bir pay verilirse, hoşnut olurlar; eğer kendilerine ondan bir pay verilmezse, hemen kızarlar. Eğer onlar Allah ve Resûlünün kendilerine verdiğine razı olup, 'Bize Allah yeter. Lütuf ve ihsanıyla Allah ve Resûlü ileride bize yine verir. Biz yalnız Allah'a rağbet eder (O'nun ihsanını ister)iz' deselerdi, kendileri için daha hayırlı olurdu.*" âyetleri buna delalet etmektedir. Ayrıca Tevbe sûresinin 60. âyetinde *müellefe-i kulûb* sınıfı mutlak olarak zikredilmiş ve Müslüman-gayrimüslim ayrımı yapılmamıştır.

Y. Karâdâvî *müellefe-i kulûb*ü yedi sınıfa ayırmaktadır:

1. Kendilerine verilen tahsisatla kendisinin veya halkının ve aşiretinin İslam'a girmesi umulmaktadır.

2. Kötülüğünden korkulan kimselere zekât malından vermekle onun ve beraberindekilerin kötülüğünden korunmak hedeflenmektedir.

3. İslam'a yeni girmiş olan kimselere İslam'da sebat etmek için yardım olarak verilir.

4. Müslümanların ileri gelenleri ve liderleri de bu sınıfa dahildir. Kâfirlerden bu kimselerin dengi olan kişiler bulunmaktadır. Bu liderlere ve önde gelenlere zekât malından verildiği zaman dengi olan kâfirlerin de Müslüman olmaları umulur.

5. Bir kısım da kavimleri arasında sözü geçen imanı zayıf Müslüman liderlerdir. Bunlara zekât malından vermekle imanların güçlendirilmesi ve kalplerinin takviye edilmesi ile Allah yolunda gerçekleşen tüm görevlerde ihlas ve ciddiyetle çalışmalarının sağlanması umulur.

6. Düşmana yakın sınır boylarında ve siperlerde nöbet tutan Müslümanlar da bu gruba dahildir. Düşman saldırdığında gerideki Müslümanları savunmalarını sağlama amacıyla kendilerine zekattan pay verilir.

7. Bir kısım da savaşmadıkça kendilerinden zekâtı tahsil etmek mümkün olmayan kişilerden zekât almak için nüfuz ve etkilerinden yararlanılan Müslümanlardır. Kendilerine zekât malından vermek ve kalpleri ısındırmak hususunda iki zarardan devlet için hafif olanı tercih edilmiş olur (Karâdâvî, 1973: 595-596).

Müellefe-i kulûb uygulaması Hz. Ebû Bekir'in hilâfetinin ilk dönemlerinde de sürdürülmüştür. Halife olarak el-Akra' b. Hâbis et-Temimî el-Mucêşi'î ve Uyeyne b. Bedr'i *müellefe-i kulûb* ehlinden gördüğü kimselere pay verdiği nakledilmektedir. (Zehebî, 1990: 3, 285). Ancak Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir'in uygulamasına İslâm'ın yayılıp güçlendiği ve Müslümanların kuvvetlendiği, dolayısıyla artık kendilerine ihtiyaç kalmadığı gerekçesiyle karşı çıkmıştır (Zehebî, 1990: 3, 285). Bu konuda Hz. Ömer'in kavline Hasan ve Şa'bî'nin de katıldıkları rivâyet edilmektedir (Kurtubî, 1965: 181; Kallek, 2006: 31, 3, 475).

Hz. Ebû Bekir'den sonraki üç Halifenin *müellefe-i kulûb*a fiilen maddî destek sağladığı bilinmemekle birlikte Hz. Peygamber'in İslâm güçlendikten, Kureyş ve Hevâzin gibi büyük kabileler yenilgiye uğratıldıktan sonra da *müellefe-i kulûb*a ihsanını sürdürdüğü bir gerçektir. (Kallek, 2006: 475; Cessâs, 1335: 3, 123). Dolayısıyla dinin yücelmiş olması yaklaşımı izafî olup Hz. Ömer'in, söz konusu şahıslarda müspet gelişmeler sezmiş olması yahut belli kişilerin asalak bir sınıf teşkil etmesini önlemek istemiş bulunması da muhtemeldir. Nitekim Celûlâ savaşına katılan Becîle halkının kendilerine vaad edilen dörtte birlik ganimet hissesinin verilmesi talebiyle başvurdukları Irak cephesi başkumandanı Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın konuya ilişkin sorusu üzerine Halife Ömer, Allah rızâsı için değil *müellefe-i kulûb* ödeneği uğruna savaşmışlarsa ilgili tutarın ödenebileceğini bildirdiği kaydedilmektedir. (Kallek, 2006: 31, 475; Belâzurî,1350: 267-268).

3. Dört Mezhebe Göre Müellefe-i Kulûb

Fıkıh literatüründe *müellefe-i kulûb* meselesi zekâtın sarf yerleri kısmında ayrıntılı biçimde, siyer (cihad) bölümlerinde ise dolaylı olarak incelenmiş, bilhassa *müellefe-i kulûb*a devlet gelirlerinden pay ayrılıp ayrılmayacağı tartışılmıştır. Hükmün neshedildiği veya askıya alındığı, illetinin ortadan kalktığı, hedeflenen amacın gerçekleştiği ve sahabe arasında anılan icmâ'ın

oluştuğu gibi gerekçelerle *müellefe-i kulûb* uygulamasının Hz. Peygamber'den sonra yürürlükten kalktığı ileri sürüldüğü gibi bu hükmün varlığını koruduğu da savunulmuştur (Aynî, 1420: 3, 445; Kallek, 2006: 475).

Literatürde bir kimsenin *müellefe-i kulûb*dan sayılmasının şartları, kendilerine verilen payın temellükü ve sonuçları, *müellefe-i kulûb* fonundan pay ayrılacaklarda fakirlik şartının aranıp aranmayacağı ve kadınların *müellefe-i kulûb* sınıfına dahil edilip edilmeyeceği gibi hususlar tartışılmıştır (Buceyrimî, 1996, 3, 84; Kallek, 2006: 476).

3.1. Hanefîlere Göre Müellefe-i Kulûb

Klasik dönem Hanefîlerin cumhuruna göre *müellefe-i kulûb* payı neshedilmiştir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra bu sınıfa bir şey verilmemiştir ve bundan sonra da verilmeyeceği kanaatindedirler. Kâsânî'nin belirttiğine göre sahih olan budur çünkü Hz. Peygamber'in ashâbı bu konuda icmâ' etmiştir. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer *müellefe-i kulûb*a zekât malından bir şey vermemiştir. Bu durumu da sahâbeden kimse yadırgamamıştır. Rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber vefat ettikten sonra daha önce kendilerine bu fondan zekât verilenler Hz. Ebu Bekir'e gelerek resmî bir belge yazmalarını istemişler. Hz. Ebu Bekir onlara bu belgeyi vermiş. Daha sonra onlar bu belgeyle Hz. Ömer'e gelerek *müellefe-i kulûb* fonundan paylarını istemişler. Hz. Ömer bu belgeyi ellerinden alarak yırtmış ve artık onların kalplerini İslam'a ısındırmak için hiçbir şey verilemeyeceğini söylemiştir. Hz. Ömer onlara İslam'ın güçlendiğini, isterlerse Müslüman olmaya devam edip sebat etmelerini yoksa onlarla savaşacağını söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir'e giderek Hz. Ömer'in yaptıklarını anlatmışlar. Hz. Ebu Bekir Hz. Ömer'in hem yaptığını hem söylediğini tasvip etmiş. Sahâbe bu duruma şahit olmuş ancak hiç kimse karşı çıkmamıştır. Böylece onlar tarafından icmâ' olduğuna delalet etmektedir. (Kâsânî, 2003: 2, 470; İbnu'l-Humâm, 2003, 2, 264-265).

İcmâ'nın ne ile gerçekleştiği konusunda değerlendirme yapan Sağîrcî'ye göre ise Hz. Ömer'in zikrettiği şu âyet icmâ'nın senedi olmaya uygundur: "*Ve deki: Hak Rabbinizdendir. Öyleyse dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin*." Ya da *müellefe-i kulûb*a zekât verme hükmü Muaz b. Cebel için söylenmiş şu hadis-i şerif ile neshedilmiştir: "*Onların zenginlerinden zekât al ve bu zekâtı fakirlerine ver*". Böylece bu hadis bu konuda gerçekleşen icmâ'nın senedi kabul edilmiştir. Dolayısıyla icmâ' ehlinin Hz. Peygamber'den duyduğu bu hadis ile nesh gerçekleşmiş ve *müellefe-i kulûb*a zekât verilemeyeceği, onlar için kat'î bir hüküm haline gelmiştir. Kur'an âyetleri sünnet ile neshedilebilir. İcmâ' ile ise nesh gerçekleşmez. Nesh ancak Hz. Peygamber'in döneminde gerçekleşir. Hz. Peygamber'in döneminde de icmâ'dan söz etmek mümkün değildir. Çünkü onun görüşü olmadan icmâ'nın gerçekleşmesi söz konusu olamaz. Ona müracaat ise farzdır. Dolayısıyla nesh icmâ' ile değil hadis ile gerçekleşmiştir. Hadiste geçen "*fakirlerin*" ifadesinden maksat, Müslüman fakirlerdir. Gayrimüslim veya zengin, *müellefe-i kulûb* içinde yer alan kimselere zekâttan pay verilmez. Zekât sadece *müellefe-i kulûb*dan fakir Müslümanlara verilir. Bu da onların

*müellefe-i kulûb*dan oldukları için değil, fakir olmalarındandır. Söz konusu nesh *müellefe-i kulübün* umum manasında gerçekleşmiştir. Çünkü *müellefe-i kulûb* ifadesi hem zengin hem fakir hem Müslüman hem de gayrimüslim kimseleri içine alan bir kavramdır (Sağîrcî, 1999: 351).

İbn Nuceym (ö. 970/1563) de zekât alabilecek sınıfları zikrederken yedi sınıfı sayarak *müellefe-i kulûb* sınıfından özellikle bahsetmemiştir. Bunun en temel sebebi ise ona göre bu sınıfın sahâbe icmâ'ı le düşürülmüş olmasıdır. Bu, bir hükmün asıl illetinin sona ermesiyle hükmün de sona ermesi kabilindendir. Buradaki asıl illet ise dinin yücelmesiydi. Allahın bu dini yüceltmesiyle artık *müellefe-i kulûb*a bu tahsisatın verilmesine gerek kalmamıştır (İbn Nuceym, t.y: 2, 258).

Serahsî'nin (ö. 483/1090) belirttiğine göre, Cessâs (ö. 370/981), Hz. Peygamber'in gayrimüslimlere İslam dinine ısınmaları için sadaka verdiğini söylemektedir. Bu şekilde Müslümanlardan müşriklerin şerrini uzaklaştırmak gayesi güdülüyordu. Cihat, fakir ve zengin Müslümanlara vacip olduğu için o dönemde sadakanın müşriklere verilmesi de cihattan sayılmıştır. Ama Hz. Peygamberin vefatından sonra bu pay ortadan kalkmıştır. (Serahsî, t.y., 3, 9). Hz. Peygamber zarar korkusu olduğunda *müellefe-i kulûb*a pay vermenin bir sakıncası olmadığını göstermiştir. Nitekim gayrimüslimlerin Müslümanlara galip gelmeleri durumunda düşmanlar tüm malları alıp, insanları esir edecekti. Müslümanların, esirlerini ve mallarının geri kalanlarını kurtarmak için düşmana bir miktar mal vermeleri, büyük zararı küçük zararla önlemeleri, onlara daha az zarar vereceğinden ötürü böyle bir uygulama gerçekleştirilmiştir. (Serahsî, t.y., 10, 87).

Bununla birlikte Âynî'ye (ö. 855/1451) göre *müellefe-i kulûb* konusunda Hanefîlere göre en sahih görüş artık gayrimüslimlere zekâtın ne gönüllerini ısındırmak ne de başka bir sebeple verilebilmesinin doğru olmayacağıdır. (Aynî, 1420: 3, 461).

3.2. Şâfiîlere Göre Müellefe-i Kulûb

Şafiîlere göre *müellefe-i kulûb* Müslüman olan ve olmayanlar olmak üzere iki kısma ayrılır. Müslüman olmayan *müellefe-i kulûb* da kendi aralarında iki kısma ayrılır: Birincisi, Müslüman olmaları ve Müslümanlara yararlı olacağı umulanlar. İkincisi, Müslümanlara zarar vermesinden korkulanlar. Hz. Peygamber onlara pay vermiştir. Ancak onun vefatından sonra bu hüküm devam etmemiştir (Nevevî, t.y., 6, 179). Şâfiîlere göre zekât Müslümanların zenginlerinden alınıp fakirlerine verilir, dolayısıyla onda gayrimüslimlerin payı yoktur. Onlara göre Hz. Peygamber döneminde bu çeşit tahsisat zekât malından olmayıp fey malından veya Hz. Peygamberin kendi malından verilmiştir. Hz. Peygamber kendi malında istediği gibi tasarruf etme hakkına sahiptir. (Şâfiî, 2001, 3, 183; Yemenî, 2006, 3, 416; Buceyrimî, 1996, 3, 83). Hz. Peygamber'in vefatından sonra halifeler *müellefe-i kulûb*a zekâttan pay vermemişlerdir. Hz. Ömer'in "*Biz kimseye Müslüman olduğu için bir şey vermeyiz. İsteyen iman eder isteyen kâfir olarak kalır*" dediği rivayet edilmektedir. (Nevevî, t.y., 6, 179-180). Dolayısıyla Şafiîler de gayrimüslimlere zekâtın ne gönüllerini ısındırmak ne de başka bir sebeple verilebileceği görüşündedirler (Yemenî, 2006, 3, 416).

Şâfiîler, Müslüman olan *müellefe-i kulûb*u dört sınıfa ayırmışlardır: Birincisi, yeni Müslüman olmuş ve imanları henüz kuvvetlenmemiş olanlar. İkincisi, kendi toplumunda şeref, mevki ve itibar sahibi olan Müslümanlar. Kendilerine denk ve benzer olanların Müslüman olmaları umuduyla bunlara zekât verilir. Üçüncüsü, Müslümanları gayrimüslimlerin saldırısından ve zalimlerin kötülüklerinden koruyan Müslümanlar. Dördüncüsü, vermemezlik etmeseler dahi kendilerine zekât tahsildarı gönderme imkanı bulunmayan topluluklardan zekâtı tahsil edip getirenler. Bunlardan birinci olan taife zekât almayı hak eden kimselerdir. Diğerlerine ise Müslümanların onlara ihtiyaçlarının bulunması durumunda zekâttan pay verilebilmektedir (Nevevî, t.y., 6, 181-182).

Bununlar birlikte m*üellefe-i kulûb* sınıfına mensup olanların tespiti ve desteklenmesinin gerekip gerekmediği zekâttan sorumlu mercilerin yükümlülüğündedir. İmam Şafiî'ye göre aralarında *müellefe-i kulûb*un da bulunduğu sınıfların mensuplarını zekâtın tevziinden sorumlu kişi belirlemelidir (Şâfiî, 1321, 2, 63).

3.3. Hanbelîlere Göre Müellefe-i Kulûb

İbn Kudâme (ö. 620/1223) *müellefe-i kulûb*ün İslam'a kalpleri ısındırılan müşriklerin olduğunu söylemektedir. Ona göre bu, zekât alabilecek sınıflardan dördüncüsüdür. (İbn Kudâme, 1997, 9, 316). Hanbelî mezhebindeki bu görüş Ahmed b. Hanbel'in görüşüyle farklılık arz etmektedir. Nitekim İbn Kudâme'nin belirttiğine göre Ahmed b. Hanbel kendi dönemi için *müellefe-i kulûb*a artık zekât malından bir şey verilmeyeceği görüşündeydi. Nitekim *müellefe-i kulûb*a o dönemde ihtiyaç yoktu. İbn Kudâme'ye göre Ahmed b. Hanbel'in bu sözleri bu hükmün o gün için geçerli olduğu anlamına gelmektedir. İhtiyaç duyulması halinde ise onlara zekât malından payın verilmesi hükmü geçerlidir. İbn Kudâme ise âyette geçen "*müellefe-i kulûb*" ifadesine işaret ederek bu payın verilebileceği kanaatindedir. Ona göre bu âyet Hz. Peygamber'e en son inen âyetlerdendir. Ayrıca Hz. Peygamber bizzat müşrikler ve Müslümanlar arasından *müellefe-i kulûb*a bu paydan vermiştir. Durum böyle olunca Kur'ân ve sünnete delilsiz muhalefet etmek caiz değildir. Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın *müellefe-i kulûb*a pay vermemeleri ise nesh sayılmaz. Onlar *müellefe-i kulûb*a bu payın verilmemesi görüşünü hakkın onlardan sâkıt olmasından değil, ihtiyaç duyulmaması üzerine bina etmişlerdir. (İbn Kudâme, 1997, 9, 316-317).

Böylece Hanbelilere ait en doğru görüşe göre *müellefe-i kulûb*un hükmü bâki oluşudur. (Merdâvî, 1955, 3, 228; İbn Muflih, 2003, 2, 382). Ebû Cafer en-Nuhâs, Kâdî Abdulvehhâb ve İbnu'l-Arabî'den de buna benzer bir rivayet nakledilmektedir (Kurtubî, 1965: 181).

Ayrıca İbn Muflih'e (ö. 763/1362) göre Ahmed b. Hanbel bu sadakanın enfâlden olabileceğini söylemiştir (İbn Muflih, 2003, 2, 382).

3.4. Mâlikîlere Göre Müellefe-i Kulûb

İbn Rüşd (ö. 595/1198), İmam Mâlik'in (ö. 179/795) kendi dönemi için *müellefe-i kulûb*ün zekâttan pay alma haklarının olmadığı görüşünde olduğunu nakletmektedir. *Müellefe-i kulûb*ün pay alma hakkına sahip olduğu görüş ile İmam Mâlik'in görüşünün arasındaki ihtilafın sebebi İbn Rüşd'e göre bu payın Hz. Peygamber tarafından verilmesinin sadece ona mahsus bir uygulama olup olmaması hususundadır. Ona göre bu uygulama tüm ümmete şamildir. Her ne kadar İmam Mâlik kendi dönemi için bu uygulamanın geçerli olmaması gerektiği görüşünde olsa bile onun bu fetvası ümmetin maslahatı göz önünde bulundurularak değişime müsaittir. (İbn Rüşd, 1985, 2, 251).

Mâlikîlere göre *müellefe-i kulûb* için tahsisat ihtiyaç duyulması halinde her devirde geçerliliğini korumaktadır. Bu, Mâlikî mezhebinin bu konudaki temel yaklaşımıdır. Ayrıca onlara göre buradaki ihtiyacın ne olduğu da önemlidir. Şöyle ki, bu tahsisatı vermekten maksat gayrimüslimlerin İslam'a girmeleri ve onları cehennemden korumaksa, caizdir. Gayrimüslimlerin Müslümanlara yardımı söz konusu olduğu durumlarda ise bakılır, eğer bu yardıma Müslümanların gerçekten ihtiyacı varsa bu pay verilebilir, yok ise verilmesi uygun değildir (Huraşî, t.y., 2, 217).

Kurtubî (ö. 671/1273), İslam'a girme açısından müşrikleri üç sınıfa ayırmaktadır: Birinci sınıf, açık delilleri görerek İslam dinini kabul edenler. İkincisi, zorlukla İslam'ı kabul edenler. Üçüncüsü, birtakım ihsanlar ile İslam dinini kabul etmeleri. Devlet başkanı i her sınıfı küfürden kurtarmak için ve onların necata ermeleri için elinden geleni yapmakla sorumludur. (Kurtubî, 1965: 179). İbn Kayyim el-Cevziyye'ye (ö. 751/1350) göre ise müşriklere sadaka verme neticesinde Müslümanlara fayda sağlamıyorsa sadakadan mahrum kalacakları görüşündedir. (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1992, 2, 9).

Klasik mezheplerin genel anlamda yaklaşımları hakkında konuyu özetlemek gerekirse şunu diyebiliriz: Hanefîlere göre en sahih görüş artık gayrimüslimlere zekâtın ne gönüllerini ısındırmak ne de başka bir sebeple verilebilmesinin doğru olmayacağıdır. Aynı şekilde Şafiîler de gayrimüslimlere zekâtın ne gönüllerini ısındırmak ne de başka bir sebeple verilebileceği görüşündedirler. Mâlikîlere göre *müellefe-i kulûb* için tahsisat ihtiyaç duyulması halinde her devirde geçerliliğini korumaktadır. Bu, Mâlikî mezhebinin bu konudaki temel yaklaşımıdır. Bu konuda kanaatimizce en isabetli görüş Hanbelîlerindir. Hanbelîlere ait en doğru görüşe göre *müellefe-i kulûb*un hükmünün her devirde bâki oluşudur.

4. Müellefe-i Kulûb Sınıfının Nesh Edilmiş Olması Meselesi

Usul terimi olarak nesh, şer'î bir hükmün, o hükmün delilinden sonra gelen şer'î bir delil ile kaldırılması demektir. (Molla Hüsrev, 2009: 176; Abdulazîz el-Buhârî, 1997: 3, 233). Bir nass gelip uygulamaya konulduktan sonra o nassın kapsamına giren hükmü tamamen veya kısmen kaldıran başka bir nass gelirse, bu kaldırmaya nesih, ikinci nassa *nâsih* ve birinci nassa *mensûh* adı verilir (Şa'bân, 2005: 425; Zeydân, 2003, 388).

Usulcülere göre icmâ', Kur'ân veya sünnet nassını nesh edemez. Çünkü kat'î olan nassın

aksine icmâ'ın gerçekleşmesi mümkün değildir. (Molla Hüsrev, 2009: 179; Şa'bân, 2005: 431). Ancak Serahsî bu konuya bazı Hanefî usûlcülerin cevaz verdiğini zikretmektedir. Nitekim ona göre icmâ' nass gibi yakîn ilim ifade eder. Bununla birlikte icmâ', görüşlerin bir şey üzerine ittifakı olarak görüldüğü için usûlcülerin çoğuna göre kat'îlik ifade eden nassı nesh edemez. Bu konuda Hanefîlere göre en sahih olan görüş budur (Serahsî, 1973: 2, 66; İbnu'l-Humâm, 2003, 2, 265).

Daha önce naklettiğimiz gibi Hanbelîlere göre zekât alan sınıflar arasında *müellefe-i kulûb*un payı kalıcıdır. Onlara göre bu meselede herhangi bir nesh söz konusu değildir (İbn Kudâme, 1997, 9, 317).

Bütün bilginler ittifakla kabul ederler ki, nesh ancak ilahi vahiy yoluyla olur. Buna göre nesh ancak Hz. Peygamber'in hayatta bulunduğu sırada gerçekleşebilir. Vefatından sonra ise hiçbir hükmün neshi söz konusu olamaz. Bu kuraldan çıkan sonuç şudur: Hz. Peygamber zamanında uygulamaya konmuş ve nesh edildiğine dair delil bulunmayan bütün hükümler, onun vefatından sonra muhkem hale gelmiştir, yani nesh ve ilga ihtimali kalmamıştır. Hz. Peygamber, peygamberlerin sonuncusu olduğu ve kendisinden sonra peygamber gelmeyeceği âyetle kesin bir şekilde bildirilmiştir. O halde onun getirdiği din semavi dinlerin sonuncusudur ve kıyamete kadar baki kalacaktır (Şa'bân, 2005: 434)

Y. Karadâvî, Hz. Ömer'in uygulamasıyla neshin meydana geldiği iddiasının, nesh olduğuna dair hiçbir delil taşımadığını söylemektedir. Ona göre Hz. Ömer, sadece Hz. Peygamber devrinde *müellefe-i kulûb* olarak birtakım tahsisatlar alan bazı kişilerin artık bu tahsisatları almasını yasaklamıştır. Çünkü Allah'ın İslam'ı güçlendirmesi ve bu kişilere ihtiyaç bırakmamasından sonra bunların kalplerini ısındırmaya ihtiyaç kalmadığını görmüştür. Hz. Ömer uygulamasında en doğru olanı yapmıştır. Çünkü kalpleri ısındırma her zaman devam eden sabit bir durum değildir. Herhangi bir dönemde *müellefe-i kulûb*dan olan herhangi bir kimse diğer dönemlerde bu kişilerden olacak değildir. Gönülleri ısındırma ihtiyacı ile *müellefe-i kulûb* olarak nitelendirilecek kişilerin belirlenip tespit edilmesi İslam'ın yararına ve Müslümanların çıkarı göz önünde bulundurarak yetkililer tarafından yapılacak bir iştir (Karâdâvî, 1973: 601).

5. Günümüzde Müellefe-i Kulûb Müessesesine Bakış

Zekâtın hikmeti teşriiyesine değinen Ö.N. Bilmen'e (ö. 1883/1971) göre zekât müessesi, toplumun huzura ve refaha ulaşmasına sebep teşkil etmektedir. Yoksulları, acizleri kendi servetinden faydalandıran bir zengin; toplumun en sevimli ve değerli bireyi sayılır. Fakirlerin, muhtaçların zorluklarını hafifletmekle onların senalarına, muhabbetlerine, dualarına nail olur. Servetine de hain ve muhteris gözlerin dikilmesinden korunmuş olur. Artık böyle birbiri hakkında hayır düşünen atıfetli olan, duacı bulunan bir topluluk arasında güzel bir ahenk oluşur (Bilmen, 1985: 330-331). Zekât Müslümanlara mahsus içtimai, dini bir vazifedir. Dolayısıyla bu vazifeye iştirak etmeyenlerin bundan faydalanmaları düşünülemez. Yalnız İmam Züfer zekâtın zimmîlere verilmesini caiz görmüştür. Çünkü bundan maksat muhtaç insanları ihtiyaçtan kurtarmaktır. Bu

ise zekâtı fakir zimmîlere vermekle de hasıl olur. (Bilmen, 1985: 360). Durum böyle olunca Ö.N. Bilmen'in İmam Züfer'in görüşüne daha yakın bir duruş sergilediğini söyleyebiliriz. Böylece Bilmen, Hanefîlerin klasik görüşünü tam olarak benimsememekte gayrimüslimlerden *müellefe-i kulûb* sınıfına girebilecek olanların zekât payından alabilecekleri yönünde bir tutum sergilemektedir.

Diğer taraftan Kardâvî'nin belirttiğine göre bu payın belirlenmesinden amaç kalpleri İslam'a ısındırma ve İslam'ın bu kalplerde iyice yerleşmesini sağlamak, İslam'a taraftar ve yardımcı kazanmak, İslam davetini ve devletini muhtemel zararlardan korumak şeklinde olduğunu âlimler tespit etmişlerdir. Bu da İslam'ın ve Müslümanların safında durması için gayrimüslim bazı yönetimlere veya İslam'a teşvik etmek, Müslümanlara yardımcı olmalarını sağlamak için bazı topluluklar, cemiyet ve kuruluşlara yardım şeklinde yahut İslam'ı ve Müslümanları müfterilere karşı savunacak kalemleri ve dilleri satın almak amacıyla verilebilir. Nitekim her yıl kitleler halinde İslam'a giren insanlar İslam ülkeleri yönetimlerinden bir yardım ve teşvik görmemektedir. Hâlbuki *müellefe-i kulûb* payından onlara yardım ve destek olacak miktarlarda vermeleri gerekmektedir. Kaldı ki günümüzde misyonerlik teşkilatı Hristiyanlığa giren herkesi bağrına basmakta, maddi her türlü yardımda bulunmaktadır. Hristiyan misyoner teşkilatları devlet desteğinin yanında birçok kuruluş tarafından da desteklenmektedir. Hâlbuki dinimizde kalpleri İslam'a ısındırmak ve İslam üzerinde sabit kılmak için kendisinden sarf edilen bir fon ve pay bulunduğu halde onların dininde böyle bir şey de yoktur (Karâdâvî, 1973: 609).

İslâm'ın hâkim olduğu dönemlerde *müellefe-i kulûb*a artık yardım yapılmayacağı görüşü rahatlıkla savunulurken Müslümanların güçlerini kaybetmesiyle beraber bu yaklaşım değişmeye başlamış, her mezhepten hukukçular; ya *müellefe-i kulûb*un nitelikleri hakkında seçici davranarak, ya uygulamayı ihtiyacın olduğu zorunlu dönemlere indirgeyerek veya bunlara yapılacak ihsanları maksada ulaştıracak asgari miktarla sınırlayarak veyahut da kendilerine tahsis edilecek fonların türünü kısıtlayarak hükmün yürürlüğünü savunmuşlardır (Kallek, 2006: 475).

Genelde zekât, özelde ise *müellefe-i kulûb* fonu İslâmiyet'in siyasî, dinî ve içtimaî bakımdan güvenlik ve dayanışmaya verdiği önemi yansıtması yanında dinin tebliğ ve yayılması yönündeki gayretlerin malî kaynaklarla da desteklenebileceğini göstermekte, dolayısıyla günümüzde de güncelliğini korumaktadır. *Müellefe-i kulûb* payının harcanmasında dinin gayesine ulaştıracak maksat ve yöntemler gözetilmeli, sarfiyat diğer zekât sınıflarına zarar vermeyecek ve ihtiyacı karşılamaya yetecek kadar olmalı, hedef kitle belirlenirken bağışların dine ve inananlara zararlı sonuçlar doğuracak alanlara aktarılmamasına titizlik gösterilmeli, amacın gerçekleşmesine en uygun, en verimli, en etkili yol ve yöntemler seçilmelidir (Kallek, 2006: 476).

Kur'ân hükmünün Hz. Peygamber'in vefatından sonra nesh ve lağv edildiği düşünülemez. Konu, toplumun sosyal ve siyasal yapısıyla, Müslümanların böyle bir fon ayırmaya ihtiyaç duyup duymaması ile ilgilidir. Müslümanların yanında yer almalarında büyük fayda görülen bazı gayrimüslim devletleri ve uluslararası etkin kuruluşlara zekât dışı gelirlerden yardım yapılabileceği gibi, İslam'ı duyurmak ve yaymak amacıyla Müslümanlar tarafından yapılan her

türlü tanıtım ve ikna faaliyetleri de bu fondan desteklenebilir. Aynı şekilde yeni Müslüman olanlara yardım edilerek onların ülkelerindeki Müslüman olmayanlara İslam sevdirilir (Erkal, 2004: 484).

Zekât fonundan *müellefe-i kulûb*a pay ayrılması, muhkem ve sabit olan bir hüküm olup aynı zamanda siyasi karakter taşımakta ve özel bir uygulamayı çağrıştırmaktadır. Hz. Peygamber'in ve sahabenin uygulamaları da bunu göstermektedir. Aynı zamanda *müellefe-i kulûb*, herhangi bir zamanla kayıtlı olmayıp Müslümanların menfaatini sağlayacak ya da onlardan zararı bertaraf edecek durumların meydana gelmesi halinde devlet başkanının emrine ve yetkisine verilmiş bir fondur. Gerektiğinde devlet başkanı bu fonu kullanma hak ve yetkisine sahiptir. Nitekim Hz. Ömer, Hz. Ali ve Hz. Osman bu fonu kullanmazken, Ömer b. Abdulaziz kullanmıştır. Buna göre âyet mensûh olmadığı gibi, hükmü de, durdurulmuş veya ortadan kaldırılmış değildir (Kaya, O. (2019).

Otorite boşluğunun bulunduğu dönemlerde bunu cemiyetlerin, cemaatlerin veya kurumların yapmasının uygun olduğu düşünülebilir. Fertlerin kendi toplumlarında diğer hak sahibi sınıflara mensup kimse bulamadıkları ve başka yerlerdekilere ulaşamadıkları takdirde zarureten *müellefe-i kulûb*a zekât verilebileceği kanaatine de varılabilir.

SONUÇ

Klasik dönem fıkıhçılarının çoğunluğuna göre sahâbenin *müellefe-i kulûb* payı hakkında verdikleri hükümlerden hareketle bu kurumun işlevselliğini kaybettiği şeklindeki yaklaşım isabetli görülmemektedir. Nitekim o dönemin şartlarında İslam'ın *müellefe-i kulûb* için ayrılan bir fona ihtiyacı olmaması mümkündü. İslam'ın Hz. Ömer ve diğer Halifeler döneminde güç kazanması bu uygulamanın devamına gereksinim göstermemiştir. Nitekim Hz. Ömer'in de ifade ettiği gibi İslam artık güçlü hale gelmişti ve isteyen iman eder isteyen kâfir olarak kalabilirdi. Ancak zamanın değişmesi ve İslam'ın eski günlerdeki otoritesine sahip olamayışı bu konudaki düşünceyi değiştirmeyi kaçınılmaz hale getirmiştir. Durum böyle iken *müellefe-i kulûb* fonunun Müslümanların maslahatı için tekrar faal hale getirilmesinin zorunlu olacağı kanaatindeyiz.

Bu açıdan baktığımızda *müellefe-i kulûb* fonu aşağıdaki alanlara ayrılabilir:

1. Müslümanların çoğunluk olduğu bölgelerde *müellefe-i kulûb* fonu imanı zayıf Müslümanlara verilebilir. Böylece onların dinlerinin korunması amaçlanabilir.

2. Müslümanların ve gayrimüslimlerin birlikte yaşadıkları bölgelerde dini tebliğ hizmetini gören Müslümanlara yardım edilmelidir. Şöyle ki Müslümanlara dinî tebliğ hizmetini sürdürürken gayrimüslimlerle olan ilişkilerini doğru bir şekilde düzenleyebilmeleri için bu fona ihtiyaç vardır. Onlar İslam dininin hakikatlerini ulaştırmaya çalışırken birtakım maddi mükellefiyetler de ortaya çıkmaktadır. Bu konuda birçok farklı şahsiyetler zikretmemiz mümkündür. Örneğin Rusya Federasyonunda rehabilitasyon merkezi olarak faaliyet gösteren bazı kuruluşlar hem Müslümanlara hem de gayrimüslimlere hizmet vermektedirler. Bu kuruluşların başında genelde

dini hizmet götüren din adamları yer almaktadırlar. Rusya Federasyonunda din ve devlet ayrı olmasından ötürü bu kuruluşlar genelde devletin bütçesinden ödeneğe sahip değildir. Durum böyle olunca bu kuruluşlar daha çok bağış toplayarak hizmetlerine devam edebilmektedirler. Şunu da belirtmemiz gerekir ki, bu kuruluşların kurulma amacı insanlara Allah'ın dinini anlatmak ve özellikle fiziki bazı problemleri olan insanlara yardımcı olmak. Bu kurumdan Müslüman ile birlikte gayrimüslim de yardım alma hakkına sahiptir. Müslümanların ve insanların maslahatı için var olan *müellefe-i kulûb* fonundan böyle bir kuruluşun yararlanmasından daha doğal bir şey olmasa gerek.

3. Müslümanların zayıf oldukları bölgelerde gayrimüslim yönetimlerin Müslümanlara karşı çıkarabilecekleri zorlukları def etmek ve Müslümanları onların şerlerinden uzak tutmak için bu fondan pay ayrılabilir. Bu pay bölgenin kaymakamı, belediye başkanı, emniyet müdürü vb. nüfuz sahibi etkili şahsiyetlere verilebilir. Ayrıca eğitim, sosyal, spor, medya, kültürel vb. alanlarda sorumlu olan kişilerle Müslümanların maslahatı için güzel bir ilişki kurabilmek de önemli olduğu kanaatindeyiz.

4. Gayrimüslimlere ait uluslararası hayır kurumları ile Müslümanların ortak projelere imza atmaları da *müellefe-i kulûb* fonundan alınabilecek yardımlarla gerçekleşebilir. Böylece gayrimüslim vatandaşlara İslam'ın hoşgörü ve evrensel mesajının ulaşması açısından önemli olabileceği kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

Abdülazîz el-Buhârî, A. (1997). *Keşfu'l-Esrâr 'an Usûli Fahri'l-İslâm el-Bezdevî*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-'Ilmiyye.

Aynî, B. (1420). *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-Ilmiyye.

Belâzurî, E.H. B. (1350). *Futûhu'l-Buldân*. Mısır: el-Matbaatu'l-Mısrıyye bi'l-Ezher.

Bilmen, Ö. N. (1985). *Büyük İslam İlmihali*. İstanbul: Bilmen Yayınları.

Buceyrimî, S. U. (1996). *el-İknâ' fî Hılli Elfâzi Ebî Şucâ'*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-Ilmiyye.

Kallek, C. (2006). "Müellefe-i Kulûb". *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.

Cessâs, A. R.(1335). *Ahkâmu'l-Kur'ân*. b.y.: Matbaatu'l-Evkâf el-İslâmiyye Dâru'l Hilâfeti'l-Aliyye Sânaha Rabbu'l-Bariyye.

Erkal M. ve diğerleri (2004). *İlmihal. İman ve İbadetler*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Hârûn, A. (t.y.). *el-Mu'cemu'l-Vasît*. Beyrût, Tahrân: İhyâ'u-Turâsi'l-Arabî, el Mektebetu'l-'Ilmiyye.

Huraşî, A. A. (t.y). *el-Huraşî ‘alâ Muhtasari Seyyidî Halîl*. b.y.: Dâru’l-Fikr.

İbnu’l-Humâm, K. M. (2003). *Şerhu Fethi’l-Kadîr*. Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-‘Ilmiyye.

İbnu’l-Kayyim, EB. Z. (1992). *Zâdu’l-Meâd fî Hedy-i Hayri’l-Ibâd*. Beyrût: Müessesetu’r-Risâle. Kuveyt: Mektebetu Menâr el-İslâmiyye.

İbn Kesîr, İ. U. (2000). *el-Misbâhu’l-Munîr fî Tehzîbi Tefsîri İbn-i Kesîr*. Riyad: Dâru’s-Selâm.

İbn Kudâme, E.M. M. (1997). *el-Muğnî*. Riyâd: Dâru ‘Alemi’l-Kutub li’t-Tıbâ‘a ve’n-Neşr ve’t-Tevzî‘.

İbn Manzûr, E. M. (t.y.). *Lisânu’l-‘Arab*. Beyrût: Dâru Sâdir.

İbn Muflih, İ. M. (2003). *el-Mubdi‘ Şerhu’l-Mukni‘*.Riyâd: Dâru Alemi’l-Kutub.

İbn Rüşd, A. K. (1985). *Bidâyetu’l-Müctehid ve Nihâyetu’l-Muktesid*. İstanbul: Kahraman Yayınları.

Kâsânî, A. EB. (2003), *Bedâi‘u’s-Senâi‘ fî Tertîbi’ş-Şerâi‘*. Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-‘Ilmiyye.

Karadâvî, Y. (1973). *Fıkhu’z-Zekât*. Beyrût: Müessesetü’r-Risâle.

Kaya, O. (2019). Tevbe Suresi, 9/60. Ayet Bağlamında Zekâtın Sarf Yerlerinden Müellefe-i Kulub Örneği. *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*. Vol: 6. I. 42.

Kurtubî, A. E. (1965). *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*. Beyrût: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî.

Merdâvî, A. S. (1955). *el-İnsâf fî Ma’rifeti’r-Râcih mine’l-Hilâf alâ Mezhebi’l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. b.y.

Mevlüt, S. (1982). *el-Mevârid*. İstanbul: İpek Yayınları.

Molla Hüsrev, M. F. (2009). *Mirkâtu’l-Vusûl ilâ ‘Ilmi’l-Usûl*. Beyrût: Dâru’l- Kutubi’l-‘Ilmiyye.

Nevevî, M. Ş. (t.y.). *Kitâbu’l-Mecmû‘ Şerhu’l-Muhezzeb li’ş-Şîrâzî*. Cidde: Mektebetu’l-İrşâd.

Sağîrcî, E. M. (1999). *el-Fikhu’l-Hanefî ve Edilletuh*. Dımeşk: Mektebetu’l-Ğazzâlî. Beyrût: Dâru’l-Feyhâ.

Serahsî, EB. M. (t.y.). *Kitâbu’l-Mebsût*. Beyrût: Dâru’l-Ma’rife.

Serahsî, EB. M. (1973). *Usûlü’s-Serahsî*. Beyrût: Dâru’l-Ma‘rife.

Şâfiî, M. İ. (2001). *el-Umm*. Mısr: Dâru’l-Vefâ.

Yemenî, S. I. (2006). *el-Beyân fî Mezhebi’l-İmâm eş-Şâfiî*. Beyrût: Dâru’l-Minhâc.

Zehebî, A. U. (1990). *Târihu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-A'lâm ve'l-Meşâhîr*. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî,.

Zeydân, A. (2003), *el-Vecîz fî Usûli'l-Fikh*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle.

el-Muncid, fi'l-Lüğati ve'l-A'lâm. (2008) Beyrût: Dâru'l-Maşrik.

THE WAR POEM OF NAKIBOĞLU TACEDDIN ONE OF THE 14TH CENTURY POETS ABOUT HZ. ALI: *DÂSTÂN-I 'ADEN DER HİKÂYET-İ HASAN VE HÜSEYİN*

14. ASIR ŞAİRLERİNDEN NAKÎBOĞLU TACEDDİN'İN MANZUM HZ. ALİ CENK-NÂMESİ: DÂSTÂN-I 'ADEN DER HİKÂYET-İ HASAN VE HÜSEYİN

İlyas KAYAOKAY
Araştırma Görevlisi, Munzur Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Eski Türk Edebiyatı ABD.
kayaokay_2323@hotmail.com

ÖZET

Manzum Hz. Ali cenklerinin bilinen ilk örnekleri 13. asra kadar uzanır. Çoğu Hz. Ali cenginin müellifi meçhuldür. Bu sahda eser vermiş bilinen en meşhur şairler, Eski Anadolu Türkçesi devri şairlerinden Tursun Fakih, Şeyyad İsa, Kirdeci Ali ve Begpazarlı Ma'âzoğlu Hasan'dır. Bu çalışmada, yine bu dönemde, 13. asrın sonu ile 14. asrın ilk yarısında yaşadığını tespit ettiğimiz Konyalı bir Mevlevi olan Nakîboğlu Taceddin'e ait manzum bir Hz. Ali cengi ele alınıp tanıtılacaktır.

Dâstân-ı 'Aden Der Hikâyet-i Hasan ve Hüseyin adlı mesnevi nazım şekliyle yazılan cenk-nâmenin konusu; Hasan ve Hüseyin'in kaçırılması ve Ali'nin onları kurtararak Aden Kalesini feth etmesidir. Yekûnu 404 beyitten müteşekkil mesnevinin elimizde 382 beyti vardır. Eserin bilinen tek nüshası, Ali Emiri Millet Kütüphanesi'nde Manzum 1222 numarada kayıtlı, Hz. Ali cenklerini havi bir mecmua içerisinde, 63a-79b varakları arasında yer alır. Sâde ve anlaşılır bir Türkçe ile yazılan manzume, fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbıyla nazmedilmiş olup 1563 yılında istinsah edilmiştir.

Bildirimizde, daha evvel herhangi bir çalışmaya konu olmamış bu mesnevinin tanıtılıp incelenmesi ve Arap harflerinden Latin harflerine transkripsiyonlu aktarımı yapılacaktır. Eserin, 14. asırda yaşayan bir şaire ait olması ve bugüne kadar literatüre girmemiş olması, onu değerli kılan önemli bir husustur. Bu çalışmayla cenk-nâme/gazâvat-nâme geleneği içerisinde ayrı bir yeri olan Hz. Ali cenklerine bir katkı sunmak hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hz. Ali, Nakîboğlu, Cenk-nâme, Hz. Hasan ve Hüseyin, Mesnevi, 14. yy

ABSTRACT

The first known examples of the wars of Hz. Ali, in verse, date back to the 13th century. Most of the authors of Ali wars are unknown. The most famous poets known to have written on this subject are Tursun Fakih, Şeyyad Isa, Kirdeci Ali and Begpazarlı Ma'âzoğlu Hasan, one of the poets of Old Anatolian Turkish era. In this study, a verse of the war of Hz. Ali belonging to Nakîboğlu Taceddin, a Mawlavi from Konya, whom we determined to have lived in the 14th century, will be discussed and introduced in this study.

The subject of the war poem "Dâstân-ı 'Aden Der Hikâyet-i Hasan and Hüseyin" written in mahtnawi verse form, is the kidnapping of Hasan and Hüseyin and Ali's conquest of the Castle of Aden by saving them. The only known copy of the work, which consists of 382 couplets, is located between pages 63a-79b in a magazine that includes the wars of Hz. Ali registered in the Ali Emiri Millet Library under the number Manzum 1222. The poem, written in plain and understandable Turkish, was compared with the phrase "fâilâtün fâilâtün fâilün" and was copied in 1563.

In our article, this mahtnawi, which has not been the subject of any study before, will be introduced and analyzed, and its transcription will be made from Arabic letters to Latin letters. The fact that the work belongs to a poet who lived in the 14th century and has not entered the literature until today is the most important thing that makes it valuable. With this study, it is aimed to make a contribution to the war poems of Hz Ali, which has a special place in the tradition of war poems.

Keywords: Hz. Ali, Nakîboğlu, War Poem, Hz. Hasan and Hüseyin, Mahtnawi, 14th century.

GİRİŞ

Türk edebiyatında manzum Hz. Ali cenklerinin[2] ilk örneği olarak 13. asırda Şeyyad İsa tarafından yazılan Salsal-nâme mesnevisi gösterilir. (Ceyhan, 2013: 116) Sayısı yüzleri aşan manzum Hz. Ali cenklerine baktığımızda müellifin çoğu zaman meçhul olduğu görülür. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Tursun Fakih, Şeyyad İsa, Kirdeci Ali, Begpazarlı Ma'âzoğlu Hasan, Şükrî, Erganili İbrahim Şükrî, Âşık Noksanî ve Cevahir-zâde Mustafa Hilmî'nin bu konuda manzumeleri vardır. İlk dört şairin 14-16. asırda yaşadığı, Şükrî'nin kimliğinin meçhul olduğu Erganili İbrahim Şükrî, Âşık Noksanî ve Cevâhir-zâde'nin 19. asır şairi olduğu bilinmektedir.

Bu çalışmada bazı kaynaklarda adı zikredilmesine rağmen (Levend, 1988: 124; Açıkgöz, 1988: 116; Çelebioğlu, 1999; Köktekin, 2018: 316) neşredilip incelenmemiş, 13. asrın sonu ile 14. asrın ilk yarısında yaşadığı belirlenen bir şairin manzum Hz. Ali cengi ele alınıp tanıtılacaktır. Çalışmada öncelikle şairin kimliği hakkında bilgi verilecek ve eserin şekil yönünden tahlili yapılacaktır. Ardından muhteva özellikleri ortaya konulacak ve eserin tek nüshaya dayalı olarak Arap harflerinden Latin alfabesine transkripsiyonlu aktarımı yapılacaktır.

1. Eserin Şekil İncelemesi

1.1. Müellifi

Şairin adı, eser içerisinde zikredilmiş olup mahlası değildir. Buna göre eserin yazarı Nakîboğlu adında bir şairdir. Kendisinden "miskin fakîr" olarak söz etmesi onun tasavvuf ehli bir kimse olduğunu düşündürmektedir:

[2] Bu konuda tarafımızdan bir doktora tezi hazırlanmaktadır. Kayaokay, İlyas.Türk Edebiyatında Manzum Hz. Ali Cenkleri ve Ayan-zâde İbrahim Şükrî'nin Kıssa-i Kan Kalesi ile Hikâye-i Hâver-zemîn Adlı Mesnevileri, Doktora Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi.

Hem Naḳīboġlu daḫı miskīn faḳīr
Resūl'üŋ ümmetiyem dir ol ḥaḳīr

Ḥaḳ Çalab'uŋ bir günāhkār ḳulıdır
Sözde ol 'āşıḳlaruŋ bülbülidür (b.381-382)

Başta tezkireler olmak üzere tezkire vb. biyografik kaynaklarda Nakîboğlu adında bir şaire tesadüf edilmemiştir. Nakîboğlu ismine sadece Ahmed Eflâkî'nin Farsça kaleme aldığı Menâkibü'l-'Ârifîn adlı eserde rastlıyoruz. Buradaki bilgilere göre; Nakîboğlu'nun (İbn-i Nakîb) asıl adı Mevlânâ Taceddin olup babası devrin önemli müderrislerinden Nakîb efendidir. Taceddin, Mevlevî olup "Atabekiye'nin muidi" olarak gösterilen bir müderristir. (Yazıcı, 1986: 239) Yine eserdeki bilgilere göre Mevlana'nın torunu Ulu Arif Çelebi'nin (1271-1319) yanından ayrılmayan biridir:

"...O sırada da yine bu zat pek fazla gülüyor ve münasebetsiz sözler söylüyordu. Çelebi Arif hazretleri tamamiyle semaa dalmıştı. Nakiboğlu (İbn-i Nakib) diye tanınan müderris Mevlana Taceddin, Çelebi'nin arkasından koşuyor ve bu herifin münasebetsiz hareketlerini görüyordu. Bundan Çelebi' yi haberdar etti ve: "Münasebetsizlik eden münkir, bu adamdır" diye parmağıyle gösterdi. Çelebi de gazapla ona bir baktı..." (Yazıcı, 1986: 255)

Nakîboğlu'nun bir eser verdiğinden söz edilmese de şair olduğu, Ulu Arif Çelebi için yazdığı bir şiir parçasından anlaşılmaktadır: "Yine müderrislerin sultanı Nakîb'in oğlu Mevlanâ Taceddin, onun hakkında şu şiiri söylemiştir: "Can ormanında bir aslan, kaplana saldırınca ona bu kuvvet ve gayret nereden gelir. Beşikte verilen bir hilafet menşuru takrir ve ferman ile nasıl hükümden iptal edilir" (Yazıcı, 1986: 230).

Ahmed Eflâki bir yerde Taceddin ile birlikte bazı isimleri zikrederek "Tanrı hepsine rahmet etsin" demek suretiyle eserin tamamlandığı tarihte Taceddin'in hayatta olmadığının ipucunu bize verir: "Atabekiye'nin muidi, Nakiboğlu Mevlana Taceddin ve sonradan Mısır şeyhlerinin şeyhi olmuş olan Aksaraylı Şeyh Mecdeddin ve Mevlana Bahaeddin-i Şang-i Müneccim v.s. (Tanrı hepsine rahmet etsin) gibi dostların ululları rivayet ettiler ki.." (Yazıcı, 1986: 239).

Eflâkî, eserine 1318 yılında başlamış ve ilk taslak metnini aynı yıl içinde bitirmiştir. Eserin son hâlini ise 1353 senesinde tamamlandığı bilinmektedir. Bu durumda Nakîboğlu Taceddin, 13. asrın sonu ile 14. asrın ilk yarısında yaşamıştır. Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar* adlı çalışmasında Nakîboğlu'nun Yunus'la çağdaş olabileceğini veya ondan sonra yaşamış olabileceğini söyler: "Âşık Paşa'ın şiirleri, Tursun Fakih'in, Nakıboğlu'nun, Mu'arref Ladikî'nin, Beypazarlı Ma'âzoğlu Hasan'ın muhtelif manzûmeleri ise, Yûnus'un eserleriyle aynı zamana, veya biraz sonralara rastlamaktadır" (Köprülü, 1976: 235).

Köprülü, devrin şairleri ile Gülşehrî'yi kıyaslarken Nakîboğlu'nu da zikreder ve onun şiirini de "kuru, cansız, sanat endişesinden mahrum" olarak görür." (Köprülü, 1976: 241) Edebiyat tarihimizde Nakîboğlu'dan ilk söz edenin Köprülü olduğu anlaşılmıştır. Ondaki bilgileri esas alan Namık Açıkgöz,

(1988: 116) onun Denizlili olduğunu söylese de bu bilgiyi nereden aldığı meçhuldür: "Nakîboğlu ile bugüne kadar şiirleri ele geçmeyen Muarref-i Ladîkî'yi Denizli'de yetişen şairler arasında saymak lazımdır" (Açıkgöz, 1988: 128) Yine M. Yaşar Ertaş da "Ahmed Eflâki'ye Göre Denizli'de İlk Mevleviler" makalesinde, Açıkgöz'ü referans göstererek onun Denizlili olduğunu ifade etmiştir. (2006: 90)

Bize göre ise; Nakîboğlu'nun Konyalı olması kuvvetle muhtemeldir. Zira Ulu Arif Çelebi'nin çevresinden olması, Konya'daki Atabekiyye Medresesi'nin muidi, yani muallim yardımcısı olması, (Birekul, 2018: 90) onun Konyalı olabileceğine işarettir.

Eserin istinsah tarihi olan 1563'den önce yaşamış bir Nakîboğlu adına tezkire ve biyografik kaynaklarda rastlanılmamıştır. Esrar Dede'nin sadece Mevlevî şairleri tanıttığı *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîye* adlı eserinde de onun hakkında bir bilgi yoktur.

1.2. Eserin Adı

Her ne kadar eserin adı mecmua üzerine Nakîboğlu'nun "Selâsil Kalesi Cengi" şeklinde yazılsa da eserin Selasil Kalesi cenginden oldukça farklı olduğu görülür. (Çetin, 1997: 21). Tek benzer yanı Hasan ve Hüseyin'in kaçırılması motifidir. Gerek kahramanları, gerek olay örgüsü itibariyle Selâsil Kalesi ifadesinin sehven sonradan eklendiği anlaşılmıştır. Konusu itibariyle diğer Hz. Ali cenkleri içerisinde Yemame Kalesi cengiyle benzerlikler gösterir. (Çetin, 1997: 30). Ancak tam olarak benzeyen bir cenk-nâme yoktur. Bu yönüyle; bilinmeyen, konusu ve mesajı farklı olan bir cenk-nâmedir. Eserin üzerinde adı; *Dâstân-ı 'Aden Der Kıssa-i Hasan ve Hüseyn* olarak kırmızı mürekkeple belirtilmiştir. Eser, destan ve kıssa olarak ifade edilmiştir:

Ẕikr idelüm evvel Allāh adını
Başlayalum dāsitān bünyādını (b.1)

1.3. Nazım Şekli ve Türü

Manzum Hz. Ali cenklerinin neredeyse tamamında olduğu gibi mesnevi nazım formuyla tertip edilmiştir. İçerisinde farklı bir nazım şekli yoktur. Klasik mesnevi tertibinden uzak olup doğrudan âgâz-ı destân bölümü ile başlanmıştır. Baş kısımda tevhid yahut naat, sebeb-i telif'e dair ifadeler görülmez. Sadece ilk dört beytinde mevlidlerdeki gibi Allah'ı zikretmenin önemine değinilmiştir.

Mesnevinin türü; gazâvat-nâme/ cenk-nâmedir. Ancak burada farklı mesajlar da verilmektedir. Allah sevgisini geri plana atmak, benliğe kapılmak gibi... İslâm'ı yaymak için ayrı bir gaza yapılmayıp Hasan ve Hüseyin kaybolunca İslâm ordusu putperest Aden diyarını fethetmiştir. Şu hâlde bu eseri, dinî-kahramanlık hikâyeleri başlığı altında değerlendirmek mümkündür.

1.4. Beyit Sayısı

Mesnevinin elimizdeki beyit sayısı 382'dir. Ancak eserin olay örgüsünden en az bir yaprağının (iki sayfa) kopmuş yahut koparılmış olduğu farkedilmiştir. 67b sayfasında ayak kelimesi "şīr-i Ḥaḳ"tır. Ancak sonrasında "söz öküşdür" sözüyle başlayan beyit gelmektedir. Her sayfada 11 beyit kayıtlı olduğu görülür. Buradan anlaşıldığına göre; 100. ve 101. beyitler arasındaki en az 22 beyit kaybolmuştur.

Zīrā (kim) Taŋrı'nuŋ ḥabībi oldurur
Cümle dertlülere ṭabīb oldurur

Söz öküşdür çünki 'Ad(e)n'e irdiler
Bir uluġ şehr-i mu'azzam gördiler (b.100-101)

Mesnevinin en az 404 beyit olduğu tahmin edilmektedir. Mecmuaya sonradan numara verildiğinden gerçekte kaç varak kayıptır bilemiyoruz. Hikâyenin gidişatında Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'e gitmesi, ona durumu anlatması ve tavsiye alması en az 20 beyit sürer. Yolda Amr ile ayrıca başlarından bir vaka geçip geçmediği meçhuldür. Elimizdeki 382 beyitten birinin (b.79) üzerinin kırmızı mürekkeple çizilip çıkarıldığı görülür. Beyit sayısı bakımından mevcut Hz. Ali cenkleri içinde az hacimli sayılabilecek nitelikte bir eserdir.

1.5. Vezni

Türk edebiyatında manzum Hz. Ali cenklerinin neredeyse tamamı remel bahrinin fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbıyla nazmedilmiştir. Bu mesnevi de geleneğe uygun olarak bu vezinle yazılmıştır. Tahkiye esaslı böyle halk metinlerinin kahir ekseriyetinde olduğu gibi bu eserde de vezin noktasında bir takım noksanlıklar görülür. Tefileye uymayan yanlış kelime seçimi, müstensihten kaynaklanan yazım hataları (eksik ve fazla yazılan heceler), vezni çoğu yerde aksatmaktadır. (Metinde veznin bozulduğu bütün mısralar dipnotlarda gösterilmiştir).

Yanlış kelime seçiminden kaynaklanan hata: Söyledi Ḥasan Ḥüseyn **aḥvālini** velī (b.167) (Burada vezin gereği "ḥālin velī" olmalıdır.)

Eksik heceden kaynaklanan hata: Didi ḫᵛān-sālar ḫᵛān getürüŋ (b.176)

Fazla heceden kaynaklanan hata: Ḳarşu çavuşlar şāha ḳılurlar sipās (b.147)

1.6. Kafiye ve Redif

Kafiye ve redif bir manzumenin dikkat çeken ahenk unsurlarındandır. Bu tür hikâyelerde kafiye ve redif de vezin gibi çok önemsenmez. Ancak burada kafiye ve redif kullanımı, muadili eserlere göre teknik açıdan daha başarılıdır. Tam ve zengin kafiyelerin ağırlıklı olduğu beyitlerde yarım kafiye yok denilebilecek kadar azdır.

Zengin Kafiye: Fāṭıma'ya eydür 'Alī ey ḥalāl
Ḳopar içüm gönlümi dutdı melāl (b.90)

Tam Kafiye: Ḳıldılar erte namāzın ẕikr ile
El götürüp du'ā ḳılıp şükr ile (b.108)

Yarım Kafiye: Ṣanasın gök gürledi yarıldı yer

Düldül at irdi ‘Alī’ye hemçü şīr (b.331)

Bu mesnevide -bazı istisnalar dışında- kafiye ve redif kullanımında büyük hatalar yoktur. Vezin kullanımına göre daha başarılı olup peş peşe kafiye redif tekrarlarına sık rastlanılmaz. Genellikle Türkçe kökenli ek ve kelimeler kafiye ve redif olarak kullanılmıştır. Her türlü redif mecvut olup ek hâlindeki redifler ağırlıktadır:

Ek hâlindeki redif: Zīrā dostuz degülüz aġyāruŋuz
Sözüme olsun sizüŋ iḳrāruŋuz (b.186)

Ek+Kelime hâlindeki redif: Şehr issüzdür ḫazneye girmek gerek
Ḫaznede ḳıymetlüler dermek gerek (b.290)

Kelime hâlindeki redif: Olmasun kim anlara bir ḥāl ola
Bir ḳatı iş bir ‘aceb aḥvāl ola (b.91)

Bazı beyitlerde ise redifler kafiye işlevinde kullanılmıştır:

Cümle dīnde ḫalḳ ikrāh eyledi
Her birin[i] dīne gümrāh eyledi (b.64)

Yer ḳolayın gözlerüz ḳonmaḳlıġa
Şehrde metā‘ ṣatmaġa almaḳlıġa (b.120)

1.7. Dil ve Üslüp

Mesnevinin dili Eski Anadolu Türkçesi devrine ait özellikleri taşımaktadır. Harekeli metin olduğundan dil özellikleri daha iyi tespit edilebilmektedir. 1. Şahıs teklik eki olarak -vuz/-vüz ekinin kullanıldığı görülür. (örn: gidevüz b.4/ alavüz-görmeyevüz b.291) Yine zarf-fiil olarak -uban/-üben eki[3] ve söylemek anlamındaki; ayt-/ey- fiilleri yoğun şekilde görülür.[4] 3 tekil şahıs bildirme eki “-durur/ -dürür” ekidir.[5] Yine üçüncü tekil şahıs emir kipi –gıl/ gil (b.139-154-166-182-184-355) şeklindedir.

Ek ve kelimelerde devrin özelliğine uygun olarak yuvarlak şekiller görülür. (Örn: sevgülü (b.36) gibi...) Bazı ikili imlalar da vardır. Şimdi anlamındaki imdi kelimesi pek çok beyitte “emdi” (b.110-163-358-380) şeklinde, iki kelimesi “eki” (b.46-107-110-111-112-158-159-161-172-173-190-197-198-208-212-264-270-288-329) şeklinde harekeli olarak gösterilmiştir. Yine eşit- (işitmek), en- (inmek) gibi bazı kelimel başlarındaki i sesleri de e’li şekildedir. Bunlar zamiri bazı beyitlerde[6] “bular” şeklindedir. Belki de

[3] Bkz.: beyit 25-33-42-51-69-92-169-173-180-211-276-281-283-298-308-355-357-358)

[4]Bkz.: beyit 13-21-42-55-60-61-72-90-111-113-117-119-121-122-125-156-157-159-160-163-164-168-170-181-182-184-197-199-213-215-223-234-244-245-250-279-289-295-296-301-303-304-307-308-310-311-314-315-323-337-338-343-346-355

[5] Bkz.: beyit 2-61-63-100-157-159-161-219-296

[6] Bkz.: beyit 25-28-32-34-68-69-88-116-117-130-192-242-244-277-307-328-336

devrin özelliğini yansıtan en önemli imla, nazal nun ile ilgilidir. Nazal nun (ŋ) nun ve kef harfleriyle birlikte gösterilmiştir. Bazı beyitlerde yer alan "biŋ" sayısı 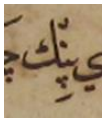 (b.209-237-256) şeklinde yazılmıştır. (Diğer örnek: oturuŋ (b.176).

Bazı kelimelerde ķ sesi ḫ'lı şekillerde karşımıza çıkar. Oḫşar (b.11), aḫşam (b.106-193-274-275) gibi... Bazı kelimelerdeki p sesleri b'li şekildedir. (Örn: barmaġın (b.44 gibi...) Kelime başındaki d'ler t'li yazılsa da bazı istisnai yazımlar da vardir. Mesela çoğu yerde tur- (dur-) şeklinde yazılan kelime fiili bazı yerlerde (b.287) dur- şeklinde çift imla ile yazılmıştır. Tut- fiili yine d'li (dut- (b.25-27-28-58-59-77-90-245-313) şekilde olup bazı beyitlerde "ṭut" şeklindedir. (b.14-45-72-142-168-185-197-198-211-343)

İmlayla ilgili dikkat çekici bir diğer özellik b, c, s gibi harflerin p, ç, ş harfleriyle istinsah edilmesidir. (Örn: bünyâd-pünyâd (b.145); tersi; sipâs-sibâs (b.147); itibâr-itipâr (b.149); benüm-penüm (b.152)... cân-çân (b.155); pes-peş (b.152)... gibi)

Son derece sade ve anlaşılır bir Türkçe ile yazılmış olup günümüz insanının dahi rahatlıkla anlayabileceği seviyededir. Arapça ve Farsça terkipler yok denilebilecek azdır. Bu tarz eserlerin aksine akıcı bir üslüba sahiptir. Her ne kadar edebî sanatları sergileme açısından elverişli bir metin olmasa da ahenk yönünden tutuk bir eser değildir.

2. Eserin Muhteva Özellikleri

2.1. Özeti

Bir gün Hz. Peygamber Medine'de mescidde otururken Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali yanındadır. Hasan ve Hüseyin ise daha çocuktur. Hz. Peygamber mescidde ashabıyla sohbet etmektedir. Torunları Hasan ve Hüseyin'i kucağına alıp severken Allah, Cebrail'e emreder ve ona selam götürmesini söyler. Hz. Peygamber'e kendisini zikretmediğini, torunlarını daha çok sevdiğini, bu sevgiyi Allah sevgisinden ileri taşıdığını söylemesini buyurur. Torun sevgisi, kendisinin önüne geçtiği için onları ayrılık ateşiyle yakacağını bildirir.

Hz. Cebrail, bunları iletince Hz. Muhammed hemen Hasan ve Hüseyin'i kucağından indirerek secdeye kapanır ve Allah'ı anmaya başlar. Allah'a tövbe edip yalvarırken Hz. Ali yanına gelir ve neden çocukları yere bıraktığını sorar. Hz. Peygamber, bu uyarının Allah'tan geldiğini söyleyerek iki sevginin bir gönülde olamayacağını buyurur. Bu sözü ashabıyla birlikte Hasan ve Hüseyin de duyar. İkisi de çok üzülür, yüzleri kızarır ve terlemeye başlar. Ali, onların elinden tutarak eve getirmek için yola koyulur. Üçü de bu duruma kederlenir.

Yolda Medine mezarlığına varırlar ve oğlanlar biraz yürümeye başlarlar. Bir kervanın geldiğini görürler. Bu kervandakiler kâfirdir ve mallarıyla Aden diyarına gitmektedir. Kafile, hz. Ali'nin oğullarını görür ve birbirlerine bunların kim olduğunu sorar. İçlerinden birisi onların Muhammed'in ailesinden, Ali'nin sevgili çocukları olduğunu söyler. Hz. Peygamber'in kendilerinin din düşmanı, putları yok eden

Medine beyi olduğunu bilen kervanın rehberi, kafileyi durdurur. Aralarında bunu tartışmaya başlarlar ve sonunda Hasan ve Hüseyin'in yanına giderler.

Hasan ve Hüseyin kervandakilere neden yanlarına geldiklerini, kendilerine kastettiklerini sorar. Hasan daha çocuk olmasına rağmen bu durumun tehlikeli olduğunu anlar ve parmağıyla bir yere bir satır yazar. Kervan ikisinin başına üşüşür ve onları alıp götürürler. Ata bağlayarak Aden tarafına doğru yola koyulurlar. Sonunda kervansaraya rastlarlar ve orada konaklarlar. Kervanın başı, Aden şahına armağanlar hazırlayarak Hasan ve Hüseyin'i alır ve onun yanına gider. Armağanları sunarak şahın elini öper ve Hasan ve Hüseyin'in durumunu anlatır.

Kervanın başı olan kişi, elinde iki kulunun olduğunu bildirir, hizmet için onları kendilerine sunmak istediğini söyler. Aden şahı, onları görünce satın almak ister. Hasan, kendilerini bundan satın almamalarını, zira köle olmadıklarını, Hz. Peygamber'in kızının çocukları, Ali'nin sevgili oğulları olduğunu şaha izaha başlar. Bu lânetlinin, kendilerini gafil yakalayıp satmaya çalışmasından şikâyet eder.

Aden şahı, bahsi geçen Hz. Muhammed ve Ali'nin kim olduğunu vezirine sorar. Vezir, Hz. Muhammed'in din düşmanları olduğunu, putları yıktığını, onlara batıl dediğini anlatır. Putlara taplanları öldüren, dinlerine eziyet veren, kendi dinini halka yayanın Hz. Muhammed olduğunu bildirir. Aden şahı, bu sözleri duyunca öfkelenir ve vezirine hiddetle; "Bunlar benim düşmanımın oğulları!.." diyerek hemen onların öldürülmesini ister. Bu sayede putları, Lat ve Uzza şad olacaktır. Böyle diyerek Hasan ve Hüseyin'i getirtir ve şah, kılıcını çekerek tahtından inip yanlarına gelir. İkisini tam öldürmek üzereyken vezir, şahın elinden tutar ve sabretmesini, onları öldürmemesini tavsiye eder. Zira ataları Ali bunları almak için gelecek, kendisinden isteyecektir. Ali gelirse onu da yakalayıp hepsini putperest yapmasını öğütler. Bu sözleri duyan şah, Hasan ve Hüseyin'i zindana attırır.

Oğullarının gelmediğini gören Hz. Ali'nin sabrı tükenir. Öğle vakti namazını kılar ve Hasan ve Hüseyin'in gelmeyeceğini anlayınca üzgün ve kederli şekilde evine gider. Hz. Fatıma'ya oğullarının gelip gelmediğini sorar. Fatıma onların sabah vakti mezarlığa gittiğini söyler. (Burada anlatıcı hatası vardır.) Eve gelip yemek dahi yemediklerini işiten Ali, ah ederek ağlamaya başlar ve Fatıma'ya, başlarına bir iş gelmemesini, gönlünün gamla dolduğunu söyler. Medine'den ayrılarak dağların arasına tekrar gelir ve iki mushafın dağılmış vaziyette, yerde olduğunu görür. Hz. Ali, Hasan'ın gizlice parmağıyla yere yazdığı satırı fark eder. Toprak üstündeki satırda Hasan, kâfir tarafından esir edildiklerini, elleri bağlı şekilde mağrip yoluna doğru gittiklerini, dedelerine selam söylemelerini, onun kendilerini kurtaracak çareyi bildiğini yazmıştır.

[Burada bir yaprak kopmuştur. Tahminimize göre; Ali, Hz. Peygamber'e gitmiş ve oğullarının Aden diyarında olduğunu bir şekilde öğrenerek -muhtemelen Hz. Peygamber'in tavsiyesiyle- yanına Amir Meyye'yi alarak Aden diyarına varmak üzere yola koyulmuştur.]

Ali ve Amir Meyye, Aden şehrine varırlar. Aden, çok büyük bir şehirdir. Şehrin önüne indikleri zaman, sağlam ve büyük bir kapı görürler. Kapıya bakanların gözleri kamaşır. Kapının önünde de büyük bir meydan vardır. Ali ve Amir, o gece orada konaklayıp dinlenir.Sabah olunca ikisi abdest alıp namaz

kılarlar ve Allah'a dua ederler. Namazdan sonra Ali, şaha gidip çocukların nerede olduğunu sormaları gerektiğini Amir'e söyler. Amir, şimdilik beklemesinin uygun olacağını, Aden şehrine girerek önce çocukların akıbetinin öğrenilmesini daha doğru bulduğunu ifade eder. Çocukların nerede olduklarını öğrenince de gidip kurtaracaklardır.

Ali, ne şekilde karşılarına çıkacaklarını sorunca, Amir, tacir kılığına girmenin uygun olacağını ifade eder. Zira tacir kılığına bürünmeden içeri girmek mümkün olmayacaktır. İkisi bu şekilde fikir yürütürken şehirden bir kişi çıkar ve Ali ile Amir Meyye'yi görür. Onlara selam verir ve kim olduklarını, Aden kapısı önünde ne aradıklarını, maksatlarını öğrenmek ister. Ali, "taciriz" diyerek kıymetli mallarının olduğunu, şehirde onları satmak için kolay bir konak yeri aradıklarını söyler.

Adam, Ali ve Amir'e kervansaraya neden konmadıklarını sorunca, çok mal ve yükleri olduğu için konmadıklarını söylerler. Ali ve Amir, onun şaha giderek kendilerinden yer talep ettiğini, ona armağanlarının olduğunu bildirmesini ister. Adam, kumaşlarının nerede olduğunu sorunca da kendilerinin önden geldiğini, mallarının yarın geleceğini bildirirler. Adam, şaha gelerek durumu haber verir. Yüklerinin hep kıymetli taşlar olduğunu, konaklamak için kendilerine kolay bir yer aradıklarını iletir. Ali ve Amir'in kendisine söylediklerini şaha anlatır. Şah, bu sözleri duyunca sevinir ve bir hacibini (memurunu) Ali ve Amir'i karşılayıp getirmesi için görevlendirir.

Memur, Ali'ye selam verir ve Aden şahının kendilerini yanına davet ettiğini bildirir. Ali, Düldül'e biner ve "Gidelim" der. Amir ile şahın yanına çıkmadan evvel Düldül'e, dışarda hazır beklemesini tembihler. İçeri girerek Hasan ve Hüseyin'i kurtaracağını söyler. Ancak o, bunu söylerken hata etmiş ve Allah'ın adını anmayı unutmuştur.

Hz. Ali, şahın yanına varır. Şah, heybetle tahtında oturmaktadır. Etrafında askerleri ve pehlivanları vardır. Ali, içeri girince şaha selam vermez ve onun yüzüne bakmaz. Şah, Ali'yi görünce korkudan titremeye başlar. Bu duruma kızarak deve gibi kükrer ve vezirine dönerek Ali'nin ne kadar edepsiz, acayip bir ejderha olduğunu söyler. Zira o, kendisinin huzuruna girmiş ve hürmet göstermemiştir. Vezirden, ona adını ve nereli olduğunu sormasını ister. Tacire benzemediğini düşünmüş ve ondan korkmuştur. Vezir, sormaya hacet bulunmadığını, onu görür görmez tanıdığını, bekledikleri Ali'nin o olduğunu şaha söyler. Şaha, zindana attıkları iki oğlanı hatırlatarak "İşte bu tacir onların babalarıdır" der. Şah bunu duyunca onun yakalanamayacağını ancak hileyle tuzağa düşürebileceklerini vezire söyler.

Şah, Ali'nin niçin geldiğini, o iki oğlanı nereden bildiğini soracak, ardından onu hileyle yakalayacaktır. Vezire, Ali ile konuşmasını emreder. Vezir, Hz. Ali'ye "Ey Arap, buraya niçin geldin?" diye sorarak kendisinin Ali olduğunu bildiğini söyler. Kendisini artık gizlememesini, başına gelenleri anlatmasını ister. Hz. Ali, Hasan ve Hüseyin'in başına gelenleri anlatır. İki oğlu Aden şehrine esir gelmiş ve şah da onları zindana atmıştır. Onlardan oğullarının verilmesini isteyince vezir, ona üzülmemesini oğullarının geleceğini bildirir. Hasan ve Hüseyin şaha önce esir gelmiş, şah onları iki kızıyla evlendirmek istemiştir. Ali'nin geldiğine şükrederek düğünün artık yapılabileceğini söyler.

Vezir, oğlanların yarın geleceğini söyleyerek sofracıbaşına yemek getirmesini emreder. Yemekler gelir ve Ali ile Amir yemeğe el sürmez. Şah, onların yemediğini görünce vezir Ali'ye nimeti yemesini söyler. Ali, önce onları dine davet edeceğini söyleyince, vezir evvelâ yemeği yemesini ardından ne isterse onun olacağını belirtir. İkramlarından yemediği takdirde onun sözünü dikkate almayacaklardır. Kendilerinin düşman değil, dost olduğunu ifade eder. Ali, bu sözleri duyunca yemeye başlar. Amir de yemeği yer ve geceye kadar sohbet edip otururlar.

Ali, Hasan ve Hüseyin'in gelmediğini görür ve nerede kaldıklarını sorar. Şah ve vezir, bugün gelmezlerse yarın kesin gelmiş olacaklarını söyleyerek onu teskin etmeye çalışır. Ali, onların niyetini anlar ve oğullarına seslenmeye başlar. Herkes uyuyunca şah, Ali'yi gizlice öldürmeye niyetlenir. Ali ve Amir otağa gider. Vezir bir hile planlar ve şaha onların üzerine asker yollamaları gerektiğini söyler. Şah da "Sen bilirsin" diyerek bin asker hazırlar ve Ali'nin üzerine gönderir. Ali'nin önünden bir hayal belirir ve kendini övmeye başlar. Kendisinin heybetinden söz ederek karşısında kimsenin duramadığını, kendisi gibi bir yiğidin bulunmadığını söyler. Ali, kendisini överken Allah'ı anmayı yine unutmuştur.

Ali ve Amir o gece yatıp derin bir uykuya dalarlar. Vezir, bin askeriyle gelir ve kapıyı gizlice açarak onların üzerine yığılırlar. İkisinin de haykırmaya dahi takati kalmaz. Ali ve Amir, yakalanarak bağlanır. Ali, Amir'e nasıl olup da esir düştüklerini, takatlarının kalmadığını sorunca Amir, bunun Allah'tan geldiğini söyler. Ali, hatasını anlar ve kendi nefsinden ötürü başlarına bu belanın geldiğini itiraf eder. Zira bu musibet kendisini övdüğü, Allah'ı yine anmadığı için başlarına gelmiştir. Ali, günahının farkına vararak tövbe eder. Vezir de ikisini yakalayıp bağlar ve şahın önüne getirir.

Şah, Ali'ye bakarak durumunun ne hâle geldiğini sorar. İstediği zaman onları öldüreceğini belirtir. Hz. Ali, oğullarını kurtarmak için gelmiş ve kendisi de tuzağa düşmüştür. Ali, şaha bu belanın kendisinden kaynaklandığını, azıcık benlikten ötürü bu duruma düştüğünü söyler. Elinden ne gelirse yapmasını, zira yarın sıranın kendisine geleceğini söyleyerek onu uyarır. Şah, buna kızar ve celladına, kılıcı Ali'nin boynuna vurmasını emreder. Tam bu esnada bir ses gelir ve şehir halkının gürültüden aklı başından gider. Cenk davulları çalınır ve tozlar göğe ulaşır. Şah, olup bitenin kendisine haber verilmesini ister. Bu karmaşada cellat da Ali ve Amir'i öldürmez.

Vezirler, dışardaki Arap askerlerini görür. İçlerinden bir pehlivan, Hz. Peygamber'in arkadaşları olduğunu haykırarak onun tarafından Ali'nin arkasından gönderildiklerini duyurur. Hz. Ebu Bekir, Osman, Ömer, Talha, Zübeyr, Halid b. Velid ve on yedi bin İslam askeri gelmiştir. Amir ve Ali, yola çıktıkları vakit askerleri peşinden yollamıştır. Hacipler bu durumu şaha haber verir. Hz. Muhammed'in askerlerinin geldiğini duyan Hz. Ali, şükreder. Şah, bu durumda ne yapacaklarını vezire sorunca, onları zindana atmaları gerektiğini söyler. Eli küçük olduğu için Amir'i bağlayarak tutmak mümkün değildir. Bundan ötürü onu bir sandığa koymanın daha iyi olacağı düşünülür. Şahın emriyle bir sandık getirilir ve Amir'i içine koyarlar. Ali, buna hayret eder. Şah, sandığın hazineye götürülmesini emreder. Zira sesini kimse duyamayacaktır. Ali'yi de kaya içindeki bir kuyuya atarlar.

Şah, askerlerine savaş için hazırlık yapmalarını, Hz. Muhammed'in askerlerini dağıtacaklarını duyurur. Yüz bin asker toplanır ve cenk davulları vurulur. İki ordu karşı karşıya gelir. İslam ordusundan

Ebyaz adında bir gazi, meydana gelir ve er diler. Karşısına çıkan kâfiri öldürür. Peş peşe beş er daha Ebyaz tarafından meydanda öldürülür. Bu durumu izleyen şah, öfkelenir. Askerlerine saldırı emrini verir. İki ordu savaşmaya başlar. Gece olunca davullar çalınır ve cenk durur. Kâfir ordusu kırılmak üzeredir. Hepsi bir arada iken vezir, onlara gece baskını yapmaları gerektiğini şaha tavsiye eder.

İslam askerlerine gece baskını yapılır ve iki ordu cenge tutuşur. Şehrin içinde üç kurnaz hilekâr, yankesici, hırsız kişi vardır. Bunlar gece gündüz haram yiyip gezerler. O gece şehirde kimsenin olmadığını görünce, hırsızlık yapmaya kalkarlar. Hazineye giderek kıymetli şeyleri çalmak isterler. Hazineye girerek kendilerine yeteceğini düşündükleri büyük bir sandığı alırlar. Kimsenin olmadığı bir yere getirirler ve başında oturarak aralarında sandık hakkında yorum yapmaya başlarlar. Biri, sandıkta gümüş, diğeri altın, biri de kıymetli taş olduğunu tahmin eder. Kıymetli bir şey çıkacak ümidiyle sandığın kilidini açarlar ve içinden Amir çıkar. Ganimet yerine bir insanın çıktığını görünce üçü de korkar.

Amir, hançeri eline alarak bu üç hırsıza karşı durur. İman etmelerini, yoksa onları öldüreceğini söyler. Bunun üzerine üç hırsız da Müslüman olmayı kabul eder. Amir, Ali'nin kuyuda olduğunu onlardan öğrenir ve birlikte onu kurtarmaya giderler. Ali'yi kuyu içinde bulurlar, ip atarak onu çıkarırlar. Ali, yanındaki üç kişinin kim olduğunu sorar. Amir'in başından geçenleri dinledikten sonra Zülfilar ve Düldül'ün nerede olduğunu sorar. Amir, bilmediğini söyleyince hırsızlar ona kılıcının yerlerini bildirir. Zülfikar, şahın sarayında, Düldül de sahrada otlamaktadır. Şah her ne kadar onu yakalamak istemişse de Düldül kimseye boyun eğmemiş ve kaçmıştır. Hasan ve Hüseyin de zindandadır. Hz. Ali ve beraberindekiler önce zindana gelir ve oğullarını kurtarır. Sarayın içine girerek kapıları kırar ve şahın tahtına ulaşarak asılı hâlde duran Zülfikar'ı alır. Ali, nara atarak şehre girip cenk etmek ister. Amir, dışarda cenk seslerini duymaktadır. Dışarı çıkıp bakar ve gelip cengi Ali'ye anlatır.

Hz. Ali, iki oğlu, Amir ve üç hırsızı da alarak kalenin kapısına gelir. Kapıyı açarak dışarı çıkınca İslam ordusunun dağılmış vaziyette olduğunu görür. Ali, yıldırım gibi bir nara atınca Düldül hemen yanına gelir. Zülfikar'ı eline alarak cenge tutuşur. Narasını duyan kâfirler korkudan şehrin içine kaçmaya başlar. Sahah olunca dışarda kâfir kalmaz. Şah, vezire kıyamet gibi seslerin ne olduğunu sorar. Vezir, bilmediğini, görmesi gerektiğini söyler. Bir asker, Ali ve iki oğlunun kaçıp kurtulduğunu onlara haber verir. Başka bir askeri de hırsızların Amir i bilmeden kurtardıklarını anlatır. Aden şahı bunları duyunca ah u feryat eder. Derhal kaleyi güçlendirmek için çalışmalara başlarlar.

Savaş üç gün üç gece sürer. Hz. Ali, kaleyi almadan gitmemeye kararlıdır. Ali, kızar ve Düldül'den aşağı inerek bir kaya getirilmesini ister. Kale halkını imana davet ederek kabul etmedikleri takdirde bu taşı atarak orayı helâk edeceğini bildirir. Bu durumu şaha haber verirler. Ali, kızarak taşı şehre atar ve bu taş attığı yeri oyar, kalenin duvarlarını titretir. Bunu gören halk korkudan imana gelir. Aden şahı bu heybeti görünce ağlayarak kaleden aşağı iner ve şehrin kapısını açar. Ali'nin elini öperek Müslüman olur ve zünnarı keser. Bütün kale halkı Müslüman olur. Ali, yine şehri şahına bırakır. Kiliseler yıkılarak mescidler yapılır. Hz. Ali, yedi gün orada kalır ve sekizinci gün Medine'ye doğru yola koyulur. Yanında pek çok ganimet de götürür. Medine'ye varınca Hz. Peygamber ile kucaklaşır. Ganimetleri yoksullara dağıtır. Hz. Peygamber, Hasan ve Hüseyin'i görünce gözlerinden öper.

2.2. Şahıslar

2.2.1. Müslüman Erkek Şahıslar

2.2.1.1. Hz. Peygamber

Mesnevinin ana kahramanı olup olayları başlatan kişidir. Mescidde otururken Hz. Cebrail kendisine gelir ve Allah'dan haber getirir. Torunlarını çok sevdiği için Allah onu sınamak istemiş ve Hasan ile Hüseyin kaybolmuştur. Kaybolan torunlarının yerini bildiren, Hz. Ali ve Amir'e yardımcı olması için ordusunu gönderen de odur. İslam dinini yayıp putları kırdığı için kâfirler tarafından sevilmez. Bütün cenk-nâmelerde olduğu gibi burada da gaye İslam'ı yaymaktır. Hikâyede verilmek istenen asıl mesaj; Hz. Peygamber dahi yapmış olsa, Allah sevgisinin önüne geçebilecek bir sevgi/bağlılık olmamalıdır. Diğer, cenk-nâmelerden farklı olarak Hz. Peygamber'e dair bir mucize (rüya motifi vb) görülmez. Hikayenin sonunda torunlarına kavuşarak sevinir.

*De*di kim ey Taŋrı'nıŋ peyġamberi
*N'i*şe *ḳo*duŋ *ye*re *bu* oġlanları

Muṣṭafā ver*di* 'Alī'*ye* tez cevāb
Aytdı gel*di* Taŋrı'dan *baŋa* ḫiṭāb (b.20-21)

2.2.1.2. Hz.Ali

"Şâh-ı Merdân" (Yiğitlerin Şahı), "şîr-i Hudâ" (Allah'ın aslanı), "Zevcü'l-Betûl" (Hz. Fatıma'nın kocası) gibi lakaplarıyla yer alan Ali, mesnevide baş kahramanlardan biridir. Cesareti ve aklıyla hareket eder. Kılıcı Zülfikar ve atı Düldül onu tamamlayan unsurlardır. Düldül sadece bir at değildir. Ali ondan dışarda durmasını istemiş ve bu binek düşmanın eline geçmemek için kaçmıştır. Ali'nin narasını duyunca da tekrar yanına gelmiştir.

Eserde Ali üzerinden, bir kimsenin nefsine aldanmaması, her işi Allah'tan bilmesi gerektiği mesajı verilmektedir. Allah'ı unutan hiçbir işte muvaffak olamaz. Cenk-nâmelerde Ali'nin düşmanın eline esir düştüğü nadir görülürken bu hikâyede düşmanın hilesini anlamayarak esir düşmüştür. Tacir kılığına girse de düşman tarafından fark edilerek bir kuyuya hapsedilmiştir. Onun heybetinden şah korkmuştur. Yıldırım misali narasıyla düşmanın cesaretini kırmıştır. Müslüman olan halka zarar vermemiş; aldığı ganimetleri yoksullara dağıtmıştır.

Şāh-ı Merdān na'ra urdı ra'd-vār
Lerzeye geldi yer ü gök her çi var

Şanasın gök gürledi yarıldı yer
Düldül at irdi 'Alī'ye hemçü şīr (b.330-331)

2.2.1.3. Hasan ve Hüseyin

Diğer cenk-nâmelerde geri planda olan Hasan ve Hüseyin burada olayların müsebbibi olarak hikâyenin bizzat içindedirler. Mesnevinin başlığından anlaşılacağı üzere esas kahraman olarak gösterilmişlerdir. Hz. Peygamber onları çok sevdiği için ayrılıkla sınanmıştır. Bu duruma ikisi de üzülür ve kabristanda gezerken kervana rastlarlar. Henüz çocuk denilecek yaşta olmalarına rağmen esir olacaklarını anladıkları vakit, parmakla toprağa durumlarını yazarak Hz. Ali'ye haber verirler. Kervanın başı tarafından rehin alınır ve Aden şahına satılmak istenirler. Tam öldürülecekken vezir tarafından bir tavsiye ile kurtarılıp zindana atılırlar. Şah, onları kızlarıyla evlendireceğini söyleyerek Hz. Ali'yi oyalamıştır. Hikâyenin sonunda Hz. Peygamber ile kavuşurlar.

Ḥasan eydür kāruvāna n'olduŋuz
Kim bize ḳaṣd eyleyüben geldüŋüz

Oġlan idi velikin 'āḳıl idi
Çün bu yavuz ḥāli gördi n'eyledi (b.42-43)

2.2.1.4. Amir Meyye

Tarihî bir şahıs olup olmadığı meçhuldür. Bu adla bir kimseye rastlayamadık. Hz. Ali'nin Aremrem cenginde de karşımıza çıkar. Mesnevide, Ali'ye yardımcı olmak için birlikte Aden diyarına gelmiştir. Hâver-zemin ve diğer cenk-nâmelerde olduğu gibi burada da aklı ve kurnazlığı ile ön planda olup Ali'ye tacir kılığına girme fikrini o vermiştir. Esir oldukları zaman, bu belanın Allah'tan geldiğini ilk o fark etmiştir. Elleri küçük olduğu için bir sandığın içine konularak hazinede saklanmıştır. Üç hırsız kendisini kurtarır ve onları Müslüman eder. Ali'yi kuyudan kurtaran da Amir'dir.

'Alī eydür nice varalum aŋa
'Amir eydür ben direm tācir saŋa

Biz tācirüz dimeyince çāre yoḳ
Maṣlaḥat böyle durur ey göŋli ṭoḳ (b.113-114)

2.2.1.5. Ebyâz

İslam ordusundaki gazilerden biridir. Çevik ve hızlı olup er meydanında karşısına çıkan altı kâfiri de öldürmüştür.

Adı Ebyāż lu'b-ı cevlān eyledi
[Ol] na'ra urdı mübāriz diledi

2.2.1.6. Diğerleri

Mesnevide, adı zikredilmesine rağmen herhangi bir diyaloğu olmayan önemli simalar da yer alır. Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman, Hz. Peygamber yanında mescidde otururken görülür. Yine Aden kapısına dayanan İslam erleri arasında bunlarla birlikte Talha, Zübeyr, Mâlik-i Eşter, Hâlid. b. Velid de vardır.

*Bi*ledir *E*bū Bekir ‘Osmān ‘Ömer
On ye*di* biŋ *çe*ridür hep şīr-i ner

Ṭalḥa’dur *Zü*bey*r* hem Ḫālid [b.]Velīd
Mālik Eşter’dür muḳaddem pīr mezīd (b.237-238)

2.2.2. Müslüman Kadın Şahıslar

2.2.2.1. Fatıma

Mesnevideki Müslüman tek kadın, Hz. Peygamber’in kızı, Hz. Ali’nin eşi, Hasan ve Hüseyin’in annesi Hz. Fatıma’dır. Hz. Ali, eve gelerek ona oğullarının gelip gelmediğini sormuştur. Bunun dışında hikâyede adı geçmez.

Fāṭıma’ya eydür ‘Alī ey ḥalāl
Ḳopar içüm göŋlümi dutdı melāl (b.90)

2.2.3. Sonradan Müslüman Olan Erkek Şahıslar

2.2.3.1. Aden Şahı

Mesnevide adı Aden diyarının şahı, padişah olarak geçer. Gerçek adı belli olmayan bu hükümdar, zâlim ve acımasızdır. Her işini vezirine danışır. Putperest olup İslam düşmanıdır. Kendisine Hasan ve Hüseyin getirilir ve onları satın almak ister. Müslüman olduklarını öğrenince de onları öldürmeye kasteder. Vezirin teklifiyle onları zindana attırır ve Ali gelince hepsini putperest yapmayı planlar. Ali, Aden’e varınca kendisine haber iletilir. Onu sarayına davet eder. İki kızını Hasan ve Hüseyin ile evlendireceğini söyleyerek Ali’yi oyalar. Gece baskını ile Ali ve Amir’i yakalar. Mesnevinin sonunda İslam askerleriyle yaptığı cengi kaybeder ve halkıyla birlikte Müslüman olur. Hz. Ali, onu yeniden Aden şahı olarak tayin eder.

Gördi bu heybeti hem şāh-ı ‘Aden
Aġlayup endi aşaġa ḳal‘adan (b.362)

2.2.4. Akıbeti Belli Olmayan Şahıslar

2.2.4.1. Vezir

Aklı ile Aden şahını yönlendiren kişi olup onun gibi putperesttir. Şahı, Hasan ve Hüseyin’i öldürmekten vazgeçirmiş ve onları hapse attırmıştır. Ali geldiği vakit onu hemen tanımış ve ziyafet tertip etmiştir. Ali ve Amir’i yakalamak için şaha tavsiyelerde bulunmuş ve onları gece baskınıyla ele geçirerek şaha getirmiştir. Amir’in sandık içinde saklanması fikrini de o vermiştir. Hikâyenin sonunda Aden şahıyla birlikte Müslüman olduğu düşünülmektedir.

Ṭurdı vezīr pādişāh elin ṭutar
Aytdı urma ṣabr ḳıl ey pür-hüner

Bunları öldürme uyma bu işe
Tā ki ṣoŋra görmeyesin endeşe (b.72-73)

2.2.4.2. Kervan Rehberi

Kervanın başı olup mezarlıkta Hasan ve Hüseyin'i yakalayarak Aden şahına armağanlar ile birlikte satmak için götürür.

Dedi şāha iki ḳulum var benüm
Ḫıdmete yarar ise ey sulṭānum

Uş getürdüm dedi ve ḳıldı 'ayān
Şāh-ı 'Aden gördi anları ey cān (b.52-53)

2.3. Mekân

Olaylar Medine ve Aden diyarında, yani Arap yarımadasında geçmektedir. Aden, Yemen'in kıyısındaki Kızıldeniz ile Hint Okyanusu'nun ortasında yer alır. Aden, büyük bir şehir olarak tarif edilir. Şehrin girişinde büyük bir kapı ve önünde de büyük bir meydan vardır. Ali ve Amir bu meydanda konaklar. Bu yerler dışında Hz. Ali, oğullarını bir Bakî' adı verilen Medine kabristanında kaybetmiştir. Dağların arasına gelerek onların izini bulmuştur. Amir, bir sandığın içine hapsedilir ve hazineye konulur. Ali de bir kuyuya atılılır. Bu iki mekân da Jung psikolojisinde kahramanların erginleşip yeniden doğduğu mekânlardır. İkisi de kendi nefsinden ötürü hata etmiş ve buraya hapsedilmiştir.

Medīne maḳbiresine irdiler
Sin arasında biraz yüridiler (b.31)

Söz öküşdür çünki 'Ad(e)n'e irdiler
Bir uluġ şehr-i mu'azzam gördiler

Burc u bāru cümlesi seng-i ruḫām
Endi şehirüŋ öŋine ol hümām

Görd[i] ḳapular 'azīm yavlaḳ yüce
Çīn [u] pūlād ṣayḳal olmuşdur nice

Göz ḳamaşur ol ḳapuya baḳmaġa
Şu'lesinden gün urur uyaḳmaġa

Ol ḳapu öŋünde var meydān ulu
Anda geldi 'Amir 'Alī baḫtulu (b.101-105)

2.4. Zaman

Olayın geçtiği zaman dilimi, Hz. Peygamber'in hayatta olduğu ve Hasan ve Hüseyin'in henüz küçük yaşta olduğu bir dönemdir. Bu da tahminen M. 629-632 yılları arasına tekabül eder. Zira Peygamber'in en büyük torunu Hz. Hasan M. 624 yılında doğmuştur. Mesnevide tutarsızlıklar da vardır. Hasan ve Hüseyin çocuk yaşta olmalarına rağmen Aden şahının kızlarıyla evlendirileceği söylenir.

Ḥasan [u] Ḥüseyn henüz oġlan idi
Ol 'Alī teni içinde cān idi (b.8)

Mesnevide zamana dair bazı ipuçları da yer alır. Hz. Ali'nin öğle namazını kıldıktan sonra evine gittiği görülür. Çocuklar sabah namazı vakti eve gelmiş ve kaybolmuştur. Ali ve Amir, bir gece baskını ile yakalanırlar. İslam ordusu ve Aden şahının askerleri arasındaki savaş üç gün sürer. Ali, savaşı kazandıktan sonra yedi gün Aden diyarında kalır ve sekizinci gün Medine'ye doğru yola çıkar.

İl vilāyet ḳamu Müslimān olur
Şāh-ı Merdān yedi gün anda ḳalur

Sekizinci gün yaraġ etdi yola
Şāh ṭoyurdı sünnī çerisin mala (b.369-370)

Düldül'ün Hz. Ali'nin narasını duyduğu vakit hemen gelmesi tayy-i zaman olarak değerlendirilebilir.

2.5. Anlatıcı

Mesnevide İlâhi-hâkim bakış açısı söz konusudur. Anlatıcı, bütün kahramanların ruh hâline, duygu ve düşüncelerine, olayların gidiş seyrine vâkıftır. Bazı yerlerde sözü aniden keserek olayı atlar:

Söz öküşdür çünki 'Ad(e)n'e irdiler
Bir uluġ şehr-i mu'azzam gördiler (b.101)

Sadece bir yerde kurgu hatası vardır. Hasan ve Hüseyin kaybolduğu zaman, Fatıma, onların eve geldiğini, sabah vakti giderek kaybolduklarını söylemiştir. Oysa Hasan ve Hüseyin babaları ile birlikte gelirken kaybolmuştur.

Ḳanı Ḥasan [u] Ḥüseyn kim bunda yoḳ
Fāṭma der ki 'Alī'ye ey göŋli ṭoḳ

Ṣubḥ idi kim maḳbereye getdiler
Gelmedi kim bilmezüz ne etdiler (b.86-87)

2.6. Belli Başlı Motifler

Mesnevide menkıbevî ve efsanevî motifler görülmez. Hz. Ali cenkleri sihir, fal, rüya, keramet, mucize gibi motifler açısından oldukça yoğun metinler olmasına rağmen bu eserde, Hz. Cebrail'in inip Allah'tan haber vermesi dışında bir olağanüstülük söz konusu değildir. Yine Ali'nin bir taş atarak Aden şehrini helak etmesi de keramet motifine örnek olabilir. Yine şeytan, cin, ejderha, ifrit gibi efsanevi motifler de görülmez. İslam dinine ait motiflerin başında abdest, namaz vb. hususlar gelir. Nefs, benlik konusu üzerinde durulmuş ve bu hususta Hz. Ali üzerinden ders verilmek istenmiştir.

İslam dışı motif olarak putperestlik inancı vardır. Aden şahı ve halkı Lat ve Uzza'ya tapmaktadır. Yine hayvan motifi olarak da Düldül ve savaş atları dışında pek bir veri yoktur. Kıyafet değiştirme motifine örnek olarak; Ali ve Amir'in kimliğini gizlemesi ve tacir kılığına girmesi gösterilebilir. Din değiştime motifi, mesnevinin sonunda görülür. Kûs ve nakkare savaş çalgıları olarak dikkat çeker. Formulistik sayılar üç ve yedidir. Savaş üç gün üç gece sürer. Ali, Aden'de yedi gün kaldıktan sonra Medine'ye dönmüştür. Mesnevi, diğer Hz. Ali cenklerine nazaran motif yönünden zayıftır.

3. METİN

3.1. Nüsha Tavsifi

Eserin bulunduğu mecmua, Millet Yazma Eser Kütüphanesi'nde Ali Emiri Manzum 1222 numarasıyla kayıtlıdır. Mecmua, baştan 12 yaprak eksik olup yine içerisinde eksik varaklar vardır. Elimizdeki yaprak sayısı 97'dir. Mecmua, harekeli nesih ile istinsah edilmiştir. Her varakta 11 satır kayıtlı olup söz başları ve cetveller kırmızıdır. İstinsah yılı ketebe kaydında H. Rebîü'l-evvel 971/ M. Ekim 1563'tür. Müstensihi ise Abdullah b. Mahmud'dur. Tamamı Hz. Ali cenklerini muhtevi olup harekeli nesih hatlıdır. Nakîboğlu'nun mesnevisi 62a-79b varakları arasında olup içerisinde bir varak kopmuştur.

İçerisinde Begpazarlı Ma'âzoğlu Hasan'a ait iki cenk-nâme ile birlikte (Cenâdil Kalesi Manzûmesi 13a-34b; Gazâvât-ı Emîrü'l-Mü'minîn Feth-i Kal'a-yı Selâsil 34b-63a) Tursun Fâkih'in Gazâvât-ı Resûlallâh (Mukaffa cengi) (79b-108a) varakları adlı cenk-nâmesi de mevcuttur. Tespitlerimize göre bu nüsha Agâh Sırrı Levend tarafından çizgili bir deftere rika hattıyla kaydedilmiştir. Söz konusu nüsha, Erzurum Seyfettin Özege Kitaplığı'nda yer almaktadır. Namık Açıkgöz Nakîboğlu'nun mesnevisinin bir nüshasının aynı kütüphanede 1518 numarada kayıtlı olduğunu bildirse de (1988: 128) kanaatimizce aynı nüshadır.

3.2. Metin Kuruluşunda İzlenilen Yol

Her beyte numara verilmiş olup varak numaraları [ ] işareti içinde gösterilmiştir. Vezin açısından problemli olan yerler dipnotlarda belirtilmiş olup ölçü sadece kelimede (tefilede) aksamış ise kelimenin üzerine dipnot eklenmiştir. Mısrada ise mısraın sonuna, beyit ise ikinci mısraın sonuna dipnot eklenerek belirtilmiştir. Metinde vezin açısından fazla yazılan heceler parantez içinde gösterilmiştir. Yapılan metin tamirleri ise köşeli parantez [ ] içerisinde verilmiştir. Beyit üzerindeki imalalerde, heceler; med ve zihaflarda ise ilgili harf eğik şekilde yazılmıştır.

3.3. Transkripsiyonlu Metin

Dāsitān-ı ‘Aden Der Ḥikāyet-i Ḥasan ve Ḥüseyn

1. *Ẕ*ikr i*de*lüm evvel Allāh *a*dını
   Başla*ya*lum dāsitān bünyādını [63a]

2. Ḥaḳ adın aŋmaḳ biz*e* vācibdürür
   Ḥaḳ adından *şeyāṭ*īn *ḳa*cıbdurur

3. Taŋrı *adı* kim biz*e* rehber ola
   Her sö*zü*müz bir dür [*ü*] gevher ola

4. *Di*les*e*ŋüz rehber *ola* Ḥaḳ size
   Ver ṣa*la*vāt kim gi*re*vüz bir söze

5. *Me*d*īne* şehrinde bir gün Muṣṭafā
   *O*turur*dı* mescid iç*re* ol ṣafā

6. ‘Aşḳ i*le* sen diŋle *sözi* ey velī
   Uşte *bu*dur dāsitānıŋ evveli

7. Ol Ebū *Be*kir ‘Ömer ‘Oṣmān ‘Alī
   Bileyinde otururdu dört velī

8. Ḥasan [*u*] *Ḥü*seyn henüz oġlan idi
   Ol ‘Alī *teni* için*de* cān idi

9. Aṣḥ*ā*b *ile* hem da*ḫı bu*lar bile
   Muṣṭafā *ḳa*tında *idi* cem‘ ile

10. [Ol] Resūl aldında bunlar *o*turur
    *Ne*b*ī* an*ları* diz*ine ge*türür

11. *İ*kis*ini* aldı *iki ya*nına
    Oḫşar *idi* gör ne ḥāl ol*dı* yine

12. Çünki bir dem bunla*ra* meşġūl olur
    Ḥaḳ Çalab Cebrā’il’*e e*mir ḳılur [63b]

13. Kim yüri in ḥabībüme ver selām
    Ayt a*ŋa* eydür sa*ŋa* Rabbü’l-enām

14. Kim benüm ẕikrüm ḳoduŋ bir dem girü
Ṭutduŋ oġlanlar mihrin benden ilerü[7]

15. Çün bıraḳduŋ sevgi*müzi* anlara
Gör ki *n'i*dem ben Ġanī ol cānlara

16. Bir ni*ce* gün fürḳat *ile* yanduram
Sevgüsinden bunla*rı u*ṣanduram

17. İndi Cebrā'īl degür*di* Ḥaḳ sözin
*A*nı *i*şit*di* İmām-*ı* ber-güzīn

18. Tez Ḥasan *Ḥüse*yin*[ʻi] yere* ḳodı
Secde*ye* var*dı* Ḥaḳ *a*dın *o*ḳudı

19. *Ye*ne istiġfār idüp tur*d[ı]* Resūl
*Ne*bī*ye* ṣor*dı* ʻAlī zevcü'l-Betūl

20. *De*di kim ey Taŋrı'nıŋ peyġāmberi
*N'i*şe *ḳo*duŋ *ye*re *bu* oġlanları

21. Muṣṭafā ver*di* ʻAlī'*ye* tez cevāb
Aytdı gel*di* Taŋrı'dan *baŋa* ḫiṭāb

22. *İ*ki sev*gü* bir gö*ŋile* ṣıġmaya
Sevgümüz vir göŋil[8] nes*ne* yıġmaya

23. *Bu* ʻitābdan *ü*şenüp ḳodum yere
Key ʻaceb gel*di* bu söz aṣḥāblara [64a]

24. Hem Ḥasan *Ḥüse*yin *i*şit*di* sözi
Döndi *ḳı*zıl nāra bun*la*ruŋ yüzi

25. Derle*yü*ben dökdiler ol dem ʻaraḳ
Ellerin dut*dı* bu*la*ruŋ şīr-i Ḥaḳ

26. Ṭaşra *çıḳu*ben tez *eve* geldiler
*İ*şit im*di* bunla*rı* (kim)[9] ne oldılar

[7] Fazla heceden ötürü vezin aksamaktadır.
[8] Kelimede vezin aksamaktadır.
[9] Fazla heceden ötürü vezin aksamaktadır.

27. Şāh-ı Merdān göŋli*ni* dutmuşdı ġam
*Ḥa*san [*u*] *Ḥü*sey*n* göŋlün *da*ḫı hem

28. Ġuşşa *du*tup bir dem *o*tur*dı* bular
Dil güşād ol*ma*dı *öri* ṭurdılar

29. ‘*Alī* bin*di* Düldül’*e* get*di* eve
Ta ki göŋ*li a*çı*lu*ben av ḳova

30. Ṭurdılar bunlar da*ḫı* ol dem hemān
*Ba*ḳī‘dan *yaŋa* yü*rid*iler revān

31. *Me*d*īne* maḳ*be*res*ine* irdiler
Sin a*ra*sın*da* biraz *yüri*diler

32. Nāgehān gör*di* bular bir kārubān
Çıḳdı *ve* gel*di* geçer olmuş revān

33. Kāruvān ḳav*mi* ḳa*mu* kāfir la‘īn
Yük çe*kü*ben ‘Ad(e)n’e[10] *gi*derler hemīn

34. ‘*Alī*’nüŋ oġlanların bunlar görür
*Bi*ri *birine* bular *ḫa*ber verür [64b]

35. *De*di bunlar kimlerdür[11] *ne*dür adı
Ol bi*risi a*ra yerden söyledi

36. *De*diler kim ol Muḥammed ālidür
Hem ‘Alī’niŋ sevgü*lü* eṭfālidür

37. Ol Muḥammed’dür ki *bi*züm dīnimüz
Bāṭıl et*di* cümle şehr *ü i*limüz

38. Dīnü*müze* puṭla*ra* bāṭıl deyen
Uşbu *Me*d*īne* be*gi*dür söyleyen

39. *Bu* söz*i i*şitdi kārvān mihteri
Ol ḥarām-zā*de* ol itler kemteri

[10] Fazla heceden ötürü vezin aksamaktadır.

[11] Kelimede vezin aksamaktadır.

40. [Ol][12] k*āru*vān yıġdı ṭur*dı* bir zamān
Ḳıldı bir en*de*şe an*da* ḳaltabān

41. *Ṭa*nış*u*ben ol ar*a*dan aşdılar
*Ḥa*san [*u*] *Ḥü*seyn bu(n)*lara*[13] üşdiler

42. *Ḥa*san eydür kāruvā*na* n'olduŋuz
Kim biz*e* ḳaṣd eyle*yü*ben geldüŋüz

43. Oġlan *idi ve*likin 'āḳıl idi
Çün bu *ya*vuz ḥāli gör*di* n'eyledi

44. Barmaġ *ile* yazdı yer*de* bir saṭır
Gör ne *ḳı*lur bunla*ra* ḥükm-*i* ḳadīr

45. *A*nı *daḫı ü*şi*di*ler ṭutdılar
Ol ar*a*dan *a*lup *a*nın getdiler [65a]

46. *E*kisin aṭ ḳarnı*na* baġ*la*dılar
Ol i*ki* ma'ṣūmla*rı* ṭaġ*la*dılar

47. Getdi [ol][14] '*A*den yo*lına* aşdılar
'Āḳıbet bir gün serā[y] *i*rişdiler

48. Ḳondılar kārvān-serā*ya* kāruvān
Gör n'ider kārvān ba*şı* ol ḳaltabān

49. Armaġanlar düzdi '*A*den şāhına
Kim var*a* ḫizmet ḳı*la* dergāhına

50. *Ḥa*san [*u*] *Ḥü*sey*n* hem *bile* alur
Şāh-ı '*A*den *ḳa*tı*na* ol dem gelür

51. Armaġan*la*rın vi*rü*ben öpd[i][15] elin
Söyle*di Ḥa*san Ḥüseyn'üŋ aḥv*ā*lin

[12] Eksik heceden ötürü vezin akasamaktadır.
[13] Kelimede vezin aksamaktadır.
[14] Kelime eksikliğinden ötürü vezin aksamaktadır.
[15] Fazla heceden ötürü vezin aksamatadır.

52. *De*di şāh*a i*ki *ḳu*lum var benüm
Ḫıdme*te ya*rar i*se* ey sulṭ*ā*num

53. Uş getürdüm *de*di *ve* ḳıl*dı* ʻayān
Şāh-ı ʻ*A*den gördi an*ları* ey[16] cān

54. *Di*le*di* kim bunla*rı ṣa*tun ala
Gör Ḥasan *Ḥüse*yin an*da ne* ḳıla

55. *Ḥa*san eydür şāha kim ey şeh*r*-yār
*Bi*zi *ṣa*tun alma bundan zinhār[17]

56. *Zīrā* kim biz ḳul degülüz *bi*lesin
Heç revā ol*ma*ya *ṣa*tun *a*lasın [65b]

57. Biz Muḥammed *ḳı*zı oğlan*la*rıyuz
Ol ʻAlī'nüŋ sevdü*gi* cānlarıyuz

58. *Bi*zi ġāfil dutdı *bu* melʻūn-ı dūn
Uşte *ge*tür*di* si*ze ṣa*tar bugün

59. Çün eşit*di bu* söz*i* sulṭān hemīn
Döndi ol dem *vezīre* dut*dı* yüzin

60. *De*di kim *o*lur Muḥammed *ya* ʻAlī
*Ba*ŋa *e*yit *ya* vezīr uş*bu* h*ā*li

61. *Vezī*r eydür kim Muḥammed oldurur
Kim d*ī*nin ḫalḳ-*ı* cihā*na* bildürür

62. Bütl*e*re bāṭıl deyendür ol Resūl
Dī*n be*nüm dī*n*üm der ol uṣūl

63. Oldurur *bu* işl*e*re laʻnet ḳılan
*Ṣa*ne*me ṭa*panla*ra* zaḥmet ḳılan

64. Cümle dīn*de* ḫalḳ ikrāh eyledi
Her bi*rin[i*[18]*]* dīne gümrāh eyledi

[16] Kelimede vezin aksamaktadır.

[17] Kelimede vezin aksamaktadır.

[18] Eksik heceden ötürü vezin aksamaktadır.

65. Kendü dīnin ḳıldı ḫalḳ*a* āşikār
Bunlar *a*nuŋ aṣlıdur ey şeh*r*-yār

66. Şāh eşit*di bu* sözi *ḳaḳı*dı key
Vezīre ḫışm*i*le baḳ*dı de*di hey

67. Düşmenüm *i*miş aḫir bunlar benüm
Düşmenüm oġlanla*rı*dur hem k*ī*nüm [66a]

68. Öldür*e*yüm bunla*rı* ben dād idüp
Lāt [u] ‘Uzzā’*yı* bulardan şād idüp

69. Böyle *diyü*ben bu*ları* çekdiler
*Ḥa*san [*u*] *Ḥü*seyn a*raya* çökdiler

70. Şāh ḳı*lı*cın çekdi ṭurd[ı] örü
Endi taḫtından yü*ridi i*lerü

71. *Di*le*di* bun*l*arı *çala* öldüre
Ḳanların ṭopraġ i*çine* ṭoldura

72. Ṭurdı *vez*īr pādişāh *e*lin ṭutar
Aytdı ur*ma* ṣab*r* ḳıl ey pür-hüner

73. Bunla*rı* öldürme uy*ma bu* işe
Tā ki ṣoŋ*ra* görme*ye*sin endeşe

74. *Zīrā* bun*l*aruŋ a*tası*dur ‘Alī
‘Āḳıbet bun*da* ge*li*ser ol velī

75. İste*yi*ser bunla*rı* senden hemīn
Ṣab*r* ey*le* andan *o*lın*ca* emīn

76. Ol gelür *ise* gö*re*sin *bi*lesin
*A*ŋa *göre* ṣoŋra bir iş *i*desin

77. Ger dutar *i*seŋ a*nı daḫı* ey[19] şāh
Bütlerüŋ*le bi*le *ḳıla*suŋ tebāh

[19] Kelimede vezin aksamaktadır.

78. Bunla*rı* zindāna *bu*yur*dı* ol it
Bu ya*ŋa*dan sen ‘Alī *sö*zin işit [66b]

79. Şāh vezīrüŋ *sö*zin[*i*] gör*di* revā
İrdi *Ḥa*san [*u*] Ḥüseyn’*e* hem devā

80. Ol Emīrü’l-Mü’minīn[*e*][20] ol ‘Alī
Şāh-ı Merdān ol tebekār-*ı* velī

81. Gördi oġlan*la*rı get*di* gelmedi
‘*Alī*’nüŋ ṣab*rı* ḳarā*rı* ḳalmadı

82. Ögle[21] vaḳ*ti* oldı *ve* ḳıl*dı* namāz
Baḳdı çün *yanı*na merdān-*ı* Ḥicāz

83. Gördi *Ḥa*san *u* Ḥüseyn *bile* deġül
Ġuṣṣalan*dı* vaḳ*t* hem ol*dı* melūl

84. Şīr-i Yezdān ṭurdı *ye*rinden o dem
Mescidüŋ *ḳapu*sı*na* ur*dı* ḳadem

85. Geldi *eve* göŋli en*deşe* ṭolu
Fāṭımā’*ya de*di kim ey baḫtulu

86. *Ḳa*nı *Ḥa*san [*u*] Ḥüseyn kim bunda yoḳ
Fāṭma der *ki* ‘*Alī*’*ye* ey göŋli ṭoḳ

87. Ṣubḥ i*di* kim maḳber*eye* getdiler
Gelme*di* kim bilmezüz *ne* etdiler

88. Ne e*ve ge*lüp bular etmek[22] yedi
Ḥāli *ne*dür bunlaruŋ bir gör dedi

89. Şāh-ı Merdān çün eşit*di bu* sözi
Āh ḳıl*dı* yaş i*le* ṭol*dı* gözi [67a]

90. Fāṭı*ma’ya* eydür ‘*A*lī ey ḥalāl
*Ḳo*par *i*çüm göŋlü*mi* dut*dı* melāl

[20] Eksik heceden ötürü vezin aksamaktadır.
[21] “Öyle” şeklinde imla edilmiştir.
[22] “Ötmek” şeklinde imla edilmiştir.

91. Olmasun kim anla*ra* bir ḥāl ola
Bir ḳa*tı* iş bir ‘aceb aḥvāl ola

92. Böyle *deyü*ben ṭu*rı* gel*di* revān
*Me*d*īne*’den *çı*ḳıben ol*dı* revān

93. Geldi sinler *a*ra*sına* geldi ol
Bir a*rada* ‘*acā*yibler gördi ol

94. Kim i*ki* muṣḥaf ṭa*ġılu*ben yatur
Eylemen cā*nı*na *ṭo*ḳın*dı* ṣatur

95. İlerü geldi muṣḥafı[23]
Gördi bir *sa*ṭır ya*zılu* ol ḫafī

96. Ṭopraḳ üstin*de* demiş kim ey ata
*Bi*ze sen ey*le* meded *bu* ḥasrete

97. Kāfir *i*rüp *bi*zi *e*sīr etdiler
Aldılar maġrib yo*lına* getdiler

98. Sürdiler *bizi* e*lü*müz bağlayu
Uş yo*la* girdük gi*de*rüz ağlayu

99. *De*de*me* bizden selām ey*le* hele
*Bi*ze kim ḳurtılma*ġa ḳıla çā*re

100. *Zīrā* (kim)[24] Taŋ*rı*’nuŋ ḥabī*b*[25]*i* oldurur
Cümle dert*lüle*re *ṭa*bīb oldurur [67b]

[Mecmuadaki ayak kelimesindeki şīr-i Ḥaḳ ifadesinden anlaşılacağı üzere bir varakı (2 sayfa, 22 beyit) eksiktir.]

101. Söz öküşdür çünki ‘Ad(e)n’*e*[26] irdiler
Bir uluġ şehr-*i* mu‘azzam gördiler

[23] Mısra eksik yazılmıştır.
[24] Fazla heceden ötürü vezin aksamaktadır.
[25] ṭabībi şeklinde yazılmıştır.
[26] Fazla heceden ötürü vezin aksamaktadır.

102. Burc u bā*r*u cümles*i* seng-*i* ruḫām
Endi *şehi*rüŋ ö*ŋine* ol hümām

103. Görd[i] *ḳapu*lar ‘azīm yavlaḳ yüce
Çīn [u] pūlād ṣayḳal olmuşdur nice

104. Göz ḳa*ma*şur ol ḳa*puya* baḳmaġa
Şu‘lesinden gün urur *u*yaḳmaġa

105. Ol ḳa*pu ö*ŋünde var meydān ulu
Anda gel*di* ‘*A*mir ‘*A*lī baḫtulu

106. Aḫşam *idi* çünki bun*da* geldiler
Ol gi*ce* ol *a*ra*da* diŋlendiler

107. Çün ṣabāḥ oldı yene ṭurdılar[27]
*E*ki(si)[28] *daḫı a*rıġ ābdest aldılar

108. Ḳıldılar erten namāzın ẕikr ile
El gö*tü*rüp du‘*ā ḳı*lıp şükr ile

109. Çün namāzdan fāriġ ol*dı* ol ‘Alī
‘*A*mir-*i* Mey*ye* de*di* kim ol velī

110. Emdi şā*ha ni*ces*i* varmaḳ gerek
Ya e*ki* oġlum nec*e* ṣormaḳ gerek

111. *‘A*mir eydür ‘*Alī’ye* kim *ṭu*ralum
*E*kimüz şehr-*i* ‘Aden*’e va*ralum [68a]

112. *Ṣo*ralum (ol)[29] *eki*si ḫālin *gö*relüm
Ḳande *ise dü*rişüp ḳur*ta*ralum

113. ‘*Alī* eydür *ni*ce *vara*lum aŋa
‘*A*mir eydür ben direm tācir saŋa

114. Biz t*āci*rüz *di*meyin*ce* çāre yoḳ
Maṣlaḥat böy*le* durur ey göŋli ṭoḳ

[27] Eksik heceden ötürü vezin aksamaktadır.
[28] Fazla heceden ötürü vezin aksamaktadır.
[29] Fazla hedecen ötürü vezin aksamaktadır.

115. Şāh-ı Merdān *de*di sen bil *bu* işi
*Ṭa*nışurken çıḳdı şehrden bir kişi

116. Gördi ‘*A*lī’y*le* ‘Amir Mey*ye* ṭurur
*İ*l*erü ge*lüp bu*lara* yüz urur

117. Ḫūş selām ver*di* bu*lara* söyledi
Ne ki*şi*lersüz ba*ŋa* eydüŋ dedi

118. Kim bu ‘*A*den *ḳa*pu*sı ö*ŋindesiz
Ne i*şe ge*lüp ṭurursız ey ‘azīz

119. ‘*Alī* eydür tācirüz *bi*lüŋ ḫaber
Mālumuz çoḳ *yü*kümiz la‘l *ü* güher

120. Yer ḳo*la*yın gözlerüz ḳonmaḳlıġa
Şehrde *me*tā‘ ṣatma*ġa* almaḳlıġa

121. Aytdı ḳons*a*ŋuz ne kervān-*serā*ya
Aytdı ṣıġmaz mālımuz ol *a*raya

122. Sen varup şā*ha* sö*zümüzi* eyit
Pādişāh *biz*üm içün *yeye* ḳayıt [68b]

123. *Bi*ze *vire* bir ḳolay yer*de* ḳonaḳ
Tamġa *i*çün göndü*re* hem bir ināḳ

124. *Oḳıya*lar *bi*zi şā*ha va*raruz
Tamġa *ile* armaġanlar *ve*rerüz

125. Ol ki*şi* eydür ḳu*maşu*ŋuz ḳanı
‘*A*mir eydür yolda ḳondurduḳ anı

126. Biz bugün geldük anlar[30] *ya*rın gelür
‘*Alī*’den çün *bu* ḫa*beri* ol alur

127. Geldi ol er sulṭ*āna* ver*di* ḫaber
*De*di gel*di ḫo*calar key mu‘teber

[30] Kelimede vezin aksamaktadır.

128. Yükle*ri ḳamu*sınuŋ ḳıy*me*ti ṭaş
Çīn*ī* bezlerdür sırtıdaki[31] ḳumaş

129. Yüklerin ḳondurmış ayruḳ kendüler
Ḳonma*ġa ḳo*laylu *yere* geldiler

130. Ben bu*la*ruŋ[32] ḥāli*ni* ṣordum bilip
Pādişā*ha ḥa*ber ey*le*düm gelüp

131. *Ba*ŋa *dedi*ler ki *yüri* şehre var
Ḳıṣṣa*muzı* anda ey*le* āşikār

132. Kim *şāha* tam*ġa* içün çoḳ armaġan
*Bi*le *ge*türdük ṭa*zı*lar*la* ṭoġan

133. Şāh eşit*di* şā*d*-kām ol*dı* ‘azīm
*Vi*ri*bidi* ‘*Alī’ye* ḳullar delim [69a]

134. Bir uluġ ḥā*ci*bi*ni* ṣal*dı* bile
Kim ‘Alī’y*le* ‘*A*mir’*i a*lub(en)[33] gele

135. Geldi ḥācib ‘*Alī’ye* ḳıl*dı* selām
*Gö*rişüp söyleşdiler bir ḳaç kelām

136. *De*di kim *si*zi oḳur şāh-*ı* ‘Aden
*Ḳa*tı*na* oḳur bayıḳ *bu a*radan

137. ‘*Alī aŋa va*ralum *de*yip ṭurur
Düldül*’e* bin*di* ‘Alī *bile* varur

138. Endi Düldül’den emīrü’l-mü’minān
*Bi*lesin*ce* ‘*A*mir[34] Mey*ye* pā*k*-cān

139. Düldül’*i* ṭaş*ra* ḳo*dı* ol şīr-i Ḥaḳ
Düldül’*e* dir ḥāżır olġıl çevre baḳ

140. Olmasun *ki*mesne*ye* el *vi*resin

[31] Kelimede vezin aksamaktadır.
[32] Bulavrun şeklinde imnal edilmiştir.
[33] Fazla heceden ötürü vezin aksamaktadır.
[34] Kelimede vezin aksamaktadır.

Biz ne iş ḳıl*du*ġumız çün *gö*resin

141. Ben gi*rü*rem *i*çe*rü* iş *bi*türem
Tā ki *Ḥa*san [*u*] Ḥüseyn[*'i*] ḳurtaram

142. Tedbīr *i*den Ḥaḳḳ'ı yād etmeye[35]
Lā-cerem ṭut*du*ġı *işe* yetmeye

143. İy ḳarındaş [Taŋrı*'yı*][36] çün *o*ŋasın
*Sa*ŋa farżdur Taŋrı *a*dın *a*ŋasın [69b]

144. Taŋrı'nuŋ *a*dın aŋan iş *bi*türür
Taŋrı *a*dın aŋmayan baş *yi*türür

145. Çünki '*A*lī aŋma*dı* Taŋ*rı* adın
Gör n'olur ḥā*li* işit söz büny*ā*dın

146. Şāh-ı Merdān *i*çe*rü* gir*di* revān
Şāhı gör*di* taḫtda *otu*rur hemān

147. Çevre begler pehlevānlar bī-ḳıyās
Ḳarşu *ça*vuşlar ş*āha* ḳılur(lar)[37] sipās

148. Şīr-i Ḥaḳ sulṭānı gör*di* dinmedi
Bir du'ā ḳıl*ma*ġa *yöni* dönmedi

149. İkr*ā*m *i*düp verme*di* hem bir selām
İ'tibār *i*düp de*medi* bir kelām

150. Şāh baḳup '*A*lī'ye ol dem ditredi
*Ḳa*ḳıyup *deve* gi*bi* key kükredi

151. Döndi *yü*zin *vezīre* at*dı* hümāy
Ne 'acāyib bī-edeb *bu* ejdehāy

152. *De*di gir*di bu* benüm dergāhuma
Peş ḳomaz *ne*dür bu taḫt-gāhuma[38]

[35] Eksik heceden ötürü vezin aksamaktadır.
[36] Eksik kelimeden ötürü vezin aksamaktadır.
[37] Fazla heceden ötürü vezin aksamaktadır.
[38] Eksik heceden ötürü vezin aksamaktadır.

153. Ḳılma*dı* heç ḳarşu*ma* bir ‘izzeti
Yoġ imiş sulṭānla*ra* heç ḥürmeti

154. Ey vezīr ṣorġıl adın *ne*dür disün
*Ni*redendür mevl*ūdini* söylesün [70a]

155. Beŋzemez tā*ci*re hergīz ṣūreti
Cānum(ı) oy*na*dur bu *e*rüŋ heybeti

156. *Vezī*r eydür *ne* ṣorarsan *bu*nı sen
*Gö*ricek bildüm bunı ben[39]

157. Ṣā*h* eydür kimdürür *bu ya* vezīr
*Vezī*r eydür ol ‘Alī’dür ey nezīr

158. Ol e*ki* oġlan ki zindān eyledük
Cānların bend *i*le giryān eyledük

159. Budurur ol [*e*ki][40] oġlan *a*tası
Ṣāh eşit*di* aytdı *i*şüm *o*ŋası

160. *Vezī*r eydür bir ḥi*le ge*rek buŋa
Ta ki *ḥi*ley*le* bu müşkil iş oŋa

161. *Ṣo*raram evvel ne*ye* gelmişdürür
*E*ki oġlan(ı)[41] bunda *ne* bilmişdürür

162. *Da*ḫı andan ṣoŋra mekr *[ü]* āl idem
Bir ‘acāyib resm i*le* ef‘āl idem

163. Ṣāh ayıt*dı* emdi ḥālin ṣor buŋa
Eydiversün *ne* söz*i* vars*a* saŋa

164. *Vezī*r eydür kim ‘Alī’*ye* ey ‘Arab
Ne iş *i*çün bunda sen geldüŋ ‘aceb

165. Ḫod bi*lü*rem ben se*ni* kim ‘*Alī*’sin

[39] Eksik hecelerden ötürü vezin aksamaktadır.
[40] Eksik kelimeden ötürü vezin aksamaktadır.
[41] Fazla heceden ötürü vezin aksamaktadır.

Muṣṭafā *güye*güs*i* ol *vel*ī*s*in [70b]

166. Gizle*me*gil kendü*ziŋi* söylegil
Ne i*ş*e geldüŋ ḥikāyet eylegil

167. Çün vezīrüŋ *sö*zin *e*şit*di* ʻAlī
Söyle*di Ḥa*san Ḥüseyn aḥvālini velī[42]

168. Aytdı anlar bunda gelmişler esīr
*Ṭu*tuben zindāna urmış *bu* emīr

169. Ben bu *işi bi*lüben bindüm ata
Anla*rı* al*ma*ġa geldüm ey ata

170. *Vezī*r eydür şā*d* geldüŋ *ye*me ġam
Uş ge*le* oġlanlaruŋ *daḥı* bu dem

171. Gerçe anlar şāha *e*sīr geldiler
*Ye*ne bunlar şehden *e*mān buldılar

172. Pādişāhuŋ var i*di eki* ḳızı
Sözle*ri* ḳand *gü*ne*şe* beŋzer yüzi

173. *E*kis*i*n[*i*] *e*ki oġ*luŋa* gerek
*Ve*rüben *dü*gün idem der tezrek[43]

174. *Şü*kür olsun bāri siz *de* geldüŋüz
Bu dügün *i*çinde *bile* olduŋuz

175. *Ya*rın anlar *da*ḫı bun*da ge*leler
Çün se*ni* bun*da* i*dü*ğüŋ *bi*leler

176. Uş ḫaber get*di* gelürler *o*turuŋ
*Di*di ḫᵛān-sālar ḫᵛān getürüŋ[44] [70a]

177. Vardı ḫᵛān-sālar getür*di* ḫᵛān-ı ḫāṣ
*Ṣa*ġa *ṣola* ḫᵛān döküld*i* bī-ḳıyās

[42] Burada vezin gereği kelime "ḥālin velī" olmalıdır.
[43] Kelimede vezin aksamaktadır.
[44] Eksik hecelerden ötürü vezin aksamaktadır.

178. ‘*Alī’*-y-*le* ‘*A*mir ö*ŋine* geldi hem
*Di*diler *bile* o*tu*ruŋ siz behem

179. Ḫ^{v}ān dökül*di* ḫāna *dedi*ler ṣalā
Ol ‘Alī’nüŋ ḫālin(i)[45] diŋ*le ne* ola

180. Çün ye*meġe u*lular el urdılar
El çe*kü*ben ‘*Alī* ‘*A*mir ṭurdılar

181. Gördi şāh *ve*zīr bu(n)lar[46] *ye*mez aşı
*Vezī*r eydür ‘*Alī’ye* ey ḫūş kişi

182. [Siz][47] yegil *bu* ni‘me*ti ṣu*nup aluŋ
Ol emīrü’l-mü’minīn eydür bilüŋ

183. *Ye*yes*i* ol dem yeyem kim *bi*lesiz
Siz i*le*yüm*de* īmā*na ge*lesiz

184. *Vezī*r eydür sen yegil ḫā*nı* hele
Ṣoŋra sen *ne* der iseŋ ol ola[48]

185. Ger ḫā*nu*muzdan yemez *i*seŋ özüŋ
Biz da*ḫı ṭuta*mazuz *se*nüŋ sözüŋ

186. *Zī*rā dostuz *de*gülüz aġyāruŋuz
*Söz*ü*me* olsun sizüŋ iḳrāruŋuz

187. Çün eşit*di* uş bu *sözi* [ol][49] ‘Alī
*Ye*mek *i*çün ol ḫ^{v}*ā*n*a* ṣun*dı* eli [70b]

188. ‘Amir[50] Mey*ye* çünki *bile ye*di ḫān
*Gi*c*eye de*gin otur*dı*lar ol[51] gün

189. Ne Ḥasan geldi ve anda ne Ḥüseyn

[45] Fazla heceden ötürü vezin aksamaktadır.
[46] Kelimede vezin aksamaktadır.
[47] Eksik kelimeden ötürü vezin aksamaktadır.
[48] Mısrada eksik heceden ötürü vezin aksamaktadır.
[49] Eksik kelimeden ötürü vezin aksamaktadır.
[50] Kelimede vezin aksamaktadır.
[51] Kelimede vezin aksamaktadır.

Diŋle ne ḥāl geldi ol ‘Alī’ye sen

190. Ṣordı birḳaç kim ḳa*nı* oġlanlarum
Ol e*ki gö*züm n*ūrı* ol cānlarum

191. Ṣāh vezīr *a*yıtdılar im*di* gele
Ger bugün gelmez i*se ya*rın gele

192. *Gi*c*eye de*gin bu*ları* egledi
Ṣīr-i Ḥaḳ oġlanla*rı*n[*ı*] üŋledi

193. Aḫşam ol*dı* cümle begler ṭurdılar
Her bi*ri* yer*lü* ye*rine* vardılar

194. Ṣāh buyur*dı* kim ‘Alī’*ye* bir ura
Düzdiler ol*ma*ġa an*da* ey dede

195. ‘Amir[52] Mey*ye ve* emīrü’l-mü’minīn
Vardılar *ota*ġa bunlar ey emīn

196. Diŋle gör *vez*īr ni*ce* ḳıl*dı* ḥile
Ādemüŋ fi‘lin için*de* kim bile

197. *Ve*zīr eydür ‘*Alī ile* ‘Am*r* gör
*E*ki*sini* ṭutma*ġa* bir *ö*rü ṭur

198. *Ṣa*lalum birḳaç ki*şi* yetsün bu dün
Ol e*ki*sin ḳarvayup ṭutsun bugün [71a]

199. Ṣāh eyit*di* sen bilürsen *ya* vezīr
Ṭurdı *ye*rinden hemān-dem ol ḥaḳīr

200. Biŋ ki*şi ya*raḳlu *a*lup getdiler
‘*Alī’ye va*rup eşit kim n’etdiler

201. Ol gi*ce* ol Ṣāh-ı Merdān ol ‘Alī
Ṣāh ḳatından çünki get*di* ol velī

202. *O*ta*ġa* gel*di* eşit kim n’eyledi
Bir ḫayāl geç*di* öŋinden söyledi

[52] Kelimede vezin aksamaktadır.

203. Kendüz*ine de*di kim ey nā*m*-dār
Görme*di* sen*ci*leyin bu rūzigār

204. Ḳande kim ol *a*dıŋ *e*şitse gibr-i dūn
Heybetiŋden *ḳa*mu *ulu*lar zebūn

205. *Sa*ŋa beŋzer gelme*di* ʿālemde er
Gösterürsin ḳande *va*rursaŋ hüner

206. Kendüz*in*[*i*] gördi aŋ*madı* Ḥa(ḳ)ḳ'ı
Diŋle im*di* ḥāli n'olur ey faḳı

207. Çün ya*taġa* geldi anlar ol gice
Yatdılar *o*turma*dı*lar ey ḫoca

208. Çün ḳażā-*yı* āsumān işledi[53]
Yatdılar *eki*si uy*ḳu* başladı

209. Başdı ġaflet bunla*rı* get*di* mecāl
Geldi biŋ er *i*le *vez*īr bed-ḫışāl [71b]

210. *Ḳa*pu*yı* pinhā*n* ol dem açdılar
'*Alī*'nüŋ üst*i*ne ol dem üşdiler

211. Ṭāḳa*ti* ḳal*ma*dı bir ḥayḳırmaġa
Ya ba*şa* 'aḳlın de*rü*ben ṭurmaġa

212. '*Alī*'-y-*le* '*A*mir'i ol dem ṭutdılar
*E*kisin *daḫı* giriftār etdiler

213. Çün 'Alī ken*düzi*n*i* gör*di* esīr
Döndi eydür '*A*mr'*a* kim *ne*dür bu sır

214. *Ne* gücüm ḳal*dı* ne *çı*ḳar āv*ā*zum
Ne ḫ*ū*[d][54] ṭāḳat *ge*tür*i*bil*di* özüm

215. '*A*mir eydür Taŋrı'dandur *bu* bize

[53] Mısrada eksik heceden ötürü vezin aksamaktadır.

[54] Vezin gereği ḫūd'un d'si düşürülmüştür.

‘*Alī* eydür nefsümüzden(dür)[55] *bu* cezā

216. *Zīrā* ben etdüm muḫālif bir ḫayāl
Verdi *a*nıŋ’çün (bu)[56] belā*yı* Ẕü’l-celāl

217. Böyle *de*yüp ‘*Alī* istiġfār ider
Aldı *vez*īr ‘*Alī* (ve)[57] ‘*A*mir’*i* gider

218. İltdiler bendiyle pādişāhuŋ[58] *ḳa*tına
Baḳdı sulṭān çün ‘Alī’nüŋ *ya*tına

219. *De*di kim *nite* durur ḥālüŋ bu dem
*Bu*yuram kim *se*ni *ḳıla*lar ‘adem

220. Geldüŋ ol oġlanlaruŋ ḳurtarmaġa
*Bu*radan *a*lup e*lüŋe* varmaġa [72a]

221. *Zīrā* (ki*)* sen *daḫı* belā*ya* uġraduŋ
Kendü *e*lüŋ*le* ci*ge*rüŋ ṭaġladuŋ

222. *Bu*yuram *bu* dem se*ni* öl*dü*reler
*Ḳa*nu*ŋı bu* ṭopru*ġa* ṭol*du*ralar

223. ‘*Alī* eydür şāha ey şeh*r*-yār[59]
Bu belā benden ba*ŋa*dur āşikār

224. *A*zacuḳ benlik çoḳ iş et*di* baŋa
*He*le şim*di* nesne *dime*zem saŋa

225. *Ne* ki *e*lüŋden gelür*se ba*ŋa ḳıl
Kim yarın ben *sa*ŋa *ḳı*yam eyle bil

226. Şāh eşit*di ḳa*ḳıyup gel*di* revān
Öldü*rü*rem *se*ni der *ya* pehlevān

227. *Bu*nı *de*yip cell*āda* ḥükm eyledi

[55] Kelimede fazla heceden ötürü vezin aksamaktadır.
[56] Fazla kelimeden ötürü vezin aksamaktadır.
[57] Fazla kelimeden ötürü vezin aksamaktadır.
[58] Vezin gereği şāhun şeklinde olmalıdır.
[59] Mısrada eksik heceden ötürü vezin aksamaktadır.

Çek ḳılıc ur ‘*Alī*’nüŋ boynın dedi

228. Çekdi cellād tīġ ‘Alī’*yi* çalmaġa
Öldürüp *a*nıŋ c*ānını* almaġa

229. Nāgehān ġavġā belür*di* ḳopdı ün
Şeh*r* ḥal*ḳı* oldı bir kezden cünūn

230. *E*şidil*di* ṭaşradan āvāz-ı kūs
Toz gö*ge* oy*na*dı hem-çün ā*b*nūs

231. Şāh ayıt*dı ne* ḥikāyetdür görüŋ
Ḳoŋ ‘Alī’*yi* tīz ba*ŋa ḫa*ber verüŋ [72b]

232. *Ḳo*dı cellād ‘*Alī’ye* tīġ urmadı
‘*A*mr’i *daḫı* hem ḳo*dı* öldürmedi

233. Ṭaşra ḥācib*le*ri *gö*rüp vardılar
Hep ‘Arab bir *u*lu *çeri* gördiler

234. Ṣordılar kim *ne* ki*şi*lersiz ḳamu
Maḳs*ūdu*ŋuz nedür kim eydüŋ ‘amū[60]

235. Ol çerīden bir mübāriz söyledi
Muṣṭafā aṣḥābla*rı*yuz biz dedi

236. ‘*Alī* ardın*ca* Resūl ṣal*dı* bizi
Uş gelin*ce* bunda iz*le*dük izi

237. *Bi*ledir *E*bū Bekir ‘Oṯmān ‘Ömer
On ye*di* biŋ *çeri*dür hep şīr-i ner

238. Ṭalḥa’dur *Zü*bey*r* hem Ḫālid [b.]Velīd
Mālik Eşter’dür muḳaddem pīr mezīd

239. ‘*A*mr i*le* ‘*A*lī gi*di*cek ol zamān
*Çe*ri göndürmüş i*di* Faḫr-*i* Cihān

240. Kim ‘Alī ardınca bunlar *va*ralar
Deri*le* bir yerde ol āvāreler

[60] Mısrada eksik heceden ötürü vezin aksamaktadır.

241. Bunlar *idi* kim o dem*de* geldiler
Çünki ḥācibler bu ḥā*li* bildiler

242. Tīz ḫaber ver*di* bular *ge*lüp şehe
*De*diler gel*di* çeri düşmüş rehe [73a]

243. Ol Muḥammed leşke*ri*dür *bu* gelen
*E*şidüp şükr(i)[61] etdi ‘*A*lī ol zamān

244. Şāh ayıt*dı* pes bu*ları n’i*delüm
*Vezī*r eydür bend-i zindān *i*delüm

245. İlle kim uş*bu* küç*ü*cük *kö*sece
*Bu*nı bend dutman n’i*de*lüm ayt nice

246. Her ne dür*lü* baġlar *i*seŋ *bo*şanur
Dünyā ḫal*ḳı bu* ki*şi*den *ü*şenür

247. *Bu*nı ṣan*duġa* ḳoy*a*lum *de*di şāh
Kim o*la* ṣanduḳ için*de bu* tebāh

248. Şāh buyur*dı* ḳulla*ra* kim verdiler
Şāha bir ṣanduḳ düzüp *ge*türdiler

249. ‘*A*mir*’i* baġ*lu*[yu][62] ḳoy*dı*lar aŋa
‘*Alī* baḳ*dı bu* i*şe* ḳal*dı* ṭaŋa

250. Aytdı eltiŋ ḫazne*ye* ḳoŋ bir yere
*Gö*relüm kim zārī*sine* kim ire

251. *Ki*lī*d u*rup ḫazne*ye e*letdiler
Ṣanduḳ iç*re* ‘Amr’i *ḳo*yup getdiler

252. Hem ‘Alī’*yi da*ḫı ol şāh-*ı* ‘Aden
Atdı bir *ḳuyu*ya kes*me ḳa*yadan

253. *A*nı *daḫı* anda zindān eyledi
Döndi andan begler*ine* söyledi [73b]

[61] Kelimede fazla heceden ötürü vezin aksamaktadır.
[62] Eksik heceden ötürü vezin aksamaktadır.

254. Kim leşkeri[63] cem‘ i*di*ŋüz *va*ralum
Ol gelen ḳav*me* öz*ü*miz(i)[64] *u*ralum

255. Ol Muḥammed *çe*risin *ṭağı*dalum
*İ*şimüz andan ṣoŋra[65] saġ *i*delüm

256. Böyle *de*yip ‘arż ider yüz biŋ çerī
Kūs urup ṭaşr*a*[ya][66] çıḳ*dı*lar varı

257. Muṣṭafā’nıŋ leşke*ri*n[*i*] gördiler
Birbi*rine* ḳarşu ḳar*şu* ṭurdılar

258. *Ça*lınur ṭabl [*ü*] naḳ(ḳ)ā*re*ler urur
Meyd*ā*n aç*dı*lar mübārizler girür

259. Ġāzīlerden bir ṣaḥā*be* nī*k*-nām
Depdi at meydān[a] gir*di* [ol] zamān[67]

260. *A*dı Ebyāż lu‘b-ı cevlān eyledi
[Ol][68] na‘*ra* ur*dı* mübāriz *di*ledi

261. Bir k*ā*fir *begi* atın sür*di* aŋa
Ver ṣa*la*vāt n’etdiler aydam saŋa

262. Süngü dürt*di* Eby*āż’a* kāfir la‘īn
Red*d* ḳıl*dı* ġāzī *a*nıŋ ḥamlesin

263. Nevbet ir*di* Eby*āż*’*a* ṭar*tı*dı tīġ
Kāfi*ri* çal*dı* başından bī-dirīġ

264. *E*ki pā*re* eyle*di* ol dem anı
Vardı ṭosṭoġ*rı* cehen*neme* c*ā*nı [74a]

265. Bir da*ḫı* sür*di* a*nı da*ḫı* çeler

[63] Kelimede vezin aksamaktadır.
[64] Kelimede fazla heceden ötürü vezin aksamaktadır.
[65] Kelimede vezin aksamaktadır.
[66] Kelimede eksik heceden ötürü vezin aksamaktadır.
[67] Musrada eksik hecelerden ötürü vezin aksamaktadır.
[68] Eksik kelimeden ötürü vezin aksamaktadır.

Orta *ye*rinden a*nı iki* böler

266. Birbi*ri* ardınca beş kāfir la'īn
Girdi meydā*na* düşür*di* ol la'īn

267. Şāh a*nı* gör*di* ve *ḳaḳıdı* ḳatı
Bir kezin ḥam*le* ḳı*lu*ŋuz hep dedi

268. Ḳayna*dı* deryā gi*bi* kāfir şuyı
İslā*m'a* ḥam*le* ḳılıp et*di* hayı

269. Ġāzī*l*er *daḫı* ṣa*la*vāt *ge*türüp
Ḥamle ḳıl*dıl*ar 'alemler *gö*türüp

270. Başla*dı*lar *e*ki leşker *ḳa*tı cenk
Yer yerin iş*le*di tīġlar āb-ı renk

271. *Çe*kilüp yaylar atıl*dı ni*ce oḳ
Süngüden oḳdan ni*ce*ler oldı yoḳ

272. Kūs [u] naḳḳā*re* [ü] burḳ *u* ṭabl u zenc
Cenk ider*di* yoġ i*di* bir *ki*şi dinc

273. Ġāzī*lere* Ḥaḳ i*di ḳı*lan yāri
Bunla*ra* ṭur*ma*dı kāfir eri

274. Aḫşam *i*rin*ce* çalış*dı* her [ne] var
*Gi*ce ol*dı* ṭabl *ā*sāyiş urdılar

275. Şınma*ġa ya*ḳın i*di* kāfir ḳamu
Bunlar aḫşam bedre ir*di* ey 'amū [74b]

276. Ġāzī*lerü* gördi kāfir döndiler
Kendüler *daḫı* ge*lü*ben ḳondılar

277. Şāh ḳo*nu*ben begler*i* cem' eyledi
*Ṭa*nışup rāzın bu*lara* söyledi

278. Kim Muḥammed leşker*i* erdür ḳatı
[Ol][69] çerim *aŋa* getürmez ṭāḳati

[69] Eksik kelimeden ötürü vezin aksamaktadır.

279. *Ne* ḳıl*a*lum eydüŋ im*di* yā emīr
Pādişāh*a* söyle*di* ol dem vezīr

280. Kim bu *gice* biz şe*bi*ḫūn *i*delüm
Muṣṭafā'nıŋ leşkerin *ṭaġı*dalum

281. Maşlıḥat *bu*dur de*yü*ben ṭurdılar
Sünnī*lere* kendü*le*rin urdılar

282. *Ṣaḥā*bīler *da*ḫı ol*dı*lar süvār
Oldı düz iç*re* ḳıyāmet āşikār

283. Ṭon gi*yü*ben ol çe*ri* ṭart*dı* ḳılıç
Ṭoġra*dı* bir*bir*i*ni* ṭur*ma*dı heç

284. Cenk ider bunlar ḳırar[lar][70] birbirin
Sen eşit bir söz da*ḫı yene* şirin

285. Şehr için*de* aydalum bir söz daḫı
Ver ṣa*la*vāt Muṣṭafā'*ya* ey aḫī

286. Şeh*r i*çin*de* üç 'ayyār var idi
*Ü*çi *daḫı* uġrı *ve* ṭarrār idi [75a]

287. *Gi*ce gündüz işle*ri ye*mek ḥarām
Bir gi*ce* dur*dı* ol *üçi* ve's-selām

288. Gördiler kim şeh*r* issüz yoḳ(dur)[71] beşer
Ṭaşra *çı*ḳıp *e*kis*i ḳı*lur ḥaşer

289. Birbi*rine* bunlar eydür *zi*hī dem
*Ṭu*ruŋuz ḫazn*e*ne *ura*lum ḳadem

290. Şeh*r* issüz(dür)[72] ḫazne*ye* girmek gerek
Ḫazne*de* ḳıymetlüler dermek gerek

291. Dem bu demdür kim a*la*vüz māl ü genc

[70] Kelimede eksik heceden ötürü vezin aksamaktadır.
[71] Kelimede fazla heceden ötürü vezin aksamaktadır.
[72] Kelimede fazla heceden ötürü vezin aksamaktadır.

Dünyā*da* gör*me*yevüz bir *da*ḫı renc

292. Böyle *de*yüp *ḫazineyi* deldiler
Bir u*lu* ṣanduḳ içinden aldılar

293. *De*diler *i*çinde*ki ye*ter bize
Götürdiler[73] ḫūş ḳulaḳ ur *bu* söze

294. Üçi bir ḫalvet yere vardılar[74]
Ṣanduḳ aġzın açma*ġa o*turdılar

295. *Bi*ri eydür *bu* gümüş *mi ki* ʻaceb
*Bi*ri eydür altun *ola* bī-taʻab

296. *Bi*ri eydür ḳıymetī ṭaşlardurur
Açdı ṣan*du*ḳuŋ kilīdin el urur

297. Ṣundı *e*lin kim çıḳ*ara* ḳıymeti
ʻ*A*mr içinden ṣıçra*dı* gör ḥikmeti [75b]

298. Ṭaşra gel*di de*yüben yār-*ı* hümā
Şük*r* kim ḳılduŋ ʻināyet cānuma

299. Gördiler māl *ye*ri*ne* çıḳ*dı ā*dem
Ḳorḳdılar ol *ü*çi *daḫı* iy dedem

300. ʻ*A*mir ol dem ḫançer*i* al*dı* ele
Ḥamle ḳıl*dı* bunla*ra* gör *ne* ola

301. Aytdı īmān *ge*türüŋ yoḳ*sa* bu dem
*Vücūdu*ŋuz şehri*ni* ḳıldum ʻadem

302. Bunlar ol dem tez i*lerü* geldiler
ʻ*A*mr e*le*yin*de* īmā*na* geldiler

303. ʻ*A*mir eydür ʻ*Alī* eydüŋ ḳandedür
Aytdılar bir *ḳu*yunuŋ *i*çindedür

304. ʻ*A*mir eydür gösterüŋ *anı* baŋa

[73] Kelimede vezin aksamaktadır.

[74] Mısrada eksik heceden ötürü vezin aksamaktadır.

Ḳurta*ra*lum *bi*le *vara*lum aŋa

305. Ṭurdı üç *kişi* bi*le* ‘Amr ol zamān
Geldiler ol *a*ra*ya* bunlar hemān

306. ‘*Alī*’*yi ḳuyu* için*de* buldılar
Tīz kemend *ile* yu*ḳaru* aldılar

307. ‘*Alī* gör*di* ‘Am*r bile* üç kişi
Ṣordı kimlerdür bular ayt *bu* işi

308. ‘Amir eydür uġrılardur yā ‘Alī
Aldılar māl[dır][75] de*yü*ben ey velī [76a]

309. Acdılar ṣan*du*ḳı ben çıḳdum revān
Gördi bunlar *be*ni ol*dı* Müslimān

310. ‘*Alī* eydür imdi *ḳanı* Ẕü’l-fiḳār
Ya da*ḫı* Düldül atum iy nā*m*-dār

311. ‘*A*mir eydür bilmezem iy şīr-i Ḥaḳ
Uġrılar eydür eyā ṣāḥib-varaḳ

312. Ẕü’l-fiḳār’uŋ şāh serāyın*da* durur
Düldül *a*tuŋ ṣaḥr*āda* otlar yürür

313. Şāh a*nı* dutmaḳ di*ledi* ṭurmadı
Getdi ol kims*e*ye *bo*yun virmedi

314. ‘*Alī* eydür *Ḥa*san [*u*] *Ḥü*seyn ḳanı
Aytdılar şāh zind*āna* ur*dı* anı

315. ‘*Alī* eydür gösterüŋ zindānı tīz
Aytdılar *yüri* var*a*lum ey ‘azīz

316. Sürdiler zindāna *bile* geldiler
*Ḥa*san [*u*] *Ḥü*seyn[‘i] an*da* buldılar

317. ‘*Alī* al*dı* anla*rı* dön*di* yene
Geldi ol *gice* serāyuŋ *ö*ŋine

[75] Kelimede eksik heceden ötürü vezin aksamaktadır.

318. Gördi *ḳapuda* o*tu*rur perdedār
Daldı gir*di i*ç*erü* ol nā*m*-dār

319. Perdedār el *ḳı*lı*ca* ur*dı* revān
*A*nı *göri*cek ḳa*ḳıdı* (ol)[76] pehlevān [76b]

320. Urdı bir muşt beynisin bürrān eyledi
Acdı *ḳapu* taḫtı *eleyi*ne geldi[77]

321. Ẕü'l-fiḳār*'ı* aşlu gör*di* aldı tīz
Ṭaşra gel*di* iy ye*ne* andan 'azīz

322. *Di*le*di* na'*ra* u*ra* şeh*re* düşe
Şehr için*de* kāfir *ile u*rışa

323. '*A*mir eydür '*Alī*'*ye* bir dem ṭuruŋ
Ṭaşra cenk āvāzı var *anı* görüŋ

324. Ben gö*re*yim na'ra andan *u*rasın
Ṭaşra çalış var ise varasın[78]

325. Böyle *de*yüp *yazıya* çıḳ*dı* 'Amir
Ṭaş yüz*ine ya*zınuŋ baḳ*dı* 'Amir

326. Gördi cenk var geldi *dedi* '*Alī*'ye
Taŋrı'nuŋ ars*la*nı gerçek *ve*l*ī*ye

327. '*Alī* al*dı Ḥa*san [*u*] *Ḥü*seyn ile
'Am*r* [Mey*ye*] [79]*da*ḫı üç 'ayyār bile

328. Ḳal'anuŋ *ḳapu*sı*na* gel*di* bular
*A*çuben *ḳapu*yı ṭaş*ra* geldiler

329. Gördiler ġāzīle*re* kāfir eri
Pes ḫū*n* etmiş *u*rışur *eki* çeri

[76] Fazla kelimeden ötürü vezin aksamaktadır.
[77] Kelimede vezin aksamaktadır.
[78] Mısrada eksik hecelerden ötürü vezin aksamaktadır.
[79] Eksik kelimeden ötürü vezin aksamaktadır.

330. Şāh-ı Merdān na‘ra ur*dı* ra‘*d*-vār
Lerze*ye* gel*di* yer *ü* gök her çi var [77a]

331. *Ş*anasın gök gürle*di ya*rıldı yer
Düldül at ir*di* ‘Alī’*ye* hemçü şīr

332. Şıçra*dı* Düldül’e bin*di* pehlevān
Ẕü’l-fiḳār*’ı* çekdi *ya*lıŋ ol zamān

333. Kāfirüŋ *ḳula*ġı*na* ir*di* bu ün
Ḳorḳudan her *bi*ris*i* ol*dı* cünūn

334. Cen*k* ḳop*dı* ḳalma*dı* şın*dı* çerī
Döndi *bile* şehre ḳaç*dı* begleri

335. Dökdiler ṣancaḳ ‘alem bergüs*t*vān
Şehre *g*irüp *ḳa*pu yap*dı*lar revān

336. Ṣubḥ olun*ca* ṭaşra kāfir ḳalmadı
Kimse *bula*ruŋ *ā*s̱ārın bulmadı

337. Pādişāh eydür vezī*re yā* vezīr
Bu ne ündür *ne* ḳıyāmet dār u gīr

338. *Vezī*r eydür bilmezem görmek gerek
Cādılıḳ *mı*dur(ur)[80] bu*nı* ṣormaḳ gerek

339. *Da*ḫı *he*nüz *bu* söz ol*ma*dın temām
Geldi *ḫa*ber şāha ver*di* bir ġulām

340. *De*di ‘*Alī ve* Ḥüseyn *ile* Ḥasan
Ḳurtılub getmiş bunlar ḳal esen [81]

341. Geldi bir ḳul *di*di kim ḫazneŋ delüp
Uġrılar māl *ye*ri*ne* ‘*A*mir alup [77b]

342. Getmiş *idi bi*lesin iy pādişāh
*E*şidüp şāh-*ı* ‘Aden ey*le*di āh

[80] Kelimede fazla heceden ötürü vezin aksamaktadır.

[81] Mısrada eksik heceden ötürü vezin aksamaktadır.

343. Aytdı *beze*nek ḳal‘*a* çoḳ āletin
*Ça*lış*a*lum *ṭu*tuŋuz *ḥa*ḳīḳatin

344. Böyle *de*yüp burca bin*d*iler demür
Şehri *ṭoladı* i*çi* ḫandaḳ çamur

345. *Be*zeyüp bur*cı* ḳa*mu* kāfir ṭurur
Ġāzīler hep ḳal‘a*ya* ḳarş*u* ṭurur

346. *Gö*rişüp şor*dı*lar an*la*ruŋ ḥalin
Şāh-ı Merdān eydi ver*di* aḥv*ā*lin

347. *Ḥa*san [*u*] *Ḥü*sey*n daḫı* gördiler
*Ṣa*vaş *i*çün hep şehre[82] *yürü*diler

348. Üç gün üç *gice* ṣavaş ol*dı* temām
Çāre yoḳ kim şehri *ala* ol İmām

349. *Ḳa*ḳı*dı* ol dem Emīrü’l-Mü’minīn
Endi Düldü[l’den] a*şaġa* ber-güzīn

350. Yetdiler (bir)[83] *ulu* ḳa*ya ge*türdi ol
Şehr e*leyine* revān *gö*türdi ol

351. *Ça*ġırup bir kez de*di* iy ḳavm-i dūn
*Ḳa*pu *a*çup *ge*lüŋ īmā*na* bugün

352. Yoḳsa şeh*re a*taram uş*bu* ṭaşı
Hep ḫarāb *o*lur şehrüŋ[84] *içi* ṭaşı [78a]

353. Şāha *va*rup etdiler gel*di* görür
Geldi *ḳatı* āletin el(i)*ne*[85] urur

354. *De*di *bu*nıŋ *gi*bi bir *ulu* ḳaya
*Ni*te *ata* ol a*nı* şeh*re* ḳoya

355. Böyle *deyü*ben ‘Alī’*ye* aytdı var

[82] Kelimede vezin aksamaktadır.
[83] Fazla kelimeden ötürü vezin aksamaktadır.
[84] Kelimede vezin aksamaktadır.
[85] Kelimede fazla heceden ötürü vezin aksamaktadır.

*Bi*zi sen *ḳo*r[ḳ]utmaġıl iy nā*m*-dār

356. *Ni*tesen ol *ṭa*şı şeh*re a*tasın
Çāre yoḳdur şīrseŋ *a*tuŋ *a*tasın

357. Şīr-i Ḥaḳ *eşi*düben *ḳaḳı*dı key
*Ṭa*şa el *u*rup de*di* Ḳādir u Ḥayy

358. *A*luŋ em*di de*yüben at*dı* şehre[86]
Gördi ol hey*be*ti kāfir ey yere

359. Bir üyük *gibi* ḳa*ya* şeh*re* ener
Ḳorḳup *a*nın cümles*i* dī*ne* döner

360. Endi *ḳaya* şehr için*de* bir yere
Yıḳdı *de*lim evler*ü kü*şük sere

361. Ditre*di* yer ḳal'anıŋ dīvārları
Şaḫ şaḫ *o*lup *ya*rılur ey dīn eri

362. Gördi *bu* hey*be*ti hem şāh-*ı* 'Aden
Aġlayup en*di* a*şaġa* ḳal'adan

363. Acdı şehrüŋ *ḳa*pu*sını* çıḳdı şāh
Geldi öp*di* '*Alī e*lin gerd-i rāh [78b]

364. '*Alī*'nüŋ *ö*ŋinde kes*di* zünn*ā*rı
Geldi īmā*na* gider*di* ink*ā*rı

365. Şeh*r* ḫalḳ*u u*lu *kiçi* ḫāṣ u 'āmm
*E*r ü 'avret *ne* ki var ser*de* temām

366. '*Alī ö*ŋin*de* Müselmān oldılar
Kāfir *i*ken ehl-i īmān oldılar

367. Şīr-i Ḥaḳ *yene* şehrin[87] ver*di* şeha
Cān gerek vermek e*yü söze* bahā

368. '*Alī*'yi leşker i*le* şāh ṭoyladı

[86] Kelimede vezin aksamaktadır.
[87] Kelimede vezin aksamaktadır.

*Ki*lis*e*ler yıḳdı mescid eyledi

369. İl vilāyet *ḳa*mu Müs*li*mān olur
Şāh-ı Merdān *ye*di gün an*da* ḳalur

370. *Se*kizin*ci* gün yaraġ et*di* yola
Şāh ṭoyur*dı* sünnī *çeri*sin m*ā*la

371. Verdi ḫil‘at cümles*ine* genc ü māl
*Di*di *daḫı ne* ḳadar *ge*rekse al

372. Muṣṭafā’*ya* her ne ḳav*mine* daḫı
Virdi yüz biŋ dürri cev*heri* aḫī

373. ‘*Al*ī al*dı* anla*rı* dön*di* revān
Leşker *ile Me*dī*ne* gel*di* revān

374. *Res*ūl *ile gö*rişüp şeh*re* girür
Māl ü gen*ci* cümle yoḳ*sula* virür [79a]

375. *Ḥa*san [*u*] *Ḥü*seyn’i gör*di* Muṣṭafā
Öpdi bun*ları* gözinden ol ṣafā

376. *İ*ki ḥa[ż]ret çün geldi bir yere[88]
Vir ṣa*la*vāt Muṣṭafā peyġambere

377. Söz oldı bu arada ḫat*m* uş
Gör anlar ne cefālar ḳıldı nūş[89]

378. Çekdi bunlar ḳahrı *ve* rāḥatda biz
Fāriġüz şim*di* emīrüz ey ‘azīz

379. *Bi*zim *i*çün bunlar aç*dı* dīn yolun
Çekdi eren(ler)[90] zaḥme*ti* sizler emīn

380. Emdi şükr eyleŋ [ki][91] *size* ġuṣṣa yoḳ
Muṣṭafā’nıŋ ümme*ti*siz Ḥaḳ ṭanuḳ

[88] Mısrada eksik heceden ötürü vezin aksamaktadır.
[89] Beyitte vezin aksamaktadır.
[90] Kelimede fazla heceden ötürü vezin aksamaktadır.
[91] Eksik heceden ötürü vezin aksamaktadır.

381. Hem Naḳīboġ*lu* da*ḫı* miskīn faḳīr
*Resū*l'üŋ ümm*e*tiyem dir ol ḥaḳīr

382. Ḥaḳ Çalab'uŋ bir günāhkār *ḳu*lıdır
Sözde ol 'āṣıḳlaruŋ bül*bü*lidür [79b]

SONUÇ

Bu çalışmayla yeni bir Hz. Ali cenginin tanıtımı yapılarak tür literatürüne katkı sunulmuştur. Eserin dikkat çekici özelliği; 13. yy. sonu ile 14. yy. ilk yarısında yaşamış bir şaire ait olmasıdır. Kaynaklarda Denizlili olarak gösterilen Nakîboğlu'nun Konyalı olma ihtimalinin daha fazla olduğu anlaşılmıştır.

En az 22 beyti eksik olduğunu düşündüğümüz 382 beyitlik cenk-nâme, mesnevi nazım şekliyle tertip edilmiş olup fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbıyla nazmedilmiştir. Şekil özellikleri bakımından gelenek içerisindeki diğer cenk-nâmelerden çok da farklı değildir. Ancak mesnevinin muhtevası, diğer cenklerden farklılık arz eder. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu esere en yakın olanı Yemame cengidir. Ancak her ikisinin de vermek istediği mesaj ve olayların başlangıcı çok farklıdır. Bu cenk-nâmenin diğerlerinden bir diğer farkı da tamamen gerçekçi unsurlarla bezenmiş olmasıdır. Dev, ejderha gibi olağanüstü varlık ve olay yoktur. Tamamen gerçekçi bir hikayedir. Böyle gerçekçi bir konusunun olması, devrine aykırı bir özelliktir. Zira erken devirde yazıya geçmiş cenklerde olağanüstü motiflerin oldukça yoğun olduğu bilinmektedir.

Mesnevi, Eski Anadolu Türkçesi devrinin özelliklerini yansıtmakla birlikte 16. asırda istinsah edilmesinden ötürü ikili imla da görülebilmektedir. Şüphesiz yeni nüshalarının bulunmasıyla eser hakkındaki eksiklikler giderilecektir.

KAYNAKÇA

Açıkgöz, Namık (1988). "16. Asır Sonuna Kadar Divân Şâirleri, I, (Batı Anadolu Şâirleri ve Denizlili Şairler)", *Merkez Efendi Sempozyumu 27-28-29 Haziran,* Manisa: Türk Ocağı Denizli Şubesi Yayınları, s. 111-129

Birekul, Mehmet (2018). "Anadolu Selçuklu Devleti'nde Eğitim ve Konya Medreseleri", *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,* S. 5, s. 85-98

Ceyhan, Âdem (2013). "Hz. Ali Cenk-nâmelerinin Tesirleri ve Yeniden Yazılmaları Meselesi", *Âşık Paşa ve Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Oluşumu Sempozyumu 1-2 Kasım*, Bildiri Kitabı, (Haz: Mehmet Fatih Köksal), s.115-154

Çelebioğlu, Amil (1999). *Türk Edebiyatında Mesnevi (XV. yy.'a Kadar),* İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Çetin, İsmet (1997). *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri,* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ertaş, M. Yaşar (2006). "Ahmed Eflâki'ye Göre Denizli'de İlk Mevleviler" *Afyon Kocatepe Üni. Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 1, s. 83-97.

Köktekin, Kazım (2018). "Eski Anadolu Türkçesinde Manzum ve Kısa Manzum Hikâyeler, Dâsitan-ı Hz. İsa (Cimcime Sultan) ve Dil Özellikleri", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* S. 61, s. 311-335

Köprülü, M. Fuat (1976). *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar,* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Levend, Agah Sırrı (1988). *Türk Edebiyatı Tarihi 1.C,* Ankara: TTK. Yayınları.

Yazıcı, Tahsin (1986). *Ahmet Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri II*, İstanbul: Hürriyet Yayınları

Eserin ilk varakı:

فاطمیه بر لاینه باقاردی سونمکدن یشلری آقاردی
انلری کوزدوکنک تکرانی بکدرهم التون وردی برانی
فقرایه انی اولتدردلر دینه دوشمکی اولشدردلر
دیمیون دوشمکا موذین کرک موذینسک دوشه کوزتر اک
دین بولنده دوشنلر خاص اولور تنکریدن هرنکه دلرسه بولور
دین اریکی اوله کرک کشی دده دین بولنده یوریه دینسه
دینکی صقال اولرسک ای عزیز یولی تمیز اخرتده اولسون یولی
بکدن براینده معاذ اغلی حسن دینکی صقلا یوکوزتر اک
اول قلور جمله دعای مستجاب سوز بودور والله اعلم بالصواب

داستان عدنی در حکایت حسن وحسین

دیکرایدالوم[illegible] اول الله ادنی بشلیالوم دستان بنیادینی

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN BRAND IMAGE AND BRAND LOYALTY IN THE FORMATION PROCESS OF "LOVEMARK" IN A GENERATION Z SAMPLE

"*LOVEMARK" OLUŞUM SÜRECİNDE MARKA İMAJI İLE MARKA BAĞLILIĞI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN Z NESLİ ÖRNEKLEMİNDE İNCELENMESİ*

Doç. Dr. Murat KOÇYİĞİT[1*], Arş. Gör. Büşra KÜÇÜKCİVİL[2]**

[1]Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Konya, Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-2250-415X
*mkocyigit@erbakan.edu.tr, 0545 335 2706

[2]Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Konya, Türkiye
ORCID ID: 0000-0001-6719-8160
**bkucukcivil@erbakan.edu.tr, 0505 134 2830

ÖZ

Günümüz pazarlama konseptleri arasında önemli bir yere sahip olan Lovemark kavramı; gizem, duyusallık ve samimiyeti harekete geçirebilme olarak ifade edilmektedir. Tüketicinin markaya yönelik dikkatini, ilgisini, arzusunu ve isteğini satın alma davranışına dönüştürmesi Lovemark olarak tanımlanmaktadır. Markaların, Lovemark oluşum sürecinde tüketicilerin sevgisini, saygısını, ilgisini ve güvenini kazanarak marka imajını ve markaya olan tüketici bağlılığını artırmaları önem arz etmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı; Lovemark oluşum sürecinde marka imajı ve marka bağlılığı arasındaki ilişkiyi Z nesli örnekleminde incelemektir. Araştırma kapsamında Z neslinin tamamına ulaşmak zaman kısıtı ve örnekleme ulaşım zorluğu nedeniyle mümkün olmadığı için araştırma olasılığa dayalı olmayan örnekleme türlerinden amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, Lovemark oluşum sürecinde marka imajı ve marka bağlılığı ölçekleri Starbucks markası üzerinden kurgulanmıştır. Araştırma, online olarak gerçekleştirilmiş olup araştırmaya katılan n=310 katılımcıya ait veriler üzerinden değişkenler arasındaki ilişkiler test edilmiş ve belirlenen araştırma sorularına cevap aranmıştır. Verilerin analizinde istatistiksel paket programı kullanılarak, betimleyici istatistikler, t-testi ve korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre Lovemark oluşum sürecinde marka imajı ve marka bağlılığı gözlenen değişkenlerinin tanımlayıcı istatistikleri incelendiğinde, katılımcıların ilgili markayı başarılı, güçlü, canlı vb. bulurken, marka bağlılığı gözlenen değişkenlerinin ortalamalarının düşük olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan marka imajı alt boyutlarından samimiyet (r=689; p=,000) ve yeterlilik/coşku (r=,355; p=,000) değişkenleri ile marka bağlılığı arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. T-testi sonuçları incelendiğinde ise cinsiyet değişkenine göre marka imajı ve marka bağlılığı gözlenen değişkenlerine yönelik grup ortalamalarının kadınların lehine olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Lovemark, Marka, Marka İmajı, Marka Bağlılığı, Tüketici

ABSTRACT

The concept of Lovemark, which has an important place among nowadaysmarketing concepts, is expressed as the ability to activate mystery, sensuality and sincerity. It is defined as Lovemark when the consumer turns the attention, interest, desire and desire towards the brand into a buying behavior. It is important for brands to increase their brand image and consumer loyalty to the brand by gaining the love, respect, interest and trust of consumers during the Lovemark formation process. In this direction, the aim of the study is to examine the relationship between brand image and brand loyalty in the generation Z sample during the Lovemark formation process. Within the scope of the research, it was not possible to reach the entire generation Z due to time constraints and difficulty of sampling, so the research was carried out using purposeful sampling method from sampling types that are not based on probability. In the research, the brand image and brand loyalty scales were built over the Starbucks brand in the process of lovemark formation. The research was conducted online, and the relationships between variables were tested over the data of n=310 participants participating in the study, and answers were sought for the determined research questions. Descriptive statistics, t-test and correlation analysis were performed using the statistical package program in the analysis of the data. According to the results of the research, when the descriptive statistics of the variables of brand image and brand loyalty observed in the Lovemark formation process were examined, it was found that the participants found the relevant brand successful, strong and lively, while the averages of the variables observed brand loyalty were low. On the other hand, it was determined that there is a significant relationship between brand image sub-dimensions of sincerity (r=689; p=,000) and competence-enthusiasm (r=,355; p=,000) and brand loyalty. When the t-test results were examined, it was determined that the group averages for the variables of brand image and brand loyalty by gender variable were in favor of women.

Keywords: Lovemark, Brand, Brand Image, Brand Loyalty, Consumer

GİRİŞ

Kişilerarası ilişkilerde var olan duygular nasıl ki zaman içerisinde tüketici araştırmaları alanına dâhil edildiyse aşk da aynı şekilde zamanla bu alana dâhil edilmiştir. 21. yüzyılın kompleks rekabet ortamında kişilerarası ilişkilerin en kuvvetli hislerinden biri olarak nitelendirilen aşkın tüketici ile iletişimde kullanılması markaların farklılık yaratabilmesi ve tüketicileri ile sadece fiziksel işlevler bağlamının ötesinde duygusal işlevler noktasında da ilişkiler kurup yürütmesi adına önem arz etmektedir. Bu bağlamda Saatchi ve Saatchi'nin CEO'su Kevin Roberts tarafından ortaya atılan Lovemark, tüketiciler ile markalar arasındaki duygusal bağlantıya ilişkin oluşturulmuş bir teoridir.

Lovemark teorisi basit bir önermeye dayanmaktadır. Buna göre insanoğlu, mantıkla değil, duyguyla harekete geçirilmektedir. Bu, Lovemark argümanının özüdür. Bir marka, farklı düzeylerde önem derecesine sahip olan satın alma eyleminin gerçekleştirilmesi için insanların harekete geçmesini istiyorsa onların duygularına hitap etmelidir (Sheehan, 2013).

Pek çok bağlamda birbirleri ile benzerlik taşıyan ürün ve hizmetlerin var olduğu günümüz rekabet piyasasında markaların, pazardaki konumlarını koruyabilmek ya da genişletebilmek, tüketiciyi duygusal yönden etkileyerek Lovemark oluşturabilmek, onların zihninde onaylanmış çağışımlar yaratmak için marka imajı oluşturmak oldukça önemlidir (Diker, 2018: 46). Lovemark ve marka imajı birbirleri ile benzer nitelikleri barındırmaktadır, çünkü her iki kavramın öncülleri

arasında tüketicilerin bir markaya ilişkin rasyonel ve duygusal algıları, onunla kurdukları ilişki faktörleri bulunmaktadır (Roberts, 2005). Dolayısıyla markaya yönelik duyulan derin hissiyatın oluşmasında marka imajının aktif bir rol oynadığını ve bunun da marka bağlılığı yaratmada etkili olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Kısacası marka imajı ve marka bağlılığı Lovemark oluşum sürecinin önemli parçalarındandır.

Bu araştırma, Lovemark oluşum sürecinde marka imajı ve marka bağlılığı arasındaki ilişkinin ne ölçüde olduğunu Z nesli örnekleminde ortaya çıkartılması amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada katılımcıların görüşlerinin elde edilmesinde online anket tekniği kullanılmıştır. Z nesli özelinde gerçekleştirilen araştırmada 310 katılımcıya ulaşılmıştır ve analizler bu veriler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçları ise bulgular başlığı altında ifade edilen katılımcıların sosyo-demografik özellikleri, marka imajı ve marka bağlılığı değişkenleri betimleyici istatistik sonuçları, marka imajı ve marka bağlılığı ölçeği faktör yapısı, marka imajı ve marka bağlılığı ölçeği faktörleri korelasyon analizi sonuçları, cinsiyet değişkenine göre marka imajı ve marka bağlılığı ölçeği faktörlerine yönelik farklılaşan görüşlerin t-testi sonuçları olarak belirtilmiştir. Buna göre Lovemark oluşum sürecinde marka imajı ve marka bağlılığı arasındaki ilişkinin boyutuna bakıldığında katılımcılar araştırma kurgusunda seçilen markayı en yüksek ortalama bazında başarılı, güçlü, canlı vb. bulurken, markaya bağlılık hususunda daha düşük bir ortalama sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın diğer bulguları incelendiğinde, marka imajı ve marka bağlılığı arasındaki korelasyon sonuçlarına göre iki faktör arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların sosyo demografik özelliklerinden cinsiyet değişkenine göre gerçekleştirilen t-testi sonuçlarına bakıldığında ise marka imajı ve marka bağlılığı faktörlerine yönelik kadın katılımcıların markaya ilişkin düşüncelerinin erkek katılımcılara oranla daha olumlu bir yönde olduğu tespit edilmiştir.

LİTERATÜR TARAMASI

Kavramsal Olarak Marka ve Lovemark İlişkisi

Marka, kurumların benzersiz ve kabul görmüş deneyimlere ilişkin bir vaatte bulunmasını sağlayan işlevsel ve duygusal değerler kümesidir (De Chernatony vd., 2011: 31). Markayı üründen ayıran nitelikler, aslında onu bir üründen ayıran boyutlarıdır. Bu farklılıklar, markanın ürün performansıyla ilgili olarak rasyonel ve somut olabilmekte ya da markanın neyi temsil ettiğiyle ilgili daha sembolik, soyut ve duygusal olabilmektedir (Keller, 2013: 31). Tüketicilerin davranışları yalnızca akla göre değil hatta esasen akla göre değil- içgüdüler ve duygular tarafından da yönetilmektedir. Nitekim bazı markalar, tüketicileri ile kurdukları güçlü duygusal bağlardan dolayı sevilmektedirler (Shimp ve Andrews, 2013: 488). Bu bağlamda tüketici olan bireyler, müşterileri ile uzun süreli ilişkiler kurmayan markalar hariç, bazı markaları diğerlerinden daha çok sevme eğilimindedir. Bunlar Lovemark'a dönüşen markalardır. Saatchi ve Saatchi'nin CEO'su Roberts (2004) tarafından ortaya atılan Lovemark teorisi; aşk ve saygı bileşenlerinden oluşmaktadır ve bu iki bileşen mantığın ötesinde marka bağlılığının ana itici güçleri olarak değerlendirilmektedir. Saygı, bir markanın işlevsel yönlerini temsil eder ve temelde markanın performansını, itibarını ve güvenini yansıtmaktadır. Aşk ise tüketiciler tarafından onunla duygusal ilişkiler geliştirmek için kullanılan bir markanın duygusal özelliklerini temsil etmektedir. Bu doğrultuda Roberts tarafından ortaya atılan ve aşk ile saygı birleşiminden ortaya çıkan Lovemark teorisini açıklamaya ilişkin bir ızgara geliştirilmiştir. Bu ızgara ile "Markalar", "Ürünler", "Geçici Modalar" ve "Lovemarks" dörtlüsüne ilişkin aşk ve saygı kombinasyonlarının nasıl olduğu izah

edilmektedir. Buna göre; Markalar, düşük aşk, yüksek saygı, Ürünler; düşük aşk, düşük saygı; Geçici Modalar; yüksek aşk, düşük saygı eksenindedir. Lovemark'lar ise yüksek aşk, yüksek saygı ile müşterilerinin sevgisi ve saygısının tadını çıkartan çok istenen markalar olarak belirtilmektedir (Pawle ve Cooper, 2006; Giovanis ve Athanasopoulou, 2018).

Lovemark'lar; marka bilinirliği ile marka bağlılığının ilerisine ulaşmayı başaran ve markalaşmanın ötesine geçen markalardır. En rasyonel kişi dahi duygulardan etkilenmektedir. Roberts kitabında duygu ile belirli markaların başarısı arasındaki bağlantıyı güçlü bir şekilde savunmaktadır. Böylelikle bazı markaların nasıl daha fazla sadakat sağladığını göstermektedir. Bu markaları "Lovemark" olarak ifade etmekte ve onları mantığın ötesinde sadakate ilham veren markalar olarak tanımlamaktadır (Kotler ve Pfoertsch, 2006). Lovemark; markalaşmada bir sonraki evrimdir, markalar ve tüketiciler arasında duygusal bağlar kurmak ve güçlendirmekle ilgilidir. Roberts tarafından ifade edildiği üzere Lovemark'lar, güçlü duygusal bağlar oluşturarak tüketicilerle bağlarını en üst düzeye çıkaran süper gelişmiş markalardır. Güçlü bir duygusal bağ, sadakati canlandırır ve savunuculuğun ortaya çıkmasını sağlar. Rekabetçi bağlamı dönüştürür ve Lovemark markalarını bir sınıfa yerleştirir (Pawle ve Cooper, 2006: 39; Saatchi ve Saatchi, 2021). Roberts'a göre Lovemark, insanların onsuz yaşayamayacağı karizma markalardır (Pavel, 2013: 483). Lovemark'ın oluşmasında; *Gizem* (harika öyküler, geçmiş-günümüz-gelecek, hayaller, efsaneler ve imgeler, ilham), *Duyusallık* (işitme, görme, koklama, dokunma, tat) ve *Samimiyet* (bağlılık, empati, tutku) unsurları önemlidir. Bunlar Lovemark'a has duygusal titreşimleri ortaya çıkartan unsurlardır (Roberts, 2004). Gizem: Bireyin bir şeyi ne kadar az bilirse ona yönelik oluşan ilgi derecesinin fazla olmasını ifade etmektedir. Buna göre bir marka ne kadar gizemli ise o kadar ilgi çekicidir. Duyusallık: Pek çok marka bir ya da iki duyguya hitap etmektedir. Oysaki bir marka ne kadar çok duyguya hitap ederse o kadar çok vazgeçilmez olmaktadır. Samimiyet: Duygusallık, adanmışlık, empati ve yakınlık doğurması adına önemlidir (Görgülü ve Görgülü, 2010: 37). Gizem, duyusallık, samimiyet birbirlerine sıkıca bağlı ve bir Lovemark oluşumunda duyguyu yaratmak için birlikte çalışan unsurlardır. Lovemark oluşturmanın öncülleri arasında yer alan bu unsurlar aynı zamanda bir markanın imajını da etki etmekte ve tüketicilerin belirli bir markaya ilişkin akılcı ve duygusal algılarına, ilişkilerine erişim sağlamaktadırlar (Pavel, 2013: 487).

Marka İmajı ve Marka Bağlılığı

İmaj kelimesi insanlar için farklı anlamlar taşımaktadır. Kavrama bazıları olumlu anlamlar yüklerken, bazıları ise gerçeklikten uzak, sahte ve yapay olmak üzere olumsuz açıdan nitelendirmektedir. Kavrama gerek olumlu gerekse olumsuz açıdan yaklaşılsın, imaj konusu yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir (Özüpek, 2013: 99). Literatürde imaja dair çok sayıda türe yer verilmektedir. Örneğin; kurum imajı, ürün imajı, marka imajı, şemsiye imaj, yabancı imaj, transfer imaj gibi devam eden pek çok sayıda imaj türü bulunmaktadır (Huber, 1987). Bu çalışma marka imajı kapsamında ele alındığı için çalışmada imaj türlerinden sadece marka imajına değinilmektedir.

Satın alma kararının en önemli faktörü olarak ifade edilebilen marka imajı; tüketicinin zihninde bir markanın fiziksel özelliği, adı, sembolü ve diğer pek çok unsuruna yönelik oluşan izlenimler toplamıdır (Assael, 1998a). Marka imajı; bir markaya yönelik insanların zihninde, anlamlı bir bütün oluşturan çağrışımlar, inançlar, parçalar bütününü kapsayan bir dizi ilişkilendirmeden ibarettir (Aaker, 1991; Kotler vd., 2005). Bu çağrışımlar, inançlar ve parçalar seti her bir markanın tüketici zihnindeki imajına göre farklılık göstermektedir. Bazı markalar (Nike

gibi) genellikle, tüketicilerin belirli bir marka hakkında sahip olduğu tüm düşünce ve duyguları içeren belirli marka imajlarını çağrıştırır. Tüketicilerin düşünceleri ve duyguları, logolar, sloganlar, fiyat, dağıtım kanalı, tipik kullanıcılar ve kullanım durumları gibi bir markayla ilişkilendirdikleri uyaranlar aracılığıyla harekete geçirilir. Bir şekilde anlaşılması zor olsa da marka imajı; tüketicilere bir marka düşünüldüğünde akla gelen ilk kelimeleri sorarak tahmin edilebilir. Örneğin; McDonald's insanların zihninde, hamburger, eğlence, fastfood, çocuk vb. ifadelerini uyandırırken, Mercedes; performans ve statüyü, Volvo ise güveni çağrıştırmaktadır. Bu ifadeler ve çağrışımlar marka imajını oluşturduğundan dolayı tüm markalar, olumlu ve güçlü bir imaj elde etmek için çabalarlar (Kotler, 2002; Kardes vd., 2011; Keller, 2013), çünkü bir marka, tüketicisine salt fonksiyona dayalı kullanım faydaları sağlamamaktadır. Örneğin; Louis Vuitton, Versace, Gucci vb. markalar kullanıcısına somut tatminler sağlamakla birlikte aynı zamanda üst düzey bir deneyim, tutku ve elitize edilmiş ayrıcalıklı bir yaşam biçimi de sunmaktadırlar.

Değişen ve gelişen rekabet koşullarında, pazar payları ve müşterilerini korumak isteyen markalar, hedef kitleleri ile sürdürülebilir bir ilişki inşa ederek onlar üzerinde markaya ilişkin bir bağlılık oluşturmak zorundadırlar (Koçyiğit, 2017: 94). Marka bağlılığından söz edebilmek için tüketicilerin o markayı satın almayı sadece istemesi, amaçlaması yeterli olmamaktadır. Tüketici o markayı kararlı bir biçimde satın almalı ve satın alma davranışını farklı zamanlarda en az iki kere tekrar etmelidir (Koçyiğit, 2015: 78). Bu bağlamda öğrenme ve alışkanlıkla arasında yakın bir bağlantı olan marka bağlılığı, bir markanın zaman içinde tutarlı bir şekilde satın alınmasına yol açan olumlu bir tutumu temsil etmektedir. Oluşan bu bağlılık tüketicilerin bir markanın ihtiyaçlarını karşılayabileceğini öğrenmesinin bir sonucudur (Assael, 1998b: 130). Marka bağlılığı tüketicilerde o markaya yönelik belirli duygu, düşünce ve davranışların oluşumunda hiyerarşik düzende meydana gelen bir sürece sahiptir. Bu süreç en düşük seviyeden en yüksek seviyeye kadar sıralanmaktadır. Markaya yönelik tüketicilerde oluşan farklı bağlılık seviyeleri Aaker (1991) tarafından beş seviyede izah edilmektedir. Bunlar; marka bağlılığı olmayıp fiyata duyarlı olan tüketiciler, markayı değiştirmek için neden görmeyenler, değişik maliyetle tatmin olan tüketiciler, markayı arkadaş olarak görenler ve son olarak kendini adamış tüketiciler olarak sıralanmaktadır. Tüketicilerde markaya ilişkin bir bağlılığın oluşması bir markanın güçlü olmasında önemlidir. Güçlü bir markanın beş basamağını ifade eden aşamalara bakıldığında ise sırasıyla; varlık, ilgi, performans, avantaj ve son olarak bağlanmadan oluştuğu görülmektedir. Burada varlık aşmasındaki tüketicinin satın alma niyeti düşükken, bağlanma aşamasındaki tüketicinin satın alma eğilimi ise yüksektir (Hollis, 2008: 36; Schultz ve Schultz, 2005: 249).

METODOLOJİ

Araştırmanın Amacı

Türkiye gibi nüfus yapısında genç neslin yüzde oranının fazla olduğu bir ülkede yeni nesil odaklı araştırmaların gerçekleştirilmesi bireylerin hayata dair çeşitli pratiklerinin anlaşılması ve geleceğe yönelik tahmin yürütülmesi adına önemlidir. Söz konusu önem, ülkemizde özellikle seçim dönemlerinde kendini göstermekle birlikte tüketim deneyimlerine yönelik alanlarda ise genç kesimin tutum ve davranışları hakkında araştırma doğrultusunda bir fikir sahibi olmak, daimî olarak gündemi meşgul eden bir mevzudur. Bu bakımdan Z nesli örnekleminde gerçekleştirilen bu araştırmanın amacı; Lovemark oluşum sürecinde marka imajı ve marka bağlılığı arasındaki ilişkiyi tespit etmektir.

Araştırmanın Soruları

Z nesli örnekleminde yürütülen bu araştırma, aşağıdaki üç soruya yanıt bulmak doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. *Araştırma Sorusu-1:* "Lovemark" oluşum sürecinde marka imajı ile marka bağlılığı arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? *Araştırma Sorusu-2:* Bazı sosyo-demografik özellikler bağlamında Lovemark oluşum sürecinde marka imajı açısından gruplar arasında anlamlı bir farklılık var mıdır? *Araştırma Sorusu-3:* Bazı sosyo-demografik özellikler bağlamında Lovemark oluşum sürecinde marka bağlılığı açısından gruplar arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada nicel araştırma desenlerinden anket tekniği kullanılmıştır. Saha araştırması yöntemlerinden anket tekniğinin kullanıldığı bu araştırmada katılımcılara online olarak ulaşılmıştır. Araştırmanın soru formunun oluşturulmasında ise Sung & Kim (2010) ve Aaker'ın (1997) çalışmalarından derlenen ifadelerin oluşturduğu ölçek kullanılmıştır. Soru formu Türkçe olarak hazırlanmıştır ve ölçekte toplamda 30 değişkene yer verilmiştir. Bu değişkenler, araştırmaya marka olarak seçilmiş olan Starbucks üzerinden kurgulanmıştır ve araştırma soruları katılımcılara ilgili marka doğrultusunda yöneltilmiştir. Araştırma kapsamında Z nesli tüketicilerin tamamına ulaşmak zaman kısıtı, maliyet ve örnekleme ulaşım zorluğundan dolayı, araştırma olasılığa dayalı olmayan örnekleme türlerinden amaçlı örnekleme yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada Z nesli kapsamında 310 katılımcıya ulaşılmıştır ve analizler bu veriler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın analizlerinin gerçekleştirilmesinde ise istatistiksel paket programı kullanılmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın iki sınırlılığı bulunmaktadır. Bunlardan ilki, araştırmanın Z nesli örnekleminde gerçekleştirilmesidir. İkincisi ise markanın tüm kullanıcılarına ulaşmanın zaman, maliyet ve örnekleme erişim kısıtlığından dolayı mümkün olmadığı için araştırma online olarak gerçekleştirilmiş olması ayrıca, marka imajı ve marka bağlılığı değişkenlerinin dışında diğer marka unsurlarının araştırma kapsamının dışında tutulmasıdır.

BULGULAR

Araştırma verilerine gerçekleştirilen analizler sonucunda elde edilen bulgular incelendiğinde, katılımcıların sosyo-demografik özellikleri, marka imajı ve marka bağlılığı değişkenleri betimleyici istatistik sonuçları, marka imajı ve marka bağlılığı ölçeği faktör yapısı, marka imajı ve marka bağlılığı korelasyon analizi sonuçları ve istatistiki açıdan anlamlı farklılık gösteren t-testi analiz sonuçları aşağıda detaylandırılmaktadır.

Tablo-1. *Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri (n=310)*

Demografik Değişkenler	Değer	Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	152	49.0
	Erkek	158	51.0
	Toplam	310	100
Yaş Ort. (Z Nesli)		21,13	

En Uzun Süre Yaşanılan Yer	Köy	38	12.3
	İlçe	76	24.5
	İl	75	24.2
	Büyükşehir	121	39.0
	Toplam	310	100
Aylık Gelir Durumu	550 TL ve altı	47	15.2
	551-1100 TL	81	26.1
	1101-1650 TL	58	18.7
	1651-2200 TL	54	17.4
	2201 TL ve üzeri	70	22.6
	Toplam	310	100

Araştırmaya dâhil olan katılımcıların, sosyo-demografik özelliklerine (cinsiyet, yaş, en uzun süre yaşanılan yer, aylık gelir durumu) yönelik bilgiler incelendiğinde sosyo-demografik özelliklerden cinsiyet değişkenine göre araştırmaya dâhil olan kişilerin %49'u kadın, %51'i erkektir. Ayrıca, katılımcıların yaş ortalamalarının 21,13 olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların en uzun süre yaşadıkları yere yönelik veriler incelendiğinde ise %39'u büyükşehir, %24,5'i ilçe, %24,2'si il, %12,3'ü köy şeklindedir. Katılımcıların aylık gelir durumlarına (öğrencinin şahsi geliri) yönelik bilgilere bakıldığında %26,1'i 551-1100 TL, %22,6'sı 2201 TL ve üzeri, %18,7'si 1101-1650 TL, %17,4'ü 1651-2200 TL ve %15,2'si 550 TL ve altı şeklindedir (Tablo 1).

Tablo-2. *Marka İmajı ve Marka Bağlılığı Ölçeği Faktör Yapısı*

FAKTÖR	**Değişkenler**	**Faktör Yapısı**			**Cronbach Alpha**
		F: 1	**F: 2**	**F: 3**	
MARKA İMAJI **Samimiyet**	S.3) Starbucks dürüst bir markadır.	7			**93 8**
	S.20) Starbucks erdemli bir markadır.	67			
	S.19) Starbucks güvenilir bir markadır.	7			
	S.4) Starbucks gerçekçi bir markadır.	58			
	S.9) Starbucks saygın bir markadır.	7			
	S.1) Starbucks sağlıklı bir markadır.	51			
	S.18) Starbucks markasına güveniyorum.	7			
	S.5) Starbucks arkadaşça bir markadır.	33			
	S.6) Starbucks duygusal bir markadır.	7			
	S.8) Starbucks samimi bir markadır.	11			
	S.2) Starbucks keyifli bir markadır.	6 58			
		6 54			
		6 33			
		6 13			
		6 09			
		5 75			

Yeterlik ve Coşku	S.12) Starbucks yetenekli bir markadır.	8		
	S.11) Starbucks güçlü bir markadır.	44		
	S.15) Starbucks canlı bir markadır.	8		
	S.13) Starbucks lider bir markadır.	37		
	S.14) Starbucks çağdaş bir markadır.	8		**93**
	S.10) Starbucks başarılı bir markadır.	28		**3**
	S.16) Starbucks cesur bir markadır.	8		
	S.17) Starbucks genç bir markadır.	05		
	S.7) Starbucks özgün bir markadır.	7		
		99		
		7		
		76		
		6		
		88		
		6		
		87		
		5		
		80		
MARKA BAĞLILIĞI	S.25) Starbucks markasını satın almaya devam etmek niyetindeyim.		8	
	S.26) Starbucks markasına bağlıyım.		33	
	S.22) Starbucks markası beni mutlu ediyor.		8	
	S.21) Starbucks markası bana keyif veriyor.		14	
	S.23) Starbucks markasını kullanırken kendimi iyi hissediyorum.		7	
	S.24) Starbucks diğer markalardan daha yüksek bir fiyata sahip olsa da onun için yüksek bir fiyat ödemeye istekli olurum.		87	**92**
			7	**5**
			76	
			7	
			67	
			7	
			47	
	KMO	**943**		
	TOPLAM AÇIKLANAN VARYANS	**67,302**		
	BARLETT	**6730,816 (sd:325, p:000)**		
	CRONBACH ALPHA	**955**		

Marka imajı ve marka bağlılığı ölçeği için gerçekleştirilen faktör analizi sonucuna göre Kaiser-Meyer-Olkin (KMO=,943) ile soru grubunun tamamının faktör analizine uygunluğu ölçülmüştür. Bu ölçüm sırasında Measures of Sampling Adequacy-Örnekleme Yeterliliğinin Ölçümü (MSA) yöntemi kullanılarak değişkenlerin anti-image korelasyon matrisine bakılmıştır ve anti-image korelasyon matrisindeki MSA değerleri incelendiğinde tüm değişkenlerin değerinin 0,50'nin üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Faktör analizi sonuçlarına göre katılımcılar marka imajı ölçeğini 2 alt boyutta algılamışlardır. Bunlar; Faktör-1: Samimiyet, Faktör-2: Yeterlik ve Coşkudur. Marka bağlılığı ise tek boyut olarak algılanmıştır ve Faktör-3: Marka Bağlılığı olarak tabloda gösterilmiştir. Söz konusu faktörler, ölçeğin toplam varyansının %67,302'sini açıklanmaktadır. Her bir faktörün kendi içerisindeki güvenirliği ölçülmüştür ve bu ölçümlerin sonuçları yukarıdaki tabloda sunulmuştur. Marka imajı ve marka bağlılığı ölçeğinin tüm boyutlarında Cronbach Alpha değerleri %60'ın üzerinde yer aldığı için faktörlerin istatistiki açıdan güvenilir olduğu sonucu elde edilmiştir (Tablo 2).

Tablo-3. *Marka İmajı Alt Boyutları ile Marka Bağlılığı Korelasyon Analizi Sonuçları*

	Değişkenler		**Samimiyet**	**Yeterlik ve Coşku**	**Marka Bağlılığı**
AR	**Samimiyet**	r	1		

Yeterlik ve Coşku	r	,623**	1	
MARKA BAĞLILIĞI	r	,689**	,355**	1

***Korelâsyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır.*

Marka imajı ve marka bağlılığı korelasyon analizi sonuçlarını gösteren yukarıdaki tabloya göre söz konusu 3 faktörün birbirleri ile olan ilişkileri 0,01 düzeyinde anlamlılığa sahiptir. Marka imajı alt boyutları (Samimiyet, Yeterlik ve Coşku) ile marka bağlılığı arasındaki ilişkinin kuvvetlerine bakıldığında yeterlilik ve coşku ile zayıf ve samimiyet ile orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Buna göre samimiyet faktörü ile marka bağlılığı arasında (r=689; p=,000) orta kuvvette, yeterlik ve coşku ile marka bağlılığı arasında (r=355; p=,000) zayıf kuvvette (Durmuş vd., 2016) anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Tablo 3).

Tablo-4. *Cinsiyet Değişkenine Göre Marka İmajı Alt Boyutlarına ve Marka Bağlılığına Yönelik T-Testi Sonuçları*

	Değişkenler	**Cinsiyet**	**N**	**X̄**	**Std. S.**	**t-değeri**	**P**
MARKA İMAJI	**Samimiyet**	Kadın	152	2,90	,94	2,13	,033
		Erkek	158	2,68	,91		
	Yeterlik ve Coşku	Kadın	152	3,69	,92	2,21	,027
		Erkek	158	3,44	1,03		
	MARKA BAĞLILIĞI	Kadın	152	2,56	1,19	2,53	,012
		Erkek	158	2,23	1,04		

Cinsiyete göre katılımcıların marka imajı ve marka bağlılığı faktörlerine yönelik farklılaşan görüşlerini tespit etmek amacı ile bağımsız gruplar t-testi gerçekleştirilmiştir. Gruplar arası

farklılıkları belirlemeye yönelik gerçekleştirilen t-testi sonuçlarını betimleyen yukarıdaki tablo incelendiğinde; marka imajı ölçeği alt boyutlarından samimiyet faktörüne yönelik kadın ve erkek katılımcıların görüşlerinin anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Buna göre kadın katılımcılar erkek katılımcılara oranla Starbucks markasını daha samimi bulmaktadır. Marka imajı alt boyutlarından yeterlik ve coşku faktörüne yönelik grup ortalamaları incelendiğinde, kadın katılımcıların görüşleri erkek katılımcılara oranla daha pozitif bir yöndedir. Diğer bir deyişle, Starbucks markasını, kadın katılımcılar erkek katılımcılara oranla daha yeterli ve coşkulu bulmaktadır. Marka bağlılığı faktörüne yönelik grup ortalamaları incelendiğinde ise kadın katılımcıların görüşlerinin erkek katılımcılara oranla daha olumlu bir yönde olduğu belirlenmiştir. Bu doğrultuda, kadın katılımcılar erkek katılımcılara oranla Starbucks markasına yönelik hissiyatlar noktasında daha olumlu görüşlere sahip olmakta ve daha fazla marka bağlılığı taşımaktadır (Tablo 4). ANOVA analizi sonucuna göre katılımcıların *en uzun süre yaşadıkları yer* ve *aylık gelir durumu* gibi sosyo-demografik değişkenler ile *Marka İmajı alt boyutları* (samimiyet, yeterlik ve coşku) ve *Marka Bağlılığı* arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık bulunamamıştır (p>,05).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma, Lovemark oluşum sürecinde marka imajı ve marka bağlılığı arasındaki ilişkiyi Z nesli örnekleminde incelemek amacıyla, Starbucks markası üzerinden kurgulanarak gerçekleştirilmiştir. Starbucks markası araştırmaya dâhil olan katılımcılar tarafından sektöründe başarılı ve lider bir marka olarak görülmekle birlikte marka kişiliği yönünden de canlı, arkadaşça, samimi vb. şekilde nitelenmektedir. Buna rağmen markaya bağlılık konusunda araştırma sonucunda ortaya çıkan düşük ortalamalardan dolayı aynı pozitif durumu söyleyebilmek mümkün değildir. Bu durum korelasyon analizi sonuçlarında da açık bir şekilde görülebilmektedir. Marka imajı ve marka bağlılığı ölçeği için gerçekleştirilen faktör analizi sonucuna göre katılımcılar tarafından algılanan üç faktörün birbirleri olan ilişkilerine (korelasyon analizi) bakıldığında bu faktörlerin aralarındaki ilişki düzeylerinin orta ve zayıf kuvvette olduğu anlaşılmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre samimiyet faktörü ile marka bağlılığı faktörü arasında orta, yeterlik ve coşku faktörü ile marka bağlılığı faktörü arasında zayıf kuvvette anlamlı pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle, marka imajı alt boyutlarının marka bağlılığı ile ilişkilerinin kuvvet derecesi, marka imajının marka bağlılığı açısından Lovemark oluşum sürecindeki önemini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte Lovemark oluşum sürecinde markaların tüketicileri ile kurdukları samimi ve duygusal ilişkiler markaya olan bağlılığı anlamlı bir şekilde artırmakta ve tüketiciler markayı kendilerine daha yakın hissetmektedir.

Gruplar arası farklılıkları belirlemek amacıyla gerçekleştirilen t-testi sonuçlarına göre marka imajı (samimiyet, yeterlik ve coşku) ile marka bağlılığı değişkenlerinin grup ortalamalarının kadınların lehine olduğu belirlenmiştir. Bu doğrultuda kadın katılımcılar erkek katılımcılara oranla markayı daha samimi, daha yeterli ve daha coşkulu bulmaktadır. Benzer şekilde kadın katılımcılar erkek katılımcılara oranla markadan etkilenme ve markaya bağlanma hususunda daha pozitif bir tutum ve tavır sergileme içerisindedir. Araştırmanın ampirik verileri ışığında Starbucks markasının kadın katılımcılar üzerinde erkeklere nazaran daha olumlu bir imaj ve daha olumlu düzeyde bir bağlılık oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların en uzun süre yaşadıkları yer ve aylık gelir durumlarına yönelik, marka imajı ve marka bağlılığı boyutlarında, gruplar arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık olmadığı ise araştırmanın bir diğer sonucu arasında bulunmaktadır.

Bu doğrultuda Lovemark (Aşk Marka), Brand Love (Marka Aşkı), Marka İmajı, Marka Bağlılığı ve ilgili kapsamda literatürde bulunan ve bu araştırmanın konusu ile bulguları doğrultusunda benzerlik taşıyan bazı çalışmaların sonuçlarına değinmek önem arz etmektedir. Buna göre Shakeri ve Alavi (2016) tarafından marka aşkı, marka kişiliği ve marka imajının ağızdan ağıza pazarlama üzerindeki etkisini ölçmek amacı ile bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen çalışmanın sonucuna göre marka imajının marka aşkı ve ağızdan ağıza pazarlama üzerinde (olumlu ve anlamlı olmak üzere) önemli bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Shakeri ve Alavi tarafından yürütülen çalışma ile bu çalışmanın ortak noktalarına bakıldığında her iki araştırmanın da ilgili konu bağlamında benzer yaş grupları (üniversite öğrencileri-Z nesli) üzerinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Buna göre her iki araştırma sonucunda da tüketici ve marka arasında aşk duygusunun oluşturulmasında marka imajının önemli bir unsur olduğu tespit edilmiştir. Song ve arkadaşları (2019) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, Lovemark ve marka sadakati arasındaki yapısal ilişkilerin belirlenmesi bir kahve markası (Starbucks) örneği üzerinden ele alınmıştır. Buna göre katılımcıların markaya duydukları bağlılıkta Lovemark unsurlarından aşkın daha ön planda olduğu anlaşılmakla birlikte markaya yönelik tutumsal ve davranışsal bağlılık oluşturmada saygının da önemli düzeyde bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak marka bağlılığı oluşturmada her iki unsurun da önemli itici güçler olduğu belirlenmiştir. Song ve diğerleri tarafından gerçekleştirilen çalışmaya bakıldığında gerek konu bağlamı gerekse örnek marka (Starbucks) açısından bu araştırma ile benzer nitelikler taşıdığı görülmektedir. Buna göre her iki araştırmanın sonuçlarına bakıldığında tüketiciler üzerinde duygusal etkileşim yaratan Lovemark unsurlarının marka bağlılığı yaratmada önemli olduğu bulgusuna erişilmektedir. Lovemark oluşum sürecinde marka imajı ile marka bağlılığı konuları dışında diğer marka değeri unsurlarının değerlendirilmesi, araştırma sorunsalı olarak belirlenmesi ve bu doğrultuda farklı araştırma tasarımlarının ortaya konması gerek akademik anlamda gerekse sektörel anlamda önemli katkılar sunacaktır.

KAYNAKÇA

Aaker, David, A. (1991). Managing Brand Equity Capitalizing on the Value of A Brand Name, New York: The Free Press.

Aaker, Jennifer, L. (1997). "Dimension of Brand Personality", Journal of Marketing Research, 34 (3), p. 347-356.

Assael, Henry (1998a). Marketing, Orlando: The Dryden Press.

Assael, Henry (1998b). Consumer Behavior and Marketing Action, Cincinnati-Ohio: International Thomson Publishing.

De Chernatony, Leslie., Mcdonald, Malcolm., & Wallace, Elaine (2011). Creating Powerful Brands, Butterworth-Heinemann: Elsevier Ltd.

Diker, Ersin (2018). Marka İmajı, (Editör) M. Nejat Özüpek. İmaj ve Türleri İmaja Dair Her Şey, Konya: Eğitim Yayınevi, s. 45-69.

Durmuş, Beril., Yurtkoru, E. Serra ve Çinko, Murat (2016). Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi, İstanbul: Beta Yayınları.

Giovanis, Apostolos., & Athanasopoulou, Pinelopi (2018). "Understanding Lovemark Brands: Dimensions and Effect on Brand Loyalty in High-Technology Products", Spanish Journal of Marketing-ESIC, 22 (3), p. 273-295. DOI 10.1108/SJME-07-2018-0035

Görgülü, Güventürk ve Görgülü, Nesteren, Şencan (2010). Pazarlama 3.0: Yeni Çağın Pazarlama Yaklaşımı. İstanbul: Pazarlama 3.0. Kitapları.

Hollis, Nigel (2008). The Global Brand How to Create and Develop Lasting Brand Value in the World Market, New York: Palgrave Macmillan.

Huber, Kurt (1987). Image: Corporate – Image, Marken- Image, Produkt- Image, Landsberg am Lech: Verlag Moderne Industrie.

Kardes, Frank, R., Cronley, Maria, L., & Cline, Thomas, W. (2011). Consumer Behavior, USA: Cengage Learning.

Keller, Kevin, Lane (2013). Strategic Brand Management Building, Measuring, and Managing Brand Equity, England: Pearson Education Limited.

Koçyiğit, Murat (2015). Sosyal Ağ Pazarlaması Marka Bağlılığı Oluşturmada Yeni Bir Pazarlama Stratejisi. Konya: Eğitim Kitabevi.

Koçyiğit, Murat (2017). "Halkla İlişkiler Algısının Marka İmajı ve Marka Bağlılığı Üzerindeki Etkisi", Selçuk İletişim, 10 (1), s. 85-97.

Kotler, Philip (2002). Marketing Management, New Jersey: Pearson Custom Publishing.

Kotler, Philip., & Pfoertsch, Waldemar (2006). B2B Brand Management, Berlin: Springer Science & Business Media.

Kotler, Philip., Wong, Veronica., Saunders, John., & Armstrong, Gary (2005). Principles of Marketing, England: Pearson Prentice Hall.

Özüpek, Mehmet, Nejat (2013). Kurum İmajı ve Sosyal Sorumluluk, Konya: Eğitim Yayınevi.

Pavel, Camelia (2013). "What is behind the lovemark concept?", Globalization and Competitiveness in Knowledge-Based Economy 3rd Edition of International Conference, 18-20 April, 2013 Bucharest, Romania, 14 (2), p. 482-489.

Pawle, John., & Cooper, Peter (2006). "Measuring Emotion—Lovemarks, The Future Beyond Brands", Journal of Advertising Research, 46 (1), p. 38-48. DOI: 10.2501/S0021849906060053

Roberts, Kevin (2004). Lovemarks: The Future Beyond Brands. New York: PowerHouse Books.

Roberts, Kevin (2005). Lovemarks: The Future Beyond Brands. (2nd ed.). New York: PowerHouse Books.

Saatchi & Saatchi. The Lovemarks Company. https://saatchi.co.uk/en-gb/purpose/lovemarks/ (Erişim Tarihi: 21.03.2021).

Schultz, Don, E., & Schultz, Heidi, F. (2005). "Measuring Brand Value", (Eds) Alice M. Tybout and Tim Calkins. Kellogg on Branding the Marketing Faculty of the Kellogg School of Management, New Jersey: John Wiley & Sons Inc, p. 244-271.

Shakeri, Sara., & Alavi, Hamidreza, Hosseinzadeh (2016). "Investigating The Impact of Brand Love, Brand Image, Excitement and Word of Mouth on Consumers", International Journal of Information Research And Review, 3 (11), p. 3081-3085.

Sheehan, Brian (2013). Loveworks: How The World's Top Marketers Make Emotional Connections to Win in The Marketplace. PowerHouse Books.

Shimp, Terence, A., & Andrews, J. Craig. (2013). Advertising, Promotion, and Other Aspects of Integrated Marketing Communications. Nelson Education.

Song, HakJun., Bae, So Young., & Han, Heesup (2019). "Emotional Comprehension of a Name-Brand Coffee Shop: Focus on Lovemarks Theory", International Journal of Contemporary Hospitality Management 31 (3), p. 1046-1065. https://doi.org/10.1108/IJCHM-07-2017-0436

Sung, Yongjun., & Kim, Jooyoung (2010). "Effects of Brand Personality on Brand Trust and Brand Affect", Psychology & Marketing, 27 (7), p. 639-661. DOI: 10.1002/mar.20349

LITERARY ADVICE ABOUT WITHOUT PRAYER IN TURKISH LITERATURE AND AN UNKNOWN VERSE STORY OF WITHOUT PRAYER AND HZ. ALI

TÜRK EDEBİYATINDA BÎ-NAMAZA DAİR NASİHAT-NÂMELER VE BÎ-NAMAZ İLE HZ. ALİ'NİN BİLİNMEYEN MANZUM BİR KISSASI

İlyas KAYAOKAY
Araştırma Görevlisi, Munzur Üniversitesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı ABD.
kayaokay_2323@hotmail.com

ÖZET

Türk edebiyatında ahlâkî-öğretici eserlerin başında gelen nasihat-nâmeler, genellikle özel bir konuyu ele almayıp daha umumî hususlarda insana tavsiye ve öğütlerde bulunan eserlerdir. Bununla birlikte çok az sayıda da olsa belli bir kitleye ve konuya yönelik yazılmış manzum nasihat-nâmeler de mevcuttur. Bu çalışmada böyle spesifik bir nasihat-nâme ele alınıp tanıtılacaktır. Bahsi geçen konu, halk ağzına "beynamaz" şeklinde yerleşen "bî-namaz" yani namaz kılmayanlar hakkındadır. İki temel bölümden müteşekkil çalışmamızda önce, divan ve halk edebiyatına ait bî-namaz muhtevalı manzumeler tanıtılacak ardından daha evvel literatüre girmemiş Hz. Ali ile bî-namaz kıssası üzerinde durulacaktır.

Yüzlerce dîvân, mesnevi ve el yazma eserin taranması neticesinde Tırsî, Fikrî, Râcî, Cinânî, Nevrûzî, Zelilî, Çırakçı Miskin, Âşık Yunus'a ait pek çok bî-namaz muhtevalı manzume tespit edilmiştir. Bu konuda müstakil bir diğer eser de "Kıssa-i bî-namaz" olarak yer alan ve iki yazma nüshasını tespit edebildiğimiz Hz. Ali ile bî-namazın daha evvel duyulmamış manzum hikâyesidir. Yekûnu 101 beyit hacminde, mesnevi nazım şekliyle tertip edilen eser, namaz kılmayan bir kimsenin Hz. Ali'nin evine misafir olması ve misafirin uyuduğu toprağın dağ ve deniz tarafından kabul edilmemesi, toprağın domuza dönüşmesi olayını muhtevîdir. Daha evvel bu konuda herhangi bir çalışma yapılmamış olup bî-namaz eksenli tüm manzumelerinin tanıtımı ile iki nüshasından hareketle *Kıssa-i bî namâz*'ın Latin alfabesine transkripsiyonlu aktarımı ve incelenmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hz. Ali, Namaz, Nasihat, Mesnevi, Destan

ABSTRACT

Advisories, which are among the leading moral and instructive works in Turkish literature, They are works that generally do not deal with a specific subject but provide advice and advice on more general issues. However there are also poetic works written for a certain audience and subject, albeit in very few numbers. In this study, such a specific advice will be discussed and introduced. The subject in question is about those who do not perform prayers, namely "without prayer", which is placed in the mouth of the people as "beynamaz". In our study, which consists of two main chapters, first, the poems of those who do not perform prayers will be introduced, and then the story of "Story Of Wıthout Prayer", which has not been included in the literature before, will be emphasized. As a result of the scanning of hundreds of diwan, mahtnawi and manuscripts, many verses with a "Without Prayer" content belonging to Tırsî, Fikrî, Râcî,

Cinânî, Nevrûzî, Zelilî, Çırakçı Miskin and Âşık Yunus were determined. Another independent work on this subject is the verse story of Hz. Ali and Wıthout Prayer, which is included as "Kıssa-i bî-namaz" and whose two manuscript copies we can identify.

In this work, all of which has 101 couplets, was arranged in the form of mahtnawi verse, and the work of a person who does not perform prayers is the Prophet. Hz. Ali is a guest in his house and the land where the guest sleeps is not accepted by the mountain and the sea, and the soil turns into a pig. There has been no previous study on this subject, and the introduction of all the poems on the axis of without prayer and the transfer of the "Kıssa-i bî namâz" to the Latin alphabet will be made.

Keywords: Hz. Ali, Prayer, Advice, Mahtnawi, Epic

GİRİŞ

Türk edebiyatında genel konularda bir takım öğüt ve tavsiyelerde bulunan nasihat-nâme türünde (Arslan, 2004; Kaplan, 2001 ve 2002) yüzlerce eser mevcuttur. Buna mukabil belirli bir konuyu ve kitleyi hedef alan az sayıda nasihat-nâme görülür. Kitle odaklı böyle eğitici ahlâkî manzumelerin en fazla çocuklar için yazılmış olduğu bilinmektedir. (Ahmed-i Dâ'i ve Şeyh Eşref'in eserleri gibi...) Yine tarafımızca tespit edilen müstakil bir örnekte de (Kayaokay, 2019) sadece kadınlara yönelik nasihatler söz konusudur. Böyle öğüt verici türdeki eserlerin kahir ekseriyetinin üzerinde durduğu en önemli mevzu ibadet bahsidir. Dinî vecibeler içerisinde de en çok önem verilen ibadet, namazdır.

Bu çalışmada namazın öneminden ve gerekliliğinden söz eden, Türk edebiyatındaki muhtevası farklı müstakil nasihat-nâmelerden biri üzerinde durulacaktır. Eserin, Hz. Ali ile de alakalı olması, onu ilginç ve değerli kılan bir diğer özelliktir. Türk edebiyatında Hz. Ali, tahkiyeye dayalı metinlerde gazavat/cenkleri ile ön plandadır. Cenk-nâmeler dışında Hz. Ali'nin ana kahramanı olduğu manzum hikâye sayısı birkaç âdet ile sınırlıdır.

Söz konusu eser, daha evvel bir çalışmaya konu olmamış, gerek nasihat-nâme türü gerek Hz. Ali ile yapılan çalışmalarda zikredilmemiştir. Yazımızda önce Türk edebiyatında tespit ettiğimiz bî-namâz muhtevalı manzumelerden söz edilecek ardından iki nüshaya dayalı olarak metnini kurduğumuz eserin incelenmesi ve yeni harflere aktarımı yapılacaktır. Vezin açısından oldukça problemli bir metin olduğu için okuyucuda şüphe bırakmamak adına çalışmanın sonunda tıpkıbasımına yer verilecektir.

1. OSMANLI EDEBÎ METİNLERİNDE BÎ-NAMAZ MANZUMELERİ

Namaz kılmamak hakkında Kuran ve hadislerde bazı hükümler olduğu gibi halk inanışlarında da çeşitli menfî inanışlar görülmektedir. Örneğin namaz kılmayan kişinin, mezarında

domuz, yılan şekline dönüşeceği yaygın bir inanıştır. Hatta camilerin girişine konulan bir görselde kefenli bir ölüye yılanın sarılmış olduğu görülür. Namaz kılmayan yedi kat yerin dibine gidecek, bazı yerlerinden boynuzlar çıkacaktır. Anadolu'da bazı bölgelerde, namaz kılmayan kişilerden kız alınmaz, bî-namazlara kız verilmez. Hatta namaz kılıp kılmadığını anlamak için diz kapaklarına ve seccadesine bakılır. Yine selam verilmesi, onların cenaze namazlarının kılınması bile uygun bulunmaz. Başka bir inanışa göre; bî-namazlar şeytanın kardeşidir, şeytan onların mezarında kulağına, yüzüne pisleyecektir. Ölenin çok günahkâr ve namaz kılmadığı biliniyorsa o kişiyi toprağın kabul etmeyeceğine inanılır. Elbette bu durum eski Türk kültüründen kalma "iye" inancıyla alakalıdır. (Kalafat, 2015: 140) Toprak da doğurganlık, koruyuculuk ve iletkenlik vasıflarına sahip canlı bir unsurdur. Farklı inanışlara mensuplar için "toprağı derin olsun" denilmesinin sebebi; toprağın onu geri atmaması düşüncesiyledir. Toprağın ölüyü kabul etmemesi, namaz kılmamanın ne denli büyük günah olduğunu vurgulamak için uydurulan bir motiftir.

Bazı kaynaklarda, bî-namazlara bir kaşık tuz, bir içim su dahi verilmesinin uygun olmadığına dair Hz. Peygamber'in hadislerine rastlanılır. (Süleyman, 2015: 68) Osmanlı'da namaz konusunda pek çok mensur risalenin yazıldığı, manzum tavsiye ve nasihat-nâme/pend-nâmelerin kaleme alındığı bilinmektedir. Osmanlı'da namaza önem verilmiş ve kılmayanların listeleri Şeriye Sicillerine[92] kaydedilmiştir. Mustafa Avcı'nın, *Osmanlı Hukukunda Para Cezaları* adlı çalışmasında namaz kılmayanlardan iki ağaca bir akçe ceza verildiği bilgisi mevcuttur. (Avcı, 2002: 170) Antepli Aynî, Ayasofya'da yapılan bazı tamiratlar için yazdığı tarih manzumesinde;

Yeri yok bî-namâzın vakt-i takvâ-intisâbında
Olur her bir mahalden recm ile şeytân gibi merdûd (T.128/3)

diyerek namaz kılmayanların her yerden şeytan gibi kovulduğunu ifade eder. Nev'î-zâde Atâî, namâz kılmayanların asi olduğunu söyleyerek rehberlerinin şeytan olduğunu söyler:

Bî-namâzın çü işi 'isyândır
Vâkı'â rehberi de şeytândır (Sohbetü'l-Ebkâr, b.566)

Esîrî, Pend-nâme'sinde günahların en şiddetlisinin namaz kılmamak olduğunu bildirmektedir:

Günâhun hem eşeddi bî-namâzdur
Ki İslâmun nişânı hem namâzdur (b.75)

[92] "Mahallede namaz kılmayanlarının isimlerinin yazıldığı Şer'iyye Sicilleri'nden örnekler için bkz., İstanbul Müftülüğü, Şer'iyye Sicilleri Arşivi, Üsküdar Kadılığı Sicilleri, nr. 1, vr. 120b, arka iç kapak. (sicil, 919-927/1513-1521 tarihlidir). "Mahallelerde olan bî-namazı beyan eder ki zikr olunur." başlığı altında Boğdan Hamza ile başlayıp toplam 28 kişinin isimleri yazılmıştır" (Işık, 2013: 376)

Hoca Ahmed Yesevî, Dîvân-ı Hikmet'inde "Bî-namâzlar boynıda yılan birle çıyan bar" (Bice, 2018: 118) demek suretiyle bir halk inanışına yer verir. Bedr-i Dilşâd, bî-namazların ahmak olduğunu onlarla birlikte gezilmemesini tavsiye eder:

Şu kim bî-namâz u ya ahmak ola
Sakın girme anun ile bir yola (Murâd-nâme, b.7077)

19. asır şairlerinden Râcî de (Avcı, 2015), namaz kılmamakla ilgili bir halk inanışından söz eder. Buna göre namaz kılmayanların kulağına şeytan işeyecektir:

Bî-namâz kulagına şeytân tebevvül eylemiş
Hakk sözü dinlemez aslâ çok söz kim toyurur (G.72/6)

Aziz Mahmud Urmevî, cehennemin bölümlerinden söz ederken namaz kılmayanların ikinci cehennem olan Hutame'ye gideceğini ifade eder:

İkinci tamunun Hutame adları
Bî-namâzlar anda girerler varı

Kimse ki terk eyleye namâzını
Ol tamuya koya Tanrı anları (Yazıcı, 2014: 82)

Bu şekilde namaz kılmayanlar hakkında yazılmış beyitlerin yanında müstakil hâlde bu konuyu işleyen manzumeler de müşahede edilmektedir. Bu eserlerde namazın önemi, namaz kılmayanların akıbetlerinin neler olacağı dinî hükümler ışında izah edilerek öğüt ve tavsiyelerde bulunulur. -Halk ağzındaki ifadeyle- "beynamâz"(bî-namaz) olanlarla ilgili bazı halk inanışları da bu metinlerde yer alır. Tespit edebildiğimiz bî-namazlar hakkında yazılan müstakil manzumeler[93] şunlardır:

1.1. Abdürrahim Tırsî'nin Manzumeleri

[93] Tespit ettiğimiz ancak ulaşamadığımız iki bî-namâz manzumesi: 1. Bosna-Hersek- Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları'nda R-621/2 yer numarasıyla kayıtlı bir mecmuanın 18-19. Sayfalarında "Kasîde-i Bî-Namâz" yer almaktadır.

2. Manzume-i bî-namâz: Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde19 Hk 303/3 yer numarasıyla kayıtlı bir mecmua içerisindedir. Mecmuanın üçüncü risalesi olup 27a-33b varakları arasında kayıtlıdır. Mecmua, 155x105-125x70 mm. ölçülerinde, sırtı siyah bez, desenli kâğıt kaplı cilt içerisindedir. Suyolu filigranlı kâğıda harekeli nesih ile istinsah edilmiş olup her varakta 11 satır mevcuttur. Müstensihi ve müellifi meçhul eserin istinsah tarihi H. 1156/ M. 1742'dir. Bu eseri kütüphaneden talep ettik ancak katalogda görünmesine rağmen kütüphane yetkilisi eseri bulmadığını tarafımıza iletmiştir.

Tırsî Dîvânı'nda (Aydoğmuş Yüce, 2010) bî-namazlar hakkında yazılmış üç manzume tespit edildi. Her üçü de hece ölçüsüyle yazılan birer gazeldir. Tırsî'nin 12 beyitlik ilk gazelinde (G.59) dördüncü beyitten itibaren namaz kılmayanlar hakkında bazı ifadelere yer verilir. Namaz kılmayanlar; Allah'ın düşmanı, zalim, cahil, Cenâb-ı Hakk'ın, Peygamberlerin usanç duyduğu, evliyaların yüzüne bakmadığı kimseler olarak tarif edilir.

Hakk'un düşmenidürür bî-namâzlar
Yarın anın-çün hazrete kıgrılmaz

Zâlimdür zulm ider nefsine bular
Câhildür[ür] emir [ü] nehyi bilmez

Hakk'a düşmendürür kendüye düşmen
Düşmendür sana da eylügi degmez

Bî-zâr Allâh bî-zâr peygamber andan
Bî-zâr evliyâ dahı ana bakmaz (b.5-6-7-9)

Tırsî'nin ikinci gazeli de (G. 66) "kaldık" redifli hece ölçüsüyle yazılmış olup namazdan ötürü zamandan şikâyettir. Altı beyitlik bu şiirde şair, zamanın kötüye gittiğinden namaz kılanların azaldığından dem vurmaktadır:

Namâzun bir adı kaldı ba'zı yerde unudıldı
Bî-namâz şöyle çogaldı ne 'aceb zamâna kaldık (G.66/4)

Şairin "gerek" redifli, hece ölçülü 13 beyitlik üçüncü gazelinde (G.78) namaz kılmayanlardan uzak durmanın gerekliliğinden söz edilir:

Bî-namâz âdem yavuzı bî-namâz hayvân tonuzı
Katı çirkin olur yüzi yüzine bakmamak gerek (G.78/6)

1.2. Sandıklılı Fikrî'nin Gazeli

19. asır şairlerinden Fikrî Dîvânı'nda (Taktak, 1997) 14 beyit uzunluğunda "bî-namâz" redifli bir gazel (G.17) vardır. Şair, bütün beyitlerde namaz kılmayanlar hakkında ağır ifadeler kullanmıştır. Buna göre; namaz kılmayan, gün doğarken hayvanlar gibi horlayarak yatar ve bu ayıbını inkar etmez. Yüzünü yıkamaya üşenir, murdar ve pistir. Dübürünü yıkamaz, temizlenmez. Pis elleriyle nimete dokunur, hayvan gibi yemek yer. Bereketsizdir ve karnı hiç doymaz.Ölüm korkusu aklına gelmez. Eline üç kuruş geçince gururlanır. Kabirde çok dayak yiyecektir.

Mezarında yiyeceği, karınca ve yılan olacaktır. Şair, son beyitte bî-namazlara çok öfkeli olduğunu bildirir.

‘İbret almaz kudret Allâh’dan misâli zî-hımâr
Ol kabrde çok suâl var çok tayak var bî-namâz (G.17/10)

Allâh ıslâh eylesün elden gelen ancak du‘â
Yise gerekdir kabrde mûr ile mâr bî-namâz (G.17/13)

1.3. Râcî’nin İki Manzumesi

Râcî, 19. yy. şairlerinden olup Dîvânı’nda (Avcı, 2015) namaz bahsiyle alakalı pek çok şiirin olduğu görülür. İki şiirinde de bî-namaz konusu işlenir. “Beş vakit namaz” redifli gazelinden sonra peş peşe gelen iki şiirinden ilki “bî-namaz” redifli (G.97) 12 beyitten müteşekkil bir gazeldir. Bu gazelinde namaz kılmayanın ahvalinden söz edilir. Şaire göre onlar; nefsine düşmüş, şeytanın tutsağıdır. Gözü kör, kulağı sağır, kalbi kir ve kinle doludur. Şair, dönemin tablosunu da resmeder. Bî-namazlar, kahveye gidip kahve içip tütün öksürür. Onlar ekşimiş, kokuşmuş, kurumuş kimselerdir. Gusül abdestin, taharetin nasıl olduğunu bilmezler. Eşek gibi taşa pisler “istibra” (küçük abdestten sonra akıntıyı tam arıtma) nedir bilmezler. Bu lanetlilerin yüzlerinde nur olmayıp eşek gibi yiyip içer, öküz gibi uyurlar.

Kahve-hânede içüp kahve tütünü öksürür
Ekşimiş kokmuş kurumuş bir kadîddir bî-namâz

Gusül âbdest tahâret nic’olur öğrenmemiş
Uymaz ‘âlimlere şeytâna mürîddir bî-namâz

Har gibi taşa şer ider bilmez istibrâ nedir
Kabir ‘azâbına sebeb bevl ü becîddir bî-namâz (G.97/5-7)

Bu gazelden sonra “ba‘îddir bî-namaz” redifli dört bendden oluşan murabbaı gelir. Yine gazeldeki ifadeler burada da görülür. Bî-namazın uzak olduğu hususlar ifade edilir:

Bâb-ı Rahmândan ba’îddir bî-namâz
Dîn ü îmândan ba’îddir bî-namâz
Hakk dedi Kur‘ân’da “ekîmu’s-salât”
Hükm-i Kur‘ândan ba’îddir bî-namâz (98/1)

1.4. Cinânî’nin Cilâü’l-Kulûb Mesnevisinde Bulunan Bölüm

16. asır şairlerinden Cinânî'nin nasihat-nâme türünde değerlendirilebilecek ahlakî konuları ihtiva eden 3316 beyitlik mesnevisinin (Özkan, 1990) bir bölümü namaz konusuna ayrılmıştır. Yine namaz kılan bir adamın hikayesine de yer verilmiştir. Namaz kılmayanların akıbetini anlatan bölüm 2654-2698. beyitler arasındadır. Ardından 2699-2748. beyitlerde namaz kılmayan bir tüccarın tövbesiyle alakalı hikâyeye yer verilir.[94] Şair, genel olarak namaz kılmadığı için işleri bozulup fakirleşen bir tüccar üzerinden namaz kılmak hususunda tavsiye ve uyarılarda bulunmuştur.

Betâletle her kim ola bî-namâz
Gerek sohbetinden anun ihtirâz (b.2657)

1.5. Âşık Nevrûzî'nin Mevlid'indeki Bölüm

18. yy. şairlerinden Nevrûzî'nin Mevlid'i içerisinde "Ahvâl-i Terk-i Salât" başlıklı bir bölüm kayıtlıdır. Mesnevinin 173 beyitlik bu bölümünde (Gürlek, 2013: 130-156) namaz kılmayanların hâlleri ifade edilir ve tavsiyelerde bulunulur. Buna göre; bî-namaz kimsenin kabri akreplerle dolacaktır. Ateşli topuzlarla dayak yiyecektir. O kadar çirkin olacaktır ki dağa baksa dağ eriyecek, denize baksa sular kuruyacaktır. Kokusundan kimse duramayacaktır. Şair, genel olarak birtakım öğütler verir:

Nâr içinde hayye 'akreb oldurur
Odlu topuz hem elinde biledir

Yok durur anun gibi çirkin çakır
İki gözleri yıldırım gibi şakır

Daga baksa bakdıgı dag eriye
Denize baksa hep suları kurya

Her neye bakar ise gör ne eder
Lâ-cerem bakdıgını ol kahr eder (b.9-12)

1.6. Zelilî'nin Manzumesi

Türkmen şairlerden Zelilî Dîvânı'nda (Yıldırım, 2008) sekiz bend hacminde, "bî-namaz senin" redifli, 11'li hece ölçüsüyle yazılmış bir koşması vardır. Manzumede, bî-namazların haram ekmek yediğinden, meleklerin yanlarında durmadığından vb. hususlar ifade edilir. Hadis olduğu

[94] Bu hikâyenin günümüz Türkçesine aktarılmış hâli Âdem Ceyhan tarafından yayımlanmıştır: Ceyhan, Âdem (2015). "Düşündürücü Bir Hikaye", Hürışık gazetesi, Manisa, 2 Ekim 2015

bilinen bazı ifadeler vardır. Buna göre; bî-namaza ekmek vermek günahtır. Onun ekmeği de yenilmez:

Hatadır dost bilip evine varmak
Sohbet edip bir mecliste oturmak
Günaâhtır gelsen sana ekmek vermek
Tatmak haram ekmeğini bî-namâz senin (31/2)

1.7. Hazâ Bî-Namâz İlâhisi

Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Mil Yz A 2139/2 yer numarasıyla kayıtlı bir mecmuanın 7b-10a varakları arasında kayıtlıdır. Mecmua, 210x155 - 153x100 mm. ölçülerinde, sırtı siyah meşin, kapakları kurt yenikli, mukavva bir cilt içerisinde yer alır. Harekeli nesih hattıyla suyolu filigranlı kâğıda yazılmış olup söz başları ve cetvelleri kırmızıdır. Müstensihi bilinmemekle birlikte H. 1186/ M. 1772'de istinsah edilmiştir. Her varakta 13 satır olup dörtlükler hâlinde, destan nazım şeklinde yazılmıştır.

Yekûnu 38 dörtlük kadar olan manzume sekizli hece ölçüsüyle yazılmıştır. İlk dört bendden sonra nakarat mısralarının redifi "-dır bî-nâmaz" şeklindedir. Son bendde geçen Miskin Derviş'in bir âşık olduğu düşülmektedir.

İlk bendi: İşit ey bî-namâz olan
Ol yüce Allâh ne demiş
Çıksın berimden gögümden
Bir gayrı tanrı bulsun demiş

Son bendi: Miskin Derviş gör ne dimiş
Bârî'na şükür eylemiş
Abdest namâz gör ne demiş
Vey ne Yezîd'dür bî-namâz

Bu manzumeye, Sadeddin Nüzhet Ergun'un *Saz Şairleri* adlı eserinde (Tarihsiz, 1113) ve Vasfi Mahir Kocatürk'ün *Tekke Şiiri Antolojisi* adlı eserinde de (1968: 157-159) rastlıyoruz. Söz konusu manzume, Çırakçı Miskin adlı 18. asırda yaşadığı sanılan bir halk şairine atfedilmektedir. Özellikle cönkler içinde pek çok nüshası mevcuttur.[95] Manzumede namaz kılmayanlar için ağır ifadeler kullanılır.

[95] Daha fazla bilgi için bkz: Erdoğan, Hilal (2020). Çırakcı (Çarhacı) Miskin, Türk Edebiyatında İsimler Sözlüğü, http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/cirakci-carhaci-miskin

1.8. Destân-ı bî-namâz

Milli Kütüphane'de 06 Mil Yz A 3757/7 yer numarasıyla kayıtlı bir mecmua içerisinde 96a-99b varakları arasında kayıtlıdır. 198x140 - 140x105 mm. ölçülerinde, siyah meşin bir cilt içerisindedir. Suyolu filigranlı kağıda harekeli nesih ile yazılmış olup cetvelsiz her varakta 15 satır yer alır. İstinsah bilgileri yer almamaktadır.

Başlığı olmayan bu manzumenin son dörtlüğünde "Yunus" adı geçer. Miskin Derviş adına kayıtlı manzume ile aynı anlayışla yazılmış olup onun da nakarat mısralarının redifi, "bî-namâz" şeklindedir. Kanaatimizce manzumenin farklı bir versiyonudur. 28 dörtlük hacmindeki manzume destan nazım şekliyle, sekizli hece ölçüsüyle nazmedilmiştir.

İlk bendi: Dinle imdi Hak kelâmın
Gör ne dimiş bî-namâza
Ugradukça Hak selâmın
Virme dimiş bî-namâza

Son bendi: Yunus bu sözi söyledi
Müderrisler söylemedi
Ayet hadîs böyle diyü
[Gör] ne zalîmdir bî-namâz

2. HZ. ALİ VE KISSA-İ BÎ-NAMÂZ

Bu örnekler dışında çalışmamıza konu olan manzume, bir hikâyeden ibaret nasihat-nâmedir. Hikâye, Hz. Ali ile alakalı olup namazla ilgili bir hadise[96] dayandığı ifade edilmiştir. Tarihî gerçeklikte böyle bir olaya rastlanılmaz. Hikâyedeki bî-namazın Yemen'den geldiği bilgisi dışında kim olduğu bilinmemektedir. Şair, bu kıssanın Mu'âz'dan nakil olduğunu söyler.

Rivāyet itdi bu sözi Mu'āzī
Ehl-i tefsirinle didi bu sözi (b.93)

[96] Hz. Ali'nin namaz kılmakla ilgili bir hadisine 18. asırda istinsah edilmiş bir hadis mecmuasında rastlıyoruz: "Hadis Hazret-i 'Alî kerremallahu vechehu buyurur bir kimse bî-namaz olup kılmasa ve bir kişi daim livâta eder olsa bu iki kişi öldükleri vakit üç günden sonra makberesin açup görseler ikisinin de yüzleri kalmaz gider yüzsüz kalalar kıyametde Hakkun nazarına yüzsüz gideler deyü hazreti 'Alî böyle buyurdı" (Süleyman, 2015: 43).

Mu‘âz’ın, sahabilerden Mu‘âz b. Amr (ö.645) yahut Mu‘âz b. Cebel (b.638) olduğunu düşünüyoruz. Kuvvetle muhtemel Mu‘âz b. Cebel’dir. Zira o, “Resûl-i Ekrem’den 157 hadis rivayet etmiştir. Bunlardan ikisi Sahîh-i Buhârî ile Sahîh-i Müslim’de, üçü sadece Sahîh-i Buhârî’de, biri sadece Sahîh-i Müslim’de bulunmaktadır. Rivayetleri toplu halde Ahmed b. Hanbel’in Müsned’inde yer almıştır” (Kandemir, 2005: 339).

2.1. Eserin Adı

Manzumenin adı N1’de kırmızı mürekkeple “Kıssa-i bî-namâz” olarak ser-levhada yer alır. N2’de ise “Hikâyet-i Hazret-i ‘Alî” başlığı görülür. Üzerine daha sonradan “Şerh-i bî-namâz” ibaresi eklenmiştir. Muhtemelen kitabı kütüphaneye kaydeden görevli tarafından eklenmiştir. Zira Latin rakamlı sayfa numarası ile aynı kalemden çıkmıştır. N1’deki başlık, muhteva ile uyumlu olduğu için eserin başlığı olarak “Kıssa-i bî-namâz” daha uygundur. Zira ilk beyitte de hikâyenin konusu ifade edilmiştir:

Diŋle imdi size şerḥ eyleyeyim
Bī-namāz aḥvālinden söyleyelüm (b.1)

2.2. Müellifi ve Yazılış tarihi

Manzumenin dil özellikleri, Eski Anadolu Türkçesi devrinde yazıldığını gösterir. Nüshalarda ne zaman ve kim tarafından yazıldığının bilgisi yoktur. Sadece N1’de ketebe kaydında bir istinsah tarihi müstensih bilgisi mevcuttur. Yer aldığı mecmuanın 41. varakında H. 1165/ M. 1751-1752 tarihi vardır. Müstensih ise mesnevinin sonunda; Molla Hüseyin ibn-i İbrahim olarak kayıtlıdır. Eserde mahlas sayılabilecek bir beyit bulunmamaktadır. Dil özellikleri, N2’nin daha evvel yazıldığını gösterir. N2 nüshasında herhangi bir tarih kayıtlı değildir.

2.3. Nazım Şekli ve Türü

Mesnevi nazım şekliyle tertip edilmiştir. N2 nüshasında beyitler nesir halinde yazılmış olup beyit ve mısra aralarına bir işaret bırakılmıştır. Her ne kadar mesnevi şeklinde yazılsa da nesir havası hâkimdir. Zira veznin pek çok yerde fahiş derecede bozulması da buna işarettir. Klasik mesnevi tertibi görülmeyip doğrudan hikâye anlatılmıştır. İçerisinde farklı bir nazım şekli söz konusu olmayıp klasik tertipten çok uzaktır. Mesnevi nasihat-nâme türüne ait bir örnektir. Zira hikâyenin sonunda maksadın nasihat olduğu bildirilmiştir.

Namāzıŋ terk eyleme sen ey kişi
Naṣīḥat dutanıŋ ḫūş olur işi (b.96)

Bazı Hz. Ali cenklerinin Siyer-i Nebi, Siretü’n-Nebi gibi uzun eserlerin bir bölümü olduğu görülür. Bu manzumenin de bir mesnevinin bölümü olma ihtimalini göz ardı etmemek gerekir.

2.4. Beyit Sayısı

Mesnevinin beyit sayısı her nüshada farklıdır. Yaptığımız tenkitli neşirde yekûnun 101 beyit olduğu tespit edilmiştir. Elbette yeni nüshalarla birlikte beyit sayısı da artacaktır. Zira bazı bölümlerde eksiklikler müşahede edilir. N1 nüshası 87 beyit; N2 nüshası ise daha hacimli olup 99 beyittir.

N1'de bulunup da N2'de olmayan sadece iki beyit (b.91-100) mevcuttur. N2'de olup da N1'de olmayan 13 beyit (b.8-24-51-54-63-67-75-81-85-87-93-97-101) vardır. N1'de bir beytin mısraı (b.30) sonraki beyitteki mısra ile birleştirilmiştir. N2'de bulunan bazı beyitlerin (b.87) müstensih tarafından üstünün çizildiği görülür.

2.5. Vezin

Mesnevi, remel bahrinin fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbıyla nazmedilmiş olup son beyitte hemen her mesnevide görülebilen kalıp bir beyitle bildirilmiştir:

Fā'ilāt[ün] fā'ilāt[ün] fāilāt
Vir Muḥammed Muṣṭafā'ya ṣalavāt (b.101)

Ancak beyitlerin yarısından fazlası vezin olarak kusurludur. Veznin aksamadığı beyit sayısı çok azdır. Yanlış kelime seçimi, eksik ve fazla heceler metnin edebî değerini oldukça düşürmüştür. Özellikle tek bir tefileden kaynaklı hatalar çok fazladır. Vezin açısından problemli tüm hususlar dipnot halinde gösterildiği için burada ayrıca yer verilmeyecektir. Esasında böyle nasihat-nâme tarzı, dinî-ahlakî eserlerde vezin çoğu zaman geri plandadır. Burada amaç, hikâyeyi nakledebilmek olduğundan vezin önemsenmemiştir.

2.6. Kafiye ve Redif

Mesnevinin vezni gibi kafiye ve redifi de zayıf denilebilecek niteliktedir. Rediflerin kafiye olarak kullanılması, pek çok yarım kafiyenin kullanılması, birbiri ardında gelen sık kafiye ve redif tekrarları mesnevinin edebî değerini en aza indirmiştir.

2.7. Dil ve Üslup

Bu tarz eserlerin genelinde olduğu gibi mesnevinin dili sâde ve anlaşılır bir Türkçe ile nazmedilmiştir. Arapça ve Farsça terkipler neredeyse yoktur. Dil özellikleri bakımından Eski Anadolu Türkçesi'ne ait bazı özellikler görülür. N1 nüshası, ağız özelliklerini de taşımaktadır. Örneğin Farsça çuvâl kelimesi "çufal" şeklinde (b.35) imla edilmiştir. Yine "ġuṣṣa" kelimesi "ḫuṣṣa" şeklinde yazılmıştır. Özellikle N2 nüshası daha fazla arkaik kelime ve ekleri ihtiva eder. N1'de de çift imlalar görülür. Örneğin dağ kelimesi bazı beyitlerde ṭaġ (b.56) bazı beyitlerde daġ (b.53) şeklinde geçer. Beyitlerde nesir havası hâkim olup vezin dikkate alınmamıştır. Edebî sanat yok denilecek seviyededir. Mesnevide dikkat çeken arkaik ögeler arasında -uben/-üben zarf-fiil eki (b.20-22-37-41-53-59-88) gelmektedir.

2.8. Muhtevası

Eserin özeti şöyledir: "Bir gün Hz. Ali, eşi Fatıma'ya, herkesi misafir etmesini ancak namaz kılmayan kimseyi evinde ağırlamamasını tembihleyerek gazaya gider. Zira o, kıyamet günü azap çekmemek için bî-namazların yüzüne dahi bakmazdı. Ali sefere gidince evine bir misafir gelir. Tanrı dostuyum diyerek Fatıma'ya konuk olmak istediğini bildirir. Fatıma, ona nerden geldiğini kim olduğunu

sorunca Yemen diyarından geldiğini, zor durumda kaldığını ve yardım istediğini söyler. Fatıma, onu namaz ehlinden sanarak Allah rızası için evinde misafir eder.

Fatma, hayır işlediğini düşünerek sevinir ve bî-namazı bir yere yerleştirir. Ardından abdest alıp namaz kılması için Ali'nin ibriğini alarak yanına bırakır. Misafir, abdest almaz ve namaz kılmadan yatar. Uyanır ve kendi yoluna gider. Fatıma, gelir ve ibriği nasıl bıraktıysa öylece durduğunu görür. Misafirin bî-namaz olduğunu anlayınca feryat figan ağlamaya başlar. Onun çığlıklarını duyanlar Hasan ve Hüseyin'in öldüğünü sanır. Eve gelen halk, neye ağladığını sorunca gece evine bir konuk aldığını, onun bî-nâmaz olduğunu bilmediğini, işlediği günahına ağladığını söyler.

Fatıma, ah edip ağlarken Ali gazadan döner ve ona neden ağladığını sorar. Fatıma'ya dayanamayıp Ali de ağlamaya başlar. Oğullarının öldüğünü düşünür. Fatıma, olayı Ali'ye anlatır ve bilmeden bî-namazı evinde ağırladığını, günaha girdiğini söyler. Ali, eve giderek bî-namazın yattığı yerin toprağını kazar ve denize atmak için sırtına yükleyip yola düşer. Denize varınca deniz gürlemeye başlar ve toprağı dökmemesini söyler. Denizdeki balıklarda çığlık atmaya başlar. Ali'ye bu toprağı buraya dökmezsen sana kıyamette dua ederiz diyerek onu vazgeçirmeye çalışırlar. Ali, bu durumdan korkarak toprağı tekrar sırtına alır ve yedi gün boyunca yol gider. Deniz toprağı kabul etmeyince toprak, Ali'nin arkasından gitmek istemez. Ali, öyle korkar ki bu işten, kıyamete kadar bu toprağı taşıyacağını sanır.

Ali, tekrar toprağı evine götürür. Fatıma'ya, bu toprağın ağır yükünün belini büktüğünü söyleyerek Hz. Peygamber'e gitmesini, kendilerini bu dertten ancak onun kurtaracağını bildirir. Fatıma, babasına giderek başlarına gelen halleri bir bir anlatır. Bî-namazın yattığı yerin toprağını, dağ, taş ve denizin kabul etmediğini, bu günahtan kurtulamadıklarını ifade ederek ondan öğüt almak ister. Hz. Peygamber, Fatıma'ya o toprağı sık ormanlık bir alana dökmeleri gerektiğini bildirir. Bu esnada dağların çığlıklarına aldırış edilmemelidir. Fatıma, Ali'nin yanına gelir ve Hz. Peygamber'in tavsiyelerini iletir.

Buna sevinen Ali, toprağı tekrar yüklenerek dağa doğru gider. Dağ, bağırmaya başlar ve toprağı dökmemesini, onun kokusuna dayanacak güçlerinin olmadığını söyler. Ali, dağa cevap verir ve üzülmemesini, Allah'ın bu toprağı bu şekilde bırakmayacağını, Hz. Peygamber'in böyle buyurduğunu bildirir. Ali, toprağı dağa döker ve evine giderek Allah'a çok şükreder.

Allah, o bî-namazın toprağından bir domuz yaratır. Melekler, bu domuzun kokusuna dayanamaz ve Allah diyerek Hz. Peygamber'den kendilerini kurtarmasını ister. Allah, Cebrail'e emreder ve domuza kanadıyla vurmasını buyurur. Cebrail, kanadıyla ona vurur ve yere düşürür. Taşlar, inlemeye başlar ve kendilerini bu beladan kurtarmalarını ister. Allah ona hiddetlenir ve orada durmamasını emreder. Domuz, o dağdan gider. Nereye varsa kokusundan dağ, taş erimeye başlar. Hangi suya değse ikiye böler. Hangi dağa varsa onu yamultur.

İşte namaz kılmayanın sonu ve yattığı toprak böyle olacaktır. Son nefesini verirken mezar yani toprak onu kabul etmeyecektir. Münker ve Nekir melekler ona acı verecek, o kişi cennete gidemeyecektir. Bir insan namazın kılmadığı her vakti için sekiz bin sene azap olacak, cehennemde kâfirlerle yanacaktır. Şeytan, namaz kılmayanların yüzlerine işer. Melekler ona lanet okur. Ne kadar kendini yıkasa da

temizlenemez. Allah, İsrafil'e sûru üflemesini emredince kabirlerine domuz suretinde gireceklerdir. Domuz suretinde mahşer yerine varırlar. Herkes, bî-namazdan çığlık atarak kaçacaktır. Cehenneme sürülecek ve orada yanacaktır. Ancak cehennem onu kabul edecektir.

Bu rivayeti Mu'âz aktarmıştır. Namaz kılmayanın sonu işte böyledir. Namazını kıl ki cehennem de ebediyen yanmayasın. Bu nasihati dinle ve namazını kıl ki işin yolunda gitsin. Şayet dinlemezsen sonun bellidir. Sen dünyaya gelerek ölümü unuttuysan da ölüm seni asla unutmaz. Allah'ı çokça zikredelim ve dünyadan gitmeden tefekkür edelim."

Hikâyede, bî-namazın yattığı toprağın, deniz ve dağ tarafından kabul edilmemesi, kültürümüzdeki toprak kabul etmedi inancına benzer. Bu motif, günâhkar kimselerin ne denli lanetli olduğunu vurgulamak için halk arasında anlatılır. Hatta bazı ünlü simalar içinde böyle hikâyeler uydurulmuştur. Şüphesiz namaz farzdır ve kılmamanın cezası büyüktür. Ancak müellif namaz hususunda korkutucu bir uyarıda bulunmak için toprağın kabul etmemesi motifini kullanmıştır.

Yine toprağın Allah'ın emriyle domuz olması bir nevi masal ve hikâyelerdeki şekil değiştirme motifidir. Domuz, İslam kültüründe lanetli bir hayvan olduğundan namaz kılmayan ona layık görülür. Şairin verdiği son nasihatlerde, namaz kılmayanın kabrine domuz suretinde gireceği ve mahşere domuz olarak uyanacağı ifade edilir. Böyle bir hadis veya rivayet ise İslam'da yoktur.

Namaz kılmayanların seksen bin cehennemde kalacağı inancı burada her bir vakit için sekiz bin yıl azap şeklinde karşımıza çıkar.

2.9. Eserin Nüshaları

Mesnevinin mecmualar içinde tespit ettiğimiz iki nüshası mevcuttur. Şüphesiz mecmualar arasında, başka nüshaları da ileride çıkacaktır. Nüshaların artması, metin tesisinin daha sağlam yapılması hususunda oldukça önemlidir. Bu çalışmada nüshalar, N1 ve N2 şeklinde kodlanmıştır.

2.9.1. N1 Nüshası

Milli Kütüphane'de 06 Mil Yz A 9260/4 yer numarasıyla kayıtlı, 55 varakı elimizde olan sonu eksik bir mecmuada içerisinde 37b-40b varakları arasında bulunmaktadır. Ser-levhada "Kıssa-i Bî-namâz" başlığı görülür. Mecmua, 220x165 ve 155x105 mm. ölçülerinde, üzeri aşınmış kahverengi meşin kaplı, mıklepli cilt içerisindedir. Harf filigranlı kâğıda harekeli nesih hattıyla istinsah edilmiştir. Başlıklar kırmızıyla belirtilmiş olup cetvelsiz her varakta 13 satır mevcuttur. İstinsah tarihi H. 1165/ M. 1751-1752 olup müstensihi Molla Hüseyin ibn-i İbrahim olarak geçer.

Mecmua içinde manzum Muhammed Hanefî cengi (v.1b-20a), manzum Hazret-i 'Alî ve Mâlik cengi (21b-26a), manzum İbrahim Ethem (v.30b-37a) ve İslam dinini kabul eden bir kadının manzum hikâyesi (v.42b-50b) mevcuttur. Ayrıca Mekke ve Medine hakkında ilahiler de yer alır.

2.9.2. N2 Nüshası

Bu nüsha da Milli Kütüphane'de 06 Mil Yz A 7720/3 yer numarasıyla kayıtlı bir mecmua içerisindedir. Mecmuanın tamamı 77 varak hacminde olup içerisinde üç eser kayıtlıdır. Mecmua, 210x160 ve 170x120 mm. ölçülerinde, şemseli, sırtı kahverengi deri, kapakları kahverengi kâğıt kaplı mukavva cilt

içerisinde yer alır. Suyolu filigranlı kâğıt üzerine, harekeli nesih ile yazılmıştır. Cetvelsiz her varakta-12-17 satır kayıtlıdır. Müstensih ve istinsah tarihi meçhuldür.

1b-64b varaklarında manzum İlm-i Hâl, 65b-68b'de Hz. İbrahim mekâkıbı, 69a-76a varakları arasında da "Hikâyet-i Hazret-i 'Alî" başlığıyla bî-namaz kıssası bulunmaktadır. Bu bölümde hareke yoktur. Her sayfada 15 satır olup beyitler nesir havasında yan yana yazılmıştır.

Dil özelliklerine ve imlaya bakıldığında N1 nüshasından daha evvel yazıldığını, iki nüshanın birbirinden istinsah edilmediği, farklı nüshalara dayandıkları anlaşılmıştır. N1'de 87 beyit, N2'de 99 beyit kayıtlı olup başlıklar dahi farklıdır. Manzumenin gerek vezin gerek beyit sayısı noktasında daha tekmil nüshalarının olduğunu düşünüyoruz.

2.10. Metin

Metin Kuruluşunda İzlenilen Yol

Her beyte numara verilmiş olup beyit sayısı daha fazla olması sebebiyle N2 nüshası esas alınmış ve varak numaraları N2'ye göre düzenlenmiştir. Nüsha farklılıkları dipnotlarda ifade edilmiştir. Vezin açısından problemli olan yerler dipnot halinde gösterilmiştir. Vezin sadece kelimede bozulmuş ise kelimenin üzerine dipnot eklenmiştir. Mısra ise mısraın sonuna, beyit ise ikinci mısraın sonuna dipnot eklenerek belirtilmiştir. Vezin hususunda fazla yazılan heceler parantez içinde gösterilmiştir. Yapılan metin tamirleri ise köşeli parantez [ ] içerisinde verişmiştir. Her ne kadar vezin noktasında problemler olsa da imalalerde heceler, med ve zihaflarda ilgili harf italik yazılmıştır.

Ḳıṣṣa-i Bī-Namāz[97]

1. Diŋle im*di* siz*e* şerḥ ey*le*yeyim[98]
   Bī-namāz aḥv*ā*linden[99] söy*le*yelüm[100]

2. *Ġazā*(ya)[101] git*di* Taŋrı aṣ*lanı* 'Alī
   Taŋrı'nuŋ aṣ*la*nı ol gerçek velī

3. Evde ols*a* çoḳ ḳonuḳ *a*lur idi
   *Ḳo*nuġuŋ *ş*evābı*nı bi*lür idi

4. Bī-namāzuŋ *yüz*ü*ne* baḳmaz idi
   *Ḳıyā*met*de* '*az̲ā*bın çekmez idi

5. *Ġazāya* git*di* F*āṭıma*[102] söyledi

[97] N2: Hikāyet-i Ḥażret-i 'Alī

[98] N1: eyleyen

[99] Kelimede vezin aksamaktadır.

[100] N1: söyleyen / Beyitte vezin aksamaktadır.

[101] Fazla heceden ötürü vezin aksamaktadır.

[102] N1: Fāṭma'ya

*Ge*le*ni gide*ni *ḳ*onuḳ eyledi

6. Bī-namāzdan *ṣa*ḳın[103] kendi*ni*[104] didi
   Böyle *di*yüp ḫūş vaṣiyyet eyledi[105]

7. ‘*Al*ī git*di ġazāya* diŋ*le* işi[106]
   *Evi*n*e* gel*di* müsāfir[107] bir kişi

8. *Di*di ey *ev* issi Taŋ*rı* dostı
   *Gi*ce *ya*tup *ḳo*nuḳ almaḳdur ḳaṣdı[108]

9. Çıḳdı Fāṭ*ma bu* ki*şiye* söyledi
   Ne ki*şi*sin ḳande(n)[109] *ge*lürsin didi

10. *Ki*şi[110] eydür ben Yemen’den *ge*lürüm
    *Zebū*n[111] oldum *si*ze *ḳo*nuḳ *o*lurum

11. *Ke*rem[112] ey*le ya* ‘Alī’nüŋ *ḥelā*li
    All*āh i*çün *ḳo*nuḳ ey*le* sen beni

12. Ol ki*şi* söy*le*di Fāṭ*ma*[113] diŋledi
    Fāṭma *anı* ehl-i *ṣa*lāt aŋladı

13. Esirgeyüp evine[114] ḳonuḳ aldı
    Diŋle imdi ḥālini[115] ṣoŋra n’oldu[116]

[103] Kelimede vezin aksamaktadır.
[104] N2: kim sen
[105] N1: Evine böyle diyü vaṣiyyet
[106] Vezin gereği ġazāya gitdi kelimeleri yer değiştirildi.
[107] N2: ḳonuḳdur
[108] N1: bu beyit yoktur. Son tefilede vezin aksamaktadır.
[109] Kelimede vezin aksamaktadır.
[110] N2: bu kişi
[111] N2: ben zebūn
[112] N2: ben kerem
[113] N2: Fāṭma’ya
[114] N2: ol anı
[115] N1: ḥāli
[116] Beyitte vezin aksamaktadır.

14. ‘*Alī*’nüŋ bir gülg*ūlesi* var idi
    Gelen[117] *gi*den[118] anda *a*lurlar idi

15. Fāṭma ḳondur*dı gülgüleye*[119] anı
    Ya‘n*ī* ḫayr *ide* se*vine* hem[120] c*ā*nı

16. ‘*Alī*’nüŋ ib*ri*ḳin al*dı e*line
    Vardı *ḳodı a*nı[121] *ḳo*nuḳ *ya*nına

17. Yatdı *ḳo*nuḳ *du*rup ābdest almadı [69a]
    Farżı-y-*la*[122] sün*ne*ti *du*rup ḳılmadı

18. Ḳalḳdı *ḳo*nuḳ gitdi *gine yo*luna[123]
    Fāṭma gel*di* ibriḳ[124] al*dı e*line

19. *Ni*ce kim ḳoy*dı* is*e* öy*le* buldı[125]
    Bī-namāz *i*miş a*nı* ṣoŋ*ra* bildi[126]

20. Āh i*dü*ben *gü*n*āhına* aġladı
    Şöyle kim ḫalḳıŋ ciger*in*[127] ṭaġladı

21. Cümle ḫalḳ *ü*nün i*şi*düp üşdiler
    *Ḥa*san-*i*-*le Ḥüse*yin öl*di* ṣandılar[128]

22. Geldiler *eve* i*çine*[129] girdiler

---

[117] Kelimede vezin aksamaktadır.
[118] N2: gideni
[119] Kelimede vezin aksamaktadır.
[120] N1: bu kelime yoktur.
[121] N2: onı
[122] N2: farżı
[123] N2: Yatdı ḳonuḳ ḳalḳdı gitti yoluna
[124] N1: ibrüġı
[125] N1: Nice ṣu ḳodı öyle buldı / Son tefilede vezin aksamaktadır.
[126] N2: Bī-namāz imiş bu kişi öyle bildi / Son tefilede vezin aksamaktadır
[127] N1: Şöyle kim cigerini
[128] N2: Ününi işidüp ḫalḳ üşe geldi
Ḥasan Ḥüseyin öldi ṣandı
[129] N1: ev içeri

*Ne*ye[130] ağlarsın di*yü*ben şordılar

23. *Di*di Fā*ṭıma* anıŋ'çün ağların
Dün [ü] gün āh vā*h* firḳat eylerin[131]

24. *Bu* gi*ce* bir ḳonuḳ[132] gel*di e*vime
*A*ŋa ḫayr idem kim[133] cānım *se*vine[134]

25. Bī-namāz imiş *bi*l*me*düm ben anı[135]
*Gü*n*āhına* ağların *düni* güni[136]

26. Aġlar[137] *i*ken '*Alī ġaz*ādan geldi[138]
Aġla*yu*ben '*Alī'ye* ḳar*şu* vardı[139]

27. '*Alī didi ya* Resūlallāh ḳızı
*Ni*çün ağlarsın seyil *gö*züŋ yaşı[140]

28. Ol ağlarken[141] '*Alī bile* ağladı[142]
Ḥasan [u] Ḥüseyin öldiler[143] şandı[144]

29. '*Alī didi* söyle ḫāliŋ *gö*reyin
Senüŋ derdiŋe bir[145] dermān olayın[146]

[130] N2: ya ne
[131] N2: Dün ü gün āh vāh ider ağların
[132] Kelimede vezin aksamaktadır.
[133] Kelimede vezin aksamaktadır.
[134] N1: bu beyit yoktur.
[135] N2: Bī-namāz imiş bildüm ben anı / Vezin aksamaktadır.
[136] N2: dün ü gün
[137] N2: ol ağlar
[138] Kelimede vezin aksamaktadır.
[139] Kelimede vezin aksamaktadır.
[140] N2: Niçün ḳan yaşı eylersin iki gözi
[141] Kelimede vezin aksamaktadır.
[142] N1: Ol ağlar iken 'Alī de ağladı kendi
[143] N1: öldi
[144] Mısrada vezin aksamaktadır.
[145] N1: bu kelime yoktur.
[146] Mısrada vezin aksamaktadır.

30. *Di*yüver*di* ‘*Alī’ye* ol ḥālini[147]
Ol b*ī-na*māz *ḳ*onuġuŋ ol*du*ġunı[148]

31. Bir müsāfir geldi *eve* yā ‘Alī[149]
Ehl-i *ṣa*lāt aŋladım ben yā velī[150]

32. Bī-namāz *i*miş bildim[151] ben anı
*Gü*n*āhına* ağların dün *ü* güni

33. Bilmedim bī-*na*m*āzı*[152] *ḳ*onuḳ aldım[153]
Bī-namāz *i*miş a*nı*[154] ṣoŋ*ra* bildim[155]

34. ‘*Alī didi he*le *eve va*ralum
Yatdu*ġı* ṭop*ra*ġı deŋ*(i)ze a*ṭalum[156]

35. ‘*Alī* gel*di* yatdu*ġu yiri* buldı[157]
Ḳaz de*di* ṭop*ra*ġı *çu*vā*la* ḳoydu[158]

36. ‘*Alī* yüklendi arḳasına gitdi[159] [69b]
*Gi*de *gide* vardı[160] *deŋize* yetdi[161]

37. Ol deŋiz gür*le*nüben ḳar*şu* geldi[162]
‘*Alī* [ol] ṭop*ra*ġı dök*me*sün didi

[147] N1: ḫaber virdi ‘Alī’ye ol ḥāli
[148] N2: Ol bī-namāz ḳonuḳ aldığını
[149] N2: Didi bir ḳonuḳ geldi evine ya ‘Alī
[150] N1: bu mısra yoktur. Bir sonraki beyit ile birleştirilmiş.
[151] Kelimede vezin aksamaktadır.
[152] N2: Bildim ben bī-namāz
[153] Kelimede vezin aksamaktadır.
[154] N2: onı
[155] Kelimede vezin aksamaktadır.
[156] N1: Yatduġıŋ yiriŋ ṭopraġın deŋize
[157] Kelimede vezin aksamaktadır.
[158] N1: Ḳazdurup ṭopraġın çufala / Son kelimede vezin aksamaktadır.
[159] N1: yüklendi ṭopraġı al gitti / Mısrada vezin aksamaktadır.
[160] N1: varup
[161] Son kelimede vezin aksamaktadır.
[162] Kelimede vezin aksamaktadır.

38. *De*ŋiziŋ[163] *ba*lıḳla*rı* aġlaşdılar
Ṭopra*ġı* dök*me* di*yü* çıġrışdılar

39. Her bi*ri* çıġrışdılar kim yā ʻAlī
Maʻden-*i* luṭf [*u*] keremsin yā velī

40. Eger döker iseŋ ṭopraġı[164] bunda
Ḳıyāmetde duʻācı oluruz anda[165]

41. *Bu* sözden ḳorḳuben ʻAlī döndi[166]
Ṭopra*ġı* yük*le*nüben [ol] *yü*rüdi

42. Ol deŋiz[167] ṭop*ra*ġı *ḳa*būl itmedi
Ṭopraḳ ʻ*A*lī[168] arḳasından gitmedi

43. *Ye*di gün ṭop*ra*ġı *gö*tür*di*[169] ʻAlī
Şol ḳadar ḳor*ḳı*dı ʻ*A*lī'niŋ c*ā*nı

44. Şol ḳadar ḳor*ḳı*dı [ol] *düni* güni
Ḳıyāmete dek getürür[170] şan*dı* anı[171]

45. Ṭopra*ġı gine* götür*di e*vine
Fāṭı*ma e*viŋ öŋün*de bu*luna

46. Ṭopraḳ[172] *yüki* bükdi *be*nim *bi*limi
Fāṭma *gele gö*re *be*nim ḥālimi

47. ʻ*A*lī *didi* yā Resūlallāh ḳızı
*Ba*ba*ŋa* var yükden[173] ḳurtarsın bizi

---

[163] N1: deŋiz
[164] N1: Eger ṭopraġı döker iseŋ
[165] Beyitte vezin aksamaktadır.
[166] N1: ḳorḳdı ʻAlī yine didi / Mısrada vezin aksamaktadır.
[167] N2: kendi ol deŋiz
[168] N2: ʻAlī'nüŋ
[169] N2: götürdi ṭopraġı
[170] Kelimede vezin aksamaktadır.
[171] N1: Ḳıyāmete degin götürdi şandı
[172] Kelimede vezin aksamaktadır.
[173] N1: bu kelime yoktur. / Kelimede vezin aksamaktadır.

48. Fāṭma *se*gir*di*[174] ba*basına* vardı[175]
    Yüzüni[176] sürüben ṣalavāt virdi[177]

49. *Ba*bas*ına di*di bir bir ḥālini[178]
    *Ba*ş*ına gele*ni hep aḥvālini

50. Bilmedim bī-*na*m*āzı*[179] *ḳ*onuḳ aldım[180]
    Bī-namāz *i*miş o*nu* ṣoŋ*ra* bildim[181]

51. ‘*Alī ġazāda* i*di eve* geldi[182]
    Bī-namāz ḳonuḳ yatmış evde öyle bildi[183]

52. Yatduġ*ı ye*riŋ ṭoprağı ḳazdı
    Yüklendi ṭoprağı her yeri gezdi[184]

53. Ṭaġ ṭaş[185] *de*ŋiz ḳabūl itmedi onı[186]
    Yükle*nü*ben *yü*rü*di düni*[187] güni

54. Günāhından ḳurtulamaz bildim [70a]
    Ben saŋa ögüt almaġa geldim[188]

55. *Di*di *aŋa* ol Resūl-*i* bā[189]-ṣafā
    Ol Ḥabībullāh Muḥammed Muṣṭafā

---

[174] N2: segirtdi
[175] On kelimede vezin aksamaktadır.
[176] N1: yüz
[177] Mısrada vezin aksamaktadır.
[178] N2: ḥāli
[179] N2: bildim ben bī-namāz
[180] Kelimede vezin aksamaktadır.
[181] N1: bu mısra yoktur. İkinci mısra: Bī-namā[z] yatduġı yiri bildim / Kelimede vezin aksamaktadır.
[182] Kelimede vezin aksamaktadır.
[183] N1: bu beyit yoktur. / Mısrada vezin aksamaktadır.
[184] Beyitte vezin aksamaktadır.
[185] N1: daġ daş
[186] Mısrada vezin aksamaktadır.
[187] N2: yürüdi ol düni
[188] N1: bu beyit yoktur. / Beyitte vezin aksamaktadır.
[189] N2: ol

56. Ṣık ormanlık[190] ṭaġla*ra* döksün anı
Yüklenüp *yürü*mesün *düni* güni

57. Ṭaġlarıŋ çıġrışdu*ġına* baḳmasun
‘*Alī a*nuŋ içün[191] ġuṣṣa[192] çekmesün

58. Geldi Fāṭ*ma* ‘*Alī’ye didi* bunı
Ṣāẕ[193] oluben sevindi ‘Alī’nüŋ cānı[194]

59. Yükle*nü*ben ṭopra*ġı* git*di* ṭaġa
Dört *yaŋa* baḳdı *ṣaġa* [hem] ṣola[195]

60. Ṭaġ çıġır*dı ya* ‘Alī dök*me* diyü
*Ḳo*ḳusından durmayız[196] *bu*nuŋ diyü

61. *‘Alī*[197] *didi* Ḥaḳ ḳomaz bun*da* bunı
*Resū*lallāh böyle *bu*yur*dı* bunı

62. Ṭopra*ġı* dök*di* ṭa*ġa* merdān[198] ‘Alī
Taŋrı’nuŋ arṣlānı[199] ol gerçek velī

63. Döndi andan ‘Alī evine geldi
Allāh’a çoḳ çoḳ şükürler ḳıldı[200]

64. Gör a*nı* Ḥaḳ ḳudretinden n’eyledi
Bī-namāzuŋ ṭopraġından ḫınzır eyledi[201]

---

[190] N1: ormanlı / Kelimede vezin aksamaktadır.

[191] N2: Alī anuŋ içün hīç ġuṣṣa /Kelimede vezin aksamaktadır.

[192] N1: ḫuṣṣa

[193] N1: ṣāz

[194] Mısrada vezin aksamaktadır.

[195] N2: baḳmadı ṣola ṣaġa

[196] N2: ḳoḳusında duymazız

[197] N1: bu kelime yoktur.

[198] N1: bir dāne

[199] N1: aṣlānı

[200] N1: bu beyit yoktur. / Beyitte vezin aksamaktadır.

[201] N2: Diŋle imdi Ḥaḳ Te‘ālā ḳudretinden / Mısrada vezin aksamaktadır.
Ṭopraġı neyledi bī-namāzıŋ ṭopraġından

65. Ḫınzır[*ı*] ḫalḳ eyle*di* ṭur*dı* öri
*Ba*şı*nı* ḳaldurdı ol ṭur*dı*[202] eri

66. Melekler rayḥasından ‘āciz oldu[203]
Du‘ā ḳılup[204] cümle bir yire geldi[205]

67. Melekler[206] çıġrışdılar Allāh diyü
*Bi*zi ḳurtar yā Resūlallāh diyü[207]

68. Ḥaḳ Te‘ālā ḳudretinden Cebrā’il’e söyledi[208]
Ol[209] mel‘ū*nı ḳa*nadıy*la* vur didi

69. Cebr*ā*’il *ḳana*dı-y-*la onı* vurdı[210]
Boynun eg*di* burnu*nı yire* urdı[211]

70. Boynun[212] eg*di* dişle*rini bi*ledi
Rayḥasından *ṭa*ġı *ṭaşı* iŋledi[213]

71. Ol ṭaġlar[214] çıġrışdılar Allāh diyü
*Bi*zi ḳurtar yā Resūlallāh diyü

72. Ḥaḳ Te‘ālā *a*ŋa kim ḫışm eyledi
Bunda ṭur*ma*[215] *di*yü *ḫi*ṭāb eyledi

[202] N1: ẕerreni
[203] N1: oldular
[204] N1: ḳıldılar
[205] N1: geldiler / Beyitte vezin aksamaktadır.
[206] Kelimede vezin aksamaktadır.
[207] N1: bu beyit yoktur.
[208] N1: Cebrā’il’e buyurdı / Mısrada vezin aksamaktadır.
[209] N2: bu kelime yoktur.
[210] N2: urdı / Son kelimede vezin aksamaktadır.
[211] Son kelimede vezin aksamaktadır.
[212] N2: boynunı
[213] N2: aġladı
[214] Kelimede vezin aksamaktadır.
[215] N2: durma

73. Boynu*nı*[216] eg*di* ol[217] ṭaġdan *yü*rüdi [70b]
Rayḥasından *ṭa*şı[218] ṭopraḳ[219] *e*ridi

74. Ṣuya uġrasa ol ṣuyu iki yarar[220]
Ḳanḳı ṭaġa uġrasa ol ṭaġı eger[221]

75. Şimdi *daḫı* görenleri[222] ḳorḳudur
*Ne*fesinden *ṭa*şı ṭopraḳ *ö*güdür[223]

76. Bī-namāzuŋ yatdu*ġı* yer böyle *olı*caḳ kişi[224]
Kendinüŋ ḥā*li* n'olur[225] aŋ*la* işi

77. Ṣoŋ nefes*de* alup[226] *sine gi*ricek[227]
Ḳabr[228] *ḳa*būl itmez *anı*[229] *gö*rücek

78. Münker[230] *ne*kir *i*şidüp '*aẕ*āb ider
Cenne*te* girmez cehen*neme* gider

79. Her bir vaḳt sekiz biŋ[231] yıl 'aẕāb olur
Kāfir *ile* cehennem*de* ol ḳalur[232]

80. Her bir vaḳti ḳılmasa bir kişi[233]

---

[216] N2: boynun
[217] Kelimede vezin aksamaktadır.
[218] N1: daşı
[219] N2: ṭopraḳı
[220] N2: bu mısra eksik yazılmıştır.
[221] Beyitte vezin aksamaktadır.
[222] Kelimede vezin aksamaktadır.
[223] N1: bu beyit yoktur. N2'de beytin üstü çizilmiştir.
[224] N1: Bī-namāz ṭoprağı öyle olıncaḳ ey kişi / Mısrada vezin aksamaktadır.
[225] N2: nice olur
[226] Kelimede vezin aksamaktadır.
[227] N2: varıcaḳ
[228] N1: mezār
[229] N2: onu
[230] Kelimede vezin aksamaktadır.
[231] N2: sene
[232] N1: Cehennemde kāfirler ile ḳalur / Beyitte vezin aksamaktadır.
[233] Mısrada vezin aksamaktadır.

Ḥāli *a*nuŋ *ni*ce_olur aŋ*la* işi

81. Gelür[234] şeyṭān bevl ider yüz*le*rine
Kirpikleri[235] *ya*puşur göz*le*rine[236]

82. Gelür[237] şeyṭān bevl ider el*le*rine
Melekler[238] la‘net ider cān*la*rına[239]

83. Böyle *o*lur bī-namāzıŋ ḥālleri
*Yu*maḳ *ile mı*ṣıl[240] olmaz elleri

84. Her bi*rine*[241]degse ol mek*re* olur
Zīrā şeyṭān *i*le bir *yere* gelür[242]

85. Ḥaḳ Te‘ālā emr eyleyüp İsrāfīl ṣūr üricek
Ḫınzır ṣūretinde ḳoyar ḳabrinden ḳa[l]ḳıcak[243]

86. Ḫınzır ṣūretin*de va*ra[244] maḫşer *ye*rine[245]
*Ṭa*ġ ṭaş*ı*[246] *da*yanmaz āh[247] [*u*] zārına

87. Maḥşer eh*li ḳo*ḳusundan *ḳa*çalar
*Yü*zinüŋ üs*tü*ne *düşe ni*celer[248]

88. Bī-namāzdan çıġra*şu*ben *ḳa*çalar
Du‘*ā i*düp elle*rini a*çalar

---

[234] Kelimede vezin aksamaktadır.
[235] Kelimede vezin aksamaktadır.
[236] N1: bu beyit yoktur.
[237] Kelimede vezin aksamaktadır.
[238] Kelimede vezin aksamaktadır.
[239] N1: ḥāllerine
[240] N1: pāk
[241] N2: neye
[242] N1: şeyṭān anuŋla bile olur
[243] N1: bu beyit yoktur. / Beyitte vezin aksamaktadır.
[244] N1: var
[245] Mısrada vezin aksamaktadır.
[246] N1: Dağı daş
[247] N2: āhıyla
[248] N1: bu beyit yoktur.

89. *Di*yeler yā Rabbenā yā Rabbenā
Cehennemde emr eyle bunu yine[249]

90. Bunlaruŋ du‘āların Ḥaḳ *ḳa*būl ide[250]
Bī-namāz *ö*lüp cehen*neme* gide[251]

91. Oddan ṭobuzlar ile anı[252] vuralar [253]
Bī-namā*zı* cehenneme[254] *sü*reler[255]

92. Cehennemde[256] yansalar[257] *düni* güni [71a]
Ancaḳ cehennem ḳabūl ider anı [258]

93. *Riv*āyet it*di* bu *sözi* Mu‘*ā*zī
Ehl-i tef*si*rinle *didi bu* sözi[259]

94. Bī-namāzıŋ ḥāli*ni* sen diŋlediŋ
*Nice*_olur *i*miş ḥ*ālin[i]*[260] aŋladıŋ

95. Key[261] ṣaḳın sen[262] bī-namāz ol*ma*yasın
Cehennem*d*[263]*e e*bedī[264] ḳal*ma*yasın

96. *Na*mā*z*ıŋ[265] terk eyle*me* sen[266] ey kişi

[249] Mısrada vezin aksamaktadır.
[250] N2: du‘āsını Ḥaḳ ḳabūl eyleye / Mısrada vezin aksamaktadır.
[251] N2: Bī-namāz ver cehenneme didi
[252] N1: bu kelime yoktur.
[253] Mısrada vezin aksamaktadır.
[254] Kelimede vezin aksamaktadır.
[255] N2: bu beyit yoktur.
[256] Kelimede vezin aksamaktadır.
[257] N2: yanısar
[258] Mısrada vezin aksamaktadır.
[259] N1: bu beyit yoktur.
[260] N2: nice olmuş ḥālin
[261] N2: bu kelime yoktur.
[262] N1: bu kelime yoktur
[263] Kelimede vezin aksamaktadır.
[264] N1: ebed
[265] N2: namāzıŋı
[266] N2: bu kelime yoktur.

Naṣīḫat dutanıŋ[267] ḫūş *o*lur[268] işi

97. *He*le ben *di*düm o*nı* sen bilürsin[269]
Ḳılmaz *i*seŋ cehennemde ḳalursın[270]

98. Düny*āya* geldiŋ hīç *i*şiŋ bitmedi
Sen unutduŋ ölüm seni unutmadı[271]

99. Düny*ā*dan git*me*müz*[i]* fikr *i*delüm
*Ya*na *yana* Mevl*ā'yı* ẕikr *i*delüm

100. *O*ḳu*yanı* diŋle*yeni ya*zanı
Raḥmetüŋ*le* yarlı*ġa* ḳıl *ya* Ġanī[272]

101. Fā'ilāt[ün] fā'ilāt[ün] fāilāt
Vir Muḥammed Muṣṭafā'*ya* ṣalavāt[273] [71b]

SONUÇ

İslam'ın en çok önem verdiği ibadetlerin başında gelen namazın Türk edebiyatına da yansımış olduğu, şairlerin bu konuda pek çok uyarı ve tavsiyelerinin bulunduğu müşahede edilmiştir. Namaz kılmayanlar hakkındaki en meşhur manzume, Çırakçı Miskin adlı halk şairine ait beynamaz destanıdır.

Gerek müstakil gerek eserler içerisinde bir bölüm hâlinde yer alan bî-namaz şiirleri, nasihat-nâme türü içerisinde ayrı bir alt başlık olarak yer almıştır. Şiirlerde Kur'ânî hükümler ve hadislerle birlikte çeşitli halk inanışlarına da yer verilmiştir. Bu halk inanışların başında gelen toprağın insanı kabul etmemesi, domuza dönüşme motifleriyle örülü müstakil eser dahi mevcuttur. Hz. Ali'nin bugüne kadar bilinmeyen, çalışmalarda adı geçmemiş bu minvalde bir hikâyesi nazmedilmiş, namaz kılmanın önemine dikkat çekilmiştir.

Bu tür eserlerin genelinde olduğu gibi bu müellifi meçhul eserde bir edebî gaye söz konusu değildir. Şimdiki verilerimize göre 17. asırda şekillenen bir hikâye olduğunu düşünmekteyiz. Şekil özellikleri bakımından ise son derece zayıftır. İki nüshasını mecmualar arasında tespit ettiğimiz mesnevinin farklı mecmualarda kayıtlı pek çok nüshasının bulunduğunu muhakkaktır. Elimizde 101 beyit olan eserin ileride

[267] Kelimede vezin aksamaktadır.
[268] N1: ola
[269] Kelimede vezin aksamaktadır.
[270] N1: bu beyit yoktur. / Mısrada vezin aksamaktadır.
[271] Mısrada vezin aksamaktadır.
[272] N2: bu beyit yoktur.
[273] N1: bu beyit yoktur.

yapılacak yeni çalışmalarla daha fazla beyte sahip olduğu, vezin hususunda daha tekmil örneklerinin varlığı anlaşılacaktır.

KAYNAKÇA

Arslan, Mehmet (2004). "Divan Edebiyatında Nasihat-nâmeler (Pend-nâmeler) ve Vak'a-nüvis Es'ad Efendi'nin Pendnamesi", *Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri*, S:4, s.5-80.

Arslan, Mehmet (2004). *Antepli Aynî Divanı,* İstanbul: Kitabevi Yayınları

Avcı, Mustafa (2002). "Osmanlı Hukukunda Para Cezaları", *Türkler X,* Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s.91-106.

Avcı, Sait (2015). *Râci Divanı (Metin ve Dini Tasavvufi Tahlil),* Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

Aydoğmuş Yüce, Emine (2010). *Abdürrahim Tirsî ve Divanı,* Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi.

Bice, Hayati (2018). *Hoca Ahmed Yesevî Divan-ı Hikmet,* İstanbul: H Yayınları.

Ceyhan, Âdem (1997). *Bedr-i Dilşad'ın Murâd-nâme'si,* C. I-II. İstanbul: MEB. Yayınları.

Erdoğan, Hilal (2020). *Çırakcı (Çarhacı) Miskin,* Türk Edebiyatında İsimler Sözlüğü, http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/cirakci-carhaci-miskin [E.T. 09. 03.2021]

Ergun, Sadettin Nüzhet (Tarihsiz). *Türk Şairleri,* C. 2. İstanbul.

Gürlek, Sema (2013). *Âşık Nevrûzî Mevlidi (İnceleme-Metin),* Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi.

Işık, Ayhan (2013). *Meşîhat Arşivi Belgeleri Işığında Seyyidler ve Nakîbü'l-Eşrâflık Müessesesi,* Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.

Kalafat, Yaşar (2015). "Mitoloji-Tasavvuf İlişkilendirmesinde Âşık Veysel'de Toprak", *Dünya Ozanı Âşık Veysel Sempozyumu Bildirileri,* Sivas 24-25 Mayıs, 1. Cilt, s.139-151

Kandemir, M. Yaşar (2005). Muâz B. Cebel, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 30, s.338-339

Kaplan, Mahmut (2001). "Manzûm Nasihat-nâmelerde Yer Alan Konular", *SÜ. Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* S: 9, s.133-85.

Kaplan, Mahmut (2002). "Türk Edebiyatında Manzum Nasihat-nâmeler", *Türkler* C. 11, (Ed:
Hasan Celâl Güzel vd.), Ankara, s.791-99.

Kayaokay, İlyas (2019). "Farklı Bir Nasihat-Nâme: Ahmed Velî'nin Nasîhat Mü'minlerün Hatunlarına Adlı Mesnevisi", *Uluslararası Türkoloji Araştırmaları Sempozyumu,* 26-28 Eylül, Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayın No: 70, s. 438-456

Kocatürk, Vasfi Mahir (1968). *Tekke Şiiri Antolojisi*, İstanbul: Edebiyat Yayınevi.

Kutlar Oğuz, Fatma Sabiha vd. (2018). *Külliyât-ı Esîrî [Sergüzeşt-nâme - Gazavât-nâme-Pend-nâme- Dîvân],* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Özkan, Mustafa (1990). *Cinânî, Cilâü'l-Kulûb (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük),* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Süleyman, Hala (2015). *Muhammed Bin Mustafa Tarafından İstinsah Edilmiş 18. Yüzyıla Ait Mensur Bir Hadis Mecmuası: İnceleme- Metin,* Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi.

Taktak, A. Ferit (1997). *Sandıklılı Fikrî Hayatı ve Divanı,* Afyon Kocatepe Üniversitesi.

Yazıcı, Mehmet Yunus (2014). *Azîz Mahmûd Urmevî ve Tezkire-i Hazret-i Baba Adlı Eseri*, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi.

Yelten, Muhammet (1998). *Sohbetü'l-Ebkâr,* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Yıldırım, Hüseyin (2008). *Zelili Divanı (Metin Aktarma-Gramer İncelemesi),* Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

06 Mil Yz A 2139/2

06 Mil Yz A 7720/3

06 Mil Yz A 9260/4

Tıpkıbasım (N2 Nüshası)

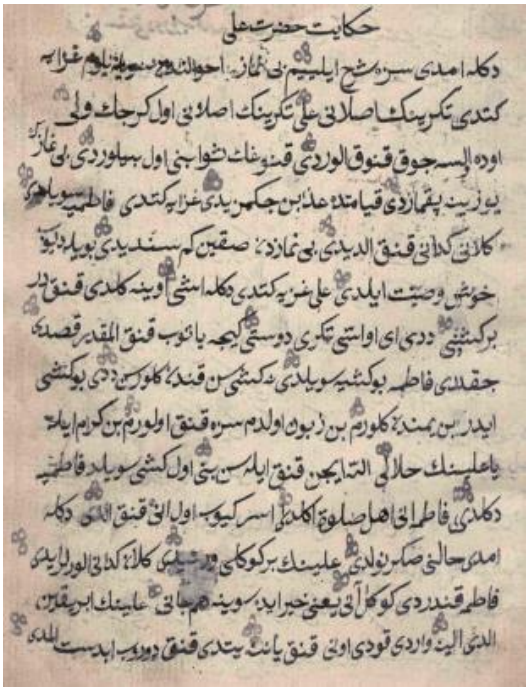

69a

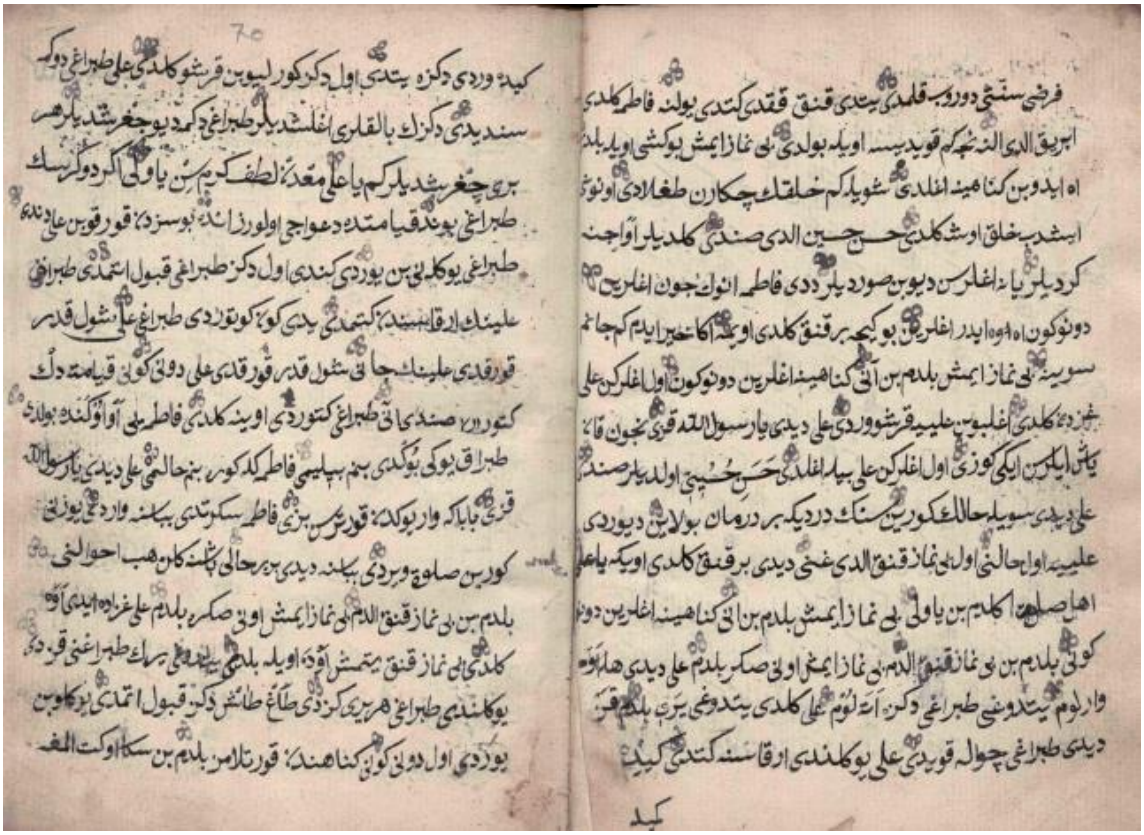

70a 69b

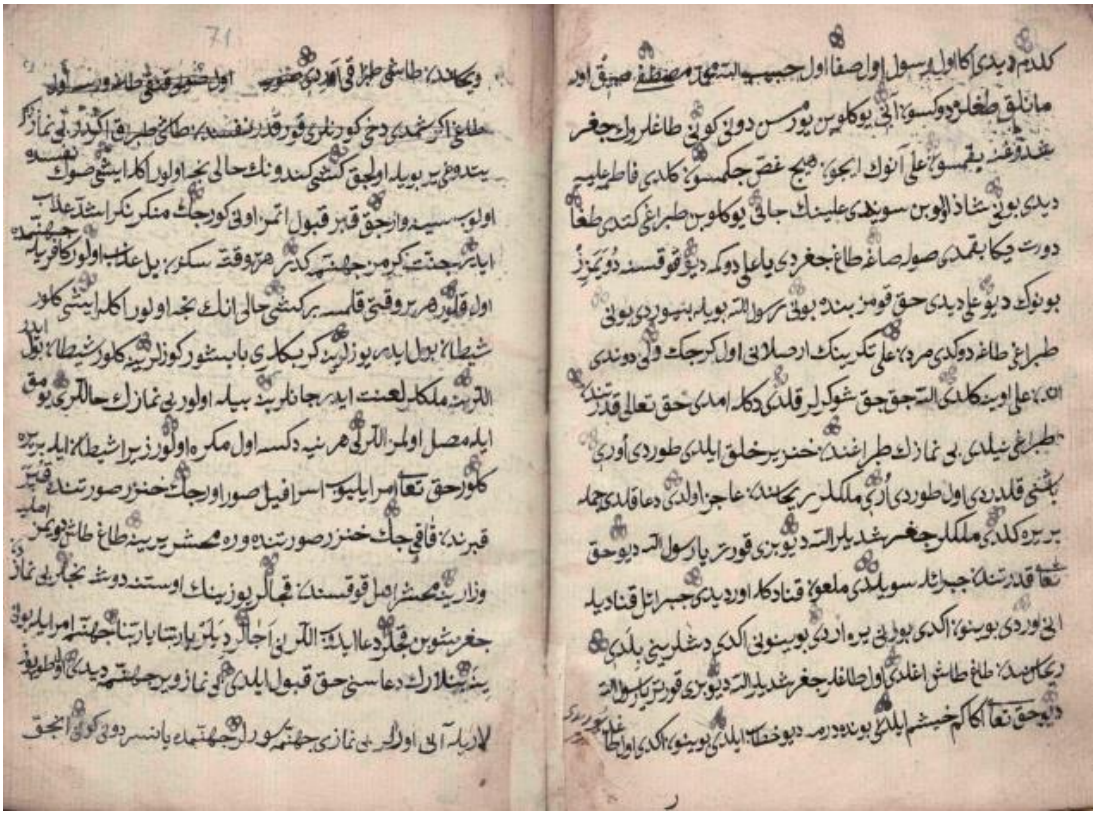

71a 70b

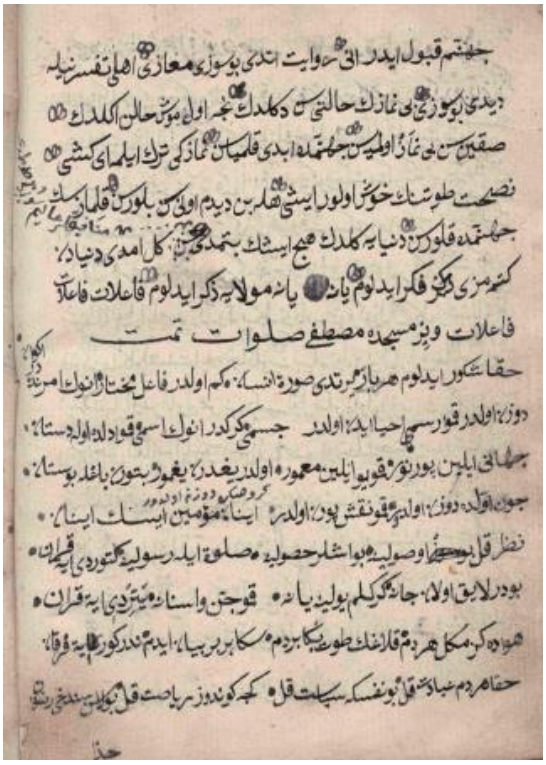

72b

DIGITALIZATION IN EDUCATION DURING COVID–19 PANDEMIA: A RESEARCH ON PUBLIC RELATIONS EDUCATION

COVID–19 PANDEMİ SÜRECİNDE EĞİTİMDE DİJİTALLEŞME: HALKLA İLİŞKİLER EĞİTİMİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. Murat KOÇYİĞİT[1*], Arş. Gör. Büşra KÜÇÜKCİVİL[2]**

[1]Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Konya, Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-2250-415X
*mkocyigit@erbakan.edu.tr, 0545 335 2706

[2]Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Konya, Türkiye
ORCID ID: 0000-0001-6719-8160
**bkucukcivil@erbakan.edu.tr, 0505 134 2830

ÖZ

Araştırmanın amacı; halkla ilişkiler eğitiminde dijitalleşme sürecine yönelik bilim dalı öğretim üyelerinin görüşlerini ortaya çıkarmak ve böylelikle halkla ilişkiler eğitimi için dijitalleşmenin zorunlu kıldığı gereklilikleri belirlemektir. Nitel bir araştırma deseni olan görüşme tekniğinin kullanıldığı bu araştırmada eğitimde dijitalleşmeye yönelik kurumsal alt yapı çalışmaları, dijital eğitim modelleri, 21. yüzyıl beceri, yeterlik ve temalarına ilişkin yedi adet yapılandırılmış görüşme sorusu 12 katılımcıya yöneltilmiştir. Araştırma bulgularına göre katılımcıların halkla ilişkiler eğitiminde dijitalleşme sürecinde kurumsal alt yapı çalışmalarına ilişkin görüşleri çoğunlukla olumludur. Katılımcıların halkla ilişkiler eğitiminde dijitalleşme sürecinde başarılı/verimli olacağını ifade ettikleri dijital eğitim modelleri harmanlanmış ile ters-yüz edilmiş eğitim modelidir. Katılımcılara göre halkla ilişkiler eğitiminde dijitalleşme sürecinde akademisyenlerin ve öğrencilerin sahip olması gereken yaşam ve kariyer becerisi; esneklik ve uyumdur. Öğrenme ve yenilenme becerileri; yaratıcılık ve inovasyon, eleştirel düşünme ve problem çözme, iletişim ve iş birliğidir. Bilgi, medya ve teknoloji becerileri ise; bilgi okuryazarlığı, medya okuryazarlığı, bilişim teknolojileri okuryazarlığıdır. Katılımcıların, 21. yüzyıl temaları ile akademisyen-öğrenci yeterliklerine yönelik literatürde ifade edildiği şekliyle bir bilgi sahibi olmadıkları anlaşılmakla birlikte, temalara ilişkin küresel farkındalık, dünya, sağlık, çevre/doğa, ekonomi/finans gibi hususların önemli olduğunu belirtmişlerdir. Yeterliliklere ilişkin olarak da yaşam ve kariyer, öğrenme ve yenilenme, bilgi, medya ve teknolojileri becerileri kapsamında görüşler beyan edildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Halkla İlişkiler, Eğitimde Dijitalleşme, Dijital Eğitim Modelleri, 21. Yüzyıl Becerileri, Covid–19

ABSTRACT

The purpose of this research; to reveal the views of faculty members about the digitalization process in public relations education and thus to determine the necessities of digitalization for public relations education. In this study, in which the interview technique, which is a qualitative research design, was used, seven structured interview questions regarding institutional

infrastructure studies for digitalization in education, digital education models, 21st century skills, competencies and themes were asked to 12 participants. According to the findings of the research, the opinions of the participants regarding the institutional infrastructure studies in the digitalization process in public relations education are mostly positive. Digital education models that participants stated to be successful/efficient in the digitalization process in public relations education were blended and flipped. According to the participants, the life and career skills that academics/students should have in the digitalization process in public relations education; flexibility and adaptability. Learning and innovation skills; creativity and innovation, critical thinking and problem solving, communication and collaboration. Information, media and technology skills; information literacy, media literacy, ICT literacy. Although it is understood that the participants do not have any knowledge about 21st century themes and academician-student competencies as stated in the literature, they stated that issues such as global awareness of the themes, world, health, environment/nature, economy/finance are important. Regarding the competencies, it has been determined that opinions are expressed within the scope of life and career, learning and innovation, information, media and technology skills.

Keywords: Public Relations, Digitalization in Education, Digital Education Models, 21st Century Skills, Covid–19

GİRİŞ

21. yüzyılın dijital bir çağ olması ve toplumsal yapının neredeyse tüm enstrümanlarını dijitalleştirmesi, hızla değişen dijital teknolojilerin çalışma hayatında artan kullanımı da göz önüne alındığında bireylerin sahip olması gereken yeni becerileri gündeme getirmektedir. Bu beceriler bireylerin hem eğitim hem de iş yaşamında olmak üzere hayatlarının bütün aşamalarında başarılı bir performans sergileyebilmelerinde önemlidir. 21. yüzyıl halkla ilişkiler alanına da etki ederek hem eğitim sürecini hem de iş yapma biçimlerini derinden değiştirmiştir. Tüm dünyayı etkisi altına alan COVID–19 sürecinde hız kazanan dijitalleşme süreci özellikle eğitimde dijitalleşme kavramını ön plana çıkarmıştır. Salgın hastalığın yaratmış olduğu etkiler doğrultusunda eğitim öğretim kurumlarının kapanması ve işleyişlerini dijital/uzaktan eğitim süreci ile devam ettirmeleri, eğitimde hem dijitalleşme kavramını hem de dijital teknoloji ile yürütülen eğitim-öğretim sürecinde akademisyen ve öğrencilerin sahip olması gereken becerileri gündeme taşımıştır. Bu bakımdan halkla ilişkiler eğitiminde dijitalleşme sürecini görüşme tekniği ile alan akademisyenleri üzerinden sorgulamaya giderek onların konuya ilişkin fikirlerini elde etmeye çalışan bu araştırmada; dijital eğitim modelleri ve eğitici ile öğrencilerin sahip olması gereken 21. yüzyıl becerileri, yeterlikleri, temaları bağlamında ele alınmıştır. Bu kapsamda, "dijitalleşme sürecinde halkla ilişkiler eğitiminde hangi beceriler, yeterlikler ve temalar önem kazanmaktadır?" sorusu bu araştırmanın temel problemini teşkil etmektedir. Özellikle COVID–19 pandemi sürecinde dünya ülkelerinin hızlı bir şekilde eğitimde dijitalleşme sürecine girmesi diğer alanlar için olduğu gibi halkla ilişkiler alanı açısından da bu süreci incelemek önem arz etmektedir.

Katılımcı görüşlerinden elde edilen araştırma sonuçlarına bakıldığında, halkla ilişkiler disiplininde görev yapan farklı unvanlardaki akademisyenlerin, alan eğitiminde yaşanan dijital dönüşüm sürecinde kurumlarının alt yapı çalışmalarını çoğunlukla yeterli buldukları ve bu süreçte en başarılı, verimli dijital eğitim modelinin harmanlanmış ve ters yüz edilmiş eğitim modelleri

olduğunu ifade ettikleri belirlenmiştir. Alan eğitiminin dijitalleşme sürecinde akademisyen ve öğrencilerin sahip olması gereken 21. yüzyıl becerilerinin ise yaşam ve kariyer becerilerinden "esneklik ve uyum", öğrenme ve yenilenme becerilerinden "yaratıcılık ve inovasyon (yenilik/yenilenme), eleştirel düşünme ve problem çözme, iletişim ve iş birliği", bilgi, medya ve teknoloji becerilerinden ise "bilgi okuryazarlığı, medya okuryazarlığı, bilişim teknolojileri okuryazarlığı" görüşleri ifade edilmiştir. Katılımcıların halkla ilişkiler eğitiminde dijitalleşme sürecinde akademisyenlerin ve öğrencilerin sahip olması gereken temel konular ve temalara yönelik düşüncelerinin ise "küresel farkındalık, dünya, insan, duyarlılık, sağlık, çevre/doğa, ekonomi/finans" vb. konuları üzerinde yoğunlaştığı belirlenmiştir. Diğer taraftan halkla ilişkiler eğitiminde dijitalleşmede, dijital eğitim sürecinin daha başarılı ve verimli olmasında hem akademisyenlerin hem de öğrencilerin sahip olması gereken yeterliklerin de yaşam ve kariyer becerileri, öğrenme ve yenilenme becerileri ile bilgi, medya ve teknoloji becerileri kapsamında değerlendirildiği ve bu doğrultuda görüş beyan edildiği tespit edilmiştir. Burada ifade edilmesi gereken önemli nokta katılımcıların 21. yüzyıl becerilerine ilişkin literatürde geçtiği hali ile bir bilgi sahibi oldukları ve bu durumu yanıtlarına yansıttıklarıdır. 21. yüzyıl temel konuları, temaları ile 21. yüzyıl yeterlikleri noktasında ise katılımcıların literatürdeki içeriğe yönelik bir bilgi sahibi olmakla birlikte yanıtlarında kavramları tam olarak isimleri ile ifade etmemeleri dikkat çeken bir unsur olarak kendini göstermektedir.

LİTERATÜR TARAMASI

Eğitimde Dijitalleşme ve Dijital Eğitim Modelleri

Teknoloji hâkimiyetinde şekillenen dijital çağ, bireylerin yaşamlarındaki pek çok faaliyetin yapısında değişiklikler meydana getirmiştir. Bu değişiklikler web, çevrimiçi sosyal ağlar, mobil ve kablosuz iletişim teknolojileri vb. yenilikler, toplumsal ve küresel düzeyde bir etki yaratmıştır (Starkey, 2012: 14). Dijital teknolojilerin kullanımı ile bilgiye daha kolay ve daha hızlı bir şekilde ulaşılması, bilginin saklanması, değerlendirilmesi ve yeniden üretilmesi için gerekli iletişim ve enformasyon teknolojilerine ve altyapılarına sahip olma, yeni öğrenme teknolojilerinin gelişmesini sağlamıştır. Eğitim-öğretim sürecinin dijitalleşmesi 21. yüzyılın en önemli dönüşümleri arasında yer almaktadır. Geleceğin eğitim anlayışının şekillenmesini sağlayan bu dönüşüm eğitim-öğretime yeni bir boyut kazandırmaktadır. Dijital eğitim, doğru ve zamanında kullanıldığında şirketler, kurumlar ve üniversiteler tarafından eğitim vermenin en etkili, ekonomik ve üretken yollarından biri haline gelmektedir. Dijital eğitim tarihsel olarak teknoloji geliştikçe sürekli olarak gelişmiştir (Dorothy et al., 2009). Teknolojik imkânların gelişmesine paralel bir şekilde değişen ve her biri mutlak surette teknolojiye dayanan, ancak çeşitli özellikler bakımından farklılaşan dijital eğitim modelleri aşağıda belirtilmektedir.

Eş Zamansız (Asenkron) Eğitim: Tanımlanmış bir zamanda gerçekleşen öğretme-öğrenme süreci ile sınırlı olmayan bu öğrenmede öğrenciler, çeşitli teknolojileri kullanarak kendi isteklerine göre eğitim sürecine katılım sağlamaktadırlar (Altany, 2009). *Eş Zamanlı (Senkron) Eğitim:* Eş zamanlı öğrenme, ses ve video materyalleri kullanılarak ortaklaşa hazırlanan raporlarla eş zamanlı olarak izlenebilen dersler veya herhangi bir iletişim yoluyla fikir alışverişi yapılabilen bir ortam olarak ifade edilebilmektedir (Alkan Meshur, & Bala, 2015). *Ters-Yüz Edilmiş Eğitim*: Öğrenmede gerçekleşen yön değişimi sebebiyle ters-yüz edilmiş olarak adlandırılan bu eğitimde öğrenciler

teknolojiden yararlanarak sınıf dışında öğrenme faaliyetini gerçekleştirmekte ve sınıf içinde de eğitici eşliğinde öğrenme faaliyetlerini devam ettirmektedirler (Reidsema et al., 2017). *Harmanlanmış (Karma) Eğitim:* Çevrimiçi ve yüz yüze eğitimin en iyi unsurlarını birleştiren harmanlanmış öğrenmenin, geleceğin baskın öğretim modeli olarak ortaya çıkması muhtemeldir (Watson, 2008).

Dijital Eğitimde 21. Yüzyıl Beceri, Yeterlik ve Temaları

21. yüzyıl becerileri Wagner (2008) tarafından; eleştirel düşünme ve problem çözme, sistemler arası iş birliği ve etkili liderlik, çeviklik ve uyum sağlama, girişimcilik ve inisiyatif alma, etkin sözlü ve yazılı iletişim, bilgiye erişebilme ve analiz edebilme, merak ve hayal gücü olarak sıralanmaktadır. OECD Eğitim Çalışma Raporu ise 21. yüzyıl becerilerini bilgi, iletişim, etik ve sosyal etki olmak üzere üç ana boyut olarak ifade etmektedir (Ananiadou, & Claro, 2009). Diğer bir kategorizasyon Trilling ve Fadel (2009) tarafından gerçekleştirilmiştir. Buna göre söz konusu beceriler; öğrenme ve yenilenme becerileri, dijital okuryazarlık becerileri, kariyer ve yaşam beceriler olmak üzere üç ana boyuttan oluşmaktadır. Diğer bir bakış açısına göre 21. yüzyıl becerileri Koenig (2011) tarafından bilişsel beceriler, kişilerarası beceriler, içsel beceriler olmak üzere üç ana boyut ile ifade edilmektedir. Lai ve Viering (2012) ise 21. yüzyıl becerilerini; eleştirel düşünme, iş birliği, yaratıcılık, motivasyon ve son olarak üst bilişsel beceriler olmak üzere beş boyut şeklinde ifade etmektedir. Dünya Ekonomik Formu ise (2020) 21. yüzyıl becerilerini; karmaşık sorunları çözme, eleştirel düşünme, yaratıcılık, insan yönetimi, başkalarıyla uyum içinde olma, duygusal zekâ, muhakeme ve karar verme, hizmet sektörüne uyum, müzakere ve son olarak bilişsel esneklik olarak listelemektedir. Partnership for 21st Century Skills (2019a) 21. yüzyıl becerilerini yaşam ve kariyer becerileri, öğrenme ve yenilenme becerileri, bilgi, medya ve teknoloji olmak üzere üç ana boyut olarak ifade etmektedir. 21. yüzyıl becerilerine yönelik her ne kadar farklı kategorizasyonlar yapılmış olsa da tüm boyutlardaki becerilerin birbirleri ile önemli ölçüde örtüştükleri ve bu noktada birbirileri ile birleştirilebildikleri anlaşılmaktadır (Geisinger, 2016: 247). Bu araştırmada Partnership for 21st Century Skills-P21 (2019a; 2019b) tarafından belirlenen 21. yüzyıl becerileri ve temaları ile Uluslararası Eğitim Teknolojileri Topluluğu-ISTE (2017a; 2017b) tarafından belirlenen yeterliklere yönelik öğeler temel alınmıştır. Bu doğrultuda bu beceri ve yeterliklerin ana boyutları ve alt boyutları aşağıda açıklanmaktadır.

Yaşam ve kariyer becerileri; esneklik ve uyum, girişimcilik ve öz yönlendirme, sosyal ve kültürlerarası beceriler, üretkenlik ve hesap verebilirlik, liderlik ve sorumluluk alt boyutlarından oluşmaktadır (P21, 2019b: 6-8). *Esneklik ve uyum*; değişen koşullara, kesin ve normal olmayan süreçlere adaptasyon sağlamada ihtiyaç duyulan becerilerdir (Pickhardt, 2008) *Girişimcilik ve öz yönlendirme;* başarı kriterleri ve hedefleri belirleyerek, zamanı, iş yükünü verimli yönetebilme ve bağımsız çalışabilmedir (Beers, 2011). *Sosyal ve kültürlerarası beceriler;* kültürel ve sosyal farklılıkları anlama, çeşitli ekipler ve kültürler arasında etkili bir şekilde çalışabilmedir (Mulyana et al., 2019). *Üretkenlik ve hesap verebilirlik;* akıllıca belirlenmiş hedeflere ulaşmak için özverili bir şekilde çalışma, sorumluluk sahibi olma ve zamanı iyi kullanabilmedir (Kivunja, 2015). *Liderlik ve sorumluluk;* bireysel liderlik, her bir ekip üyesinin güçlü yönlerinden faydalanma, ekip üyeleri arasındaki koordinasyon ve ortak bir vizyon etrafında iş birliği gösterebilmektir (Trilling, & Fadel, 2009).

Öğrenme ve yenilenme becerileri; yaratıcılık ve inovasyon (yenilik/yenilenme), eleştirel düşünme ve problem çözme, iletişim ve iş birliği alt boyutlarından oluşmaktadır (P21, 2019b: 4-5). *Yaratıcılık ve inovasyon (yenilik/yenilenme);* muhakeme edebilme, sabırlı olma, yeni fikirlere açıklık ve başarısızlıklardan ders çıkarabilmedir (Binkley et al., 2010). *Eleştirel düşünme ve problem çözme;* çözüm odaklılık, çoklu perspektifi benimseme, arka planları görebilme, meraklı olma, yeni fikirleri benimseme, iş birliğine açık olma, analitik düşünebilme ve geleceği öngörebilmedir (Wagner, 2008). *İletişim ve iş birliği;* sözlü, yazılı iletişim becerilerini etkili bir şekilde kullanarak düşünceleri, fikirleri ifade edebilme ve çeşitli ekiplerle etkili, saygılı bir şekilde çalışabilmedir (Greenhill, 2010).

Bilgi, medya ve teknoloji becerileri; bilgi okuryazarlığı, medya okuryazarlığı ve bilişim teknolojileri okuryazarlığı alt boyutlarından oluşmaktadır (P21, 2019b: 5-6). *Bilgi okuryazarlığı;* bilginin keşfi, üretimi, değerlendirilmesi ve yeni bilgi yaratma, öğrenme topluluklarına etik olarak katılmada kullanılan entegre yeteneklerdir (ACRL, 2015). *Medya okuryazarlığı;* bireylerin medya metinlerini yorumlamasına, kendi mesajlarını oluşturmasına ve medyanın günlük yaşamdaki sosyal, politik etkisini tanımasına olanak tanıyan bir dizi yeterliliktir (Hoechsmann, & Poyntz: 2012). *Bilişim teknolojileri okuryazarlığı;* bireylerin bilgiye erişmek, yönetmek, entegre etmek ve değerlendirmek için dijital teknolojiyi, iletişim araçlarını ve/veya ağlarını kullanabilmesidir (ETS, 2001).

Eğitim kurumlarının sadece tarih, matematik, coğrafya gibi disiplinlerde değil, aynı zamanda 21. yüzyıla hitap eden ve disiplinler arası temalar olarak adlandırılan; küresel farkındalık, finansal, ekonomik, işletme ve girişimcilik okuryazarlığı, sivil okuryazarlık, sağlık okuryazarlığı, çevre okuryazarlığı hakkında da bireylere bir yeterlik kazandırması gerekmektedir (P21, 2019b: 3-4). *Küresel farkındalık;* bireylerin, deneyimlerin ve olayların uluslararası, küresel veya dünya toplumunun bir parçası olduğu gerçeğinin ve kendisini o toplumun bir üyesi olarak görmesinin ne ölçüde farkında olduğudur (Schuerholz-Lehr, 2007). *Finansal, ekonomik, işletme ve girişimcilik okuryazarlığı;* bireylerin maddi refahlarını etkileyen ekonomik koşulları okuma, tartışma, analiz etme, yönetme, iletişim kurma becerisidir. Dahası ekonomiye, işe ve girişimciliğe dair hem günlük hem de geleceğe yönelik planlama gerçekleştirebilme yetkinliğidir (Oanea, & Dornean, 2012). *Sivil okuryazarlık;* vatandaşların kamusal sorunların farkına varmasını ve karar alma sürecine dahil olmasını sağlayan yetenekleri ifade etmektedir (Zarcadoolas et al., 2005). *Sağlık okuryazarlığı;* bireylerin çeşitli sağlık konuları hakkında bilgi arama, anlama, değerlendirme ve yaşam kalitesini iyileştirmede kullandıkları becerilerdir (WHO, 2013). *Çevre okuryazarlığı;* bireylerin çevre sistemini algılama, yorumlama ve bu sistemlerin işleyişinin sağlıklı bir şekilde devam etmesi için onları korumak veya iyileştirmek için uygun önlemleri alma kapasitesidir (Scholz, 2011).

ISTE (2017a) tarafından eğiticiler adına belirlenen standartlar, öğrencilerin güçlenmesine yardımcı olacak bir yol haritasıdır. Bu standartlar öğrencileri çağa ayak uydurmada, öğrenim süreçlerinde aktif rol üstlenmelerini artırmada güçlendirirken aynı zamanda eğitimciler arasında iş birliğini teşvik etmekte ve geleneksel yaklaşımları yeniden düşünmeye davet etmektedir. Buna göre eğiticiler; *Öğrenen* yeterliğinde, öğrencilerinin öğrenmelerini iyileştirmede teknolojiden faydalanırlar ve kendilerini sürekli geliştirirler. *Önder* yeterliğinde, öğrenciyi yetkilendirmek, onun başarısını artırmak, öğrenim sürecinin kalitesini yükseltmek için liderlik fırsatlarını araştırırlar. *Vatandaş* yeterliğinde, öğrencilerin dijital dünyaya katkıda bulunma ve sorumlu bir şekilde katılımlarını sağlamada teşvik edicidirler. *İş birlikçi* yeterliğinde, uygulamaları

geliştirmek, fikir ve kaynak paylaşımlarını sağlamak, sorunları birlikte çözmek için öğrencilerine ve meslektaşlarına zaman ayırarak etkileşimde bulunurlar. *Tasarımcı* yeterliğinde, öğrenci farklılıklarını dikkate alarak öğrenen odaklı, yaratıcı etkinlikler, ortamlar tasarlarlar. *Kolaylaştırıcı* yeterliğinde, öğrencilerin belirlenen standartlara ulaşmalarını sağlamak için öğrenmeyi teknolojiyle destekleyerek kolaylaştırırlar. *Çözümleyici* yeterliğinde, öğrenme hedeflerine ulaşmalarında öğrencileri yönlendirecek verileri anlar ve kullanırlar.

21. yüzyılın teknolojik ortamında gelişmelere hazırlıklı olmaları gereken öğrenciler için ISTE tarafından birtakım standartlar belirlenmiştir. Öğrenci yeterlikleri olarak ifade edilen bu standartlar; onları güçlendirmek ve öğrenme eyleminin öğrenci merkezli olmasını sağlamak için geliştirilmiştir. Buna göre öğrenciler; *Yetkin öğrenen* yeterliğinde, bilimsel bir eksende teknolojiden yararlanarak hedeflerini belirleme ve bu hedeflere ulaşmada etkin bir rol oynarlar. *Dijital vatandaş* yeterliğinde, iletişim içindeki dijital dünyada yaşamanın, öğrenmenin ve çalışmanın haklarını, yükümlülüklerini bilir, yasal, etik ve güvenli bir biçimde hareket ederek örnek olurlar. *Bilgiyi düzenleyen* yeterliğinde, kaynakları dijital araçlarla eleştirel bir şekilde tarayarak bilgiyi yapılandırır, yaratıcı ürünler ortaya koyar ve anlamlı öğrenim deneyimleri oluştururlar. *Yaratıcı tasarımcı* yeterliğinde, yeni, yararlı, yaratıcı çözümler bularak sorunları tespit etmek ve çözmek için çeşitli teknolojileri kullanırlar. *Bilişimsel düşünen* yeterliğinde, teknolojinin çözüm üretme, çözümleri test etme gücünden yararlanarak sorunları anlayacak ve çözecek stratejileri geliştirerek kullanırlar. *Yaratıcı iletişimci* yeterliğinde, amaçlarına uygun araçları/platformları/formatları ve dijital medyayı kullanarak anlaşılır bir şekilde iletişim kurar ve kendilerini yaratıcı bir şekilde ifade ederler. *Global iş birlikçi* yeterliğinde, dijital teknolojiyi diğerleri ile iş birliği yaparak yerel ve evrensel takım çalışmalarına verimli bir biçimde katılmak, öğrenimlerini zenginleştirmek, vizyon kazanmak için kullanırlar (ISTE, 2017b).

AMAÇ VE YÖNTEM

Dijital çağın gerektirdiği 21. yüzyıl becerileri, yeterlikleri ve temaları bağlamında eğitimde paradigma değişimlerini izah edebilmek için konuyu halkla ilişkiler disiplini özelinde ele alan bu çalışmanın amacı; halkla ilişkiler eğitiminde dijitalleşme sürecine ilişkin uzman görüşlerinin (disiplin akademisyenlerinin) görüşme tekniği ile belirlenmesi ve böylelikle halkla ilişkiler eğitimi için dijitalleşmenin zorunlu kıldığı gerekliliklerin tespit edilmesidir. Nitel araştırma deseni olan görüşme tekniğinin kullanıldığı bu araştırmada, incelenen konunun araştırmacıların bakış açılarından, anlam dünyalarından yola çıkılarak yorumlanması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda konuya ilişkin alan akademisyenlerinin görüşlerinin öğrenilmesinde araştırmanın amacına hizmet edecek en iyi tekniğin görüşme olduğu belirlenmiştir ve nitel görüşme tekniği ile yapılandırılmış soru formatı bu araştırmada kullanılmıştır.

Araştırma Soruları

Araştırma Sorusu-1: Eğitimde dijital dönüşüme uyum sağlamada üniversitelerin kurumsal alt yapı çalışmalarına ilişkin akademisyenlerin görüşleri nelerdir? *Araştırma Sorusu-2:* Halkla ilişkiler eğitiminde dijitalleşme sürecinde hangi dijital eğitim modeli akademisyenler tarafından önerilmektedir? *Araştırma Sorusu-3:* Halkla ilişkiler eğitiminde dijitalleşme sürecinde hem akademisyenler hem de öğrenciler hangi yaşam ve kariyer becerilerine sahip olmalıdır? *Araştırma Sorusu-4:* Halkla ilişkiler eğitiminde dijitalleşme sürecinde hem akademisyenler hem de

öğrenciler hangi öğrenme ve yenilenme becerilerine sahip olmalıdır? *Araştırma Sorusu-5:* Halkla ilişkiler eğitiminde dijitalleşme sürecinde hem akademisyenler hem de öğrenciler hangi bilgi, medya ve teknoloji becerilerine sahip olmalıdır? *Araştırma Sorusu-6:* Halkla ilişkiler eğitiminde dijitalleşme sürecinde hem akademisyenler hem de öğrenciler hangi temel konulara ve 21. yy. temalarına sahip olmalıdır? *Araştırma Sorusu-7:* Halkla ilişkiler eğitiminde dijitalleşme sürecinde hem akademisyenler hem de öğrenciler hangi yeterliklere sahip olmalıdır?

Katılımcılar

Patton'a göre (1990) sosyal bilimlerde yapılacak olan görüşmelerde en az veya en fazla kaç kişi ile görüşülmesi hususunda kesin bir kural bulunmamaktadır. Buna göre katılımcı sayısı araştırmacının amacına, ne gibi bilgiler elde etmek istediğine, zaman ve bütçeye bağlı olarak değişmektedir. Bu araştırmanın katılımcıları; üniversitelerin lisans düzeyinde halkla ilişkiler bölümlerinde görev yapan 4 Profesör, 4 Doçent ve 4 Doktor Öğretim Üyesi olmak üzere 3 farklı unvan türünde toplamda 12 öğretim üyesinden oluşmaktadır.

Sınırlılık

Araştırmanın verileri, zaman, maliyet ve veriye erişim zorlukları nedeniyle üç haftalık zaman diliminde (04–22 Mart 2021) toplanmıştır. Bu doğrultuda araştırma sonuçlarında zaman sınırlılığı göz önünde bulundurulmaktadır. Bununla birlikte, halkla ilişkiler disiplininde farklı unvanlarda görev yapan 12 akademisyenin katılımcı olarak belirlenmesi ve 21. yüzyıl beceri, yeterlik ve temalarını içeren görüşme sorularının ilgili akademisyenlere nitel araştırma deseni ve görüşme tekniği ile yöneltilmesi bu araştırmanın bir diğer sınırlılığıdır.

Veri Toplama Tekniği

Bu araştırmada görüşme tekniğinin uygulanmasında yapılandırılmış yedi adet görüşme sorusu kullanılmıştır. Yapılandırılmış görüşme soruları, P21 (2019a; 2019b) tarafından belirlenen 21. yüzyıl becerileri, temaları ile ISTE (2017a; 2017b) tarafından belirlenen yeterliklere yönelik unsurlardan yola çıkarak kurgulanmıştır ve katılımcılara yöneltilmiştir. Düzenlenen soru formuyla veriler e-posta yoluyla ve yüz yüze olarak toplanmıştır. Yüz yüze gerçekleştirilen her bir görüşme ise ortalama 20 dakika sürmüştür.

BULGULAR

Bu bölümde halkla ilişkiler bilim dalında akademisyen (öğretim üyesi) olarak görev yapan 12 katılımcının halkla ilişkiler eğitiminde dijitalleşme sürecine yönelik görüşlerinin elde edilmesi amacı ile sorulan yedi sorunun yanıtlarına yer verilmektedir.

Katılımcıların Kurumsal Yapıya İlişkin Görüşleri

Görüşme sorusu 1'e *(Eğitimdeki dijital dönüşüme uyum sağlayabilecek kurumsal alt yapı (internet, dijital eğitim yazılımları, teknik destek vb.) gereklilikleri kurumunuz tarafından yerine getirilmekte midir?)* verilen yanıtlar incelendiğinde, katılımcılar eğitimdeki dijital dönüşüme uyum sağlayabilecek alt yapı gerekliliklerinin kurumları tarafından yerine getirildiğini ifade etmişlerdir ve dijitalleşmeye yönelik görüşlerinin çoğunlukla olumlu olduğunu belirtmişlerdir.

Katılımcıların Dijital Eğitim Modellerine İlişkin Görüşleri

Görüşme sorusu 2'ye *(Halkla ilişkiler eğitimindeki dijitalleşmede (dijital dönüşüm), hangi dijital/uzaktan eğitim modelinin/modellerinin kullanılması dijital eğitim sürecini daha başarılı ve*

verimli kılar?) yönelik olarak katılımcıların yanıtlarına bakıldığında, halkla ilişkiler eğitimindeki dijitalleşmede en başarılı ve verimli dijital eğitim modelinin çoğunlukla *"harmanlanmış" ve "ters yüz edilmiş"* eğitim modelleri olduğu görüşü belirtilmiştir.

Katılımcıların Yaşam ve Kariyer Becerilerine İlişkin Görüşleri

Görüşme sorusu 3'e *(Halkla ilişkiler eğitimindeki dijitalleşme (dijital dönüşüm) sürecinde hem akademisyenler hem de öğrenciler hangi yaşam ve kariyer becerilerine (21. yüzyıl becerileri) sahip olurlarsa dijital eğitim süreci daha başarılı ve verimli olur?)* katılımcıların vermiş oldukları yanıtlar incelendiğinde halkla ilişkiler eğitiminde dijitalleşmede, dijital eğitim sürecinin daha başarılı ve verimli olmasında hem akademisyenlerin hem de öğrencilerin sahip olması gereken yaşam ve kariyer becerileri arasında çoğunlukla *"esneklik ve uyum"* becerisi görüşü ifade edilmiştir.

Katılımcıların Öğrenme ve Yenilenme Becerilerine İlişkin Görüşleri

Görüşme sorusu 4'e *(Halkla ilişkiler eğitimindeki dijitalleşme (dijital dönüşüm) sürecinde hem akademisyenler hem de öğrenciler hangi öğrenme ve yenilenme becerilerine (21. yüzyıl becerileri) sahip olurlarsa dijital eğitim süreci daha başarılı ve verimli olur?)* yönelik yanıtlar incelendiğinde, halkla ilişkiler eğitiminde dijitalleşmede, dijital eğitim sürecinin daha başarılı ve verimli olmasında hem akademisyenlerin hem de öğrencilerin sahip olması gereken öğrenme ve yenilenme becerileri olarak *"yaratıcılık ve inovasyon (yenilik/yenilenme)", "eleştirel düşünme ve problem çözme", "iletişim ve iş birliği"* gibi becerilerin önemli olduğu görüşü belirtilmiştir.

Katılımcıların Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerilerine İlişkin Görüşleri

Görüşme sorusu 5'e *(Halkla ilişkiler eğitimindeki dijitalleşme (dijital dönüşüm) sürecinde hem akademisyenler hem de öğrenciler hangi bilgi, medya ve teknoloji becerilerine (21. yüzyıl becerileri) sahip olurlarsa dijital eğitim süreci daha başarılı ve verimli olur?)* verilen yanıtlar incelendiğinde halkla ilişkiler eğitiminde dijitalleşmede, dijital eğitim sürecinin daha başarılı ve verimli olmasında hem akademisyenlerin hem de öğrencilerin sahip olması gereken bilgi, medya ve teknoloji becerileri olarak *"bilgi okuryazarlığı", "medya okuryazarlığı", "bilişim teknolojileri okuryazarlığı"* görüşlerinin ön plana çıktığı tespit edilmiştir.

Katılımcıların Temel Konulara ve 21. yy. Temalarına İlişkin Görüşleri

Görüşme sorusu 6'ya *(Halkla ilişkiler eğitimindeki dijitalleşme (dijital dönüşüm) sürecinde hem akademisyenler hem de öğrenciler hangi temel konulara ve 21. yy. temalarına sahip olurlarsa dijital eğitim süreci daha başarılı ve verimli olur?)* yönelik yanıtlar değerlendirildiğinde, bazı katılımcıların 21. yüzyıl temalarına yönelik çok fazla bilgi sahibi olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca, halkla ilişkiler eğitiminde dijitalleşmede, dijital eğitim sürecinin daha başarılı ve verimli olmasında hem akademisyenlerin hem de öğrencilerin hâkim olması gereken öğeler arasında küresel farkındalık, dünya, insan, duyarlılık, sağlık, çevre/doğa, ekonomi/finans gibi temaların olması gerektiği görüşü de belirtilmiştir.

Katılımcıların Yeterliklere İlişkin Görüşleri

Görüşme sorusu 7'ye *(Halkla ilişkiler eğitimindeki dijitalleşme sürecinde hem akademisyenler hem de öğrenciler hangi yeterliklere sahip olurlarsa dijital eğitim süreci daha başarılı ve verimli olur?)* verilen yanıtlar incelendiğinde halkla ilişkiler eğitiminde dijitalleşmede,

dijital eğitim sürecinin daha başarılı ve verimli olmasında hem akademisyenlerin hem de öğrencilerin sahip olması gereken yeterliklerin de yaşam ve kariyer becerileri, öğrenme ve yenilenme becerileri ile bilgi, medya ve teknoloji becerileri kapsamında değerlendirildiği ve bu doğrultuda görüş beyan edildiği tespit edilmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Halkla ilişkiler eğitiminde dijitalleşme sürecine yönelik alan akademisyenlerinin görüşlerini görüşme tekniği ile ortaya çıkarmak ve böylelikle halkla ilişkiler eğitimi için dijitalleşmenin zorunlu kıldığı gereklilikleri belirleme amacıyla 12 alan akademisyenine yapılandırılmış görüşme sorularının iletildiği bu araştırmanın bulgularına göre katılımcıların, eğitimde dijital dönüşüme uyum sağlamada üniversitelerin kurumsal alt yapı çalışmalarına ilişkin görüşleri çoğunlukla olumlu yöndedir. Bazı katılımcılar sürecin işleyişine yönelik eksikliklerden bahsetse de çoğu akademisyen bu süreçte kurumlarının genelde elinden geleni yaptıklarını düşündüğünü dile getirmiştir ve önemli bir gelişme olarak eğitimde dijitalleşme sürecine yönelik kurumları tarafından dijital eğitim semineri aldıklarını belirtmiştir. Katılımcılar halkla ilişkiler eğitiminde dijitalleşme sürecinde en başarılı ve verimli dijital eğitim modelinin çoğunlukla harmanlanmış ve ters yüz edilmiş eğitim modelleri olduğunu ifade etmişlerdir. Yanıtlara bakıldığında akademisyenlerin dijital eğitim modellerinin çeşitleri ve özellikleri hakkında detaylı bilgi sahibi oldukları da anlaşılmaktadır. Katılımcılar halkla ilişkiler eğitiminde dijitalleşme sürecinde akademisyenlerin ve öğrencilerin sahip olması gereken yaşam ve kariyer becerilerinden esneklik ve uyum becerisinin önemli olduğu görüşünü belirtmişlerdir. Ancak literatürde bulunan (P21, 2019b) diğer yaşam ve kariyer becerilerinden olan girişimcilik ve öz yönlendirme, sosyal ve kültürlerarası beceriler, üretkenlik ve hesap verebilirlik, liderlik ve sorumluluğa dair belirgin bir ifadede bulunmamışlardır. Katılımcılar halkla ilişkiler eğitiminde dijitalleşme sürecinde akademisyenlerin ve öğrencilerin sahip olması gereken öğrenme ve yenilenme becerilerinden yaratıcılık ve inovasyon (yenilik/yenilenme), eleştirel düşünme ve problem çözme, iletişim ve iş birliği becerilerinin oldukça önemli olduğu görüşünü dile getirmişlerdir. Ayrıca, katılımcılar halkla ilişkiler eğitiminde dijitalleşme sürecinde akademisyenlerin ve öğrencilerin sahip olması gereken bilgi, medya ve teknoloji becerilerinden bilgi okuryazarlığı, medya okuryazarlığı, bilişim teknolojileri okuryazarlığı becerilerinin bir gereklilik olduğu görüşüne sahip olduklarını belirtmişlerdir. Katılımcılar halkla ilişkiler eğitiminde dijitalleşme sürecinde akademisyenlerin ve öğrencilerin sahip olması gereken temel konular ve temaların küresel farkındalık, dünya, insan, duyarlılık, sağlık, çevre/doğa, ekonomi/finans vb. konular etrafında olduğunu belirtilmiştir. İlgili görüşme sorusuna katılımcıların verdikleri yanıtlar, onların 21. yüzyıl temel konuları ve temalarına ilişkin literatürde bulunduğu hali ile (P21, 2019b) bir bilgi sahibi olmadıklarını göstermektedir. Beers'ın (2011) dile getirdiği gibi değişen okuryazarlık anlayışına yönelik katılımcıların büyük bir oranının okuryazarlık ifadesi ile yanıt vermediği anlaşılmaktadır. Katılımcılar halkla ilişkiler eğitiminde dijitalleşme sürecinde akademisyenlerin ve öğrencilerin sahip olması gereken yeterliklerin, yaşam ve kariyer becerileri, öğrenme ve yenilenme becerileri ile bilgi, medya ve teknoloji becerileri kapsamında değerlendirildiği ve bu doğrultuda görüş beyan edildiği tespit edilmiştir. Tıpkı 21. yüzyıl temel konuları ve temalarında olduğu gibi katılımcı yanıtlarında yeterliklerin literatürdeki kavramsal geçişleri ile (ISTE, 2017a; 2017b) değil daha çok yorum temelli çerçevede ele alınarak ifade edildiği anlaşılmaktadır.

Nitekim bu araştırma sonuçlarını destekleyecek nitelikte olan Meganck ve arkadaşları (2020) tarafından gerçekleştirilen ve bir halkla ilişkiler müfredatında öğretilen beceriler ile sektörün beklentileri arasında uyumu sağlamak için akademik karar vericilere ve sektör profesyonellerine rehberlik etmesi amaç edinilen bir çalışmada, halkla ilişkiler alanında en azından giriş seviyesinde çalışmayı planlayan birinin hazır hale gelmesini sağlayan beceriler ifade edilmektedir. Bu beceriler hem geleneksel becerileri hem de dijital çağın getirileri olan becerileri kapsamaktadır. Buna göre en çok gerekli olan becerilerin yazılı iletişim, organizasyon, idari yazılım, sosyal/dijital medya, liderlik, takım halinde çalışabilme, grafik tasarım becerileri olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda kazanımların yanında becerilerin, yeterliklerin ve temaların büyük önem kazandığı halkla ilişkiler eğitiminde artık bu üzerinde durulan hususlar bir zorunluluk haline gelmiş bulunmaktadır. Dolayısıyla dijitalleşen eğitim sürecinin halkla ilişkiler eğitimini de şekillendirdiği ve bu bağlamda, eğiticilerin ve öğrencilerin, dijital eğitim sürecine kendilerini hızlı bir şekilde adapte etmeleri bir gereklilik halini almış bulunmaktadır. Dijitalleşen eğitim sürecinde halkla ilişkiler eğitiminin, 21. yüzyıl becerilerini kazandıracak düzeyde olması ve eğitici-öğrenci ilişkisinin süreç yönetimi şeklinde değerlendirilmesi gerekmektedir. 21. yüzyıl becerileri, yeterlikleri, temaları ve dijital eğitimin kendine has çeşitli değişkenlerinin özellikleri; potansiyel bir halkla ilişkiler profesyonelinde olması gereken özelliklerle tamamen benzeşmektedir. Dolayısıyla eğitimde dijitalleşme sürecinin önem derecesinin diğer disiplinlere oranla nispeten halkla ilişkiler bilim dalında daha yüksek olduğu fikrine ulaşmak mümkündür. Dolayısıyla yeni gelişmelerden oldukça hızlı şekilde etkilenen bir yapıya sahip olan halkla ilişkiler disiplini kuşkusuz ki tüm yönleri ile dijital bir dönüşüm geçirmektedir. Bu yönlerinden bir tanesi de halkla ilişkiler eğitiminin dijitalleşmesidir. 21. yüzyıl beceri, yeterlik ve temaları doğrultusunda alan akademisyenlerinin halkla ilişkiler disiplinindeki dijital dönüşüme yönelik fikirlerinin öğrenilmeye çalışıldığı bu çalışmanın sonuçları ilgili disiplinde hangi konumda olursa olsun (akademisyen-sektör çalışanı-öğrenci vb.) çağa uyum sağlayabilmenin ve başarı gösterebilmenin yolunun literatürde ifade edilen beceri, yeterlik ve temalara hâkim olmaktan geçtiği öngörüsünde bulunabilmek mümkündür.

KAYNAKÇA

ACRL-Association of College&Research Libraries. (2015). *Framework for Information Literacy for Higher Education.* Chicago: American Library Association.

Alkan Meshur, H. F., & Bala, H. A. (2015). Distance Learning in Architecture/ Planning Education: A Case Study in the Faculty of Architecture at Selcuk University, (Eds: Patricia Ordóñez de Pablos, Robert D. Tennyson, Miltiadis D. Lytras). *Assessing the Role of Mobile Technologies and Distance Learning in Higher Education.* Hershey PA: IGI Global, 1-28.

Altany, A. (2009). Distance Learning and the Scholarship of Teaching and Learning. (Eds: Patricia Rogers, Gary Berg, Judith Boettcher, Carole Howard, Lorraine Justice, Karen Schenk). *Encyclopedia of Distance Learning*. Hershey New York: IGI Global, 690-694.

Ananiadou, K., Claro, M. (2009). *21st Century Skills and Competences for New Millennium Learners in OECD Countries*. OECD Education Working Papers No: 41.

Beers, S. (2011). *Teaching 21st Century Skills: An ASCD Action Tool*. ASCD.

Binkley, M., Erstad, O., Herman, J., Raizen, S., Ripley, M., & Rumble, M. (2010). *Draft White Paper-1 Defining 21st Century Skills.*

Dorothy, J. S. Demiray, U. Sharma, R. C., & Kumar, A. (2009). Ethics in the Ambit of Distance Education. (Eds: Ugur Demiray and Ramesh C. Sharma). *Ethical Practices and Implications in Distance Learning.* Hershey New York: IGI Global, 36-49.

Dünya Ekonomik Formu (2020). *What are the 21st-Century Skills Every Student Needs? Top 10 Skills in 2020.* 23.10.2020 tarihinde https://www.weforum.org/agenda/2016/03/21st-century-skills-future-jobs-students/ adresinden edinilmiştir.

ETS-Educational Testing Service. (2001). *Digital Transformation A Framework for ICT Literacy.* A Report of the International ICT Literacy Panel.

Geisinger, K. F. (2016). 21st Century Skills: What are They and How Do We Assess Them? *Applied Measurement in Education*, *29*(4), 245-249. https://doi.org/10.1080/08957347.2016.1209207

Greenhill, V. (2010). *21st Century Knowledge and Skills in Educator Preparation.* Partnership for 21st Century Skills. AACTE.

Hoechsmann, M., & Poyntz, S. R. (2012). *Media Literacies: A Critical Introduction*. John Wiley & Sons.

ISTE-*International Society for Technology in Education, Standards for Students Explore the Student Standards.* (2017b). https://www.iste.org/standards/for-students (ET: 23.10.2020).

ISTE-*International Society for Technology in Education, Standards for Educators Explore the Educator Standards*. (2017a). https://www.iste.org/standards/for-educators (ET: 23.10.2020).

Karasar, N. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemi Kavramlar İlkeler Teknikler*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Kivunja, C. (2015). Teaching Students to Learn and to Work Well with 21st Century Skills: Unpacking the Career and Life Skills Domain of the New Learning Paradigm. *International Journal of Higher Education*, *4*(1), 1-11. DOI: https://doi.org/10.5430/ijhe.v4n1p1

Koenig, J. A. (2011). *Assessing 21st Century Skills: Summary of a Workshop*. Washington DC: National Academies Press.

Lai, E. R., & Viering, M. (2012). *Assessing 21st Century Skills: Integrating Research Findings*. Vancouver, B.C: National Council on Measurement in Education.

Meganck, S., Smith, J., & Guidry, J. P. (2020). The Skills Required for Entry-Level Public Relations: An Analysis of Skills Required in 1,000 PR job ads. *Public Relations Review*, *46*(5), 101973.

Mulyana, A. T., Rasyid, Y., & Zuriyati, Z. (2019). Material Development in Indonesian Language Teaching as General Course Based on the Century Learning Paradigm in Career and Life Skills (CLS) Aspect. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 306, 291-296

Oanea, D. C., & Dornean, A. (2012). Defining and Measuring Financial Literacy: New Evidence from Romanian Students of the Master in Finance, *Scientific Annals of the Alexandru Ioan Cuza. University of Iasi Economic Sciences*, *59*(2), 113–129. DOI 10.2478/v10316-012-0036-3

P21-Partnership for 21st Century Learning a Network of BattelleforKids Framework for 21st Century Learning. (2019a). http://static.battelleforkids.org/documents/p21/P21_Framework_Brief.pdf (ET: 22.10.2020).

P21-Partnership for 21st Century Learning a Network of BattelleforKids Framework for 21st Century Learning Definitions. (2019b). http://static.battelleforkids.org/documents/p21/P21_Framework_DefinitionsBFK.pdf (ET: 22.10.2020).

Patton, M. Q., (1990). *Qualitative Evaluation and Research Methods*. New Park. CA: SAGE.

Pickhardt, C. E. (2008). *The Future of Your Only Child: How to Guide Your Child to a Happy and Successful Life*. New York: Palgrave Macmillan.

Reidsema, C., Hadgraft R., & Kavanagh, L. (2017). Introduction to the Flipped Classroom. (Eds: Carl Reidsema, Lydia Kavanagh, Roger Hadgraft, Neville Smith). The Flipped Classroom Practice and Practices in Higher Education. Singapore: Springer. 3-14.

Scholz, R. W. (2011). Environmental Literacy in Science and Society: from Knowledge to Decisions. Cambridge University Press.

Schuerholz-Lehr, S. (2007). Teaching for Global Literacy in Higher Education: How Prepared are the Educators? *Journal of Studies in International Education*, *11*(2), 180-204.

Starkey, L. (2012). *Teaching and Learning in the Digital Age*. London&NewYork: Routledge Taylor&Francis Group.

Trilling, B., & Fadel, C. (2009). *21st Century Skills Learning for Life in Our Times*. San Francisco: Jossey-Bass A Wiley Imprint.

Wagner, T. (2008). *The Global Achievement Gap: Why Even Our Best Schools Don't Teach the New Survival Skills Our Children Need-and What We Can Do about It.* New York: Basic Books.

Watson, J. (2008). *Blending Learning: The Convergence of Online and Face-to-Face Education*. North American Council for Online Learning.

WHO-World Health Organization. (2013). Health Literacy: The Solid Facts. Regional Office for Europe.

Zarcadoolas, C., Pleasant, A., & Greer, D. S. (2005). Understanding Health Literacy: An Expanded Model. *Health Promotion International*, *20*(2), 195-203. doi:10.1093/heapro/dah609.

IS COVID-19 TRANSMITTED TO LIVESTOCK ANIMALS? IS IT A RISK FOR MEAT, MILK AND OTHER FOODS OF ANIMAL ORIGIN?

COVID-19 ÇİFTLİK HAYVANLARINA BULAŞIYOR MU? ET, SÜT VE DİĞER HAYVANSAL BESİNLER İÇİN BİR RİSK OLUŞTURUYOR MU?

Başak HANEDAN
Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Veteriner Fakültesi, İç Hastalıkları Anabilim Dalı
Assoc. Prof., Atatürk University Faculty of Veterinary Medicine, Department of Internal Medicine
fbhanedan@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3873-0124

Ali BİLGİLİ
Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi, Farmakoloji ve Toksikoloji Anabilim Dalı
Prof. Dr., Ankara University Faculty of Veterinary Medicine, Department of Pharmacology and Toxicology
abilgili61@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-6819-7952

ÖZET

Coronavirüs hastalığı 2019 (COVID-19)'un, 2019 yılı Aralık ayının sonlarında Çin'in Wuhan Kenti'nde şiddetli akut solunum sendromu coronavirüs 2 (SARS-CoV-2)'den kaynaklandığı belirlendi. Bu hastalık 189 ülkede öldürücü hastalığa neden olma potansiyeli ile tahrip edici pandemi olarak ortaya çıktı. Coronavirüsler hayvanları ve insanları etkilemektedir. Taksonomik olarak bu virüsler *nidovirales* takımında, *Coronaviridae* ailesinde, *orthocoronavirinae* alt ailesindedir. Alfa, beta, gama ve delta olarak dört sınıfa ayrılır.

Konak hayvan duyarlılıklarının araştırıldığı bir çalışmada domuz, sığır ve keçilerin SARS-CoV-2 enfeksiyonuna dirençli oldukları, koyun ve tavşanların ise duyarlı oldukları bildirildi.

SARS-CoV-2, Hollanda'da çiftlik hayvanlarından vizonlarda saptandı. Histopatolojik incelemede interstisyel pnömoni ve akut alveol hasarı bulguları olduğu, SARS-CoV-2 enfeksiyonunun burun, soluk borusu ve akciğerde viral RNA'nın saptanmasıyla doğrulandığı ve ölüm oranlarının yüksek düzeyde olduğu bildirildi. Ayrıca vizon çiftliklerinde çalışanlarda tam genomlarının incelenmesinde hayvan sekanslı suşlarla enfekte oldukları belirlendi, dolayısıyla vizon çiftliklerinde SARS-CoV-2'nin hayvandan insana bulaştığı gösterildi.

Başka bir bilimsel makalede ise büyük sığır popülasyonları olan ve insanlarda SARS-CoV-2 enfeksiyonunun yüksek olduğu yerlerde çiftlik hayvanları ve enfekte hayvan sahipleri arasında yakın temasın insanlardan sığırlara bulaşmaya neden olabileceğinin dikkate alınması gerektiği belirtilmektedir.

Tüm çiftlik hayvanları insanlarla yakın temastadır. Dolayısıyla SARS-CoV-2'ye duyarlılıklarının ve ayrıca bunlardan elde edilen et, süt ve diğer hayvansal besinlere bulaşma olup olmadığının bilinmesi önemlidir. Yukarıdaki bilgiler ışığında bu bildiri kapsamında son yıllara ait çok sayıda bilimsel kaynak taranarak ahır, kümes ve ağıllarda barındırılan sığır, koyun, keçi,

domuz, ördek, tavuk başta olmak üzere çiftlik hayvanlarına COVID-19'un bulaşıp bulaşmadığı, COVID-19'a duyarlı olup olmadıkları konularında bilgiler verildi. Ayrıca besin değeri olan evcil hayvanlara SARS-CoV-2'nin bulaşmasının engellenmesine yönelik yapılması gereken uygulamalar hakkında özlü bilgiler sunuldu.

Anahtar sözcükler: SARS-CoV-2, insan, çiftlik hayvanları, bulaşma

ABSTRACT

Coronavirus disease 2019 (COVID-19) was determined to be originated from severe acute respiratory syndrome coronavirus 2 (SARS-CoV-2) in Wuhan city of China at the end of December 2019. This disease emerged as destructive pandemic with the potential of causing the deathly disease in 189 countries. Coronaviruses affect animals and humans. These viruses are taxonomically in the order of nidovirales, family of *Coronaviridae*, subfamily of *orthocoronavirinae*. It is divided to 4 classes as alpha, beta, gamma and delta.

In a study that host animal susceptibilities were searched, pig, cattle and goats were reported to be resistant to SARS-CoV-2 infection, but sheep and rabbits to be susceptible.

SARS-CoV-2 was detected in minks in the Netherlands. In histopathological examination, it was reported that findings were interstitial pneumonia and acute alveolar destruction, that SARS-CoV-2 infection in nose, trachea and the lungs was confirmed by viral RNA detection, and that death rates were high. In addition, in those working in mink farms, in complete genome examination, it was determined that they were infected by strains with animal sequence, thus it was demonstrated that in mink farms, SARS-CoV-2 was transmitted from animal to human.

In other scientific article, in places in which large bovine populations are and SARS-CoV-2 infection in humans is high, it is stated on requirement that close contact between livestock animals and infected animal owners may cause transmission from humans to cattle should be considered.

All livestock animals are in close contact with humans. Thus, it is important to know whether they are susceptible to SARS-CoV-2 and meat, milk and other foods of animal origin are contaminated. In the light of the above knowledge, by evaluating the recent scientific sources in the context of the review, knowledge was given about whether COVID-19 is transmitted to livestock animals, especially cattle, sheep, goat, pig, duck, chicken housed in cattle barn, poultry house, and sheep barn, whether they are susceptible to COVID-19. In addition, brief knowledge was presented about measures required to prevent transmission of SARS-CoV-2 to domestic animals raised for food.

Key words: SARS-CoV-2, human, livestock animals, transmission.

Coronavirüs hastalığı 2019 (COVID-19)'un, 2019 yılı Aralık ayının sonlarında Çin'in Wuhan Kenti'nde şiddetli akut solunum sendromu coronavirüs 2 (SARS-CoV-2)'den kaynaklandığı belirlendi. Bu hastalık 189 ülkede öldürücü hastalığa neden olma potansiyeli ile tahrip edici pandemi olarak ortaya çıktı. Coronavirüsler hayvanları ve insanları etkilemektedir. Taksonomik olarak bu virüsler *nidovirales* takımında, *Coronaviridae* ailesinde, *orthocoronavirinae* alt ailesindedir. Alfa, beta, gama ve delta olarak dört sınıfa ayrılır, evcil ve yabani hayvanları etkilemektedir (Sreenivasan ve ark., 2021).

SARS-CoV-2, *Rhinolophus sinicus* Çin kızıl at nalı yarasasında saptanan bir coronavirüs olan RaTG13 ile nükleotit düzeyinde %96.2 benzerliğe sahiptir (Andersen ve ark., 2020).

Şiddetli akut solunum sendromu coronavirüs 2 (SARS-CoV-2)'nin insanları enfekte ettiği ve solunum hastalıklarına neden olduğu bulundu (Kiros ve ark., 2020). Bütün coronavirüsler konak hücrelerinde reseptörlerine Spike (S) proteinleri aracılığıyla bağlanırlar ve enfeksiyonu başlatırlar. Konak proteaz tarafından S proteini yarılması (S1 ve S2) enfeksiyon için esastır. S1, konak hücrelerinde viral reseptör için özgüllüğünü belirleyen reseptör bağlama alanını taşır. Doğal seleksiyona bağlı olarak SARS-CoV-2'nin S proteinindeki mutasyonlar insan anjiyotensin dönüştürücü enzim-2 (ACE2) reseptörleri için daha yüksek affinitesiyle sonuçlanmış olabilir (Andersen ve ark., 2020). SARS-CoV-2 ayrıca primer hedef hücrelerine virüs girişi için ve enfekte konakta virüs yayılması için hücresel proteaz olarak transmembran proteaz serin 2 (TMPRSS2)'yi kullanmaktadır (Hoffman ve ark., 2020).

ACE2 reseptörleri burun mukozası, bronş, akciğer, kalp, özefagus, böbrek, mide, idrar kesesi, testis ve ileumda eksprese edilir (Hamming ve ark, 2004). Bu durum insan organlarını SARS-CoV-2 ile enfeksiyona büyük ölçüde duyarlı hale getirmektedir.

ACE2 homolojisinin insanlar, gelincikler ve kediler arasında yüksek olduğu bildirildi (Sreenivasan ve ark., 2021).

Çiftlik hayvanları (sığır, koyun, keçi, at vs) ve kanatlı (tavuk, hindi, ördek vs.) hayvanların SARS-CoV-2'ye duyarlılığı ve türler içinde bulaşma üzerine güvenli verilere ihtiyaç vardır. Virüs rezervuarları olarak rol oynayabilen çiftlik ve kanatlı hayvanların duyarlılığı COVID-19 için hayvan modelleri olarak hizmet edebilir. Son zamanlarda yapılan bir çalışma domuz, tavuk ve ördeklerin SARS-CoV-2'ye duyarlılığını araştırdı (Schlottau ve ark., 2020; Shi ve ark., 2020).

Schlottau ve ark. (2020), domuz ve tavukların SARS-CoV-2'ye duyarlı olmadığını, bütün sıvap, organ örnekleri ve temas eden hayvanların viral RNA için negatif olduklarını ve serolojik olarak antikor oluşturmadıklarını bildirdi. Bu çalışmalar domuz, tavuk ve ördeklerin deneysel koşullar altında SARS-CoV-2 ile enfekte edilemediğini gösterdi. Shi ve ark. (2020) da domuz, tavuk ve ördeklerin SARS-CoV-2'ye duyarlı olmadığını bildirdi.

Dünya Hayvan Sağlığı Örgütü SARS-CoV-2'nin insandan kanatlı hayvanlara, hayvandan insana ve hayvanlar arasında bulaşma riskinin ihmal edilebilir olduğunu bildirdi (OIE, 2020).

Dünya Hayvan Sağlığı Örgütü domuzlarda deneysel enfeksiyon çalışmalarının çoğunda enfeksiyonun gelişmediğini fakat bir çalışmada yüksek doz uygulama ile sadece 1 domuzda düşük düzeyde viral yükün olduğu ve antikorun geliştiğini açıkladı (OIE, 2020). Dolayısıyla Dünya Hayvan Sağlığı Örgütü domuzların enfeksiyona duyarlılığının düşük olduğunu ve enfeksiyon oluşturmak için yüksek düzeyde etkene maruz kalmaları gerektiğini bildirdi (OIE, 2020). Dünya Hayvan Sağlığı Örgütü SARS-CoV-2'nin insandan domuza bulaşma riskinin çok düşük olduğunu, hayvandan insana ve hayvanlar arasında bulaşma riskinin ihmal edilebilir olduğunu bildirdi (OIE, 2020).

Diğer bazı çalışmalarda domuz, birkaç kanatlı türünden tavuk, hindi, kaz ve bıldırcınların SARS-CoV-2 enfeksiyonuna duyarlı olmadıkları bildirildi (Meekins ve ark., 2020; Shi ve ark., 2020; Schlottau ve ark., 2020; Suarez ve ark., 2020). Ayrıca çalışmalarda ördek ve güvercinlerin de deneysel enfekte edilemediği bildirildi (Chen ve ark., 2020; Hobbs ve Reid, 2020). Chen ve ark. (2020) kanatlıların akciğer hücrelerinde ACE2 ve giriş aktivatörü TMPRSS2'nin ortak ekspresyonunun olmadığını açıkladı.

Berhane ve ark. (2020) hindi, tavuk ve tavuk embriyolarının SARS-CoV-2'ye duyarlıklarını araştırdı. Hindi ve tavuklara burun, göz ve ağızdan SARS-CoV-2 etkenlerinin uygulandığı çalışmada klinik hastalık ve antikor üretiminin meydana gelmediği, viral RNA'nın kantitatif gerçek zamanlı RT-PCR ile ağız sıvabı, kloakal sıvap ya da dokularda saptanmadığı, tavuk embriyolarına virüsün uygulanmasında ise virüs çoğalmasının olmadığı bildirildi. Dolayısıyla bu çalışma virüsün kanatlı türlerinde enfeksiyonu oluşturma potansiyeli oluşturmadığını gösterdi.

Son zamanlarda sığırların SARS-CoV-2'ye olan duyarlılıklarını belirlemek için deneysel bir çalışma gerçekleştirildi. 9 buzağıdan 6'sına nazal olarak 10^5 %50 doku kültürü enfeksiyöz SARS-CoV-2 verildiği, uygulamadan 24 saat sonra diğer 3 buzağının enfekte buzağının yanına konulduğu, enfeksiyondan önce tüm buzağıların SARS-CoV-2 RNA'sı bakımından negatif olduğu, hayvanların SARS-CoV-2 enfeksiyonuna bağlı klinik bulguları göstermedikleri, çalışma boyunca hayvanların vücut sıcaklıkları, yem alımları ve genel durumlarının normal sınırlar içinde olduğu, virüs verilen 2 hayvanda sadece nazal sıvap örneklerinde virüs replikasyonu olduğu, bu buzağıların birisinde antikor titrelerinde artış olduğu ve diğerinde enfeksiyondan 20 gün sonra antikor titresinde hafif yükselme olduğu bildirildi. Bu çalışma virüsün sığırların üst solunum sisteminde çoğalma ile sınırlı olduğunu, sığırların SARS-CoV-2 enfeksiyonu duyarlılıklarının düşük olduğunu, temasla sığırlarda türler içinde bulaşma olmadığını, sığırların insan pandemisinde rolüne yönelik kanıtın olmadığını gösterdi (Ulrich ve ark., 2020).

Sığır, koyun ve domuz türlerinin solunum yolunda SARS CoV-2 izolatlarının çoğalması ve doku tropizminin araştırıldığı in vitro çalışmada sığır ve koyunların solunum dokularında virüs çoğalması olduğu ancak domuzlarda virüs çoğalması olmadığı gösterildi (Di Teodoro ve ark., 2021).

ACE2 izoform farklılığına dayalı olarak konak hayvan duyarlılıklarının araştırıldığı çalışmada domuz, sığır ve keçilerin SARS-CoV-2 enfeksiyonuna dirençli oldukları, koyun ve tavşanların ise duyarlı oldukları bildirildi (Gao ve ark., 2020).

Dünya Hayvan Sağlığı Örgütü SARS-CoV-2'nin insandan sığıra bulaşma riskinin çok düşük olduğunu ve hayvandan insana ve hayvanlar arası bulaşmanın ihmal edilebilir olduğunu bildirdi (OIE, 2020).

Ayrıca Dünya Hayvan Sağlığı Örgütü SARS-CoV-2'nin insandan tavşana ve tavşandan insana bulaşma riskini düşük olarak bildirdi (OIE, 2020).

Ulrich ve ark. (2020) büyük sığır popülasyonları olan ve insanlarda SARS-CoV-2 enfeksiyonunun yüksek olduğu yerlerde çiftlik hayvanları ve enfekte hayvan sahipleri arasında yakın temasın insanlardan sığırlara bulaşmaya neden olabileceğinin dikkate alınması gerektiğini belirtti.

SARS-CoV-2, Hollanda'da çiftlik hayvanlarından vizonlarda saptandı. Histopatolojik incelemede interstisyel pnömoni ve akut alveol hasarı bulguları olduğu, SARS-CoV-2 enfeksiyonunun burun, soluk borusu ve akciğerde viral RNA'nın saptanmasıyla doğrulandığı ve ölüm oranlarının yüksek düzeyde olduğu bildirildi (Molenaar ve ark., 2020). Ayrıca vizon çiftliklerinde çalışanların tam genomlarının incelenmesinde hayvan sekanslı suşlarla enfekte oldukları belirlendi, dolayısıyla vizon çiftliklerinde SARS-CoV-2'nin hayvandan insana bulaştığı gösterildi (Munnik ve ark., 2020).

Diğer taraftan serolojik bir çalışmada domuz, sığır, koyun, at ve kanatlılardan alınan kan örneklerinin COVID-19 antikorları yönünden negatif oldukları bildirildi (Deng ve ark., 2020).

Yeni Zelanda Beyaz tavşanının (*Oryctolagus cuniculus*) SARS-CoV-2'ye karşı belirgin klinik bulgular göstermediği ancak viral RNA'nın burun ve boğaz sıvaplarında mevcut olduğu gösterildi (Mykytyn ve ark., 2021). Dünya Hayvan Sağlığı Örgütü de Yeni Zelanda Beyaz tavşanının enfeksiyona duyarlı olduğunu, klinik bulgular göstermediklerini ve bulaşmaya neden olmadığını bildirdi (OIE, 2021).

COVID-19 pandemisi gıda temini ve tarım ve hayvancılık işletmelerini önemli düzeyde etkilemektedir. Gıda, tarım ve hayvancılık sektörlerinde SARS-CoV-2'den kaynaklanan tehditlerin hafifletilmesini sağlayan stratejileri geliştirmeye ihtiyaç bulunmaktadır (McNamara ve ark., 2020).

Çiftlik hayvanlarının SARS-CoV-2'yi bulaştırma ihtimali olmamasına rağmen çalışan insanlar arasında yakın çalışma koşullarından dolayı et işleme tesislerinde yoğun salgınlar belgelendi, bu durum gıda üretiminin muhtemelen pandemi boyunca sorun olacağını göstermektedir (Dyal, 2020).

Sığır, küçük gevişenler, domuz ve kanatlı hayvanların COVID-19 rezervuarı olmadıkları belirtilmektedir (Tiwari ve ark., 2020). Coronavirüslerin genetik mutasyon oluşturabilmeleri nedeniyle çiftlik hayvanlarının COVID-19 konaklarından birisi durumuna gelme olasılığına karşı dikkatli olmak gereklidir (Hashem ve ark., 2020). WHO, son zamanlardaki coronavirüs (COVID-19) raporlarında çiftlik ve yaban hayvanlarıyla korunmasız temasın engellenmesini tavsiye etti (Dhama ve ark., 2020).

Hayvansal ürünlerin dağıtılması ve tüketilmesi ile ilgili olarak gıda kaynaklı enfeksiyonlar hakkında doğrudan kanıt bulunmamaktadır. Tedbirler ve hijyenik önlemler tavsiye edilmektedir çünkü gıda maddelerinin bulaşması enfekte kişiler tarafından gıdanın taşınmasıyla meydana gelebilir. Hijyen önlemleri olarak ellerin yıkanması, taze ve paketli ürünlerin ambalajlanmasını takiben steril edilmesi, taze ve pişmiş gıda maddeleri arasında teması önleme, etin iyi pişirilerek yenilmesi ve et ürünleri tüketilmeden önce 2 gün dondurucuda bekletilmesi gerekir (Galanakis, 2020).

COVID-19'un çiftlik sistemi üzerine olumsuz etkilerini önlemek için yönetim planları bir kısım uygulamaları gerektirmektedir: Çiftlik biyogüvenliği için kullanılan ekipmanların genel hijyeninin sürdürülmesi, tüm cihazlar ve sert yüzeylerin temizlenmesi ve sterilize edilmesi, yaban hayvanları (fare, köpek, kuş vs.) ve çiftlik hayvanları arasında temasın sınırlandırılması, yabancı ziyaretçilerin sınırlı tutulması ve yeni hayvanların sürüye katılmasının sınırlandırılması gerekir (Anon, 2020; Poudel ve ark., 2020).

İnsan sağlığı ve güvenlik önlemleri için: Sağlık bakım tavsiyeleri ve sosyal mesafe talimatlarına uyulması, işçilerin sağlık durumunun takip edilmesi, enfekte işçilerin izole edilmesi, güvenli insan-hayvan teması için biyogüvenlik talimatlarının takip edilmesi gerekir (Hafez ve Attia, 2020; Pal ve Kerorsa, 2020).

Hayvan sağlığı ve refahının sağlanması için: İyi hayvan bakım ve yönetim işlemlerinin sağlanması, yaygın şekilde görülen hastalıklara karşı çiftlik hayvanları için profilaksi ve hijyeninin oluşturulması, hayvanların izlenmesi, bütün üretim, nakil ve pazarlama sırasında hayvanların iyi durumda tutulması gerekir (Rodriguez-Morales ve ark., 2020; Rossi, 2020).

Yeni sürüye hayvan girişinden önce taşınacak hayvanların sürülerinden en az 21 gün önce ayrılmaları ve ayırma zamanında SARS-CoV-2 testlerinin gerçekleştirilmesi gerekir. Testi negatif olanlar yeni sürüye katılabilirler. Serbest dolaşan evcil kedi ve köpek gibi hayvanlar, kaçan ya da serbest bırakılan vizon gibi hayvanlar ve yabani kemirgen, rakun, kokarca ve kuşlar gibi hayvanlar

SARS-CoV-2'nin pasif bulaşmasında sorumlu olabilirler. Sınırlı bilgilere göre bu hayvanların SARS-CoV-2'yi insanlara bulaştırma riskinin düşük olduğu düşünülmektedir. Evcil kedi, köpek, kemirgenler, kuşlar ve yaban hayvanlarının çiftlik binalarına girmeleri engellenmelidir. Çiftlik binasında uygun alanlara kapanların kurulmasının dikkate alınması gerekir. Kapanda tutulan hayvanların taşınması için uygun güvenlik önlemleri sağlanır. Çiftliklerde yem sistemleri mümkün olduğu kadar kapalı olmalıdır, yabani kuşlar ve kemirgenler tarafından kontaminasyona karşı korunması gerekir (OIE, 2020). SARS-CoV-2 pozitif, şüpheli ya da maruz kalmış hayvanların karkaslarının yerel düzenlemelere göre imha edilmesi gerekir (OIE, 2020).

Kaynaklar

1. Andersen KG, Rambaut A, Lipkin WI, Holmes EC, Garry RF. (2020). The proximal origin of SARS-CoV-2. Nature Medicine 26(4): 450-452.

2. Anon (2020). Food and Agriculture Organization (FAO). Guidelines to mitigate the impact of the COVID-19 pandemic on livestock production and animal health. Available online at: http://www.fao.org/documents/card/en/c/ca9177en/pdf. (Accessed 04.03.2021).

3. Berhane Y, Suderman M, Babiuk S, Pickering B. (2020). Susceptibility of turkeys, chickens and chicken embryos to SARS-CoV-2. Transboundary and Emerging Diseases, 00:1-5. Doi: 10.1111/tbed.13970.

4. Chen, D., Sun, J., Zhu, J., Ding, X., Lan, T., Zhu, L., Xiang, R., Ding, P., Wang, H., Wang, X., Wu, W., Qiu, J., Wang, S., Li, H., An, F., Bao, H., Zhang, L., Han, L., Zhu, Y., … Xu, X. (2020). Single-cell screening of SARS-CoV-2 target cells in pets, livestock, poultry and wildlife. bioRxiv. [preprint]: p. 2020.06.13.149690. https://doi.org/10.1101/2020.06.13.149690. Available from: https://www.biorxiv.org/content/biorxiv/early/ 2020/06/14/2020.06.13.149690.full.pdf

5. Deng J, Jin Y, Liu Y, Sun J, Hao L, Bai J, … Tian K. (2020). Serological survey of SARS-CoV-2 for experimental, domestic, companion and wild animals excludes intermediate hosts of 35 different species of animals. Transboundary and Emerging Diseases, 67: 1745-1749.

6. Dhama K, Sharun K, Tiwari R, Sircar S, Bhat S, Malik YS, ….. Rodriguez-Morales AJ. (2020). Coronavirus disease 2019-COVID-19. Clinical Microbiology Reviews, 33: e00028-20.

7. Di Teodoro G, Valleriani F, Puglia I, Monaco F, Pancrazio C, Luciani M, …… Lorusso A. (2021). SARS-CoV-2 replicates in respiratory ex vivo organ cultures of domestic ruminant species. Veterinary Microbiology, 252: 108933. Doi: 10.1016/j.vetmic.2020.108933.

8. Dyal JW. (2020). COVID-19 among workers in meat and poultry processing facilities -19 states, April 2020. MMWR. Morbidity and Mortality Weekly Report, 69(27): 887-892.

9. Galanakis CM. (2020). The food systems in the era of the coronavirus (COVID-19) pandemic crisis. Foods, 9: 523.

10. Gao S, Luan J, Cui H, Zhang L. (2020). ACE2 isoform diversity predicts the host susceptibility of SARS-CoV-2. Transboundary and Emerging Diseases, 00:1-7. Doi: 10.1111/tbd.13773.

11. Hamming I, Timens W, Bulthuis MLC, Lely AT, Navis GJ, van Goor H. (2004). Tissue distribution of ACE2 protein, the functional receptor for SARS coronavirus. A first step in understanding SARS pathogenesis. The Journal of Pathology, 203(2): 631-637.

12. Hafez HM, Attia YA. (2020). Challenges to the poultry industry: current perspectives and strategic future after the COVID-19 outbreak. Frontiers in Veterinary Science, 7: 516.

13. Hashem NM, Gonzalez-Bulnes A, Rodriguez-Morales J. (2020). Animal welfare and livestock supply chain sustainability under the COVID-19 outbreak: An overview. Frontiers in Veterinary Science, 7: 582528.

14. Hobbs EC, Reid T. (2020). Animals and SARS-CoV-2: Species susceptibility and viral transmission in experimental and natural conditions, and the potential implications for community transmission. Transboundary and Emerging Diseases, 1-20. Doi: 10.1111/tbed.13885.

15. Hoffmann M, Kleine-Weber H, Schroeder S, Krüger N, Herrler T, Erichsen S, ….. Pöhlmann S. (2020). SARS-CoV-2 cell entry depends on ACE2 and TMPRSS2 and is blocked by a clinically proven protease inhibitor. Cell, 181(2): 271-280.e8.

16. Kiros M, Andualem H, Kiros T, Hailemichael Getu S, Geteneh A, Alemu D, Abegaz WE. (2020). COVID-19 pandemic: current knowledge about the role of pets and other animals in disease transmission. Virology Journal, 17:143.

17. Meekins DA, Morozov I, Trujillo JD, Gaudreault NN, Bold D, Carossino M, …. Richt J.A. (2020). Susceptibility of swine cells and domestic pigs to SARS-CoV-2. Emerging Microbes & Infections, 9:2278–2288.

18. McNamara T, Richt JA, Glickman L. (2020). A critical needs assessment for research in companion animals and livestock following the pandemic of COVID-19 in humans. Vector-Borne and Zoonotic Diseases, 20(6): 393-405.

19. Molenaar RJ, Vreman S, Hakze-van der Honing R, Zwart R, de Rond J, Weesendorp E, …… van der Poel WHM. (2020). Clinical and pathological findings in SARS-CoV-2 disease outbreaks in farmed mink (*Neovison vison*). Veterinary Pathology, 57(5): 653-657.

20. Munnink BBO, Sikkema RS, Nieuwenhuijse DF, Molenaar RJ, Munger E, Molenkamp R, …… Koopmans MPG. (2020). Transmission of SARS-CoV-2 on mink farms between humans and mink and back to humans. Science, 371: 172-177.

21. Mykytyn AZ, Lamers MM, Okba NMA, Breugem TI, Schipper D, van den Doel PB, … Haagmans BL. (2021). Susceptibility of rabbits to SARS-CoV-2. Emerging Microbes & Infections, 10: 1-7. Doi: 10.1080/22221751.2020.1868951.

22. Pal M, Kerorsa GB. (2020). Zoonotic significance of COVID-19 and precautions related to animals during outbreak of the disease. Journal of One Health, 8: 39-43.

23. Poudel PB, Poudel MR, Gautam A, Phuyal S, Tiwari CK, Bashyal N ….. Bashyal S. (2020). COVID-19 and its global impact on food and agriculture. Journal of Biology and Today's World, 9: 221.

24. Rodriguez-Morales AJ, Bonilla-Aldana DK, Tiwari R, Sah R, Rabaan AA, Dhama K. (2020). COVID-19, an emerging coronavirus infection: current scenario and recent developments-an overview. Journal of Pure and Applied Microbiology, 14: 6150.

25. Rossi R. (2020). European Parliamentary Research Service (EPRS). EU Trade and Transport of Live Animals. Available online at: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2020/646170/EPRS_ATA(2020)646170_EN.pdf. (Accessed on 04.03.2021).

26. Schlottau K, Rissmann M, Graaf A, Schön J, Sehl J, Wylezich C, ….. Beer M. (2020). SARS-CoV-2 in fruit bats, ferrets, pigs, and chickens: an experimental transmission study. The Lancet. Microbe, 1(5): e218-e225.

27. Shi J, Wen Z, Zhong G, Yang H, Wang C, Huang B ….. Bu Z. (2020). Susceptibility of ferrets, cats, dogs, and other domesticated animals to SARS-Coronavirus 2. Science, 368(6494): 1016-1020. Doi: 10.1126/science.abb7015.

28. Sreenivasan CC, Thomas M, Wang D, Li F. (2021). Susceptibility of livestock and companion animals to COVID-19. Journal of Medical Virology, 93: 1351-1360.

29. Suarez DL, Pantin-Jackwood MJ, Swayne DE, Lee SA, DeBlois SM, Spackman E. Lack of susceptibility of poultry to SARS-CoV-2 and MERS-CoV. Emerging Infectious Diseases, 26(12): 3074-3076.

30. Tiwari R, Dhama K, Sharun K, Iqbal Yatoo M, Malik YS, Singh R, … Rodriguez-Morales J. (2020). COVID-19: animals, veterinary and zoonotic links. The Veterinary Quarterly, 40: 169-182.

31. Ulrich L, Wernike K, Hoffmann D, Mettenleiter TC, Beer M. (2020). Experimental infection of cattle with SARS-CoV-2. Emerging Infectious Diseases, 26(12): 2979-2981.

32. World Organisation for Animal Health (2020). Guidance on working with farmed animals of species susceptible to infection with SARS-CoV-2.

https://www.oie.int/fileadmin/Home/MM/Draft_OIE_Guidance_farmed_animals_cleanMS05.11.pdf. (Access date: 15.04.2021).

33. World Organisation for Animal Health (2021). Infection with SARS-CoV-2 in animals. https://www.oie.int/fileadmin/Home/MM/EN_Factsheet_SARS-CoV-2.pdf. (Access date: 15.04.2021).

THE EFFECTS OF THE PANDEMIA PROCESS ON THE SPORTS SECTOR

PANDEMİ SÜRECİNİN SPOR SEKTÖRÜNE ETKİLERİ

Ali Osman ÖZTÜRK[1], Havva DEMİREL[2], Bekir Furkan TÜZER[3]

[1]Institute of Health Sciences, Faculty of Sport Science,
Sport Management Department, Konya, Turkey
ORCID: 0000-0002-7959-351X
aliosmanozturk1812@gmail.com

[2]Institute of Health Sciences, Faculty of Sport Science,
Sport Management Department, Konya, Turkey
ORCID: 0000-0003-2805-4281
havvademirel@selcuk.edu.tr

[3]Institute of Health Sciences, Faculty of Sport Science,
Sport Management Department, Konya, Turkey
ORCID: 0000-0002-1665-7205
furkan_tuzer@hotmail.com

ÖZET

Salgın hastalıkların insan hayatını tehdit eden etkileri her dönemde dikkat çekici olmuştur. Söz konusu hastalıklarda hemen hemen birbirine benzer semptomlar görülmüş ve bu semptomlar ciltte hassasiyet, akut solunum yolu hastalıkları ya da kronik enfeksiyon sorunları ile birlikte kendini göstermiştir. COVİD 19 olarak gündeme gelen ve halen etkisi artarak devam eden salgın, diğer salgın hastalıklarda olduğu gibi tüm dünyayı etki altına almakta oldukça güçlü görülmektedir. COVİD 19 yaşamın her alanında, her sektörde hafife alınamayacak kadar ciddi bir pandemi sürecidir. Spor sektörü de salgından etkilenen sektörler arasında yerini almış ve çalışmamızın konusunu oluşturmuştur. Ertelenen organizasyonlar, iptal edilen müsabakalar spor sektörünü milyar dolarlarca mali zarara uğratmış aynı zamanda sporcular üzerinde de fizyolojik ve psikolojik olarak etkili olmuştur. Bütün dünya milletlerinin başa çıkmakla mücadele etmeye devam ettiği COVİD 19 pandemisinin din, dil ırk ayrımı yapmaksızın insanlığı bir araya getiren, bütünleştirici ve birleştirici olma hasebiyle ortak bir paydası olan spora ve spor sektörüne olan yansımalarının derlenerek ortaya konulması çalışmamızın amacını oluşturmaktadır. Sosyal alanların kısıtlanması, fiziksel olarak hareketliliğin de azalmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla sedanter bireyler de hem fiziksel hem de psikolojik olarak bu salgından direkt olarak etkilenmiştir. Tüm bunlar ele alındığında bireylerin kurallara uygun hareket etmeleri ve evde spor yapma alışkanlığını kazanmaları gerekmektedir. Ayrıca spor sektörünün daha fazla zarara uğramaması için pandemi kurallarına dikkat edilerek kademeli olarak stadyumlara giriş yapılması, açık alanlardaki uygulamaların da belirlenen şartlara uyulması dahilinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu kısıtlamalar ile salgında görülen yayılım hızı da büyük oranda düşecektir.

Beklenen normalleşmenin ancak kurallara uyulduğu takdirde gerçekleşebileceği de göz ardı edilmemelidir.

Anahtar Kelimeler: Covid 19, Pandemi, Salgın, Spor Sektörü

ABSTRACT

The effects of epidemics threatening human life have always been remarkable. Almost similar symptoms were observed in these diseases and these symptoms manifested themselves with skin sensitivity, acute respiratory diseases or chronic infection problems. The epidemic, which was brought to the agenda as COVID 19 and whose effect is still increasing, is seen very powerful in affecting the whole world as in other epidemic diseases. COVID 19 is a serious pandemic process that cannot be taken lightly in every sector of life. The sports sector has also taken its place among the sectors affected by the epidemic and constituted the subject of our study. Postponed organizations and canceled competitions have caused financial losses to the sports industry by billions of dollars and have also had a physiological and psychological impact on athletes. The aim of our study is to compile and reveal the reflections of the COVID 19 pandemic, which all nations of the world continue to struggle to cope with, on sports and the sports sector, which is a common ground that brings humanity together without discrimination between religion, language and race. Restriction of social areas caused a decrease in physical mobility. Therefore, sedentary individuals were directly affected by this epidemic both physically and psychologically. Considering all these, individuals need to act in accordance with the rules and gain the habit of doing sports at home. In addition, in order to prevent further damage to the sports sector, it is necessary to gradually enter the stadiums by paying attention to the pandemic rules, and the applications in open areas should be carried out in accordance with the specified conditions. With these restrictions, the rate of spread seen in the epidemic will also decrease significantly. It should not be overlooked that the expected normalization can only occur if the rules are followed.

Keywords: Covid 19, Outbreak, Pandemic, Sports Sector

GİRİŞ

İnsanlık tarihinde geçmişten günümüze kadar farklı belirti ve şiddetlerde salgın hastalıklar meydana gelmiştir. Tarihsel sürece bakıldığında her salgın hastalık milyonlarca can kaybının olduğu süreçler şeklinde karşımıza çıkmıştır (Samancı 2020). Bu olumsuz gelişmelerin yanı sıra salgın hastalıklar insanların teknolojinin gelişimine daha çok katkı sağlamaya çalıştığı, bununla birlikte de karşılaştıkları problemlere daha çabuk adapte olarak çözüme ulaşmaya çalıştıkları bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Teknolojinin gelişimi ve insanların bilinçlenmesi salgın hastalıkların etkisini tarihsel süreçte giderek azaltmıştır. Ancak salgın hastalıklar, günümüz teknolojisinin ileri seviyede olmasına rağmen halen pandemi şeklinde yaşanıp milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine sebep olmaktadır. 21. Yüzyıldan itibaren ortaya çıkan koronavirüs salgınları diğer salgın hastalıkların yanı sıra nüfusun fazlalaşması ve sosyal etkileşimin artmasıyla birlikte geniş kitlelerde ölümcül sonuçlara yol açmıştır. Bu salgın hastalıkların en etkili olanlarından birisi de günümüz pandemisi olan, Dünya Sağlık Örgütü tarafından COVID 19 olarak tanımlanan yeni bir koronavirüs türüdür (Türkmen ve Özsarı 2020). Covid-19 Aralık 2019 yılında Çin'in Wuhan kentinde başlayıp kısa sürede Avrupa ve tüm dünyaya yayılan büyük bir salgın hastalık haline gelmiştir (Samancı 2020).

Solunum yolu hastalığı olarak tanımlanan, özellikle kronik hastalığı olan ve 65 yaş üzeri bireylerde şiddetli seyretmekte ve ölümlere sebep olmaktadır. Günümüz pandemisi olan Covid-19 hastalığı hemen her sektörü etkilemiş hatta durma noktasına getirmiştir. İnsanların evlerinde izolasyon şeklinde hayatlarına devam etmeleri sosyal hayatı ve hizmet sektörünü olumsuz etkilemiş, evde kalan bireyler hareketsiz bir yaşama doğru yönelmiş ve öncelikleri değişmiştir. Hastalıktan korunmak ve sosyal mesafeli yeni normal hayata geçmek pek çok yasak ve kısıtlamayı da beraberinde getirmiştir (Türkmen ve Özsarı 2020). COVID 19 sebebiyle dünyanın her yerinde, hayatın her alanında farklı kısıtlamalar ve ertelemeler meydana gelmiştir. İnsanların sokağa çıkmaları kısıtlanmış, işyerlerinin faaliyet süreleri sınırlandırılmış ve bu gibi birçok alana kısıtlamalar getirilmiştir. Bunun yanında dünyadaki organizasyonlara bakıldığında salgının seyrine göre spor müsabakalarında, yarışmalarda ve çeşitli organizasyonlarda da ertelenmeler ve askıya alınmalar yaşanmıştır. Tokyo Olimpiyatları, EURO 2020 gibi büyük organizasyonlar ertelenmiştir. Bu ertelenmeler sebebiyle spor ekonomisi büyük zarara uğramış, ülkeler ve spor kulüpleri de doğrudan bu zarardan etkilenmişlerdir. Bunun yanında ülkemizde de dünya genelinde olduğu gibi hem sosyal yaşamda hem de spor organizasyonlarında pek çok kısıtlama ve ertelemeler söz konusu olmuştur. Spor organizasyonlarında askıya alınmalar, ertelenmeler ve liglerin tescil edilmesi gibi düzenlemeler hayata geçirilmiştir (Begović 2020). Günümüz dünyasına bakıldığında spor, her kesme hitap eden multidisipliner bir sektör haline gelmiştir. Verilen haz ve izlenme duygusu ile hizmet sektörüyle, dünya çapındaki izleyici kitlesi ile reklam ve teknoloji sektörüyle, kişisel iyi oluş ve sağlık sektörü gibi pek çok alanla doğrudan ilişkili olan spor, pandemi sürecinde en çok zarar gören sektörlerden biri haline gelmiştir. Ertelenen turnuvalar ve organizasyonlar, elde edilemeyen sponsorluk gelirleri, iptal olan ya da ötelenen ligler ile birlikte spor sektörü finansal anlamda olumsuz etkilenmiştir (Türkmen ve Özsarı 2020). COVİD 19 salgını sadece spor organizasyonlarını etkisi altına almayıp, bunun yanında spor medyası ve spor turizmi gibi dolaylı yoldan spor sektörüyle ilişkili kavramları da olumsuz yönden etkilemiştir (Begović 2020). Ayrıca sporcular antrenmanlarına ara vermiş ya da kısıtlı şekilde devam etmiş ve pandemi sürecinde fiziksel kaybın yanında psikolojik zarara da uğramıştır. Sadece sporcular, spor kulüpleri ya da spor organizasyonu yapanlar değil tüm insanlar spor sektöründen bu kadar uzak kalarak pandemi sürecinden olumsuz etkilenmiştir (Türkmen ve Özsarı 2020).

Spor

Ortaya çıkışı çok eski yıllara dayanan spor farklı alanlarda onlarca tanımı olan, günümüzde en büyük reklam ve statü aracı olarak kabul gören bir kavramdır. Bazı spor tanımları ise şöyledir. "Bireyin fiziksel ve ruhsal sağlığının gelişmesindeki rolünün araştırılması, ortaya konması ve serbest zamanın değerlendirilmesi, kendine güveni, sosyalleşmeyi ve dayanışmayı sağlamasıyla spor kavramı farklı bir anlam kazanmıştır" (Şahin ve ark 2019). Spor, "bireylerin bedensel, motorik ve zihinsel performanslarını ortaya koydukları bireysel ve toplumsal bir etkinliktir" (Kuru 2000). Spor kelimesi ile birlikte ilk olarak "beden ile yapılan eylem" düşüncesi gelse de bunun oldukça eksik bir tanım olduğunu söyleyebiliriz. Sporun fiziksel ölçülerinin yanı sıra kişilerin iyi oluş, disiplin, azim gibi olgularla toplumları ve bireyleri bir araya getirme gücüyle disiplinlerarası bir olgu olduğu görülmektedir (Vahapoğlu Bindesen ve Bindesen 2020). "Günümüzde spor; eğitim, hekimlik, fizyoloji, farmakoloji, ekonomi, sosyoloji, psikoloji, felsefe, değişik teknolojiler, politika, hukuk, iletişim gibi alanlarda bilimsel araştırmalar yapılan, çok yönlü etkileşimleri bulunan bir alandır" (Erdemli 1996).

Spor Sektörü

Günümüzde spor ekonomi, hizmet ve finans alanlarına doğrudan etki göstererek geniş bir sektör haline gelmiştir. Kişilerin ve toplumların sağlıklı kalma, güzel görünüm ve sosyalleşme için spor yapmaları, sporun hizmet sektörü olarak kabul görmesini sağlamıştır. Kitle iletişim araçlarının günümüzdeki etkisini düşünecek olursak spor çok önemli ve karlı bir reklam aracı haline gelmiştir. Spor bu etkileriyle birlikte spor işletmeciliği ve spor ekonomisi gibi alanların gelişmesinde etkili olmuştur (Biçer 1994, Can 2000). Spor kulüpleri ve olguları örgütlü yaşamla idare edilmektedir ve bu yapılar siyasal güç ve yasal düzenlemelerin dışında değildir. Spor tesisleri için birincil sermaye kaynağı devlet kurumlarıdır. Sporun ulusal ve uluslararası alanda reklam, politika ve ekonomik güç olarak görülmesi birçok ülkede sporla ilgili bakanlık veya spor otoritelerinin oluşumuna ve gelişimine olanak sağlamıştır (Erdoğan 2004). Sporun önemli bir sektör olarak kabul görmesinin ardından spora pazarlama çerçevesinden bakanlar pazarlama ile sporu ilişkilendiren bir bağ kurarak ürün, fiyat, yer ve tutundurma olarak konuya yaklaşmışlardır. Spor pazarlaması bireylere sağlıklı yaşam, boş zaman ve fitness gibi olanaklar sunan bir alandır. Bu bağlamda spor sadece seyirsel değil katılımsal bir üründe sunmuş olur. Spor aktivitelerinde kullanılan araç gereçlerden stadyum koltuklarından, t-shirt ve şapkalara kadar reklamlarla serbest zaman sporuna teşvik yapılabilir. Spor için gerekli olan alan ve malzemeler profesyonel sporcular aracılığıyla pazarlanabilir (Devecioğlu 2005). Yapılan araştırmalara bakıldığında spor endüstrisi geniş bir ürün tüketici bölümünü içine almaktadır. Spor endüstrisinde ürünler her türlü spor faaliyetleri, boş zaman aktiviteleri, fitness ve bunlarla ilgili olan her türlü hizmetler olarak sınıflandırılabilir. Spor tüketicisine bakıldığında ise sporla ilgili olan her türlü ürün ve hizmeti kullanan birey ya da işletmeler olarak sınıflandırılabilir. Spor endüstrisinde fabrika, restoranlar ve oteller gibi alanlar da sporla dolaylı yoldan ilişkilendirilebilir (Argan 2002). Genel olarak bir tanım yapacak olursak spor endüstrisi faaliyet alanındaki kişilere spor, fitness, boş zaman değerlendirmesi ve bunlarla ilişkili olan her türlü ürün ve hizmeti sunan pazardır. Bu pazarın ilk amacı spor faaliyetleri üretmek, ikincil amacı ise bu faaliyetlerle ilgili olan ticari yaklaşımlardır (Devecioğlu 2005).

Pandemi

Salgın hastalıklar, dünya tarihinde geçmişten günümüze kadar yaşayan tüm canlılar için sorun teşkil etmiştir. Bulaşıcı hastalıklar sadece bireyleri değil tüm toplumun ekonomik ve sosyal yaşamı gibi birçok alanı doğrudan etkilemektedir. Nüfusun ve sosyal hayatın artışı bu salgınların yayılım hızını ve etkisini arttırmıştır. Hastalığa sebep olan enfeksiyonun canlıdan canlıya direk ya da dolaylı olarak geçmesi ve bu yayılımın çok sayıda canlıda hastalığa sebep olmasına salgın hastalık denir (Yurdakul 2015). Pandemi terimi dünya üzerinde büyük bir alana yayılmış ve etkisini göstermiş salgın hastalıklarının genel ismidir. Tüm salgın hastalıkların seyri birbirine benzemektedir (Ataç ve Uçar 2006). Ancak bu salgın hastalıklar çeşitli belirti ve semptomlarla birbirinden ayrılmaktadır. Bunlardan bazıları cilt hastalığı, bazıları kronikleşen enfeksiyon hastalıkları, bazıları da akut solunum yolu hastalıkları olarak ortaya çıkmıştır. Akut solunum yolu hastalıkları genel olarak coronavirus ismiyle tanımlanmaktadır. İlk coronavirus 1960 yılında tanımlanmış ve geçmişten günümüz pandemisi dahil olmak üzere üç kez yaşanmıştır. İlk olarak 2002 yılında şiddetli akut solunum yolu sendromuyla SARS-CoV olarak tanımlanmış, daha sonra 2012 yılında benzer belirtilere ek olarak böbrek yetmezliğinden hayatını kaybeden bireyden alınan balgam örneği ile yeni bir tür olan MERS-CoV olarak görülmüştür. Son olarak ise 2019 yılında

SARS-CoV virüsü ile benzer semptomlar göstermesi sebebiyle SARS-CoV2 (COVİD 19) ismiyle literatüre girmiştir (Selçuk 2020).

Pandeminin tarihsel süreci

Sars (şiddetli akut solunum yolu sendromu) ve Mers (Orta Doğu solunum yolu sendromu) salgını

Bir solunum yolu hastalığı olan SARS, damlacık yolu ile insandan insana bulaşan bir hastalıktır. İlk olarak Hong Kong da Kasım 2002' de görülmüş ve 7 ay sürmüştür. SARS salgınında dünya çapında 8.422 vaka ve 916 ölüm görülmüştür. Otuz yedi ülkeye yayılan salgın, %50 oranında 65 yaş ve üzerini etkilemiştir (Parıldar 2020). MERS ise yüksek ateş ve nefes darlığı belirtileri olan ve insandan insana bulaşan bir virüstür (Oysul 2015). İlk teşhis Eylül 2012'de Suudi Arabistan' da bildirilmiş olsa da araştırmalar sonucunda ilk belirtilerin Nisan 2012'de Ürdün'de meydana geldiği anlaşılmıştır. Arap Yarımadası dışındaki ilk salgın ise 2015' te Kore Cumhuriyeti'nde görülmüştür (Parıldar 2020).

Ebola ve Sıtma salgınları

Ebola hastalığı ismini ilk kez 1976 yılında görüldüğü Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde Ebola Nehri'nden almaktadır. Hastalık başladığı günden itibaren Batı Afrika'daki bazı ülkelerde görülmüştür. Yayılımın hızlanması ile birlikte Dünya Sağlık Örgütü 8 Ağustos 2014'te acil durum ilan etmiştir. 13 Ağustos 2014'te bildirilen raporlarla Batı Afrika'da 1145 kişinin hayatını kaybettiği belirtilmiştir (Lakshman 2015). Sıtma salgını dişi sivrisinekler ile insanlara bulaşan bir ateşli hastalıktır. MÖ. 1500 yıllarındaki kayıtlarda bahsedilmiştir. Hipokrat, "Salgın Hastalıklar" adlı eserinde sıtmanın çeşitlerini anlatmıştır (Sherman 2016). Dünya genelinde yayılımı hızla artan bu hastalık 2018 yılında 228 milyon vakaya ulaşmıştır. Büyük çoğunluğu Afrika'da olan bu hastalıkta erken tanı çok önemlidir (Parıldar 2020).

İspanyol gribi (1918-1920)

Dünya genelinde alışılagelmiş grip pandemilerinin aksine 1918 yılında H1N1 virüsünün neden olduğu ve milyonlarca can kaybına yol açan "İspanyol Gribi" olmuştur. Yaklaşık olarak iki yıl boyunca etkili olan virüs literatürde tarihin en büyük grip salgını olarak yerini almıştır. İspanyol gazeteleri tarafından yer verilmesiyle ismini "İspanyol Gribi" olarak almış bu hastalığın diğerlerinden ayrılan özelliği ise sağlıklı genç ve yetişkinleri etkilemesi olmuştur (Parıldar 2020). 20. yüzyılda belirli aralıklara üç grip pandemisi meydana gelmiş ve bu griplerin en şiddetlisi İspanyol Gribi olmuştur. 1957-1958' de Asya Gribi ve 1968' de Hong Kong gribinde de milyonlarca ölüm gerçekleşmiştir (WHO 2021).

Veba salgınları

Tarihte bilinen ilk pandemi 541'de Mısır'da başlamış ve ekonomik, sosyal, dini etkileriyle göze çarpmıştır. Bizans İmparatorluğu'nun zayıflamasına sebep olduğu bilinen bu hastalık, dönemin imparatoru 1. Justinianus'a ithafen "Justinian Vebası (541-542)" şeklinde adlandırılmıştır. Afrika ve Asya'nın belirli bölgelerinde ve Avrupa' da nüfusun büyük çoğunluğunun veba virüsü ile yaşamını yitirdiği tahmin edilmektedir (Parıldar 2020). 1347 yılında başlayıp yaklaşık olarak dört yıl süren bu hastalığın en büyük belirtisi siyah renkli şişlikler olmuştur. İkinci veba salgını bu nedende tarihte "Kara Ölüm" olarak kendine yer bulmuştur. İkinci

veba salgınının ortaçağ toplumlarında fedoalizmi altüst ettiği söylenmektedir (Sherman 2016). 1720-1722 yılları arasında 75-200 milyon insanın hayatını kaybettiği tahmin edilen Fransa'dan başlayan "Büyük Marsilya Salgını" ndan sonra 3. Salgın 1855'te Çin'de görülerek devam ettiği tahmin edilmektedir. 1898 yılında başlayan ve on yıl süren hastalıkta 12,5 milyon Hintlinin hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir. Sağlık sektöründe ki ilerlemeler ve antibiyotiğin yaygınlaşması ile bu salgınlar yavaşlatılmış olsa da halen küçük salgınlar görülmektedir (Parıldar 2020).

Kolera salgınları

Bir enfeksiyon hastalığı olan kolera su ve kontamine haline gelmiş gıdalar yoluyla bulaşmaktadır. Literatüre geçmiş ilk kolera pandemisi 1817 ortaya çıkmış ve 19. Yüzyılın en çok ölüme sebep olan hastalığı olmuştur. 2004'den sonraki on yıllık dönemde iki milyondan fazla enfekte insan görülmüş, 45543 kişi hayatını kaybetmiştir. Günümüzde de yeni kolera salgınları görülebilmektedir (Namal ve Kılıç 2015).

Çiçek hastalığı ve Tifüs salgınları

Tarihteki yerine bakıldığında "Büyük Kıyım" adıyla anılmasından anlaşılacağı üzere en geniş alana yayılan ve en çok ölüme sebep olan bu hastalık 300 ile 500 milyon arası insanın hayatını kaybetmesine sebep olmuştur. Kontamine giysilerden ve damlacıklar yoluyla bulaşabilen bu hastalık tarihte kültürleri yok edip uygarlıkların sonunu getirmiştir. 1796 yılında inek çiçeği virüsünden üretilen aşı sayesinde insanlarda bağışıklık sağlanmış ve 1980'de Dünya Sağlık Örgütü çiçek aşısından arınıldığını açıklamıştır (Parıldar 2020). Tifüs ise insan vücudunda parazit olarak yaşayan eklembacaklılar ile taşınır ve vücut biti ile insana bulaştırılır (Yurdakul 2015). Tifüs genellikle savaşlarla beraber bozulan sosyal düzenin sonrasında salgınlarla görülmüştür. 1. Dünya Savaşı sonrası Anadolu'da 2. Dünya Savaşı sonrasında ise Avrupa'nın çoğunda salgınlar meydana gelmiştir (Parıldar 2020). İnsan vücudunda ateş, halsizlik, üşüme gibi belirtilerle görülen bu hastalık ilerleyen aşamalarda vücutta deri dökülmelerine ve bilinç kaybına sebep olmaktadır. İnsanlar tüm bu etkilere dayanamadıkları için tifüs salgınında çokça intihar görülmüştür (Özer 2016).

Covid-19

Bütün dünyayı etkisi altına alan ve ilgilendiren bu enfeksiyon ilk olarak 31 Aralık 2019'da Çin'in Wuhan şehrinde 27 vaka ile tespit edilmiştir. Çin merkezinde en fazla nüfuslu şehir olarak bilinen Wuhan'ın nüfusu on bir milyondur. Belirlenen vakaların hepsinin "Huanan Deniz Ürünleri Toptan Satış Pazarı" ile ilişkili olduğu belirlenmiştir. Dünya Sağlık Örgütü'nün araştırmaları sonucunda yeni tip koronavirüse Covid-19 ismi verilmiştir (Kırık ve Özkoçak 2020). Aralık 2019'da Çin'de görülen ilk enfeksiyon ardından kısa sürede dünyada pandemi haline gelen bu hastalık ateş, solunum yolu sorunları, halsizlik, tat ve koku kaybı gibi belirtiler göstermektedir. Dünya çapında toplam tanı 101.406.059 iken mortalite sayısı 2.191.898'dir (WHO-30.01.2021). Günümüzde kullanılan en yaygın test çeşitleri sürüntü ve PCR testleridir (Uludağ 2020).

Pandemi'nin Finansal Etkileri

Dünyanın içinde bulunduğu bu kritik dönemde önemli spor organizasyonları iptal edilmiş ya da ileri bir döneme ertelenmiştir. Bu önlemler ve ertelemeler olmazsa enfeksiyonun yayılım

hızının artacağı ve dünya üzerinde biyolojik bir bomba niteliği taşıyacağı söylenmektedir (Türkmen ve Özsarı 2020). Tarihte yaşanan geçmiş pandemilere bakıldığında köklü ulusların bile büyük sarsıntılarına hatta çöküşlerine sebep olması muhtemeldir (Kırık ve Özkoçak 2020). Dünya bu pandemi süreci ile savaşırken, spor dünyası daha önce yaşanmayan bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Karantina zorunluluğuna takılan sporcular, ertelenen ve iptal edilen organizasyonlar spor etkinlikleri üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Dünyanın neredeyse bütün spor yarışları ve organizasyonlarının ertelenmesi ve iptali, ticari ve çok branşlı olan turnuvaların iptali, UEFA'nın uluslar arası organizasyonu olan EURO 2020'nin bir sene ötelenmesi, Formula 1 yarışlarının, Six Nations Rugby Şampiyonası'nın ve Grand National 2020 at yarışının iptali, Fransa bisiklet turu ve daha birçok ulusal ve uluslar arası organizasyonun ertelenmesi ve en önemlisi Uluslararası Olimpiyat Komitesi'nin ilk kez bir organizasyonu (Tokyo 2020) ertelemesi ile spor sektöründeki olumsuz etkiler görülmektedir (Türkmen ve Özsarı 2020). Erteleme ve iptallerden en çok etkilenen branşların başında futbolun olduğu söylenebilir. Dünya genelinde birçok ulusal ve uluslararası ligin iptal edildiği ya da ertelendiği görülmektedir. Oluşan boşluğa rağmen birçok lig normal sezonu tamamlamanın yollarını aramıştır. Siyasi desteğin seviyesine bağlı olarak belirli ligler normal sezona kapalı kapılar ardında devam etmiş, diğer ligler ise sezonu askıya almış ya da mevcut sıralama ile tescil edilmiştir. Avrupa'da ki beş büyük futbol ligi ve ülkemize bakıldığında sezonu kapalı kapılar ardında da olsa tamamlayamayan tek ülke Fransa'dır (Drewes ve ark 2021). Tüm erteleme ve iptallerin sonuçları elbette sportif eksiklik olarak kalmamakla beraber, önemli ölçüde ekonomik ve sosyal problemleri de beraberinde getirmektedir. EURO 2020'nin ötelenmesi yayın ve sponsorluk gelirlerini sıfırlamıştır. Turnuva'nın gerçekleşmesiyle elde edilecek bu gelirlerin miktarı yaklaşık olarak 2 milyar avrodur. UEFA elde edilen gelirlerin %80'lik bölümünü ülke federasyonlarına paylaştırmaktadır. Ancak pandemiden dolayı elde edilemeyen bu gelirden federasyonlar ve kulüpler de yararlanamadığı için tüm futbol alanı doğrudan ekonomik olarak etkilenmiştir. Örnek olarak EURO 2020'de takımların alacağı katılım ücreti 3,2 milyon avro olarak planlanmış ve galibiyet, beraberlik gibi durumlarda ise bu gelirin artacağı belirtilmiştir. Pandemi sebebiyle EURO 2020'nin ertelenmesi sebebiyle kulüpler bu büyük bütçeden faydalanamamışlardır (Türkmen ve Özsarı 2020). Bununla beraber gelir dağılımları ve kayıplar futbol özelinde daha derin olarak incelendiğinde kulüplerin gelir kaynakları sırasıyla medya, sponsorlar, maç günü gelirleri ve diğer gelirler olarak sıralanabilir. İçinde bulunduğumuz dönemde gerçekleştirilemeyen ya da geciken müsabakalar sonucunda kulüpler bu gelirlerden yararlanamamış veya gelir oranları azalmıştır (Drewes ve ark 2021).

Bir diğer açıdan bakıldığında FIFA, spor sektörü için ayrılan 10 milyon doları Dünya Sağlık Örgütü'ne Covid-19 salgını kapsamında kullanması için katkıda bulunmuştur. Spor sektörünün finans kaynaklarının da bu dönemde salgınla mücadelede kullandığı görülmüştür. Spor müsabakalarının ötelenmesi ile kulüpler en önemli gelir kaynakları olan maç günü kaynaklarından mahrum kalmıştır. Dünyada bilinen büyük kulüplere bakıldığında toplam kaynaklarının %10 ile %25 arasında azaldığı görülmüştür. Bununla birlikte bu dönemde kulüpler borsada da çok ciddi şekilde değer kaybı yaşamışlardır. İngiltere'de pandemi döneminde yaşanan gelir kaybı 1 milyar avroyu geçmiştir. Salgınla mücadele döneminde finansal olarak zarar gören sadece kulüpler ve sporcular olmamıştır. Bu dönemde yayınlanamayan maçlar, gerçekleşemeyen organizasyonlarla beraber spor medyası da ciddi zarar görmüştür (Türkmen ve Özsarı 2020). Olimpiyatların ertelenmesiyle reklam gelirlerinden oluşan finansal kaybın 2 milyon doları geçtiği ve ayrıca

ertelemenin toplam maliyetininse 3 milyar doların üstünde olacağı tahmin edilmektedir. Diğer branşlara bakıldığında NBA (Profesyonel Basketbol Ligi) liginde finansal kayıp 650 milyon dolar, Formula 1'de 715 milyon dolar, NHL (Ulusal Hokey Ligi) de 1.5 milyon dolar ve WWE (Dünya Güreş Eğlencesi)'nin 960 milyon dolar finansal kayba uğradığı görülmektedir (Türkmen ve Özsarı 2020).

Pandemi Dönemi ve Spor Sektörü

Pandemi sürecinde içinde bulunduğumuz kısıtlamalardan en çok etkilenmiş sektörlerden biri de şüphesiz spor sektörüdür. Ülkemizde ve dünyada spor alanında müsabakaların, turnuvaların ve organizasyonların ertelemeleri ve iptallerinin spor sektörüne ciddi etkileri olmuştur. Ülkemizde de bu dönemde çeşitli kararlar ve düzenlemeler uygulanmıştır. İlk vakanın görülmesi ile beraber spor sektöründe yeni kararlar ve düzenlemeler meydana gelmiş ve bunlardan ilki 12 Mart'ta spor müsabakalarının öncelikle Nisan sonuna daha sonra günümüze kadar seyircisiz devam edilmesi kararıdır. 16 Mart'ta toplu etkinliklerin gerçekleştirildiği sinema, konser, düğün salonu, kafe gibi işletmelerle birlikte spor salonları da geçici bir süreyle kapatılmıştır. Gençlik ve Spor Bakanı Mehmet Muharrem Kasapoğlu 19 Mart'ta futbol, voleybol, basketbol ve hentbol liglerinin ertelendiğini duyurmuştur. 20 Mart tarihinde at yarışları ertelenmiştir. Devam eden kararlarla ertelenen liglerde futbol dışında kalan branşlarda lig tescil edilmiş ve sonlandırılmıştır. Futbol ligi seyircisiz olarak devam etmiş ve sonlandırılmıştır. Kısıtlamalardaki esneklik ile birlikte kademeli olarak spor salonları ve ligler açılmıştır. Günümüzde bakıldığında ligler halen seyircisiz olarak devam etmekte ve spor salonları sosyal mesafeli şekilde hizmet vermektedir.

SONUÇ

Sonuç olarak Covid-19 günümüz pandemisi olarak karşımıza çıkmakta ve mevcut pandemiden başta spor sektörü olmak üzere birçok sektör olumsuz yönde etkilenmektedir. Sporda yaşanan bu olumsuz etkilerle birlikte toplumlar finansal ve psikolojik açıdan da olumsuz etkilenmektedir (Türkmen ve Özsarı 2020). Ülkelerin ulusal ve uluslararası açıdan spora ayırmış oldukları finansal kaynaklar günümüz şartlarında büyük zararlara yol açmaktadır. Tesis ve işletmelerin belirli sürelerle kapalı kalması ile oluşan finansal kayıplar, ulusal ve uluslararası müsabakalar için hazırlanan sporcuların ertelemeler ile birlikte yaşamış oldukları fiziksel ve psikolojik zararlar açıkça görülmektedir. Bilindiği üzere sponsorluktan elde edilen gelirler ile finansal giderlerinin büyük bölümlerini karşılayan kulüpler bu dönemde sağlamış oldukları gelirlerden yararlanamamakta ve yeni girişimler yerine mevcut durumu korumaya yönelmektedir. Bu durum spor sektöründe belirli kayıplar yaşanmasına sebep olmaktadır. Sporun sektörünün omurgası olarak tabir edilen Olimpiyatlar tarihte ilk kez ertelenmiş ve bunun sonucu olarak birçok gelir askıda kalmıştır. EURO 2020'nin de bir yıl ertelenmesinin ardından yine finansal bir kaybın ortaya çıktığı görülmektedir. Bu kayıplar direkt olarak turnuvaların kaybı olarak görünse de dolaylı yoldan spor kulüplerini, sponsorları, sporcuları hatta izleyici kitlesini dahi etkilemektedir. Uluslararası organizasyonlardan elde edilen gelirler federasyonlarla paylaşılmakta ve kulüplere de ekonomik anlamda gelir sağlamaktadır. Sporcuların kendilerini pazarlama konusunda en çok önem verdiği uluslararası organizasyonların ertelenmesi ile sporcuların da psikolojik açıdan olumsuz etkilendiği düşünülmektedir. Söz konusu dönemde birincil önceliklerin spor dışına çıkması ve bireylerin sosyal yaşamdan uzak kalması ile spor sektörü yeni arayışlar içine girmektedir. E spor kavramı ile sporun dijitalleşmesi amaçlanan son dönemlerde belirlenen

kurallar çerçevesinde spor salonları da bir nevi bireylerin evleri olmuştur. Yapılan online eğitimlerle sportif etkinliklerin de dijital platformlara taşındığı görülmektedir.

Dünya liglerine bakıldığında hemen her branşta kulüplerin gelirlerinin büyük çoğunluğunu sponsorlar ve seyirciler aracılığıyla sağladığı görülmektedir. Bununla beraber tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 ile insanlar sosyal hayattan oldukça uzak kalmış ve spora gerek katılımcı gerekse seyirci olarak ulaşmakta güçlük çekmektedirler. İçinde bulunduğumuz süreçte virüsten etkilenen bütün dünya ülkeleri aşı çalışmalarına başlamıştır. Bununla birlikte spor sektörünü tekrar canlandırmak, insanları spordan uzaklaştırmamak adına aşılanan bireylerin belirli kurallar ve mesafelerle kademeli olarak stadyumlara alınması ve spor organizasyonlarının pandemi şartları ve kuralları dahilinde başlatılması önerilmektedir. Yine açık alanlarda maske, mesafe ve hijyen üçlüsü korunarak sportif aktivitelere yer verilmesi gerekmektedir. Evlerinde izolasyonda kalma zorunluluğu getirilen bireyler ile karantinası devam eden bireylere aile hekimleri ve sağlık kurumları tarafından aynı zamanda hafif fiziksel aktivite çizelgesi de sağlanmalı buna teşvik edilmelidir. İnsanlar fiziksel aktivitelerde bulunarak hem bedensel hem ruhsal sağlıklarını olumlu yönde ilerletebilmektedirler. Son olarak tüm bu eleştirilere rağmen spor müsabakaları ve organizasyonlarının iptali/ertelenmesi ile salgının büyük ölçüde kontrol altına alındığı göz ardı edilmemelidir. Salgın sonrası dönemde sektörlerin toparlanması için gerekli finansal desteğin verilmesi ve sektörde hizmet veren kurum ya da kuruluşların desteklenmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Akbaba M, Ötegen VR, 2015. Salgınlar ve erken uyarı-cevap sistemleri. Türkiye Klinikleri J Public Health-Special Topics, 1(3), 93-8.

Akkuş MS, 2020. Koronavirüs ve covid-19, Aksaray Üniversitesi Tıp Bilimleri Dergisi, 1(2), 15-20.

Argan M, Katırcı H, 2002. Spor pazarlaması, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım s 3-5.

Ataç A, Uçar M,2006. Önemli bulaşıcı hastalıklar ve yaşam sürecine etkileri. Bilim Tarihi Araştırmaları, 2, 33-42.

Begović M 2020. Effects of COVID-19 on society and sport a national response, Managing Sport and Leisure.

Biçer T, 1994. Spor yönetimi organizasyonu ekonomik birim olarak spor işletmeleri ve uygulamadan bir örnek, Yayınlanmamış Doktora Tezi, M.Ü.Sos.Bil. Enst. Yönetim Organizasyon A.B.D.,İstanbul

Bindesen Vahapoğlu Z, Bindesen M, 2020. İnsan, spor ve felsefe (spor felsefesine bir giriş), Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Dergisi, 22(4).

Can Y, Soyer F, 2000. Spor hizmetlerinde verimliliği etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi, 1.Gazi Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Kongresi, 2, 182-200, Ankara.

Devecioğlu S, 2005. Türkiye'de spor sektörü stratejilerinin geliştirilmesi, Verimlilik Dergisi, 2

Drewes M, Daumann F, Follert F, 2021. Exploring the sports economic impact of COVID-19 on professional soccer, Soccer & Society, 22:1-2, 125-137.

Erdoğan İ, 2004. Sporun siyasal ekonomisi üzerine, Ankara Üniversitesi, İletişim Fakültesi.

https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/bulasici-hastaliklar/lepra erişim tarihi: 30/01/2021.

Kırık AM, Özkoçak V, 2020. Yeni dünya düzeni bağlamında sosyal medya ve yeni koronavirüs (COVID-19) pandemisi. Sosyal Bilimler Dergisi, 45, 133-154.

Kuru E, 2000. Spor Psikolojisi, Gazi Basımevi, Ankara .

Lakshman AR, Goya V, Shenoy HG, 2015. Ebola virus, Archives Medical Review Journal, 24(3), 296 – 305.

Namal F, Kılıç S, 2015. Kolera. Türkiye Klinikleri J Public Health-Special Topics, 1(3), 13-913.

Oysul FG, 2015. Mers (ortadoğu solunum yolu sendromu), Türkiye Klinikleri J Public Health-Special Topics, 1(3), 46-52.

Özer S, 2016. I. dünya savaşı'nda osmanlı devleti'nde tifüs (lekeli humma) salgını. Belleten Dergisi, 287, 219-260.

Parıldar H, 2020. Tarihte bulaşıcı hastalık salgınları, Tepecik Eğit Hastanesi Dergisi, 30(2): 19-26.

Samancı M, 2020. Küresel bir salgın: covid-19, Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi, 5(1), 6-11.

Selçuk EB, 2020. Dünya ve Türkiye'de pandemi yayılım süreci. Klinik Tıp Aile Hekimliği Dergisi. Cilt:12, Sayı:3, Sf:87-91.

Sherman IW, (Çev:Tümbay E, Küçüker MA), 2016. Dünyamızı değiştiren on iki hastalık, İş Bankası Kültür Yayınları.

Sünter AT, Pekşen Y, 1996. Aıds epidemiloyojisi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Dergisi, 13(4), 183-267.

Şahin M, Baş M, Çelik A, 2019. Öznel iyi oluş ve spor, Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Dergisi.

Türkmen M, Özsarı A, 2020. Covid-19 salgını ve spor sektörüne etkileri, International Journal Of Sport Culture And Science, 8(2), 55-67.

Uludağ Ö, 2020. Koronavirüs enfeksiyonları ve yeni düşman: covid-19. Adıyaman Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 6(1), 118-127.

Yurdakul ES, 2015. Tarihte önemli bulaşıcı hastalık salgınları, Türkiye Klinikleri J Public Health-Special Topics, 1(3), 1-6.

SYMBOLIC ENVIRONMENTALISM: GREENWASHING

SEMBOLİK ÇEVRECİLİK: YEŞİL AKLAMA

H. Buluthan ÇETİNTAŞ*

*Ataturk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
BBY Bölümü, Erzurum, Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-1734-5174
* buluthancetintas@atauni.edu.tr,

ÖZET

Sürdürülebilirlik, şirketlerin kendi çıkarları yanında, toplumun refahının korunmasına ve artırılmasına yönelik etkinliklerin yapılması ile ilgili yükümlülüklerdir. Diğer bir ifadeyle şirketlerin ekonomik amaçlarını gerçekleştirirken, topluma zarar vermemesi ve toplumsal refahı artırma çabasıdır. Sürdürülebilirlik, bir şirkete değer kazandırma, itibar sağlama, yeni ürün ya da hizmet geliştirme gibi birçok yararın yanı sıra tüketicilerin güvenini kazanma ve bunu sürdürme de sağlamaktadır. Bu gibi nedenlerle sürdürülebilirlik, günümüz şirketleri için vazgeçilmez kavramlardan biri haline gelmektedir. Öte yandan gün geçtikçe tüketicilerin sürdürülebilirlik konusundaki beklentileri artmaktadır. Bu gelişmeler, şirketleri sürdürülebilirlik konusunda çözümler üretmeye yönlendirmektedir. Buraya kadar her şey normal iken sürdürülebilirliğe duyarlı şirketlerin ürünlerini veya hizmetlerini satın almayı tercih eden tüketicileri yanıltmaya yönelik aldatıcı bazı durumlar oluşabilmektedir. Bu gibi durumlar yeşil aklama olarak ifade edilmektedir. Bir nevi pazarlama hilesi olan yeşil aklama, tüketicileri şirketin çevreye duyarlı ve sürdürülebilirlik konusunda çabaları olduğu konusunda ikna etmesidir. Yaşanan problem, şirketin sürdürülebilirlik konusunda yaptığı veya yapacağı yatırımdan daha fazlasını böyle bir imaj oluşturmak için harcamasıdır. Bu bildiride, yeşil aklama kavramı ele alınacak ve konu ile ilişkili diğer kavramlar literatüre dayalı bir biçimde incelenecektir. Ayrıca yeşil aklamanın nasıl tespit edilebileceği, yeşil aklamadan nasıl korunabileceği, vb. bahsedilecek ve konu ile alakalı örneklere yer verilecektir. Bir şirketin çevreye zarar vermesinden daha kötü olan, tüketicisini bu şekilde kandırmasıdır. Dolayısıyla bir tüketici olarak bizlerin yeşil aklama konusunda bilinçlenmesi, büyük önem taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: Yeşil pazarlama, yeşil politika, sürdürebilirlik.

ABSTRACT

Sustainability is the obligation of companies to carry out activities aimed at protecting and enhancing the welfare of society, as well as for their interests. In other words, it is the effort of companies not to harm society and to increase social welfare while realizing their economic goals.

Sustainability provides a company with many benefits such as adding value, building reputation, developing new products or services, while gaining and maintaining the trust of consumers. For such reasons, sustainability has become one of the indispensable concepts for today's companies. Conversely, today's consumers are also challenging businesses in terms of sustainability. All these developments lead businesses to produce solutions in this field. While everything is normal so far, deceptive situations may occur to mislead consumers who prefer to buy products or services of companies sensitive to sustainability. This situation is referred to as greenwashing in the literature. Greenwashing is a kind of marketing trick, convincing consumers that company is environmentally conscious and has efforts in sustainability. The problem is that the company spends more on creating such an image than it does or will make in sustainability. This paper, concept of greenwashing will be discussed and other concepts related to subject will be examined based on the literature. Besides, how to detect greenwashing, how to protect against greenwashing, etc. topics will be mentioned. Examples related to greenwashing will also be included. Worse than a company harming the environment is deceiving the consumer. Therefore, it is of great importance for us as a consumer to be aware of this issue.

Keywords: Green marketing, green policy, sustainability.

“Bir şey, gerçek olamayacak kadar iyi görünüyorsa genellikle doğru değildir.”

GİRİŞ

Nüfus artış hızı, doğal kaynakların tüketimi, kentleşme ve sorunları, çevresel felaketler, dünya genelinde çevre sorunların yaşanmasına neden olan unsurlardan bazılarıdır. Ülkelerin ve toplumda var olan bireylerin bir kısmı bu tür sorunları umursamamakta ya da önemsememektedir. Diğer taraftan gün geçtikçe çevre sorunlarına yönelik farkındalık artmakta ve daha fazla birey, çevre konusuna ilgi duymaktadır.

Dünyanın geleceğine yönelik ilgili kaygılar ve bu düşüncelerin paylaşılması, ülkelerin çevreyle ilgili anlaşmalar imzalamaları, çevreyle ilgili bir facia, vb. konular, kamuoyu gündemini sıklıkla meşgul etmektedir. Ayrıca şirketlerin bu konulardaki suiistimalleri de gündemi oluşturabilmektedir. Dolayısıyla tüketicilerin bilincinde çevreyle ilgili kaygılar giderek artmaktadır (Özel, 2012: 11). Ulusal ve uluslararası hukuki düzenlemelerin sıkılaşması, çevre problemlerinin medyada daha fazla yer alması böylece konuda farkındalığın artmasıyla çevre sorunları, öncelikli sorunlardan biri olmuştur (Kalafatis vd., 1999).

Tüketici davranışlarında yaşanan bu yöndeki beklentisi, şirketleri üretimden dağıtıma kadar tüm süreçlerde değişime zorlamıştır. Çevresel konularda giderek artan bilinçlenme ve kaygılar nedeniyle kuruluşlar ekolojik dengeyi göz önünde bulundurduklarını, çevresel tahribattan kaçındıklarını, uygulamalarında doğanın devamlılığını için finansal yardımlarda bulunduklarını çeşitli mecralarda dile getirmektedir (Özel, 2012: 9). Bir kısım şirket, gerekli düzenlemelerle çevreye saygılı ve çevreyi koruyan bir anlayışla yeniden yapılanmıştır. Bir takım şirketlerse bu durumu bir fırsat olarak değerlendirmekte ve özellikle pazarlama faaliyetlerinde “yeşil”i bir

kamuflaj olarak kullanmaktadır. Ancak bunun da ötesine geçen şirketler, tüketicileri "yeşil" ile kandırma girişimlerinde bulunmaktadır.

Yeşil aklama nedir?

Şirketlerin topluma sosyal sorumluluk anlayışlarını yansıtması, toplumun nezdinde olumlu düşünce ve sempati oluşturma çabası ile iyi niyet geliştirme faaliyetleri için reklamcılık tekniklerinden yararlanmasında (Özel, 2012: 9) hiç beis yoktur. Ancak 1990ların sonunda ortaya çıkan yeşil aklama (greenwashing) kavramı, özellikle ürünler, politikalar veya faaliyetler için çevreci kaygı ifadelerinin bir örtü olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Şirketler, reklamlar aracılığıyla tüketicileri daha sağlıklı ve çevre dostu ürünleri tercih etiklerine inanmaları konusunda ikna etmekte ve onları yanıltmak için bu tür teknikleri kullanmaktadır. Yeşil aklama, şirketin çevre konusunda imajını iyileştirmek ve karını artırmak için tüketicileri ikna etmeye çalışmasıdır. Gerçekte ise şirketin faaliyetleri çevre dostu olmaktan veya sürdürülebilirlik kavramında uzaktadır.

Kısaca yeşil aklama, bir şirketin çevre için neler yapabileceği ile gerçekte ne yaptığı arasındaki farkla ilgilidir. Yeşil Aklama, bir şirketin çevreye zararını en aza indirmesi yerine çevre dostu görünmek için pazarlama çabalarına daha fazla zaman ve para harcamasıdır. Yeşil aklama, yanıltıcı, yüzeysel ve samimiyetsiz bir şekilde çevreye ilgi göstermek; doğrudan çevreye harcamak yerine yeşil aklamaya (reklamlara) harcama yapmak; çevreye zararlı ürün ya da hizmetleri yeşil veya çevre dostu olarak yanıltıcı şekilde etiketlemek gibi üç biçimde ortaya çıkabilmektedir. Ancak her biçimde tüketicileri yanıltmaya yönelik aldatıcı bir pazarlama hilesi olarak değerlendirmek mümkündür.

Kangun, Carlson ve Grove (1991)'e göre, yeşil aklama, halkın reklam yoluyla yanıltılmasına yol açan yaygın bir olgudur. Çevre algısını kuvvetlendirmek için kullanılan yeşil renkli ambalajlar, ağaç veya yaprak figürleri, kırda otlayan hayvan resimleri, vb. unsurlar, günümüzün pazarlama anlayışında önemli bir yer tutmaktadır. Neredeyse tüm gıda ürünleri benzerleri ile bezenmiş durumdadır.

Şirketlerin yeşil aklamayı neden tercih etmektedir?

Yeşil aklamanın amacı, çevre dostu veya ekolojik bir şirketin imajını kazanarak tüketicileri ve diğer paydaşları kazanmaya çalışmaktır (Jakubczak ve Gotowska, 2020: 1101). Dolayısıyla kolaycılığa kaçan şirketler yeşil aklamayı tercih etmektedir. Tinne (2013), yeşil aklama tarzı uygulamaların artışı için beş neden ortaya koymaktadır. Bu beş neden sırasıyla şöyledir:

a. **Çevresel sürdürülebilirliği hedefleyen ürünlerde önemli bir artış vardır:** Kişilerin çevre sorunlarıyla ilgilenmesi ve bu konuda bilinçlenmesi, onların satın alma davranışlarına yansımakta ve davranışlarını etkilemektedir. Son yıllarda çevreye yönelik endişelerin arttığı ve bu tutumun, satın alma davranışlarına yansıdığı yeni tip tüketiciler ortaya çıkmaktadır (Peattie ve Crane, 2005). Çevre meselelerine ilgili duyan bu tip tüketiciler, çevreye zarar vermeyen ya da en az zarar verdiğini düşündükleri ürünlere veya şirketlere yönelmektedir. Şirketler de tüketicileri çekmek için bu tür duygulara, deneyimlere ve fikirlere odaklanmaktadır.

b. **Müşterilerin çevre konusunda daha bilinçli ve endişeli olması, sürdürülebilir nitelikteki ürünlere olan talebi artırmaktadır:** Tüketicilerin çevre sorunlarına karşı duyarlı olması, şirketleri bu yönde hareket etmeleri konusunda zorlamaktadır. Tüketicilerin aynı değerdeki iki ürün arasından çevreye duyarlı olan ürünü tercih etmektedir. Dolayısıyla pek çok şirket, çevreci imajlarını güçlendirmek ya da böyle bir imaj oluşturabilmek için bu doğrultuda reklamlar kullanmaktadır (Kangun, Carlson ve Grove, 1991: 47). Böylece şirketler, tüketicilerde oluşan çevre bilincine ve duyarlılığına cevap vermekte, güven ve sempati oluşturmakta, ürünleri ya da hizmetleri ile duyarlı tüketicileri cezbetmektedir (Özel, 2012: 11).

c. **Şirketlerin yeşil aklamayı, pazarlama hedeflerine ulaşmak için bir fırsat olarak görmeye başlamışlardır**: Şirketler, yanlış bilgilendirmeler ile tüketicileri satın almalarında istedikleri seçimleri yapmaları için aktif olarak manipüle etmektedir (Boccia ve Sarno, 2012). Reklamlarda ürünlerin bu gerçekçi olmayan çevre dostu hali dünya çapında kontrol edilemez bir boyuta gelmiş ve ciddi bir şekilde büyümüştür (Bodger ve Monks, 2010). Öte yandan reklamlarla tüketiciye çevre dostu ürünleri kullanmanın ne kadar doğru olduğu sürekli vurgulanmaktadır. Böylece bireyde yalnızca kendi tüketim alışkanlıklarını değiştirerek bir çevre felaketini önleyebileceği algısı oluşmaktadır. Bu fikre bürünen bireyin ise yeşil aklamaya yatkın olacağı aşikârdır.

d. **Ekonomi zorluklar yaşarken, çevresel ürünlere olan talep gün geçtikçe artmaktadır.** Günümüzde çevreci olmak ve sürdürülebilirliğe önem vermek bir şirket için önem taşımaktadır. Ancak bu durumu gerçekleştirmek zorlaştıkça, yeşil aklamaya yönelen şirket sayısı fazlalaşmaktadır. Bireyin bir şirket tarafından kendisine çizilmiş "bilinçli, doğaya saygılı, vb. tüketici" olması önceki maddede bahsedilen bir pazarlama taktiği olarak şirketlerin ekmeğine yağ sürmektedir. Zira Alves (2009) özellikle bir reklam, yaşam tarzını geliştirmekle ilgili olduğunda tüketicilerin yeşil pazarlama yönleri olan ürünleri satın alma eğiliminde olduğunu ifade etmektedir.

e. **Çevresel sürdürülebilirlik standartlarını iletmek için belirli bir mekanizma bulunmamaktadır:** Çevresel konularla ilgilenen pek çok kuruluş bulunmaktadır. Yine reklamları, şirketleri yayınlarını denetleyen çeşitli kuruluşlar da vardır. Ancak hangi şirketin doğru beyanda bulunduğu, söylediklerinin ne kadarının doğru bilgi içerdiği bilinememekte ya da tespit edilememektedir. Böyle zorlu bir konu için Özel (2012)'in yasal düzenleme ve denetimlerin işlerlik kazanması ve kuruluşların bu konuda etik davranmasını sağlayacak özdenetim mekanizmalarının oluşmasıyla sağlanabileceği şeklinde bir önerisi bulunmaktadır.

Yeşil aklamayı tespit etme yöntemleri nedir?

Yeşil aklama, yanıltıcı bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Kavram, şirketlerin iş uygulamalarında çevreye yatırım yapmak yerine tüketicilere ürünlerin yeşil ve çevre dostu olduğunu ifade etmek için daha fazla kaynak harcamalarıyla ilgilidir (Chen, 2008). Tüketiciler için yeşil aklamayı tespit etmek doğru ürünler ile yanlış ürünleri ayırt etmek açısından önemlidir. BSR (2009) tarafından hazırlanan raporda yeşil aklamayı tespit etmenin çeşitli yolları biraz da esprili

bir dille açıklanmıştır. Aşağıda yer alan ifadeler her ne kadar kesin ve belirleyici değilse de tüketicilere fikir vermesi açısında yararlı olacaktır.

- **Yumuşak bir üslup**: Belirli bir anlamı olmayan "yeşil, temiz, çevre dostu, ekolojik, organik, vb." gibi kelimelerin kullanılması.
- **Yeşil ürüne karşı kirli şirke**t: Enerji verimliliği sağlayan ampullerin nehirleri kirleten bir fabrikada yapılması. Sürdürülebilir üretim gerçekte ne anlama geliyor, bunun tüketici tarafından iyi bilinmesi gerekmektedir.
- **Akıl çelen resimler:** Yaprak, hayvan, yeşil ambalaj, vb. resimleri kullanmak yeşil aklamanın klasik bir yoludur. Gerçekten çevre dostu ürünler, genellikle daha basit görseller ve düz ambalaj kullandığı görülmektedir.
- **İlgisiz iddialar**: Her şey yeşil olmadığında küçük bir yeşil niteliğini vurgulamak. Tam da yeşil aklamaya uygun bir biçim. Sloganlara güvenmek yerine ürünün içeriğine odaklanmak en iyisidir.
- **Sınıfının en iyis**i: Rakiplerinden biraz daha yeşil olduğunu iddia etmesi.
- **İnandırıcı olmaması**: Bir sigaranın çevre dostu olması gibi, tehlikeli bir ürünü ne kadar yeşillendirseniz de fark etmez.
- **Jargon:** İfadeler öylesine teknik ki bunları ancak bir bilim insanı anlayabilir.
- **Uydurma etiketler:** Bazı ürünlerde kanıtlayıcı veya destekleyici herhangi bir bilgi olmaksızın sertifikalı, % 100 organik, vb. olarak etiketler kullanılmaktadır. Bu etiketleri şirketin kendi kendine oluşturma veya bu şekilde beyan etme ihtimali yüksektir. Burada markaya ve markada kullanılan etiketlere dikkat etmek gerekmektedir.
- **Kanıtın olmaması:** Uydurma etiketlere benzer şekilde markaya veya şirkete yönelik hakkında kanıt olmayan iddialara karşı dikkatli olunmalıdır.
- **Açıkça yalanlar:** Tamamen uydurma veriler ve bu verilere dayalı iddialar. Şirketin yeşil uygulamalarına yönelik kanıtları araştırmak yarar sağlayacaktır.

Şirketlerin çevresel reklam faaliyetlerini bir yeşil aklama mı yoksa sosyal sorumluluğun bir parçası mı olduğunun anlaşılması hiç kolay bir mesele değildir. Bu durumun netleşmesi için şirketin üretim sürecinde dağıtım sürecine, kullandığı ambalajdan fiziki yapılanmasına ve çevreye yönelik yasal yükümlükleri yerine getirip getirmediğine kadar şirketin bütün faaliyetlerinin izlenmesi ile ortaya çıkarılabilecektir (Özel, 2012: 33). Bunu sıradan bir tüketicinin yapması ise neredeyse olanaksızdır

Yeşil aklama niye kötüdür?

Aslında şirketler genellikle çevreye verdikleri zarara ilişkin çok az bilgi paylaşmakta, çoğu gerçeği kamuoyundan saklamakta ve ürünlerinin çevreye duyarlılığında yalnızca olumlu kısımları gösterme eğilimindedir. Bu doğrultuda düşünüce yeşil yıkamayla ilgili temel sorun, iddiaların yanlış olması değildir, bunları kamuoyuna duyurmak için harcanan miktarın, şirketin veya ürünlerin daha sürdürülebilir hale gelmesi için gereken miktardan fazla olmasıdır.

Çevresel sorun ya da kaygıları ön plana çıkaran, ürünlerinde ve hizmetlerinde bunu vurgulayan ancak gerçekte doğal hayatı çok da umursamayan şirketlerin, tüketiciler gözünde güven kaybına uğradığı görülmektedir (Özel, 2012: 15). Terra Choice (2010), yeşil aklamanın olumsuz yönlerini yedi madde ile açıklamıştır. Maddelere bakıldığında yaklaşık aynı dönemde yayınlanan ve yukarda verilen BSR (2009) raporuyla benzerlik göstermektedir.

- **Yeşili tek bir özellik olarak belirtmek:** Ürünün çevre üzerine etkisine kısmen değinmek veya tek bir özelliğini vurgulamak böylece daha çevreci görünmek
- **Doğruluğunu ispat edecek kanıtlar sunmamak:** Destekleyici bilgi veya güvenilir üçüncü şahıs tarafından kanıtlanmayan çevresel iddialardır. Yaygın örnekler ise herhangi bir kanıt sunmadan tüketici kullanımı sonrası geri dönüştürüleceğini iddia etmek.
- **Belirsiz ifadeler kullanmak:** Yetersiz tanımlanmış ya da genel olan her iddia gerçekte ne ifade ettiği tüketici tarafından yanlış anlaşılması muhtemeldir.
- **Konu dışı iddialarda bulunmak:** Çevresel açıdan tercih edilebilir ürünler arayan tüketiciler için doğru olabilecek ancak önemsiz veya yararsız bir çevresel iddiada bulunmak.
- **İlgisiz iddia ile tüketicin dikkatini dağıtmak:** Ürün kategorisinde geçerli olabilecek iddiaları kabul eder, ancak bu riski, tüketiciyi kategorinin bir bütün olarak çevresel etkilerinden uzaklaştırır
- **Yalan söylemek:** Basitçe yanıltıcı çevresel iddialarda bulunmak.
- **Sahte etiketler kullanmak:** Gerçekte sahip olmadan etiket kullanmak veya doğru bilgi vermeyen (yanıltıcı) etiketler kullanmak.

Chen ve Chang (2013)'a göre, yukarda bahsedilen olumsuzluklar ile yeşil aklama sadece halkın güvenini yok etmekle kalmamakta aynı zamanda tüketiciler arasında kafa karışıklığına neden olmaktadır. Bu durum, çevreyi koruma ve kurtarma çabalarını tehlikeye atma riskini artırmaktadır.

SONUÇ

Yeşil aklama, her büyüklükteki şirket tarafından tüketicileri yanıltmak için kullanılan yaygın bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Şirketlerin müşterilerine daha sürdürülebilir ve çevre dostu ürün ve hizmetler sunma konusunda baskı hissetmeleri, kesinlikle doğru yönde atılmış bir adımdır. Ancak kendilerini sürdürülebilir olarak pazarlayan şirketler ile çevresel etkilerini azaltmak için ellerinden gelen her şeyi yapan şirketler arasında önemli bir fark var. Bu farkı bilmek önemlidir, aksi takdirde şirketler tarafından yapılan herhangi bir sürdürülebilirlik iddiasına şüpheyle yaklaşmamız mümkündür.

Bu konuda şirketlere sorumluluk düşmektedir. Şirketlerin güvenilir, şeffaf ve net uygulamaları benimsemesi önem taşımaktadır. Kendileri tarafından yapılan çevreci uygulamalarda veya iddialarda müşterileri karşı dürüst olmalıdırlar. Bu konuda müşterilerin de çeşitli sorumlulukları bulunmaktadır. Yeşil aklama uygulamalarına veya iddialarına karşı eleştirel olmakta her zaman yarar vardır. Bir şirketin sürdürülebilirlik iddialarını kabul etmeden veya reddetmeden önce, bu konuda ne kadar kararlı olduklarını anlamaya çalışmalıdır. Şirket, çevreye karşı olumsuz etkisini en aza indirmek için karından vazgeçecek midir yoksa bu sadece göstermelik midir? Bu türdeki sorular, biz tüketicileri bu konuda daha gerçekçi kararlar almaya teşvik edecektir.

KAYNAKÇA

Alves I M 2009. Green spin everywhere - How greenwashing reveals the limits of the CSR paradigm. Journal of Global Change & Governance, 2(1): 1–26.

Boccia F ve Sarno V 2012. Corporate social responsibility - An analysis on consumer perception. Journal of Agricultural Science and Technology, 2(9): 1119–1125.

Bodger A ve Monks M 2010. Getting in the red over green - The risks with "green" marketing. Journal of Sponsorship, 3(3): 284–293.

BSR (2009). Understanding and preventing greenwash - A business guide. https://www.bsr.org/reports/Understanding%20_Preventing_Greenwash.pdf Erişim tarihi: 14.04.2021

Chen YS 2008. The driver of green innovation and green image–green core competence. Journal of Business Ethics, 81(3): 531–543.

Chen YS ve Chang CH 2013. Greenwash and green trust - The mediation effects of green consumer confusion and green perceived risk. Journal of Business Ethics, 114(3): 489–500.

Jakubczak A ve Gotowska M 2020. Green consumerism vs. greenwashing. European Research Studies Journal, 23(4): 1098-1112.

Kalafatis SP, Pollard M, East R ve Tsogas MH 1999. Green marketing and Ajzen's theory of planned behavior - A cross-marketing examination. Journal of Consumer Marketing, 16(5): 441-460.

Kangun N, Carlson L ve Grove SJ 1991. Environmental advertising claims - A preliminary investigation. Journal of Public Policy & Marketing, 10(2): 47–58.

Özel AP 2012. Çevresel reklamlarda yasal düzenlemeler ve etik tartışmaları. Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 17: 9-34.

Peattie K ve Crane A 2005. Green marketing - Legend, myth, farce or prophesy?. Qualitative Market Research, 8(4): 357-370.

Terra Choice 2010. The sins of greenwashing - Home and family edition. http://faculty.wwu.edu/dunnc3/rprnts.TheSinsofGreenwashing2010.pdf Erişim tarihi: 15.04.2021

Tinne WS 2013. Green washing - An alarming issue. ASA University Review, 7(1): 81–88.

EXAMINATION OF CULTURAL CHANGE IN PUBLIC HOUSE CASES

KÜLTÜREL DEĞİŞİMİN TOPLU KONUT ÖRNEKLERİNDE İNCELENMESİ

Canan Koç[1*], D. Türkan Kejanlı[2]

[*1]Dicle Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehircilik ABD,
Diyarbakır, Türkiye.
ORCID: 0000-0003-0992-2290
canan.koca@dicle.edu.tr

[2]Dicle Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehircilik ABD,
Diyarbakır, Türkiye.
ORCID: 0000-0002-0476-2307
turkankejanli@gmail.com

ÖZET

Türkiye'de doğal ve kültürel özellikleri ile kendine özgü yerel kimlik kazanan kentler, modernleşme hareketlerinin etkisiyle birbirine benzemeye başlamıştır. Özellikle 1950'li ve 1980'li yıllarda kırsaldan kentlere doğru yaşanan yoğun göç dalgası ile kent çeperlerinde başlayan gecekondulaşma gittikçe yayılarak artmıştır. Bu alanlarda yaşayanlar kırsaldaki davranışlarını kentte de devam ettirmiş ve zamanla hem kent hem de kırsaldaki kültürlerini bir arada yaşamaya başlamışlardır. Göç ile birlikte pek çok açıdan birbirinden farklı geçmişe ve kültüre sahip bireyler aynı ortamda yaşamını sürdürmek durumunda kalmıştır.

1980 sonrası dönem Toplu Konut İdaresi (TOKİ) tarafından devlet eliyle konut yapımına başlandığı yıllardır. Farklı gelir grupları için konut üreten ve kentsel dönüşüm projeleri uygulayan TOKİ, çoğunlukla kent çeperlerinde yer seçerek konut üretmiştir. Toplu konut alanları kentteki kültürel değişimlerin en iyi deneyimlendiği yerlerden biridir. Bunda farklı yerlerden gelen ve çeşitli kültürlere sahip ailelerinin bir arada yaşamasının etkisi büyüktür.

Toplu konut alanları kullanıcının konut ihtiyacını gidermekle birlikte, genellikle kentten uzakta yer seçmeleri, sosyal donatı alanlarındaki yetersizlikler gibi fiziki yapıdaki sorunların yanı sıra kullanıcıların önceki yaşam alanlarında edindikleri alışkanlıkları sürdürmeye çalışmaları gibi sorunları da beraberinde getirmektedir. Çalışmada, Diyarbakır'da yer alan Şilbe ve Çölgüzeli toplu konut alanları ele alınmıştır. Çalışma kapsamında toplu konut alanında yaşayanlara anket yapılmış ve anketlere göre çıkan sonuçlar karşılaştırılarak öneriler geliştirilmiştir. Kullanıcılara daha önceki konut alanlarındaki davranışları ile toplu konut alanlarındaki davranışlarının değişimini ortaya çıkartacak sorular sorulmuş ve kültürel değişimleri değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak, kullanıcıların ihtiyaçlarını dikkate alan toplu konutların tasarlanması gereklidir. Bunun sağlanması için tasarım öncesinde kullanıcıların katılımının sağlandığı ya da görüşlerinin

alındığı, uygulama sonrasında ise kullanıcı memnuniyetinin ölçüldüğü çalışmalar önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel değişim, Göç, Toplu Konut, Diyarbakır

ABSTRACT

In Turkey, cities have local identity with natural and cultural properties have begun to resemble to each other under the influence of modernization. Especially in the 1950s and 1980s, with the intense immigration wave from rural to cities, the slums that started in the city periphery increased and spread gradually. Those who live in these areas have continued their rural behavior in the city and over time, they started to live both urban and rural cultures together. With migration, individuals with different backgrounds and cultures in many respects had to live in the same environment.

The post-1980 period is the years when the Housing Development Administration (TOKI) started housing construction by the state. TOKI has produced housing for different income groups and implemented urban transformation projects, and it has mostly chosen a place in the city periphery and produced houses. Public housing areas are one of the best experiences of cultural changes in the city. The coexistence of families with different cultures from different places. has a great impact on it.

While public housing areas meet the housing need of the user, generally they bring along problems such as the physical structure problems, choosing a place away from the city, inadequacies in social facilities. Also the users try to maintain the practices they have acquired in their previous living spaces. In this study, Şilbe and Çölgüzeli public housing areas in Diyarbakır are discussed. Within the scope of the study, a questionnaire was applied to the people living in the public housing area and suggestions have been developed by comparing the survey results. The users were asked questions that would reveal their behavior in the previous residential areas and the change in their behavior in public housing areas, and their cultural changes were evaluated.

Consequently, public housing needs to be designed that take into account the needs of users. In order to achieve this, studies in which the participation of users are provided or their opinions are taken before the design, and user satisfaction is measured after the application is important.

Key Words: Cultural Change, Migration, Public Housing, Diyarbakır

GIRIŞ

Köklü tarihi geçmişe sahip Anadolu kentleri doğal ve kültürel özellikleri ile birbirinden farklılık gösterirken, zamanla modernleşme hareketlerinin etkisinde kalmış ve değişmeye başlamıştır. Özellikle 1950'li ve 1980'li yıllarda kırsaldan kentlere doğru yoğun göç dalgası yaşanmıştır. Kent çeperlerinde başlayan gecekondulaşma gittikçe yayılarak artmış, bu alanlarda yaşayanlar kırsaldaki davranışlarını kentte de devam ettirmiş ve zamanla hem kent hem de kırsaldaki kültürlerini bir arada yaşamaya başlamışlardır.

Göç ile birlikte pek çok açıdan birbirinden farklı geçmişe sahip bireyler dil, din, gelenek gibi kültür bileşenleri ile aynı ortamda yaşamını sürdürmek durumunda kalmıştır (Aksoy, 2012: 297; Akıncı vd. 2015: 68). Bundan dolayı, göçmenler uzun yıllar kentte kalmalarına rağmen genellikle kentle bütünleşememekte (Şenyapılı, 1978: 44), az da olsa hem köylü hem de kentli tutum ve davranışları sergilemekte (McGee, 1975:145), köylü olmaktan uzaklaşmakta fakat tam kentli de olmamakta (Keleş, 1972: 181), tarımdan büyük ölçüde koparak kentteki işlerde gelir sağlamaya başladıkları için de kentlileşen köylü olmaktadır (Şenyapılı, 1982: 62, Deniz ve Etlan, 2009: 474).

Bununla birlikte 80'li yıllardan itibaren birlikte gelişme gösteren küreselleşmenin etkisiyle kentsel işlevlerde dönüşüm ve aynılaşma görülmeye başlamıştır. Bu durum kentlerde yaşayanların kültürel özelliklerinin ve alışkanlıklarının benzeşmesine yol açmıştır. Küreselleşmenin kentsel mekan dokularında oluşturduğu tekdüzeliğin beraberinde tek kültürlülüğü getirdiği de görülmektedir (Ulu ve Karakoç, 2004). Kentsel alanlardaki dönüşüm küreselleşmenin neden olduğu tüketim kültüründen etkilenmiştir. Dönüşüm tüketim destekli olmakla beraber mevcut ve yeni alanlarda etkisini daha yoğun göstermeye başlamıştır. Yeni ve planlı alanlarda tüketim toplumunun gereksinimlerine uygun fonksiyonlar tanımlanırken, eski alanlar dönüşüm yaşamaya devam etmiştir. Küreselleşme, kentlerin çekici gücünü artıran nedenlerden biri olmuş ve kentler kalabalıklaşmaya devam etmiştir. Buna bağlı olarak konut ihtiyacı artarak devam etmiş ve kentlerin gecekondu alanlarında dönüşüm farklı şekillerde ele alınmıştır. Gecekondu bölgelerinde yaşayanlar kır-kent davranış modelini (ne kentli ne de köylü) sürdürmüşlerdir. "Yaşanan göç ve kentleşme olgusunun sanayileşme ve sosyalleşme ile paralel gelişmemesi, kente gelmiş ama kentlileşme isteğini gerçekleştirememiş insanların oluşturduğu köy kentleri ve buna bağlı toplumsal sorunları ortaya çıkardığı bilinmektedir" (Torlak ve Polat, 2006: 168; Yalçın, 2010, s235).

1980 sonrası dönem aynı zamanda Toplu Konut İdaresi (TOKİ) tarafından devlet eliyle konut yapımına başlandığı yıllardır. Farklı gelir grupları için konut üreten ve kentsel dönüşüm projeleri uygulayan TOKİ, ucuz ve uygun büyüklükte arsa kolaylığı gibi nedenlerle çoğunlukla kent çeperlerinde yer seçerek konut üretmiştir. Dönem dönem yaşanan nüfus artışlarının, kentlerde barınma sorunlarını ortaya çıkarmasına bağlı olarak gelişen gecekondu, çarpık yapılaşma ve çevre sorunlarına çözüm olmak amacıyla hazırlanan imar planları ihtiyaca cevap veremez hale gelmiştir. Kentlerin plansız alanlarını oluşturan gecekondu bölgelerinin daha fazla yayılmasını engellemek için imar planlarında "gecekondu önleme bölgeleri" olarak tanımlanan alanlar TOKİ tarafından konut alanları olarak düzenlenmeye başlamıştır.

Toplu Konut İdaresi, gecekondu önleme bölgelerinde yol, otopark, yeşil alan ve çocuk oyun alanları gibi alanlara sahip düzenli sosyal konutları yaparak kent parçalarını planlı hale getirmekle birlikte barınma sorununa da çözüm üretme yoluna gitmiştir. İlk örnekler genellikle orta gelir grubuna sahip kesimin ilgisini çeken sosyal konutlar, zamanla alt gelir grubuna da hitap edecek

şekilde kentten kopuk ucuz arazinin ya da hazine arazisinin bulunduğu alanlarda yapılmaya başlamıştır. Ayrıca, alt ve orta gelirlilerin konut sahibi olması için düşük kredili çözümlerle dönüşüm alanlarında yaşayan kesime hitap eden uygun alternatifler de sunulmuştur.

Son yıllarda gecekondu bölgeleri ile riskli alanların yenilenmesi amacıyla dönüşüm çalışmaları da yaygın olarak yapılmaktadır. Yapılan dönüşüm çalışmaları, uzun yıllar kentin gecekondu bölgelerindeki gelir seviyesi düşük ve kamusal alanlarda bazı kırsal davranışlarını devam ettiren yaşayanların, kentin nitelikli alanlarına doğru yer değişiminin nedenlerinden biri olmuştur. Le Van Thanh (2007), kentleşmenin kentteki sosyal değişimlere, hızlı ekonomik gelişmeye ve insan davranışlarındaki değişime dayalı olarak gerçekleştiğini belirtmiştir (Aziz vd. 2012:.913). "Özellikle gelir seviyesi düşük kişilerin kentin uzağında, alışık olmadıkları bir yaşam alanına sokulmaları, onların iş olanaklarıyla, sosyal ve kültürel çevreleriyle, mekânsal alışkanlıklarıyla ilişkilerinin kopması riskini beraberinde getirmektedir" (Koçak, 2011). "Kentlerde yaşanan bu tür yenilenme-değişim/dönüşüm sürecinde kentlerin özgün kimlikleri yitirilebilirken, kentliler yeni çevrelerine yabancılaşmaktadır. Giderek toplumda o kente ait olamama ya da kentini sahiplenememe duygusu gelişmektedir" (Kiper, 2004).

Kültürel değişim çoğunlukla sosyo-ekonomik ve ekolojik faktörlere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır (Boyd ve Richerson, 2005; Kostis vd., 2018:307). Kültürel davranışlar farklı koşullar karşısında değişime uğramakta (Peterson, 1992; Peterson ve Kern, 1996) ve belirli davranışlar kabul edip benimsenirken, diğerleri reddedilebilmektedir (Kostis vd.,2018: 307). Kültürel değişim toplumda tamamen ya da kısmen dönüşüme sebep olmakta ve konut ile yakın çevresinin yeniden şekillenmesini etkilemektedir (Hacıhasanoğlu ve Hacıhasanoğlu, 2006: 905).

Toplu konut alanları kentteki kültürel değişimlerin en iyi deneyimlendiği yerlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunda kentin alt ve orta gelire sahip farklı yerlerden gelen ve çeşitli kültürlere sahip ailelerinin bir arada yaşamasındaki etkisi büyüktür. Bu durum toplu konut alanlarında değişik kültür, davranış ve ekonomik imkânlarla bağlantılı olarak kültürel çatışma ya da ortama uyum sağlayamama gibi sorunlarla karşılaşılabilmesinin yolunu açmaktadır.

Çalışmada, Diyarbakır'da yer alan Şilbe (Yenişehir) toplu konut alanı ile Çölgüzeli (Kayapınar) toplu konut alanındaki kültürel değişimler karşılaştırmalı olarak ele alınmış ve öneriler geliştirilmiştir. Toplu Konut İdaresi'nin uyguladığı toplu konut alanlarındaki konut ve çevresinin kullanımı kültürel davranışlar açısından değerlendirilmiştir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Alan çalışması olarak Diyarbakır ili Kayapınar ilçesinde yer alan ve kullanıcıları alt ve orta gelir grubundan olan Çölgüzeli toplu konut alanı ile Yenişehir ilçesinde yer alan diyarbakır'ın ilk toplu konut alanı olup kullanıcıları daha çok orta gelir grubundan olan Şilbe toplu konut alanı seçilmiştir. Çalışmada, toplu konut kullanıcılarının daha önceki konut alanlarındaki kültürel

davranışlarının bir kısmını toplu konut alanlarında da devam ettirdikleri varsayılarak her iki toplu konut alanındaki kültürel değişim ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Şilbe toplu konut alanı, gecekondu önleme bölgesinde 1990 sonrasında gelişmeye başlayan ve günümüzde kentin büyümesiyle kent merkezi içinde kalan yerleşmelerden biri iken, Çölgüzeli toplu konut alanı Diyarbakır kentinin batısında yer almakta ve çevresinde yapılaşma devam etmektedir (Şekil 1). Şilbe toplu konut alanının kentle olan ilişkisi daha güçlü ve kullanıcı gereksinimlerini yakın çevreden kolaylıkla sağlayabiliyorken, Çölgüzeli toplu konut alanı birçok açıdan kente uzak bir konumda bulunmaktadır.

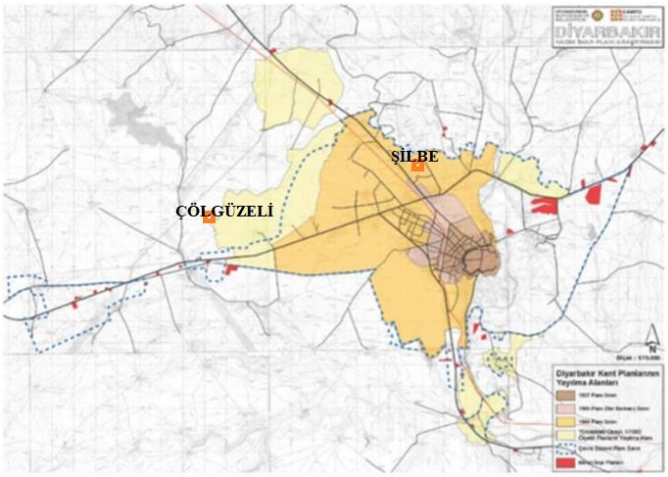

Şekil 1. Diyarbakır kentinin gelişim dönemleri (Kaynak:Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi)

Şilbe toplu konut alanında gecekondulaşmanın önlenmesi ve nitelikli konut üretimine katkı sağlaması amacı ile TOKİ tarafından 1993 yılında çalışmalara başlanmıştır. (Özyılmaz vd., 2007). "Şilbe toplu konut alanı 1994 yılında hazırlanan imar planında Gecekondu Önleme Bölgesi olarak planlanmış ve aynı yıl belediyenin yaptığı bir plan değişikliğiyle toplu konut alanına çevrilmiştir" (Anonim, 2016: 45). 2050 adet konuttan oluşan ilk etap 1997 yılında, 576 adet konuttan oluşan 2. etap 2000 yılında ve 960 adet konuttan oluşan 3. etap 2005 yılında tamamlanmıştır (Özyılmaz vd., 2007) (Şekil 2).

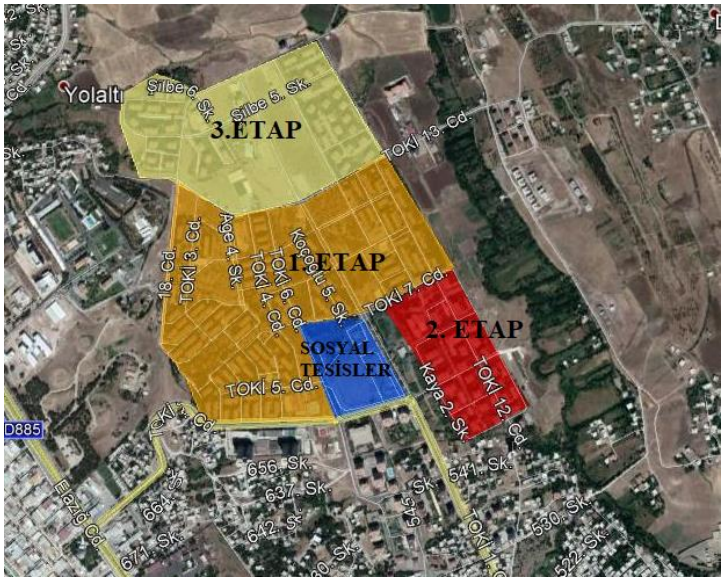

Şekil 2. Şilbe toplu konut alanı etapları (Akalp, 2018'den yararlanılmıştır)

Şilbe toplu konut alanı, nitelik ve nicelik bakımından eksiklikleri olmasına rağmen TOKİ'nin konut talebini karşılamak üzere Diyarbakır'da yaptığı ilk uygulamalardan biri olması açısından önem taşımaktadır (Özyılmaz, 2001: 84). TOKİ'nin konut satışı her kesime hitap etmemiş, parasal birikimi olanlar ve ekonomik durumu iyi olan kesimler yerleşmiştir (Özyılmaz, 2001: 84). Günümüzde, Şilbe toplu konut alanında park ve çocuk oyun alanları, ticari birimler, eğitim tesisi, sağlık tesisi, dini tesis gibi sosyal donatı alanları bulunmakta olup, kent merkezine yakın konumdadır (Tablo 1).

Çölgüzeli toplu konut alanı kentin gecekondu bölgelerinde yapılan kentsel dönüşüm çalışmaları sırasında bu alanlarda oturanların barınmaları için seçenek sunulan toplu konut alanıdır. Yenişehir, Bağlar, Sur ve Kayapınar gibi Diyarbakır'ın merkez ilçelerinden gelenler Çölgüzeli toplu konut alanının kullanıcı kitlesini oluşturmuştur. 2008 yılında tamamlanan projenin 1. etabında 816 adet konut, 2. etabında ise 456 adet konut inşa edilmiştir (toki.gov.tr, 24.06.2019). Kentin çeperlerinde kalan Çölgüzeli toplu konut alanında da park ve çocuk oyun alanları, ticari birimler, eğitim tesisi, sağlık tesisi, dini tesis gibi sosyal donatı alanları bulunmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Şilbe ve Çölgüzeli Toplu Konut Alanının Genel Özelliklerinin Karşılaştırılması

Yer	Şilbe Toplu Konut Alanı	Çölgüzeli Toplu Konut Alanı

Konum		
Kente olan uzaklık	3 km	10 km
Yapım yılı	1997/2000/2005	2008/2018
Etap sayısı	3 etap	2 etap
Konut sayısı	3586 adet	1272 adet
Mevcut sosyal donatılar	Park, çocuk oyun alanı, ticaret, eğitim, sağlık, dini tesis	Park, çocuk oyun alanı, ticaret, eğitim, sağlık, dini tesis
Görsel	 Kaynak: Google Earth	 Kaynak: Google Earth

Çalışmada, kullanıcıya önceki yaşam alanına ait 20 adet soru ve şimdi yaşadıkları toplu konut alanına dair 34 adet soru sorulmuştur. Şilbe'de 65 adet, Çölgüzeli'nde ise 62 adet anket yapılmış, anketlerin değerlendirilmesinde SPSS 21.0 istatistik programı kullanılmıştır. Çalışmada, Dicle Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, 2018-2019 yılı Bahar döneminde "Kentleşme ve Konut Politikaları" dersi kapsamında öğrencilerin alanda rastgele seçilmiş hane halkı ile yapmış oldukları anketlerden yararlanılmıştır.

Bu çalışmada seçilen iki alanın kullanıcılarının konut özellikleri (mahremiyet, gürültü, balkon ve bahçe kullanımı, konutun büyüklüğü, konumu vb), komşuluk ilişkileri (komşularla paylaşım, komşularla görüşülen yerler), alışkanlıkları (bahçe kullanımı, hayvan besleme, tandır kullanımı vb), sosyal etkinlikleri (düğün/mevlit ve diğer etkinlikler), aidiyet, sosyo-kültürel özellikler, beklenti ve memnuniyet gibi konulara ilişkin sorular yöneltilerek yaşam alanlarını değiştirmeleri ile ortaya çıkan avantajlar ve dezavantajlar iki toplu konut kapsamında irdelenerek karşılaştırma yapılmıştır. Alt ve orta gelir grubuna ait kullanıcıların verdiği cevaplar doğrultusunda toplu konut alanlarındaki eski kültürel alışkanlıkların devamlılığı test edilmiştir.

BULGULAR

TOKİ yaptığı uygulamalarda alt ve orta gelir grubunu konut sahibi yapmayı hedeflemektedir. Dolayısıyla, çalışmada kullanıcıların mülkiyet durumu sorgulanmıştır. Anket uygulanan kullanıcıların çoğu her iki yerleşim alanına gelmeden önce kiracı durumunda iken, Şilbe ve Çölgüzeli toplu konut alanına taşındıklarında konut sahibi olmuşlardır (Tablo 2).

Tablo 2. Mülkiyet Durumunun Karşılaştırılması

ŞİLBE'DE YAŞAYAN KULLANICI		ÇÖLGÜZELİ'NDE YAŞAYAN KULLANICI	
Toplu Konuttan Önceki Yaşam Alanı	Toplu Konut Alanı	Toplu Konuttan Önceki Yaşam Alanı	Toplu Konut Alanı
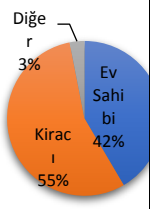	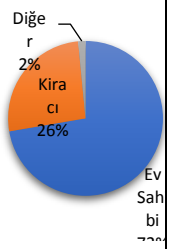	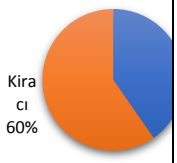	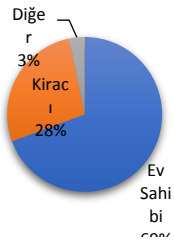

Çalışma alanlarında yaşayan kullanıcıya yaşam alanı olarak toplu konut alanlarını tercih etme nedenleri sorulmuştur. Her iki yerleşmede çoğunluk "diğer" ve "kirası uygun" seçeneğini tercih etmiştir. Toplu Konut İdaresi'nin amaçlarından biri alt ve orta gelir grubunun konut ihtiyacını karşılamak üzere toplu konut üretimi yapmaktır. Şilbe toplu konut alanında yaşayan ve "diğer" seçeneğini tercih eden kullanıcı; evlilik, ev sahibi olma, park ve ağaçların çok olması, kalabalıktan uzak, sakin, çocukların okuluna yakın, kamu görevi, mecburiyet gibi nedenlerden dolayı burada yaşamaktadır. Benzer şekilde Çölgüzeli toplu konut alanında yaşayan ve "diğer" seçeneğini tercih eden kullanıcı da ekonomik olması, ev sahibi olma, sakin ve temiz havası, mecburiyet gibi nedenlerle burada yaşamayı tercih etmiştir (Tablo 3). Aynı zamanda kullanıcının bir kısmı Suriçi'nde uygulanan kentsel dönüşüm çalışmalarından dolayı Çölgüzeli toplu konut alanında yaşamaya başlamıştır.

Tablo 3. *Yaşam Alanı Olarak Burayı Tercih Etmenin 1. Nedenin Karşılaştırılması*

ŞİLBE'DE YAŞAYAN KULLANICI	ÇÖLGÜZELİ'NDE YAŞAYAN KULLANICI
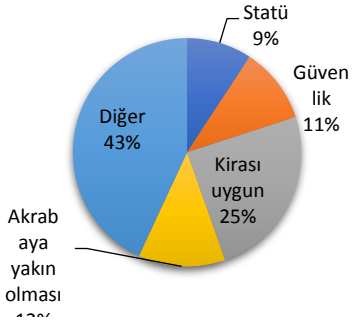	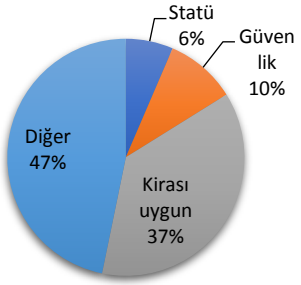

Hanede yaşayan kişi sayısı

2017 yılı verilerine göre Diyarbakır'da ortalama hane halkı büyüklüğü 5'tir. (www.verikaynagi.com, 2019). Şilbe toplu konut alanında anket uygulanan kullanıcıların çoğu önceki yaşam alanlarında 4 kişi (% 31) ya da 5 kişi üzerinde (% 32) aynı konutta yaşarken, toplu konut alanına taşınmaları ile önemli bir değişim olmamış ve hanede yaşayan kişi sayısı oransal olarak yakın değerde kalmıştır. Çölgüzeli toplu konut alanında ise anket uygulanan kullanıcıların çoğu önceki yaşam alanlarında 1 kişi (% 26) ya da 5 kişi üzerinde (% 26) aynı konutta yaşarken, toplu konut alanına taşınmaları ile hanede yaşayan kişi sayısı değişmiş ve 4 kişi (% 28) ya da 5 kişi üzerinde (% 48) şeklinde olmuştur.

Konut özellikleri

Toplu konut alanına taşınmadan önce müstakil konutta yaşayan kullanıcılar apartmanlara yerleştiklerinde çeşitli problemlerle karşılaşabilmekte ve yaşam tarzlarını yeni konut biçimine göre değiştirmek durumunda kalmaktadır. Şilbe toplu konut alanında anket uygulanan kullanıcıların çoğu (% 74'ü) önceki yaşam alanlarında 4 ya da 5 katlı konutlarda yaşarken, toplu konut alanına taşınmaları ile beraber Z+5 katlı binalarda yaşamaya başlamıştır. Çölgüzeli toplu konut alanında ise, anket uygulanan kullanıcıların çoğu (% 58'i) önceki yaşam alanlarında 1 ya da 2 katlı konutlarda yaşarken, toplu konut alanına taşınmaları ile beraber Z+5 katlı binalarda yaşamaya başlamıştır.

Çalışmada önceki yaşam alanlarında balkon olup olmadığı ve kullanıp kullanmadıkları sorgulanmıştır. Her iki çalışma alanında yaşayanların çoğu balkon bulunan konutlardan bu yerleşmelere gelmiştir. Şilbe toplu konut alanında yaşayanların % 83'ü, Çölgüzeli toplu konut alanında yaşayanların ise % 84'ü önceki yaşam alanında balkona sahiptir. Önceki yaşam alanlarında balkonu kullanan kullanıcı, toplu konut alanında da balkon kullanımına devam etmişlerdir.

Binaların birbirine olan mesafesine bağlı olarak mahremiyetin ve gürültünün olup olmadığı sorgulanmıştır. Şilbe toplu konut alanında anket yapılan kullanıcının çoğu için önceki yaşam alanlarında konutlarda mahremiyet sağlanamamıştır. Mahremiyet olduğunu düşünenler yalıtım olduğunu, binanın konumu ve yapımının iyi olduğunu ve binaların birbirinden uzak olduğunu belirtmişlerdir (Tablo 4). Buna karşın mahremiyet olmadığını düşünenler ise binaların yakın ve gürültülü olduğunu ifade etmişlerdir. Toplu konut alanındaki yapılar için çoğunluk, ses yalıtımının iyi olmaması ve binaların iç içe olmasına bağlı olarak mahremiyetin sağlanmadığını belirtmiştir.

Çölgüzeli toplu konut alanında anket yapılan kullanıcının yarısı önceki yaşam alanlarında konutlarda mahremiyet sağlandığını, diğer yarısı da sağlanmadığını belirtmiştir. Mahremiyet olmadığını düşünenler ses olduğunu ifade etmişlerdir. Toplu konut alanındaki yapılar için çoğunluk, mahremiyet olduğunu belirtmiştir. Mahremiyet olmadığını düşünenler ise Şilbe toplu konut alanında olduğu gibi ses yalıtımının iyi olmadığını ve binaların yakın olduğunu söylemiştir (Tablo 4).

Tablo 4. *Konutlar Arasındaki Mahremiyet Durumunun Karşılaştırılması*

ŞİLBE'DE YAŞAYAN KULLANICI		**ÇÖLGÜZELİ'NDE YAŞAYAN KULLANICI**	
Toplu Konuttan Önceki Yaşam Alanı	Toplu Konut Alanı	Toplu Konuttan Önceki Yaşam Alanı	Toplu Konut Alanı
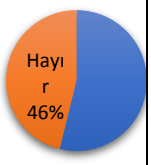	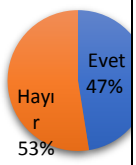	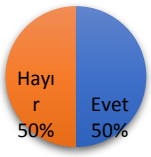	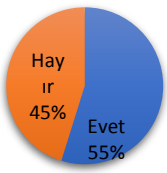

Kullanıcıya yaşadıkları konutlara ait beğenmedikleri hususlar sorulmuştur. Şilbe toplu konut alanında anket yapılan kullanıcının çoğu önceki yaşam alanında ve şimdi oturdukları toplu konut alanında mekânların (oda, mutfak, banyo vb) küçük olmasından dolayı yaşam alanlarını beğenmemektedir. Çölgüzeli toplu konut alanında anket yapılan kullanıcının çoğu ise önceki yaşam alanının bulunduğu mahallenin iyi olmadığını düşünmekte, toplu konut alanında ise mekânların (oda, mutfak, banyo vb) küçük olmasından dolayı yaşam alanlarını beğenmemektedir. Şilbe toplu konut alanında yaşayanların % 22'si önceki yaşam alanında mekânları küçük bulmuş ve bu oran toplu konut alanında da % 35 ile en çok beğenilmeyen husus olmuştur. Benzer şekilde

Çölgüzeli toplu konut alanında yaşayanların % 18'i önceki yaşam alanında mekânları küçük bulmuş ve bu oran toplu konut alanında % 34 olmuştur. Hane halkı büyüklüğüne bağlı olarak mekânlar küçük kalmaktadır (Tablo 5).

Tablo 5. *Konutlarda Beğenilmeyen Hususların Karşılaştırılması*

ŞİLBE'DE YAŞAYAN KULLANICI		**ÇÖLGÜZELİ'NDE YAŞAYAN KULLANICI**	
Toplu Konuttan Önceki Yaşam Alanı	Toplu Konut Alanı	Toplu Konuttan Önceki Yaşam Alanı	Toplu Konut Alanı
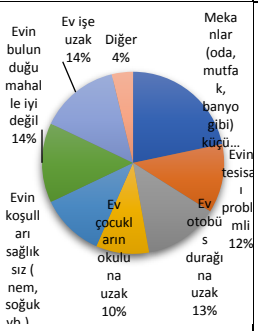	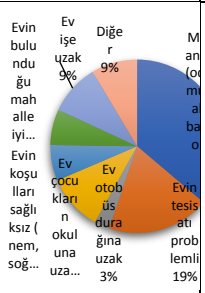	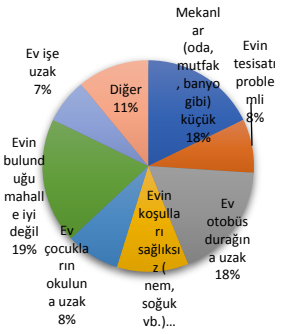	

Komşuluk ilişkileri

Sosyo-kültürel yapı ve yaşam tarzları komşuluk ilişkiler başta olmak üzere sosyal ilişkileri şekillendiren etkenler arasında sayılmaktadır. Apartman tipi konut yapılarına geçişle bu ilişkiler daha sınırlı hale gelmiştir. "Kentlerdeki insanlar birbirlerine çok yakın olmakla beraber, çoğunlukla birbirlerini tanımazlar ve çoğunlukla kendilerine yakın davranış ve kültüre sahip insanlarla bir araya gelirler" (Özdemir, 2011). Bu açıdan kullanıcının komşuluk ilişkileri sorgulanmıştır. Şilbe toplu konut alanında anket uygulanan kullanıcının çoğu % 52 oranı ile komşuluk açısından zorluk çekmemiş, ancak Çölgüzeli toplu konut alanında anket uygulanan kullanıcının çoğu % 63 oranı ile komşuluk açısından zorluk çekmiştir.

Şilbe toplu konut alanında oturan kullanıcının çoğu kent yaşamına ve kent kültürüne adaptasyonda problem yaşamamış, komşuluk ilişkilerinden beklentilerinin yüksek olmamasına bağlı olarak komşuluk açısından zorluk çekmemiştir. Kentlerde insanların apartmanlarda yaşamaya başlamasıyla komşuluk ilişkileri zayıflamış, komşular birbirine yabancılaşmıştır. Birçok kişi görüşmek için evler yerine kafe, avm gibi mekânları tercih etmeye başlamıştır. Çölgüzeli toplu konut alanındaki kullanıcının çoğu önceki komşuluk ilişkilerini bulamamış ve komşuluk açısından zorluk çekmiştir (Tablo 6).

Anket yapılan kullanıcının çoğu her iki çalışma alanında ve önceki yaşam alanlarında komşularını tanımakta ve zaman zaman sohbet etme amaçlı komşularla toplanmaktadır. Her iki çalışma alanında yaşayan kullanıcının çoğu önceki yaşam alanında evlerde görüşürken, şimdi oturdukları toplu konut alanlarında "diğer" seçeneği en fazla tercih etmiş olup, kullanıcı ya görüşmemekte ya da görüşmek için farklı mekânları tercih etmektedir (Tablo 6). Şilbe toplu konut alanında anket yapılan kullanıcının çoğu önceki yaşam alanında "malzeme alışverişi ve çocuklara göz kulak olma" gibi paylaşımlarda bulunurken, şimdi yaşadıkları toplu konut alanında "diğer ve malzeme alışverişi" seçeneklerini en fazla tercih etmiştir. Çölgüzeli toplu konut alanında ise anket yapılan kullanıcının çoğu önceki yaşam alanında "çocuklara göz kulak olma ve cenaze/düğün sebebiyle yardımlaşma" seçeneklerini tercih ederken, şimdi yaşadıkları toplu konut alanında "diğer ve malzeme alışverişi" seçeneklerini en fazla tercih etmiştir. (Tablo 6).

Tablo 6. *Komşuluk İlişkilerin Karşılaştırılması*

ŞİLBE'DE YAŞAYAN KULLANICI		**ÇÖLGÜZELİ'NDE YAŞAYAN KULLANICI**	
Toplu Konuttan Önceki Yaşam Alanı	Toplu Konut Alanı	Toplu Konuttan Önceki Yaşam Alanı	Toplu Konut Alanı
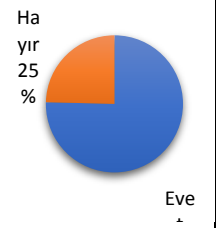	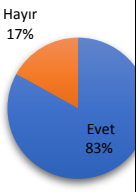	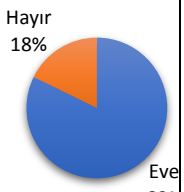	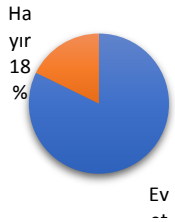
Komşuları tanıma durumu			
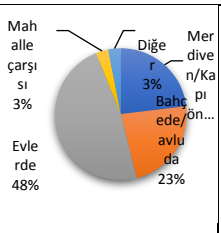	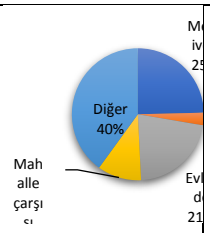	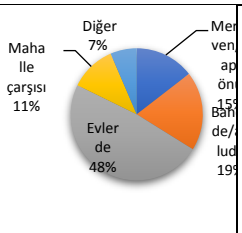	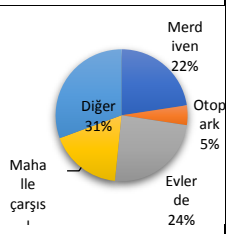
Komşularla en sık görüşülen yer			

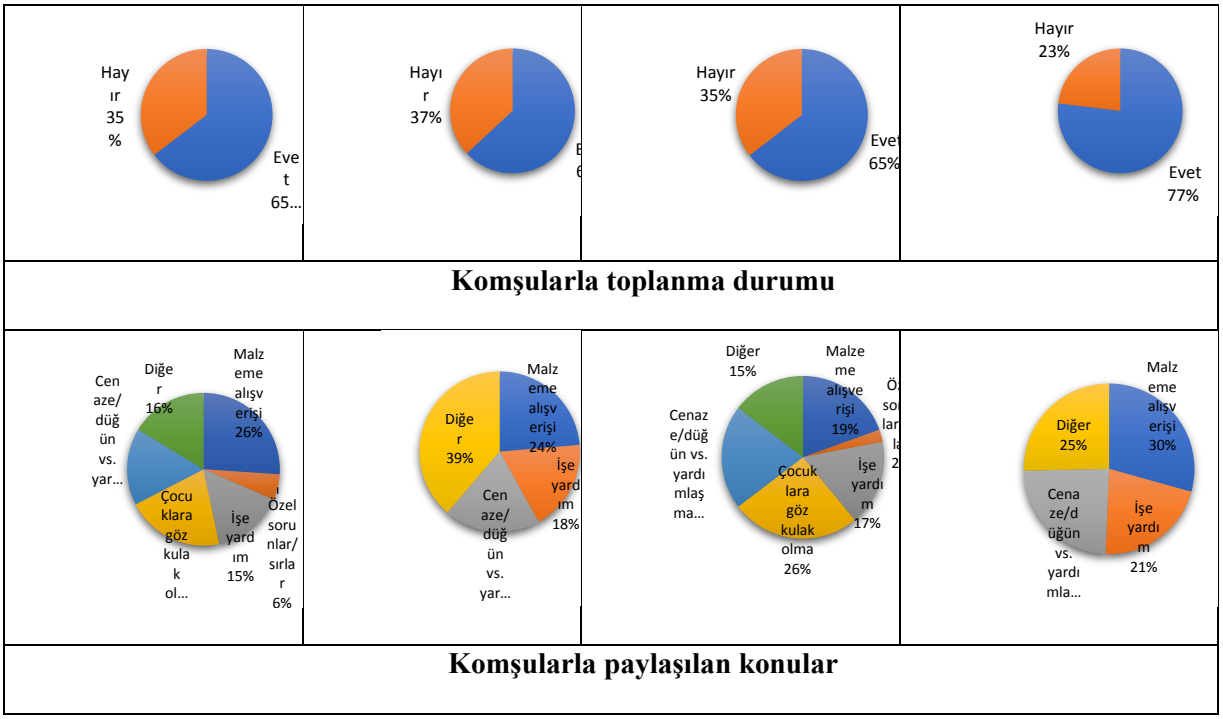

Her iki çalışma alanında da anket yapılan kullanıcının çoğu önceki ve şimdiki yaşam alanlarında daha çok oturma- dinlenme amaçlı konutun bahçesini kullanmaktadır. Şilbe toplu konut alanında yaşayan kullanıcının % 70'i otuma-dinlenme, % 19'u otopark, % 3'ü sebze-meyve kurutma ve % 8'i diğer amaçlar için önceki yaşam alanlarına ait bahçeyi kullanmaktadır. Günümüzde ise Şilbe toplu konut alanında yaşayan kullanıcının % 91'i otuma-dinlenme, % 8'i otopark ve % 1'i diğer amaçlar için bahçeyi kullanmaktadır. Önceki yaşam alanında yaptıkları sebze-meyve kurutma işlevini toplu konut alanında sürdürmemektedirler. Çölgüzeli toplu konut alanında yaşayan kullanıcının % 68'i otuma-dinlenme, % 20'si otopark, % 6'sı hayvan besleme, % 4'ü sebze-meyve kurutma ve % 2'si diğer amaçlar için önceki yaşam alanlarına ait bahçeyi kullanmaktadır. Günümüzde ise Çölgüzeli toplu konut alanında yaşayan kullanıcının % 84'ü otuma-dinlenme, % 13'ü otopark ve % 3'ü diğer amaçlar için bahçeyi kullanmaktadır (Tablo 7). Önceki yaşam alanında yaptıkları hayvan besleme ve sebze-meyve kurutma işlevini toplu konut alanında sürdürmemektedirler.

Tablo 7. *Bahçenin Kullanım Amacının Karşılaştırılması*

ŞİLBE'DE YAŞAYAN KULLANICI	**ÇÖLGÜZELİ'NDE YAŞAYAN KULLANICI**

Toplu Konuttan Önceki Yaşam Alanı	Toplu Konut Alanı	Toplu Konuttan Önceki Yaşam Alanı	Toplu Konut Alanı
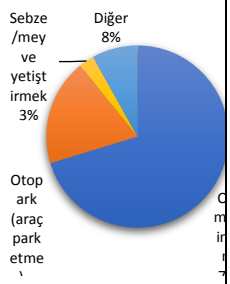	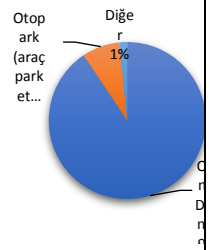		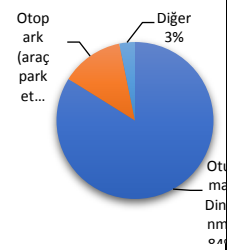

Sosyal etkinlik

Sosyal etkinlikler kişilerin birbirleriye tanışmaları ve görüşmeleri için fırsatlar sunmaktadır. Erişilebilir mesafede bulunan sosyal tesisler bu ilişkilerin güçlenmesinde ve sosyalleşmede etkili olmaktadır. Kullanıcıya toplu konut alanı içinde sosyal etkinlik yapılıp yapılmadığı sorulmuş ve Şilbe toplu konut alanındaki kullanıcı % 89, Çölgüzeli toplu konut alanındaki kullanıcı ise % 98 oranı ile "hayır" cevabını vermiştir. Şilbe toplu konut alanında az da olsa spor gibi sosyal etkinliklerin yapıldığı belirtilmiştir. Her iki yerleşmede de eğitim alanı için de öğrencilerin kullanabileceği spor alanları bulunmaktadır.

Kültürel özelliklerin oluşumunda etkili olan alışkanlıkların sürdürülebilirliği kişiler üzerinde olumlu etki bırakmaktadır. Kullanıcıya önceki alışkanlıklarının neler olduğu sorulmuş ve Şilbe toplu konut alanında anket uygulanan kullanıcı çoğunlukla % 35 oranı ile "diğer" seçeneğini tercih etmiştir. Diğer seçeneği içinde evde vakit geçirmek, gezmek, sosyal alanda daha aktif olmak, komşularla birlikte olmak gibi etkinlikler sayılmıştır. Çölgüzeli toplu konut alanında ise cevaplar birbirine yakın oranda olup, anket uygulanan kullanıcının % 24'ü "diğer", % 23'ü tandırda ekmek yapmak, % 22'si bahçe/kapı önünde oturmak gibi seçenekleri çoğunlukla tercih etmiştir. Şilbe toplu konut alanında yaşayan çoğu kullanıcı için bu tür alışkanlıklar yapılmamakta ve bunların olmayışı eksiklik olarak değerlendirilmemektedir. Bu durum, iki yerleşme arasındaki kültürel farklılıkları ortaya koyan unsurlardan biri olarak görülebilmektedir

Kullanıcıya önceki yaşam alanlarındaki alışkanlıkları toplu konut alanında devam ettirip ettiremedikleri sorulmuştur. İki çalışma alanında da anket yapılan kullanıcının çoğu bu alışkanlıkları sürdüremediğini belirtmiştir. Şilbe toplu konut alanında yaşayanlardan % 38'i "evet" ve % 62'si "hayır" cevabını vermiştir. "Evet" cevabını verenler evde vakit geçirme, yürüyüş, sosyal ilişkiler, komşuluk ilişkisi, bahçede oturma, gezme gibi alışkanlıklarını sürdürdüğünü belirtirken, "hayır" cevabını verenler de gezme, spor yapma, tandır ekmeği pişirme, hayvan besleme, komşuluk ilişkisi, sebze-meyve kurutma, sosyal-kültürel faaliyetler gibi alışkanlıklarını sürdüremediklerini belirtmiştir (Tablo 8). Çölgüzeli toplu konut alanında

yaşayanlardan % 35'i "evet" ve % 65'i ise "hayır" cevabını vermiştir. Benzer şekilde, "evet" cevabını verenler gezme, evde oturma, toplanma, sebze/meyve kurutma, tandırda ekmek yapma gibi alışkanlıklarını sürdürdüğünü belirtirken, "hayır" cevabını verenler de komşuluk ilişkileri, tandırda ekmek yapma, kurslara katılma, kültürel etkinlik gibi alışkanlıkların yapılamadığını belirtmişlerdir (Tablo 8).

Tablo 8. *Toplu Konut Alanına Gelmeden Önceki Alışkanlıkların Karşılaştırılması*

ŞİLBE'DE YAŞAYAN KULLANICI	ÇÖLGÜZELİ'NDE YAŞAYAN KULLANICI
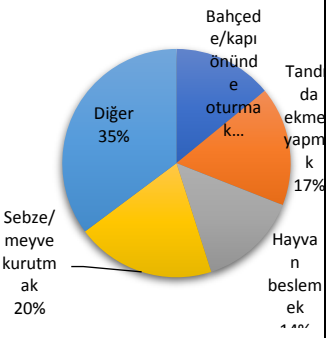	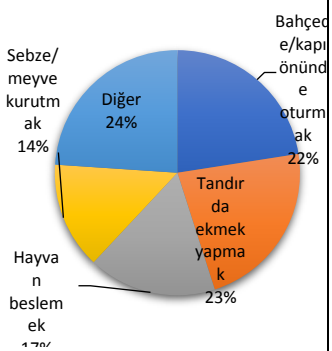

İki çalışma alanında anket uygulanan kullanıcının çoğu alışılagelmiş kültürel davranışları için açık mekana ihtiyaç duymaktadır. Alışılmış kültürel olgular arasında düğün ve mevlitler önemli yer kaplamaktadır. Yöreye özgü olan bu alışkanlıklar gecekondu bölgelerinde açık kentsel boşluk alanlarında rahat şekilde yapılırken, kentsel ölçekte bu tür alışkanlıklar için salon, taziye evi gibi yerlere ihtiyaç duyulmaktadır. Şilbe toplu konut alanında anket uygulanan kullanıcı önceki yaşam alanlarında genelde düğünlerin salonda, mevlitlerin evlerde yapıldığını, bunların yanı sıra sokakta, bodrum katta, bina toplantı salonunda, özel mekânda ve bahçede de bu tür etkinliklerin yapıldığını belirtmiştir. Şilbe toplu konut alanında yaşayanlar büyük salon, sosyal alanlar, kurs merkezi, kültürel ve sanatsal alanlar, spor alanları, tiyatro, sinema, market, avm, yeşil alan/park, hobi bahçesi, tandır ekmeği için yer, hayvanlar için alan, cami, mevlit/düğün/taziye için yer gibi alanlara ihtiyaç duymaktadır.

Yine benzer şekilde Çölgüzeli toplu konut alanında da ihtiyaç duyulan alanlar arasında düğün/mevlit için alan, taziye yeri, sosyal alanlar, kurs, park, piknik alanları, hayvanlar için alan, bostanlar, küçük bir alışveriş merkezi sayılmaktadır. Çölgüzeli toplu konut alanında anket uygulanan kullanıcı da önceki yaşam alanlarında genelde düğünlerin salonda, mevlitlerin evlerde ve yas evinde yapıldığını, bunun yanı sıra sitede, bahçede ve boş alanlarda da yapıldığını ifade etmiştir. Önceki alışkanlıklarını sürdürmede zorluk yaşayan kullanıcının çoğu % 74 oranı ile Şilbe

toplu konut alanındaki sosyal yaşantıya uyum sağladığını belirtirken, Çölgüzeli toplu konut alanında ise % 55 oranı ile sosyal yaşantıya uyum sağlayamadığını belirtmiştir. Şilbe toplu konut alanındaki kullanıcının çoğu uzun zamandır burada yaşamakta olup, sosyal yaşantıya uyum sağlamış durumdadır. Şilbe toplu konut alanının kent içinde yer alması, sosyo-kültürel etkinliklere daha kolay ulaşılmasını sağlamaktadır. Kent çeperinde yer seçen Çölgüzeli toplu konut alanında yaşayanlar ise bu tür etkinliklere katılmakta çoğu zaman ulaşım sorunu yaşamaktadır.

Aidiyet

Bir yere ait olma hissi toplumsal ilişkileri güçlendirmekte ve kişiyi mekansal ya da çevresel sorunlar karşısında daha güçlü kılmaktadır.“Bireyin ihtiyaç duyduğu aidiyet duygusu toplumsallaşma sürecinde, topluma uyum sağlamaya ve kendisini bütünün bir parçası olarak hissetmeye yöneltir. Bireyler arasında yabancılaşmanın artması, bireyleri yalnızlığa sürükleyerek, bireylerin birbirleriyle özdeşlik kuramadığı bir yaşantılar zincirini meydana getirir. Bireyler, kalabalık kent yaşamında gittikçe yalnızlaşmakta, mekândan soyutlanarak kentlilik bilincinden uzaklaşmaktadır. Kentlerin kimliklerini kaybetmesi ve niteliksiz mekânlara dönüşmesiyle de bireyin yaşam kalitesi düşmekte ve mekâna olan aidiyet duygusu yok olmaktadır” (Öztürk, 2007; Kurt, 2011). “Kentlerde yaşayan insanların, içinde yer aldıkları toplumsal grupların, sahip oldukları insan ilişkileri ve değer yargılarındaki farklılık, yerleşim biriminin gerektirdiği beceri, bilgi ve deneyimlerle örtüşmediğinde aidiyet bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bireyin kendisini kente ait hissetmesi, kente özgü davranış kalıplarını edinmesi, kültürel ve sosyal dünyasında kente özgü gelişmelerin yaşanabilmesi için, sosyal aktivitelere katılması önemli bir unsurdur” (Kurt, 2011).

Bu bağlamda kullanıcıya yaşadıkları ortamlara kendilerini ait hissedip hissetmedikleri sorulmuştur. Anket uygulanan kullanıcının çoğu iki çalışma alanı ve önceki yaşam alanlarında kendilerini ait hissettiklerini belirtmiş, ancak bu oranlar toplu konut alanlarında daha düşük olmuştur (Tablo 9).

Tablo 9. *Aitlik Hissinin Karşılaştırılması*

ŞİLBE’DE YAŞAYAN KULLANICI		**ÇÖLGÜZELİ’NDE YAŞAYAN KULLANICI**	
Toplu Konuttan Önceki Yaşam Alanı	Toplu Konut Alanı	Toplu Konuttan Önceki Yaşam Alanı	Toplu Konut Alanı

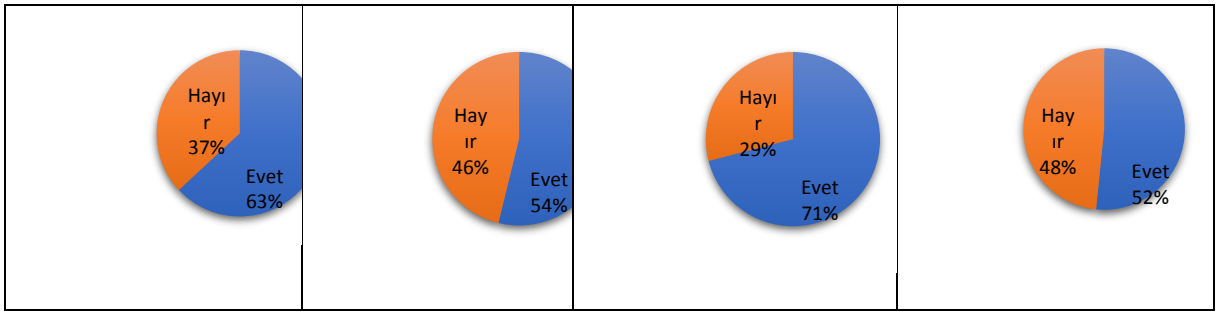

Önceki yaşam alanlarında merkeze rahat ulaşım sağlayan kullanıcının çoğu, toplu konut alanlarından ulaşımın rahat olmadığını belirtmiştir. Özellikle Çölgüzeli toplu konut alanı kent dışında kalmakta ve toplu taşıma yaygın olarak hizmet vermemektedir. Önceki yaşam alanları ve toplu konut alanlarında çoğunluk mahalle dışına her gün çıktığını belirtmiş, ancak bu oran Çölgüzeli toplu konut alanı için daha düşük oranda olmuştur (Tablo 10). Merkeze olan uzaklık kullanıcıya soyutlanmışlık hissi vermektedir.

Tablo 10. *Mahalle Dışına Çıkma Sıklığının Karşılaştırılması*

ŞİLBE'DE YAŞAYAN KULLANICI		**ÇÖLGÜZELİ'NDE YAŞAYAN KULLANICI**	
Toplu Konuttan Önceki Yaşam Alanı	Toplu Konut Alanı	Toplu Konuttan Önceki Yaşam Alanı	Toplu Konut Alanı
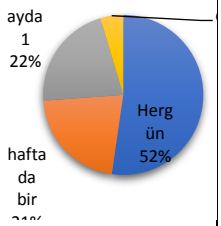	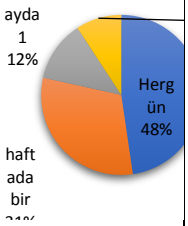	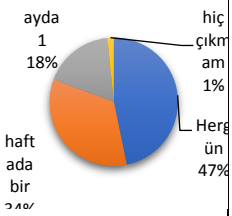	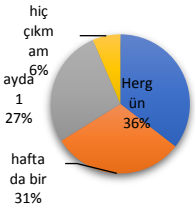

Beklenti ve memnuniyet

Kullanıcıya toplu konut alanlarının beklentilerini karşılayıp karşılamadığı ve burada yaşamaktan memnun olup olmadıkları sorulmuştur. Şilbe toplu konut alanında yaşayan anket uygulanan kullanıcının % 54'ü beklentilerinin karşılandığını belirtmiştir. "Evet" cevabını verenler sakin, güvenli, havasının temiz olduğunu, yeşil alanların bulunduğunu, sosyal ilişkilerin iyi

olduğunu belirtirken, "hayır" cevabını verenler ise komşuluk ilişkilerinin olmadığını, sosyal alan eksik olduğunu, sosyal yaşantının olmadığını, evlerin küçük ve yalıtımın bulunmadığını, marketin yeterli olmadığını belirtmiştir. Benzer nedenleri ifade eden kullanıcının % 62'si burada yaşamaktan memnundur.

Çölgüzeli toplu konut alanında yaşayan anket uygulanan kullanıcının % 68'i ise beklentilerinin karşılanmadığını belirtmiştir. "Hayır" cevabını verenler ulaşım ve alışverişin sıkıntılı olduğunu, ekonomik zorluklar yaşadıklarını, evlerin küçük olduğunu, kültür ve davranışların olumsuz olduğunu, çevrenin temiz olmadığını ve ıssız bir ada hissi uyandırdığını belirtmiştir. Benzer nedenleri ifade eden kullanıcının % 53'ü burada yaşamaktan memnun değildir. % 47'lik kesim ise ailenin ve eski mahallenin burada olması, toplumdan uzak ve huzurlu olmasına bağlı olarak burada yaşamaktan memnun olduklarını belirtmiştir. Şilbe toplu konut alanı, kentin büyümesi ile zamanla kentin içinde kalmış ve çevresinde alışveriş alanları artmıştır. Toplu konut alanı içinde yetersiz bulunan tesisler, çevreden kolay ve rahat şekilde sağlanabilmektedir. Dolayısıyla memnuniyet oranı diğer yerleşmeye kıyasla daha yüksek çıkmaktadır.

Şilbe toplu konut alanındaki kullanıcının % 78'i, Çölgüzeli toplu konut alanındaki kullanıcının ise % 95'i ekonomik imkanlarının iyi olması halinde başka yere taşınmak istemektedir. Şilbe toplu konut alanında yaşayan anket uygulanan kullanıcıdan "evet" cevabını verenler; işe ve şehre uzak olması, konutun küçük olması, sosyal alanların bulunmaması, sosyal ilişkilerin zayıf olması, sosyal yaşam için uygun bir yer olmaması ve peyzaj düzenlemesinin sıkıntılı olması, daha iyi koşullar, çocukların yaşam kalitesi, güvenli site ihtiyacı gibi nedenlerden ötürü başka bir yere taşınmak istemektedir. "Hayır" cevabını verenler ise; sessiz, sakin, temiz, güvenli ve yeşil olması ve burayı sevmelerine bağlı olarak başka bir yere çıkmayı düşünmemektedir.

Çölgüzeli toplu konut alanında yaşayan anket uygulanan kullanıcıdan "evet" cevabını verenler; daha güvenli ve büyük ev için, evin niteliklerinin iyi olmaması, müstakil ev için, ulaşımın sıkıntılı ve şehre uzak olması, sosyal etkinlik ve alanların yetersiz olması, çevre düzenlemesinin sıkıntılı olması, kültür seviyesine uygun insanlar için, masraflı, pazar yerinin bulunmaması gibi nedenlerden ötürü başka bir yere taşınmak istemektedir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERILER

Çalışma yapılan Çölgüzeli toplu konut alanında yaşayanlar çoğunlukla alt ve orta gelir grubunda olup, müstakil konutlardan gelen kırsal kültür alışkanlıkları daha fazla olan ve bunları yeni yaşam alanlarında da devam ettirmek isteyen kullanıcılar olurken, genellikle orta gelir grubunda olan Şilbe toplu konut alanındaki kullanıcılarda bu davranış daha azdır.

Toplu konut alanları kullanıcının konut ihtiyacını giderirken kentten uzak olmaları, sosyal donatı alanlarındaki yetersizlikler ve farklı kültürlerin bir arada yaşaması, kent ve kullanıcı kültürü ile uyumlu olmamaları gibi nedenlerle sorunlar yaşanmaktadır. İncelenen Şilbe ve Çölgüzeli toplu

konut alanlarında da benzer problemlerle karşılaşılmıştır. Çölgüzeli toplu konut alanının Şilbe'ye kıyasla kentten daha uzakta konumlanması ve Sur içinden kentsel dönüşüm nedeniyle boşaltılan niteliksiz konut kullanıcılarının yeni sosyal konut alanlarında yaşamasıyla bazı sorunlar daha baskın şekilde ortaya çıkmıştır.

Çalışmada, toplu konut alanındaki fiziksel düzenlemelerin kullanıcının sosyo-kültürel davranışlarının devamlılığını etkilediği tespit edilmiştir. Her iki toplu konut alanındaki kullanıcının önceki ve şimdiki yaşam alanlarında balkon kullanımı mevcuttur ve yapılar arasında mahremiyet bulunmaktadır, ancak yalıtım iyi değildir. Konutta ve çevrede beğenilmeyen durumlar için Şilbe'de anket uygulanan kullanıcı önceki ve şimdiki yaşam alanlarında mekânların küçük olduğunu, Çölgüzeli'nde ise çoğunluk önceki mahallenin iyi olmadığını, şimdi ise mekânların küçük olduğunu belirtmiştir. Şilbe'de komşuluk açısından zorluk çekilmezken, Çölgüzeli'nde zorlanılmıştır. Önceki ve şimdiki yaşam alanlarında komşular birbirini tanımakta ve genellikle sohbet/muhabbet amaçlı toplanmaktadır. Önceki yaşam alanında evlerde görüşülürken, şimdi ya görüşmüyor ya da farklı mekanlar görüşme için tercih edilmektedir.

Şilbe'deki kullanıcı önceki yaşam alanında komşuları ile "malzeme alışverişi ve çocuklara göz kulak olma" gibi paylaşımlarda bulunurken, Çölgüzeli toplu konut alanında ise anket yapılan kullanıcının çoğu önceki yaşam alanında "çocuklara göz kulak olma ve cenaze/düğün sebebiyle yardımlaşma" gibi paylaşımlarda bulunmuştur. Günümüzde ise her iki yerleşim alanında "diğer ve malzeme alışverişi" gibi paylaşımlarda bulunulmaktadır. İncelenen toplu konut alanlarında sosyal etkinlik yapılmamaktadır. Oturma dinlenme amaçlı bahçe kullanımı yaygındır. İki çalışma alanında da anket yapılan kullanıcının çoğu bu alışkanlıkları sürdüremediğini ve alışılagelmiş kültürel davranışları için mekana ihtiyaç duyduklarını belirtmiştir. Şilbe toplu konut alanındaki kullanıcı sosyal yaşantıya uyum sağladığını belirtirken, Çölgüzeli toplu konut alanında ise sosyal yaşantıya uyum sağlayamadığını belirtmiştir. Anket uygulanan kullanıcının çoğu iki çalışma alanı ve önceki yaşam alanlarına kendilerini ait hissettiklerini belirtirmiş, ancak bu oranlar toplu konut alanlarında daha düşük olmuştur.

Şilbe toplu konut alanında yaşayanların çoğunun beklentileri karşılanmakta ve burada yaşamaktan memnunken, Çölgüzeli toplu konut alanında yaşayanların çoğunun ise beklentileri karşılanamamakta ve burada yaşamaktan memnun değildir. Her iki çalışma alanında yaşayanların çoğu ekonomik imkanlarının iyi olması halinde başka yere taşınmak istemektedir.

Tüm bu veriler ışığında toplu konutlarda kültürel etkileşimi güçlendirecek çalışmadaki başlıklar doğrultusunda ele alınan aşağıdaki önlemlerin alınması önem taşımaktadır.

Tablo 11. *Öneriler*

Mülkiyet durumu	- Konut sahipliğine imkan tanıyan konut üretimi desteklenmeli,
Hanede yaşayan kişi sayısı	- Toplu konutlar hane halkı büyüklüğünü dikkate alarak farklı büyüklüklerde tasarlanmalı,
Konut özellikleri	- Apartman tipi konut üretimin yanı sıra müstakil ya da az katlı konut üretimi de desteklenmeli - Konutlar, kullanıcının ihtiyaçları ve sosyo-kültürel özellikleri ile uyumlu olmalı, - Kentin içinde ve kent kimliği ile uygun olmalı, - Konutlardaki ses ve ısı yalıtımı iyi çözülmeli, - Yapılar arasındaki mesafe artırılarak mahremiyeti dikkate alan tasarımlar uygulanmalı,
Komşuluk ilişkileri	- Komşuların birbirileriyle karşılaştıkları mekânlar olan bahçe ve parklar daha etkin kullanıma imkan vermeli.
Sosyal etkinlik	- Sosyal tesisler, kültürel tesisler, ticari birimler gibi sosyal donatı alanlarının yanı sıra düğün salonu ve taziye yeri gibi mekanlar da tasarlanmalı,
Aidiyet	- Toplu konut alanları aidiyet duygusunu geliştirecek şekilde düzenlenmeli,
Beklenti ve memnuniyet	- Kullanıcının memnuniyet durumu ölçülerek memnuniyet artırıcı önlemler alınmalı.

Sonuç olarak, kullanıcıların ihtiyaçlarını dikkate alan toplu konutların tasarlanması gereklidir. Bunun sağlanması için tasarım öncesinde kullanıcıların katılımının sağlandığı ya da görüşlerinin alındığı, uygulama sonrasında ise kullanıcı memnuniyetinin ölçüldüğü çalışmalar önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Akalp, S. (2018). *Toplu konutlarda farklı yerleşim düzenlerinin enerji etkinliğinin karşılaştırılması: Diyarbakır Şilbe örneği,* (Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır). Erişim adresi: http://tez2.yok.gov.tr/

Aksoy, Z. (2012). Uluslararası göç ve kültürlerarasi iletişim. Uluslararası *Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 5(20),292-303.

Anonim, (2016). Diyarbakır'ın mekansal kentsel gelişimi ve imar planları karşılaştırması. 10.6.1. 1992 Diyarbakır- Bismil çevre düzeni planı, S.45**.** https://docplayer.biz.tr/6057470-10-5-diyarbakir-in-mekansal-kentsel-gelisimi-ve-imar-planlari-karsilastirmasi-10-6-1-1992-diyarbakir-bismil-cevre-duzeni-plani.html

Aziz , N.N.A., Hassan,W.H.A.W., Saud, N.A. (2012). The effects of urbanization towards social and cultural changes among Malaysian settlers in the federal land development schemes (FELDA) johor darul takzim. *Procedia - Social and Behavioral Sciences,* 68,910-920.

Deniz, O., Etlan, E. (2009). Kırdan kente göç ve göçmenlerin uyum süreci üzerine bir çalışma: Van örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi,* 6(2), 472-498.

Google Earth. (2021). Erişim tarihi: 13.04.2021

Hacihasanoglu, I., Hacihasanoglu, O. (2006). Cultural processes and physical change in Sisli—Istanbul. *Habitat International,* 30, 902–915.

Keleş, R. (1972). *Türkiye'de şehirleşme, konut ve gecekondu.* Gerçek Yayınevi, İstanbul.

Koçak, H. (2011). Kent-kültür ilişkisi bağlamında Türkiye'de değişen ve dönüşen kentler. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2, 259-269.

Kostis, P.C., Kafka, K.I., Petrakis, P.E. (2018). Cultural change and ınnovation performance. *Journal of Business Research,* 88,306–313.

Kurt, N. (2011). Kent hizmetlerinin geleceğinde kentsel sorumluluklar ve kent kültürünün geliştirilmesi stratejileri. *Yönetim Bilimleri Dergisi,* 9(2), 263-278.

McGee, T.C.(1975). Malay migration to kuaıa lumpur city: Individual adaptation to the city. Oit, RM. & Safa, H.I. (Eds.) *Migration and Urbanbation*, Mouton, Paris,143-178.

Özdemir, Ü.A.. (2011). Kültür bağlamında kent ve mekânsal örgütlenme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2,62-76.

Öztürk, Ö. (2007). *Kentsel kimlik oluşumunda güzel sanatların yeri, İzmir örneği*, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara). Erişim adresi: http://tez2.yok.gov.tr/

Özyılmaz, H. (2001). *Diyarbakır'daki yeni yerleşim bölgelerinde kullanıcı gereksinimlerinin konut ve çevre açısından incelenmesi,* (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara). Erişim adresi: http://tez2.yok.gov.tr/

Özyılmaz, H., Karakaş, S., Karaşin, A. (2007). Diyarbakır'da yoğun göçün getirdiği çarpık kentleşme sorunları. *TMMOB Afet Sempozyumu Bildiriler Kitabı,* Ankara, 329-335.

Peterson, R. (1992). Understanding audience segmentation: from elite and mass to omnivore and univore. *Poetics,* 21(4),243–258.

Peterson, R., Kern, R. (1996). Changing Highbrow Taste: From Snob to Omnivore. *American Sociological Review*, 61(5), 900–907.

Şenyapılı, T. (1978). *Bütünleşmemiş kentli nüfus sorunu.* Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayını, Ankara.

Şenyapılı, Ö.(1982). *Kentlileşen köylüler, köylüleşen kentliler.* Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayını, Ankara.

Thanh, L.T. (2007). *Economic development and environment dynamics in developing countries.* Retrieved 21 August 2012, from Emerald Group Publishing Ltd.

Toplu Konut İdaresi, (2019). www.toki.gov.tr. Erişim tarihi: 24.06.2019

Torlak, S.E., Polat, F. (2006). Kentlileşme sürecinde kimlik farklılaşması açısından Denizli'de iki mahallenin karşılaştırmalı analizi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(2), 167-186.

Ulu, A., Karakoç,İ. (2004). Kentsel Değişimin Kent Kimliğine Etkisi. *Planlama,* 3,59-66.

Yalçın, C. (2010). Türkiye'de kentlileşme sorunları üzerine bir tartışma. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 28 (1), 225-245.

THE IMPACT OF COVID-19 ON ENERGY AND ENERGY POLICIES OF OPEC

COVID-19'UN OPEC ÜZERINDE ENERJI VE ENERJI POLITIKALARINDAKI ETKISI

Merve Suna ÖZEL ÖZCAN

[*1] Kırıkkale Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Kırıkkale, Türkiye,

ORCID ID: 0000-0001-9027-3990

* mervesuna@yahoo.com

ÖZ

Enerji konusu son yüzyılın en önemli uluslararası konularından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Petrolun 19. Yüzyıl sonlarında bulunması ve üretim sistemine dahil edilmesi ile dünya tarihi de büyük oranda değişmiştir. Bu açıdan enerj kaynaklarının, özellikle de fosil yakıtlar bağlamında, sınırlı rezerv varlığı, bunların belli jeopolitik alanlarda bulunması ve yine enerji kaynaklarına ulaşım sorunları dikkat çeken konuların başında gelmektedir. Özellikle gelişmiş sanayi sektörüne sahip ülkelerde bu durum, büyük enerji ihtiyaçlarını ortaya çıkarmıştır. 1970'li yıllarda yaşanan enerji krizleri de bu açıdan önemlidir. Uluslararsı alanda güvenlik sorunlarından biri olarak enerji korunumu ve ulaşımı noktasında uluslararsı örgütlerin arasında en önemlilerinden biri olarak telaki edebileceğimiz OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) son dönem politikalarının incelenmesi dikkat çeken gelişmeleri de ortaya koymaktadır. 1960 yılında kurulan bu uluslararası örgütün üyeleri enerji sektörü içinde özellikle petrol alanında büyük ihracatçı ülkelerdir. Aralarında Katar, Libya ve Suudi Arabistan gibi küresel alanda önemli petrol rezervlerine sahip ülkelerin olduğu görülmektedir. Küresel ölçekte bir kriz yaratan Koronavirüs (Covid-19) salgın sürecinde de ene çok etkilenen alanlardan biri olarak enerji sektörü görülebilir. Bu açıdan çalışma kapsamında OPEC'in güncel enerji politikaları incelenerek, salgın süreci içerisinde durumu da analiz edilecektir. Bu bağlamında örgüt ve enerji politikaları üzerinde Covid-19 un etkileri ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: OPEC, Enerji, Petrol, Covid-19, pandemi

ABSTRACT

Energy emerges as one of the most important international issues of the last century. World history has changed with the discovery of oil at the end of the 19th century and its subsequent inclusion in the production system. In this respect, the limited reserves of energy resources and especially fossil fuels, their presence in certain geopolitical areas and the problems of access to energy resources are among the issues that attract attention. This situation has revealed great energy needs, especially in countries with developed industrial sectors. The energy crises of the 1970s are important in this respect. It is important to examine especially the recent policies of OPEC, which we can consider as one of the most important international organizations in terms of energy conservation and transportation as one of the security problems in the international arena.

The members of this international organization, which was established in 1960, are major exporters in the energy sector, especially in the field of petroleum. It is seen that there are countries such as Qatar, Libya and Saudi Arabia that have significant oil reserves in the global arena. During the Coronavirus (Covid-19) epidemic, which created a global crisis, the energy sector was one of the most affected areas. In this context, energy policies in the context of OPEC and the effects of Covid-19 on them will be discussed.

Keywords: OPEC, Energy, Oil, Covid-19, pandemic

GIRIŞ

Covid-19'un etkilerinin 2020 yılının başlarından itibaren hayatın her alanında kendini hissettirmeye başladığı alanlardan biri de enerji sektörü olmuştur. Covid-19 pandemisi ile birlikte uluslararası alanda devletler kapanmaya giderek bir anlamda ticari, kültürel, sosyal, kısacası hayatın pek çok alanında da bu kapanmayı dolaylı olarak gerçekleştirmiştir. Pandeminin küresel alanda yarattığı etkiye bakıldığında Dünya Sağlık Örgütü'nün 20 Nisan 2021 tarihli verilerene göre 3.025.835 ölüm dahil olmak üzere 141.754.944 doğrulanmış COVID-19 vakası söz konusudur ("WHO Coronavirus (COVID-19) Dashboard", 2021). Bu veriler Covid-19 ün bireyler üzerindeki yıkıcı etkisini gösteren bir tablo olmakla birlikte bulaşıcılık ve hızla yayılma etkileri ülkeleri ve uluslararası alandaki diğer aktörleri de önemli derecede etkilemektedir. Bu bağlamda özellikle iktisadi alanda sürecin sonuçları kısa ve uzun vadede büyük sorunları içinde barındırmaktadır. Özellikle COVID-19 salgını ile neo liberalizmin yarattığı piyasa mantığı karşısında büyük bir iktisadi sorgulama yaratmıştır. Aynı zamanda bu durum ülkelerin sağlık kriz ile perçinlenmiştir. Bu etkilerinin ölçeği, Avrupa'daki devletlerin durum ve karşılıklı rolünün de yeniden düşünülmesini ortaya çıkarmıştır (Özel Özcan, 2021).

Covid-19 'un yarattığı iktisadi alandaki sorunlardan biri olarak enerji piyasaları ve enerji politikaları son dönemde dikkat çeken alanlardandır. Bu bağlamda da çalışmanın odağı uluslararsı alanda önemli örgütleren biri olan OPEC ve son dönem durum analizi bağlamında olacaktır. Çalışmanın OPEC ve dolayısı ile de petrol odaklı olmasındaki temel hareket noktası I. Dünya Savaşı döneminde İngiltere Donanma Bakanı Winston Churchill'in İngiltere'nin "deniz kuvvetlerindeki üstünlüğünü petrole dayandırması" kararı ekseninde olmuştur (Yergin, 2003:9). Petrolün uzun yıllardır uluslarası alanda önemli bir tükteim metası olması ve devletlerin sanayileşme ve akabindeki süreçte gelişmişlik ile sanayileşme seviyeleri ile bağlantılı petrole olan bağımlıkları önem arz eden bir durumdur. Bu açıdan Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) bağlamında odaklanan çalışmada daha çok veriler ekseninde Covid-19 'un etkileri incelenecektir. Çalışma metodolojik olarak konunun güncelliği ve kısa vadeli etkileri ekseninde düşünüldüğünde güncel veriler ve haberler ekseninde süreci niteleyici bağlamda ele almaktadır.

Çalışma kapsamında ilk olarak enerji kaynakları, enerji güvenliği ve jeopolitiğine ilişkin kısa bir kavramsal tanımlama yapılacaktır. Ardından OPEC'in uluslararsı bir örgüt olarak sistemde

ortaya çıkışı ve yeri incelenecektir. Son olarak güncel veriler bağlamında Covid- 19'un yarattığı küresel ölçekli iktisadi politikalar içinde OPEC'in enerji politikaları analiz edilecektir.

Enerji Güvenliği ve Jeopolitiği

Enerji jeopolitiği güvenliği konusunu incelemeden önce öne çıkan enerji kaynaklarına ve kullanım birimlerini incelemek yararlı olacaktır. Enerjinin uluslararası alanda yavaş yavaş da olsa 19. Yüzyılın sonlarında öne çıkan alanlardan biri olmaya başladığı söylenebilir. Sanayileşme ile birlikte ülkelerin enerji ihtiyacı artarken alternatif alanlara yönelim de eş zamanlı olarak arayışları ortaya çıkarmıştır. Bu açıdan enerji kaynakları, fosil yakıtlar bağlamında birincil enerji tüketimi noktasında karşımıza kömür, petrol ve gaz enerji kaynaklarını çıkarmaktadır. Grafik I'de görüleceği gibi küresel ölçekte en fazla tüketim alnına sahip olan ilk üç meta petrol kömür ve gazdır. Yine tablo I içerisinde bu enerji kaynaklarının tüketim ve değişim durumları incelendiğinde 2018 yılı ve 2019 yılında ilk aşamada olsalar da son dönemlerde yenilenebilir enerji kaynaklarına olan ilgilin arttığı da söylenebilir.

Grafik II: *Dünyada Kaynaklara Göre Enerji Kullanımı*[274]

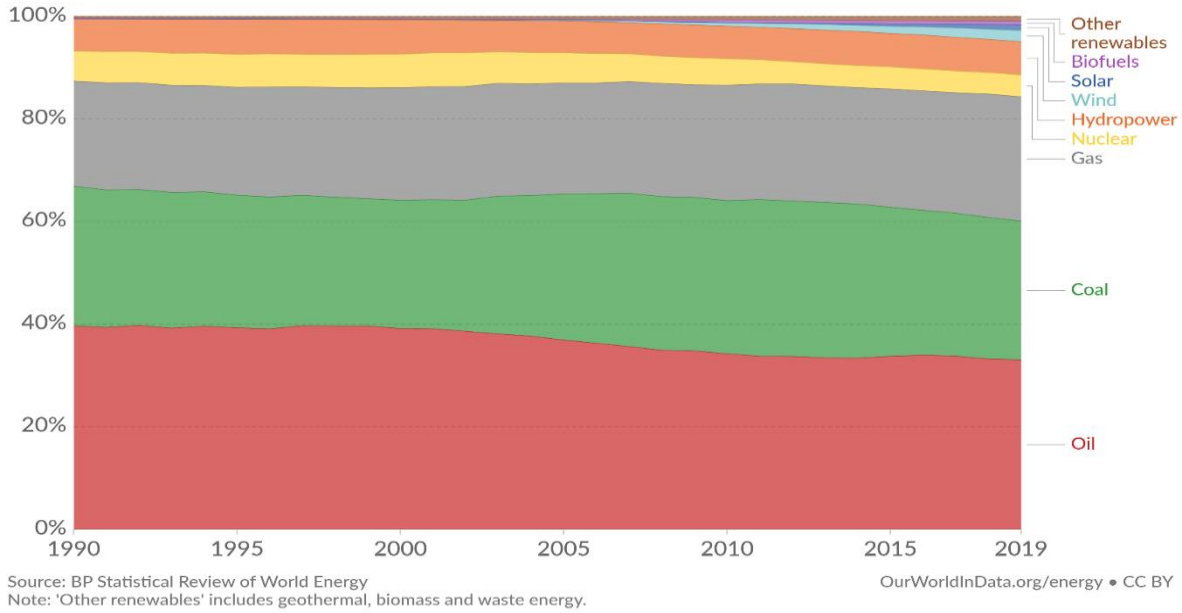

Kaynak: Ritchie ve Roser, a.g.r.

Küresel petrol üretimi 2018 yılında BP verilerine göre günde 2,2 milyon varil artmıştır. Büyüme ABD'de (2,2 milyon b / d), Kanada'da (410,000 b / d) ve Suudi Arabistan'da (390,000 b / d) yoğunlaşırken, petrol üretimi Venezuela'da (-580,000 b / d) ve İran'da (-310,000 b / d) düşüş

[274] Birincil enerji tüketimi terawatt-saat (TWh) cinsinden ölçülmektedir.

göstermiştir. OPEC üretimi 330.000 b / d azalırken OPEC dışı üretim 2.6 milyon b / d artmıştır. Buradaki temel durum esasında petrol üretimi ve tüketiminden ziyade rezervlerin ve bu rezervlere sahip bölge/ülkelerin durumudur (BP, 2019). Buna karşılık 2019 verilene bakıldığında petrol tüketimi, günde ortalama 0,9 milyon varil artarken, tüketimindeki bu artışa Çin (680.000 varil) ve diğer gelişmekte olan ekonomiler öncülük etmiştir. Buna karşılık OECD'de talep 290.000 varil düşmüştür. Yine bu dönemde OPEC de üretiminde 2 milyon varil düşüşle süreci devam ettirmiştir (BP, 2020) Ancak bu durum daha sonraki başlıklarda da inceleyeceğimiz gibi Covid 19'un pandemi haline gelişi ile değişmiştir.

Tablo I: *Birincil enerji yakıt payları ve 2019'da büyümeye katkıları*

Enerji Kaynağı	Tüketim (Exajoules)	Yıllık Değişim (Exajoules)	Birincil Enerji Payı	2018'den İtibaren Payda Yüzde Puan Değişimi
Petrol	193.0	1.6	%33.1	% -0.2
Gaz	141.5	2.8	%24.2	% 0.2
Kömür	157.9	-0.9	% 27.0	% -0.5
Yenilenebilir (Hidro Hariç)	29.0	3.2	%5.0	% 0.5
Hidro	37.6	0.3	%6.4	-0.0%
Nükleer	24.9	0.8	%4.3	% 0.1
Toplam	583.9	7.7		

Kaynak : (BP, 2020: 4)

Enerjinin kullanımı noktasında süreç bu şekilde iken akla enerjinin kaynak ülkeleri ya da rezervlere sahip ülkelere ilişkin durum gelmektedir. Bu bağlamda da enerji jeopoliği incelenmelidir. Enerji jeopolitiği coğrafi özellikler ve bunun politik alana uygulanışı noktasında önem arz etmektedir. Coğrafyanın etkisi uluslararası aktörler üzerinde önemli bir etkiye sahipken, jeopolitik büyük ölçüde "yüzölçümü üzerinde etkili siyasi kontrol" ile ilgilidir. Uluslararası politika coğrafi bir bağlam içinde gerçekleşerek, ulus-devletler, imparatorluklar veyahut ülkeler olarak adlandırdığımız belirli siyasi ve coğrafi bölgeleri içine alan aktörlerin, diğer coğrafi bölgelerdeki aktörler ile etkileşime girdikleri bir sistem söz konusudur (Sempa, 2002: 109) .

Enerji jeopolitiği içerisinde petrolün etkisine bakıldığında II. Dünya Savaşı sonrasında küresel ölçekte önem kazandığı görülmektedir. Bu bağlamda 1973 yılında Ortadoğu'da Arap-İsrail savaşı neticesinde yaşanan petrol krizi bu sorunun uluslararası alanda görüldüğü en somut örnektir. Bu dönemde Arap ülkeleri, İsrail Ordusuna destek veren ülkelere karşı petrol ambargosu uygulamıştır. Petrol pazarında oluşan bu istikrarsızlık ile 1973'te Arap ülkeleri ABD, İngiltere, Kanada, Japonya ve Hollanda'ya petrol tedariklerini durdurmuştur. Böylece petrol fiyatlarında keskin bir artış ve ardından da ekonomik kriz ortaya çıkmıştır (Özel Özcan, 2020). Enerjinin

uluslararsı güvenlik sorunu haline gelmesiyle birlikte her uluslararası aktörün buna göre politikalar belirlemeye başlaması sistemde süreci derinden etkilemiştir. Bu açıdan enerji güvenliğini tanımlamak gerekir ise, "tüketici ülkelerin petrol kaynaklarına ihtiyaçlarını karşılayabilecek biçimde ulaşabilmeleri bağlamında arz güvenliğinin" sağlanması olduğu söylenebilir (akt: Çelikpala, 2014:79).

OPEC'in Kuruluşu

OPEC bugün Ortadoğu, Afrika ve Güney Amerika'yı kapsayan on dört petrol zengini üye devletten oluşan bir blok olarak karşımıza çıkmaktadır (Chatzky ve Siripurapu, 2020). Ancak bu uluslararsı örgütün ortaya çıkışı Ortadoğu bölgesinde Soğuk Savaş yıllarında yaşanan çatışma süreci içinde doğmuştur denebilir. Grup, dünya petrol üretiminin yaklaşık yüzde kırkına yakınını kontrol etmektedir ki bu oran geçmişten bu yana büyük bir gücün de bu örgütün elinde olduğunun göstergesi olarak görülebilir. II. Dünya Savaşı ve akabindeki döneme bakldığında petrol piyasalarında öne Batılı şirketler çıkmaktadır. Uluslararası petrol piyasası o dönemde çok uluslu "Yedi Kız Kardeş" şirketlerinin hakimiyetindedir. Bahsi geçen Yedi Kız Kardeş 1940'lı yılların başında dünya petrol üretiminin yüzde 83 üzerinde hakimiyeti olan Anglo-Iranian Oil Company (BP), Gulf Oil (Chevran), Royal Dutch Shell, Standard Oil Campany of California (Chevran), Standard Oil Campany of New Jersey (Exxon Mobil), Standard Oil Campany of New York (Exxon Mobil) ve Texaco (Chevran) 'dan müteşekkil yapıdır. Bunlar sadece petrol üzerinde control değil aynı zamanda askeri darbe, müdahale, iktisadi, yaptırım gibi güç kullanımına başvuran bir güçlü bir yapılanma olarak görülebilir (İstikbal, 2018: 103).

OPEC 1960 yılında uluslararsı alandaki gelişmeler ve sistemde öne çıkan petrol şirketlerine karşı olarak kurulmuştur denebilir. Bu açıdan örgüt 1960 yılında İran, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Venezuela tarafından kurulmuştur. OPEC üyeleri, küresel petrol fiyatlarını müzakere etmekle kalmayıp, aynı zamanda uluslararası petrol şirketi imtiyazlarının millileştirilmesi yoluna gitmiştir. Böylece çoğu OPEC ülkesi kend petrol rezervleri üzerinde hak sahibi olma adına önemli bir adım atmıştır (Chatzky ve Siripurapu, 2020).

OPEC, tüm ülkelerin ulusal kalkınmaları için doğal kaynakları üzerinde kalıcı egemenlik kullanma hakkının devredilemez olduğunu dile getirmiştir. Bu açıdan üye ülkeler, sadece iç politik açıdan değil aynı zamanda uluslararası alanda kendi egemenliklerini koruma adına önemli bir karar almıştır. Bu adımın, uluslararası alanda petrolün ilk defa bir "silah" olarak kullanılacağı sürecin başlangıcı olduğu söylenebilir (Çelikpala, 2014: 79).

Covid- 19 ve OPEC Enerji Politikalarında Son Durum

OPEC'in güncel rezervlerine bakıldığında grafik I 'de yer aldığı gibi dünyanın kanıtlanmış petrol rezervlerinin% 79,4'ü üye ülkelerin kontrolünde bulunmaktadır. Ayrıca OPEC petrol rezervlerinin büyük kısmı Orta Doğu bölgesinde yer almaktadır ki bu oran OPEC toplamının%

64,5'ine tekabül etmektedir. Yine OPEC Üyesi Ülkeler, 2009-2018 döneminde, diğer ham petrol üreticilerine nazaran kanıtlanmış toplam ham petrol rezervlerine 186,2 milyar varil eklemiştir. Dolayısı ile OPEC üyesi ülkeler sistemd epetrol alanında önemli bir güce sahiptir denebilir.

Grafik I *2018 Yılı dünya ham petrol rezervlerinde OPEC'in payı*

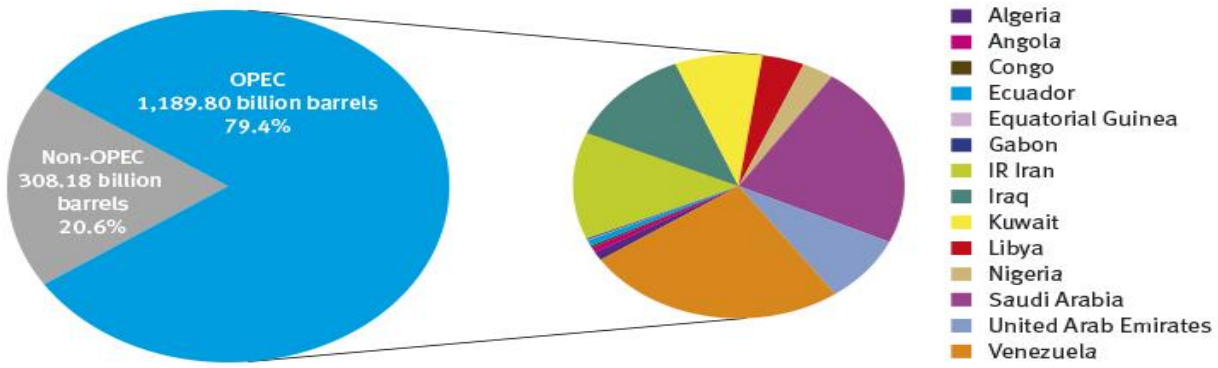

OPEC proven crude oil reserves, at end 2018 (billion barrels, OPEC share)

Venezuela	302.81	25.5%	Kuwait	101.50	8.5%	Algeria	12.20	1.0%	Gabon	2.00	0.2%
Saudi Arabia	267.03	22.4%	UAE	97.80	8.2%	Ecuador	8.27	0.7%	Equatorial Guinea	1.10	0.1%
IR Iran	155.60	13.1%	Libya	48.36	4.1%	Angola	8.16	0.7%			
Iraq	145.02	12.2%	Nigeria	36.97	3.1%	Congo	2.98	0.3%			

Source: OPEC Annual Statistical Bulletin 2019.

Ancak bu verilerin gücünün özellikle Covid-19 karşısında enerji alanındaki kırılgan süreç düşünüldüğünde sorgulanmaya açıktır. Pandemi ile birlikte dünyada pek çok ülke kapanma yaşarken bu durum özellikle gelişmiş ülkelerdeki sanayi sektörü başta olmak üzee pek çok alanı etkilemiştir. Bu bağlamda enerji kaynakları içinde petrole olan talep de azalmıştır.

Bu azalış ve petrol piyasasındaki durgunluk öyle bir boyuta ulaşmıştır ki petrol ihracatçısı olan ülkeler, eşi görülmemiş bir çifte darbe almıştır. COVID-19 salgınının yol açtığı küresel bir ekonomik daralma sonucunda petrol piyasası çöküşmüş ve Nisan 2020 de tarihte ilk kez petrol fiyatlarında kısa süreli de olsa negative değerler görülmüştür ("The impact of Coronavirus…", 2020). Bu durumda o dönemde Rusya ve Suudi Arabistan arasındaki petrol fiyatlandırma gerilimi de eklenince petrol fiyatları 20 doların altına düşerek yirmi yılın en düşük seviyelerine ulaşmıştır (Lahn and Bradley, 2020). Grafik II'de yer aldığı gibi bu durumun yansıması OPEC ham petrol fiyatlandırmalarında da net şekilde görülmektedir.

Grafik II: 1960 2021 Arası ortalama yıllık OPEC ham petrol fiyatı

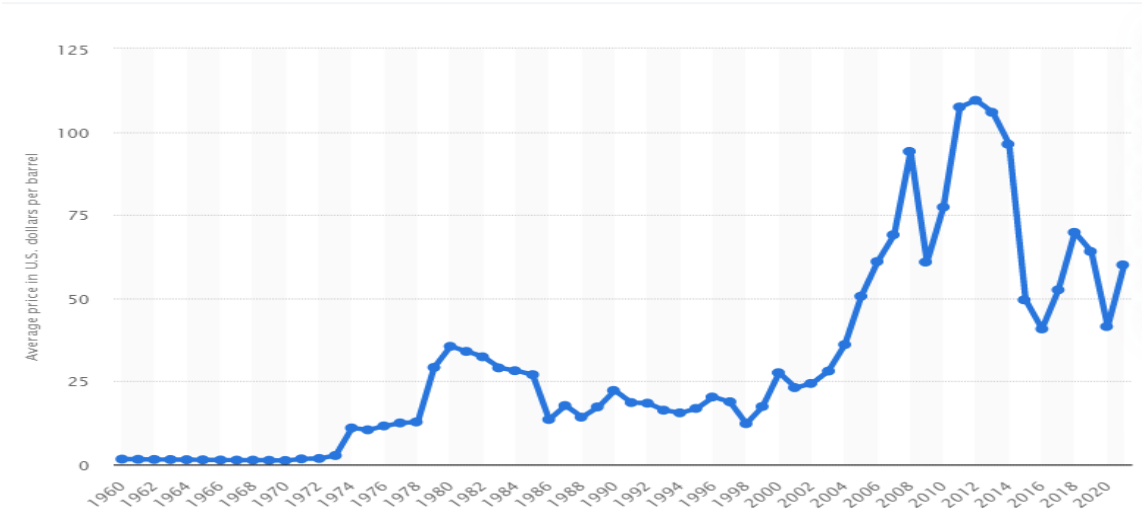

Kaynak: (Statista, 2021)

Petrol fiyatlarında bu düşüş OPEC ülkelerinin petrol arzını azatlmasına yol açmıştır. Bu bağlamda atılan adımlar hassas olan petrol fiyatlarına göre şekillenmiş ve temkinli bir ilerleme gerçekleşmiştir. Yine bu dönem içinde OPEC kendi web sitesinden de yaptığı açıklamlar ile sürece ilişkin adımlarına yer vermiştir. Özellikle COVID-19 un etkileir bağlamında açıklamalar önemlidir. OPEC'in kuruluş amacı ile parallel olarak petrol tüketen ülkelerle, diğer uluslararası ve hükümetler arası kuruluşlarla düzenli olarak üst düzey diyalogları, anlayış ve işbirliğini güçlendirmek için adımlar attığına yer verilmiştir. Bu diyalogların COVID-19'un petrol piyasalarını etkilemeye başladığı süreçte artması da dikkat çekicidir. OPEC açısından bu durum OPEC'in Uluslararası Kalkınma Fonu ile bağlantılı olarak, enerji erişimini genişletme ve enerji açığının kapatılması, savunmasız toplulukların daha müreffeh ve daha dirençli olmasına yardımcı olacağı bağlamında ifadeler ile değerlendirilmiştir (OPEC, 2020)

Yine bu süreçte Rusya ve Suudi Arabistan arasındaki petrol krizi de fiyatları etkilemkete olup, son noktada uzlaşı sağlanmaya yönelik adımalar dikkat çekmiştir. Bu dönem içinde salgın ekonomileri tekrar kilitlenmeye zorlarken OPEC+ ve Rusya arasında uzlaşı ile petrol üretiminde yeni bir süreç başlamıştır. Bu uzlaşıya göre Rusya ve Kazakistan önümüzdeki aylarda daha fazla petrol üretecek buna karşılık Suudi Arabistan, üretimini gönüllü olarak azaltacaktır. Suudi Enerji Bakanı Prens Abdülaziz Bin Salman bu duruma ilişkin yaptığı açıklamada bu kararı isterek değil, meslektaşlarının ekonomilerini desteklemek için yaptıklarını ifade etmiştir (Riler ve Liakos, 2021).

Son olarak ise Nisan 2021 de gerçekleştirilen OPEC+ üyesi 23 ülkenin enerji ve petrol bakanlarının bir araya geldiği 15. Bakanlar Toplantısı'nda pandeminin ayarttığı blirsizlikler ele alınmıştır. Yine bu toplantıda sürçte temkinkli adımların atılması vurgulanmışsa da Rus yetkililerin piyasa yaklaşık günlük yaklaşık 2 milyon varil petrol açığı olduğu iddiası dikkat

çekicidir (Morrow, 2021). Bu noktada örgütün ve örgüt dışı ülkelerin kademeli petrol üretim kararı da önemli hale gelmiştir.

SONUÇ YERINE

Tarihteki birçok salgın ve pandemi gibi, COVID-19'un etkisi de dünya siyasetindeki olayları derinden etkilemektedir. Çünkü pandemi sırasında uluslararası sistemde aktörler tarafından izlenen yöntemler ve kalıplar da değişmeye başlamıştır. Bu açıdan enerji sektörü de bunlardan biridir. Her ne kadar enerjiye lan ihtiyaç çok fazla azalmamış olsa da esasında sistemde görünen bir durgunluk mevzu bahistir. Bu açıdan OPEC gibi uluslararası örgütlerin sistemde izleyecekleri politikalar da önem arz etmektedir.

Çalışma bağlamında incelenen OPEC ve petrol piyasalarındaki durumun son derece konjonktürel gelişmelere bağlı olduğu görülmektedir. COVİD-19 ile bu durum enerji sektörü ve fiyatlarına bağlı olarak kırılganlığı enerji üreticisi aktörler ve devletlere de sirayet ettirmiştir. BU bağlamda ilk aşamada OPEC petrol politikalarında somut adımlara atmaya yönelmiş olsa da sistemde düzen petrol fiyatları karşısında petrol arzını azaltma yoluna gitmiştir. Yine OPEC süreç içerisinde yaşanan gelişmeleri ve atılan adımları yakından ve güncel veriler ile paylaşıma sunmaktadır. Son noktada her sektörde olduğu gibi OPEC politikalarında da enerjinin hassas rolü iktisadi politikaları önemli ölçüde etkilemiştir. Kapanmaya bağlı olarak azalan petrol tüketiminin son dönemlerde artış göstermeye başlaması ile sürece ilişkin sadece uluslararası alanda petrol fiyatlarını arttırma adımı değil aynı zamana kısa vadeli gelecekte iyileşme adımları olarak da yorumlanabilir.

KAYNAKÇA

British Petroleum (BP), (2019). "Statistical Review of World Energy 2019", Erişim: https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-oil.pdf

British Petroleum (BP), (2020). Statistical Review of World Energy 2020" Erişim: https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full-report.pdf

Çelikpala, Mitat. (2014). "Yeni Enerji Güvenliği: NATO'nun Tehdit Algısı", Uluslararası İlişkiler, 10(40)ss. 75-99

Lahn, G. and S. Bradley (2020), How COVID-19 is changing the opportunities for oil and gas-led growth, https://oecd-development-matters.org/2020/07/10/how-covid-19-is-changing-the-opportunities-for-oil-and-gas-led-growth/ (accessed on 2 May 2020).

İstikbal, Deniz. (2018). "Küresel Enerji Piyasasında Değişen Jeopolitik: Petrol Sektörü", *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 1(2).

Morrow, s. (2021) .” Petrol piyasası OPEC+ grubunun üretim artışı kararını değil, kararın yarattığı olumlu algıyı fiyatlıyor” Erişim: https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/petrol-piyasasi-opec-grubunun-uretim-artisi-kararini-degil-kararin-yarattigi-olumlu-algiyi-fiyatliyor/2196916

OEDC. (2020). “The impact of coronavirus (COVID-19) and the global oil price shock on the fiscal position of oil-exporting developing countries”. Erişim: https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/the-impact-of-coronavirus-covid-19-and-the-global-oil-price-shock-on-the-fiscal-position-of-oil-exporting-developing-countries-8bafbd95/

OPEC, (2019) “opec share of world crude oil reserves, 2018”,Erişim: https://www.opec.org/opec_web/en/data_graphs/330.htm#:~:text=According%20to%20current%20estimates%2C%2079.4,64.5%25%20of%20the%20OPEC%20total.

OPEC, (2020). T”he destabilizing impact of COVID-19”. Erişim: https://www.opec.org/opec_web/en/press_room/5874.htm

Özel Özcan, M. S. (2012). "Covid-19 Salgını: Koronazisyon Sürecinde Avrupa Birliği’nin Büyük Sınavı ".Ed. Hatice Çelik, Emre Demir. *COVİD-19 Salgını: Ülke Deneyimleri, Bölgesel Etkiler ve Küresel Yansımalar*. Ankara: Nika Yayınları

Riley, C ve Liakos, C. (2021). “Oil soars near $50 after OPEC and Russia agree to roll over production cuts”. Erişim: https://edition.cnn.com/2021/01/05/investing/opec-oil-production-russia-saudi/index.html

Ritchie H. and Roser M. (2020) - "Energy". Erişim: 'https://ourworldindata.org/energy'

Sempa (2020). , Francis P. *Geopolitics: From the Cold War to the 21st Century*, New Jersey, Transaction Publishers

Statista, 2021) Average annual OPEC crude oil price from 1960 to 2021”, Erişim: https://www.statista.com/statistics/262858/change-in-opec-crude-oil-prices-since-1960/

The New Energy Security Paradigm, World Economic Forum Energy Vision Update, 2006, http://www.weforum.org/pdf/Energy.pdf.

Yergin, D. (2003). *Petrol: Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, Kamuran Tuncay (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

“WHO Coronavirus (COVID-19) Dashboard” (2021). Erişim https://covid19.who.int/

VALĀYAT-NĀMA-I HĀDJĪ BAKTĀSH-Ī WĀLĪ AS HISTORICAL SOURCE

Assist. Prof. Dr. Tunay KARAKÖK[1*]
[*] Bartın University, Faculty of Literature,
Department of History, Bartın, Turkey
ORCID ID: 0000-0003-4028-2148,
tkarakok@bartin.edu.tr

ABSTRACT

The Valāyat-Nāma-ı Hādjī Baktāsh-ī Wālī, which examines the life of Hādjī Baktāsh-ī Wālī and the political events in the period he lived and explains the process from Khorasan to Anatolian geography and settled in Sulucakarahöyük; it is an important historical source in terms of addressing the context of political events and relations in the period coinciding with the last years of the Anatolian Seljuk State period. Subsequently, the work, which also provides essential information on the religious identity of Hûnkâr, was written in a manner that presents integrity and consistency. This work (about at the beginning of 1200s and 1300s), written approximately two hundred years after the death of Hādjī Baktāsh-ī Wālī; although it has many copies, it is the most widely read by researchers among the Bektashi *manâkibnâme* it contains important information especially for the period Anatolia. *Valāyat-Nāmas* which is an invaluable blessing for researchers as a historical source, in this study; it has been subjected to an assessment of its historical resource value by referring to points such as the nature of the information it contains, its copies, and the time it deals with. This work, which was created based on the copy prepared by Abdülbaki Gölpınarlı in 1958; it consists of an introduction part which is about *manâkibnâme* and *Valāyat-Nāmas*, the first part which is about Hādjī Baktāsh-ī Wālī, the second part which is about the source value of the *Valāyat-Nāma*, and conclusion part where all findings are interpreted.
Keywords: Valāyat-Nāma, Hādjī Baktāsh-ī Wālī, Historical Source

INTRODUCTION

In the tradition of Sufism, the works that contain the legends of the saints, which are based on the charities granted by Allah to the righteous people as the power to show extraordinary situations, are called "*manakibname*" or "*valāyat-nāma*". The anecdotes that signify the virtue and virtue of a person in Arabic, and the article that mentions it, and the "*mankabe*", which is a treatise, is given as titles to important historical figures, the companions of the Prophet, the imams of the sect, the qualities of a group or tribe. Legend as a term of mysticism and the plurality of this word is meant to include the translations of the state of the founder of the sect, the saints and the sheikhs, and the extraordinary states that occur in them, that is, the prayers. *Manâkibnâme* means historical story, fairy tale and legend. *Menâkibnâmes* are semi-historical documents that belong to the period they were written, reflect the activities of the society and the way of thinking and have lived in the spirit

of humanity for thousands of years. These works serve as a source of support for history in illuminating the inner dynamics and dark periods of an era and society. However, it is very difficult to analyze and criticize such works, which have epic features, and it is not easy to distinguish between true and false information. Such historical epics, known as *valāyat-nāma*, were born in a wide geography including Central Asia, the Caucasus and Anatolia and spread from Anatolia to the Balkans, found supporters and were read with interest by the masses of the people for centuries. These works, also known as *valāyat-nāma*, have been accepted as historical works because the subjects discussed in these works are partially in accordance with historical facts, the mentioned heroes are historical figures and the geographical names mentioned are compatible with the Anatolian geography and have been repeatedly used by some Ottoman historians (Ateş, 1970: 701-702; Ecer, 1991: 21-22; Ocak, 1992: 35-62).

Valāyat-nāma / Vilāyat-nāma, which is the name of a literary genre, is called the works written to describe the lives, superior characteristics, wise words and miracles of well-known people, elders of the sect or people who are accepted as guardians. The word "*to love*" derives from the root of *vely* (ولی), which means "*to be close, to turn, to help, to be on your own*" in the dictionary. A person who has the right of guardianship is called a guardian. The root of the word *veli* is *velâ*; its infinitive is also custody. *Velâ* and guardians mean adjacency, juxtaposition and approach without anything in between. Based on this meaning, the concept of custody is given the meanings of friendship, help, and belief (Topaloğlu, 2013: 24-25; Apaydın, 2013: 15-19).

Custody as a term; it is defined as works written to explain the superior characteristics, wise words and miracles of people who are accepted as guardians. Guardianships, which have always attracted the attention and attention of people because of their telling of supernatural, supernatural, and astonishing events, emerged in the oral tradition and became written works after completing their formation (Macit, 2012: 2). *Valāyat-nāma*, which is an important literary genre in Turkish Literature, can be arranged in verse, prose, or mixed prose. These types of works, mostly written since the XVth century, include *Valāyat-nāma-i Hādjī Baktāsh-ī Wālī, Valāyat-nāma -i Hacım Sultan, Valāyat-nāma -i Abdal Musa, Valāyat-nāma -i Seyyid Ali Sultan, Valāyat-nāma -i Otman Baba*, etc. can be shown as an example. Since the XIth century, because of the development and widespread of the sects, the custody declarations, which started to form around the lives and miracles of the sects to teach the people the principles of the sects, also appear as works that have the characteristics of a source in illuminating the dark points of our cultural history and reaching some historical findings. Custodianships, of course, are not history books in the modern sense. However, even if these types of works are decorated with some legend and myth motifs as mentioned above, they are extremely important works in terms of cultural history (Ocak, 1992: 65-66).

ABOUT HĀDJĪ BAKTĀSH-Ī WĀLĪ

The thing to be done to determine the religious identity of Hādjī Baktāsh-ī Wālī, about whom a lot of speculation has been made, is the examination of the sources that mention him, apart from examining his works. Our historical data and knowledge about Hādjī Baktāsh-ī Wālī are both little and myth-based. According to the *Menâkibü'l-Kudsiyye of Elvan Çelebi*, one of the sources that mention him, the crown of Hādjī Baktāsh-ī Wālī is a person who does not want the sultan, who gives him decency, knowledge and taqwa, and he is a person who has the qualification of knowing person in the sect who knows shari'ah and acts with it. According to the second source, Eflâkî, he is a person who does not perform prayers, whose heart is full of skill but does not obey sharia. According to the third source, Nefahâtü'l-Üns, he is a famous Anatolian guardian and has attained the inheritance of his state of health and sainthood. According to another source, Tevârîhi Â-li Osmân, Hādjī Baktāsh-ī Wālī is a deviant saint who is far from being a sheikh. In another source, eş-Şekâyik, he is a person who knows Allah and has a miracle and custody, and prayers around his grave are acceptable (Çelebi, 1995: 170-171; Eflaki, 1986: 412; Umi, 1995: 843; Aşıkpaşazade, 1970: 204-205; Taşköprüzade, 1405: 20).

The date of birth and death of Hādjī Baktāsh-ī Wālī, who was born in Nishapur city of Khorasan, is controversial. Some sources, including recent studies, show the dates on this subject (1248/1337), while others record their dates (1209/1271). Since the information about the life of Hādjī Baktāsh-ī Wālī is based on manâkibnâmes and indirect information and documents, there are inconsistent expressions in the sources about the date of birth and death. John Kingsley Birge's birth (646 – 1248), arrival in Anatolia (680 – 1281), life expectancy 92 years, walk is given as (738 – 1337). These and close dates given regarding the birth and death dates of Hādjī Baktāsh-ī Wālī do not reflect the historical reality (Noyan, 1987: 17; Birge, 1991: 36-38). As a matter of fact, when we look at the information that reveals that he was a contemporary of Mawlana Djalal al-Din al-Rumi, who died in 1273 in Valāyat-nāma, and the early sources containing very important information about Hādjī Baktāsh-ī Wālī, this situation becomes clear. According to Abdülbaki Gölpınarlı in the Valāyat-nāma, he published his publication, among the books from Hādjī Baktāsh-ī Wālī in the Ankara Library, Kaygusuz Abdal's birth date is 606 (1209-1210), his term of life is 63, and the date of death is 669 (1270-1271). In the same library, it is recorded that the date of birth of Hādjī Baktāsh-ī Wālī was 606, he lived 63 years, and walked to the right in 669 in the first leaf of the Valāyat-nāma, which was copied by Derviş Ali from Crete (Gölpınarli, 1958: 23, 49, 50, 70, 93; Aşıkpaşazade, 1970: 204; Eflaki, 1986: 597).

According to these information, Hādjī Baktāsh-ī Wālī, one of the dervishes who came to Anatolia from Khorasan in the XIIIth century, is one of the leading figures of his period. There is no definite information about his birth, death, by whom he was educated, his works and exactly when he came to Anatolia. Much of what is said about the life of Hādjī Baktāsh-ī Wālī, who has long been considered an important place in the formation of the Bektashi sect, is based on the Hādjī Baktāsh-ī Wālī, which deals with his life, miracle, and doctrine. In this respect, what is said about his life

is information based on rumors obtained from *menâkibnâme* and indirect documents. As a natural consequence of this, different claims were made about his ancestry, ancestry, dates of birth and death, his life, his life, his ideas, his mindset and his works, and researchers disagreed and gave different information.

WHAT IS THE RESOURCING VALUE OF VALĀYAT-NĀMA?

Along with the Sufism movement that strengthened in Anatolia between the XIth and XIIIth centuries, *menâkib* books, including rituals, dignitaries, dressing style, dhikr, prayer, and extraordinary states, were formed around the piety of the sects. One of the most important of these works is *Valāyat-nāma-i Hādjī Baktāsh-ī Wālī*. This work consists of the life of Hādjī Baktāsh-ī Wālī, his men, miracles and legends brought together by his followers on his way. Unlike similar *menâkibnâme* written in other sect circles, the Bektashi tradition was called as *valāyat-nāma* or *vilāyat-nāma* and almost all of them emerged as Bektashi sect in the last quarter of the XVth century. It is the best known of the Bektashi menâkibnâme written in the early century. This is due to the fact that Hādjī Baktāsh-ī Wālī, who was the master of the order, gave a place to his life and therefore gained a kind of holiness and was read a lot (Ocak, 1996: 471-472). This work, which has the most manuscript copies among other custodians and is known as *Valāyat-nāma-i Hādjī Baktāsh-ī Wālī*, *Vilāyat-nāma-i Hādjī Baktāsh-ī Wālī*, *Menâkibnâme-i Hādjī Baktāsh-ī Wālī*, has copies in different times in libraries There are many copies also in private hands. There are three types of copies of the work: prose, verse, and verse-prose mixed. Issues such as which type was the product of the first spelling or whether each of them represented different spellings, and the author and the date of copyright have not yet come to light.

Researchers working on the guardianship, the author of prose and verse copies, known as the pseudonym Süflî Derviş, was Musa b. Ali by the end of the XVcentury. They also accepted Uzun Firdevsî who lived at the beginning of XVIthe century (Gölpınarlı, 1966: 32-34; Noyan, 1996: 16). Some researchers agree that the author of both types of custody is Uzun Firdevsî. However, there is no definite information about the accuracy of this issue yet. Although various estimates have been made about the date of writing of the *Valāyat-nāma-i Hādjī Baktāsh-ī Wālī*,, when the content of the work is examined, the prediction of Abdülbaki Gölpınarlı that it may have been written between 1481-1501 has gained validity to a great extent (Gölpinarli, 1958: 24). The oldest copy of the *Valāyat-nāma-i Hādjī Baktāsh-ī Wālī* is the one that came from the lodge in Hacıbektaş and is in Ankara Library today. Abdülbaki Gölpınarlı based this copy and prepared it for publication in 1958 together with the facsimile. The *Valāyat-nāma* begins by telling the birth of *Hādjī Baktāsh-ī Wālī* as the son of a Seyit family, his childhood and education period in Khorasan, his affiliation with Ahmad Yasawiyesevi, his life next to him, his being sent to Anatolia. Later, he went on pilgrimage, settled in Hacıbektaş in Nevşerir, on his return and established his lodge here, his activities among Turkmens and non-Muslims in the vicinity, his relations with the political authorities of the period and other Sufis and madrasah members. The work ends by talking about

the miracles that took place after the death and death of *Hādjī Baktāsh-ī Wālī* and by reporting the activities of his caliphs and caliphs to spread Islam in the places they went. *Valāyat-nāma-i Hādjī Baktāsh-ī Wālī* was published by Erich Gross[275], Sefer Aytekin[276], Abdülbaki Gölpınarlı[277], Bedri Noyan[278], Hamiye Duran[279] and Hamiye Duran-Dursun Gümüşoğlu[280] respectively. In addition, a master's thesis was prepared by Cemil Cihan Macit[281] on the verse custody of Firdevsî published by Bedri Noyan.

This work, also known as *Valāyat-nāma* or *Valāyat-nāma-i Hādjī Baktāsh-ī Wālī*, is a work that tells what is happening around *Hādjī Baktāsh-ī Wālī* within its own logical context in a religious intellectual context. It was written by his followers approximately 200 years after the death of *Hādjī Baktāsh-ī Wālī* (in the XVth century). *Valāyat-nāma, t*here is no doubt that Hacı Bektaş is right and wrong, but since almost all of them contain extraordinary events, it is no doubt written after him and after those who have heard of him, fermented and kneaded with additions, the Bektashi tradition was well formed and knotted (Gölpinarli, 1958: 24). Therefore, while the work is being written, it can be said that the Bektashi tradition is completely established, developed, enriched, and rooted. In this respect, *Valāyat-nāma*, which consists of the historical and legendary traditions that were written down in the last years of the XIVth century, mostly reflects a "*mythological Hādjī Baktāsh-ī Wālī*". However, this situation should not be accepted as the work has no basis (Ocak, 1996: 472). *Valāyat-nāma* begins by describing the birth of *Hādjī Baktāsh-ī Wālī*, his childhood period in Khorasan, his relations with Ahmad Yasawi, his arrival in Anatolia. Later, his journey to Mecca for pilgrimage, his settlement in Sulucakarahöyük and his life there, his relations with famous statesmen, Sufis and scholars of his era are narrated. The work ends with the legends of the caliphs after the death of *Hādjī Baktāsh-ī Wālī* is told.

In *Valāyat-nāma*, many events are told in an air of holiness, but sweetly, simply and cleanly like a fairy tale. Sentences are short, idioms are in Turkish. The heroes of the subject are chosen from among the people and animated by the narrative style of the people. It is possible to come across fragments or passages that can be considered as historical documents in the events that refer to *Hādjī Baktāsh-ī Wālī (Noyan, 1987: 368).* Some of the events that took place in *Valāyat-nāma* were written in a way that went beyond the daily life and gained a quality reminiscent of the

[275] See more; Erich Gross, *Das Vilājetnāme des Haggi Bektasch*, Leipzig 1927.
[276] See more; Sefer Aytekin, *Velayetname-i Hacı Bektaş Velî, III*, Emek Basım Yayımevi, Ankara 1955.
[277] See more; Abdülbaki Gölpınarlı, *Vilâyetname, Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş Veli*, İnkılâb Kitabevi, İstanbul 1958.
[278] See more; Bedri Noyan, *Hacı Bektâş-ı Velî Velâyetnâmesi, İlk Velâyetnâme*, Aydın 1986 and Bedri Noyan, *Hacı Bektaş-ı Veli Manzum Vilâyetnamesi*, (2. Baskı), Can Yayınları, İstanbul 1996.
[279] See more; Hamiye Duran, *Velâyetnâme, Hacı Bektâş-ı Veli,* (2. Baskı), Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2014.
[280] See more; Hamiye Duran ve Dursun Gümüşoğlu, *Hünkâr Hacı Bektaş Velî Velayetnamesi*, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi Yayınları Araştırma Dizisi, Ankara 2010.
[281] See more; Cemil Cihan Macit, Manzum Hacı Bektâş-ı Velî Velâyetnâmesi Üzerine Bir İnceleme, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2012.

adventures of prehistoric gods. In this kind of narrative, it shows that *Hādjī Baktāsh-ī Wālī*'s personality had great effects and a wide love and reputation spread among the people. For this reason, it can be said that *Hādjī Baktāsh-ī Wālī* has become a legendary person (Noyan, 1987: 368). The events in the press of *Valāyat-nāma* show *Hādjī Baktāsh-ī Wālī* as a veteran-wali who jihad with unbelievers. In the legends in Anatolia, the sheikh is assumed to be a Guardian who converts unbelievers to Islam only with the power of miracles (Ocak, 1992: 7).

Since *Valāyat-nāma* is generally a text that is about what *Hādjī Baktāsh-ī Wālī* lived and did and did, based on the stories or stories in the text, he explained the life style of Anatolia and the Islamic world, the major events that took place in the Anatolia of the period, the religious life of the period, the structure of the religious order, It has the opportunity to identify and interpret personalities, states and military, political, religious and economic events.

CONCLUSION

To comment on the life and views of *Hādjī Baktāsh-ī Wālī* is undoubtedly possible with a careful examination of the works attributed to him and the sources that mention him. The problematic to what extent the works attributed to him reflect his ideas, and the scarcity of resources and the inconsistency of the information they provide make it necessary to apply to the *Valāyat-nāma*, which plays an important role in the transmission of the *Hādjī Baktāsh-ī Wālī* cult from generation to generation. The fact that the *Valāyat-nāma* was written about two hundred years after the death of *Hādjī Baktāsh-ī Wālī*, and that no copies were found from the period in which it was written, the mythological aspect of the profile of *Hādjī Baktāsh-ī Wālī*, drawn in *Valāyat-nāma*, in the minds of those who are far from historical reality, is, in a sense, Its prevailing over history makes it theoretically difficult to understand *Hādjī Baktāsh-ī Wālī* and the mindset shaped around him by putting only *Valāyat-nāma* at the center. In the light of all these problems, we can thus explain the sometimes diametrically opposite understanding and interpretation activities related to *Hādjī Baktāsh-ī Wālī*. In *Valāyat-nāma*, some belief motifs about old Turkish beliefs and shamanism and ancient eastern religions are seen, as well as positive references to the principles of Islamic belief, especially belief in Allah and the prophethood of Muhammad, and that *Hādjī Baktāsh-ī Wālī* worshiped Allah on various occasions It is mentioned. When the legends in *Valāyat-nāma* are examined in depth, it will be seen that the message is wanted to be given. In these legends, similar symbols and symbols were used by making use of the common message tools of the religions and cultures before it, which reveals the reconciling structure of *Valāyat-nāma.*

As a result, since the XIth century, because of the development and widespread of the sects, the custody declarations, which started to form around the lives and miracles of the sects to teach the people the principles of the sects, also appear as works that have the characteristics of a source in illuminating the dark points of our cultural history and reaching some historical findings. Custodianships, of course, are not history books in the modern sense. However, even if these types

of works are decorated with some legend and myth motifs as mentioned above, they are extremely important works in terms of cultural history.

REFERENCES

Apaydın, H. Yunus (2013), "Velâyet", *DİA*, DİA, XLIII, İstanbul: TDV Yay., s. 15-19.

Aşıkpaşazade (1970), *Tevarihi A-li Osman*, Nşr. Ali Bey, İstanbul.

Ateş, Ahmet (1970) "Menâkıb", *İA*, VII, İstanbul: MEB Yay., s. 701-702

Birge, John Kingley (1991), *Bektâşilik Tarihi*, Çev. Reha Çamuroğlu, İstanbul.

Çelebi, Elvan (1995), *Menâkıbü'l-Kudsiyye*, Nşr. İsmail Erünsal-A. Yaşar Ocak, Ankara.

Ecer, A. Vehbi (1991), *İslam Tarihi Dersleri (Metod-Kaynak-İlk Devir),* Kayseri: Erciyes Ün. Yay.

Eflaki, Ahmet (1986), *Ariflerin Menkıbeleri, I,* Trc. Tahsin Yazıcı, İstanbul.

Gölpınarlı, Abdülbaki (1958), *Vilâyet-nâme, Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli*, İstanbul: İnkılâb Kitabevi.

Gölpınarlı, Abdülbaki (1966), "Bektaş, Hacı Bektaş-ı Veli" *Türk Ansiklopedisi*, VI, İstanbul: MEB Yay., s. 32-34.

Macit, Cemil Cihan (2012), "Manzum Hacı Bektâş-ı Velî Velâyetnâmesi Üzerine Bir İnceleme", *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Noyan, Bedri (1987), *Bektâşîlik ve Alevîlik Nedir*, Ankara.

Noyan, Bedri (1996), *Hacı Bektaş-ı Veli Manzum Vilâyetnamesi*, (2. Baskı), İstanbul: Can Yayınları.

Ocak, Ahmet Yaşar (1992) *Kültür Tarihi Olarak Menakıbnameler (Metodolojik Bir Yaklaşım),* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.

Ocak, Ahmet Yaşar (1996), "Hacı Bektaş Vilâyetnâmesi", DİA, XIV, İstanbul: TDV Yay., s. 471-472.

Taşköprüzade (1405), *eş-Şekâiku'n-Numâniyye*, Nşr. Ahmet Fırat, İstanbul.

Topaloğlu, Bekir (2013), "Velî", *DİA*, XLIII, İstanbul: TDV Yay., s. 24-25.

Umi, Abdurrahman (1995), *Nefahâtü'l-Üns*, Trc. Lami-i Çelebi, Nşr. Süleyman Uludağ ve Mustafa Kara, İstanbul.

COMPARATIVE ANALYSIS OF INFORMATION TECHNOLOGY CURRICULUM IN PUBLIC AND PRIVATE UNIVERSITIES IN KOSOVO

Emre JILTA[282]
University of Prizren "Ukshin Hoti",
Faculty of Computer Sciences,
Information Technologies and Telecommunication Department,
Prizren, Kosovo
emre.jilta@uni-prizren.com

ABSTRACT

There are pretty many differences in education of pre and post-independence periods of Kosovo. Life conditions, social environment and curriculum development have been in a dynamic structure from past to present. There is a noticeable difference between education level in past and present time. The reason for this is the curriculum changes between these periods.
The comparison between the curriculum of the departments related to information technologies in public and private universities in discussed in this study. Undergraduate, graduate and doctoral curricula were examined in this context. The analyzed similarities and differences between the programmes have been presented. In addition, a common curriculum proposal was made based on Computing Curricula 2020.
Keywords: Comparative Education, Computer Science, Curriculum, University

1. INTRODUCTION

Universities are institutions that ensure the professional acquisition of new generations. The theoretical and practical transfer of academicians' experiences is one of the most important fact of university education. The transfer process of knowledge is realized by the university senates adapting to certain standards and improving the curriculum. Each department has its own curriculum. In this article, a comparison of the information technology curricula of public and private universities in Kosovo has been taken over.

2. COMPUTING DISCIPLINES

Undoubtedly, the contribution of technology is great both in meeting daily needs and making life easier and in experiencing sectoral developments. The development process of technology has an important place in the historyof the world and technology. The development of today's technologies has been achieved by combining different disciplines and creating sub-disciplines. The sub-disciplines produced are considered as the predecessors of today's professions.

[282] Research Assistant, University of Prizren "Ukshin Hoti"

The development of information and computer systems has formed sub-disciplines. Today, these sub-disciplines are located in vocational and academic fields. In this context, in the joint Computer Curriculum (Curricula Recommendations, 2021) study published by ACM (Association for Computing and Machinery) and IEEE (Institute of Electrical and Electronic Engineers), computer disciplines are determined as following:

- Computer Engineering
- Computer Science
- Cyber Security
- Information Systems
- Information Technologies
- Software Engineering
- Data Science

3. HIGHER EDUCATION IN KOSOVO

Higher education in Kosovo started with the establishment of the University of Prishtina in 1970. Over time, different institutes and high schools established throughout Kosovo were found to be dependent institutions of the University of Prishtina. As of the post-Kosovo War period in 1999, the institutions of Pristina University in other cities were separated and universities were established in each city (University of Pristina "Hasan Prishtina", n.d.). Academics studying both at the public university and abroad have enabled private universities to be established with the support of investors.

3.1 Public Universities

As of today, there are physically 8 universities in Kosovo. While 7 of them were accredited by the Republic of Kosovo, Priština University (UPKM, n.d.), located in the Northern Mitrovica Municipality, was accredited by the Republic of Serbia. In this context, the universities mentioned in the article are only those accredited by the Republic of Kosovo.

As a result of the joint decision taken in public universities, the names of the universities were changed to attribute the names of people who took important place in the society. Accordingly, universities in Kosovo (Ministry of Education, Science, Technology and Innovation, 2020):

- University of Pristina “Hasan Prishtina”
- University of Prizren “Ukshin Hoti”
- University of Mitrovica “Isa Boletini”
- University of Gjilan “Kadri Zeka”
- University of Gjakova “Fehmi Agani”
- University of Applied Sciences - Ferizaj
- Haxhi Zeka University - Peja

Among these universities, there are information technology programmes in 4 public universities, namely University of Pristina “Hasan Prishtina” (University of Pristina "Hasan Prishtina", n.d.), University of Prizren “Ukshin Hoti” (University of Prizren "Ukshin Hoti", 2017), University of Mitrovica “Isa Boletini” (University of Mitrovica "Isa Boletini", 2021) and University of Gjilan

"Kadri Zeka" (University of Gjilan "Kadri Zeka", 2017). Although the lecturing language is Albanian, the community languages are Turkish and Bosnian at the University of Pristina "Hasan Prishtina" and the University of Prizren "Ukshin Hoti", and Bosnian at the "Haxhi Zeka" University Peja.

Among all universities, there are only one doctorate programme for Computer Engineering degree in University of Pristina "Hasan Prishtina", while there are 13 undergraduate programmes in 6 public and 5 private universities, and 9 graduate programmes, 4 public and 1 private.

3.2 Private Universities

Since private universities cannot provide full accreditation, they continue to provide education at associate, undergraduate and graduate levels. The number of private universities established in Kosovo so far is 29. Only 8 of them contain information technology programmes.
Private universities with information technology programmes in Kosovo are:

- AAB College
- University of Business and Technology
- Rochester Institute of Technology
- Iliria College
- Riinvest College
- European College of Kosovo
- Pjetër Budi College

As a result of the annual evaluation of the education by the Kosovo Accreditation Agency, it is decided to open or not to the relevant programmes in both public and private universities. In this context, although Pjetër Budi College illustrated a request to open the information technology department, the programme could not be opened because it could not be accredited (Pjetër Budi College, 2018).

3.3 Departments/Programmes and Expertises

In public universities and private universities, there are basic computer departments and expertise programmes affiliated to these departments in accordance with the Computer Curricula and sectoral requirements. After the first 2 years of fundamental higher education at the undergraduate level, the students in the last academic year complete their education by being included in the expertise programmes.

Programmes provided by public and private universities are:

- Computer Sciences
- Computer Engineering
- Information Technology and Telecommunication
- Software Design

- Software Development Techniques
- Computer Sciences and Telecommunication Technologies
- Informatics Engineering
- Information Systems
- Cyber Security
- Management and Informatics

Students in the last year of the programmes mentioned above are included in the specialization programmes. Related programmes are:

- Computer Sciences
- Computer Engineering
- Software Systems Engineering
- Programming for Mobile and Cloud Development
- Web Development
- Informatics for Economy
- Database and Information Management
- Networks and Telecommunication
- Computer Graphics and Multimedia
- Intelligent Systems and Robotics
- Mechatronics
- Information Security and Assurance
- Cyber Security

4. DISTRIBUTION OF ECTS CREDITS

Public and private universities have succeeded in organizing the European Credit Transfer System in accordance with European standards by including it in higher education. After the credit system was arranged on ECTS, the distribution of credits at education levels differed (Beqiri, 2002). Education at the undergraduate level requires the completion of 180 ECTS credits, covering 30 ECTS per semester (60 ECTS per year). Those who successfully complete 180 ECTS credits have the right to earn a bachelor's degree.

Education at the master's level envisages the completion of 120 ECTS credits by covering 30 ECTS per semester (60 ECTS per year) and having 180 ECTS from the previous education. Those who successfully complete 120 ECTS credits have the right to earn a master's degree.

The doctorate level education envisages the completion of 180 or 240 ECTS credits, depending on the term period determined by the university, by covering 30 ECTS per semester (60 ECTS per year) and having 300 ECTS from previous education. Those who successfully complete 180 or 240 ECTS credits are eligible to earn a doctoral degree.

5. ACCREDITATION PROCESS

It is an evaluation and external quality assurance process that measures whether predetermined academic and field-specific standards in a particular field are met by a higher education program and higher education institution. Kosovo Accreditation Agency is the formal institution which measures academic and field specific standarts in Kosovo.

In order for educational institutions to be accredited, they must meet the sufficient and necessary conditions. First of all, the institutions that are requested to be accredited are required to conduct a SWOT analysis on self-evaluation. Afterwards, the accreditation institution evaluates the application of the relevant educational institution and checks whether it meets the requirements and declares its decision to approve or not. The main decision is made as a result of the assessment of the programme and institute conditions in the educational institution (Kosovo Accreditation Agency, 2010).

a) Programme Assessment:

- Mission, objectives and administration
- Quality management
- Academic staff
- Content of the educational process
- Students
- Research
- Infrastructure and resources

b) Institutional Assessment:

- Public mission and institutional objectives
- Strategic planification, governance and administration
- Financial planification and management
- Academic integration, responsibility and public accountability
- Quality management
- Teaching and learning
- Research
- Staff, employment processes and professional development
- Student administration and support services
- Learning tools and facilities
- Institutional cooperation

6. COMPUTER SCIENCE CURRICULA

Computer Science Curriculum is a standardized curriculum that emerged under the joint decision of ACM and IEEE. Other institutions that teach courses related to computer and informatics such as public and private universities also provide education by preparing courses over this curriculum.

The curriculum based on Computer Science in universities is the Computing Curricula. This includes 4 core curriculum programmes: Computing Curricula 2001, Computing Curricula 2003, Computing Curricula 2005 and Computing Curricula 2020. Today, curriculum arrangements are made over all of them. Computing Curricula 2020, the most up-to-date version, has also included Data Science in its curriculum (Curricula Recommendations, 2021).

7. COMPARISON OF INFORMATION TECHNOLOGY CURRICULA IN PUBLIC AND PRIVATE UNIVERSITIES

With the inclusion of the ECTS credit system in higher education, lecturing is provided in all institutions in accordance with the Computing Curricula (Curricula Recommendations, 2021). The undergraduate level is 180 ECTS / 3 years, the master level is 120 ECTS / 2 years, and the doctoral level is 180 or 240 ECTS / 3 or 4 years (Beqiri, 2002). The main difference between public universities and private universities is seen in the differences of the expertisation courses in the last year of education and the ECTS credits of the graduation thesis.

In the public universities only University of Pristina "Hasan Prishtina" and University of Gjilan "Kadri Zeka" has expertise programmes in the last year of undergraduate studies. As seen in Table 1, while only University of Pristina "Hasan Prishtina" has a doctorate program on Computer Engineering degree, other universities have undergraduate and graduate levels.

Table 1. *Programmes and Grades in Public Universities*

University	Department and Grades	Programmes
University of Pristina "Hasan Prishtina"	CEng (BSc, MSc, PhD) Computer Science (BSc)	CEng – BSc: • Databases and Artificial Intelligence • Computer and Network Security
University of Prizren "Ukshin Hoti"	TIT (BSc, MSc) SD (BSc)	-
University of Mitrovica "Isa Boletini"	IE (BSc, MSc)	-
University of Gjilan "Kadri Zeka"	Computer Science (BSc) E-Governance (MSc)	CS – BSc: • CEng and Web Design • Informatics for Economy

Expertisation programmes in private universities have a wider area than public universities. As seen in Table 2, University of Business and Technology (UBT) is the institution which has the most expertise programmes.

Table 2. *Programmes and Grades in Private Universities*

University	Grades	Programmes
UBT	BSc, MSc	• Software Systems Design • Database and Information Management • Networks and Telecommunications • Computer Graphics and Multimedia • Web Programming • Intelligent Systems and Robotics • Information Security and Assurance
AAB College	BSc, MSc	• Software Engineering • Information Technology and Telecommunication • Mechatronics
Riinvest College	BSc, MSc	• Programming for Mobile and Cloud Devices • Database Management • Cyber Security
Universum College	BSc, MSc	• CEng and Web Design • Informatics for Economy
RIT	BSc, MSc	• Network and Communications • Web Development

8. CONCLUSION

Information technologies gaining importance day by day requires their use in all areas of life. The needs of users in every sector provide this development. Development should be provided by qualified developers, programmers and engineers. Therefore, university education, which is the most fundamental place of professional acquisition, is undoubtedly an important criterion in our lives.

Since the developments in the field of information technologies are in English, this language should be given importance. Even if the language of instruction is not fully English in public universities and private universities, between thirty and fifty percent of the basic informatics concepts, especially programming, should be taught in English.

At least one programming language must be learned for programming, which is one of the important steps in software development. In universities, this is provided by teaching at least two programming languages as compulsory courses. However, teaching current technologies and programming languages used in the industry as an elective course will be beneficial for new

generations. In order to achieve this, new programming courses can be included in the curriculum by rearranging the ECTS credits of elective courses.

While the wide range of programmes and areas of expertise in private universities provides opportunities for education, it is carried out within certain limitations in public universities. In this context, the courses at public universities should be reorganized in accordance with the ECTS credit system.

9. REFERENCES

Beqiri, E. (2002). *Sistemi Evropian për Transfer të Kredive në Universitetin e Prishtinës.* Pristina: University of Pristina.

Curricula Recommendations. (2021, 04 06). Retrieved from ACM Computing Curricula Recommendations: https://www.acm.org/education/curricula-recommendations/

Faculty of Electrical and Computer Engineering. (n.d.). Retrieved 04 02, 2021, from University of Pristina "Hasan Prishtina": https://fiek.uni-pr.edu/desk/inc/media/52579D5D-F595-4440-A559-AA713756D82E.pdf

Faculty of Mathematics - Natural Sciences. (n.d.). Retrieved 04 02, 2021, from University of Pristina "Hasan Prishtina": https://fshmn.uni-pr.edu/

Haxhi Zeka University - Peja. (2021). *Home Page*. Retrieved 04 02, 2021, from https://unhz.eu/

Kosovo Accreditation Agency. (2010). *Vlerësimi Institucional dhe Programi: Raporti i Vetëvlerësimit.* Pristina: Ministry of Education, Science and Technology.

Ministry of Education, Science, Technology and Innovation. (2020). *Institutions*. Retrieved 04 02, 2021, from https://masht.rks-gov.net/institucionet

Pjetër Budi College. (2018). *Accreditation.* Retrieved 04 02, 2021, from https://pjeterbudi-edu.com/wp-content/uploads/2021/01/497-Vendim-per-K-Pjeter-Budi-2-1.pdf

University of Applied Sciences - Ferizaj. (2020). *Home Page*. Retrieved 04 02, 2021, from https://www.ushaf.net/

University of Gjakova "Fehmi Agani". (n.d.). Retrieved 04 02, 2021, from https://uni-gjk.org/al

University of Gjilan "Kadri Zeka". (2017). *Home Page*. Retrieved 04 02, 2021, from https://www.uni-gjilan.net/

University of Mitrovica "Isa Boletini". (2021). *Home Page*. Retrieved 04 02, 2021, from https://www.umib.net/

University of Pristina "Hasan Prishtina". (n.d.). *Home Page*. Retrieved 04 02, 2021, from https://uni-pr.edu/

University of Prizren "Ukshin Hoti". (2017). *Home Page*. Retrieved 04 02, 2021, from https://uni-prizren.com/

UPKM. (n.d.). *University of Priština in North Mitrovica*. Retrieved April 02, 2021, from https://en.pr.ac.rs/

THE EPIDEMIC COVID- 19 IN TURKEY AND ELDERLY DISCRIMINATION IN THE NATIONAL MEDIA

TÜRKİYE'DE COVID-19 SALGINI VE ULUSAL MEDYADA YAŞLI AYRIMCILIĞI

Erdem DİRİMEŞE*, Şeyda ÖZTAŞ[2]

*[1] PhD, RN, Assist. Prof., Zonguldak Bulent Ecevit University,
Faculty of Arts and Sciences, Department of Sociology, Zonguldak, Turkey,
erdemdirimese@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0002-1873-6425

[2]Zonguldak Bülent Ecevit University, Institute of Social Sciences,
Department of Cultural Studies, Zonguldak, Turkey,
syd.oztas@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6240-7899

ÖZET

Günümüzde ortaya çıkan Korona virüs nedeniyle tüm dünyada pandemi ilan edilmiştir. Pandeminin sağlık alanında problem olduğu kadar sosyolojik, psikolojik vb. birçok probleme neden olduğu düşünülmektedir. Pandemi süreci, dünyada yaşlı nüfusun ekstra dezavantajlı konuma düşmesine neden olmuştur. Bu dezavantajlılık durumu, medyanın da etkisiyle hastalığın yaşlı hastalığı olarak algılanmasına yol açmıştır. Yaşlılar gündelik yaşamlarında olumsuz davranışlara maruz kalmış ve yaşlılar hakkında medyadaki haberlerde olumsuz ifadeler kullanılmaya başlanmıştır. Kullanılan ifadelerin yaşlıların damgalanmasına, ayrımcılığa maruz kalmalarına neden olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada hem yaşlılar hem de yaşlı olmayan bireyler tarafından sergilenen davranışların yaşlılık kuramları açısından medyadaki örneklerinin incelenerek, salgının yaşlı hastalığı olarak algılanmasında medyanın etkisinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaçla internette yayınlanmış olan haberlerin başlıklarına, vurgularına, içeriklerine bakılarak yaşlı ayrımcılığına neden olduğu düşünülen haberler, içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmeye çalışılmıştır. Covid-19 başlığı altında yaşlılık kuramlarına değinilmiş, pandemi sürecinin yaşlılar üzerindeki etkilerine vurgu yapan haberler, yerel ve uluslararası basından amaçsal örneklem yöntemine göre seçilmiştir. Örnekler ise araştırmanın amacı doğrultusunda literatür ile karşılaştırılarak ele alınmıştır. Yaşlılar hakkında yapılan haberlerin başlıklarında yer alan olumsuz ifadeler, yaşlının etiketlemesine ve damgalamasına sebebiyet vermektedir. Bu haberlerin yaş/yaşlı ayrımcılığının artmasına neden olduğu düşünülmektedir. Haber başlıkları ve içeriklerinde kullanılan dilin, vurguların "suçlayıcı'' nitelikte olması toplumsal tepkilerin de kaynağı olarak ortaya çıkmaktadır. Yaşlılık kuramları, yaşlılık aktiviteleri, bakım hizmetleri, yaşlılar için sosyal yaşam aktiviteleri, toplumsal yaşamdaki

statüleri gibi konuların tekrar tartışılmasının gerekliliği ve önemi araştırmanın önemli bulguları arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Damgalanma, Medya, Yaşlılık, Yaşlı Ayrımcılığı.

ABSTRACT

It has been declared a pandemic all over the world due to the corona virus emerging today. Although pandemic is a health problem, it is thought to cause many problems such as sociological, psychological, etc. The pandemic process has caused the elderly population in the world to fall into an extra disadvantage position. This disadvantageous situation caused the disease to be perceived as an elderly disease with the influence of the media. Elderly people have been exposed to negative behaviors in their daily lives and negative statements have started to be used in the media about the elderly. It is thought that the statements used in the news cause stigmatization and discrimination of the elderly. In this study, it is aimed to reveal the effect of the media on the perception of the epidemic as an elderly disease by examining the examples of behaviors exhibited by both the elderly and non-elderly individuals in the media in terms of aging theories. For this purpose, by looking at the titles, emphasis and contents of the news published on the internet, the news that is thought to cause ageism was tried to be evaluated with the method of content analysis. Under the title of Covid-19, aging theories were mentioned, and the news emphasizing the effects of the pandemic process on the elderly were selected according to the purposeful sampling method from the local and international press. In addition, the examples are handled by comparing them with the literature in line with the purpose of the study. Negative expressions in the headlines about the elderly cause the elderly to be labeled and stigmatized. These news are thought to cause an increase in ageism. The language used in the headlines and contents and the emphasis being such as to "accusatory" is also seen as a source of social reactions. The necessity and importance of re-discussion of issues such as theories of aging, old age activities, care services, social life activities for the elderly and their status in social life are among the important findings of the study.

Keywords: Covid-19, Stigmatize, Media, Elderliness, Elderly Discrimination

GİRİŞ

Yaşlanma; farklı bireylerde, faklı cinsiyetlerde, faklı şekillerde meydana gelen biyolojik bir süreçtir. İnsanların yaşamlarının başlamasından itibaren doku ve organlarda, hücrelerde, organların yapı ve işleyişinde yıpranmalar ve gerilemeler meydana gelmektedir. Son evrede, yani yaşlılık evresinde birey, kendi kendini idare etmekte zorlanabilmektedir. Bireyler yaşlanma sonucunda biyolojik ve fiziksel değişimlere bağlı olarak kendi bakımlarını sağlayamayacak hale gelebilmektedir. Her ülke, yaşlı nüfusu için birtakım sağlık kuruluşlarıyla hizmet vermeye çalışmaktadır. Yaşlı bireylerin bakımı için daha çok huzurevleri ya da yaşlı bakım merkezleri tercih edilmektedir.

Sanayileşme ve kentleşme süreciyle geleneksel kültür ve değerlerde yaşanan değişimlerin sonucunda yaşlının, aile içindeki rolünde de farklılaşmalar olmuştur. Özellikle yaşa bağlı olarak tecrübe ve saygınlık gibi öğelerin zamanla önemini yitirdiğini ve yaşlının evde bakımının bir problem olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz (Giddens,2012). Sanayileşmenin geniş aile yapısındaki fazlalık olarak gördüğü kesim, genellikle çalışmayan ve aynı zamanda bakıma muhtaç kişilerdir. Kadının da çalışma hayatına katılımının artması evde bakıma muhtaç olan çocuk ve yaşlılar için kurumlara olan talebin artmasına neden olmuştur. Toplumsal yaşamdaki farklılaşmalar sosyal hayata dâhil olan birçok kurumun da değişim ve dönüşümünü beraberinde getirmektedir. Yaşlılığın nitelikleri ve yaşlının sağlık problemlerinden dolayı kalıplaşan yargılar, ‘’elden ayaktan düşmek’’, gibi toplumsal hayatın yaşlılık hakkındaki görüşlerinin, yansımasını göstermektedir.

Günümüzün en önemli sağlık probleminden biri Covid-19’dur. Pandemi döneminde yaşlının yaşamakta olduğu sağlık problemleri artmıştır. Pandeminin başlangıcı olarak kabul edilen tarihten itibaren, milyonlarca insan salgınla mücadele etmek durumunda kalmıştır. Sağlık Bakanlığı tarafından, Covid-19’dan en çok etkilenen yaş grubunun orta yaş ve üstü olduğu ifade edilmektedir. Salgının ilk çıktığı yer olan Çin’de yaşın arttıkça virüs kapma olasılığının da arttığı belirtilmektedir (https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51544601, Erişim Tarihi: 04.06.2020). Bu doğrultuda çıkan haberler ve hastalıktan en çok etkilenen grubun yaşlılar olması, kendilerine yapılan etiketlemenin de önüne geçememiş, salgının ‘yaşlı hastalığı’ gibi algılanmasında önemli rol oynamıştır.

Yaşlıların sağlık hizmetlerinden yararlanma konusunda ortaya çıkan problemler, bu çalışmada yaşlılık kuramları ile ele alınmaktadır. Yaşlının yaşamdan geri çekilmesi yahut toplumun yaşlı bireyden beklentilerinin düşük olması gibi durumlar ile karşılaşılmaktadır. Sağlık hizmetlerinden faydalanması gereken nüfusun genç-yaşlı şeklinde karşılaştırılıyor olması problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle medikal malzemelere (solunum cihazı, maske vb.)hangi yaş grubunun daha fazla ihtiyacı olduğu toplumda tartışılmakta, toplumda yaşlılara karşı olumsuz bir algı oluşmaktadır. Bu algıyı oluşturan en önemli unsur ise medyadır. Covid-19 ve yaşlılık başlıkları altında çıkan haberler dışlanma, etiketlenme ve karşılaştırma yapılması gibi olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada, medyada yer alan ilgili örneklerin içerik analizlerinin yapılarak değişen yaşlılık algısının ortaya konulması amaçlanmıştır.

Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmanın amacı; Pandemi başlangıcı olarak kabul edilen tarihten itibaren bireysel ve toplumsal olarak “yaşlılık” farklı bir anlam kazanmaya başlamaktadır. Özellikle virüs döneminde getirilen yasakların ilk olarak “yaşlılık” üzerine yoğunlaşması, yaşlanma algısına değinilmesini gerekli kılmaktadır. Bu çalışmada, sağlık hizmetlerinde yararlanmada yaşanılan birtakım problemlerin medyaya yansıyan kısmı ele alınmış, hem yaşlılar hem de yaşlı olmayan bireyler tarafından sergilenen davranışların yaşlılık kuramları açısından medyadaki örneklerini ortaya

koymak amaçlanmıştır. Araştırmanın kapsamına uygun olduğu düşünülen içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Medyadaki haberler Covid-19 başlığı altında yaşlılık kuramlarına, pandemi sürecinin yaşlılar üzerindeki etkilerine vurgu yapan, yerel ve uluslararası basından amaçsal örneklem yöntemine göre seçilmiştir. Örnekler ise araştırmanın amacı doğrultusunda literatür ile birlikte karşılaştırılarak ele alınmıştır. Yapılan araştırmada;

- Yaşlılık kuramlarında tanımlanan yaşlı statüsünün Covid-19 salgını ile değişime uğradığı söylenebilir mi?
- Covid'19 virüsünün sadece yaşlılar üzerinde etkili olduğu ''yaşlı hastalığı'' algısının oluşması, yaş ayrımcılığının derinleştirici boyutu olarak görülebilir mi?
- Covid-19 virüsü ile çıkan haberlere bakıldığında medyanın yaşlılara karşı oluşan olumsuz algı üzerinde rolü bulunmakta mıdır?
- Pandemi döneminde ülkelerin büyük çapta bir salgın için sağlık hizmetlerinin hazırlıklı olmamasından kaynaklı hastalar arasında ''tercih'' yapıldığı algısı var mıdır?
- Haber başlıklarında kullanılan dilin yaşlı ayrımcılığını tetikleyici rolü bulunmakta mıdır?

Gibi problemlerin sonuçlarına ulaşılmak istenmiştir.

1. YAŞLILIK

Yaşlı kelimesi TDK'ye göre: ''Yaşı ilerlemiş, kocamış, ihtiyar (kimse) '' olarak tanımlanmaktadır (https://sozluk.gov.tr/). Yaşa bağlı olarak bedensel ve ruhsal açıdan birtakım problemleri, yetersizlikleri, beyin başta olmak üzere bütün sistemlerin yapısında görülen değişiklikleri içeren bir durumdur. İnsan bedeninde; fizyolojik, psikolojik ve biyolojik yönden bir takım gerilemelerin olduğu dönemdir(Öksüzokyar, Eryiğit, Öğüt Düzen vd. 2016). Biyolojik olarak yaşlanma ise zamana bağlı olarak bireyin anatomisinde ve fizyolojisinde gerçekleşen dönemi içermektedir (Beğer, Yavuzer, 2012:1-3). Yaşlılık ile insan organizmasında gerçekleşen fonksiyonların yetersizleşmesi ise yaşlı grubunu hastalıklara karşı daha açık hale getirmektedir (Yerli,2017). Ancak bu durumda her yaşlının aynı fizyolojik duruma sahip olmadığı unutulmamalıdır. Covid-19 teşhisi konulduktan sonra ölümle sonuçlanacağı algısının ortaya atılması doğru bir çıkarım değildir.

Yaşlanma sadece biyolojik çerçeveden değerlendirebilecek bir süreç değil, aynı zamanda psikolojik ve sosyolojik bir olgudur (Soneja, 1999: 146,akt. Demir,2016: 11) . Toplumsal süreçte yaşlılık, gelir düzeyinin azalması, rol ve statülerinin eskiye oranla değişim geçirmesi, arkadaş sayılarının giderek azalmaya başlaması şeklinde ifade edilebilir. Buna bağlı olarak yaşamdan geri çekilme süreci olarak da tanımlanmaktadır (Akın, 2006).Yaşlı tanımında diğer bir kıstas kronolojik yaşlanmadır. Gelişmiş ülkelerin önemli bir kısmında emeklilik yaşı olan 65 yaş, yaşlılığın başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü' nün 1998 yılı raporuna göre kronolojik yaş sınıflandırması; 45 – 59 yaş arası orta yaş, 60 – 70 yaş arası yaşlılık,75 – 89 yaş arası ileri yaşlılık, 90 yaş ve üzeri ise ihtiyarlık olarak belirtilmiştir(MEB, 2011). Ancak 2020 yılında

yayınlanan son raporlara göre bu aralıklarda yaşam standartlarına ve ortalama yaşam süresine bakılarak değişiklikler yapılmıştır. Bu durumda;66-79 yaş arası orta yaşlı, 80-99 yaş arası ise yaşlı olarak tanımlanmaktadır(https://www.heryasta.org/2019/09/12/who-yaslilik-artik-o-kadar-da-erken-degil/#:~:text=Bu%20yeni%20kriterlerine%20g%C3%B6re%200,ve%20ortalama%20ya%C5%9Fam%20%C3%B6mr%C3%BCne%20dayan%C4%B1yor. Erişim Tarihi: 22.10.2020). Doğum sürecinde uygulanan tedavilerin bilinçli bir şekilde başarıyla tamamlanması ve ölüm oranlarındaki yaşam sürecinin artmaya başlaması, ülkelerin yaşlılar için önlem almasını gerektirmiştir. Alınan bu önlemler ile yaşlının; yaşam kalitesini yükseltmek ve yaşama tekrardan adapte olması sağlanmak istenmiştir (Fettahoğlu, 2019).

Covid-19 salgını bireylerin yaşamını tehdit eden, fiziksel ve psikolojik etkileri yüksek olan hastalık türüdür. Covid-19, yaşam kalitesi yükseltilmek istenen yaşlının karşısında farklı bir hastalık türünü oluşturmaktadır. Yaşlının psikolojisinde, fiziksel sağlamlığı ve iyi oluşunun önünde farklı etkilere sahip olmaktadır. Bu nedenle yaşlılara yönelik yapılacak olan her türlü düzenleme ve uygulama öncekinden daha çok önem kazanmaktadır.

2.YAŞLILIKLA İLGİLİ SOSYOLOJİK KURAMLAR VE HABER ANALİZLERİ

2.1.Yaşamdan Geri Çekilme Kuramı ve Covid-19

Yaşamdan geri çekilme kuramı, modern toplumlarda yaşlıların yerini açıklamaya yönelik ve bireyin yaşama katılmaması olarak da bilinen bir kuramdır. Kurama göre yaşlılık toplumsal yaşamdan bireyin ve toplumun karşılıklı olarak ayrılık yaşadığı, doğal eğilim olarak görülen bir süreçtir (Akçay,2011). Yaşamdan geri çekilme kuramı bireyin toplumdan, toplumunun da bireyden normal bir süreç olarak kopmasıdır (Kalınkara, 2004). Toplum modern ve etkili hala geldikçe, yaşlının statü kaybı söz konusu olduğundan yaşama katılmamasının normal olduğu ifade edilir. Yaşlılık döneminde birey sadece yaşlılık ve yaşlılığın getirdiği şeyleri kendi içerisinde yaşamamaktadır. Aynı zamanda yaşlının toplumsal yaşamını, toplumsal yaşamda gerçekleştirdiği etkinlikleri de etkileyen bir süreçtir. Yaşlı bireyin toplumsal yaşamdan kopuşunun eski yaşantısına göre geri çekilişin, birey açısından kendi yaşantısı için yararlı olabileceği yönündedir(Demir,2016). Kişiler için faydalı olması gerekliliği ile hareket edilen bu süreç, işlevsel bir seyirdedir.

Yaşamdan geri çekilme kuramı insanların yaşamdan çekildikleri zaman mutlu olabileceklerini ve yaşamdan bu şekilde haz duyacaklarını söylemektedir. Örneğin; . "Solunum cihazı istemiyorum, gençler için kullanın" diyen 90 yaşındaki kadın korona virüsten hayatını kaybetti. Korona virüsten hayatını kaybeden kadının doktorlara, "Yapay solunum cihazı kullanmak istemiyorum. Onu genç hastalar için saklayın. Zaten iyi bir hayat yaşadım" dediği belirtildi ‘’ (https://www.haberler.com/koronavirusten-olen-90-yasindaki-kadindan-buyuk-13076904-haberi/ Erişim Tarihi: 03.06.2020).Kuramda bahsedildiği gibi birey, toplumsal

yaşamdan vazgeçerken aynı zamanda toplumsal yaşam için faydalı olabilmek adına eylemler gerçekleştirmek istemektedir. Haberin içeriğinde bahsi geçen yaşlı kadının gönüllü olarak yapmış olduğu eylem karşısında almış olduğu haz, solunum cihazını kullanacak kişiler içinde işlevsel nitelik taşımaktadır. Haber başlığında geçen ‘’istemiyorum, gençler için kullanın’’ ifadesi, kahramanlık ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Haberde yaşlı kadının eyleminin ‘’doğru’’ bir davranış olarak değerlendirilmesi ve teşvik edici nitelikte başlık hazırlanmıştır. Haber başlığı, bireyler de bu yönde beklenti oluşmasına neden olabilmektedir. Sağlık çalışanları yaşamak istemeyen, vazgeçmesi gerekenin yaşlılar olduğu, gençler ise kendileri hasta olduğunda öncelik sahibi olacakları algısını oluşturmaktadır.

Salgın döneminde, yaşamdan geri çekilme kuramının yansımasını gösteren örneklerden birisi de kurumsal bir mekân olan huzurevleridir. Huzurevleri toplumda yaşanılan kopukluk ve diğer sebeplerden ötürü bir araya gelinebilen mekânlardan biridir. Yaşlılar için yeni toplumsallaşma mekânları olan huzurevleri, yaşlı bireylerin bakımında zorlanan aileler için de kurumsal bir kimlik olması açısından güven sağlamaktadır. Sağlık problemlerinin yedi yirmi dört izlenebildiği, herhangi bir sorun karşısından eğitimli kişiler tarafından acil müdahalenin yapılabildiği kurumlar, yaşlılar için güven sağlamaktadır. Örneğin, İngiltere'de korkunç iddia: Huzurevi sakinleri ölüme terk ediliyor (https://www.haberturk.com/ingiltere-de-korkunc-iddia-huzurevi-sakinleri-olume-terk-ediliyor-haberler-264780 Erişim Tarihi: 19.04.2020). Haberin metninin başlığında yer alam ‘’ölüme terk ediliyor’’ ifadesi kurumlara olan güvenin ilerleyen dönemlerde azalmasına neden olabilir. Ayrıca birey bazen yaşlanmayla birlikte kendinde gördüğü değişimlere alışamayıp, yaşlılığın getirdiği psikolojik sorunlar karşısında kendini güçsüz, işe yaramaz, başkalarına muhtaç hissedebilir. Kendini ailesine yük olarak gördüğü için yaşlı bakım merkezlerinden destek almak ve huzurevine yerleşmek isteyebilmektedir. Yaşlı, bu durumda kendisini iyi hissedebilmek, daha özgür olabilmek adına huzurevlerini strateji planı olarak görebilir(Arun, 2008:315-316) Haberin başlığına bakıldığında bu kurumlara kendi arzusu ile yerleşecek olan yaşlılar ve onları yerleştirecek olan aileleri açısından güven problemine sebebiyet verebilmektedir.

Kurumsal yapıda gerçekleşen bu olaylar, yaşamdan geri çekilme kuramının makro boyutunu ve Covid-19 sürecinin bir örneği olarak değerlendirilebilir. Dünyanın her yerinde her huzurevinin bu davranış tarzını sergilediği elbette söylenemez. Ancak sağlık hizmetlerine bireyin erişimin önünde duran yapının kurumsal bir yapı olması toplumsal olarak yaşlılara karşı yapılan ayrımcılığında belirtisidir.

Risk grubunun toplandığı bu kurumlar ise yeni düzenlemeleri, daha fazla dikkat ve özeni beraberinde getirmiştir. Özellikle kurumda kalan yaşlılar ve çalışan personeller açısından, psikolojik olarak tedirginlik boyutları artmaktadır. Tüm iletişim ortamlarında zaman zaman öne çıkan “yaşlılar daha fazla ölüyor ve/veya taşıyor” haberleri de yaşlılarda ciddi bir korku, tek başınalık hissi ve yalıtım getiriyor. Kurumlarda kalan kişilerin ve personelin kendini fiziksel ve psikolojik olarak güvende hissetmesi ve ruhsal iyiliğinin korunması için Türkiye Psikiyatri

Derneği Yaşlılık Psikiyatrisi Bilimsel Çalışma Birimi olarak önerilerini sunmaktadırlar (Kulaksızoğlu ve Ayhan,2020). Benzer durumun toplumsal bir fayda olduğu düşünülerek verilen kararın İngiltere de bir hastanede de cereyan ettiğini görmekteyiz. ‘’İngiltere'de solunum cihazları 'yaşama ihtimali düşük' hastalardan çıkarılıp gençlere takılacak’’ **(**https://www.birgun.net/haber/ingiltere-de-solunum-cihazlari-yasama-ihtimali-dusuk-hastalardan-cikarilip-genclere-takilacak-294397 Erişim Tarihi 03.06.2020).

Toplumun bireyden koptuğu ve sağlık hizmetinin hangi grubun hakkı olduğu gibi çelişkiler meydana gelirken göz önüne alınması gereken nokta, ilk vazgeçilen kişilerin daha fazla hasta olma ihtimali olanlar ve yaşlılar olması ‘’yaş ayrımcılığı’’ nın farklı boyutlara ulaştığını da göstermektedir. Bu durum sınırsız ihtiyaçların, sınırlı kaynaklarla çarpışması şeklinde de yorumlanabilir. Sağlık sisteminin daha önce bu kadar büyük çapta bir salgınla karşılaşmamış olması, teorikte olmasına rağmen pratikte böyle bir hazırlığın eksikliğinden ötürü, hastanelerin kapasitesinin üzerinde hasta kabullerine sebep olmuştur. Kaynak sınırına ulaşan hastaneler gelen hastalar arasında bakımın kime yapılacağı konusunda karar vermek durumunda kalmışlardır. Haber başlığında ‘’yaşama ihtimali’’ düşük ifadesi ise ölümü haberde bahsi geçen bireyler için hafifletici gösterilerek normalleştirmeye çalışmaktadır.

Görüldüğü üzere yaşlıların, genç bireyler ile kıyaslandığı ve tercih sorunu özellikle bu dönem içerisinde göze çapmaktadır. Yaşlılara karşı bakış açısı burada önemli nokta olmaktadır(Özdemir, Bilgili,2014:128-131). Hastalıktan en çok etkileniyor olmaları, yaşa bağlı olarak var olan kronik hastalıkların virüsün bulaşmasını ve etkisini artırıyor olması onları zaten ekstra dezavantajlı kılmaktadır. Bunun yanı sıra kendilerine karşı yapılan, nefret, aşağılayıcı ve ayrımcı davranışlar ile mücadele etmek durumunda kalmaktadırlar.

2.2. Aktivite Kuramı ve Covid-19

Aktivite kuramı genel olarak yaşamdan geri çekilme yani ‘bireyin kedini yaşamdan geri çekmesi, çevresiyle ilişkisini koparması’ kuramına karşı bir görüş olarak ortaya çıkmıştır. Yaşamdan geri çekilme kuramı kişinin yaşlanması ile birlikte yaşama isteğinin azaldığından bahsetmektedir. Ancak aktivite kuramına göre kişinin yaşlanması ile birlikte yaşamdan ilişkisini koparması yerine, yaşama daha aktif katılmasının gerektiğini ileri sürmektedir. Yaşlanan bireyin, yaşlılık sürecine olumlu bir şekilde katılmasının ve uyum sağlamasının gerekliliğinden bahsetmektedir. Yaşlı birey, yaşlanmanın getirdiği birtakım olumsuzluklara bağlı olarak bazı rollerini kaybedebilmektedir. Ancak kaybedilen rollerin yerine, yenilerini yerine getirerek toplumsal hayatta aktif şekilde işlevini sürdürmeli ve bu şekilde benlik duygusunu pekiştirmelidir. Aktivite kuramı kişi ve kişiler arasındaki etki ve iletişimi, bunun sosyal hayatta nasıl yansımaları olduğunu ele alan bir kuramdır. Bireylerin yaşlandıkça değişen sosyal hayatına ve yaşantısındaki değişimlere nasıl uyum sağladığını açıklamaya çalışır(Yapıcıoğlu,2009).

Aktivite kuramına göre yaşlı bireyin, sağlığına ilişkin bazı farklılıkların dışında psikolojik, sosyal ve biyolojik davranışları diğer yetişkin bireylerin davranışları gibidir. Yaşlılar da diğer

yetişkin bireyler gibi psikolojik ve toplumsal ihtiyaçlarını etrafındakilerle paylaşma gereksinimi duymaktadırlar. Ancak yaşlanma koşullarının getirdiği olumsuz etkilere bağlı olarak 60-65 yaştan sonra bireylerde bu etkinliklerin azaldığı görülmektedir. Bu azalmanın sebepleri arasında sağlık sorunları ve ekonomik koşullar etkili olmaktadır.

Yaşlıların sorumluluklar ve zorunluluklar içeren yeni rolleri geliştirme çabaları, onların yaşama olan bağlılıklarını artırmaktadır(Kaygusuz,2008:235, akt. Efe, Aydemir, 2015:196). Yani yaşlı birey aktivite kuramına göre yaşamdan geri çekilmemeli, kendini aktif kılacak yeni roller edinmelidir. Bu sayede kendini toplumdan soyutlamamış olacaktır. Süreç içinde yaşlı bireylerin gösterdiği tutum ve davranışlarının temelinde, eski yaşantılarındaki rol ve statülerinin de etkisi bulunmaktadır. Bireyler yaşlanmadan önce ki davranışlarını ve rollerini benimseyerek ileriki dönemlerde yaşanmışlıklarından elde etmiş oldukları tecrübeler ile hayatlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar.

Yaşlılar için ilan edilen sokağa çıkma yasağının dikkat çekici başka bir boyutu ise; parklardaki bankların kaldırılması, açık havada bulunan oturma alanlarına şerit çekilmesi gibi kısıtlamalardır. Aslında bütün insanların kullandıkları bu araç gereçlerin yaşlılar için de kapatılıyor oluşu, hayatın içerisinde, sosyal alanlarda aktif olan yaşlının durumunu ayrıca ortaya koymaktadır. Belirli açık hava mekânları için yapılan bu uygulama, yaşlıların kendilerine ait sosyalleşme mekânlarının kısıtlanmasının örneğidir. Aktif olarak belki iş hayatında görülemeyen yaşlıların tüketim aşamasında ve toplumsal yaşamdaki sosyalleşme mekânlardaki görünürlükleri kendilerine çizilen rolün her zaman geçerli olmadığının da kanıtıdır. Örneğin; ‘’İstanbul'da yaşlılar yasağa uymadı! Kimlikte 74 yaşında çıktı, 'O kadar büyük değilim' dedi’’(https://www.hurriyet.com.tr/gundem/istanbulda-yaslilar-yasaga-uymadi-kimlikte-74-yasinda-cikti-o-kadar-buyuk-degilim-dedi-41475317 . Erişim Tarihi: 05.10.2020).‘’Sokağa çıkma yasağını dinlemedi! İki yaşlı böyle yakalandı’’. (https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/sokaga-cikma-yasagini-dinlemedi-iki-yasli-boyle-yakalandi-5698328/. Erişim Tarihi: 05.10.2020). Haber başlıklarının olumsuz bir ifade ‘’yaşlılar yasağa uymadı’’, ‘’yakalandı’’ ile verilmektedir. Haber içeriğini okumayan bireyler için etiketlemeye, kesin ve net bir yargı edinmelerine neden olabilmektedir. Yaşlıların, genel olarak bu yasağa uymadığı algısını ortaya çıkarmaktadır. Bu gibi haberlerden sonra verilen ölüm haberlerinde, etiketlemeyi yapan bireyler yasak döneminde gerçekleşen ölümlerde, yasağa uymamanın sonucunda ölüm olduğu algısına da kapılabilmektedir.

Covid-19’un risklerini ortadan kaldırmak amaçlı yapılan eylemler, yaşlıların kamusal alanlarda sosyalleşme ihtiyaçlarını gidermelerini sağlayabilecekleri mekânları sınırlamaktadır. Mekân sınırlılığı, kişinin istediği yere girememesi yahut gidememesinden kaynaklı olmayıp, kendi gibi olan, kendi statüsüne yakın, sosyal ve kültürel açıdan anlaşabileceği kişilerin bulunduğu yerlerin seçilmesinden kaynaklanmaktadır. Yaşlılar için oluşturulabilecek kontrollü mekânlarda hem sosyalleşmeleri hem de sosyal izolasyonları sağlanırken kitle iletişimi ve sosyal medya hakkında, salgın hakkında, salgın önlemleri hakkında kendilerinin daha iyi anlayıp uygulayabileceği öğretici bilgiler verilebilir.

2.3.Modernleşme Kuramı ve Covid-19

Modernleşme kuramı, yaşlılık ve toplumsal hayatta gerçekleşmekte olan değişimler üzerine temellendirilmektedir. Tarımla uğraşan toplumlarda toprak sahibinin genellikle evin en büyüğü olmasından dolayı yaşlılar, saygı ve statüsü yüksek bir konumda yer almaktaydı. Modernleşme kuramının en belirgin özelliği, toplumun ilerlemesi ve gelişmesiyle oluşan modern toplumun yeni hayat biçimleri, yaşlı bireylerin konumunun, statüsünün düşmesi olarak değerlendirilebilir (Bektaş, 2017: 10-11). Bu kuramda toplum modernleştikçe, yaşlının statüsünün artması beklenmesine rağmen tam tersi bir durum söz konusudur. Giderek daha modern hale gelen toplumlarda yaşlının; bilgi ve tecrübesinden, beceri ve yeteneğinden faydalanmak istemeyen genç toplulukları oluşmaya başlamaktadır. Zamanın becerilerinden belirli alanlarda özellikle geri kalan yaşlılar için gençleri anlamak ve onlara bir şeyler anlatabilmek daha zor hale gelmektedir.

Covid-19 salgın döneminde aynı mekânlarda yaşayan genç ve yaşlılar için durum sanılanın aksine daha zor bir hale gelmektedir. ‘’Sokağa çıkma yasağına uymayan yaşlılara gençlerden büyük destek’’, şeklindeki haber başlığında her ne kadar gençlerden yaşlılara destek ifadesi yer alıyor olsa da haberin içeriği yaşlılara karşı oluşturulan algı açısından olumsuzluk içermektedir. Özellikle ‘’söz dinlemeyen asi ruhlu yaşlılarımız’’ , ‘’gençler neler yapmış hep beraber gülelim’’, ‘’kanunun durduramadığı yaşlılar’’, ‘’su dolu balonlar ile bankta oturan yaşlıların rahatsız edilmesi’’, ‘’dışarı çıkmaması için eğlence olduğunu düşünülerek yaşlı bireyi bağlama’’ gibi başlıklara yer verilmektedir. Haber içeriğinde durumun eğlenceli olduğuna dair yapılan vurgularda kullanılan ifadeler aslında ayrımcılık ve etiketleme içermektedir(https://www.milliyet.com.tr/sokaga-cikma-yasagina-uymayan-yaslilara-genclerden-buyuk-destek-molatik-14637/. Erişim Tarihi: 23.03.2020) Haberin etiketleme açısından ikililik arz etmesi; yaşlılar için olumsuz, gençler için olumlu algının ortaya çıkması bireyler de oluşan algı açısından bakıldığında karışıklık oluşturmaktadır.

Salgın döneminin kendine özgü panik durumu, psikolojik etkileri halkı hassas davranmaya itmektedir. Ancak bazı bireyler yasakları ve oluşan bu duygu durumunu kendisine eğlence aracı olarak kullanabilmektedir. Sosyal medyada yayınlanan nefret ve zorbalık içeren eylemler yaşlıları bu eylemlerin nesnesi haline getirmiştir. Özellikle de eğlence amaçlı çekilen videoların niteliklerine bakıldığında ‘’aşağılayıcı’’ olması yaşlılar açısından damgalanmaya neden olmaktadır. Örneğin; ‘’Yaşlı adamla dalga geçip görüntülerini sosyal medyadan paylaştılar’’(https://www.milligazete.com.tr/haber/4104775/yasli-adamla-dalga-gecip-goruntulerini-sosyal-medyadan-paylastilar. Erişim Tarihi: 05.10.2020**).** Getirilen yasaklar zaten var olan ‘’yaş ayrımcılığının’’ sosyal medyada bu gibi haberlerin ortaya çıkmasıyla, yeniden ele alınmasının ve pandemi döneminin özellikleri çerçevesinde öne çıkarılmasının gerekliliğini göstermektedir. Haberde gerçekleşen olayın içeriğine geldiğimizde ise 65 yaş üstü dışarı çıkan vatandaşı gören genç bir birey kendisini polis olarak tanıtmış. Yaşlı vatandaş üzerinde bu

meslekten gelen güven ve otoriteyi kullanarak kendisine ceza kesmesi gerektiğini söylemiştir. Bu anları da telefon vasıtasıyla çekerek sosyal medyada paylaşmıştır. Ancak yaşlı vatandaşa, kendisini bu sefer affettiğini belirterek dalga geçmeye de devam etmektedir. Görüntülerde ki yaşlı bireye yapılan bu psikolojik şiddet birçok kişi tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu durum yasakların yaşlılar açısından derinleştirici dezavantajlılık durumunu da bazen beraberinde getirmektedir.

Görüldüğü üzere yaşlı ve genç bireylerin yaşlı bireylere karşı yapmış oldukları ‘’yaş ayrımcılığı’’ önemli bir kavram haline gelmektedir. Yaş ayrımcılığı yahut yaşa dayalı ayrımcılık şeklinde ifade edilen kavram, yapılan diğer ayrımcılık türlerine (ırkçılık, cinsiyetçilik gibi.) oranla daha az bilinen ve gündemde olmayan ayrımcılık biçiminin bir türüdür. Bireyin sadece yaşından ötürü karşılaşmış olduğu bu ayrımcılık, birçok alanda kalıp yargıların oluşmasına da sebep olmaktadır(Çayır,2012). Özellikle de uluslararası alanda yapılan çalışmalarda “yaşlılığın” insan hakları çerçevesinde tartışılıyor olması işin hukuksal boyutunun mevcudiyetini de göstermektedir(Judge,2009). Bir grubun insan hakları açısından ayrı tutularak, ayrı başlık altına alınarak, tartışma konusu ediliyor oluşu, grup hakkında ötekileştirici nitelikleri barındırıyor olduğuna işaret edebilir. Yaşlı ayrımcılığının bir diğer özelliği ise yaşlılara karşı yapılan ayrımcı tutumu sergileyen kimselerin bu gruba, ileride dâhil olmasıdır. Diğer ayrımcılık türlerindeki farklı bileşenlerin bir araya gelerek dezavantajlı bir durumu ekstra dezavantaja çevirmesi hali, bu ayrımcılık türünde de devam etmektedir(Tunçay, 2020). Covid-19 salgınının yayılması ile tartıştığımız yaş ayrımcılığını verilebilecek bir örnek ise; gençlerin hastalık hakkında ki algıları üzerinedir. 'Virüs gençlere zarar vermez' algısı yanlış (https://www.trthaber.com/haber/gundem/virus-genclere-zarar-vermez-algisi-yanlis-514910.html. Erişim Tarihi: 10.10.2020). Salgının, ‘’yaşlı hastalığı’ ’oluşturduğu algısının diğer kanıtı ise gençlerin hasta olmayacaklarını düşünüyor olmalarından kaynaklıdır. Haber başlığının kısa ve net oluşu verilmek istenen mesajın direkt anlaşılmasında yardımcı olmaktadır.

Fizyolojik ve biyolojik sebeplerden ötürü hastalığı ilk ve daha ağır yaşayanların yaşlılar olması, gençler tarafından ‘’bize bulaşmıyor’’ algısının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İlerleyen zamanlarda virüsün hızla yayılması ile gençlerin de hasta olabileceklerini kanıtlamaktadır. Verilen haber başlığı ise algıyı tamamen ortadan kaldırmak amaçlı açık şekilde ifade edilmektedir. Kuramda bahsedilen genç nüfusun zamanın ilerlemesi ile kendilerine karşı yargılarda bulundukları yaşlı nüfusuna dâhil olmasını, burada hastalığa dâhil olma ile görmekteyiz. Salgın döneminin ilk safhalarında hastalıktan etkilenmeyeceğini düşünen gençler, zamanla durumun tam tersinin cereyan etmesi ile ‘’yerine alma halini’’ yaşamaktadır. Bu açıdan bakıldığında modernleşmenin getirmiş olduğu toplumsal olgulardan birisi ise bireyselleşmedir. Gençlikte çalışmanın amacı, yaşlılıkta rahat etmek olarak görülen hayatta bireysellikten korkan yaşlılar için geçim sıkıntısının olmaması artı bir durum olarak sayılabilir (Arun, 2008).Bu yüzden emeklilik sistemleri büyük önem arz etmektedir. Bireylerin yaşlandığında kendilerini güvende hissetmeleri ve yaşlılık dönemi için geçim şartlarını yerine getirebilmeleri için önemli bir sistemidir. Yaşlının artık eskisi gibi çalışamadığı ve ihtiyaçlarını eskisi gibi karşılayamadığı dönemde emeklilik sistemleri devreye

girmektedir(Beyaz Özbey, 2019:169-171). Ancak modern zaman yaşlının, toplumsal hayat içerisinde (yaşamdan geri çekilme kuramında olduğu gibi) etkisinin zayıflığından bahsederken ‘’tüketim’ ’aşamasında aktif yaşlı bireyi görmekteyiz. Modernleşme kuramına göre çizilen yaşlı bireyin konumundaki gerilemenin, aslında aktif olan kurumlar ile devam ettiğini de görmekteyiz. Statü yahut iş gücü açısından modern yaşamın hızlı çalışma sistemine ayak uyduramayan yaşlılar, bu sistemin dinlenen aynı zamanda tüketen bireyleri olmaya devam etmektedirler.

2.4.Alışveriş Kuramı ve Covid-19

Yaşlılık her birey için farklılık gösteren bir yaşam deneyimidir. Bu deneyim birey için her zaman iyi ya da kötü şekilde gerçekleşmez. Yaşlılık döneminin niteliği, yaşlının sahip olduğu maddi ve manevi ölçütlere bağlıdır. Her ne kadar bu süreçte yaşlılık nesnel ölçütler ile alakalı olsa da, yaşlının iyi bir yaşlılık deneyimi için toplumdaki diğer insanlarla etkileşimi de önemlidir. Alışveriş kuramı bireyler arasındaki ilişkilere, etkileşimlere ve bir denge kurmak amacıyla gösterdikleri çaba üzerinde durmaktadır. Alışveriş kuramında yaşlının ve aile bireylerinin bir arada yaşaması gerekmektedir. Yaşlının, kendi istek ve çıkarları doğrultusunda motive olması, kuramın önemli noktalarından birisidir. Motivasyon sonucunda bireyin çıkarları ile örtüşen ödülün kazanılması gerekliliği önemlidir. Bu noktada toplumdaki bireylerin karşılıklı olarak sağlayabildikleri her şey alışveriş kuramı içerisinde değerlendirilir ve alışverişe konu olur(Kuroğlu-Salman,2017).

Sosyal mesafenin çok önemli olduğu bu dönemde, uygulamaların yanlış anlaşılıyor olması yaşlılar açısından sorun teşkil etmektedir. Özellikle de ‘’sosyal izolasyon’ nedeniyle yaşlıların iletişim ve teknoloji problemleri de ele alınmalıdır. Salgını kontrol etmek için getirilen sokağa çıkma yasağı, iletişimi daha da önemli kılmıştır. Birçok kurumsal ve özel sektör işlemlerinin internet ve sanal ortamlar üzerinden halledilmesi gerektiği yönünde açıklamalar yapılmaktadır. Uygulamalara ve teknolojik sistemlere hâkim olamayan yaşlılar açısından bu durum sorun oluşturmaktadır(Özsungur, 2018: 4-12).

İletişim ve haberleşmenin sanal ortamlara bu süreçte daha fazla taşınmasıyla beraber, yaşlılar açısından ikincil önem taşıyan, sosyal medya, internet iletişimi, online alışveriş ve diğer işlemler salgınla birlikte önem kazanmaya başlamıştır. Yalnız yaşayan ve iletişim yoksunluğu çekebilen yaşlılar, ulusal ve yerel anlamda önemli olan konular hakkında eksik bilgi sahibi olabilmektedirler. Bilgi eksikliğinden ötürü yaşlıların verdiği tepkilerin temel nedenleri, diğerleri tarafından anlaşılamayabilir. Yaşlıların haberlere erişim ve teknoloji kullanımı konusundaki problemler çeşitli sorunlara neden olmaktadır. Örneğin Çin’de salgının önemli bir konu olduğu ve her daim tedbirin elden bırakılmaması için sokaktaki insanları uyarmak ve herkese ulaşabilmek maksadıyla drone aracılığıyla yapılan uyarılar bulunmaktadır(https://www.milliyet.com.tr/galeri/son-dakika-cinde-dronelar-insanlarin-uzerinde-ucup-bu-anonslari-yapiyor-6134619. Erişim Tarihi: 20.02.2020). Sokakta gezen bireylere bu sayede ulaşabilmektedir. Özellikle

kasaba, köy gibi daha küçük yerleşim yerlerinde yaşayan kişiler için iletişim açısından benzeri uygulamalar önem taşımaktadır.

Türkiye'de ise drone ile yapılan duyuruların yanı sıra, yaşlı bireyler için önemli sosyalleşme ve iletişim kurma mekânları olan ibadethanelerden de duyurular yapılmaktadır. Böylelikle hem küçük yerleşim yerlerinde bulunan kişilere ulaşılmakta hem de kutsal sayılan mekânlardan yapılıyor olması nedeniyle yaşlılar için salgının ciddiyetini sembolize eder nitelikte olmaktadır (Altın,2020). Bir dönem salgının sona ermesi için vatandaşlardan ezan sonralarında toplu olarak dua edilmesi istenmiştir(https://www.sabah.com.tr/gundem/2020/03/23/son-dakika-diyanet-isleri-baskani-erbas-duyurdu-yatsi-ezaninin-ardindan-tum-camilerimizden-dua-sesleri-yukselecek 23.03.2020. Erişim Tarihi: 12.05.2020). Camilerden yapılan bu çağrı ile dinin bireysel ve kitlesel haberleşme ve toplumsal sağlık üzerindeki katkısına yoğunlaşarak, salgınla mücadelede hem yaşlılara daha iyi bir şekilde ulaşılması hem de onlar tarafından salgın konusunda daha dikkatli olunması beklenmiştir (A.Emmons, F.Paloutzaın, Çev: Ali Ayten. 2001:107-108).

2.5. Sembolik Etkileşimci Kuram ve Covid-19

Sembolik etkileşim kuramı, toplum ve kişiler arasında birbirini tanıma ve bu tanımadan kaynaklı özellikleri anlamlandırmaları ifade etmektedir. Bireylerin oluşturduğu topluma ve diğer bireylerle oluşturdukları bağı, ortam ve mekânı göz önüne alarak mikro bir kuram ortaya çıkarmaktadır. Bu yüzden bireylerin ve toplumun birbirlerini anlama ölçüsünde ortam ve mekân karışık bir hal almaktadır. Aile, karşılıklı iletişim ve birincil ilişkileri içeren yapıdadır. Bu kuramda önemli olan aile içindeki bireylerin ve toplumu oluşturan bireylerin iletişim halinde birbirlerini anlamaları ve yaptıkları davranışları anlamlandırmaya çalışmalarıdır(Bayad, 2016: 83). Burada söz konusu sadece bireyin toplumu oluşturan kişilere karşı bir anlamlar sembolü oluşturması değil, kendi davranışları doğrultusunda üslubunun gerektirdiği ölçüde davranışlarına anlam yüklemesidir. Böylece birey, hem kendi kendine sergilemiş olduğu davranışlar sayesinde hem de toplumu oluşturan diğer kişilerle kurmuş olduğu bağ sonucunda sembolleri anlamlı hale getirmektedir(Kuroğlu-Salman,2017).

Evde bakım; yaşlının kendi sosyal ortamından ayrılmadan yaşamını idame ettirmesini ve yaşam kalitesini yükseltmeyi amaçlamaktadır. Bu düzenlemeler yaşlıları psikolojik yönden daha iyi hissettirmekte ve yaşlı bireyin kendi alıştığı ve rahat olduğu ortamda yaşamını sürdürebilmesinin sağlanması, yaşam kalitesini arttırdığı düşünülmektedir (İnci, 2006).Ancak aynı mekânı paylaşan bireyler arasında gerçekleşen problemler bazı sorunların meydana gelmesine sebep olmaktadır. Problemler karşısında verilecek tepkiler bireylerin kendi sembol dünyalarının da yansımasını göstermektedir. Örneğin, ''İçişleri Bakanlığı tarafından açıklanan sokağa çıkma yasağının ilk gününde Uşak'ın Ulucak ilçesinde birlikte yaşadığı kızı ve damadı ile tartışan yaşlı kadın, hava alma bahanesiyle çıktığı evden Manisa'nın Kula ilçesine kadar yürüdü''(https://www.iha.com.tr/haber-ailesine-kizan-86-yasindaki-kadin-usaktan-manisaya-

yurudu-838560/ Erişim Tarihi: 18.10.2020). Sembolik etkileşimci kuramın temel görüşlerinde bahsedilen anlam kazanma ve kazandırma halini yaşlı kadın 36 km yolu kat ederek gerçekleştirmektedir. Bu şekilde hem kendi anlam dünyasında hem de tepki göstermek istediği kişilere karşı eylem gerçekleştirmektedir. Yaşlı ile etkileşimin kurulduğu en önemli yapılardan birisi olan ailenin, yaşlı için olumsuzluklar içerdiği andan itibaren yaşlının tepkisi, kendisi için anlam kazanmaktadır. Salgına karşı alınan önlemlerin kapsamlarını düşündüğümüzde ailesi ile birlikte yaşayan yaşlının sokağa çıkmasıyla elde etmiş olduğu sosyalleşme ağlarının sınırlandırılması, yaşlılar açısından sorun oluşturmaktadır. Yaşlılar, hayatlarının büyük kısmında en fazla etkileşim halinde oldukları aile üyeleri ile yaşadıkları sorunlara ne şekilde tepki verecekleri konusu kuram için önemlidir. Örnekte gördüğümüz üzere yaşlı kadın aile üyeleri ile sorun yaşamış ve soruna karşı tepkisini yürüyerek, aslında ailesi ile paylaştığı mekândan başka bir mekâna ulaşmak isteyerek sergilemektedir. Yaşlı kişinin motivasyonunun ödül üzerinde olduğu görülmektedir. Kendi motivasyonunu uzun yol üzerinden sağlayarak ve yolu tamamladığında ailesine karşı kızgınlığını göstermiş olacağını düşünerek anlamlandırmakta, ödülünü ise tepkisini verdiği zaman kazanmaktadır.

SONUÇ

Toplumun bütününde etkili olan salgın hastalıklar ile birlikte değerlerde de değişim görülmektedir. Pandemi süreci devam ettikçe anlamlar ve semboller de yeniden şekillenmeye devam edecektir. Sonuç olarak yaşlılık sosyolojisinin teorik boyutlarını oluşturan yaşamdan geri çekilme kuramı, alışveriş kuramı, modernleşme kuramı vd. açısından tanımlanmış olan yaşlılık konusuna, bilhassa yaşlının pandemi döneminde toplumdaki statüsüne tekrar bakmamız gerektiği anlaşılmaktadır. Yaşlının aile yahut toplumsal hayattaki statüsünde keskin değişimler yaşanmamış olsa dahi virüs döneminde çıkan yasakların ilk olarak yaşlıları kapsayacak şekilde olduğu görülmektedir. Bu durum yaşlıları korumak adına olsa da yaşlılar hakkında olumsuz toplumsal bir algı oluşmasına ve yaş ayrımcılığının derinleşmesine neden olmuştur. Salgın karşısında herkesin risk altında olmasına karşın, bazı yaş gruplarının ekstra dezavantajlı olmasından kaynaklı toplumsal tepki ile karşılaşılmaktadır. Özellikle medyada yer alan haberlerin başlık ve içerik bakımından kesin yargılar içeriyor olması bu algıyı beslemektedir. Yaşlılar hakkında yapılan haberlerin başlıklarında yer alan olumsuz ifadeler, yaşlının etiketlemesine ve damgalamasına sebebiyet vermektedir. Bu yüzden pandemi haberlerinin yaş/yaşlı ayrımcılığının artmasına neden olduğu anlaşılmaktadır. Haber başlıkları ve içeriklerinde kullanılan dilin, vurguların ‘’suçlayıcı’’ nitelikte olması toplumsal tepkilerin de kaynağı olarak görülebilir. Yaşlı grubuna karşı olumlu ve olumsuz görüşlerin ortaya çıkmasının yanı sıra dikkat çeken başka bir nokta ise yaşamsal faaliyetlere destek olan sağlık hizmetlerinin paylaşımı konusudur. Hizmetlerin yetersiz kaldığı koşullarda yaşlının toplumdaki konumunun tartışılıyor olması, kuramlar açısından yeniden yaşlılığa bakılması gerektiğini göstermektedir. Sağlık ekipmanlarının bazı durumlarda kime

verilmesi gerektiği konusunda tartışmalar kamu kurumları ve yaşlı bireyler arasında devam etmektedir. Medyaya yansıyan haberlerin konu hakkındaki başlıklarında dikkat çekici olan durumlardan biri; yaşlı birey yaşamsal olarak kendisini hayatta tutan medikal malzemeden vazgeçtiği zaman ‘’kahramanlık’’ gibi sunulmasıdır. Yaşadığı zaman dilimi genç bireyden daha uzun olan yaşlının, yaşayabilecek zamanı genç bireyin yaşayacağı zamandan daha değersiz görülmektedir. Ancak yaşamsal olarak bir kurum, yaşlı bireyden vazgeçtiği zaman medya haber başlıklarında yahut içeriğinde kullandığı ifadelere ‘’hafifletici’’ nitelikler eklemektedir. Bu durum okuyucuda sağlık hizmetlerinin kullanılmasında yaşın, yaşlılığında bir sorun teşkil edebileceğini yahut öncelik hakkının daha genç olana verilebileceği algısını oluşturabilmektedir.

Bazı ülkelerde medyaya yansıyan haberlerde, birey sadece hayatta kalması gereken bir varlık olmaktan çıkmış, sistem içerisinde faydalı olabilecek tabiri caizse işe yarayan bireylerin ön plana çıkması ile gündem olmuştur. Pandemi döneminde en çok tartışılan konulardan biri olan sağlık hizmetleri yetersizliğinin kurumları tercihlere ve vazgeçişlere yöneltmesinin bir mecburiyet gibi sunulmasına rağmen var olan durum nüfusta ayıklama işlemini andırmaktadır. Özellikle de yaşlıların huzurevlerinde toplu ölümleri ile karşılaşılması ve huzurevlerinin âdeta kurum olarak bir morga dönüşmesi, sağlıklı bireyleri buralardan uzaklaştırmakta ve toplumsal paniği arttırmaya devam ettirmektedir. Yaşlılık kuramları, yaşlılık aktiviteleri, bakım hizmetleri, yaşlılar için sosyal yaşam aktiviteleri, toplumsal yaşamdaki statüleri gibi konuların tekrar tartışılması pandemi sürecinin gösterdikleriyle yeniden ele alınması gereken bir durum halini almıştır. Yaşlılar ile iletişim konusunda yaşanan aksaklıklar, onların yasaklar ve önlemler gibi konulardan haberdar olmamalarına, durumun ciddiyetinin farkına varamamalarına neden olurken, toplumsal anlamda da tepkilerin odağına yerleşmelerine sebebiyet vermiştir.

Covid-19 ile tartışılan başka bir durum ise ekonomik ve sosyal eşitsizliklerin dezavantajlı grupları daha derinlemesine etkileyip etkilemediğidir. Sağlık hizmetlerine ulaşmaya daha fazla ihtiyaç duyan yaşlılara bakıldığında ise dezavantajlılıklarını daha derinleştirici durumlar bulunmaktadır. Yaşlı olup ekonomik yetersizlik durumun olması, engelli olmak, kadın olmak, mülteci olmak, kronik hastalığı olmak, yoksul olmak, çalışmak zorunda kalmak… şeklinde yaşlılığa dair farklı gruplar oluşmaktadır. Bu gruplar, yaşamını aktif şekilde devam ettiren yaşlılar ile kıyaslandığında bir ‘’önem’ ’derecesi meydana gelmektedir. Özellikle de ekonomik anlamda yetersizlik, gerekli görülen sağlık koşullarına dahi erişememe, beslenme açısından zayıflık, temizlik ve hijyen konusundaki yetersizlik, barınmada yaşanılan problemler Covid-19 açısından farklı uygulamalar yapılmasını gerekli kılmaktadır.

İletişim kanallarına sınırlı olarak ulaşan hatta fiziksel anlamda engeli(örneğin; işitme-görme bozuklukları) olan yaşlıların, bu kanallardan yararlanmaya çalışsalar dahi bu kanalların yeterlilik sağlayamayacağı olasılığı göz önünde bulundurulmalıdır. Yapılan çalışmalar bu gruplar için daha fazla önem kazanmaktadır. Medya içeriklerinde sürekli verilen “yaşlılar” başlığı altındaki

haberlerin olumlu ya da olumsuz olmasından ziyade, bir grubu öne çıkarıcı etiketlemelerin de sınırlandırılması gerekmektedir. Giderek yaşlanan dünyamızda yaşlılara yönelik sosyal politika uygulamaları pandemi gibi süreçler düşünülerek yeniden ele alınmalı ve yeni politikalar geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

Akçay, C. 2011. Yaşlılık: Kavramlar, Kuramlar ve Yaşlılığa Hazırlık, İstanbul: Kriter Yayınevi.

Akın, G. 2007. Her Yönüyle Yaşılık. Ankara: Palme Yayıncılık,

Aközer, M., Nurhat, C. ve Say, Ş.2011. ‘’Türkiye’de Yaşlılık Dönemine İlişkin Beklentiler Araştırması’’. Aile Ve Toplum Dergisi, 27 (27): 103-128.

Altın, Z. 2020. Covid-19 Pandemisinde Yaşlılar, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İç Hastalıkları Kliniği Anabilim Dalı, Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi, 30(Ek Sayı): 49-57.

Arpacı, F. 2005. Farklı Boyutlarıyla Yaşlılık, Türkiye İşçi Emeklileri Derneği Eğitim Ve Kültür Yayınları, Ankara**:**

Arslan, A. 2006. Medyanın Birey, Toplum Ve Kültür Üzerine Etkileri, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 1(1): 2-12.

Arun, Ö. 2008. Yaşlı Bireyin Türkiye Serüveni: Kaliteli Yaşlanma İmkânı Üzerine Senaryolar, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,7(2): 313-330.

Aslan, R. 2020. Tarihten Günümüze Epidemiler, Pandemiler ve Covid-19, Göller Bölgesi Aylık Ekonomi ve Kültür Dergisi Ayrıntı,8(85): 1-7.

Bayad, A. 2016. Erving Goffman’ın Benlik Kavramı ve İnsan Doğası Varsayımı, Psikoloji Çalışmaları Dergisi,36(1): 65-80.

Beğer, T.,Yavuzer, H. 2012. Yaşlılık ve Yaşlılık Episdemolojisi, Klinik Gelişim. (25):1-3.

Bektaş, Oya E. 2017. Postmodern Dünyada Yaşlı Olmak, Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi, 10(2): 9-18.

Beyaz Özbey, İ. 2019. Elderly in The Context Of Gerontosocıology: A Theoretical And Practical View./ Gerontososyoloji Bağlamında Yaşlılık: Kuramsal Ve Uygulamalı Bir Bakış. Current Debates in Social Sciences Vol.30. Ed. Şenel Gerçek vd.. London: I JOPEC Publication,.

Çavuş, Fatma Ö. 2013. Yaşlılara Yönelik Evde Bakım Hizmetlerinin Değerlendirilmesi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi,

Çayır, K. 2012. ‘’Yaşçılık/yaşa Dayalı Ayrımcılık. Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar’’. (Der.) Kenan Çayır - Müge Ayan Ceyhan. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 393, (1): 163-174.

Çiğdem, Y., Konak, A. 2005. Yaşlılık Olgusu: Sivas Huzurevi Örneği, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,29(1): 23-63.

Demir, Merve S. 2016.Yaşlanma Sürecinde Karşılaşılan Sorunların Yaşam Kalitesine Olan Etkileri: Elazığ Örneği, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi,

Doğramacı, M. 2019. Yaşlılık Ve Yaşlıya Bakım Hizmetlerinin Kurumsal Örgütlenmesi (Kütahya Örneği). Kütahya: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi,

Efe, Â.,Aydemir, M. 2015 .Yaşlı Kadın Olmak: Psiko-Sosyolojik Kuramlar Çerçevesinde Yaşlılık Ve Kadın-Isparta Huzurevi Örneği, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,1(34): 193-223.

Emmons, Robert A.- Paloutzain, Raymond F. 2001 ‘’Din Psikolojisi’. Çev. Ali Ayten Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (21):105-124.

Fettahoğlu, R. 2019. Bireylerin Yaşlılık Ve Ölüm Algısının Sağlık Hizmeti Kullanımına Etkisi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Giddens, A. 2012. Sosyoloji. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/yasli-kadin-kendisini-almayan-halk-otobusunun-onune-atladi-5697828/, Erişim Tarihi:06.10.

https://korona.hasuder.org.tr/covid-19-pandemisi-ve-yaslilar/. Erişim Tarihi: 03.06.2020.

https://tr.sputniknews.com/koronavirus-salgini/202004121041806764-ailesine-kizan-86-yasindaki-kadin-hava-almaya-diye-cikip-usaktan-manisaya-yurudu/, Erişim Tarihi: 4.10.2020.

https://www.birgun.net/haber/ingiltere-de-solunum-cihazlari-yasama-ihtimali-dusuk-hastalardan-cikarilip-genclere-takilacak-294397. Erişim Tarihi: 05.06.2020.

https://www.haberler.com/koronavirusten-olen-90-yasindaki-kadindan-buyuk-13076904-haberi/. Erişim Tarihi: 03.06.2020.

https://www.haberturk.com/ingiltere-de-korkunc-iddia-huzurevi-sakinleri-olume-terk-ediliyor-haberler-2647801. Erişim Tarihi:05.06.2020.

https://www.hurriyet.com.tr/gundem/istanbulda-yaslilar-yasaga-uymadi-kimlikte-74-yasinda-cikti-o-kadar-buyuk-degilim-dedi-41475317. Erişim Tarihi: 05.10.2020.

https://www.icisleri.gov.tr/65-yas-ve-ustu-ile-kronik-rahatsizligi-olanlara-sokaga-cikma-yasagi-ek-genelgesi. Erişim Tarihi: 06.06.2020.

https://www.iha.com.tr/haber-ailesine-kizan-86-yasindaki-kadin-usaktan-manisaya-yurudu-838560/ . Erişim Tarihi: 18.10.2020.

https://www.milligazete.com.tr/haber/4104775/yasli-adamla-dalga-gecip-goruntulerini-sosyal-medyadan-paylastilar 24 Mar 2020. Erişim Tarihi: 05.10.2020.

https://www.milliyet.com.tr/sokaga-cikma-yasagina-uymayan-yaslilara-genclerden-buyuk-destek-molatik-14637/. Erişim Tarihi: 9.10.2020.

https://www.sabah.com.tr/gundem/2020/03/23/son-dakika-diyanet-isleri-baskani-erbas-duyurdu-yatsi-ezaninin-ardindan-tum-camilerimizden-dua-sesleri-yukselecek. 23.03.2020. Erişim Tarihi: 12.05.2020

https://www.setav.org/perspektif-koronavirus-salgininda-yaslilar-nasil-hedef-haline-geldi/. Erişim Tarihi: 03.06.2020.

https://www.sondakika.com/haber/haber-ispanyol-doktor-aglayarak-anlatti-solunum-13049035/ .Erişim Tarihi: 01.06.2020.

https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/sokaga-cikma-yasagini-dinlemedi-iki-yasli-boyle-yakalandi-5698328/ . Erişim Tarihi: 05.10.2020

https://www.trthaber.com/haber/gundem/virus-genclere-zarar-vermez-algisi-yanlis-514910.html. Erişim Tarihi: 10.10.2020.

https://www.haberturk.com/ingiltere-de-korkunc-iddia-huzurevi-sakinleri-olume-terk-ediliyor-haberler-264780 Erişim Tarihi: 19.04.2020.

İnci, Fadime H. 2006. Bakım Verme Yükü Ölçeği 'nin Türkçeye Uyarlanması, Geçerlilik Ve Güvenirliliği, Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Halk Sağlığı Hemşireliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Judge, L. 2009. The Rights of older people: International Law, Human Rights Mechanisms and the Case For New Normative Standards. Age Concern International Symposium on the Rights of Older People, London, January,

Kalınkara, V. 2004. Yaşlılık/Disiplinler Arası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler. Ankara: Odak İletişim,

Kulaksızoğlu, Işın Baral- Ayhan, Yavuz. Huzurevi ve Bakımevi Çalışanlarına Kurumda Kalan Kişiler İçin Covid-19 Salgınına Yönelik Öneriler. Türkiye Psikiyatri Derneği Yaşlılık Psikiyatrisi Bilimsel Çalışma Birimi.

https://www.psikiyatri.org.tr/uploadFiles/2832020155435-HuzureviCOVID.pdf Erişim Tarihi: 01.06.2020.

Kuroğlu, H., Salman, S. 2017. Medyada Yaşlılık Ve Türk Sinemasında Yaşlılık Temsili, Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi(AKAR), 2(3): 1-23.

Milli Eğitim Bakanlığı, Aile ve Tüketici Hizmetleri Yaşlılık Süreci, Ankara, 2011

Öksüzokyar, Muhammed Mustafa –Eryiğit, Saadet Çisen vd.. 2016. Biyolojik Yaşlanma Nedenleri ve Etkileri, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi. 4(1): 34-41.

Özdemir, Ö., Bilgili, N. 2014. Sağlık Hizmetlerinde Yaşlı Ayrımcılığı, Gülhane Tıp Dergisi, 56(2): 128-131.

Özsungur, F. 2018. Yaşlıların Teknoloji Kabul Ve Kullanım Davranışları Üzerindeki Etkilerinin Analizi: Adana İli Örneği. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Aile ve Tüketici Bilimleri, Doktora Tezi,

Tufan, İ. 2016. Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık ve Yaşlanma. Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.

Tunçay, Güzin Y. 2020. Toplumda Yaşa Bağlı Ayrımcılık, Avrasya Sağlık Bilimleri Dergisi, 3(1): 1-5. https://dergipark.org.tr/tr/pub/avrasyasbd/issue/52172/657727.

Yerli, G. (2017). Yaşlılık Dönemi Özellikleri Ve Yaşlılara Yönelik Sosyal Hizmetler, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,10(52): 1279-1287.

https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/yasli-kadin-kendisini-almayan-halk-otobusunun-onune-atladi-5697828/ . Erişim Tarihi:06.10.

THE EFFECT OF PERSON-ORGANIZATION FIT ON ORGANIZATIONAL SILENCE AND TURNOVER INTENTION

BİREY-ÖRGÜT UYUMUNUN ÖRGÜTSEL SESSİZLİK VE İŞTEN AYRILMA NİYETİ ÜZERİNE ETKİSİ

Kemaleddin ERYEŞİL[1*]

[*1]Sirnak University,

Faculty of Economics and Administrative Sciences Department, Sirnak, Turkey.

ORCID ID: 0000-0002-4678-8249

*k.eryesil@sirnak.edu.tr

ÖZET

Günümüzde çalışanların örgütle uyumlu olmaları, iş ortamındaki motivasyonlarının artmasına ve sahip oldukları yetenekleri ve deneyimleri işlerinde kullanmalarını sağlamakta ve çalışanların korku, endişe gibi davranışlar göstermeden fikirlerini rahatlıkla beyan etmelerine ve sessiz kalmamalarına yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda çalışmamızın amacı, çalışanların birey-örgüt uyumu, işten ayrılma niyeti ve örgütsel sessizlik düzeyleri arasındaki ilişkileri belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda Konya ilinde bir üretim işletmesinde görev yapan 290 işgörenden kolayda örneklem aracılığıyla anket yöntemiyle veriler elde edilmiştir. Araştırma kapsamında çalışanların birey örgüt uyumunu ölçmek amacıyla Netemeyer vd. (1997) tarafından geliştirilen ve Turunç ve Çelik (2012) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Birey-Örgüt Uyumu Ölçeği", işten ayrılma niyetini ölçmek amacıyla Rosin ve Korabik (1995) tarafından geliştirilen ve Tanrıöver (2005) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği" ve örgütsel sessizliklerinin ölçmek amacıyla Dyne vd. (2003) tarafından geliştirilen ve Erdoğan (2011) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Örgütsel Sessizlik Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırma değişkenlerine güvenirlilik analizi yapılmış, ardından aralarındaki ilişkiyi incelemek için korelasyon ve çoklu regresyon analizleri yapılarak araştırmanın hipotezleri test edilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre birey örgüt uyumunun örgütsel sessizlik ve işten ayrılma niyeti üzerinde istatistiksel bakımdan anlamlı negatif etkisi bulunmaktadır. Ayrıca, örgütsel sessizliğin işten ayrılma niyeti üzerinde istatistiksel bakımdan anlamlı pozitif etkisi bulunmaktadır.

Keywords: Birey-Örgüt Uyumu, Örgütsel Sessizlik, İşten Ayrılma Niyeti.

ABSTRACT

Today, employees' compliance with the organization increases their motivation in the work environment and enables them to use their skills and experiences in their work, and helps employees to express their opinions easily and not remain silent without showing fear and anxiety. In this context, the purpose of our study is to determine the relationships between employees' person-organization fit, intention to leave and organizational silence. In line with this purpose, data

were obtained from 290 employees working in a production enterprise in Konya province by the survey method through convenience sampling. Within the scope of the research, the "Person-Organization Fit Scale", which was developed by Netemeyer et al. (1997) and adapted into Turkish by Turunç and Çelik (2012); the “Intention to Leave Scale”, which was developed by Rosin and Korabik (1995) and adapted into Turkish by Tanrıöver (2005); and the "Organizational Silence Scale" developed by Dyne et al. (2003) in order to measure their organizational silence, and adapted into Turkish by Erdogan (2011), were used. Reliability analysis was performed on the research variables, and then the hypotheses of the research were tested by performing correlation and multiple regression analyzes to examine the relationship between them. According to the results of the study, person-organizational fit has a statistically significant negative effect on organizational silence and intention to leave. In addition, organizational silence has a statistically significant positive effect on the intention to leave.
Keywords: Person-Organization Fit, Organizational Silence, Intention to Leave.

GİRİŞ

Günümüzde işletmelerin bilgi ve beceri düzeylerini, yeteneklerini arttırması; işletmelerin küresel ve teknolojik değişimlere uyum sağlamalarına, örgütsel gelişimini arttırmalarına ve iş faaliyetlerini iyileştirmelerine yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda çalışanların örgütün amaçlarını gerçekleştirmek için sahip oldukları bilgi, yetenek ve tecrübelerini yöneticileriyle ve çalışma arkadaşlarıyla paylaşmaları gerekmektedir. Ancak çalışanların değerleri örgütün değerleriyle uyuştuğunda bu paylaşımı en iyi şekilde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla birey örgüt uyumunun yüksek olması çalışanların kendilerini iyi ifade etmelerine ve işlerinden haz almalarına yardımcı olacaktır. İşyerinde çalışanın fikirlerinin önemsenmesi, kararlara katılması çalışanların örgütle ilgili eksiklikleri ve hataları zamanında tespit edebilmesini sağlayacaktır. Bu bağlamda kendini örgütle uyumlu gören ve değerli gören çalışanlar örgütte sessiz kalmayacaklar ve işten ayrılma niyeti göstermeyeceklerdir.

Bu çalışma, özel sektör çalışanlarının birey-örgüt uyumunun örgütsel sessizlik ve işten ayrılma niyeti üzerine etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda, Konya ilinde üretim sektöründe çalışan 290 kişiden elde edilen veriler istatistiksel teknikler ile analiz edilecek her üç kavram arasındaki ilişkiler ortaya konulmaya çalışılacaktır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Örgütsel anlamda işle ilgili tutum ve davranışlarını etkileyen bir süreç olarak ifade edilen birey-örgüt uyumu, çalışanın değer, inanç, norm ve beklentilerinin, örgütle olan uyumunu açıklamaktadır (Polatçı ve Cindiloğlu, 2013: 300). Bu sebeple örgütleriyle iyi bir uyuma sahip çalışanlar daha fazla çaba göstermekte, sorumluluk almada öncü olmakta, iş arkadaşlarına yardımcı olmakta ve onları desteklemektedirler (Çalışkan ve Pekkan, 2019: 471). Uyum, bir bütünün parçaları arasında bulunan ahenk ve toplumsal çevreye veya bir duruma uyma, uyum

sağlama, intibak olarak tanımlanmaktadır (tdk.gov.tr). Genel olarak uyum, insanın iç dünyası ve dış çevresiyle huzurunu bozmayacak şekilde değişen durumlara adapte olabilme yeteneğidir (Özbek, 2011: 234; Özçelik, 2011: 38). Literatürde birçok araştırmacı, birey-örgüt uyumu kavramını Schneider (1987) tarafından ifade edilen Çekim-Seçim-Yıpranma (Attraction-Selection-Attrition/ASA) Modeline dayandırmaktadır (Behram ve Dinç, 2014: 116). Bu modele göre çekicilik, çalışanın bir örgütü ne kadar çekici bulduğu; seçim, çalışanın değerleri ile uyumlu olduğu örgütleri seçmesini ve yıpranma ise; kişinin değerlerine uyum sağlayamayacağı bir örgütte çalışıyor olması ve sonucunda işten ayrılması sürecini ifade etmektedir (Aksay ve Yasım, 2016: 1603). Genel olarak, çalışanın örgütle olan uyumu, çalışanların işinde kendini yeterli hissetmelerine, iş ortamında yöneticilere güven duymalarına, düşüncelerini ve tavsiyelerini açıkça söyleyebilmelerine imkân vermektedir. Bu bağlamda çalışanların kararlara katılması, düşüncelerini ifade etmesi, örgütsel bağlılıklarını arttırmakta ve işten ayrılma eğilimini azaltmaktadır (Vilela vd., 2008). Çünkü araştırmacılar bir sessizlik ikliminin örgütsel amaçların gerçekleştirmesine engel olabileceğini açıklamaktadırlar (Bagheri vd., 2012: 49). Bu bağlamda, örgütsel amaçların gerçekleştirilmesi için çalışanların yaratıcı düşünceleri, işle ilgili fikirlerini ve eleştirilerini paylaşmaları gerektmektedir. Ayrıca uyum teorisine göre, çalışanların örgütle iyi uyuma sahip olması olumlu sonuçlara; kötü uyuma sahip olmaları olumsuz çalışma sonuçlarına yol açmaktadır. Buna bağlı olarak iyi uyumun artan iş tatmini, performans, örgütsel vatandaşlık, örgütsel ve mesleki bağlılık ile ilişkili olduğunu yapılan çalışmalarla kanıtlanmaktadır (Astakhova, 2016: 956).

Sessizlik, çalışanların sahip oldukları bilgi, birikim, deneyim, uzmanlık, fikir, duygu ve düşüncelerini içinde barındırıp kimseyle paylaşmaması olarak ifade edilmektedir (Eryeşil ve Öztürk, 2018: 1117). Sessizlik sadece konuşmamak değildir, aynı zamanda, yazmamak, sunmamak, belirtmemek, duymamak, görmezden gelmek ve dikkate almamak şeklinde ifade edilebilir (Nikmaram vd., 2012: 1272; Tayfun ve Çatır, 2013: 116). Örgütsel davranış yazınında ise sessizlik, aktif, bilinçli, kasıtlı ve amaçlı bir davranış olarak incelenmekte ve çalışanların örgüt içindeki sorunlarla ilgili görüş, fikir ve düşüncelerini kasıtlı olarak esirgemesi durumu örgütsel sessizlik olarak tanımlanmaktadır (Morrison ve Milliken, 2000). Sessizlik ve sesi birbirinden ayıran temel özellik konuşmanın varlığı veya yokluğu değil, çalışanların işle ilgili gelişmelere ilişkin açık fikir belirtme, bilgi ve görüş paylaşma durumlarına karşı durma motivasyonlarını oluşturmaktadır (Dyne vd., 2003: 1360). Çalışan sessizliği, tatmin olmayan ve iyi muamele görmeyen işgörenlerin ihmal edilen bir tepkisi olarak ortaya çıkmaktadır (Çakıcı, 2007: 149). Çalışan sessizliği, yönetici, çalışma arkadaşları, örgütsel sorumluluk ve görevlere yönelik davranışsal, bilişsel ve/veya duygusal değerlendirmeleri saklı tutma, paylaşmama, esirgeme şeklinde ifade edilmektedir (Pinder ve Harlos, 2001: 334). Örgütsel sessizlik, bir kuruluşun karşılaştığı önemli sorunlara karşılık bir şey söylememe veya yapmama şeklinde açıklanabilir (Henriksen ve Dayton, 2006: 1539). Örgütsel sessizlik Vroom Bekleyiş ve Ajzen'in Planlı Davranış teorisiyle açıklanabilmektedir. Buna göre çalışanlar, söyleyeceklerinin olumlu sonuçlar

yaratmayacağını düşündüklerinde konuşmayı tercih etmeyerek susabilmektedirler (Çakıcı, 2007: 152). Genel olarak örgütsel sessizliğin kökenlerini yöneticilerinin olumsuz tepki verebileceği korkusuyla ve genellikle yöneticiler tarafından belirlenen birtakım inançların dışına çıkılamaması, örgüt yöneticilerine güvenmeme düşünceleri oluşturmaktadır (Morrison ve Milliken, 2000: 708). Dolayısıyla bazı durumlarda yöneticilerin olumsuz tepki verebilecekleri düşüncesiyle çalışanların işleriyle ilgili yaratıcı düşünceleri gizli tutmalarına, kimseyle paylaşmamalarına ve sessiz kalmalarına neden olmaktadır. Bu bağlamda, örgüt içerisinde çalışanların sessiz kalmaları ve bildiklerini kimseyle paylaşmamaları motivasyonlarını düşürmekte ve iş tatminlerinin azalmasına neden olmaktadır. Ancak çalışanın motivasyonlarının artması, iş değiştirme, işten ayrılma gibi düşüncelerinin oluşmasını engellemektedir. Çalışanların işlerinden tatmin olmamaları durumunda göstermiş oldukları yıkıcı ve aktif eylemler olarak tanımlanan (Çarıkçı ve Çelikkol, 2009: 160) işten ayrılma niyeti kavramının da çalışanların örgüt uyumu, örgütsel bağlılık, iş tatmini, örgütsel özdeşleşme ile ilişkili bir kavram olduğu ifade edilebilmektedir.

İşten ayrılma niyeti, örgütsel araştırmacılar için önemli bir kriter değişkeni olmaya devam etmekte ve birçok kuruluş için önemli bir sorun olarak kabul edilmektedir (Abid vd., 2015; Jang & Kandampully, 2018; Zafar vd., 2021). Literatürde işten ayrılma niyeti ile ilgili farklı araştırmacılar tarafından farklı şekilde tanımlar bulunmaktadır (Hemdi ve Rahim, 2011: 78). İşten ayrılma niyetini Price (1989), "mevcut çalışanların kuruluştan ayrılması"; Tett ve Meyer (1993), "organizasyondan ayrılma konusunda bilinçli ve kasıtlı bir istek"; Vandenberg ve Nelson (1999), "bireyin yakın gelecekte bir noktada kalıcı olarak kurumdan ayrılma olasılığı"; Zhao vd. (2007), "bir çalışanın gelecekte belirli bir dönemde kurumundan ayrılma eğilimi"; Lacity vd. (2008), "bir çalışanın organizasyondan hangi ölçüde ayrılmayı planladığı"; Takase (2010), "çalışanların mevcut işyerini gönüllü olarak terk etme isteği veya girişimi"; Saeed vd., (2014) "kurumları terk etmeleri için bir plan; örgütün dışında iş aramak için planlı bir girişim"; Matz vd. (2014), "aynı zamanda bir organizasyondan ayrılma konusunda bilinçli, kasıtlı isteklilik ve kararlılık" olarak tanımlamaktadır.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde, birey örgüt uyumunun işten ayrılma niyetini (Cable ve Judge, 1996; Lauver ve Kristof-Brown, 2001; Verquer vd., 2003; Hoffman ve Woehr, 2006; Ambrose vd., 2008; Behram ve Dinç, 2014; Nuansa vd., 2018) ve örgütsel sessizliği negatif etkilediği (Köksal vd., 2018) sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca, örgütsel sessizliğin işten ayrılma niyeti üzerinde pozitif etkisi bulunmaktadır (Elçi vd., 2014; Habip vd., 2020).

Bu kapsamda Konya'da faaliyet gösteren bir üretim işletmesinde çalışanlar üzerinde ifade edilen değişkenler arasındaki ilişkileri tespit edebilmek amacıyla alan araştırması yapılmıştır. Yukarıdaki değerlendirme çerçevesinde araştırmanın sorunsalı "birey-örgüt uyumunun işten ayrılma niyeti ve örgütsel sessizlik üzerinde etkisi var mıdır? şeklinde tasarlanmıştır. Bu çerçevede çalışmanın amacı üretim sektöründe birey örgüt uyumunun işten ayrılma niyeti

üzerindeki etkisini sistematik bir şekilde çeşitli boyutlarıyla incelemektir. Bu doğrultuda araştırma hipotezleri aşağıda belirtilmiştir.

H_1: Birey örgüt uyumunun işten ayrılma niyeti üzerinde negatif yönlü ve istatistiksel bakımdan anlamlı bir etkisi vardır.

H_2: Birey örgüt uyumunun örgütsel sessizlik üzerinde negatif yönlü ve istatistiksel bakımdan anlamlı bir etkisi vardır.

H_3: Örgütsel sessizliğin işten ayrılma niyeti üzerinde pozitif yönlü ve istatistiksel bakımdan anlamlı bir etkisi vardır.

YÖNTEM

Nicel araştırma yöntemi kapsamında yapılandırılmış anket formları kolayda örnekleme ile Konya ilinde faaliyet gösteren bir üretim işletmesinde uygulanmıştır. Çalışma ampirik bir araştırma niteliğindedir. Araştırmada veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmaktadır. Konya ilinde bir üretim işletmesinde görev yapan çalışanlar araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Araştırmada kolayda örneklem yoluyla 290 işgörenden geçerli geri dönüş elde edilmiştir. Uygulama aşamasında çalışanların birey örgüt uyumunu ölçmek amacıyla Netemeyer vd. (1997) tarafından geliştirilen ve Turunç ve Çelik (2012) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Birey-Örgüt Uyumu Ölçeği" kullanılmıştır. İşten ayrılma niyetini ölçmek amacıyla Rosin ve Korabik (1995) tarafından geliştirilen Tanrıöver (2005) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği" kullanılmıştır. Dyne vd. (2003) tarafından geliştirilen ve Erdoğan (2011) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Örgütsel Sessizlik Ölçeği" kullanılmıştır. Tüm ölçeklerdeki ifadeler 5'li Likert tipi ölçek yardımıyla derecelendirilmiştir. Çalışmada veriler likert ölçeği dikkate alınarak hazırlanan standart bir anket formu aracılığıyla katılımcılarla yüz yüze yapılan görüşmelerle toplanmıştır. Ölçeklerdeki maddeler '1'='kesinlikle katılmıyorum' ve '5'='kesinlikle katılıyorum' şeklinde sıralanmıştır.

Tablo 1. *Değişkenlere Ait Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri*

Değişkenler	**Ort**	**SS**	**1**	**2**	**3**
1. Birey Örgüt Uyumu	3.81	0.59	(.845)		
2. Örgütsel Sessizlik	2.22	0.72	-.422**	(.915)	
3. İşten Ayrılma Niyeti	2.12	0.94	-.274**	.600**	(.853)
n: 290 güvenilirlik değerleri parantez içerisinde verilmiştir. **p<.01. *p <.05					

Araştırmada kullanılan ölçeklerin açıklayıcı faktör analizi sonuçları dikkate alındığında ölçeklerin yapı geçerliliklerinin literatürde ileri sürülen yapı ile uyumlu olduğu ve ölçeklerin yüksek düzeyde güvenilir olduğu tespit edilmiştir. Araştırma değişkenlerine ait pearson korelasyon analizi sonuçları incelendiğinde, birey-örgüt uyumu ile örgütsel sessizlik arasında orta düzeyde negatif yönlü ilişki (r=-,422, p <0,001); işten ayrılma niyeti ile negatif yönlü (r=-,274, p <0,001), örgütsel sessizlik ile işten ayrılma niyeti arasında pozitif yönlü ilişki (r=,600, p <0,001) bulunmaktadır.

Araştırma hipotezlerinin test edilmesi ve değişkenler arasında ileri sürülen ilişkilerin tespit edilmesi amacıyla regresyon analizinde enter yöntemi kullanılmış ve analiz sonuçları Tablo 2'de belirtilmiştir.

***Tablo 2**. Değişkenlere Ait Regresyon Analizi Sonuçları*

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişkenler					
	Örgütsel Sessizlik			**İşten Ayrılma Niyeti**		
	β	t	p	β	t	p
Birey-Örgüt Uyumu	-,512	-7,001	,000	-,435	-4,275	,000
Anova	F: 49,011 Sig.α: ,000			F: 18,278 Sig.α: ,000		
Adjusted R^2**(%)**	17,5			7,1		

Tablo 2'de yer alan çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre regresyon modeli istatistiksel bakımdan anlamlıdır (p<0,01). Açıklayıcı değişken olan birey-örgüt uyumunun bağımlı değişken olan örgütsel sessizlik varyansının %17,5'ini açıkladığı görülmektedir (R^2=0,175; F= 49,011). Birey-örgüt uyumunun örgütsel sessizlik üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı negatif etkisi bulunmaktadır (β=-0,512; p<0,001). Açıklayıcı değişken olan birey-örgüt uyumunun bağımlı değişken olan işten ayrılma niyeti varyansının %7,1'ini açıkladığı tespit edilmiştir (R^2=0,071; F= 18,278). Birey-örgüt uyumunun işten ayrılma niyeti üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı negatif etkisi bulunmaktadır (β=-0,435; p<0,001). Bu sonuçlara göre H_1 ve H_2 hipotezleri kabul edilmiştir.

***Tablo 3**. Değişkenlere Ait Regresyon Analizi Sonuçları*

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişkenler		
	İşten Ayrılma Niyeti		
	β	t	p
Örgütsel Sessizlik	,600	11,281	,000
Anova	F: 127,265 Sig.α: ,000		
Adjusted R^2**(%)**	35,7		

Tablo 3'de yer alan çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre regresyon modeli istatistiksel bakımdan anlamlıdır ($p<0,01$). Açıklayıcı değişken olan örgütsel sessizliğin bağımlı değişken olan işten ayrılma niyeti varyansının %35,7'sini açıkladığı görülmektedir ($R^2=0,357$; $F= 127,265$). Örgütsel sessizliğin işten ayrılma niyeti üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı pozitif etkisi bulunmaktadır ($\beta= 600$; $p<0,001$). Buna göre H_3 hipotezi kabul edilmiştir.

SONUÇ

Araştırmamızda, birey-örgüt uyumunun örgütsel sessizlik ve işten ayrılma niyeti üzerine etkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırma kapsamında geliştirilen hipotezler doğrulanarak, birey-örgüt uyumunun örgütsel sessizlik (Köksal vd., 2018) ve işten ayrılma niyeti üzerinde negatif yönlü ve anlamlı (Cable ve Judge, 1996; Lauver ve Kristof-Brown, 2001; Verquer vd., 2003; Hoffman ve Woehr, 2006; Ambrose vd., 2008; Behram ve Dinç, 2014; Nuansa vd., 2018); örgütsel sessizliğin işten ayrılma niyeti üzerinde istatistiksel bakımdan anlamlı ve pozitif bir etkisi bulunmaktadır (Elçi vd., 2014; Habip vd., 2020). Bu doğrultuda çalışmanın bulguları mevcut literatürle benzerlik göstermektedir.

Çalışanların örgüt ile uyum sağlamaları amacıyla yöneticilerin empati seviyelerini arttırmaları, çalışanların çabalarını takdir etmeleri ve onları ödüllendirmelidirler. Bu sayede çalışanlar örgüt içerisinde sessiz kalmayarak fikilerini ve düşüncelerini rahatça ifade edebileceklerdir. Böylece yaptıklarının katkı sağladığını hisseden çalışanlar işten ayılma niyetine girmeyecektir.

Örgütsel davranış yazınınında birey-örgüt uyumunun örgütsel sessizlik ve işten ayrılma niyeti kavramları ile bahsedilen konulara ilişkin analizler ayrı ayrı çalışmalarda sıklıkla yer alırken brey-örgüt uyumunun diğer iki değişken üzerindeki etkisini ele alan çalışmalara rastlanılmamıştır. Bundan dolayı araştırma sonuçlarının özellikle bu üç değişkeni birlikte incelenmesi bakımından örgütsel davranış yazınına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ancak, elde edilen bu bulguların genelleştirilebilirliğini incelemek için başka bağlamlarda ileride yapılacak çalışmalara ve farklı veri kaynaklarının kullanımına ihtiyaç söz konusudur. Ayrıca, bu araştırmanın örneklemi üretim işletmesi çalışanlarından oluştuğu için araştırma sonuçlarının genelleştirilme gücü zayıf kalmaktadır. İleride yapılacak çalışmalar için araştırma daha büyük örneklemle yeniden çalışılabilir. Ayrıca araştırmanın sadece belirli bir zaman dilimine ait veriler üzerinden değerlendirildiği dikkate alınması gerekmektedir. Literatürde yapılan çalışmalar doğrultusunda çalışmada bahsi geçen değişkenler arasındaki ilişkide örgütsel bağlılık, iş tatmini, örgütsel özdeşleşme, iş performansı, duygusal zekâ, örgütsel bağlılık, iş stresi, duygusal emek vb. değişkenlerin de rol oynadığı ve bu değişkenlerin de dikkate alınması önerilmektedir.

REFERENCES

Abid G, Zahra I & Ahmed A 2015. Mediated mechanism of thriving at work between perceived organization support, innovative work behavior and turnover intention. Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences, 9(3), 982–998.

Aksay K, Yasım Y K 2016. Kişi-örgüt uyumunun örgütsel sinizm üzerindeki etkisi: Kamu çalışanları örneği. Journal of International Social Research, 9(43), 1602-1611.

Ambrose M L, Arnaud A ve Schminke M 2008. Individual moral development and ethical climate: The influence of person–organization fit on job attitudes. Journal of business ethics, 77(3), 323-333.

Astakhova M N 2016. Explaining the effects of perceived person-supervisor fit and person-organization fit on organizational commitment in the us and japan. Journal of business research, 69(2), 956-963.

Bagheri G, Zarei R, Aeen M N 2012. Organizational silence, ideal type of management, 1(1), 47-58.

Behram N K ve Dinç E 2014. Algılanan kişi-örgüt uyumunun kişilerarası çatışma ve işten ayrılma niyeti üzerine etkisi. Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7(2), 115-124.

Cable D M ve Judge T A 1996. Person–organization fit, job choice decisions, and organizational entry. Organizational behavior human decision processes, 67(3), 294-311.

Çakıcı A 2007. Örgütlerde sessizlik: Sessizliğin teorik temelleri ve dinamikleri. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16(1), 145-162.

Çaliskan A ve Pekkan N U 2019. Sağlık sektörü çalışanlarında tükenmişlik duygusunun işten ayrılma niyetine etkisi: Kişi-örgüt uyumunun aracılık rolü. Business Economics Research Journal, 10(2), 469-482.

Çarıkçı İ H ve Çelikkol Ö 2009. İş–aile çatışmasının örgütsel bağlılık ve İşten ayrılma niyetine etkisi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(9), 153-170.

Ceylan C, Bayram N 2006. "Mesleki bağlılığın örgütsel bağlılık ve örgütten ayrılma niyeti üzerine etkilerinin düzenleyici değişkenli çoklu regresyon ile analizi". Uludağ Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 20(1), 105-120.

Dyne L V, Ang S ve Botero I C 2003. Conceptualizing employee silence and employee voice as multidimensional constructs. Journal of Management Studies, 40(6), 1359-1392.

Elçi M, Karabay M E, Alpkan L ve Şener İ 2014. The mediating role of mobbing on the relationship between organizational silence and turnover intention. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 150, 1298-1309.

Erdoğan E 2011. Etkili liderlik, örgütsel sessizlik ve performans ilişkisi. (Yüksek Lisans), Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Gebze.

Eryeşil K ve Öztürk M 2018. Örgütsel sessizlik, mobbing ve tükenmişlik ilişkisi. International Science and Academic Congress'18, 8-9 Aralık 2018, Konya-Türkiye, 4, 1117-1124.

Habip E, Tanyıldızı H ve Kazan H 2020. Örgütsel sessizlik ve çalışan dayanıklılığın işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde örgütsel desteğin moderatör rolü. Ahi Evran Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , 4 (2) , 188-205.

Hemdi M A & Rahim A R A 2011. The effect of psychological contract and affective commitment on turnover intentions of hotel managers. International Journal of Business and Social Science, 2(23), 76-88.

Henriksen K ve Dayton E 2006. Organizational silence and hidden threats to patient safety. Health services research, 41(4p2), 1539-1554.

Hoffman B J ve Woehr D J 2006. A quantitative review of the relationship between person organization fit and behavioral outcomes. Journal of vocational behavior, 68(3), 389-399.

Jang J & Kandampully J 2018. Reducing employee turnover intention through servant leadership in the restaurant context: A mediation study of affective organizational commitment. International Journal of Hospitality & Tourism Administration, 19(2), 125–141. https://doi.org/10.1080/15256480.2017.1305310

Köksal K, Kara A U ve Meydan C H 2018. Etik ilkeler bağlamında kişi örgüt uyumunun örgütsel ortamda sessizlik davranışına etkisi. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11(2), 1-9.

Lacity M C, Iyer V V ve Rudramuniyaiah P S 2008. Turnover intentions of indian is professionals. Information Systems Frontiers, 10(2), 225-241. http://dx.doi.org/10.1007/s10796-007-9062-3.

Lauver K J ve Kristof-Brown A 2001. Distinguishing between employees' perceptions of person–job and person–organization fit. Journal of vocational behavior, 59(3), 454-470.

Matz A K, Y Woo ve Kim B 2014. A meta-analysis of the correlates of turnover intent in criminal justice organizations: does agency type matter?, Journal of Criminal Justice, 42(3), 233-243. http://dx.doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2014.02.004.

Morrison E W ve Milliken F J 2000. Organizational silence: A barrier to change and development in a pluralistic world. Academy of Management review, 25(4), 706-725.

Netemeyer R G, Boles J S, McKee D O ve McMurrian R 1997. An investigation into the antecedents of organizational citizenship behaviors in a personal selling context. the Journal of Marketing, 85-98.

Nikmaram S, Yamchi H G, Shojaii S, Zahrani M A ve Alvani S M 2012. Study on relationship between organizational silence and commitment in iran. World Applied Sciences Journal, 17(10), 1271-1277.

Nuansa R, Thatok A ve Siti N 2018. The role of organizational commitment mediation on the effect personorganization fit and job satisfaction to turnover intention. RJOAS, 2(74), 33-40.

Özbek M F 2011. Örgüt içerisindeki güven ve işe yabancılaşma ilişkisinde örgüte uyum sağlamanın aracı rolü. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(1), 231-248.

Schneider B 1987. The people make the place. Personnel Psychology, 40(3), 437-453.

Özçelik K 2011. Kişi örgüt uyumu ve etik iklimin hastaneye bağlılığa etkisi: Hemşireler üzerinde bir araştırma. (Yüksek Lisans Yüksek Lisans), Beykent Üniversitesi Ankara.

Pinder C C ve Harlos K P 2001. Employee silence: Quiescence and acquiescence as responses to perceived injustice. In Research in personnel and human resources management (pp. 331-369): Emerald Group Publishing Limited.

Polatçı S ve Cindiloğlu M 2013. Kişi-örgüt uyumunun örgütsel vatandaşlık davranışına etkisi: Duygusal bağlılığın aracılık rolü. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 18, 300-318.

Rosin H ve Korabik K 1995. Organizational experiences and propensity to leave: A multivariate investigation of men and women managers. Journal of vocational behavior, 46(1), 1-16.

Saeed I, Waseem M, Sikander S ve Rizwan M 2014. The relationship of turnover intention with job satisfaction, job performance, leader member exchange, emotional intelligence and organizational commitment. International Journal of Learning and Development, 4(2), 242–256. https://doi.org/10.5296/ijld.v4i2.6100

Takase M 2010. A concept analysis of turnover intention: implications for nursing management, Collegian, 17, 3-12.

Tanrıöver Ü 2005. The effects of learning organization climate and self-directed learning on job satisfaction, affective commitment and intention to turnover. (Yüksek Lisans), Marmara Üniversitesi İstanbul.

Tayfun A ve Çatır O 2013. Örgütsel sessizlik ve çalışanların performansları arasındaki ilişki üzerine bir araştırma. İşletme Araştırmaları Dergisi, 5(3), 114-134.

TDK 2021. Türk dil kurumu sözlükleri (Erişim: 20/03/ 2021), https://sozluk.gov.tr/.

Tett R P & Meyer J P 1993. Job satisfaction, organizational commitment, turnover intention, and turnover: Path analyses based on meta-analytic findings. Personnel Psychology, 46(2), 259–293. https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.1993.tb00874.x

Turunç Ö ve Çelik M 2012. İş tatmini-kişi-örgüt uyumu ve amire güven-kişi-örgüt uyumu ilişkisinde dağıtım adaletinin düzenleyici rolü. İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 14(2), 57-78.

Vandenberg RJ & Nelson J B 1999. Disaggregating the motives underlying turnover intentions: when do intentions predict turnover behaviour?, Human Relations, 52, 1313-1336.

Verquer M L, Beehr T A ve Wagner S H 2003. A meta-analysis of relations between person-organization fit and work attitudes. Journal of vocational behavior, 63(3), 473-489.

Vilela B B, González J A V ve Ferrín P F 2008. Person–organization fit, ocb and performance appraisal: Evidence from matched supervisor–salesperson data set in a spanish context. Industrial marketing management, 37(8), 1005-1019.

Zafar R, Abid G, Rehmat M, Ali M, Hassan Q & Asif M F 2021. So hard to say goodbye: impact of punitive supervision on turnover intention. Total Quality Management & Business Excellence, 1-23.

Zhao H, Wayne S J, Glibkowski B C ve Bravo J 2007. The impact of psychological contract breach on work-related outcomes: a meta-analysis, Personnel Psychology, 60(3), 647-680. http://dx.doi.org/10.1111/j.1744-6570.2007.00087.x.

SOCIAL STIGMA OF HEALTHCARE WORKERS IN PANDEMIC OUTBREAKS

SALGINLARDA SAĞLIK ÇALIŞANLARINDA SOSYAL DAMGALANMA

Özüm Erkin Geyiktepe[1]

[1] Izmir Demokrasi University, Faculty of Health Sciences,
Nursing Deparment, İzmir, Turkey.

ORCID ID: 0000-0002-0977-2854

*ozum.erkin@gmail.com

ABSTRACT

Social stigma is a situation that occurs when certain groups are excluded from the society for various reasons. Social stigma, which is experienced during and after the epidemic and causes negative consequences, is an important risk factor for healthcare workers as well as for individuals who have had the disease. There is various evidence in the literature that healthcare workers are also faced with the risk of stigmatization during the epidemic process in which they work devotedly. Strategies to reduce negative feelings and thoughts that may be experienced due to social stigma in healthcare workers, who are the main actors in maintaining the service quality in the process of providing health services, are extremely important. In addition, it is predicted that attempts to increase the sense of self of healthcare workers and awareness of the society will be beneficial.

Keywords: social stigma, healthcare workers, pandemic outbreak

ÖZET

Sosyal damgalanma, çeşitli nedenlerle toplum içinde bazı grupların dışlanmasıyla ortaya çıkan bir durumdur. Salgın sürecinde ve sonrasında yaşanan ve olumsuz sonuçların ortaya çıkmasına neden olan sosyal damgalanma, hastalık geçiren bireyler için olduğu gibi sağlık çalışanları açısından da önemli bir risk faktörüdür. Sağlık çalışanlarının büyük bir özveriyle çalıştıkları salgın sürecinde damgalanma riskiyle de karşı karşıya kaldıkları yönünde literatürde çeşitli kanıtlar bulunmaktadır. Sağlık hizmetlerinin sunulması sürecinde hizmet kalitesinin sürdürülebilmesi noktasında ana aktör olan sağlık çalışanlarında sosyal damgalanma nedeniyle yaşanabilecek olumsuz duygu ve düşüncelerin azaltılması yönünde stratejiler son derece önem taşımaktadır. Ayrıca, sağlık çalışanlarının benlik duygusunun ve toplumun bilinç düzeyinin artırılmasına yönelik girişimlerin faydalı olacağı öngörülmektedir.

GİRİŞ

Damgalanma (stigmatizasyon) kavramı "sahip oldukları farklı bir özelliğe yönelik kişi ya da grubun haksız muamelesi" olarak tanımlanmaktadır (Goffman, 2009). Tıp tarihinde damgalamanın çok fazla yaşandığı bilinmektedir. Toplumlar, özellikle geniş çaplı etkisi olan salgın hastalıklarda ve ruhsal hastalıklarda damgalamaya daha fazla meyilli olmuşlardır. Ruhsal

hastalığı olan kişilerin Tanrı'nın gazabına uğradıkları, kötü ruhların tesiri altında kaldıkları, çevrelerine tehlikeli ve zararlı olacakları düşüncesinin yaygın olması literatürde verilen örnekler olmuştur (Özmen &Erdem, 2018). Eski Yunan'da aniden ortaya çıkan salgınlarda, 1300'lü yıllarda cüzzam ve veba; 1980'li yıllarda ise AIDS pandemisinde hastalığa yakalanan kişilerin suçu/ günahı nedeniyle ilahi bir cezaya çarptırılmaları ile bu hastalıklara yakalanıldığına inanılmıştır (Özdemir, 2010). Hastalıklar, bir rezillik işareti olarak görüldüğünden, damgalanan bu kişiler sağlıklı ve normal olanlardan ayrılarak; kınanmış ve itibarsızlaştırılmışlardır (Özmen &Erdem, 2018).

Sosyal damgalanma, çeşitli nedenlerle toplum içinde bazı grupların dışlanmasıdır. Bu durum dil, din, ırk, kısıtlılık gibi nedenlere bağlı olarak ortaya çıktığı gibi hastalıklar yoluyla da ortaya çıkabilmektedir (Eren Bana, 2020). Sosyal damgalanmanın ortaya çıkmasına ve damgalanan kişilerin ortaya koyduğu tepkilere neden olan çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bu faktörler; farklı inanç sistemleri, kültürler, alt kültürler, sosyal kapasite, kimlik ve aile yapısı olabilmektedir (Doğanavşargil-Baysal, 2013).

Sosyal damgalanma, damgalanmaya konu olan karakteristik unsuru temel alan bir gruplaşma oluşturmaktadır. Örneğin; hasta olanlar ve hasta olmayanlar şeklinde ortaya çıkan bu kesin ayırım, "biz" ve "onlar" anlayışını ortaya çıkarmaktadır. Biz duygusu güçlendikçe öteki ile ilgili güçsüzlük ve iktidarsızlık duygusu yaratılmaktadır (Tükel, 2020). Hastalığa bağlı damgalanmanın oluşturduğu olumsuz etki, artan bilgi ve tıbbi teknolojiyle bile kolayca kaldırılamamaktadır. Çoğunluk olarak "biz" ve azınlık olarak "onlar" algısı yaratan sosyal damgalama, topluma yönelik zarar verici davranışların ortaya çıkmasıyla sonuçlanmaktadır (Williams ve Gonzalez 2011). Sosyal damgalanma uzun vadede pek çok olumsuz sonucun ortaya çıkmasına da neden olmaktadır. Bazı durumlarda sosyal damgalanma korkusu ile tedavi talebinde bulunmamaya bile neden olabilmektedir (Brooks ve ark., 2020; Verma ve ark., 2004; Maunder ve ark., 2003; Williams ve Gonzalez 2011).

Geçmişten Günümüze Sağlık Çalışanlarında Sosyal Damgalanma

Damgalama, depresyon ve diğer ruhsal belirtiler gibi kişiye ve topluma zarar verme potansiyeli taşıyan, dış kaynaklı bir stresör olarak ele alınması gereken bir halk sağlığı sorunudur. (Tuncay vd., 2020). COVID-19 virüsü, virüsün doğrudan oluşturduğu bedensel sağlık problemleri ve salgın ile ilişkili anksiyete, panik ve endişe gibi ruh sağlığı sorunları olmak üzere iki farklı düzeyde sağlık sorunlarına neden olabilmektedir (World Health Organization, 2020). Salgınların psikososyal etkileri kapsamında; anksiyete, depresyon, travma sonrası stres bozukluğu gibi psikiyatrik hastalıkların belirtileri öncelikli olarak yer almaktadır. Her ne kadar fiziksel mesafe kuralı salgından korunmada en etkili yöntem olsa da bu yöntem sağlık çalışanları ve aileleri için olumsuz etkiler oluşturabilmektedir (Centers for Disease Control and Prevention, 2020). Bazı çalışmalarda sağlık çalışanlarının ve aile üyelerinin toplum tarafından potansiyel virüs taşıyıcısı olarak görülerek damgalandığı bildirilmiştir. Sosyal damgalanma, damgalanan kişilerin çalışma

arkadaşları ve komşuları gibi yakın çevresinde bulunan kişilerden uzaklaşmasına neden olmaktadır. Kişinin kendisini topluma ait hissetmemesine varan sonuçları olan sosyal damgalanma önemli bir durumdur (Çam ve Çuhadar, 2011).

Salgın hastalıklar tarih boyunca, hastalığa yakalananların, hastalanma olasılığı yüksek olanların, yöneticilerin ve sağlık çalışanlarının damgalanmasına yol açmıştır (Centers for Disease Control and Prevention, 2020). COVID-19 salgınının başladığı günlerde Asyalılara, özellikle Çinlilere yönelen ayrımcı ve damgalayıcı söylem ve davranışlar hastalığın dünya çapında yaygınlaşması ile sağlık çalışanlarını da damgalanma ile yüz yüze bırakmıştır (World Health Organization, 2020). COVID-19 pandemisi pek çok farklı coğrafya ve ülkeden kişileri etkilemiştir (World Health Organization, 2021). Geçmiş salgın hastalık deneyimleri, geçmişte ruhsal hastalık öyküsü olan kişilerin karantinanın bitiminden 4-6 ay sonraki dönemde görülen endişe ve öfkeli hissetme gibi ruhsal yakınmalara daha yatkın olduğunu göstermiştir (Brooks et al. 2020).

Karantina altına alınmış olan sağlık çalışanları karantina altına alınan genel toplumdaki bireylere göre daha fazla travma sonrası stres belirtileri yaşayabilmektedir (Brooks ve ark., 2020; Verma ve ark., 2004). Sağlık çalışanları aynı zamanda toplumun diğer bireylerine göre daha fazla damgalandıklarını hissetmekte ve karantina sonrasında daha fazla kaçıngan davranışlar sergilemektedir (Kaya, 2020). Öfke, kızgınlık, üzüntü, korku, engellenmiş hissetme, suçluluk hisleri çaresizlik ve yalıtılmış hissetme gibi ruhsal yakınmaları daha şiddetli ve sık olarak deneyimlemektedirler (Öncü ve ark., 2020). Ayrıca genel topluma göre mali kayıplarının daha fazla olabildiği geçmiş karantina deneyimlerinden öğrenilmiştir. SARS salgını döneminde sağlık çalışanlarının diğer kişilere göre daha fazla oranda infekte olmuş olabileceklerine dair endişe duydukları, buna bağlı olarak da diğerlerine bulaştırma endişesini daha güçlü bir biçimde taşıdıkları görülmüştür (Brooks et al. 2020). Bununla birlikte, şiddetli akut solunum sendromu (SARS) ve Orta Doğu solunum sendromu (MERS) sırasında hastalara bakım veren sağlık hizmeti sağlayıcıları, yüksek enfeksiyon riski, damgalanma ve belirsizlik riski ile ilgili olağanüstü stres altında kalmış, salgınlar sırasında ve sonrasında kapsamlı psikolojik destek yüksek önceliğe sahip olmuştur (Cheong, & Lee 2004; Çevik Aktura, & Özden 2020). SARS salgını sırasında yürütülen bir çalışmada, karantina sonrasındaki süreçte karantinaya alınan kişilerin % 51'i insanların kendilerinden kaçtığını, % 29'u sosyal organizasyonlara davet edilmediğini, % 7'si arkadaşları tarafından aranmadığını ve % 7'si ailelerinin de kendilerinden dolayı bu toplantılara davet edilmediğini ifade etmiştir (Hawryluck ve ark. 2004).

Salgın sırasında sağlık çalışanlarının Covid-19 testi pozitif hastalara sağlık hizmeti sunmaları nedeniyle damgalanma, sosyal olarak reddedilme veya ayrımcılık yaşaması, ruh sağlığı belirtilerinin daha yüksek oranda görülmesiyle ilişkili bulunmuştur (Serrano-Ripoll et al. 2020). Salgın nedeniyle gündelik yaşamları etkilenen, örneğin aile ile daha az temas eden sağlık çalışanlarının daha büyük ruhsal sorunlar yaşadıkları gözlenmektedir (Stuijfzand et al. 2020). Bu süreçte hemşire, doktor ve birçok sağlık çalışanı enfeksiyona maruz kalmış ve COVID-19 enfeksiyonu nedeniyle hayatını kaybetmiştir. Ayrıca İtalya'da, pandeminin ne kadar süreceği ve

yaşamın ne kadar süre kesintiye uğrayacağının bilinmemesi, hemşirelerin kendileri veya sevdiklerine bulaşıp bulaşmayacağına dair kesin bir tahmin olmaması yüksek stres seviyelerine sebep olmuştur (Lima ve ark., 2020). Önceki araştırmalar, salgınların insanlara verebileceği derin ve geniş bir psikolojik etki spektrumu ortaya koymuştur (Hawryluck ve ark. 2004, Cheong, & Lee 2004). Hemşirelerin salgın sürecinde yaşadıkları stres ve anksiyete nedeniyle baskı altında hissettiklerini bildirilmiştir (Mo ve ark., 2020). Güney ve Güneydoğu Asya ülkelerinde olduğu gibi İtalya'da da yüksek iş yükü, koruyucu ekipman ve cihaz eksikliği nedeniyle sağlık personelinde benzer sorunlar yaşanmıştır. Buna ek olarak, potansiyel olarak enfekte olma riski daha yüksek olan ve ön saflarda yer alan sağlık personeline yönelik hafif bir damgalanma ortaya çıkmıştır (Lima ve ark., 2020). Eren-Bana (2020) tarafından ülkemizde yapılan bir çalışmada sağlık çalışanlarının % 51,2 oranda sosyal damgalanma yaşadığı bildirilmiştir. Benzer şekilde, Covid-19 pozitif bir ebenin deneyimlerini aktaran olgu sunumu, ebenin "Zaten hastaneden arkadaşlarım dışında sadece bir komşuma söyledim. Onun dışında kimse bilmiyordu, söylemedim. Etraftan duyuyordum, sağlıkçıları oturdukları apartmanlara almıyorlarmış" şeklindeki ifadesi damgalanma korkusunu nasıl yaşadığını ve sınırlı da olsa sosyal desteğe ihtiyaç duyduğunu göstermiştir (Dönmez ve ark. 2020).

Sağlık Çalışanlarında Sosyal Damgalanmanın Önlenmesine Yönelik Stratejiler

Salgınlarda sıklıkla görülen hastalıkla ilişkili damgalama, belirli bir hastalığı yaşayan bir kişi veya gruba, onların yakınlarına, hastalığın görüldüğü yerlere ve hastalara sağlık ve bakım hizmeti veren kişilere yönelik kötüleyici, düşmanca, değersizleştiren ve ayrımcı yargı ve tutumları içerir (Türkiye Psikiyatri Derneği Ruhsal Travma ve Afet Çalışma Birimi, 2020). Özellikle karantina altında yaşayan bireyler damgalamadan daha olumsuz etkilenmekte, depresif belirtilere yatkın hale gelmektedir. Salgından geriye kalan diğerini tehdit olarak görme ve kişiler arası ilişkilerdeki temel güveni kaybetme salgın sonrasındaki damgalayıcı tutumların sürmesine, kişilerin içinde yaşadıkları topluma yabancılaşmalarına, aidiyet hislerini yitirmelerine ve sürekli bir yalıtılmışlık atmosferinde yaşamalarına yol açabilir (Doğanavşargil-Baysal, 2013). Kitlesel salgınlarda riske en açık grup sağlık çalışanlarıdır. Salgına karşı mücadele ederken hem ağır bir virüs yükü ile karşılaşmakta, hem de yoğun çalışma, yüksek risk altına yeterince dinlenemeden ve eksik olanaklarla, güvensiz bir durumda çalışmak ciddi bir ruhsal etkilenme yaşamalarına yol açmaktadır (Maunder ve ark., 2006; Williams ve Gonzalez, 2011). Sağlık çalışanlarının desteklenmemesi de süreci kötüleştirecektir. Sağlık çalışanlarının korunması, desteklenmesi, gerekli araçların sağlanması, güvenliğinin sağlanması, ruhsal olarak destekleyecek mekanizmaların oluşturulması salgınla mücadeledeki en önemli ilk adımlardan biridir (Kaya, 2020). Dünya Sağlık Örgütü (2020), damgalanmayı azaltmak için hastalığa yakalanmış kişileri "Covid-19 vakaları/kurbanları" gibi etiketlememek gerektiğini bildirirken, bunun yerine "Covid-19'u olan kişiler, Covid-19 tedavisi gören kişiler" diye ifadesinin kullanılmasını önermektedir. Halk Sağlığı Uzmanları Derneği (HASUDER) (2020), sağlık çalışanlarının sağlığını korumak bir

halk sağlığı önceliği olduğunu bildirirken, Covid-19 mücadelesinde sağlık çalışanlarının damgalanma, Covid-19'a yakalanma ve sevdiklerine/ailelerine bulaştırma kaygısıyla yüz yüze olduklarını ve bunun için sistem temelli düzenlemelere öncelik verilmesine vurgu yapmıştır (HASUDER, 2020).

Sağlık hizmetlerinin sunulması sürecinde hizmet kalitesinin sürdürülebilmesi noktasında ana aktör olan sağlık çalışanlarında sosyal damgalanma nedeniyle yaşanabilecek olumsuz duygu ve düşüncelerin azaltılması yönünde önlemler alınması önerilmektedir (Stuijfzand et al. 2020). Bu doğrultuda sağlık çalışanlarının benlik duygusunun ve toplumun bilinç düzeyinin artırılması yönünde çalışmalar yapılmalıdır (Eren Bana, 2020). Sosyal reddedilme, ayrımcılığa uğrama riskine karşı, topluma sağlık çalışanlarıyla iş birliği ve dayanışmayı güçlendirici mesajlar verilmeli, sağlık çalışanlarının yalnızlaşmasının önüne geçmek üzere iyi örgütlenmiş psikososyal dayanışma ağları oluşturulmalıdır (Tükel, 2020). COVID-19 pozitif kişilere atıfta bulunurken hastalığı belirli bir etnisite, ulus ile ilişkilendirmemek ahlaki bakımdan olduğu kadar damgalanma ve ayrımcılıkla ilişkili ruhsal sorunların önlenmesi bakımından da önem taşımaktadır (Huremović, 2019). Ait olduğumuz toplumdan ya da diğer toplumlardan olan ve virüs ile infekte tüm kişilere empati ile yaklaşılması gerekmektedir. Virüs ile infekte kişilere suç işlemiş, büyük bir hata yapmışlar gibi davranmak yerine, her insanın hak ettiği desteği, dayanışmayı ve şefkati sunmak için elden gelen yapılmalıdır (World Health Organization, 2020). Hem COVID-19 ile infekte olma ve kötü seyir bakımından hem de ruhsal hastalıklar bakımından risk altındaki grupları tanımlamak gerekirken, bu grupların fiziksel ve ruhsal sağlıklarını korumaya yönelik ek tedbirler alınmadan ve de bu tedbirlerin işe yarayacağına dair güvence verilmeden risk altında olduklarının kendilerine ve tüm topluma sürekli vurgulanması, kişileri kaygı ve umutsuzluğa sevk edecek, toplum tarafından kırılganlıkları nedeniyle damgalanmalarına, sonuç olarak da ruhsal bakımdan daha da örselenmelerine neden olacaktır (Centers for Disease Control and Prevention, 2020). Sağlık çalışanları salgın dönemlerinde ruhsal sorunlar bakımdan riskli gruplar içinde yer alır. Toplumun maruz kaldığı stres etmenlerine ek olarak COVID-19 hastalarıyla çalışanların ve yakınlarının potansiyel olarak bulaş kaynağı kabul edilerek damgalanması ruhsal bakımdan incinebilirliklerini artırır.

Hastalığı çevreleyen damgalama, hastalıktan etkilenmiş pek çok kişinin toplumdan ayrı tutulmasına yol açarak genel olarak tüm toplumun iyileşmesini engelleyebilir (Serrano-Ripoll et al. 2020). Bu anlarda, salgının geride bıraktığı güvensizlik ve olumsuz inançlar mirasına dikkat etmek gerekir (Centers for Disease Control and Prevention, 2020). Çünkü bu inançları görmezden gelmek yabancılaşmaya, umutsuzluğa ve daha fazla damgalanmaya yol açmaktadır. Hastalık hakkında halka yeterli bilgi verilmesinin sağlanması, karantina ve izolasyonun gerekçesinin yalın ve anlaşılır bir şekilde anlatılması damgalanmayı azaltmak için yararlı olabilmektedir (Brooks ve ark., 2020). Okullar ve işyerlerinde daha ayrıntılı bilgilendirme faaliyetlerinin yapılması da ek yarar sağlayabilmektedir (World Health Organization, 2020). Medyanın hasta ve taşıyıcılarla ilgili bilgi verirken kullanabildiği ayrımcı ve damgalayıcı dil de toplum genelindeki damgalayıcı

tutumları arttırabilir. Hastalığa yakalanma korkusunun damgalayıcı tutumlara katkıda bulunduğu bilinmektedir (Stuijfzand et al. 2020). Bu nedenle hastalığın toplumdaki yaygınlığı, tedavilerin etkinliği, bulaş ve korunma yollarıyla ilgili güncel bilginin net ve tekrarlayıcı bir biçimde medya araçları kullanılarak tüm nüfusa iletilmesi, korkuyla birlikte önyargıları azaltarak hasta ve taşıyıcı bireylere yönelik damgalayıcı ve ayrımcı tutumların toplum genelinde azalmasını kolaylaştıracaktır (World Health Organization, 2020).

SONUÇ

Pek çok çalışmada salgınların sağlık çalışanlarının sosyal damgalanması açısından risk faktörü oluşturduğu ve sağlık çalışanlarında anksiyete, depresyon ve somatizasyonla ilgili yakınmalarda artış ve engellenme eşiğinde düşme gösterilmiştir. Ayrıca sağlık çalışanlarının ailelerine ve diğer sevdiklerine hastalık bulaştırma kaygısı da mevcut durumu daha da ağırlaştırabilmektedir. Salgın durumunda kriz yönetimi konusundaki belirsizlikler, rol karmaşası, sık strateji değişimi ve genel belirsizliğin sağlık çalışanlarındaki kaygı düzeyini artırdığı unutulmamalı ve yöneticiler bu durumu göz ardı etmemelidir. Toplumun hastalığa yakalanma korkusu damgalayıcı tutumlarla ilişki olduğundan, sosyal medya, kamu gibi bilgi kaynaklarının hastalık bulaş ve korunma yolları konusunda güncel bilgiyi sunmalarının yararlı olacağı öngörülmektedir.

KAYNAKLAR

Aktura SÇ., Özden G. (2020). Psychologıcal Effects Of The Epıdemıc: Nurses Of Covıd-19. The Journal of International Social Research, 13(73), p:1140-1151.

Brooks, S. K., Webster, R. K., Smith, L. E., Woodland, L., Wessely, S., Greenberg, N., & Rubin, G. J. (2020). The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence. *The lancet*, *395*(10227), 912-920.

Cheong, D., & Lee, C. (2004). Impact of Severe Acute Respiratory Syndrome on anxiety levels of front-line health care workers. Hong Kong Med J, 10(5), 325-330.

Centers for Disease Control and Prevention (2020). Reducing Stigma COVID-19. https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/symptoms-testing/reducing-stigma.html

Çam, O., & Çuhadar, D. (2011). Ruhsal hastalığa sahip bireylerde damgalama süreci ve içselleştirilmiş damgalama. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 2(3), 136-140.

Doğanavşargil-Baysal, G. Ö. (2013). Damgalanma ve ruh sağlığı. *Arşiv Kaynak Tarama Dergis*i, 22(2), 239-251.

Dönmez A, Canbulut N, Karaçam Z. COVID-19'lu bir ebenin klinik özellikleri ve deneyimleri: olgu sunumu. HEAD 2020;17(4):349-53.

Eren-Bana, P., (2020). Evaluation of the social implication perception of healthcare employees In the COVID-19 outbreak process. PressAcademia Procedia (PAP), V.11, p.115-119.

Goffman, E. (2009). *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. Simon and Schuster.

Halk Sağlığı Uzmanları Derneği (HASUDER) (2020). 22.04.2020 tarihli Yeni Koronavirüs (Covid-19) Haber Postası. https://korona.hasuder.org.tr/wp-content/uploads/Korona-Postas%C4%B1-22-Nisan-2020-PDF.pdf

Hawryluck, L., Gold, W. L., Robinson, S., Pogorski, S., Galea, S., & Styra, R. (2004). SARS control and psychological effects of quarantine, Toronto, Canada. Emerging Infectious Diseases, 10(7), 1206.

Huremović, D. (Ed.). (2019). *Psychiatry of pandemics: a mental health response to infection outbreak*. Springer.

Kaya, B. (2020). Pandeminin Ruh Sağlığına Etkileri, *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 23, 123-124.doi:10.5505/kpd.2020.64325.

Lima, C. K. T., de Medeiros Carvalho, P. M., Lima, I. D. A. A. S., de Oliveira Nunes, J. V. A., Saraiva, J. S., de Souza, R. I., ... & Neto, M. L. R. (2020). The emotional impact of Coronavirus 2019-nCoV (new Coronavirus disease). *Psychiatry research*, *287*, 112915.

Maunder, R., Hunter, J., Vincent, L., Bennett, J., Peladeau, N., Leszcz, M., & Mazzulli, T. (2003). The immediate psychological and occupational impact of the 2003 SARS outbreak in a teaching hospital. Cmaj, 168(10), 1245-1251.

Maunder, R. G., Lancee, W. J., Balderson, K. E., Bennett, J. P., Borgundvaag, B., Evans, S., . . . Hunter, J. J. (2006). Longterm psychological and occupational effects of providing hospital healthcare during SARS outbreak. *Emerging infectious diseases*, *12*(12), 1924.

Öncü F., Erdoğan Taycan S. Başar K. (2020). Karantinanın ruhsal etkileri ve koruyucu önlemler. https://www.psikiyatri.org.tr/TPDData/Uploads/files/KarantinaCOVID.pdf

Özdemir, H., (2010), Salgın Hastalıklardan Ölümler 1914-1918, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Özmen, S., Erdem, R. (2018). Damgalamanın kavramsal çerçevesi. *Süleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 23(1).

Serrano-Ripoll MJ, Meneses-Echavez J, Ricci-Cabello I ve ark. (2020) Impact of viral epidemic outbreaks on mental health of healthcare workers: a rapid systematic review and meta-analysis. J Affect Disord 23, 277: 347-357.

Stuijfzand S, Deforges C, Sandoz V ve ark. (2020) Psychological impact of an epidemic/pandemic on the mental health of healthcare professionals: a rapid review. BMC Public Health 2020, 20: 1230.

Tuncay, F. E., Koyuncu, E., & Özel, Ş. (2020). Pandemilerde Sağlık Çalışanlarının Psikososyal Sağlığını Etkileyen Koruyucu ve Risk Faktörlerine İlişkin Bir Derleme. *Ankara Medical Journal*, *2*, 488-501.

Tükel R. (2020). Salgının sağlık çalışanları Üzerine ruhsal etkileri. Hekim Sözü, Eylül-Ekim 2020; 21-23. https://www.istabip.org.tr/site_icerik/2020/ekim/hekimsozu/dosya3.pdf

Türkiye Psikiyatri Derneği Ruhsal Travma ve Afet Çalışma Birimi (2020). Karantinan Ruhsal Etkileri ve Koruyucu Önlemler. https://www.psikiyatri.org.tr/menu/161/cov%C4%B1d-19-ve-ruh-sagligi

Verma, S., Mythily, S., Chan, Y. H., Deslypere, J. P., Teo, E. K., & Chong, S. A. (2004). Post-SARS psychological morbidity and stigma among general practitioners and traditional Chinese medicine practitioners in Singapore. Ann Acad Med Singapore, 33(6), 743-8.

Williams, J., & Gonzalez-Medina, D. (2011). Infectious diseases and social stigma. Applied Innovations and Technologies, 4(1), 58-70

World Health Organization, UNICEF, IFFR (2020). Social Stigma associated with COVID-19. A guide to preventing and addressing social stigma. https://www.epiwin.com/sites/epiwin/files/content/attachments/2020-02-24/COVID19%20Stigma%20Guide%2024022020_1.pdf

World Health Organization (2021). WHO Coronavirus Disease (Covid-19) Dashboard. https://covid19.who.int/

DYNAMIC OF CLIMATE CHANGE AND EPIDEMICS AFFECTING FOOD SECURITY

Tefide KIZILDENİZ*, Gizem ŞAKIR[2]

[1]Department of Biosystem Engineering,
Faculty of Ayhan Şahenk Agricultural Sciences and Technologies,
Niğde Ömer Halisdemir University, Niğde, Turkey

[2]Department of Agricultural Genetic Engineering,
Faculty of Ayhan Şahenk Agricultural Sciences and Technologies,
Niğde Ömer Halisdemir University, Niğde, Turkey
Corresponding author: tefidekizildeniz@gmail.com

ABSTRACT

Nowadays, the COVID-19 outbreak has been quickly impacting on all sectors. The lessons learned from the past epidemics demonstrated the huge negative effects on agriculture and food security. The current Ebola virus disease outbreak in West Africa is unprecedented in scale and geographic spread. It placed severe restrictions on agriculture and had a major influence on food security, livelihoods and consecutively national and international economy. Japanese smallpox epidemic has caused damage to agriculture, especially rice. The damage caused by the Black Death was that agriculture-based economy was replaced by trade. Due to these epidemics, agriculture and food safety have been affected each other. In addition, climate change takes role as indirect trigger of epidemics and sometimes acts in worsening the situation of epidemics in several aspects, especially in agriculture. It has a large impact on the epidemics and there is a complex relation among them. The aim of this study is to define the relation among climate change and epidemics in terms of food security and agriculture. In the general structure of the complex relationship among epidemics and climate change may start by elevated temperature that is caused to pathogens have the opportunity to settle into new hosts. The fact that the virus lives in tap water or waste water is one of the conditions that can affect agriculture. As nowadays, COVID-19 surveillance on wastewater demonstrated that the virus is still exist on wastewater and this wastewater is applied as irrigational water in many cases that increase the contamination risk apart from other well-known contamination path way. The pollution caused by climate change has another factor to carry virus with polluted-contaminated particles on the air and this is resulted in increasing the rate of contamination risk and speed in the countries effected by climate change. As a direct fact, epidemic caused health issues of agricultural workers also is influenced negatively to agricultural activities and productivity. In order to combat with epidemic disease, human body needs healthy and nutritious food. Therefore, the importance of food and nutrition safety is emphasizing more during this kind of critical stages. Epidemics greatly affect the economy along with agriculture. Accurate measures must be taken for securing food and nutrition safety and to prevent the spread of viruses

by wastewater and agricultural products. In order to reduce possibility of future epidemics, ecosystem deterioration must be prevented.

Keywords: food Security; Nutrition Security; Agriculture, Climate Change; Epidemics; COVID-19

INTRODUCTION

Agriculture is very important to our food security at household level. It includes many areas such as production of animal or plant products, growth and preservation under favorable conditions, processing of products, and trading. Epidemics, unlike diseases, are diseases that are constantly seen as new cases and have more impact than expected. These past epidemics have impacted on agriculture. Some epidemics led to a complete cessation of agriculture to stop partially or totally to agricultural activities due to lack of healthy human resources. Some have collapsed the economies of countries with agriculture-based economies. Some of them, on the other hand, have spread very much around the world. COVID-19 has shown a great spread around the world and has led to great negative effects in agriculture and many other areas as education and economy (Siche, 2020; Workie et al., 2020). Every outbreak can be a danger to agriculture. If precautions are not taken against the impact of epidemics on agriculture, the damage suffered by agriculture in the past will be experienced again. The aim of this study is to define the relation among climate change and epidemics in terms of food security and agriculture (Rohr et al., 2019). Meanwhile, it is to offer answers for these problems.

1.1. DEVELOPMENTS IN AGRICULTURE IN PREVIOUS EPIDEMICS

There have been different situations according to the content of epidemics. Some viruses cause large deaths worldwide, while the effect of some viruses has shown less spread. Epidemics have led to major crises in countries. Due to the epidemic diseases, social and economic problems have become a bigger problem than health problems. The Ebola virus epidemic in the past has shown a very large geographical spread (Gatiso, et al., 2018; Figuié, 2016) this epidemic has placed serious restrictions on the agricultural sector. The plague of Cyprian caused many farmers to die and migrate from the countryside to the city in 250-270 AD, and agricultural production collapsed (Horgan , 2019). Japanese smallpox caused damage to agriculture, especially rice, in 735-737 (Collcutt , 1987). Due to the damage the Black Death caused to agriculture in 1346-1353, the agriculture-based economy was replaced by trade, and trade became the most important area of activity (Benedictow and Benedictow al., 2004). The importance of agriculture-related measures is better understood in every outbreak.

1.2. FOOD SAFETY IN EPIDEMICS

Food safety is the ability to reach the food that is the main need without setting a limit. The impact of food security on the population is enormous and food safety should always be considered

(Cappelli and Cini , 2020). But in the case of epidemics, it has a more critical place. Because epidemics are also a food safety issue (Rohr et al., 2019). In other words, there may be unexpected epidemics, so food safety should be done with these situations in mind. Food supply and demand are directly affected by epidemics (Hobbs , 2020). Food supply chains are disrupted as the number of cases in epidemics increases. It is possible that there will be changes in the food supply along with the idea of panic and famine that the public will experience in the first process of epidemics. At the same time problems with food supply can occur when agricultural workers or marketing workers get sick (Aday and Aday, 2020). It is necessary to develop a long-term policy on food safety. Importance should be given to research and development activities that will implement smart agricultural practices.

1.3. INDIRECT EFFECT OF EPIDEMICS ON THE ECONOMY BY AFFECTING AGRICULTURE

Epidemics indirectly affect the economy and cause a negative impact on agriculture (Elleby et al, 2020). There are many stages in agriculture. So the damage caused by the disease at each stage affects the economy differently. The economic damage to employees is different, the economic damage to market declines is different. The effect of outbreaks on plants is important. The negative impact it can have in all areas instantly damages the economy. These problems can drastically change the course of the economy. Access to food becomes difficult in foreign-dependent imports. This situation leads to economic hardship in countries that are dependent on the outside. In other words, most of the problems experienced in agriculture in epidemics have negative effects for the economy (Kayabaşi, 2020).

With the collapse of agriculture in past epidemics, the economy has taken great blows. According to the course of the epidemic, stagnation of Agriculture occurs. Delays in agriculture or the inability to continue farming have negative effects on the economy.

1.4. THE EFFECT OF EPIDEMICS ON AGRICULTURE

If the effects of outbreaks on agriculture are not taken into account, the negative effects that will occur can affect all life (Zhang et al., 2020). Agriculture can collapse and cause serious damage to the country's economies (Elleby et al., 2020). Food safety may be at risk. After the outbreak, there may be food shortages (Rohr et al., 2019). What is needed may not be met. If external dependence is not reduced, if there is no talk about possible situations during the epidemic period, external dependence increases even more. Depending on the state of the foreign dependent country, many problems can occur. If the outbreak has a high mortality rate and affects people working in agriculture very much, it may be necessary to hire workers from other countries (Horgan , 2019). In short, famine can happen. It could put the economy in a very bad position. The understanding of ' agriculture ' may end. The rate of worker deaths could rise. Food safety can fall to zero (Hobbs , 2020). For agriculture, which meets the greatest need to live, patient and regular measures should be taken, and this should never be forgotten.

1.5. CLIMATE CHANGE AND EPIDEMICS INTERACTION

The connection between outbreaks and climate change is still being investigated. But to give a general summary, it can be said that both affect each other (Ching and Kajino 2020). The coronavirus outbreak is thought to have been affected by climate change. Because with rising temperatures in climate change, pathogens are said to have the opportunity to settle into new hosts (Lee et al., 2017). In addition, after such outbreaks, countries will have to shelve their climate-friendly policies to recover from the economic crisis. Naturally, in this case, it will damage climate change in an irrepressible dimension. There is a situation of mutual harm. Climate change affects epidemics. Epidemics affect climate change (Wu et al., 2016). Differences in nature in human-caused climate change increase the risk of epidemics. In other words, the migration of animals to new places triggers this situation. Because experiencing new interactions that have not happened before can lead to the emergence of new diseases. Climate change is a factor that leaves the world vulnerable to diseases. In addition, air pollution can infect very large areas of the virus by transporting dirty particles that hold on to the air (Eker and Kantarli, 2020).

1.6. IRRIGATION WATER CONTAMINATION EFFECT ON AGRICULTURE

In some studies, conducted during the corona virus, it was learned that the virus lives in tap water for 10 days and in wastewater for up to 100 days (Figure 1). This information has raised questions about agricultural effects. What is the effect of COVID-19 contamination on irrigation and wastewater used as irrigation water? How can this have an impact on agriculture? Coronavirus has been detected in wastewater and sewage water in some countries. For instance, coronavirus has been found in its sewer in the Netherlands (Ahmed et al., 2020). Yet there's no proof of this are the virus was transmitted that way (Gundy, 2009). In Turkey, this situation has caused stir first (Doğan and Doğan, 2020). As a result of the tests, no virus was found in tap water or waste water. The reason for this is that the purifier system in our country works regularly and well. What are the consequences in plants irrigated by a virus that lives in wastewater for up to 100 days? The virus has not been proven to have a direct effect on plants. However, there are effects that can occur when people use the irrigated plant. Most irrigation facilities do not have a disinfection unit and many products are irrigated with refined waste water. Especially, raw products are watered in this way is a greater risk situation. For example, lettuce can be watered with wastewater (Doğan and Doğan, 2020). Because of the irrigation done, people who consume lettuce can be infected and harmed. The marketing of lettuce produced by its effect on humans must be stopped. In this case, it will cause great damage to the economy in agriculture. In addition, in Africa, which is experiencing water shortages, such problems can cause problems that cannot be prevented (Sunkari et al., 2020). Therefore, a disinfection unit is definitely needed. Those who do not have the unit need to revise properly. In addition, employees must protect themselves. In order not to come into direct contact with water, they must wear glasses, gloves, masks, etc.

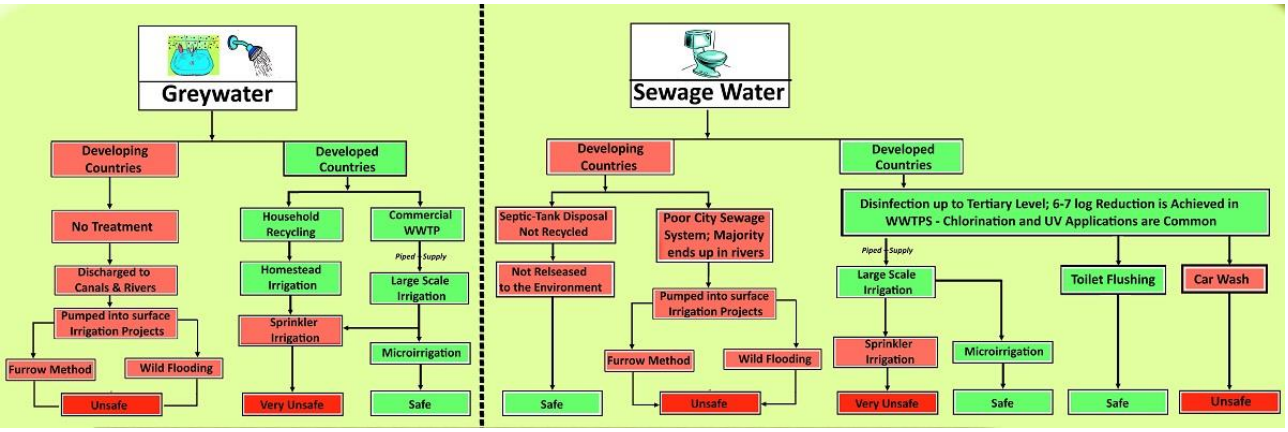

Figure 1. The transmission of diseases via water system with irrigation (Oliver et al., 2020)

1.7. HOW TO REDUCE THE EPIDEMIC'S EFFECTS TO AGRICULTURE

The negative effects of epidemics on agriculture should be reduced in many ways. Agricultural support packages should be created (Aday and Aday, 2020). And in the event of a possible outbreak, they must be applied. Serious work should be done on food safety and progress should be made on this issue. A country in agricultural production should be self-sufficient, minimizing external dependence. It must safely regulate the areas necessary for people working at any stage of Agriculture (Aday and Aday, 2020). An agricultural and food system can be established. To prevent the spread of the virus with wastewater, we need both a good infrastructure and treatment plants for later (Oliver et al., 2020). After that, disinfection units should be made. This can improve and minimize the negative effects.

1.8 ECOSYSTEM AND EPIDEMICS

Research has shown that the risk of epidemics may increase with ecosystem degradation (Figure 2). It can also increase the speed at which the outbreak spreads. Some studies were conducted at the Universities of West and Exeter (Wheeler, 2015). As a result of these studies, it has shown that the ecosystem can have positive effects on the environment and health. In this way, it was understood that it could prevent the occurrence of outbreaks. Ecosystem degradation can increase the impact of the emergence of viruses in animals (Everard et al., 2020). Because it can disrupt the water balance, it can also pose a hygiene risk. Thanks to coronavirus, it has become clear how important it is to protect the ecosystem.

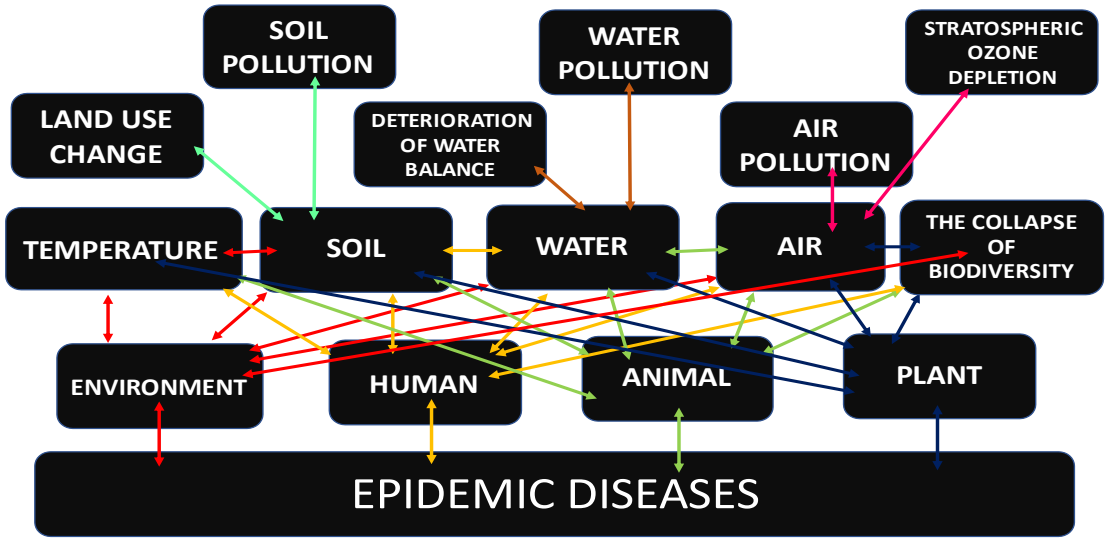

Figure 2. Relationship between climate change related factors and epidemic diseases

2. CONCLUSION

The negative effects of epidemics on agriculture may reduce and even stop with taking necessary measurements and prevention. The necessary trainings should develop and delivered to farmers, growers, agriculture engineers and other stakeholders. The awareness and information about how to cope with it are need to be expended in the agricultural sector. In order to take prevention and avoid to contamination fully equipped agricultural laboratories should be function during the period of outbreaks as well. This could allow producers to use healthy water/irrigation water and cultivate more hygienic way and continue to agricultural production and maintain the food security. Production, marketing and logistic of agricultural sectors' chain should not be interrupted and its continues is highly essential for food and nutrition security. According to the World Health Organization (2021), the expected major outbreak of COVID-19 has not yet occurred. This demonstrates how important to measures in the agricultural sector for food and nutrition security. Climate change is promoting the epidemics due to its related factors such as increasing atmospheric temperature, atmospheric CO_2 gas concentration ext. It is also promoting with both air pollutions via holding and carrying biotic factors of epidemics and water pollution to consistency of survival to biotic factors of epidemics on the sewage water. Bothe air and water is directly affected to agricultural activities and increasing the risk of transmission with them. On the other hand, epidemics are also contributing the climate change cause of contaminant of natural resources that provokes to climate change. This complex and mutualist relation between climate change and epidemics has several biotic and abiotic factors that are need to be taking into account for prevention and risk management currently and for the future cases.

ACKNOWLEDGEMENTS

The authors are acknowledging to Sigfrido Romeo and Alea Laidlaw for her kind support.

REFERENCES

Aday, S., & Aday, M. S. (2020). Impact of COVID-19 on the food supply chain. Food Quality and Safety, 4(4), 167-180.

Ahmed, W., Angel, N., Edson, J., Bibby, K., Bivins, A., O'Brien, J. W., ... & Mueller, J. F. (2020). First confirmed detection of SARS-CoV-2 in untreated wastewater in Australia: a proof of concept for the wastewater surveillance of COVID-19 in the community. Science of the Total Environment, 728, 138764.

Benedictow, O. J., & Benedictow, O. L. (2004). The Black Death, 1346-1353: the complete history. Boydell & Brewer.

Cappelli, A., & Cini, E. (2020). Will the COVID-19 pandemic make us reconsider the relevance of short food supply chains and local productions? Trends in Food Science & Technology, 99, 566.

Ching, J., & Kajino, M. (2020). Rethinking air quality and climate change after COVID-19. International Journal of Environmental Research and Public Health, 17(14), 5167.

Collcutt, M. (1987). Population, Disease, and Land in Early Japan, 645-900.

Doğan, Y., & Doğan, S. (2020). Koronavirüs Pandemisi ve Türkiye'de Bitkisel Üretime Etkisi. Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi, 3(1), 56-78.

Eker, E. O., & Kantarli, S. (2020). İklim Değişikliğinin Sağlik Üzerine Etkileri. Doğanın Sesi, (5), 13-23.

Elleby, C., Domínguez, I. P., Adenauer, M., & Genovese, G. (2020). Impacts of the COVID-19 pandemic on the global agricultural markets. Environmental and Resource Economics, 76(4), 1067-1079.

Everard, M., Johnston, P., Santillo, D., & Staddon, C. (2020). The role of ecosystems in mitigation and management of Covid-19 and other zoonoses. Environmental science & policy, 111, 7-17.

Figuié, M. (2016). Impact of the Ebola virus disease outbreak on market chains and trade of agricultural products in West Africa. Report for FAO REOWA (Resilience, Emergencies and Rehabilitation in West Africa).

Gatiso, T. T., Ordaz-Németh, I., Grimes, T., Lormie, M., Tweh, C., Kühl, H. S., & Junker, J. (2018). The impact of the Ebola virus disease (EVD) epidemic on agricultural production and livelihoods in Liberia. PLoS neglected tropical diseases, 12(8), e0006580.

Gundy, P. M., Gerba, C. P., & Pepper, I. L. (2009). Survival of coronaviruses in water and wastewater. Food and Environmental Virology, 1(1), 10-14.

Hobbs, J. E. (2020). Food supply chains during the COVID-19 pandemic. Canadian Journal of Agricultural Economics/Revue canadienne d'agroeconomie, 68(2), 171-176.

Horgan, J. (2019). Antonine Plague. Retrieved from Ancient history Encyclopedia: https://www. ancient. eu/Antonine_Plague.

Kayabaşi, E. T. (2020). Covid-19'un Tarımsal Üretime Etkisi. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 7(5), 38-45.

Lee, H. F., Fei, J., Chan, C. Y., Pei, Q., Jia, X., & Yue, R. P. (2017). Climate change and epidemics in Chinese history: A multi-scalar analysis. Social Science & Medicine, 174, 53-63.

Oliver, M. M. H., Hewa, G. A., Pezzaniti, D., Haque, M. A., Haque, S., Haque, M. M., ... & Kadir, M. N. (2020). COVID-19 and Recycled Wastewater Irrigation: A Review of Implications.

Rohr, J. R., Barrett, C. B., Civitello, D. J., Craft, M. E., Delius, B., DeLeo, G. A., ... & Tilman, D. (2019). Emerging human infectious diseases and the links to global food production. Nature Sustainability, 2(6), 445-456.

Siche, R. (2020). What is the impact of COVID-19 disease on agriculture? Scientia Agropecuaria, 11(1), 3-6.

Sunkari, E. D., Korboe, H. M., Abu, M., & Kizildeniz, T. (2020). Sources and routes of SARS-CoV-2 transmission in water systems in Africa: Are there any sustainable remedies?. *Science of the Total Environment*, 142298.

Wheeler, B. W., Lovell, R., Higgins, S. L., White, M. P., Alcock, I., Osborne, N. J., ... & Depledge, M. H. (2015). Beyond greenspace: an ecological study of population general health and indicators of natural environment type and quality. International journal of health geographics, 14(1), 1-17.

World Health Organization (WHO) (2021). Dünya Sağlık Örgütü: Covid-19 en büyük salgın değil, daha şiddetlisine karşı hazırlıklı olmalıyız. https://tr.euronews.com/2020/12/29/dunya-sagl-k-orgutu-covid-19-en-buyuk-salg-n-degil-daha-siddetlisine-kars-haz-rl-kl-olmal- (Visited 05.03.2021)

Workie, E., Mackolil, J., Nyika, J., & Ramadas, S. (2020). Deciphering the impact of COVID-19 pandemic on food security, agriculture, and livelihoods: A review of the evidence from developing countries. Current Research in Environmental Sustainability, 100014.

Wu, X., Lu, Y., Zhou, S., Chen, L., & Xu, B. (2016). Impact of climate change on human infectious diseases: Empirical evidence and human adaptation. Environment international, 86, 14-23.

Zhang, S., Wang, S., Yuan, L., Liu, X., & Gong, B. (2020). The impact of epidemics on agricultural production and forecast of COVID-19. China Agricultural Economic Review.

THE PREVALANCE OF MOBILE AND INTERNET BANKING SYSTEM: THE CASE OF TURKEY

MOBİL VE İNTERNET BANKACILIĞI KULLANIM ALANI VE YAYGINLIĞI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Gizem SEYHAN
Trakya University, Turkey
ORCID ID:0000-0003-0279-5962
gizemseyhan2@trakya.edu.tr

Prof. Dr. Adil OĞUZHAN
Trakya University, Turkey
ORCID ID:0000-0003-2475-6892
adiloguzhan@trakya.edu.tr

ÖZET

Teknolojik gelişmeler özellikle bilgi-iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve internetin yaygın olarak kullanılmaya başlanması bankacılık sektörüne önemli derecede yön vermektedir. Bankacılık sektöründe, şubeye gitmeden müşterinin bulunduğu yerden birçok işlemi yapabilmesi denince akla ilk gelen sistemler internet bankacılığı ve mobil bankacılıktır. Müşteriler, bu dağıtım kanalları yardımıyla kredi kartı işlemleri, hesap açma, farklı hesaplara para transferi yapma ve daha birçok işlemi gerçekleştirilebilmektedirler. İnternetin kullanım yaygınlığı, bu dağıtım kanallarının kullanım oranını arttırsa da burada esas olan etken müşterinin güveni ve bu dağıtım kanallarını benimsemesidir. Türkiye'de internet bankacılığı ve mobil bankacılık ürünlerinin ne düzeyde kullanıldığı ve müşterilerin bu ürünlere olan ilgisi önemli bir araştırma konusu haline gelmiştir. Bu çalışmanın amacı alternatif dağıtım kanallarından olan internet bankacılığı ve mobil bankacılık aktif müşteri sayılarındaki değişimin yıllar bazında karşılaştırılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda 2005-2019 yılları arası bankaların internet bankacılığı ve mobil bankacılık ürünlerinin aktif müşteri sayıları TBB'den alınmış, analize tabii tutularak elde edilen veriler doğrultusunda gelişmeler yorumlanmıştır. Buna ek olarak internet bankacılığı ve mobil bankacılıkta yapılan kredi kartı işlemleri sayısı da yine yıllar göz önünde bulundurularak incelenmiştir. Mobil bankacılıktaki aktif müşteri sayısı zamanla internet bankacılığı aktif müşteri sayısına göre önemli ölçüde artış göstermiştir. Bu artışın önemli nedenlerinin başında mobil cihazların kullanım yaygınlığı gelmektedir. Bu cihazların her yerden internete daha rahat erişebilmesi ve rahat taşınabilir olması önemli bir etkendir.

Anahtar Kelimler: Bankacılık, İnternet Bankacılığı, Mobil Bankacılık, Kredi Kartı İşlemleri

ABSTRACT

Technological developments especially the developments in communication technologies lead to widespread internet use in banking as well as other sectors. In banking sector, the most widespread internet use is the internet banking and mobile banking that are accessible anywhere and anytime. Customers can implement any banking procedure via the internet and mobile banking. The widespread use of the internet for banking system increases the ratio of the internet banking as well as the customer's trust. The use of the internet and mobile banking systems is the concern of many research studies in Turkey. The purpose of this study is to compare the prevalence of the internet and mobile banking use among customers by years. The data for the number of the internet and mobile banking customers were obtained from TBB-Turkish Banking Union- and analysed and interpreted. In addition, the data for the credit card use by years through the internet and mobile banking were also investigated in the study. The research findings showed that mobile banking, compared to the internet banking, has increased dramatically. The main reason of such dramatic increase can be attributed to the widespread use of smart phones and devices, since the internet access is possible everywhere and anytime by means of those devices.

Key words: Banking, the internet banking, mobile banking, use of credit card

GIRIŞ

BANKA/BANKACILIK

Bankalar, günümüzde finans sektörünün önde gelen kurumları arasında yer almaktadır. Gerçek ve tüzel kişilerin yatırımlarını değerlendirdikleri kuruluşlardır. Zaman içerisinde sanayinin ve ticaretin gelişmesiyle doğal bir ihtiyaç haline gelmiş ve kişilerin sosyoekonomik hayatında önemli bir role sahip olmuşlardır (Mishkin, 2006: 8).

Kredi Kartı

İlk olarak 19. yüzyılda ABD'de kullanılmaya başlanmış olan kredi kartı; karta sahip olan kişi ile banka arasında yapılmış olan bir sözleşme çerçevesinde, kişinin bankanın belirli şartlar altında sağladığı kredi imkanını kullanmasını sağlayan araç şeklinde tanımlanmaktadır. Çeşitli alanlarda faaliyet gösteren iş yerlerinde nakit taşımadan, bölge sınırı göz önünde bulunmaksızın para yerine kullanılabilen ödeme aracı olması en önemli avantajları arasında yer almaktadır (Kaya, 2009: 5).

İnternet Bankacılığı

Günümüzde sürekli ve hızlı bir şekilde gelişen teknoloji neticesinde her gün yeni bir teknolojik cihaz ortaya çıkmaktadır. Bu teknolojik cihazlara sahip olan müşteriler artık banka şubelerine gitmeden bulunduğu yerden birçok işlemi gerçekleştirebilmektedirler. Teknolojik ürünler geliştikçe ve internet kullanımı hızla artmaya başladıkça buna paralel olarak bankaların sanal ortamda sunmuş oldukları ürünler ve işlemler de çeşitlilik göstermektedir. İnternet güvenlik

protokolleri geliştirilerek güvenilirlik arttırılmakta ve müşteriler yapacakları işlemler için şubeye gitmek yerine zaman ve mekan tasarrufunu da göz önünde bulundurarak internet bankacılığını tercih etmektedirler. Zaman ve mekan tasarrufuna ek olarak daha az maliyetli ya da yapılan işlemlerden ücret alınmaması, müşteriye sunulan esnek hizmet yapısı şeklindeki bankacılık politikaları internet bankacılığının tercih edilmesini arttırmış ve bu sayede bankacılık hizmetleri kolaylaşmıştır. İnternet bankacılığı en yaygın kullanılan sistem haline gelmiştir (Yurttadur - Süzen, 2016: 98).

Mobil Bankacılık

Bankacılık, Bilgi Teknolojilerine (BT) yönelik yeni uygulamaların en çok görüldüğü sektörler arasındadır. Yakın geçmişte ATM cihazları ile önemli derecede maliyet ve kolaylık kazanımı elde eden bankalar, internet bankacılığı ile birlikte hizmet kalitesini yeni ve üst bir seviyeye çıkarmışlardı. Mobil bankacılık ise sahip olduğu potansiyel ve yetkinlik ile bankalara önemli yararlar sunmaktadır. Herhangi bir zamanda ve yerde işlem yapmaya olanak tanıyan mobil cihazlar, hizmet sunanların ve kullanıcıların zaman ve maliyet başta olmak üzere önemli faydalar elde etmesini sağlamaktadır (Seyrek-Akşahin, 2016).

Yöntem

İnternet bankacılığı ve mobil bankacılık dönemsel olarak incelenmiştir. TBB verileri incelendiğinde verilerin yayınlanmaya başlama dönemlerinin değişken olduğu görülmektedir. İnternet bankacılığı verileri 2005 yılında toplu olarak yayınlanmış, 2006'dan itibaren ise üçer aylık (Mart – Haziran – Eylül –Aralık) dönemler halinde yayınlanmıştır. Mobil bankacılık verileri ise üçer aylık dönemler halinde Mart 2011 yılı itibariyle yayınlanmış ve bu şekilde incelenmiştir. 2005 yılına ait dönemsel veri bulunmadığından öncelikle tüm veri yıllık toplam alınarak karşılaştırılmıştır. Daha sonra kırılmaların görüldüğü yıllar dönemler özelinde tekrar karşılaştırma yapılmış bu sayede kırılmanın görüldüğü yılın hangi döneminde gerçekleştiği tespit edilmiştir. İnternet ve mobil işlemlerin değişimleri arasındaki ilişkiler kırılmaların öncesi (n=24) ve sonrası (n=12) ayrı ayrı olmak üzere korelasyon analizine tabi tutulmuştur. Korelasyon verisi normal dağılım göstermediğinden ve/veya kırılma sonrası yeterli gözlem bulunmadığından, Spearman korelasyon katsayısı hesaplanmıştır. Ayrıca internet bankacılığı ve mobil bankacılıktaki kredi kartı işlemleri verileri de ele alınarak aynı şekilde analize tabii tutulmuştur.

Bulgular

İnternet Bankacılığı, Mobil Bankacılık ve Kredi Kartı İşlemleri

2005-2019 yılları arası internet bankacılığı ve mobil bankacılık aktif müşteri sayısı aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 1. İnternet ve Mobil Bankacılık Aktif Müşteri Sayıları

Yıl	İnternet Aktif Müşteri	Mobil Aktif Müşteri
2005	3.176.704	-
2006	11.967.347	-
2007	15.334.581	-
2008	19.536.310	-
2009	22.738.731	-
2010	25.201.617	-
2011	31.133.722	1.244.655
2012	39.209.971	3.540.474
2013	47.048.853	9.403.096
2014	54.326.718	21.212.346
2015	64.695.337	39.909.175
2016	75.882.126	64.997.752
2017	53.025.880	102.843.243
2018	51.376.930	142.712.417
2019	47.764.678	180.860.404

Tabloda 2005 yılı aktif internet bankacılığı müşterisi sayısının 3.176.704 olduğu, 2019 yılında %1503,79 artış göstererek 47.764.678 sayısına ulaştığı görülmektedir. TBB tarafından ilan edilen ilk mobil bankacılık verilerine bakıldığında, 2011 yılında aktif müşteri sayısının 1.244.655 olduğu, 2019 yılında ise %14530,97 artışla 180.860.404 müşteriye ulaştığı görülmektedir. Tabloya bakılarak mobil bankacılık aktif müşteri sayısının 9 yıldaki artışının internet bankacılığı aktif müşteri sayısının 15 yıldaki artışından yaklaşık 10 kat daha yüksek olduğu söylenebilir.

İnternet ve mobil bankacılık aktif müşteri sayılarında yıllara bağlı olarak gerçekleşen değişimin karşılaştırmalı bir grafiği aşağıda sunulmuştur.

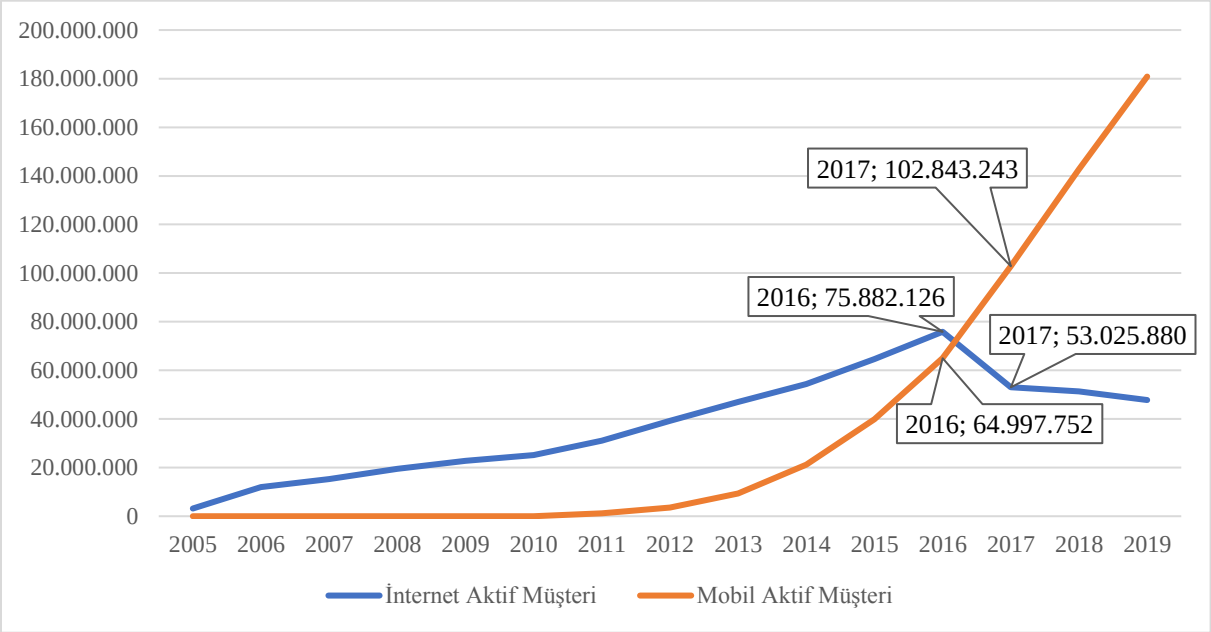

Şekil 1. Yıllara Göre İnternet – Mobil Aktif Müşteri Sayıları Grafiği

Şekil 1'de görüldüğü gibi, 2016 yılına kadar internet bankacılığı ve mobil bankacılık aktif müşteri sayıları paralel bir artış göstermekte, internet bankacılığı aktif müşteri sayıları mobil bankacılığa göre daha yüksek düzeyde seyretmektedir. Ancak 2017 yılı toplamlarına bakıldığında mobil bankacılık aktif müşteri sayısında yaklaşık 38 milyon kişilik bir artış, internet bankacılığı aktif müşteri sayısında ise yaklaşık 23 milyon kişilik bir düşüş gözlenmiştir. Bu yıldan itibaren mobil bankacılık aktif müşteri sayılarının yükseliş, internet bankacılığı aktif müşteri sayılarının ise düşüş trendinde olduğu, yıllar içerisinde iki grup arasındaki farkın açıldığı görülmektedir. 2017 sonrası grafiğe bakıldığında göze çarpan bir başka detay mobil bankacılık müşteri artış hızının internet bankacılığı müşteri azalış hızından daha yüksek olduğudur.

2016 – 2017 yıllarındaki değişimin hangi dönemde gerçekleştiğinin anlaşılması için dönemsel verilerden oluşturulan grafik aşağıda sunulmuştur.

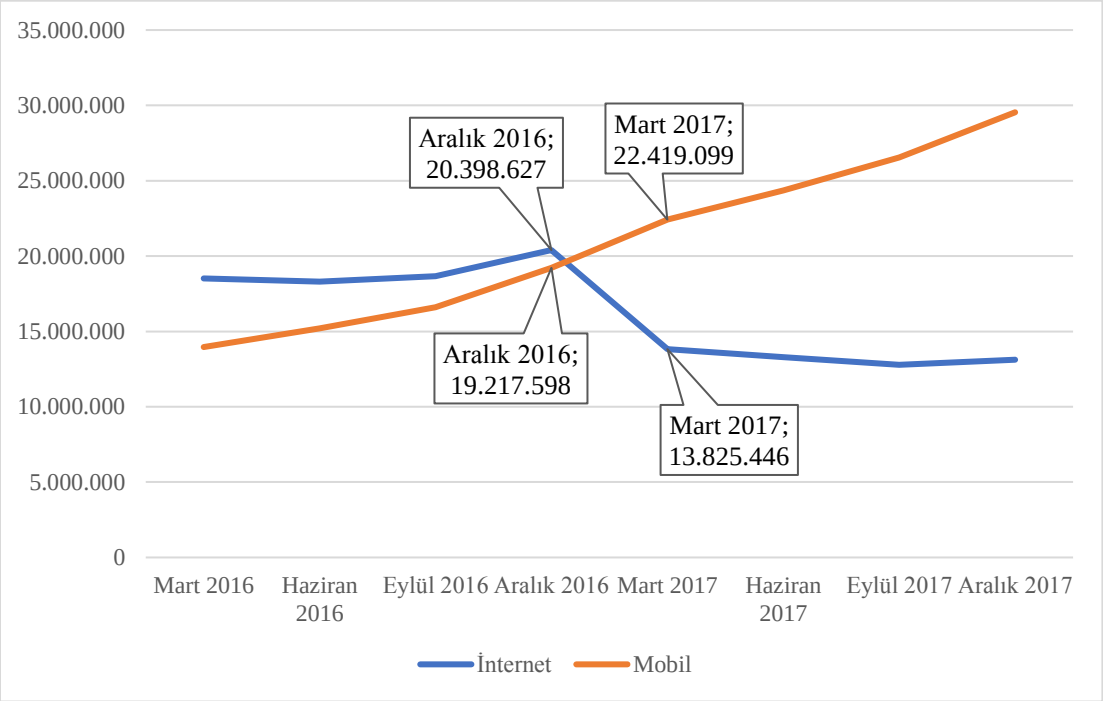

Şekil 2. 2016 - 2017 İnternet - Mobil Aktif Müşteri Sayıları

Şekil 2 incelendiğinde internet bankacılığı aktif müşteri sayılarının hafif dalgalanma gösterdiği, mobil bankacılık aktif müşteri sayısının ise her dönem artış gösterdiği görülmektedir. Mart 2016 – Aralık 2016 döneminde internet bankacılığı ve mobil bankacılık aktif müşteri sayılarının paralel bir artış göstermiş ve mobil bankacılık aktif müşteri sayıları internet bankacılığı aktif müşteri sayılarının altında kalmıştır. Ancak Aralık 2016'dan Mart 2017'ye kadar geçen sürede internet bankacılığı aktif müşteri sayıları aşağı yönlü hareket etmiş, mobil bankacılık aktif müşteri sayıları ise yukarı yönlü hareketine devam etmiştir. Sonuç olarak, Mart 2017 dönemine gelindiğinde mobil bankacılık aktif müşteri sayısının internet bankacılığı aktif müşteri sayısından %162,19 daha fazla olduğu saptanmıştır. Grafikte görülen verilerden yapılan çıkarımlar korelasyon analizleriyle de doğrulanmıştır. Sonuçlar aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 2. İnternet - Mobil Aktif Müşteri Sayısı İlişkisindeki Değişim

Dönem	n	r_s	p	r^2
Mart 2011 – Aralık 2016	24	0,999	0,000	0,998
Mart 2017 – Aralık 2019	12	-0,993	0,000	0,986

Korelasyon sonuçlarının da gösterdiği gibi, Aralık 2016'ya kadar olan dönemde internet ve mobil aktif müşteri sayıları değişimleri güçlü ve pozitif yönlü bir ilişkiye sahipken, Mart 2017 tarihinden itibaren bu ilişki yine güçlü olmak üzere negatif yönlü hale gelmiştir. Diğer bir deyişle, Mart 2017 tarihinden itibaren internet ve mobil aktif müşteri sayıları arasındaki ilişki zıt yönlü olarak değişmiştir.

2005-2019 yılları arası internet bankacılığı ve mobil bankacılık üzerinden yapılan kredi kartı işlemi sayıları aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 3. İnternet ve Mobil Bankacılık Kredi Kartı İşlem Sayıları

Yıl	İnternet	Mobil
2005	6223	0
2006	11590	0
2007	12990	0
2008	16310	0
2009	18251	0
2010	22309	0
2011	28592	462
2012	37242	1804
2013	47207	5896
2014	58881	15585
2015	69692	33842
2016	73461	60051
2017	78301	111287
2018	90213	177282
2019	89082	271188

Tablo incelendiğinde 2005 yılı internet bankacılığı kredi kartı işlemi sayısının 6223 olduğu, 2019 yılında %1431,50 artışla 89082 sayısına ulaştığı görülmektedir. Mobil bankacılık verilerine bakıldığında, 2011 yılında kredi kartı işlem sayısının 462 olduğu, 2019 yılında ise %58968,70 artışla 271188 işlem sayısına ulaştığı görülmektedir. Artış miktarları incelendiğinde mobil bankacılık kredi kartı işlemi sayısının 9 yıldaki artışının internet bankacılığı kredi kartı işlemi sayısının 15 yıldaki artışından 41 kat daha yüksek olduğu söylenebilir. İnternet ve mobil bankacılık üzerinden yapılan kredi kartı işlemi sayılarında yıllara bağlı değişimin grafiği aşağıda sunulmuştur.

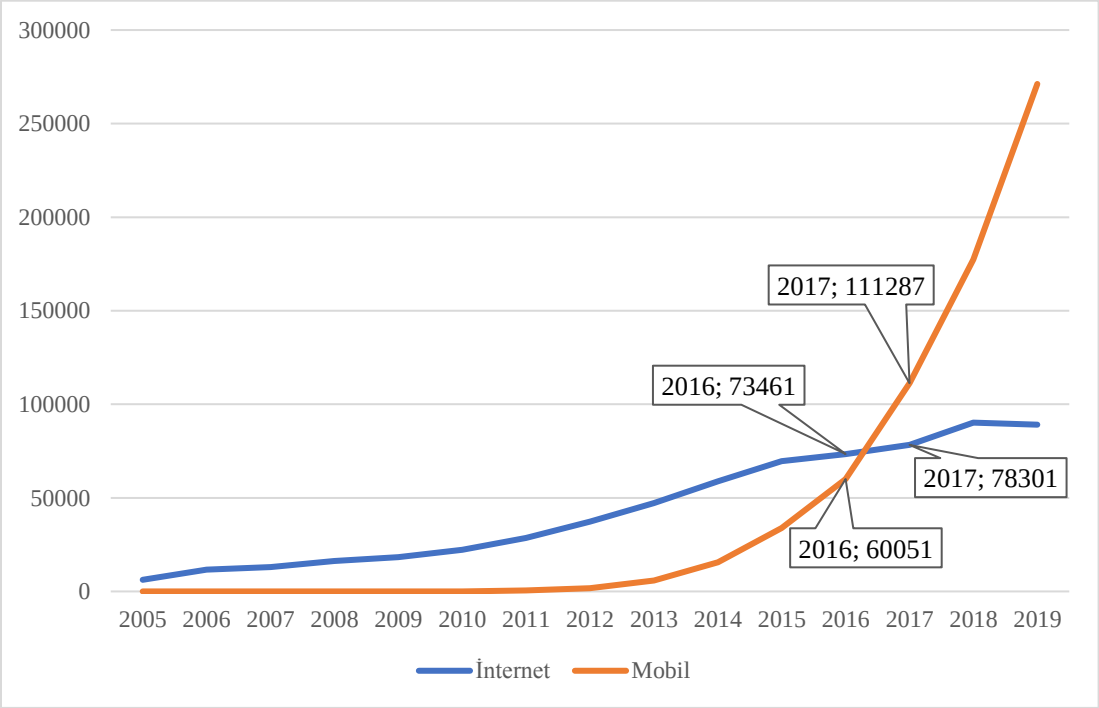

Şekil 3. Yıllara Göre İnternet - Mobil Kredi Kartı İşlem Sayısı

Şekil 3'te görüldüğü gibi, internet ve mobil kanallar üzerinden yapılan kredi kartı işlemi sayıları her yıl artış göstermiştir. 2017 yılına kadar olan dönemde bu artışın internet ve mobil kanallar bakımından paralel olduğu ve mobil kredi kartı işlemi sayısının internet üzerinden yapılanlara göre daha az olduğu, 2017'den itibaren ise mobil kredi kartı işlemi sayısının hızlı bir artış göstererek internet kredi kartı işlem sayısını geride bıraktığı görülmektedir. Grafikte göze çarpan bir başka detay ise mobil kredi kartı işlem miktarına ait artış hızının internet kredi kartı işlem miktarına ait artış hızından çok daha yüksek olduğudur.

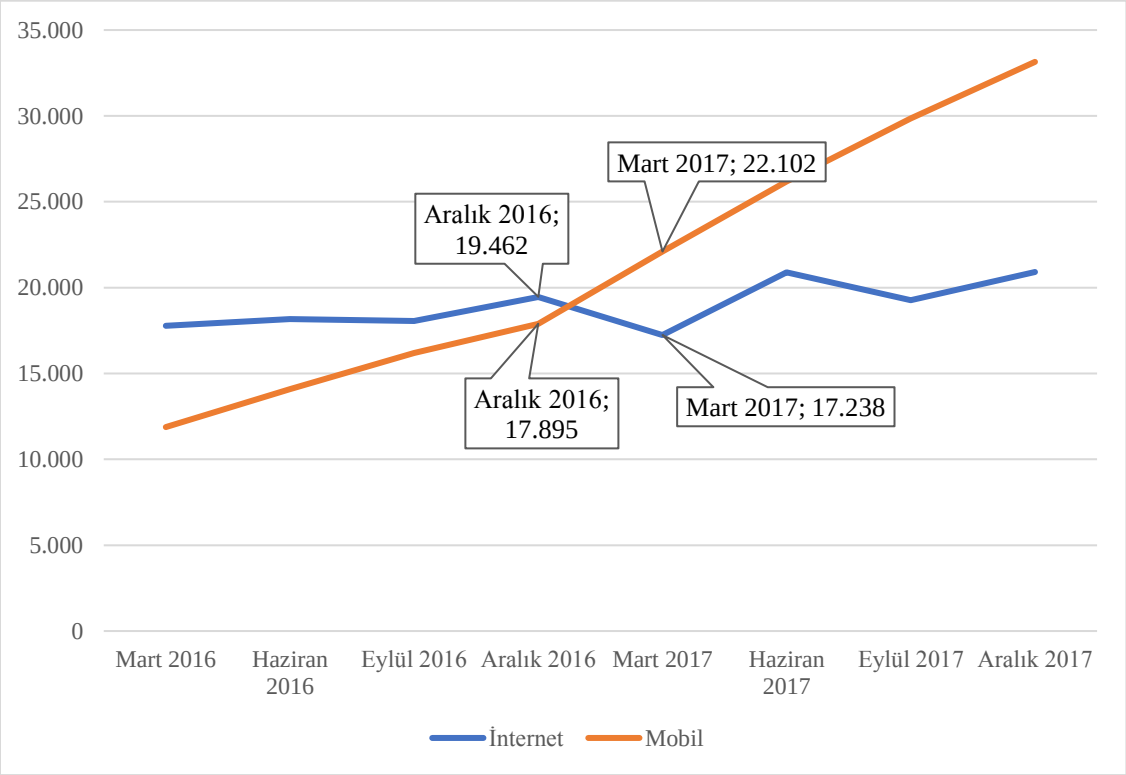

Şekil 4. 2016 - 2017 İnternet - Mobil Kredi Kartı İşlem Sayıları

Şekil 4'e bakıldığında internet üzerinden yapılan kredi kartı işlem sayılarında dönemsel ancak hafif dalgalanmalar olduğu, mobil kredi kartı işlemlerinin ise her dönem artış gösterdiği görülmektedir. Mobil kredi kartı işlemleri Aralık 2016 dönemine kadar internet kredi kartı işlemlerine nazaran daha düşük seyretmiş, Mart 2017 dönemine gelindiğinde ise internet kredi kartı işlemlerinin düşüşe geçmesiyle bu işlemleri %128,22 oranında aşmıştır. İnternet kredi kartı işlemlerindeki dönemsel dalgalanmalar mobil kredi kartı işlemlerinde gözlemlenmemiştir.

Kırılmanın öncesi ve sonrasının ayrı değişkenler olarak değerlendirildiği korelasyon analizi sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 4. İnternet - Mobil Kredi Kartı İşlemi İlişkisindeki Değişim

Dönem	n	r_s	p	r^2
Mart 2011 – Aralık 2016	24	0,993	0,000	0,986
Mart 2017 – Aralık 2019	12	0,742	0,004	0,551

Korelasyon sonuçlarına bakıldığında internet ve mobil kredi kartı işlemlerinin Mart 2017'de yaşanan kırılmaya rağmen pozitif yönlü ilişkilerini sürdürdükleri görülmektedir. Ancak katsayılar incelendiğinde Mart 2017'den sonra pozitif yönlü ilişkinin güçlüden orta düzeye indiği

görülmektedir. Buna paralel olarak Mart 2017 öncesi için yapılan korelasyon analizi varyansın %98,6'sını açıklarken, Mart 2017 sonrasındaki veriyle yapılan analiz varyansın %55,1'ini açıklamaktadır. Sonuç olarak, Mart 2017 sonrasında internet ve mobil kredi kartı işlem sayıları arasındaki pozitif yönlü ilişkinin zayıfladığı söylenebilir.

Tartışma

Çalışmada yaygın olarak kullanılan internet bankacılığı, mobil bankacılık, internet ve mobil bankacılığında kredi kartı kullanımı incelenmiştir. TBB verilerine göre Türkiye'de internet bankacılığı 2005 yılında ve mobil bankacılık 2011 yılında başlamıştır. Mobil bankacılık internet bankacılığından sonra başlamasında rağmen müşteri sayısını giderek arttırmıştır. Örneğin, 2019 yılında mobil bankacılık müşteri sayısı internet bankacılığı müşteri sayısına göre yaklaşık dört kat oranında artış göstermiştir (2019 yılında internet bankacılığı müşterisi 47.764.678 iken mobil bankacılılık müşteri sayısı 180.860.404'dür). Bu artışın nedeni internet bankacılığının ve mobil bankacılığın işlevleri ile açıklanabilir. İnternet bankacılığı, tüm bireysel ve ticari bankacılık işlemlerinin yapılabildiği, bankaların sanal ortamda sunmuş oldukları şube dışı hizmetlerin yer aldığı, açık ağ sistemlerinin platform olarak kullanıldığı ve elektronik bankacılığın gelişiminin uzantısı olan alternatif bir dağıtım kanalıdır (Pala-Kartal, 2010: 45-46). Günümüzde bir banka şubesinde yapılabilecek olan çoğu işlem internet bankacılığı üzerinden de yapılabilmektedir (Çakmak, Güneşer, Terzi, 2011: 12-13). Mobil bankacılık ise herhangi bir zamanda ve yerde işlem yapmaya olanak tanımaktadır. Hizmet sunanların ve kullanıcıların zaman ve maliyet başta olmak üzere önemli faydalar elde etmesini sağlamaktadır. Mobil uygulamalar, web ile bilgisayar uygulamalarından farklı olarak mobil cihazların teknik yapılarına ve özelliklerine uygun olarak geliştirilmiş yazılımlardır (Seyrek-Akşahin, 2016: 48-49).

Tüketicilerin banka enstrümanlarını kullanımına yönelik yapılan çalışmalara bakıldığında, örneğin Kheng ve arkadaşları (2010) tarafından yapılan çalışmada, internet bankacılığı ve ATM hizmetlerinin tercih edilen banka enstrümanları olduğu bulgulanmıştır ve bu iki enstrümanın yaygın olarak tercih edilmesi veya kullanılması banka piyasasında rekabetin gücünü önemli derecede etkilediği üzerinde de durulmuştur. İnternet ve mobil bankacılığın çok fazla tercih edilmesi birçok çalışmaya da konu olmuştur. Bu çalışmadaki bulgulara benzer olarak en tercih edilen banka enstrümanları olduğu tespit edilmiştir. İleri ve İleri (2011)'nin yapmış oldukları çalışmada bankaların internet bankacılığı sayesinde daha fazla ürünü daha düşük maliyetle tüketicilerin hizmetine sunarak e-ticaretin gelişmesine katkı sağladığı görüşünü öne sürmüşlerdir. Hernando ve Nieto (2007), internet bankacılığının zamana ve mekana bağlı kalmadan hizmet sunduğu için ürün güncellemesi, pazarlama ve iletişimi artırma gibi hususlarda avantajlar sağladığını vurgulamışlardır. Benzer olarak Pala ve Kartal (2010), internet bankacılığı kullanımında güvenlik unsuru ile birlikte erişim ve kullanım kolaylığının da tüketicilerin bu enstrümanları tercih etmesinde önemli unsurlar olduğunu belirtmişlerdir. Ancak Suki (2010) çalışmasında internet bankacılığı memnuniyeti ile ilgili araştırma yapmıştır. İnternet bankacılığı

müşteriler tarafından riskli olarak algılandığı için söz konusu riskin internet bankacılığı kullanım oranını etkilediğini tartışmıştır. Mobil bankacılığın her yerden erişilebilmesinin müşteriler açısından verimlilik sağlamasının yanı sıra Laukkanen (2007) çalışmasında müşteri memnuniyetsizliğini ele almış ve mobil bankacılıkta ekran ve tuşların küçüklüğü fiziki sorun olarak algılanmıştır. TBB verileri ele alınarak kredi kartı kullanımı da internet ve mobil bankacılık hizmetleri bağlamında analiz edilmiştir. 2005-2019 yılları arasındaki veriler ele alınarak karşılaştırma yapılmıştır. Yıllara göre artış miktarları incelendiğinde mobil bankacılık kredi kartı işlemi sayısının 9 yıldaki artışının internet bankacılığı kredi kartı işlemi sayısının 15 yıldaki artışından 41 kat daha yüksek olduğu söylenebilir.

Yine önemli etmenler arasında mobil bankacılığının internet bankacılığına göre daha fazla kolaylık sağladığı özellikle kredi kartı kullanımının da avantajları ile birleştiğinde tüketiciye çok fazla imkan sunduğu söylenebilir. Bilindiği gibi kredi kartı kullanımının ülke ekonomisinde kayıt dışı durumları yok etme, nakit para taşımak zorunda olmama, nakit para olmadan da ödeme yapabilme ve kişisel bütçeyi zorlamadan taksitli alışveriş yapabilme gibi avantajları söz konusudur (https://konupara.com/bankalar/kredi-kartlari/kisaca-kredi-karti-nedir7909/, 13.03.2021).

Karamustafa ve Biçkes (2003), banka enstrümanlarında kredi kartı kullanımının ekonomik sıkıntı yaşayan tüketicilere vade avantajı sağlayarak ekonomik açıdan destek olduğunu, paraya ihtiyaç duyulan durumlarda kimseden borç istemek zorunda kalmadan bu ihtiyacını karşılayabildiğini, fazla para taşımanın getirdiği kaybetme veya çaldırma riskini ortadan kaldırdığını ve daha güvenli olduğunu vurgulamışlardır. Diğer taraftan kredi kartları, tüketimi teşvik ederek ekonomiyi canlandırmakta ve mali denetimlere de olanak sağlayarak kayıt dışının azalmasına da katkı sağlamaktadır (Çımat ve Değirmenci, 2003: 45).

SONUÇ

Çalışmada yapılan analiz sonucu genel olarak değerlendirildiğinde 2016 yılına kadar internet bankacılığı ve mobil bankacılık aktif müşteri sayıları paralel bir artış göstermekte, internet bankacılığı aktif müşteri sayıları mobil bankacılığa göre daha yüksek düzeyde seyretmektedir. Ancak 2017 yılında mobil bankacılık aktif müşteri sayısında artış, internet bankacılığı aktif müşteri sayısında bir düşüş görülmüştür. Bu yıldan itibaren mobil bankacılık aktif müşteri sayılarının yükseliş, internet bankacılığı aktif müşteri sayılarının ise düşüş trendinde olduğu ve bu farkın giderek açıldığı gözlemlenmiştir. İnternet ve mobil kanalları üzerinde yapılan kredi kartı işlemi sayıları ise yine 2017 yılına kadar olan dönemde paralel bir artış göstermiş ve mobil kredi kartı işlemi sayısının internet üzerinden yapılan kredi kartı işlem sayısına göre daha az olduğu gözlemlenmiştir. 2017'den itibaren ise mobil kredi kartı işlemi sayısının hızlı bir artış göstererek internet kredi kartı işlem sayısını geride bıraktığı görülmektedir.

Mobil bankacılığın, internet bankacılığına göre önemli ölçüde artış göstermesindeki etken teknolojinin zaman içerisinde hızlı bir şekilde gelişme göstermesidir. Mobil cihazlara günden güne daha çok teknolojik özellikler eklenerek işlevlerinin arttırılması, rahat taşınabilir olması ve

insanların istedikleri an her yerden bankacılık işlemlerini yerine getirebilmesi mobil bankacılığın kullanım yaygınlığının arttırmıştır.

KAYNAKÇA

Çakmak AÇ, Güneşer MT, Terzi H 2011. Bankaların Müşterilerine Sunduğu İnternet Bankacılığı Hizmetinin Müşteriler Tarafından Değerlendirilmesi Karabük Şehir Merkezinde Uygulama. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(31): 1-30.

Çımat A, Değirmenci MA 2003. Türkiye'de Banka Ve Kredi Kartları Uygulamalarının Değerlendirilmesi. Mali Çözüm Dergisi, 64: 1-13.

Hernando I, Nieto MJ, 2007. Is the Internet Delivery Channel ChangingBanks' Performance? The Case of Spanish Banks. Journal of Banking& Finance, 31(4): 1083-1099.

İleri YY, İleri H 2011. İnternet Bankacılığı ve E-Ticaretin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi, 14(1-2): 97-108.

Karamustafa K, Biçkes DM 2003. Kredi Kartı Sahip ve Kullanıcılarının Kredi Kartı Kullanımlarını Değerlendirmeye Yönelik Bir Araştırma: Nevşehir Örneği. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(15): 91-113.

Kaya F 2009. Kredi Kartları 5464 Sayılı Banka ve Kredi Kartları Kanunu İlaveli, İstanbul: Beta Yayıncılık.

Kheng LL, Mahamad O, Ramayah T, Mosahab R 2010. TheImpact of Service Quality on CustomerLoyalty: A Study of Banks in Penang, Malaysia, International Journal of Marketing Studies, 2(2): 57-66.

Laukkanen T 2007. Internet vs. Mobile Banking: ComparingCustomer Value Perceptions. Business Process Management Journal, 13(6): 788–797.

Mishkin SF 2006. Para, Bankacılık ve Finansal Piyasalar İktisadı, 8. Baskı. (Çevirmenler: Serçin Şahin, Serdar Çiçek, Çiğdem Boz), Ankara: Akademi Yayıncılık.

Pala E, Kartal B 2010. Banka Müşterilerinin İnternet Bankacılığı ile İlgili Tutumlarına Yönelik Bir Pilot Araştırma. Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(2): 43-61.

Seyrek İH, Akşahin A 2016. Mobil Bankacılık Uygulamaları Kalite Faktörlerinin Analitik Hiyerarşi Prosesi İle Karşılaştırılması. International Review of Economicsand Management, 4(3): 47-61.

Suki NM 2010. An EmpiricalStudy of FactorsAffectingthe Internet BankingAdoptionAmongMalaysianConsumers. Journal of Internet Bankingand Commerce, 15(2): 1-11.

Yurttadur M, Süzen E 2016. Türkiye'de Banka Müşterilerinin İnternet Bankacılığına Yaklaşımlarının İncelenmesi Üzerine Bir Uygulama. Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi, 8(1): 93-120.

(https://konupara.com/bankalar/kredi-kartlari/kisaca-kredi-karti-nedir7909/, 13.03.2021).

KEY ROLE IN INDIVIDUALIZED CARE IN NURSING PRACTICES: COMMUNICATION

HEMŞİRELİK UYGULAMALARINDAN BİREYSELLEŞTİRİLMİŞ BAKIMDA ANAHTAR ROL: İLETİŞİM

Gül BÜLBÜL MARAŞ[1] Gülbin KONAKÇI[2] Berna Nilgün ÖZGÜRSOY URAN[3]

[*1] İzmir Demokrasi University, Vocational School of Health Services, İzmir, Turkey
ORCID ID: 0000-0001-6357-4085
[2] İzmir Demokrasi University, Faculty of Health Sciences, İzmir, Turkey
ORCID ID: 0000-0002-0567-574X
[3]İzmir Katip Celebi University, Faculty of Health Sciences, İzmir, Turkey
ORCID ID: 0000-0002-4096-4619

ABSTRACT

As a health science, nursing focuses on human care needs as a bio-psycho-social and spiritual being. Nursing practice requires not only scientific knowledge but also interpersonal, intellectual abilities, and skills. This means the composition of information, clinical study, and interpersonal communication. Communication takes place as an interactive, two-way process of interaction involving two or more people. It is stated that "Individualized Care," which has come to the fore in recent studies, has universal importance that shows and affects nursing care values. It has also been shown to impact patient care results and increase patient satisfaction positively. The most crucial factor in individualized nursing care is the continuity of quality, good level, bilateral communication between nurse and patient. There is a need for good and effective communication and dialogue developed individually for each patient. The language of communication must be understandable by everyone at every stage, from planning to concluding the care that the patient needs. Individualized patient care is delivered through well-structured communication; It contributes to the quality of life and quality of care, increasing patient safety, successful management of disease, reducing anxiety, and reducing healthcare services' use and costs. It also improves clinical care by reducing mortality, medical errors, and infections. Differentiation and awareness towards need and understandability in nurse-patient communication should be seen as essential factors that will make a difference in nursing care. Therefore, for modern nursing to achieve quality in individualized care, a dialogue explicitly developed for the patient and excellent and effective communication are needed.

Keywords: Communication, individualized care, nursing, nursing practices

ÖZET

Bir sağlık bilimi olarak hemşirelik, biyo-psiko-sosyal ve manevi bir varlık olarak insanın bakım ihtiyaçlarına odaklıdır. Hemşirelik uygulaması sadece bilimsel bilgiyi değil, aynı zamanda

kişilerarası, entelektüel yetenek ve becerileri de gerektirir. Bu ise bilginin bileşimi, klinik çalışma ve kişilerarası iletişim anlamına gelir. İletişim, iki veya daha fazla kişiyi içeren etkileşimli, iki yönlü bir süreç veya etkileşim olarak gerçekleşir. Son yıllardaki çalışmalarda öne çıkan "Bireyselleştirilmiş Bakım"ın, hemşirelik bakımının değerlerini gösteren ve etkileyen evrensel bir öneme sahip olduğu belirtilmektedir. Ayrıca hasta bakım sonuçlarını olumlu yönde etkilediği ve hasta memnuniyetini artırdığı gösterilmektedir. Bireyselleştirilmiş hemşirelik bakımının başarılı olmasında en önemli unsur hemşire ile hasta arasındaki kaliteli, iyi seviyede, iki taraflı iletişimin sürekliliğidir. Her hasta için kişisel olarak geliştirilen diyaloga, iyi ve etkin bir iletişime ihtiyaç vardır. Hastanın ihtiyacı olan bakımın planlanmasından sonuçlandırılmasına kadar her aşamada, iletişim dilinin içinde bulunan herkes tarafından anlaşılır olması gerekir. İyi yapılandırılmış bir iletişimle verilen bireyselleştirilmiş hasta bakımı; yaşam kalitesi ve bakımının kalitesini, hasta güvenliğinin artmasına, hastalık yönetiminin başarılı bir şekilde sağlanmasına, anksiyetenin azaltılmasına, sağlık bakım hizmetlerinin kullanımının ve maliyetin düşürülmesine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, mortaliteyi, tıbbi hataları ve enfeksiyonları da azaltarak, klinik bakımı geliştirmektedir. Hemşire-hasta iletişiminde ihtiyaca ve anlaşılabilirliğe yönelik farklılaşma ve farkındalık, hemşirelik bakımında fark yaratacak önemli unsurlardan biri olarak görülmelidir. Bu nedenle, modern hemşireliğin bireyselleştirilmiş bakımda kaliteyi yakalaması için hastaya özel olarak geliştirilen diyaloga, iyi ve etkin bir iletişime ihtiyaç vardır.

Anahtar Kelimeler: İletişim, bireyselleştirilmiş bakım, hemşirelik, hemşirelik uygulamaları

GİRİŞ

Bir sağlık bilimi olarak hemşirelik, biyo-psiko-sosyal ve manevi bir varlık olarak insanın bakım ihtiyaçlarına odaklıdır. Hemşireler hastalarının problemlerini tanımlamada, çözmede ve bireylere verilen sağlık eğitiminde iletişim tekniklerini kullanırlar. Hemşirelik uygulaması sadece bilimsel bilgiyi değil, aynı zamanda kişilerarası, entelektüel yetenek ve becerileri de gerektirir. Bu ise bilginin bileşimi, klinik çalışma ve kişilerarası iletişim anlamına gelir (Kourkouta ve Papathanasiou, 2014; Raya, 2006). İnsanın en temel gereksinimlerinden biri iletişimdir ve insanlar duygularını, düşüncelerini iletişim yolu ile birbirlerine aktarırlar. İletişim iki veya daha fazla kişiyi içeren etkileşimli, iki yönlü bir süreçtir. Yaşam, doğumdan ölüme kadar sözel, sözel olmayan, yüz yüze veya yüz yüze olmayan iletişim yöntemlerinin kullanıldığı bir süreçten ibarettir (Vertino, 2014). Bir mesajın göndereni, mesajını gönderdiğinde ve gönderen için anlamı mesajın alıcısı tarafından anlaşıldığında etkili iletişimin gerçekleştiği belirtilmektedir. İletişim sonucunda her iki taraf arasında ortak bir anlam yaratılmaktadır (Raya, 2006).

Bireyselleştirilmiş bakım, hemşirelik felsefesinin özünü oluşturan, insanın bireyselliği ve bütüncüllüğü yaklaşımına dayanan, hemşirelik bakımını sağlamadaki ana unsurlardan biridir (Acaroğlu ve Şendir, 2012; Charalambous ve ark., 2012). Bu kavram; hasta ve ailesinin gereksinimlerini onların değerlerini, kültürel geçmişlerini ve inançlarını göz önünde bulundurarak, birey ile iş birliği halinde ve saygılı bir şekilde sunulması olarak tanımlanmaktadır. Bireyselleştirilmiş bakım kişiye özeldir ve bunu sağlamak için, hasta bireylerin hastalığa karşı tutumları dikkate alınmalıdır (Acaroğlu ve Şendir, 2012). Bireyselleştirilmiş bakım, son yıllardaki çalışmalarda öne çıkmış olup, hemşirelik bakımının değerlerini gösteren ve etkileyen evrensel bir öneme sahip olduğu belirtilmektedir (Boon ve Hinf, 2012; Charalambous ve ark., 2010; Karayurt

ve ark., 2018; Suhonen ve ark., 2005). Bireyselleştirilmiş bir girişim, daha çok güçlü ve tutarlı bir hasta-hemşire etkileşiminin sonucu olarak gelişmektedir. Dolayısıyla sağlık bakımının kalitesini, hasta güvenliğini, yaşam kalitesini ve hasta memnuniyetini arttırmakta, hastalık yönetimini sağlamakta, anksiyeteyi azaltmakta, sağlık bakım hizmetlerinin kullanım oranını azaltarak maliyete olumlu katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, mortaliteyi, tıbbi hata ve enfeksiyon oranlarını da düşürerek, klinik bakımı geliştirmektedir (Karayurt ve ark., 2018; Suhonen ve ark., 2005).

Bireyselleştirilmiş hemşirelik bakımının başarılı olabilmesi için, hemşire ve hasta arasındaki iyi ve anlaşılabilir iletişim gereklidir. Hastanın ihtiyacı olan bakımın planlanmasından sonuçlandırılmasına kadar her aşamada, iletişim dilinin içinde bulunan herkes tarafından anlaşılır olması önemlidir. Ancak bu şekilde bakımın amacına ulaştığını gösteren geri bildirimler alınabilmektedir. Bu nedenle, iyi yapılandırılmış bir iletişim, hastalara verilen bakımın kalitesini artıran faktörlerden biridir (Kallergis G., 2000; Kourkouta ve Papathanasiou, 2014). Etkili iletişimin sağlanmasında hasta ve deneyimlerinin de anlaşılması önemlidir. Hastanın ifade ettiğinin ve onu ilgilendiren şeyin ne olduğunu eş zamanlı olarak anlamak için hemşirenin profesyonel iletişim becerilerine sahip olması gerekir. İletişim becerisi kişiler arası ilişkide, duygu ve düşünce alışverişinde mesajların doğru olarak algılanmasını ve ilişkilerin kurulmasını sağlar (Özdemir, 2011). Bakım sırasında sadece hastayı anlamak yeterli değildir; aynı zamanda hemşirenin de anlaşılabilir ve hasta tarafından kabul edilebilir olduğu mesajını alması gerekir. Hemşire ve hasta arasındaki iletişimin etkinliği, bilgi, düşünce, hissetme şekillerinin ve yeteneklerinin bir yansımasıdır (Papadantonaki, 2006; Papagiannis, 2010).

İletişimi olumsuz etkileyen faktörler

Etkin ve sağlıklı bir iletişim sürecinin kurulmasını engelleyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Olumsuz faktörlerin varlığında gönderici durumundaki kişinin vermek istediği mesaj ile alıcının algıladığı mesaj farklı olabilmektedir. Bu durum kaynak, alıcı, çevre veya mesajı aktaran kanallardan kaynaklanmaktadır. İletişim olumsuz etkileyen bu faktörler aşağıda belirtilmiştir (Yağcı ve Uçar, 2018).

- Teknik faktörler (zamanlama, aşırı bilgi yükleme, gürültü, kültürel faktörler, tecrübe)
- Dil faktörü (kullanılan sözcük, ifade açıklığı, semboller)
- Psikolojik faktörler (mesajın tam iletilmemesi, kişisel engel, güven ve açıklık, dinlememe, algıda seçicilik)
- Hiyerarşik faktörler (statü engeli, görüş açısı farklılığı, filtreleme (süzgeçleme) derecesi, uzman görüşü)

Sağlık kurumları, hem hasta ve hasta yakınları hem de sağlık çalışanları açısından stresin yaşandığı ya da stresli durumlarla karşılaşılan ortamlarıdır. Bu nedenle, olumsuz çalışma koşulları zaman zaman hemşirelerin profesyonelliklerini olumsuz etkilemekte ve bireyselleştirilmiş bakım vermelerini ve sağlıklı iletişim kurmalarını zorlaştırabilmektedir (Karayurt ve ark., 2018). Yapılan çalışmalarda, hemşirelerin çalışma saatlerinin yaklaşık 1/3'ini telefona yanıt verme, malzeme ve ilaç temini gibi dolaylı bakım uygulamaları ile geçirdiklerini göstermektedir (Türkmen ve Uslu, 2011; Yıldırım, 2006). Bireyselleştirilmiş bakım vermedeki engellerin ise; yetersiz eleman sayısı, yetersiz personel eğitimi, bireyselleştirilmiş bakım ile ilgili iyi eğitim modeli ve müfredatın

olmaması ve bakımın koordinasyonu ve iş birliği ile ilgili yetersizliklerin olduğu belirtilmiştir (Pelzang, 2010).

İletişim engellerinin giderilmesi

Sağlık hizmetlerinin sunumu sırasında etkili iletişimi sağlayabilmek, çalışma ortamının doğası gereği zordur. Ortamının tüm yaşam evrelerine özgü olayları içermesi, bireylerin sağlığını doğrudan ilgilendiren sonuçları bulundurması nedeniyle, hata yapma şansı tanımamakta, çoğunlukla hızlı ve doğru karar verebilmeyi, etkili iletişim becerileri kullanabilmeyi, alanında bilgi ve deneyimi gerektirmektedir (Özdemir, 2011). Hemşirelik mesleğinde en önemli faktörlerden birisi, hemşirenin iletişim becerilerini etkili bir şekilde kullanabilmesi, hastayı doğru bir şekilde anlayabilmesi ve sonrasında da anlatmak istediklerini hastasına doğru bir şekilde ifade edebilmesidir (Aydoğan ve Özkan, 2020). Kaliteli iletişimin oluşmasının önündeki iletişim engellerini ortadan kaldırmak için, hemşireler ilk aşamada bazı yöntemleri uygulamaları gerekmektedir. Bunlar; (Elgünler ve Fener, 2011)

- Kaynak, sözlü mesajları alıcının anlayabileceği ve algılayabileceği şekilde kullanmalıdır.
- Kaynağın gönderdiği mesajlar yalnız sözlü olmamalı, aynı zamanda çizim, resim, yazı gibi semboller şeklinde de olmalıdır.
- Kaynağın gönderdiği mesajlar alıcının ilgisini çekecek şekilde biçimlenmelidir.
- Mesaj, alıcıyı etkileyecek türden bir kanalla gönderilmelidir.
- İletişim çevresi iletişime elverişli duruma getirilmelidir.
- Mesajın anlaşılıp anlaşılmadığı geri bildirimle kontrol edilmelidir.

İletişim engellerini ortadan kaldırmanın en etkili yolu, öncelikle engelin ne olduğunu saptamak ve daha sonra bu engeli ortadan kaldırmak için yapıcı faaliyetlere başvurmaktır (Tablo 1) (Elgünler ve Fener, 2011).

Tablo 1. Kaliteli İletişimi Engelleyen Engelleri Giderme Yolları (Elgünler ve Fener, 2011).

Algılama Farklılıklarını ortadan kaldırmak	Gürültü engelini ortadan kaldırmak	Güvensizliği ortadan kaldırmak	Geri bildirimi kullanmak
Dil farklılıklarını ortadan kaldırmak	Duygusal reaksiyonları ortadan kaldırmak	Ağdalı ifadelerden kaçınmak	Pekiştirme kullanmak

Basit dil kullanmak	Sözleri davranış ve tutumlarla desteklemek	Yüz-yüze iletişim kurmak	Farklı ancak uygun kanallar kullanmak
Örgütteki bireylerin iletişim konusunda eğitimini desteklemek	Sürekli iyileştirmeyi sağlamak	Empati kurmak	İlgi uyandırmak

Hastalık sırasında hastaların doğru bilgi alma gereksinimi artmaktadır. Hastalar sözel iletişim kuramadığı durumlarda çevresinde gelişen olayları ve sergilenen davranışları olduğundan farklı yorumlayabilmektedir. Bu nedenle kaygı duyma, hastanede yatan hasta bireyin sıklıkla yaşadığı sorunlar arasındadır. Ancak hemşirelik rollerinden biri olan hasta savunuculuğu, sadece iletişim kuran değil, iletişim kurma engeli olan hastalar için de hemşirenin hastasının ihtiyaçlarını anlayabilmesini ve bu ihtiyaçlar için hasta adına iletişim kurmasını gerektirir (Sibiya, 2018). Hastanın gereksinimlerinin karşılanmasında, onun tedavi ve bakımını üstlenen hemşirelere önemli sorumluluklar düşmektedir (Uyer, 2000). Hastanın sözel ve sözel olmayan mesajlarının bakım veren hemşire tarafından doğru algılanması ve uygun geribildirimde bulunulması, hastanın güvenini olduğu kadar hemşirenin de özgüvenini arttırmaktadır (Papadantonaki, 2012). Bu nedenle, modern hemşireliğin bireyselleştirilmiş bakım, bakımda kalite ve kanıta dayalı uygulamalar gibi birçok iyi hemşirelik uygulamalarını gerçekleştirmesi, özellikle çok kültürlü yapının çoğaldığı günümüzde, her hasta için kişisel olarak geliştirilen diyaloga, iyi ve etkin bir iletişime ihtiyaç vardır.

ZOR HASTA GURUPLARINDA İLETİŞİM

Entübe/Bilinci Kapalı Hastayla İletişim

Hastaların entübe edilerek mekanik ventilatöre bağlandığı yoğun bakım ünitelerinde hasta ve ailesini merkeze alan etkili bir iletişimin kurulması ve sürekliliğinin sağlanması, hastanın tedaviye uyumunu arttırmada ve iyileşme sürecini hızlandırmada hayati öneme sahiptir (Aktaş ve Baysan Arabacı, 2016). Hastayla iletişim sırasında hastanın sağlık durumu ve iletişim becerileri göz önüne alınarak, sözlü ve sözsüz iletişim yöntemleri gibi farklı iletişim yöntemleri kullanılmalıdır. Bu yöntemlerden biri olan sözlü iletişim, hasta ile sağlık çalışanının sözcüklerin konuşulması ya da yazılması ile kurduğu iletişimdir. İletişimde karşılıklı olarak paylaşımı ve katılımı sağlamak için ileti (mesaj) gönderen kişinin alıcının tepkilerini ölçmesi, anlaşılıp anlaşılmadığını kontrol etmesi, sağlıklı ve etkili bir şekilde ilerlemesini sağlamak için karşı tarafın sözünün kesilmemesi, sözcüklerin açık ve kısa olması, sözcüklerin özel ve genel anlamlarının uygun kullanılması,

konuşmanın hızı, iletişimin zamanı, uygunluğu ve mizahın kullanılması sözlü iletişimi başarılı kılan davranışlardandır (Küçük, 2011).

İletilmek istenen mesajların bilinçli ya da bilinçsiz olarak beden dili, vurgu ve mesafe gibi yollarla hastalara aktarması ise sözsüz iletişimdir. Sözsüz iletişimde bireysel görünüm, beden duruşu, ses tonu, yüz ifadesi ve göz teması, el/kol hareketleri (jestler), giyim-aksesuar ve mesafe sözsüz iletişimi etkileyen faktörlerdendir. Daha çok sözlü iletişimi pekiştirmek amacıyla kullanılır.

Hemşirenin sorular sorup hastanın onaylaması şeklindeki iletişim ise onaylama yolu ile iletişim olarak tanımlanmaktadır. Bunların dışında işitme engeli olan ya da yabancı hastalarda iletişim kartları da kullanılabilmektedir (Bayraktar, 2019). Dokunarak iletişim tekniği -tedavi edici dokunma- hasta ile hemşire arasında yapıcı, pozitif bir iletişim ortamı sağlarken, hastaların kendilerini güvende hissetmesi sağlaması anlamında da önemlidir (Parlayan ve Dökme, 2016). Yazdırarak iletişim ise hemodinamisi normal uyanık hastalarda, istek ve düşüncelerini ifade etmesi için kalem ve kâğıt verilerek sağlanan iletişim tekniğidir.

Bilinci kapalı hastalarla iletişim sırasında hastanın etrafında olayları ve sesleri algılama yeteneğinin bozulmadığı, sadece cevap veremediği unutulmamalıdır. Bu hastalarla sözlü iletişim kurulmalı, iletişim sırasında hastaya ismiyle hitap edilmeli; basit ve somut terimler, kısa ve net cümleler kullanılmalıdır. Bilinçsiz hastayla iletişim sırasında hastanın sözel olmayan cevaplarının olup olmadığı gözlenmelidir (Aktaş ve Baysan Arabacı, 2016).

İşitme Problemi Olan Hastayla İletişim

İşitme engeli olan ya da az işitme sorunu olan hastayla iletişime geçmeden önce ortamdaki radyo, televizyon gibi gürültü oluşturabilecek araçlar kapatılmalı ya da sesi kısılmalıdır. Konuşmaya başlamadan önce hastanın dikkatini çekmelidir. Hangi kulağının daha iyi duyduğunu belirlenip o tarafa doğru, yavaş ve tane tane konuşmalıdır. Eğer hasta söylenen kelimeleri anlamamışsa hemşire mesajı tekrarlarken farklı kelimeleri kullanmalı; çünkü duyma yetersizliği olan hastalar bazı basit kelimeleri daha iyi duyabilir ve daha iyi dudak okuyabilmektedir. Hastayla konuşurken yüz yüze olmalı ve sözsüz iletişimi etkili kullanmalı (göz ilişkisi, dokunma, gülümseme, baş sallama gibi). Ağız kapatılarak konuşulmamalı, hastanın ne duyduğunu bilmek için sık sık geri bildirim almalıdır (Arpacı, 2018).

Görme Kaybı/Yetersizliği Olan Hastayla İletişim

Hemşire görme kaybı/yetersizliği olan hasta ile iletişim kurarken; odaya girdiğinde ismini söyleyerek konuşmaya başlamalı, aydınlatmanın uygun olup olmadığını kontrol etmelidir. Yazılı bilgi, sözel olarak hastanın soru sormasına fırsat bırakarak şekilde açıklamalıdır. Bakıma yönelik girişimler uygulanırken ayrıntılı bilgi verilmelidir. Ayrıca hemşire odadan ayrılırken hastayı bilgilendirmelidir (Arpacı, 2018).

SONUÇ

Bireyselleştirilmiş bakım sırasında hemşire ve hasta arasındaki iletişim bilinçli/bilinçsiz olarak bireylerin kendilerinden ya da ortamdan kaynaklanan çeşitli faktörler nedeniyle bozulmakta ve yanlış yorumlanabilmektedir. İletişimin engellerin farkında olup, yok etmesini bilen hemşirelerin hastaları ile başarılı iletişimler kurarak, bakımda kaliteyi yakalamaya doğru bir adım daha yaklaşacağı kanaatindeyiz. Hasta ve hasta yakınlarıyla uygun ve etkili iletişim teknikleri, zor

hasta gruplarıyla iletişimde yol gösterici kılavuzlar ile ilgili hemşirelere eğitimler verilmesi ve bu eğitimlerin sürekliliğinin sağlanması, hemşirelik bakımından beklentilerin doğru anlaşılmasına ve verilen bakımın kalitesinin artmasına olanak sağlayacaktır. Hemşire-hasta iletişiminde ihtiyaca ve anlaşılabilirliğe yönelik farklılaşma ve farkındalık, hemşirelik bakımında fark yaratacak önemli unsurlardan biri olarak görülmelidir.

KAYNAKLAR

Acaroğlu, R., Şendir, M. (2012). Bireyselleştirilmiş bakımı değerlendirme skalaları. İstanbul Üniversitesi Florance Nightingale Hemşirelik Dergisi, 20(1): 10-16.

Aktaş, Y., Baysan Arabacı, L. (2016). Communication with patients and their families in the intensive care unit. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1(3): 39-43.

Arpacı, F., (2018). İletişim. Yaşlı bakımının temel ilkeleri. Ankara Nobel Tıp Kitabevleri, Ankara, 153-166.

Aydoğan, A., ve Özkan, B. (2020). Hemşirelerin İletişim Becerileri ve Öfke Yönetimlerinin Belirlenmesi. Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, (3), 458-463.

Boon, A., Hinf, G.C. (2012). Excellence through patient and family centred care. Bay of Plenty District Health Board. Phase 1 Final Report 2012;5–6.

Charalambous, A., Katajisto, J., Valimaki, M., Leino-Kilpi, H., Suhonen, R. (2010). Individualised care and the professional practice environment: nurses' perceptions. Int Nurs Rev; 57:500–7

Charalambous, A., Chappell, L., N., Katajitso, J., Suhonen, R. (2012). The conceptualization and measurement of individualized care. Journal of Geriatric Nursing, 33(1): 17-27.

Elgünler, T.Ç., ve Fener, T.Ç. (2011). İletişimin kalitesini etkileyen engeller ve bu engellerin giderilmesi. The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication, 1(1), 35-9.

Kallergis, G. (2000). Guide of information and communication with the patient: Personalization, therapeutic relationship, character, family. Medical Graphics.

Karayurt, Ö., Ursavaş, F.E., İşeri, Ö. (2018). Hemşirelerin bireyselleştirilmiş bakım verme durumlarının ve görüşlerinin incelenmesi. ACU Sağlık Bil Derg; 9(2):163-169

Kourkouta, L., Papathanasiou, I.V. (2014). Communication in nursing practice. Mater Sociomed; 26(1): 65-67

Küçük, L. (2011). İletişim ve terapötik iletişim. İçinde F.A. Ay (Ed.). Sağlık Uygulamalarında Temel Kavramlar ve Beceriler. İstanbul: Nobel Tıp Kitap Evi, 72-82.

Özdemir, G. (2011). Ebelik ve hemşirelik iletişim becerileri ve yaşam yönelimlerinin stresle başetme tutumları üzerine etkisi. İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Papadantonaki, A. (2006). Communication and nursing. Nosileftiki.; 45(3): 297-298.

Papadantonaki, A. (2012). Nursing role. Nosileftiki ; 51(1): 7-9

Papagiannis, A. (2010). Talking with the patient: fundamental principles of clinical communication and announcement of bad news. Medical Time Northwestern Greece; 6 (Supplement):43-49.

Parlayan M.A., Dökme, S. (2016). Özel hastanelerdeki hemşire ve hastaların iletişim seviyelerinin değerlendirilmesi: Bir hastane örneği. KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 13(2), 265-84.

Pelzang R. (2010). Time to learn: understanding patient-centred care. Br J Nurs, 19: 912–7. https://doi.org/10.12968/bjon.2010.19.14.49050

Raya, A. (2006). Nursing of man as a unique person. Nosileftiki. 45(1): 19-24.

Sibiya, M.N. (2018). Effective communication in nursing. Chapter III. Doi: 10.5772/intechopen.74995

Suhonen, R., Gustafsson, M.L., Katajisto, J., Valimaki, M., Leino-Kilpi, H. (2010). Nurses' perceptions of individualized care. J Adv Nurs; 66:1035– 46.

Suhonen, R., Valimaki, M., Katajutso, J., and Kilpi, H. L. (2006). Patient Characteristics in Relation to Perception of How Individualized Care is Delivered- Research into the Sensitivity of the Individualized Care Scale. Journal of Professional Nursing, 22(4): 253-261.

Bayraktar, D.T. (2019). Yoğun bakım hemşirelerinin iletişim kurulamayan hastaya yaklaşımı. Gümüşhane University Journal of Health Sciences, 8(2): 27-34.

Türkmen E, Uslu A. (2011) Özel bir hastanede hemşirelerin dolaylı bakım uygulamalarının değerlendirilmesi. İ. Ü. F. N. Hem Derg, 19:60–7- 17.

Uyer, G. (2000). Hemşire-hasta iletişimi ve iletişimin hasta yönünden önemi. T Klin Tıp Etiği, 8(2), 90-4.

Vertino, K. A. (2014). Effective ınterpersonal communication: A practical guide to ımprove your life. The Online Journal of Issues in Nursing; 19(3).

Yağcı, T. ve Uçar, M. (2018). İletişimde engeller ve etkinlik. Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2(3 Ek), 142-160.

Yıldırım, D. (2006). Hemşirelerin servislerde hastalarla ve diğer işlere ayırdıkları sürelerin değerlendirilmesi. İ. U. F. N. Hem Derg, 4:177–92.

UKRAINE-RUSSIA RELATIONS IN THE CONTEXT OF RUSSIA'S 2014 MILITARY INTERVENTION [283]

Halit Ahmet KAHRAMAN[1*]

[*1]Arş. Gör., İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, İstanbul, Türkiye.

ORCID Code: 0000-0002-9225-4125

hakahraman@ticaret.edu.tr

ABSTRACT

In this study, the deteriorating relations between Russia and Ukraine before the annexation of Crimea in 2014 are analyzed within its historical background. These bilateral relations are an important example of new conflicts that had emerged after the Cold War. The relations between these conflicts and the structure of the international system are also assessed in the study. Ukraine's demands for joining the North Atlantic Treaty Organization (NATO) and the European Union (EU) to integrate with the West are perceived as a threat by Russia. On the other hand, some pro-Russian people do not want to integrate with the West in Ukraine. They want to be part of Russia's sphere of influence, rather than being part of the West. The political rivalry between the two groups has turned into an armed conflict, and the eastern part of Ukraine and Crimea were occupied by Russia in 2014. The comparative historical method, which is one of the qualitative research techniques, is used in this study.

Russian approach towards Ukraine had totally included aggressive security practices. According to international law, it is not legitimate to violate the sovereignty of Ukraine and to abolish its territorial integrity. Since the structure of the international system remains anarchic, aggressive policies continue to be implemented. The West had applied political and economic sanctions against Russia and tried to bring conflicting parties together in order to solve the dispute. On the other hand, Ukraine is a very limited power rather than Russia and has tried to increase its military capacity via joining NATO. However, its policies remain ineffective against Russia's aggressive policies. This situation causes increasing problems in the international system similar to some international crises before World War II, and the increasing problems can accelerate the emergence of bigger crises.

Keywords: Russia, Ukraine, Hybrid War, NATO, AB.

[283] Bu çalışma, yazarın 2019 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Ukrayna ve Gürcistan'ın Ulusal Güvenlik Stratejileri başlıklı savunduğu tezden yeniden yapılandırılarak türetilmiştir.

ÖZET

Bu çalışmada Rusya'nın askeri müdahalesine giden süreçte Ukrayna-Rusya ilişkileri tarihsel arka planı ile ele alınmıştır. Bu iki ülkenin ilişkilerinden hareketle Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan yeni çatışmalardan biri incelenmiş ve bu çatışmaların uluslararası sistemin yapısı ile olan etkileşimine değinilmiştir. Ukrayna'nın Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) ve Avrupa Birliği (AB)'ne katılarak Batı ile bütünleşme talepleri, Rusya tarafından tehdit olarak algılanmaktadır. Ülkede Batı'ya entegre olmak istemeyen Rusya yanlısı gruplar da bulunmaktadır. Bu kesim Batı'ya uyum sağlamak yerine Rusya'nın etki alanında kalmayı istemektedir. İki grup arasında siyasi alanda çıkan rekabet, sahada silahlı çatışmaya dönüşmüştür. Ukrayna'nın Doğu kesimi ve Kırım, Rusya tarafından 2014 yılında işgal edilmiştir. Çalışmada nitel araştırma tekniklerinden biri olan tarihsel karşılaştırmalı analiz metodu kullanılmış ve yapısal realizmin uluslararası sistem kavramsallaştırmasından yararlanılmıştır.

Rusya'nın Ukrayna Kriz'inde uyguladığı güvenlik yöntemlerinin tamamı, saldırgan güvenlik yöntemleridir. Uluslararası hukuk açısından Ukrayna'nın egemenlik hakkının çiğnenmesi ve toprak bütünlüğünün ortadan kaldırılması meşru değildir. Fakat bu durum mevcut uluslararası sistemde işgal edilen devlet haricindeki diğer devletlerin ilgi alanına girmemektedir. Uluslararası sistemin yapısı anarşik kaldığı müddetçe saldırgan politikalar, uygulanmaya devam etmektedir. Batı tarafından Rusya'ya karşı ekonomik ve siyasi yaptırımlar, çatışan tarafları diplomasi yoluyla buluşturma gibi politikalar takip edilmektedir. Ukrayna ise yalnız başına sınırlı güce sahip bir ülke olarak NATO'ya katılma ve askeri kapasitesini artırmaya çalışmaktadır. Fakat bu politikalar Rusya'nın saldırgan politikalarına karşı etkisiz kalmaktadır. Bu durum uluslararası sistemde 2. Dünya Savaşı öncesindekine benzer bir sorun birikimine neden olmaktadır. Uluslararası sorunların birikmesi çok daha büyük uluslararası krizlere neden olabilir.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Ukrayna, Hibrit Savaş, NATO, AB.

GİRİŞ

1980'lerden itibaren küreselleşmenin yaygınlaşan etkileriyle birlikte uluslararası ilişkilerde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Çok uluslu şirketlerin ulus ötesi ticaret yaptığı, duvarların yıkıldığı ve sınırların göreceli olarak ortadan kalktığı bir uluslararası sistemde, liberal normlara karşı tüm kürede bir öykünme başlamıştır (Ikenberry, 2018, s. 7). Serbest ticaret düzenine adapte olabilmek, uluslararası kurum ve örgütlerle işbirliği kurabilmek, ekonomik açıdan tüm devletler için başlıca siyasi ve ekonomik hedefler arasına girmiştir. Bu dönemde devletler açısından dikkat çeken durum, küreselleşmenin etkisi ve refaha erişme isteği, devletlerin kimliksel ve tarihsel bağlarını göreceli olarak zayıflatmıştır. Devletler kültürel olarak yakın olduğu ülkelerle işbirliği yerine zenginleşebileceği ülkeler ile işbirliği yapma arzusunda olmuştur. Ukrayna da siyasi açıdan benzer bir süreçten geçmektedir. Tarihsel olarak büyük ölçüde Rusya yanlısı bir ülke olan Ukrayna, zenginleşmenin kaynağı olarak Batı kurumları ile işbirliği yapmayı bir dış politika

alternatifi olarak görmüştür. Fakat Ukrayna, Rusya için diğer eski Sovyet ülkeleri gibi değildir. Rusya, diğer eski Sovyet ülkeleri konusunda Batı'ya karşı bazı tavizler vermiştir. Ancak Ukrayna'yı onlarla aynı görmemiş ve Ukrayna'nın siyasi, ekonomik ve askeri olarak kendi hinterlandında kalması için önemli adımlar atmıştır.

Avrupa-Atlantik kanadının Doğu'ya doğru genişlemesi Rusya'nın bölgesel etkisini azaltacağı ve yakın çevresinde Batı odaklı devletlerin etkinliğini artıracağı için Rusya tarafından endişeyle karşılanmaktadır. Kırım'ın Rusya tarafından ilhakıyla başlayan süreçte Ukrayna halkı 2013 yılından itibaren ikiye bölünmüştür. Batı kısmı Avrupa Birliği (AB)'ne uyum sağlamak isterken Doğu bölgesi ise Rusya'yı desteklemektedir. Rusya da kendi tarafını seçen ayrılıkçı grupları desteklemektedir. Bu gruplar Doğu Ukrayna'da devlet otoritesini sarsarak Donetsk ve Luhansk bölgesinde hâkimiyet sağlamıştır. Rusya asker sevkiyatı ve silah yardımıyla ayrılıkçıları desteklemiştir. Bahsedilen bölgelerde iki ayrı halk cumhuriyeti kurulmuştur. Rusya'nın gözetiminde başkan ve hükümet seçilmiştir. İki cumhuriyet birleşerek Novorossiya (Yeni Rusya) ismini almıştır. Novorossiya Projesi sonradan Rusya tarafından vazgeçilen bir proje olsa da krizin derinleşmesi ve Rusya'nın bölgedeki varlığını sağlamlaştırmasında etkili olmuştur (Koçak, 2015, s. 13). Krizin aşılması için arabulucular vasıtasıyla iki taraf müzakerelere başlamıştır. Müzakereler sonunda ateşkes kararı alınmasına rağmen her iki taraf birbirini ateşkesi bozmakla suçlamaktadır.

Rusya'nın 2013 yılındaki Ukrayna müdahalesini anlamak için tarihi ilişkilere bakmakta yarar vardır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) öncesi dönemde Ukrayna, tarihsel ve coğrafi olarak Batı ile Rusya arasındaki bir geçiş noktası olmuştur. Bu yüzden Ukrayna bu iki önemli güç bölgesindeki gelişmelerden sürekli etkilenmiştir. Ukraynalıların büyük oranda Ortodoks ve Slav olması Rusya ile yakınlaşmasına neden olmaktadır. Ayrıca Rusya'yı kuran Slav kimliğinin Kiev topraklarında inşa edildiği bilinmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Rusya ile Ukrayna iç içe geçmiş iki devlet olarak düşünülebilir. Rusya 2013 yılından başlayarak Doğu Ukrayna'ya karşı saldırgan politikalar uygulamasında bu tarihi gerçekliklere dayanarak meşruiyet aramaktadır. Örneğin Putin bu konuyla ilgili olarak Donbas bölgesinin 1920'lerde Ukrayna'ya SSCB tarafından verilen Novorossiya (Yeni Rusya) olduğunu hatırlatarak bu bölgenin Rusya ile olan tarihsel ilişkisine vurgu yapmıştır (Allison, 2014). Buradan hareketle Rusya'nın askeri müdahalesi bağlamında Rusya Ukrayna ilişkileri tarihsel ve toplumsal gelişmeler analiz edilerek üç bölümde incelenmiştir. Birinci bölümde Ukrayna'nın siyasi, ekonomik ve sosyal yapısı, SSCB dönemindeki gelişmeler, Ukrayna'nın bağımsızlığı ile Turuncu Devrim'de yaşanan sürece değinilerek incelenmiştir. İkinci bölümde ise Rusya'nın yakın çevre doktrini çerçevesinde Rus dış politikasının bölge siyasetine etkisi analiz edilmiştir. Son bölümde d tarihsel toplumsal gelişmeler göz önünde bulundurularak 2014 yılında gerçekleşen askeri müdahale değerlendirilmiştir.

1. UKRAYNA'NIN SİYASİ, EKONOMİK VE SOSYAL YAPISI

Ukrayna'nın yüzölçümü 603.628 km² ile Avrupa kıtası içindeki ülkeler arasında en büyük olandır (Sönmez et al, 2015, s. 659). Toplam nüfus 45 milyondur. Ukrayna, Rusya ve Batı Avrupa arasında bir geçiş ülkesi olduğu için etnik yapı çeşitlidir. Ülkedeki en büyük azınlık grup, Ruslardır. Ukrayna'daki yaşayan halkın etnik kökenlerinde Ukraynalılar %77,8, Ruslar, %17,3 Beyaz Ruslar %0,6, Moldovalılar %0,5, Kırım Tatarları %0,5, Bulgarlar %0,4, Macarlar %0,3, Romanyalılar %0,3, Polonyalılar %0,3, Yahudiler %0,2 ve diğerleri %1,8 oranında dağılmaktadır (Tecer, 2014, s. 109). Ülkedeki farklı kökenden gelen insanların bir arada bulunması, Ukrayna'nın, Slavların Avrupa'ya en yakın yer olduğundan kaynaklanmaktadır. Ukrayna'nın etnisite olarak homojen olmamasının yanında dini bakımdan da çeşitli bir yöne sahiptir. Tarihsel olarak Polonya ve Litvanya sınırlarına yakın olan kısım Batı etkisinde kalarak daha çok Katolik olurken Kiev ve Doğu sınırına yakın kısım Ortodoks olmuştur. Bu durumun günümüze yansıması ise Ukrayna milliyetçisi ve Batı yanlısı olan Katoliklerin Moskova'dan bağımsızlığını ilan eden Kiev Patrikhanesi'ne bağlı olmasına neden olmuştur. *"Rusya'ya yakın olan Ortodokslar ise Moskova Patrikhanesi'nin Ukrayna Metropolitliğine bağlıdır"* (Sönmez et al., 2015, s. 660).

Ülkenin ilk anayasası, 1996 senesinde yürürlüğe girmiştir. Ukrayna mülki yönetim bakımından 24 bölgeye ayrılmıştır (Tecer, 2014, s. 109). Kırım bu yönetimlerden ayrı olarak özerk bir yönetime sahiptir. Ülkedeki idari yönetim sistemi ise yarı başkanlık sistemidir. Ülke, Rusya ve Batı arasında kalmış siyasi gruplanmalar içinden aday olan kişiler üzerinden seçimlere gitmektedir. Buna göre ülkede sol cephe, liberal merkez ve milliyetçi-muhafazakâr sağ grupları bulunmaktadır (Derman and Ongarova, 2014, s. 13). Siyasi yelpazedeki gruplaşma partilere de yansımaktadır. Ülkenin siyasi hayatında yer etmiş olan önemli partiler, Viktor Yuşçenko liderliğindeki Bizim Ukrayna Partisi, Petro Simonenko liderliğinde Ukrayna Komünist Partisi, Viktor Yanukoviç liderliğinde Ukrayna'nın Bölgeleri Partisi, Oleksandr Moroz liderliğindeki Sosyalist Parti'dir. Ukrayna'da genelde milliyetçi ve sol partilerin öne çıktığı gözlemlenmektedir. Fakat yapılan seçimler sonunda tek başına iktidarı ele geçiren partilere az rastlanmaktadır. Aksine koalisyon hükümetleri kurulmuş ve bu hükümetlerin sürekliliği uzun süre devam etmemiştir. Ukrayna demokrasi tarihi için siyasi krizler tarihi demek çok yanlış olmayacaktır. 1990 ile 2014 yılları arası değerlendirildiğinde 24 yılda 18 hükümet kurulmuş bu durum ülkenin temel siyasi ve ekonomik sorunlarına istikrarlı çözümler üretilmesini engellemiştir.

Ukrayna ekonomisi gıda ve tarım ürünleri, metaller, tel, kablo, azotlu mineral, gübre üretimi üzerine şekillenmektedir. Ülkenin temel ihraç ürünleri ise yakıt, enerji, ilaç, otomobil, makine, ekipman ve kimyasal ürünleridir. Başlıca ticaret ortakları, Rusya, Almanya, Çin, Belarus, Türkiye ve Polonya'dır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2019). 2017 yılında ülkenin askeri harcamaları gayri safi yurtiçi hasılasının %3,5'idir (CIA, 2019). Ukrayna'nın bağımsızlığını kazandıktan sonraki süreçte ekonomik anlamda istikrarsızlık dikkat çekmektedir. Bu durumda serbest piyasa ekonomisine geçişin sağlıklı bir şekilde gerçekleştirememesi önemli bir etkendir.

Moskova yönetiminin ısrarları nedeniyle Ukrayna, kendi parasını piyasa sürmüştür. Ancak yeni para birimi, hızlı bir şekilde değer kaybına uğramıştır (Girgin, 2018, s. 37).

1.1 SSCB DÖNEMİNDE İLİŞKİLER

SSCB, uluslararası çatışmaların yoğun olduğu bir dönemde ortaya çıkmıştır. Pazar ve hammadde arayışının öne çıktığı uluslararası siyasette güç dengesi bozulmuş ve 1. Dünya Savaşı başlamıştır. Bu dönemde Rusya sanayisi Avrupa sanayisi kadar gelişmemiş olmasına rağmen, Çarlık Rusya'sında serf olarak yaşayan köylülerin durumu, sosyalist düşüncenin yaygınlaşmasında etkili olmuştur. Savaşın getirdiği ekonomik ve siyasi şartlar sonucunda Rusya'da Ekim Devrimi olmuş ve Çarlık Rusya'sı lağvedilmiştir (İşçi, 2017, s. 1111). Marx ve Engels'in idealize ettiği ekonomik sistemin bir ülkede uygulanabilmesi için uygun şartlar oluşmuştur. Ancak tarihsel süreç içinde SSCB, kurulduğu ideallerden uzak olarak, otoriteryen bir süper güce dönüşmüştür.

SSCB; batıda Baltık Denizi, doğuda Pasifik Okyanusu, güneyde Karakum Çölü ve kuzeyde Kuzey Kutbu'na kadar 22,4 milyon kilometre karelik büyük bir alana egemen olmuş ve 286,7 milyonluk nüfusuyla dünya genelinde demografik açıdan üçüncü sırada yer almıştır. *"SSCB 1991'e dek 15 cumhuriyetten oluşmuş, teoride federal, pratikte ise üniter bir devlet olarak varlığını devam ettirmiştir"* (Uyanıker, 2017, s. 12). 1922 yılında Ukrayna ile SSCB arasında imzalanan birlik anlaşması sonucunda ülke, Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (USSC) adıyla SSCB'ye dahil olmuştur. Stalin döneminde, SSCB-USSC ilişkileri Stalin'in baskıcı politikalarının tüm Doğu Avrupa'da oluşturduğu etkiler ile benzeşmektedir. SSCB'nin küresel ölçekte ABD ile süper güç rekabetinde olması, Ukrayna gibi devletlerin Rus kimliği altında mücadele etmesine neden olmuştur. 2. Dünya Savaşı sonrasında bu politikalar USSC yönetimin kadrolarında Rus olmayanların daha az yer almasına sebebiyet vermiştir. Ukrayna ve Kafkasya bölgesindeki milletler üzerinde "Saldırgan Rus Vatanseverliği" varlığını hissettirerek tatbik edilmiştir (Uyanıker, 2017, s. 14). Bu durum ilerleyen yıllarda Ukraynalıların Rus tarafını terk edip Batı'ya yakınlaşma isteğinin temel dinamiklerinden biri olacaktır. Çünkü Ukraynalılar kendi ülkelerinin politikalarında söz sahibi olamamaktan şikayet etmektedir. 2. Dünya Savaşı'nın askeri bir zafer olarak kazanılmasından sonra Sovyetler Birliği diplomasi alanında da büyük kazanımlar elde etmiştir. SSCB'nin kazandığı zaferden bu birliğe üye olan USSC de kazançlı çıkmıştır. Bu bağlamda savaştan sonra Ruthenya ve Doğu Polonya toprakları USSC'ye katılmıştır. (Uyanıker, 2017, s. 14).

Sovyetler Birliği'nde politikalar komünist parti genel sekreterinin fikirleri üzerinden oluşturulmaktaydı. 6 Mart 1953'te Stalin öldükten sonra SSCB'nin başına Nikita Kruşçev (1953-1964) geçmiştir. Kruşçev Stalin'den farklı bir dış politika oluşturmuştur. Bu durum SSCB'nin uluslararası ilişkilerdeki konumu bakımından bir kırılma noktasıdır. SSCB, nükleer bir savaşın her iki tarafı da yok edeceği ve devletlerin sürekli böyle bir tehdit altında yaşamasının mümkün olmadığına dayanan "Barış İçinde Bir Arada Yaşama" politikasını benimsemiştir. Bu politikaların

yansıması olarak SSCB Batı Avrupa'yı ve üçüncü dünya ülkelerini, ABD'ye karşı yanına çekmek istemiştir. Bu sayede ABD'nin çevreleme politikasına bir cevap üretilmesi planlanmıştır. Kruşçev'in büyük bir kararlılıkla uygulamaya çalıştığı politikalar, pratikte ise karşılık bulmamıştır. Doğu Avrupa'da Sovyet baskılarından usanmış olan birçok halk bulunmaktaydı ve bu kitleler sırasıyla Sovyetlere karşı şiddetli protestolar gerçekleştirmiştir. Sovyetler Birliği ise bu gösterileri oldukça sert ve kanlı bir şekilde bastırmaya başlayınca "Barış İçinde Bir Arada Yaşama" politikası sadece kavramsal çerçevede kalmıştır. Kruşçev, Doğu Blok'unda çeşitli isyanlar ve bölünmeler ortaya çıktığında Ukrayna'yı yanında tutmak istemiştir. Bu nedenle bir iyi niyet belirtisi olarak ve aynı zamanda Pereyaslav Anlaşması'nın 300. yılı hatırasına(1954) Kırım yarımadası, özerk cumhuriyet statüsüyle USSC'ye bağlanmıştır (Bilener, 2004, s. 315).

Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi ve Varşova Paktı, SSCB'nin Avrupa-Atlantik kanadının oluşturduğu kurumlarına karşı ürettiği cevaplar olarak ele alınabilir. AB'nin önce Avrupa Kömür Çelik Teşkilatı olarak kurulması ve ardından ekonomik refahın tüm Batı Avrupa'da yaygınlaşmasının sebebi olarak görülmüştür. SSCB ekonomik bir dengeleme aracı olarak Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi'ni kurmuştur. Ukrayna'nın da üye olduğu bu örgüt SSCB içinde her ülkenin uzmanlaştığı ürünleri üretmesi prensibine göre işleyen bir yapıya sahip olmuştur. Ayrıca Konsey, SSCB'nin ucuz yollu hammadde bulmasını ve bu hammaddelere ulaşım hatlarının kurulmasını sağlamıştır. Varşova Paktı ise Kuzey Atlantik Anlaşma Örgütü (NATO)'ne karşı askeri bir birlik olarak kurulmuştur. NATO'ya üye devletlerin askeri olarak dengelenmesi için SSCB liderliğinde güvenlik alanında işbirliği yapılmıştır. Fakat Varşova Paktı, Sovyetlere yakın olan ülkelerle ilişkilerde askeri istikrar üretmesinden çok siyasi krizlerin çıkmasına sebep olmuş, birçok Doğu Avrupa ülkesi tarafından eleştirilmiş ve protesto edilmiştir.

Ukrayna diğer Doğu Avrupa ülkelerine göre sanayileşmiş bir bölgedir. Ayrıca verimli tarım arazileri sayesinde SSCB'nin gıda tüketiminde önemli bir üretici olmuştur. Buna ek olarak Ukrayna, SSCB içinde ayrıcalıklı siyasi ve ekonomik bir konuma sahip olmuştur. Bu durum Ukrayna'nın uluslararası statüsünde açıkça görülmekteydi. Ukrayna, Birleşmiş Milletler (BM) kurucu üyeleri arasında Beyaz Rusya ile birlikte yer almıştır. Bununla birlikte bu ülkenin Ukrayna Komünist Partisi üyeleri olan Kruşçev ve Brejnev SSCB'nin siyasi yönetim mekanizması içinde en yüksek makam olan SSCB Komünist Partisi genel sekreterliğine yükselmiş olmaları da önemli bir göstergedir. Ukrayna'nın, SSCB'ye ait olan dört askeri deniz üssünden birini bulundurması, Beyaz Rusya ve Kazakistan ile birlikte nükleer silahların yerleştirildiği devlet olması Ukrayna'nın ayrıcalıklı siyasi konumu açısından önemli faktörlerdendir (Bilener, 2007, s. 118).

1. 2. UKRAYNA'NIN BAĞIMSIZLIĞI İLE 2004 ARASI GELİŞMELER

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Ukrayna bağımsızlığını 1991 yılında ilan etmiştir. Bu yılda yapılan seçimlerde sandıktan Leonid Kravçuk cumhurbaşkanı olarak çıkmıştır. Kravçuk dönemi üç sene devam etmiş, 1994'te yapılan seçimlerde Leonid Kuçma cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Ukrayna için SSCB döneminden itibaren başlayan Batı ile SSCB arasında sıkışmışlık artık Batıcılık ile Avrasyacılık arasında yaşanmaya başlamıştır. Bağımsızlığın ilan edildiği ilk yıllarda Rusya ile iyi ilişkiler geliştirilmiştir. Dış politikada temel kararlar alınırken Rusya'nın pozisyonu değerlendirilerek tercihte bulunulmuştur. Ukrayna, 1991 yılında Bağımsız Devletler Topluluğu'na (BDT) katılmıştır (Kılıç, 2019, s. 69). Fakat küresel sisteme adapte olabilmek için Batı ile ilişkilerin geliştirilmesine de çaba sarf edilmiştir. Bu bağlamda Ukrayna, 1994 yılında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'na (AGİT), 1995 yılında Avrupa Konseyine katılmıştır. 2000'li yıllara yaklaşılırken Ukrayna, Gürcistan Ermenistan Moldova'dan oluşan GUAM ülkelerine katılmıştır (Uyanıker, 2017, s. 20). Bu ülkelerin en önemli amacı, Rusya'nın ülkeleri ve dış politikalarındaki etkisini kırmaktır. Bu dönemde AB'nin Ukrayna'nın birliğe katılmasına dönük bir politikası olmadığı için AB ile ilişkiler temel seviyede kalmıştır. Özetlemek gerekirse, Ukrayna'nın birincil dış politika davranışları Rusya üzerinden yürütülmüştür. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan Ukrayna iç ve dış politikasındaki sorunlar üzerine yoğunlaşılmıştır. Ülkedeki kamu yönetiminin başarılı şekilde sağlanamaması, pazar ekonomisine geçişte yaşanan usulsüzlükler, halkta ülke yönetimine karşı güvensizlik oluşturmuştur.

Ukrayna'nın bağımsızlığını kazanmasından sonra, Rusya'nın dış politika önceliklerinde değişimler yaşanmıştır. Bu değişimler; Ukrayna'da yaşayan Rus azınlığın hak ve çıkarların korunması, Ukrayna'daki nükleer silahların devre dışı bırakılması ve Rusya'ya geri getirilmesi, Karadeniz Filosunun belirsizliği ve Kırım'ın siyasi geleceği olarak sıralanabilir. Rusya Sovyetlerin dağılmasından hemen sonra bu sorunların çözümünde etkin çözümler oluşturamamıştır. Ancak birkaç yıl içinde Rusya yakın çevre doktrinin geliştirerek bölgedeki politikalarını bu temel doktrin üzerinden şekillendirmiştir.

1. 3. 2004 TURUNCU DEVRİMİ

Turuncu Devrim öncesinde Ukrayna'da Batı yanlısı politikalar uygulanmaya çalışılsa da bu durum tam olarak kabul gören bir politika olmaktan ziyade, Ukrayna Hükümeti'nin Batı ile Rusya arasında bir denge siyaseti izlemesinden kaynaklanmıştır. Fakat bir gazetecinin devlet başkanı Leonid Kuçma'nın da parçası olduğu suikast ile öldürülmesi halkta tepki oluşturmuştur. Bu olay Ukrayna Halkının Kuçma ve Rusya'ya karşı güvenini sarsmış ve ülkenin Batı kanadına yakınlaşmasını etkileyen sebeplerden biri olmuştur.

Ukrayna'da siyasal istikrarsızlığa neden olan bir diğer faktör ise oligarklardır. Sovyet ekonomisinden serbest piyasa ekonomisine geçişte yapılan özelleştirmelerde bir takım insanlar, özel haklara sahip olmuştur. Bu insanlar, ülkede hızlı bir şekilde zenginleşmiş ve ülke siyasetinde öne çıkan kişiler olmuştur. Rusya'da olduğu gibi enerji kaynaklarının Batı'ya aktarılmasından dolayı zenginleşen oligark sınıfı ortaya çıkmıştır. Ekonomik anlamda güçlenen bazı oligarklar siyasete atılmıştır. Bazıları ise devleti karşısına alarak insan haklarının gelişmesine yönelik faaliyetler içinde olmuş fakat bu kişiler devlet tarafından çeşitli şekillerde sindirilmiştir. Ukrayna

halkı oligarkların devleti kullanarak zenginleşmesinden, yolsuzluklarından ve kamu yönetiminde kurumsallaşmanın engellenmesinden şikâyetçidir (Uyanıker, 2017, s. 25).

2004 yılında yapılan seçimlerde, Viktor Yanukoviç ile Yuşçenko yarışmıştır. Yanukoviç, Kuçma'nın önünü açtığı bir siyasetçidir. Dolayısıyla Batı ile Rusya arasında Rusya'nın tarafında yer almıştır. Bu durum Rusya'nın Yanukoviç'i desteklemesini sağlamıştır. İlk tur seçimleri sonucunda kazanan olmamış ikinci tur seçimlerini Yanukoviç'in kazandığı açıklamasına rağmen seçim sonuçları halk tarafından kabul görmemiştir. Seçimlerde usulsüzlük yapıldığı üzerine genel bir kabul oluşmuştur. Rusya'nın Yanukoviç'i tebrik etmesine rağmen rakibi Yuşçenko ve Batılı devletler seçim sonuçlarını tanımamıştır. Diğer muhalif lider Yuliya Timoşenko'nun da desteğini alan Yuşçenko büyük halk gösterileri düzenlemiş ve sonuç olarak başkan Yanukoviç değil Yuşçenko olmuştur. Bu olay Ukrayna tarihinde Turuncu Devrim olarak adlandırılmaktadır (Sarıkaya, 2015, s. 4).

Turuncu Devrim sürecinde Avrupa-Atlantik Blok'u Yuşçenko'yu desteklemiştir. Bu destekler daha çok sivil toplum kuruluşlarıyla aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bu kuruluşların başında Soros Vakfı, Pora Örgütü, Freedom House (Özgürlükler Evi), The International Republican Institute (IRI – Uluslararası Cumhuriyetçi Enstitüsü), The National Democratic Institute (NDI – Ulusal Demokrat Enstitüsü) gibi kuruluşlar gelmektedir (Bişkin, 2010, s. 13). Rusya, Turuncu Devrimi "anti-demokratik", "iyi hazırlanmış bir plan", "ihraç edilmiş devrim", olarak isimlendirmiştir. Bu bağlamda da Kremlin yönetimince Batı isyanları desteklediği ve Ukrayna'nın içişlerine müdahale ettiği gerekçesiyle suçlanmıştır. (Sarı, 2015, s. 70). Ukrayna, Batı ile Rusya'nın sıcak temas olarak karşılaştığı bir alan olmasa da ikincil aktörlerle güçlerini yarıştırdığı yerlerden biri olmuştur. Ukrayna'daki yaşanan gelişmelerde, iç etkenlerin yanında dış etkenlerin de önemli olduğu açıktır.

Turuncu Devrimin ardından Ukrayna'da bir istikrar dönemi beklenirken aksine siyasi ve ekonomik düzensizlikler devam etmiştir. Cumhurbaşkanı Yuşçenko ile Timoşenko arasındaki çekişmelerle başlayan süreç hükümetin devrilmesi ve yerine Yanukoviç ile Sosyalist Parti lideri Moroz'un koalisyonundan oluşan bir hükümetin geçmesiyle sonuçlanmıştır. Bu süreçte halk memnuniyetsizliğini sürmektedir ve ülkenin ekonomik olarak temel sorunları olan yolsuzluk, bütçe açığı gibi meselelerde mesafe kat edilememiştir. 2011'de bütçe açığı %12'yi bulmuştur ve nüfusun %20'yi aşan bir kısmı açlık sınırında yaşamaktadır (Tüysüzoğlu, 2011, s. 71).

2. RUSYA'NIN YAKIN ÇEVRE DOKTRİNİ

SSCB'nin dağılmasından sonra, Rusya'nın iç politikada çözmesi gereken siyasi ve ekonomik sorunlar olmuştur (Askeroğlu, 2020, s. 123). SSCB sonrası döneme ait ilk dış politika izlenimleri, 1993 yılından itibaren hayata geçirilmeye başlamıştır. Rusya bu dönemde dış siyasetini belirleyen yeni bir doktrin açıklamıştır. "Yakın çevre doktrini" olarak adlandırılan bu doktrin ise şu şekilde açıklanabilir; ilk olarak SSCB'nin nüfuz alanında kalan ama Rusya toprağı olmayan yerlerdeki Rus vatandaşlarının ve Rusça konuşanların korunmasına yönelik önlemler

alınması kararlaştırılmıştır (Saraçlı, 2015, s. 74). Yakın çevre doktrinin ikinci önceliği Rusya'nın toprak bütünlüğünün muhafaza edilmesidir. Özellikle SSCB coğrafyasındaki sınır değişikliklerine karşı önlemler alınması amaçlanmıştır. Üçüncü olarak Rusya'nın yakın çevresini siyasi, askeri ve ekonomik olarak kontrol edebildiği uluslararası bir örgütün kurulması hedeflenmiştir. Soğuk Savaş'ın bitmesi ile Rusya'nın ekonomik, askeri ve diğer önemli araç ve ekipmanları eski Sovyet ülkelerinin toprakları içerisinde kalmasının oluşturduğu olumsuzluklar, uluslararası örgütler kurularak bertaraf edilecektir (Keskin Ş. , 2015, s. 21). Bu örgütlerden biri Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) olarak ortaya çıkmıştır. Son olarak yakın çevre doktrini doğrultusunda Rusya'nın SSCB dağılmasına rağmen güçlü bir uluslararası aktör olduğu ve kendi hinterlandında Rusya'nın yok sayılarak bir politika gerçekleştirilemeyeceği gerçeğinin uluslararası kamuoyuna duyurulması hedeflenmiştir. "*Bu çerçevede, Rusya 1993 yılında benimsediği yakın çevre doktrini ile eski Sovyet Cumhuriyetlerini, kendi "arka bahçesi" olarak ifade ettiği görülmektedir"* (Sönmez et al., 2015, s. 663).

Rusya eski Sovyet coğrafyasında hayati çıkarlarının olduğu ve bu nedenle bu bölgede tarihsel bir sorumluluğa atıfta bulunarak özel politikalar geliştirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Avrasyacı ekolün temel varsayımlarını oluşturan bu görüşler, 1993 yılından itibaren yakın çevre doktrini ile hayata geçirilmeye başlanmıştır. Ukrayna ve diğer Sovyet sonrası ülkeler, Rusya'nın ülkeleri üzerindeki kurduğu baskıyı kırmak için alternatif yaklaşımlar geliştirmeye başlamıştır. Bunlardan birine örnek GUAM'dır. 1997 yılında kurulan örgüte Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova üyedir. Örgütün ismi üye ülkelerin İngilizce ilk harflerinden oluşmaktadır. Üye ülkeler kuruluş amaçlarını araların da bölgesel güvenlik ve enerji alanında işbirliği, ortak ulaşım koridorlarının kurulması gibi hedefler olarak belirlemiştir. Ancak bu örgütün asıl amacı, BDT'ye alternatif olmaktır. GUAM örgütünün faaliyetleri, Batılı devletler tarafından desteklenmektedir. Bu desteğin arkasındaki temel etkenlerden biri Batı'nın Hazar Havzası enerji kaynaklarını Rusya üzerinden değil, Ukrayna ve Gürcistan üzerinden ulaştırılması hedefi ile ilişkilidir. GUAM ülkeleri kendi aralarında serbest ticaret bölgesinin kurulması, AB ve NATO ile işbirliği yapılması, diyalog platformu oluşturulması gibi konularda çalışmalar yapmışlardır (Bişkin, 2010, s. 30-31). En güçlü üyesi Ukrayna olan bu örgütün, faaliyetleri şüphesiz Rusya'nın bölgesel menfaatleriyle ters düşmektedir. GUAM üyelerinin KGAÖ ve Avrasya Ekonomik Birliği'ne üye olmamaları ve bir anlamda BDT içinde "Batı" merkezli bir kutba dönüşmeleri, Rusya açısından olumlu karşılanmamaktadır. (Sönmez et al., s. 664). Rusya bölgede kendi kontrolünde olmayan örgütlerin Avrupa- Atlantik kanadının çıkarlarına göre hareket edeceğini ve bu durumun kendisine bir tehdit oluşturduğunu ifade etmektedir.

3. 2013 UKRAYNA KRİZİ

2010 Cumhurbaşkanlığı seçimlerine Yanukoviç, Timoşenko ve Yuşçenko katılmıştır. Bir önceki yönetimden bekledikleri karşılanmayan halk Yuşçenko'yu saf dışı etmiş, ikinci tura

Yanukoviç ve Timoşenko'yu bırakmıştır. Seçimler sonucunda Yanukoviç seçimi kazanmıştır. Yanukoviç'in kazanmasında sebep olarak Ukrayna halkının taleplerini, Batı yanlısı siyasetçilerin karşılayamamış olması olarak ifade edilmektedir (Koçak, 2015, s. 16). AB bu süreçte Rusya ile enerji bağlamında karşı karşıya gelmemek için pasif bir politika izlemiş, iç krizleriyle mücadele etmiştir. Yanukoviç seçimleri kazanmasının ardından beklenildiği gibi dış politikada Rus yanlısı bir dış politika çerçevesi oluşturmuştur. Ülkenin siyasi ve ekonomik sorunlarında ise bir ilerleme kat edilememesi halkta biriken bir öfke oluşturmuştur. Toplumun büyük bir kısmı umutlarını Ukrayna'nın AB'ye üye olma sürecinin hızlanmasına bağlamıştır. AB her ne kadar Ukrayna'ya tam üyelik perspektifi sunmamış olsa da Ukrayna ile ortaklık antlaşması imzalamaya karar vermiştir. Tarafların ortaklık mutabakatı konusunda anlaşmış olmasına rağmen, söz konusu antlaşmanın imzalanacağı Vilnius Zirvesi'nden on gün önce Yanukoviç, Ukrayna'nın müzakerelerden tek taraflı olarak çekildiğini açıklamıştır. Bu durumda muhalefet partilerinin örgütlediği halk, aylar süren gösteriler yapmıştır. Gösterilerde yüzlerce kişi ölmüştür. Halkın tepkisinin dolayısıyla sorunun derinleştiğini gören Yanukoviç yönetimi 28 Ocak'ta istifa etmek zorunda kalmıştır (Sönmez et al., 2015, s. 663). Yanukoviç halkın gözünde Rusya'nın kontrolünde olan bir siyasi aktöre dönüşmüştür. Muhalefetin yönetimdeki söz sahibi olma durumu artmıştır. 25 Mayıs'ta erken cumhurbaşkanlığı seçimi yapılması, Ukrayna özel kuvvet polisi Berkut'un feshedilmesi ve Rusçanın resmi dil olmaktan çıkaran Azınlık Dilleri Yasası'nın iptali gibi kararlar alınmıştır. Yeni hükümette reform yanlısı Anavatan Partisi Lideri Arseni Yatsenyuk Başbakan olmuştur. Moskova'nın lehine olmayan bu gelişmeler sonucunda Rusya yeni yönetimi meşru görmediğini açıklamıştır (Avcı, 2016, s. 82). Batı yanlısı bir hükümetin kurulmasıyla ülkedeki tansiyon kısa bir dönem için azalmıştır. Fakat Ukrayna'yı iç siyasi çekişmeden daha fazla etkileyecek bir iç savaşın başlangıcı bu dönemde olmuştur.

Rusya Ukrayna'yı diplomatik açıdan kendi çevresinde tutamayacağının farkına varmış ve bu nedenle askeri müdahalede bulunmayı kararlaştırmıştır. Rusya gösterilerden dolayı Kırım'da yaşayan Rus azınlığın korunmasını ileri sürerek 27 Şubat 2014 tarihinde Kırım'ı işgal etmiştir. 16 Mart 2014 tarihinde referanduma gidilerek Kırım, Rusya Federasyonu (RF)'na bağlanmıştır. Bu durum, açıkça Ukrayna'nın egemenlik ve toprak bütünlüğü haklarının çiğnendiğini göstermektedir. Batı Bloğu, referandumu yasadışı olarak tanımlasa da Kırım Cumhuriyeti ile Sivastopol federal şehirleri, RF'ye dahil olmuşlardır (Derman and Ongarova, 2014, s. 22). Ukrayna'nın doğusunda Rusların yoğun yaşadığı bölgelerde ayrılıkçı hareketler başlamıştır. Ukrayna merkezi hükümetinin otoritesi ortadan kalkmıştır. Rusya Ukrayna'nın doğusundaki ayrılıkçı hareketleri desteklemiştir. Ukrayna'nın doğu kısmında yer alan ve Rus nüfusunun daha fazla olduğu Donetsk ve Luhansk bölgeleri Ukrayna'dan tek taraflı bağımsızlığını ilan etmiştir. Ukrayna'nın merkezi hükümeti ise bu ilanı kabul etmemiştir ve silahlı kuvvetleriyle krize müdahale etmiştir. Bu durum ülkeyi bir iç savaşa sürüklemiştir. BM verilerine göre bu olaylar sırasında 4 binden fazla kişinin hayatını kaybettiği belirtilmektedir (Sarı, 2015, s. 103). Süreç sonucunda Rusya, Ukrayna'nın doğusunda dondurulurmuş bir çatışma ortamı oluşturmuştur. Bu

politika, Rusya'nın bir süredir yakın çevresinde Batı'ya yaklaşma teşebbüsünde bulunmuş ülkelerde izlediği stratejinin devamı olarak görülmektedir. Sonuç olarak ülkenin doğu topraklarında Ukrayna ordusu ile Rusya destekli ayrılıkçılar arasında belirli aralıklarla devam eden bir savaş ortaya çıkmıştır. Literatürde bu çatışma bölgeleri "dondurulmuş çatışma alanı", bu savaş şekli de "hibrit savaş" olarak yer almaktadır. Uluslararası çözüm çabaları sonuçsuz kalırken anlaşmaya varılan ateşkes durumu, karşılıklı olarak ihlal edilmektedir. Rusya, Gürcistan da olduğu gibi Ukrayna'yı da istikrarsızlaştırarak, bu ülkenin Batı'nın talep ettiği reformları gerçekleştirmesi engellenmektedir. "*Ülkedeki tüm topraklarına egemen olamamış bir Ukrayna, hâlihazırda Batı'nın yolsuzluğun giderilmesi ve ekonomik reformların yapılması gibi taleplerini karşılayamamaktadır"* (Avcı, 2016, s. 87). Rusya, Ukrayna krizinde güvenlik tehditlerine yönelik olarak başlıca şu güvenlik yöntemlerini kullanmıştır:

1. İşgal/İlhak
2. İşgal topraklarına asker sevkiyatı
3. Ayrılıkçı gruplara silah yardımı
4. Vekâlet hükümetler kurma
5. Ateşkes iptal etme

Kırım sorunun merkezindeki anlaşmazlık, Kırım sınırlarında yer alan Sivastopol Limanı'dır. Sivastopol'da bulunan liman, Rusya'nın güneydeki denizlere inmesini sağlamaktadır. Ukrayna'nın bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte limanda Rusya'nın egemenlik hakkı kalmamıştır. Sovyetler döneminde bir iyi niyet karinesi olarak Ukrayna'ya devredilen bu topraklar Rusya'nın dış politikasında önemli bir yumuşak nokta haline gelmiştir. Rusya bu durumu kiralama yöntemiyle geçici olarak çözüme kavuşturmuştur. 2010 senesinin Nisan ayında Ukrayna ve Rusya arasında Kırım'daki Rus Deniz Üssü'nün 2017'de bitecek olan kira sözleşmesini 25 yıl uzatan anlaşma imzalanmıştır. Fakat Rusya yanlısı Yanukoviç döneminde yapılan bu anlaşma, NATO üyeliği için girişimlerde bulanan Ukrayna dış politikasında bir çıkmaza sebebiyet vermiştir (Sönmez et al., 2015, s. 666).

AB'nin Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra genel politikası Doğu'ya doğru genişlemek yönünde olmuştur. AB'nin son üyelerine bakıldığında Bulgaristan ve Romanya gibi eski Sovyetler Birliği üyesi olan Doğu Avrupa ülkelerinin üye olduğu gözlemlenmektedir. Fakat 2008 Ekonomik Krizi ve göçmen dalgaları nedeniyle AB yeni üyelere mesafeli bir şekilde yaklaşmaya başlamıştır. Avrupa'nın istikrarını koruması ve Avrupalılaşma fikirlerinin ihracının sağlanması için yeni bir politika geliştirmiştir. "Avrupa Komşuluk Politikası" olarak adlandıran bu politika 2004 AB strateji belgesine yansımıştır. Bu politikaya göre AB, Ukrayna, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan gibi ülkelere tam üyelik vermek yerine yüksek düzeyli işbirliği yapmayı hedeflemektedir. AB, Ukrayna'da yaşanan gelişmeleri bu bağlamda değerlendirmiştir. Ancak Rusya'yı askeri olarak ve enerji sektörü bakımından tamamen karşına alamayacağı için sürece

doğrudan müdahale etmemiştir. Rusya'nın müdahalesine karşı ekonomik yaptırım ve diplomasi yoluyla tepki vermiştir.

ABD, bu krizde söylemsel açıdan Ukrayna'nın yanında bulunmuştur. Ukrayna, ABD için jeopolitik açıdan öncelikli alanlarda yer almaması nedeniyle Rusya'ya karşı yalnız bırakılmıştır. ABD son yıllarda dikkatini Uzak Doğu'ya kaydırmaktadır. Bu yüzden askeri bir müdahale düşünülmemiş, ekonomik ve siyasi yaptırımlar seviyesinde bir politika izlenmiştir. Bu dönemde ABD, uluslararası siyasetteki sorunlar ile tek başına mücadele etme politikasını terk etmiştir. ABD'nin ekonomik olarak zayıfladığı ve askeri müdahalelerin maliyetlerinin müttefik ülkeler ile paylaşılması gerektiği düşüncesi, ABD dış politikasında izolasyoncu görüşlerin ön plana çıkmasına sebebiyet vermektedir. ABD'nin Ortadoğu'dan kademeli bir şekil çekilme girişimleri bunun bir göstergesidir. ABD küresel sorunlara karşı uluslararası kurum ve kuruluşların daha fazla sorumluluk üstlenerek çözüm bulunması gerektiği belirtmiştir (Walt, 2018, s. 9). Diğer taraftan Ukrayna jeopolitik açıdan Rusya için oldukça hayatidir. NATO'nun eski Sovyet ülkelerini bünyesine katarak Rusya sınırlarına yayılması, Moskova'nın savunma kapasitesini önemli ölçüde tehdit etmektedir. NATO'nun yayılması engellenmediği takdirde ABD, Rus hava sahasının merkezi bölgelerinde hedef vurabilme kapasitesine sahip taktik savaş uçakları için ulaşım imkânına erişmiş olacaktır (Shakhbazov, 2018, s. 64).

Rusya'nın son yıllarda Ukrayna ve Gürcistan örneklerinde olduğu gibi askeri müdahalelerde bulunması bazı akademik çevrelerde yeni bir soğuk savaş çıktığı yönünde izlenimlere sebebiyet vermiştir (Öztürk S. , 2014, s. 7). Aslında bu görüşler erken yapılmış ve her çatışma alanını aynı şekilde değerlendirmeye tabi tutan çevreler tarafından yapılmaktadır. Ukrayna, en önemli Avrasyacılardan biri olan Dugin (2014) tarafından bir saldırı alanı olarak değil savunma bölgesi olarak tanımlanmaktadır. Yani Ukrayna müdahasi Rusya için savunma niyetiyle yapılmış saldırgan bir müdahaledir. Rusya yeni yerler kazanmak ya da ABD'ye karşı güç biriktirmek yerine mevcut gücünü korumaya çalışmaktadır. Bu durum yeni bir soğuk savaşın göstergesi değil, Rusya'nın küresel ölçekli bir devlet konumunda tutunmaya çalışmasının göstergesidir. Avrasyacıların en büyük endişesi, Rusya'nın gücünü yitirmiş bir ulus devlete dönüşmesi ve etnik ayrılıkçılık sonucunda RF'nin bölünmesidir (Dugin, 2014). Eğer Avrasyacıların öngörüsü gerçekleşirse Atlantikçi yaklaşıma alternatif oluşturan Avrasyacı ekol ortadan kalkacaktır. Rusya mevcut durumda ABD'ye cevap üretebilecek bir süper güçten ziyade bölgesel gücünü tahkim etmeye çalışan bir devlet konumundadır.

SONUÇ

Bu çalışmada Rusya'nın askeri müdahalesine giden süreçte Ukrayna-Rusya ilişkileri tarihsel arka planı ve sosyal yönleri ile değerlendirilmiştir. Bu çerçeve içinde iki ülkenin ulusal ve uluslararası politikaları analiz edilmiştir. Ukrayna, Doğu sınırları ve Kırım işgali nedeniyle Rusya ile çatışma durumundadır. Ukrayna'nın NATO ve AB'ye katılarak Batı ile bütünleşme talepleri, Rusya tarafından bir tehdit olarak algılanmaktadır. Ukrayna, Sovyetler Birliği sonrası devletlerde

görüldüğü gibi siyasi ve ekonomik açıdan gelişmek için Batı'ya yakınlaşma politikaları izlemektedir. Ukrayna'nın siyasi ve ekonomik sorunları, uluslararası kurum ve örgütlerin yardımıyla çözülmek istenmektedir. Ülkede bu duruma karşıt olan bir kesim de bulunmaktadır. Bu kesim Batı'ya uyum sağlamak yerine Rusya'nın etki alanında kalmayı istemektedir. Bu iki grup arasında siyasi alanda çıkan rekabet, sahada silahlı çatışmaya dönüşmüştür. Ukrayna ordusu ile Rusya destekli ayrılıkçılar arasında belirli aralıklarla devam eden bir savaş ortaya çıkmıştır. Literatürde bu çatışma bölgeleri "dondurulmuş çatışma alanı", bu savaş şekli de "hibrit savaş" olarak yer almaktadır.

Rusya'nın Ukrayna Kriz'inde uyguladığı güvenlik yöntemlerinin tamamı, saldırgan güvenlik yöntemleridir. Çünkü bu yöntemler Rusya'nın gücünü artırırken Ukrayna'ya zarar vermektedir. Ayrıca bu dış politika uygulanırken kuvvet kullanılması saldırgan olmasına işarettir. Uluslararası hukuk açısından Ukrayna'nın egemenlik hakkının çiğnenmesi ve toprak bütünlüğünün ortadan kaldırılması meşru değildir. Uluslararası hukuka göre her devlet uluslararası toplumun eşit, egemen ve bağımsız üyesidir. Her devlet, egemenliği ve bağımsızlığı hakkında kendi sınırlarında tek yetkilidir. Bu haklardan birine müdahale uluslararası hukuka göre meşru sayılamaz (Gündüz, 2015, s. 8). Fakat bu durum mevcut uluslararası sistemde işgal edilen devlet haricindeki diğer devletlerin ilgi alanına girmemektedir. Uluslararası sistemin yapısı anarşik kaldığı müddetçe saldırgan davranışlar, uygulanmaya devam edecektir. Çalışmanın sonucunda Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin anarşik yapısının devam ettiği ve söz konusu ülkelerin dış politikalarının uluslararası sistemin anarşik yapısının oluşturduğu baskı ve kısıtlamalardan etkilendiği ifade edilmektedir.

Avrupa-Atlantik kanadı, Rusya'nın saldırgan dış politikasına, 2. Dünya Savaşı öncesinde Almanya'nın saldırgan politikalarına verdiği tepkilerin benzerini vermektedir. Bu bakımdan değerlendirildiğinde son dönem Rusya politikaları ile Hitler dönemi Almanya'sının benzer politikalar oluşturulduğu değil bu politikalara Batı'nın verdiği tepkiler benzemektedir. Batı tarafından Rusya'ya karşı ekonomik ve siyasi yaptırımlar, askeri önlemlerden kaçınma, çatışan tarafları diplomasi yoluyla buluşturma gibi politikalar takip edilmektedir. Ukrayna ise yalnız başına sınırlı bir güce sahip bir ülke olarak NATO'ya katılma ve askeri kapasitesini artırmaya çalışmaktadır. Fakat bu politikalar Rusya'nın saldırgan politikalarına karşı etkisiz kalmaktadır. Bu durum devletler arasında 2. Dünya Savaşı öncesindekine benzer bir sorun birikimine neden olmaktadır. Sorunların birikmesi ilerleyen süreçte çok daha büyük uluslararası krizlere neden olabilir.

KAYNAKÇA

Allison R 2014. Russian 'deniable' intervention in Ukraine: how and why Russia broke the rules. International Affairs. 90(6): 1255–1297.

Askeroğlu S 2020. Rusya'nın büyük güç olma stratejisi. Ankara: Orion Kitabevi, 214 pp.

Avcı S 2016. Rusya'nın dış politikasında emperyalizme dönüş: Gürcistan, Suriye ve Ukrayna krizi örnekleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi SBE.

Bilener T 2004. Ulus-devlet olma sürecinde Ukrayna. In: Büyükakıncı E(eds), Değişen Dünya'da Rusya ve Ukrayna. Ankara: Phoenix Yayınları, pp. 311-341.

Bişkin M C 2010. ABD-AB-Rusya üçgeninde Ukrayna ve Gürcistan'da Güç Mücadelesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi SBE.

CIA 2018. The world factbook. Available at: https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gg.html [15.05. 19]

CIA. 2019. The world factbook. Available at: https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/up.html [15.05. 19]

Derman GS, Ongarova Y 2014. Ukrayna'da siyasi kriz. Karadeniz Araştırmaları Dergisi, 42: 11-23.

Dugin A 2014. Rus jeopolitiği avrasyacı yaklaşım. İstanbul: Küre Yayınları, 393 pp.

Gündüz A 2015. Milletlerarası toplumun özellilklerinin milletlerarasi hukuka etkisi. In: Günel RV(eds), Milletlararası hukuk. İstanbul: Beta Yayınevi, 815 pp.

Ikenberry GJ 2018. The end of liberal international order? International Affairs, 94(1): 7-23.

İşçi O 2017. Yüzüncü yılında Ekim Devrimi ve tarih yaziminin değişen mevsimleri. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 72(4): 1107 - 1125.

Keskin Ş 2015. Ukrayna'daki kriz ve AB-Rusya ilişkilerine etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi SBE

Kılıç N G 2019. Orta Asya entegrasyon tartışmaları ve avrasya birliği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBE

Koçak M 2015. Bölgesel çatışmadan küresel krize: Doğu Ukrayna. Seta Yayınları. İstanbul.

Öztürk S 2014. Ukrayna krizi: yeniden soğuk savaş senaryosu ve Kırım. Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı (TASAV).

Saraçlı M 2015. Rusya Federasyonu'nun yakın çevre politikasında dış Rusların yeri ve Kırım meselesi, Karadeniz Araştırmaları, 12(45): 69-88.

Sarı G 2015. AB yolunda Ukrayna: Avrupa komşuluk politikası ve AB - Ukrayna ilişkileri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Atılım Üniversitesi SBE

Sarıkaya Y 2015. Turuncuya veda: Ukrayna'nın kritik seçimi. Karadeniz Araştırmaları, 25: 1-10.

Shakhbazov İ 2018. Rusya'nın hibrid savaş anlayışı: Ukrayna örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi SBE

Sönmez AS, Bıçakcı H, Yıldırım C 2015. Kırım sorunu bağlamında Rusya Ukrayna ilişkilerinin analizi. International Journal of Social Sciences and Education Research, 1(3): 655-670.

Tüysüzoğlu G 2011. Ukrayna'da Turuncu Devrim'in sonu. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, 2(3): 63-80.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı 2019. Ukrayna'nın ekonomisi. Available at: http://www.mfa.gov.tr/ukrayna-ekonomisi.tr.mfa[14.04.19]

Tecer ÖÇ 2014. Jeopolitik ve tarihsel bir rekabet sahası olarak Ukrayna ve dış politika parametreleri. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3(4): 96-125.

Uyanıker HB 2017. Kırım sorunundan Donbas Savaşına Rusya Ukrayna uyuşmazlığı: sebepler ve sonuçlar. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Atılım Üniversitesi SBE

Walt SM 2018. Us grand strategy after the cold war: can realism explain it? Should realism guide it? International Relations, 32(3): 3-22.

A COMMON MORPHOLOGICAL APPROACH TO IXODID TICKS AND THEIR ROLE AS VECTORS

IXODID KENELERE MORFOLOJİK VE VEKTÖRLÜK AÇISINDAN GENEL BİR BAKIŞ

Ibrahim BALKAYA
Atatürk Üniversitesi Veteriner Fakültesi
Parazitoloji Anabilim Dalı, Erzurum, Türkiye.
ORCID ID: 0000-0002-1103-2812
balkayaibrahim@hotmail.com

ÖZET

Keneler zorunlu kan emici artropodlar olup Ülkemizde halk arasında kene, sakırga ve yavsı gibi isimlerle bilinmektedirler. Keneler; Ixodidae ve Argasidae olmak üzere 2 önemli ailede yer alırlar. Ixodidae ailesinde bulunan kenelere, sert keneler, yaz keneleri veya mera keneleri de denir. Keneler morfolojik olarak diğer artropodadan farklı olup, vücutları tek bir parçadan oluşmuştur. Larvalarında 3 çift ayak, nimf ve olgunlarında ise 4 çift ayak vardır. Vücudun ön tarafında ağız organelleri yer almaktadır. Ağız organellerinin arkasında dişilerde vücudun önünde ve üst kısmında kitini bir organ teşekkül eder ki buna scutum denir. Erkeklerde bu oluşum dorsalde tüm vücudu kaplar, buna conscutum denir. Bu bakımdan erkeklerin aksine dişiler, kan emip doyunca normal büyüklüğünün 10 katı kadar genişleyebilir. Ağız organelleri bir çift chelicer ve hipostom denilen delmeye ve kan emmeye yarayan organelden oluşur. Bu organellerin iki yanında bir çift palp bulunur. Ventralde ise anüs ile ikinci çift coxalar hizasında genital delik bulunur.

Keneler hayatları boyunca geçirdikleri her dönemde (larva, nimf ve imago) mutlaka kan emmek zorundadırlar. Kenelerin en önemli zararları birçok bakteriyel (Borrelia), viral (Kırım Kongo Kanamalı Ateşi) ve protozoer (Babesia, Theileria) hastalık etkenlerine vektörlük yapmalarıdır. Bu ailede önemli türleri içeren *Ixodes, Hyalomma, Rhipicephalus, Boophilus, Dermacentor* ve *Haemaphysalis* soyları bulunur.

Kenelerle mücadelede günümüze kadar kullanılan mücadele yöntemleri (bir kaç sınırlı alan hariç), tam bir kene eradikasyonu sağlayamamıştır. Mücadele çalışmaları; kenelerle nakledilen hastalıkların ortadan kaldırılması veya azaltılması ile hayvanlarda kenelerin sayısının kabul edilebilir sınırlara indirilmesi esasına dayanmaktadır. Bu amaçla; çiftlik hayvanları gerektiği şekilde ve gerektiği zaman ilaçlanmalıdır. Meskenler ve ahırlar da ilaçlanabilir.

Anahtar Kelimeler: Kene, Vektör, Ixodidae.

GİRİŞ:

Keneler, dünyanın her yerinde, özellikle de tropikal ve subtropikal bölgelerinde yaygın olarak yaşayan artropodlardır. Memeli, sürüngen, kanatlı hayvanlar veya insanlardan kan

emebilirler. Türkiye coğrafik yapısı nedeni ile birçok kene türünün üreme ve gelişmesi için uygun bir ortam oluşturmaktadır. Keneler tarafından taşınan hastalık etkenleri arasında bakteriyel, riketsiyal, paraziter ve viral enfeksiyon etkenleri vardır (Gratz, 2006). Keneler tarafından bulaşan viral hastalık olan Kırım Kongo Kanamalı Ateşi Ülkemizde 2002 yılından itibaren tespit edilmeye başlanmış ve Ülkemizde insan sağlığını etkilemeye başlamıştır. Kırım Kongo Kanamalı Ateşi (KKKA), Bunyaviridae ailesinden Nairovirus'ların neden olduğu, %3-30 mortalite ile seyreden önemli bir hastalıktır (Ergonul et all., 2004). Burada olduğu gibi, kenelerin hayvan sağlığı açısından önemli bir tehdit oldukları kadar insan sağlığı açısından da oldukça önem arzetmesi; kenelerin önemli parazitler arasında yer almasına yol açmaktadır (Karaer, 2007). Ixodidae ailesinde *Ixodes, Hyalomma, Rhipicephalus, Boophilus, Dermacentor, Haemaphysalis* ve *Ambylomma* soyları bulunmaktadır (Karaer and Dumanlı, 2015).

Ixodid Kenelerin Morfolojik Özellikleri:

Keneler halk arasında "mera keneleri" veya "sert keneler" olarak tanınırlar. Dünyanın her yerinde olduğu gibi ülkemizde de oldukça yaygın durumdadırlar. Ergin keneler birkaç mm büyüklüğündedir. Ancak, kan emmiş dişi keneler 2-3 cm büyüklüğüne erişirler. Aç iken dorso-ventral basıktırlar. Erkeklerde vücudun dorsalinin tamamı sert bir kitin tabakası ile kaplandığı halde (conscutum), dişi, larva ve nymphlerde bu kitin tabakası caputilumun gerisinde yaka şeklinde (scutum) bulunmaktadır. Conscutum ve scutumun üzerinde oluklar, noktalanmalar ve vücudun gerisinde festonlar bulunabilir (Şekil 1) (Özer, 2001).

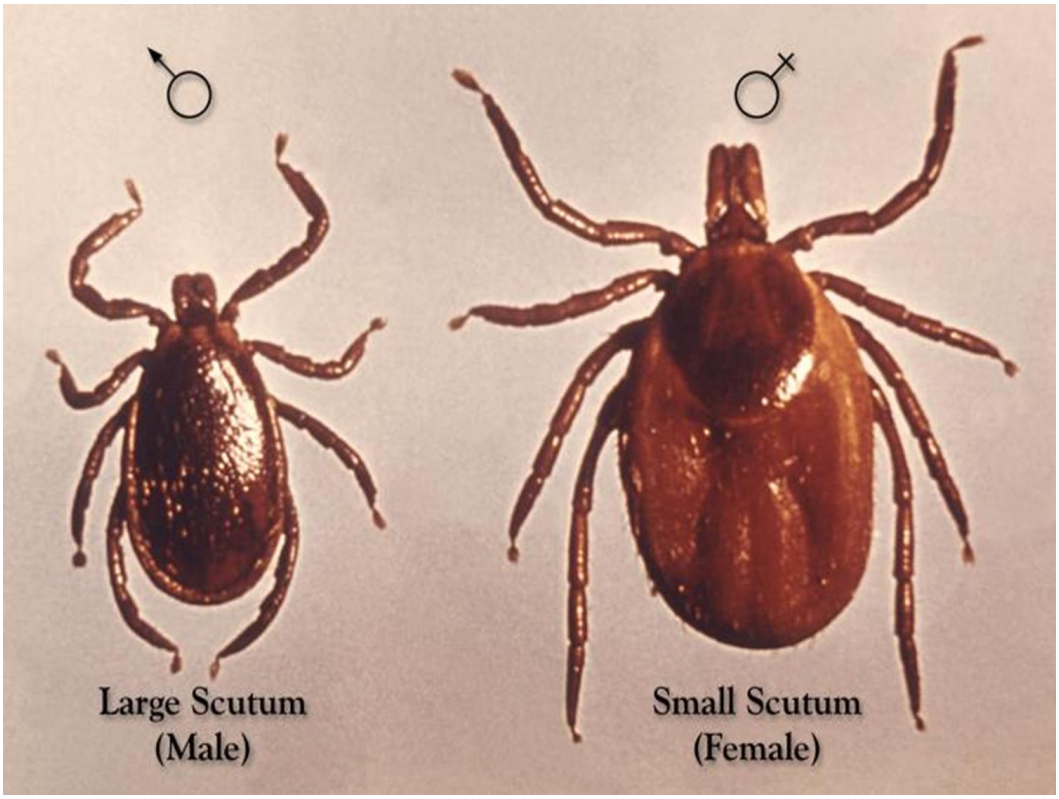

Şekil 1: Erkek ve dişi kenenin dorsalden görünümü (Anon. 1).

Ağız organelleri; bir çift palp, bir çift chelicer ve tek olan hypostomdan ibarettir. Ağız organelleri basis capituli üzerine oturmaktadır (Şekil 2). Ventralinde genellikle ikinci ile üçüncü coxaların arasında genital delik, dördüncü coxalar hizasında ve medianda da anal delik (anüs) ile dördüncü coxaların gerisinde lateralde birer stigma bulunur (Özer, 2001).

Ayaklar larvalarda üç çift, nymph ve olgunlarda dört çifttir. Bacak; coxa, trochanter, femur, tibia ve beş eklemli tarsustan oluşur. Tarsusların son eklemlerinin ucunda "tırnak" veya "pulvillum" adı verilen tutunma organelleri bulunur. Birinci çift ayaklarda tarsuslar üzerinde "haller" organı yer alır. Bu organ konak bulmaya yarar (Özer, 2001).

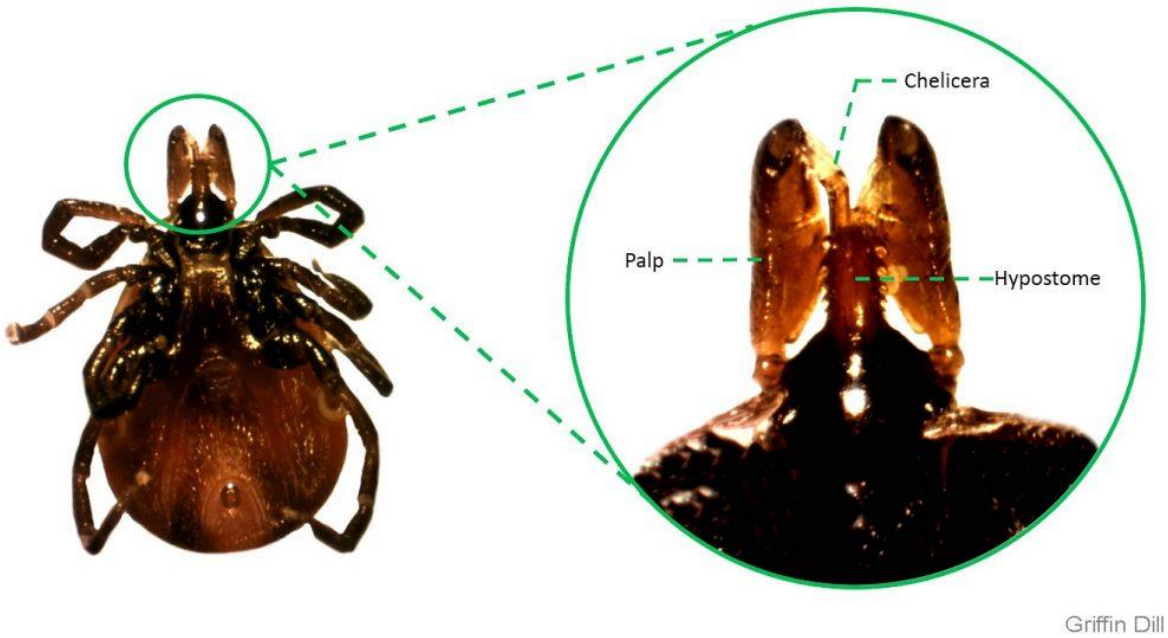

Şekil 2: *Ağız organellerinin (palp, chelicera ve hypostome) görünümü (Anon. 2).*

Ixodid Kenelerin Biyolojik Özellikleri:

Erkek ve dişiler kan emme sırasında çiftleşirler. Dişi keneler yumurtalarını taş, toprak ve merada yaprakların altına, toplu ve birbirine yapışık şekilde bırakırlar. Yumurtlama süresi ve miktarı, dişi kenenin az veya çok kan emmesine ve diğer dış faktörlere bağlı olarak değişir. Ayrıca türlere göre de yumurta sayısı değişiklik gösterir. Ortalama 3-15 bin arasında yumurta yumurtlarlar. Dişiler yumurtladıktan sonra ölürler. Yumurtadan çıkan larvalar 3 çift bacaklıdır. Yumurtadan çıkan larvalar etraftaki otlara tırmanıp, oradan geçen bir hayvana geçerek konakçısına ulaşırlar. Türlere göre farklı sürelerde konaklardan kan emerler ve kan emdikten sonra yine değişen sürede gömlek değiştirerek 4 çift ayaklı nimf olurlar. Ixodidae ailesi kenelerinin tek nimf dönemleri vardır. Nimflerde de larvalar gibi henüz genital organlar gelişmemiştir. Aç olan nimfler konaktan kan emerek doyar ve gömlek değiştirdikten sonra aç erişkin hale gelir. Erkek ve dişi erişkin keneler kan emerken çiftleşir, dişi doyduktan sonra toprağa düşer ve yumurtlar. Ixodid kenelerin dişileri yumurtladıktan sonar ölürler (Şekil 3 ve 4) (Despommier et al., 2000; Barker, 2004; Vatansever and Nalbantoğlu,2004; Gargılı, 2009).

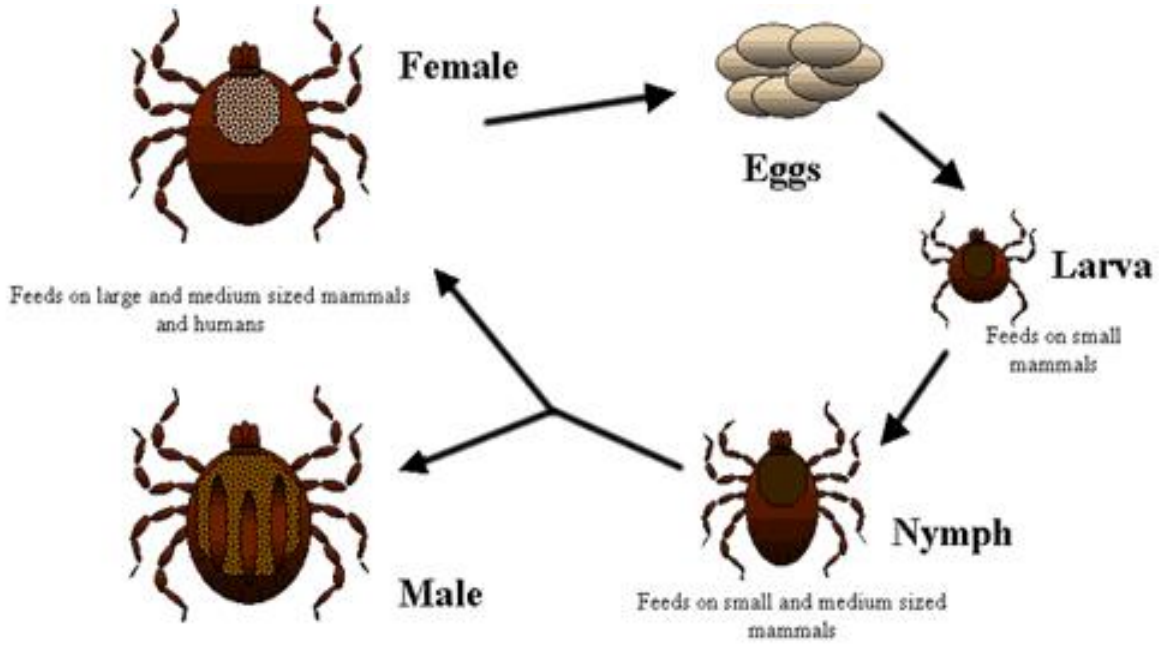

Şekil 3: *Ixodid kenelerde yaşam siklusu (Anon. 3).*

Şekil 4: *Yumurtlayan dişi kene (Anon. 4).*

Ixodid Kenelerin Vektörlük Özellikleri:

Kan emme esnasında deride açtıkları port antrelerden sekonder enfeksiyonların girişine yol açmaları, salgılarıyla konakçılarında zehirlenme ve felçler oluşturmaları, konakçı üzerinde çok sayıda bulunduklarında anemiye sebep olmaları ve birçok viral, bakteriyal, ricretsial, spirochetal, paraziter hastalık etkenlerine mekanik ve biyolojik vektörlük yapmaları nedeniyle, insan ve hayvan sağlığını tehdit eden en önemli ektoparazitlerdir. Ayrıca, hayvanlarda et, süt ve yumurta veriminin düşmesine, deri ve yapağının kalitesinin bozulmasına sebep olurlar (Özer, 2001).

Keneler tarafından taşınan zoonotik etkenler arasında bakteriyel (tularemi, lyme hastalığı), riketsiyal (benekli humma, Q humması, ehrlichiosis), paraziter (babesiosis) ve viral (tick borne encephalitis, kanamalı ateşler) infeksiyon etkenleri vardır (Despommier et al., 2000; Gargılı, 2009). Yine bu ailede bulunan türler; Theileriosis'i, Babesiosis'i, Q Hummasını (*Cocciella burneti*), Kayalık Dağlar Hummasını (*Rickettsia rickettsi*), Kene Ensefalitini, Tularemiyi (*Francisella tularensis*), Lyme hastalığını (*Borrelia burgdorferi*), Louping ill'i, Ehrlichiosis ve Cowdriosis'i (*Cowdria ruminantium*), Anaplasmosis'i (*A. ovis, A. centrale* ve *A. marginale*), Kırım Kongo Kanamalı Ateşi (KKKA)'ni ve daha birçok viral ve paraziter hastalığı insanlara ve/veya hayvanlara bulaştırırlar (Dik, 2015).

Kenelerle bulaşan hastalıklar içinde Kırım-Kongo kanamalı ateşi (KKKA) geniş bir yayılım alanına sahiptir ve *Hyalomma* soyuna bağlı keneler tarafından nakledilmektedir (Hoogstraal, 1979; Ergonul 2006; Gargılı, 2009).

SONUÇ

Keneler bu vektörlük özelliklerinin bir sonucu olarak gerek hayvan ve gerekse insan sağlığı açısından önemli bir tehdit olmaktadırlar. Dolayısıyla kene mücadelesi de oldukça önem kazanmaktadır. Kenelerle mücadelede genel olarak; çiftlik hayvanları gerektiği şekilde ve gerektiği zaman ilaçlanmalıdır. Çevre ilaçlamasından mümkün olduğunca kaçınılmalıdır. Meskenler, ahırlar, ağıllar ve padoklar uygun akarisidlerle belli dönemlerde ilaçlanmalıdır.

KAYNAKLAR

Anon. 1: https://quizlet.com/103613055/ixodid-ticks-hard-ticks-flash-cards/

Anon. 2: https://extension.umaine.edu/ticks/tick-biology/

Anon. 3: http://npic.orst.edu/pest/tick/index.html

Anon. 4: https://tr.pinterest.com/pin/156922368243005359/

Barker SC, 2004. Murrell A: Systematics and evolution of ticks with a list of valid genus and species names. Parasitology, 129(Suppl): 15-36.

Despommier DD, Gwadz RW, Hotez PJ, Knirsch CA 2000. Parasitic Diseases, 4.ed., Apple Trees Prod, New York.

Dik B 2015. Veteriner Entomoloji Ders Kitabı. Selçuk Üniversitesi. ISBN-975-288-252-8, Konya.

Ergonul O, Celikbas A, Dokuzoguz B, Eren S, Baykam N, Esener H 2004. Characteristics of Crimean-Congo hemorrahagic fever in a recent outbreak in Turkey and the impact of oral ribavirin therapy. Clin Infect Dis, 39(2): 284- 289.

Ergonul O 2006. Crimean-Congo haemorrhagic fever, Lancet Infect Dis, 6(4): 203-14.

Gargılı A 2009. Kenelerin Vektörlüğü ve Türkiye'de Durum. ANKEM Derg, 23(Ek 2): 249-252.

Gratz GN 2006. The vector- and rodent- borne diseases of Europe and North America: their distribution and public healt burden. Cambridge.

Hoogstraal H 1979.The epidemiology of tick-borne Crimean-Congo hemorrhagic fever in Asia, Europe, and Africa, J Med Entomol, 15(4): 307- 417.

Karaer Z 2007. Türkiye'de keneler- ekolojik özellikleri ile Kırım Kongo Hastalığında Planlı Mücadele ve Korunma Yöntemleri. 1. Zoonoz Kongresi 3-6 Aralık 2007, Erzurum.

Karaer Z, Dumanlı N 2015. Arthropodoloji. Medisan Yayın Serisi: 81. ISBN: 978-975-7774-80-8.

Özer E 2001. Arthropodoloji Ders Notları. Edip ÖZER, Fırat Üniversitesi Veteriner Fakültesi Ders Teksiri. Elazığ.

Vatansever Z, Nalbantoğlu S 2004. Tıbbi Artropodoloji (Entomoloji) Uygulama Kılavuzu. Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi, Parazitoloji Anabilim Dalı, Protozooloji ve Entomoloji Bilim Dalı, Ankara.

"WHAT IS THE IMPORTANT REASONS OF BREXIT? WHAT DID CHANGE IN BRİTİSH POLICY?"

Assist. Prof. Dr. Kaan DİYARBAKIRLIOĞLU[1]*

[1] Yalova University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations

kaandbo@yalova.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-4511-5330

ABSTRACT

As it is known, in the referendum held in the United Kingdom (UK) on 23 June 2016, the people of the UK, which is called 'Brexit', have decided to leave from the European Union (EU) and the process of withdrawal from the EU have set out. The UK, consisting of England, Wales, Scotland and Northern Ireland, became a member of the EU in 197a3 after two vetoes of De Gaulle who was President of France, but has experienced problems with adapting to the centralised EU. In the process, the idea of transforming the European Economic Community into a Federative direction as the European Union has not been adopted by the British, and being ruled by bureaucrats in Brussels has increased the Euroscepticism in the UK. In this essay, it will be discussed whether the decision of the voters in UK, in the June 2016 referendum is an expected decision. The refusal to regard the European Union as Federal Europe has been influential in British policy since 1973. In this study, the process of leaving the EU from the UK and its effects on UK politics will be discussed.

Keywords: European Union, Regional Studies, Brexit.

INTRODUCTION

The British people made a decision that could deeply influence the EU in its 43rd year of membership. While this decision pleases the extreme right-wing parties in the EU, it has also revealed the urgency of the EU to undertake a serious reform process. In this essay, we will discuss that the main reasons of Brexit which is very controversial topic nowadays. Morever we will argue that the process of Brexit referandum. Apart from that we will discuss the problems experienced during the European Integration process and the accelerating Euroscepticism in United Kingdom (Clarke, Goodwin, & Whiteley, 2017, p. 29).

Britain, which was not involved in the establishment of the EU's predecessor, the European Communities, had been able to become a member of the EU in 1973 after being subjected to two-time veto from France (ESRC - Economic and Social Research, 2019). Two years after becoming a member, the Labor Party voted for EU membership, and 67% of the people voted to stay (Curtice, 2016, p. 4).

On October 3, 1962, the leader of the Labour Party, Hugh Gaitskell, challenged the entry of his country into the European Economic Community at the Annual Meeting of the Labour Party:

"Then, of course, there is the idea and the ideal of Federal Europe. … What does federation mean? It means that powers are taken from national governments and handed over to federal governments and to federal parliaments. It means – I repeat it – that if we go into this we are no more than a state (as it were) in the United States of Europe, such as Texas and California."(Gaitskell, 2011, p. 6)

According to Gaitskell, the entry of Britain into the EEC meant the end of the British Commonwealth. Prime Minister Thatcher, the leader of the Conservative Party, made a similar statement in his speech at the European College in Bruges on September 20, 1988 and briefly defended the following view:

"My first guiding principle is this: willing and active cooperation between independent sovereign states is the best way to build a successful European Community. To try to suppress nationhood and concentrate power at the centre of a European conglomerate would be highly damaging and would jeopardise the objectives we seek to achieve. Europe will be stronger precisely because it has France as France, Spain as Spain, Britain as Britain, each with its own customs, traditions and identity. It would be folly to try to fit them into some sort of identikit European personality."("Margaret Thatcher Foundation," 1988)

The British people made a decision that could deeply influence the EU in its 43rd year of membership. While this decision pleases the extreme right-wing parties in the EU, it has also revealed the urgency of the EU to undertake a serious reform process (Geddes, 2013, p. 14). In this essay, we will discuss that the main reasons of Brexit which is very controversial topic nowadays. Morever we will argue that the process of Brexit referandum. Apart from that we will discuss the problems experienced during the European Integration process and the accelerating Euroscepticism in United Kingdom .

BREXIT PERIOD: FROM PAST TO PRESENT

Britain, which was not involved in the establishment of the EU's predecessor, the European Communities, had been able to become a member of the EU in 1973 after being subjected to two-time veto from France (ESRC - Economic and Social Research, 2019). Two years after becoming a member, the Labor Party voted for EU membership, and 67% of the people voted to stay (Butler & Kitzinge, 1996, p. 36).

Since joining the EU, it is possible to replicate these examples with such discourses of many politicians guiding the United Kingdom policy (Erçevik, 2016, p. 21). As far as I am concerned the British people have been far from the EU integration process after membership. British Prime Minister David Cameron announced that before the 2015 General Elections, if his party wins the EU membership of UK would take a referendum. He also said that he would renegotiate Britain's EU membership requirements with EU institutions and other Member States. In doing so, he aimed

to meet criticisms and complaints from the EU, both within his own party, the Conservative Party, and from the right-wing and populist United Kingdom Independence Party, which has become more popular in British politics in recent years. Cameron did what he said and re-negotiated Britain's membership and gained some privileges.

Prime Minister Cameron sent a letter to the President of the European Council, Donald Tusk, in November. These four areas were; economic governance, sovereignity competitiveness and immigration.(Simm, 2015) Donald Tusk, who is the President of the Council, handed out a draft agreement to the Member States and finalized in line with the proposals received from them, and was adopted at the EU Summit on 18-19 February 2016. Cameron got through agreement with the EU on the specific status of the UK and launched a campaign to vote "yes" in the referendum on Britain's EU membership (Curtice, 2016, p. 17). However, the concessions which he received from the EU failed to convince the public. The "Pandora's box" has been opened, and the Brexiters were able to run a strong campaign using their doubts an d dissatisfaction on issues such as people's income level, loss of sovereignty, the EU bureaucracy and increased immigration (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2016, p. 44).

Under the "opt-out" mechanism, Britain had so far been excluded from many arrangements and policies binding on EU members, such as the euro area, Schengen and related arrangements, the European Social Charter, The Fundamental Rights Charter, etc. In other words, Britain has already created a slightly different and privileged Member State status by choosing to stay out of the key policy areas (Behr, 2016). The another important change in British politics is that rising of UKIP. According to a report in the Guardian, UKIP's membership has rise rapidly by 15% in a month, insiders have revealed, raising the prospect of a return to the mainstream of a party still publicly associated with Brexit, but which has recently taken a more hard-right nationalist stance (The Guardian, 2019).

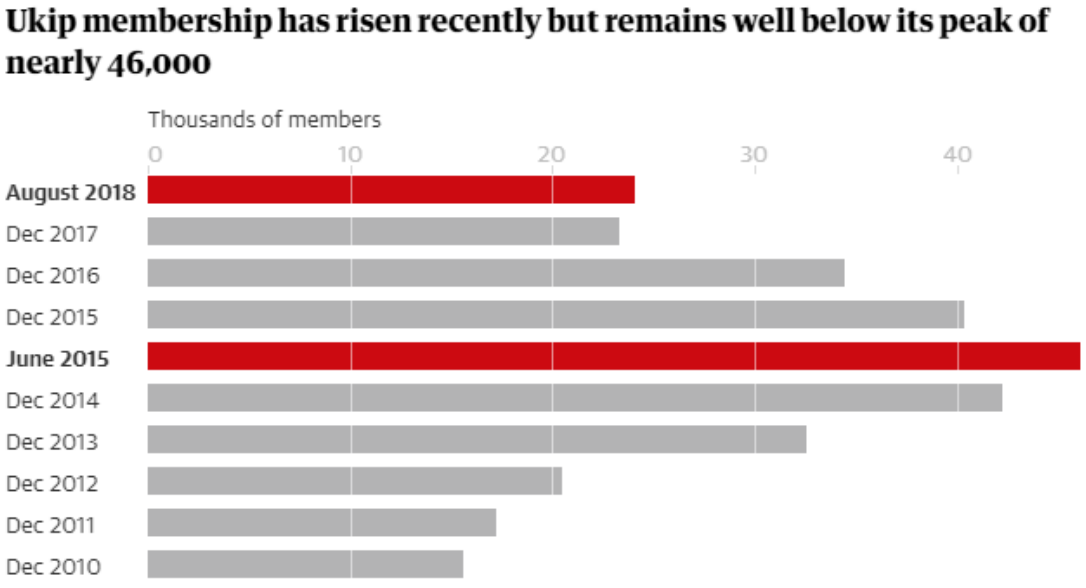

Figure 1: Source- https://www.theguardian.com/politics/2018/aug/02/ukip-membership-surges-15-per-cent-in-a-month

On June 23, 2016, is an unforgettable day in terms of EU history. At that time, a referendum was held for the first time in an EU member state, in which most of the EU's choice to leave the EU was adopted (Clarke et al., 2017, p. 74). Previously in Britain, a referendum on EU membership was made in 1975, and in the referendums held in Member States such as Denmark and Ireland, the EU Accession Treaties or the EU Founding Treaties were made available to the referendum. In Britain after 1975, EU membership was submitted to a referendum for the first time and the result was negative (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2016, p. 29). While 51,89% of the votes were out of the EU, 48,11% voted to stay in the EU (THE IRISH TIME, 2019). In the referendum, British citizens of the British, Irish and British States, aged 18 and over, who have resided in the UK, voted for British citizens living abroad in the last 15 years (Gaitskell, 2011, p. 11). As a result of the referendum, which was 71.8% of the vote, it won the EU's secessionists albeit with a small margin, and this triggered a process that would radically restructure Britain's position in Europe. It can be said that it was the biggest democratic exercise in the country ever, in terms of turnout.

The other aspect that affects the decisions of electors in UK on June 2016 is Euroscepticism. One of the most popular definitions of euroscepticism is that “the oppositionand doubt to the process of European integration” (Szczerbiak & Taggart, 2008). Recently, within in Europe and even in the EU, euroscepticism are rising with populism and right-wing parties.

CONCLUSION

One of the most important effects of the referendum is the resumption of euroscepticism, which threatens the European project with a history exceeding half a century. The extreme right-wing parties, both to the right and to the left of the political spectrum, have been strengthening in recent years, especially the National Front in France, the Alternative for Germany in Germany, the United Kingdom Independence Party in Britain, the Swedish Democrats, Freedom Party of Australia and Geert Wilders' Freedom Party in the Netherlands, are already expected to use the results of (IKV Brexit Report, 2019, p. 14).

According to the reserch of British Election Study Internet Panel, most of British people think that European Integration has already göne too far, when they ask how do voters view European Integration (Duff, 2016).

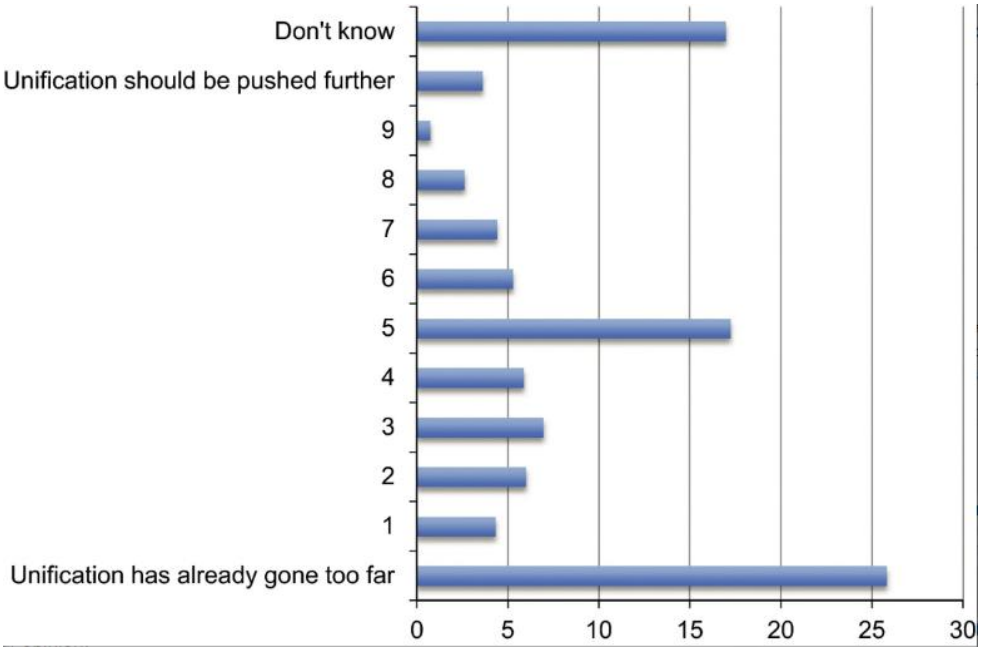

Figure 2- British opinion on the European Unification

Source: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/1467-923X.12258

All things considered, when we examine the underlying reasons behind the Brexit referendum, we can see a reflection of the search for a place for sovereignty within the globalized world. The referendum, which will affect not only Europe but also the rest of the world, has exposed some problems related to European integration. Populism, anti-immigration and EU skepticism have increased along with the problems brought by the globalised world. As a result, this was the first time in the history of the EU that a member state has decided to leave and a painful Brexit process has emerged.

REFERENCES

Behr, R. (2016). How remain failed: the inside story of a doomed campaign. Retrieved July 5, 2016, from https://www.theguardian.com/politics/2016/jul/05/how-remain-failed-inside-story-doomed-campaign

Butler, D., & Kitzinge, U. (1996). *The 1975 Referendum*. (David Butler, Ed.) (Second Edi). London: MACMILLEN PRESS LTD. Retrieved from https://books.google.com.tr/books?id=mBa_DAAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

Clarke, H. D., Goodwin, M., & Whiteley, P. (2017). *Brexit: Why Britain Voted to Leave the European Union* (CAMBRIDE U). University of Cambride. Retrieved from https://www.amazon.co.uk/Brexit-Britain-Voted-Leave-European/dp/1316605043

Curtice, J. (2016). The vote to leave the EU: Litmus test or lightning rod? *Natcen Social Research*, (November), 1–24. Retrieved from http://www.bsa.natcen.ac.uk/media/39149/bsa34_brexit_final.pdf

Duff, A. (2016). *Brexit : What Next ?* Amsterdam. Retrieved from http://www.bsa.natcen.ac.uk/media/39149/bsa34_brexit_final.pdf

Erçevik, M. B. (2016). Everything About BREXİT. *Turkısh Marketing and Finance*, *12*(1), 15–36. Retrieved from http://www.turkborsa.net/belgeler/raporlar/brexitedairhersey.pdf

ESRC - Economic and Social Research. (2019). When did Britain decide to join the European Union? Retrieved May 10, 2019, from https://ukandeu.ac.uk/fact-figures/when-did-britain-decide-to-join-the-european-union/

Gaitskell, H. (2011). Speech by Hugh Gaitskell against UK membership of the Common Market. In *Britain and the Common Market, Texts of speeches made at the 1962 Labour Party Conference by the Rt. Hon Hugh Gaitskell M.P. and the Rt. Hon. George Brown M.P. together with the policy statement accepted by Conference. London: Labour Party, 1962* (pp. 3–23). CVCE.

Geddes, A. (2013). *Britain and the European Union*. Central Europian Univesity Press. Retrieved from https://www.amazon.co.uk/Britain-European-Union/dp/0230291953

İktisadi Kalkınma Vakfı. (2016). *BRİTANYA REFERANDUMU VE SONRASI: AB ENTEGRASYON SÜRECİNİN GELECİĞİ VE TÜRKİYE*. *İktisadi Kalkınma Vakfı* (Vol. 284). İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı. Retrieved from www.ikv.org.tr

IKV Brexit Report. (2019). *IKV Brexit Report*. Turkey. Retrieved from https://www.ikv.org.tr/images/files/AVRUPA KOMİSYONU 2019 YILI TÜRKİYE RAPORU ÖZETİ.pdf

Margaret Thatcher Foundation. (1988). Retrieved from https://www.margaretthatcher.org/document/107332

Simm, P. (2015). Key quotes: David Cameron v Donald Tusk on UK's EU reform hopes. Retrieved April 30, 2015, from https://www.bbc.com/news/uk-politics-35030037

Szczerbiak, A., & Taggart, P. (2008). *Opposing Europe? Volume 1: Case Studies and Country Surveys: The Comparative Party Politics of Euroscepticism: Case Studies and Country*. London: OXFORD UNIVERSITY PRESS. Retrieved from https://www.amazon.co.uk/Opposing-Europe-Comparative-Politics-Euroscepticism/dp/0199258309

The Guardian. (2019). Ukip membership surges 15% in a month. Retrieved May 10, 2019, from https://www.theguardian.com/politics/2018/aug/02/ukip-membership-surges-15-per-cent-in-a-month

THE IRISH TIME. (2019). BREXIT: THE FACTS. Retrieved May 10, 2019, from https://www.irishtimes.com/news/world/brexit/brexit-the-facts

A VIEW RADIO BROADCASTING TODAY IN THE PERSPECTIVE OF BRECHT'S 'RADIO THEORY

BRECHT'IN 'RADYO KURAMI' PERSPEKTIFINDE GÜNÜMÜZ RADYO YAYINCILIĞINA BAKIŞ

Özgür YILMAZKOL
ORCID ID: 0000-0002-4150-4243
ozguryilmazkol@gmail.com

ÖZET

Sesi bir iletişim öğesi olarak kullanan radyo, geçmişten bugüne özgün taraflarıyla etkili bir iletişim aracı olmuştur. Denetimi, içeriği, hedef kitlesi, amacı ve kuruluşu ile birçok alt başlıkta incelenebilen radyo; özellikle eşitlikçi, özgür ve çok sesli yapısı ile demokratik sistemlerin en önemli göstergelerinden birisidir. Yaşam alanı, farkındalık ve tanınma için kitle iletişim araçlarını kullanan kesimler için demokratik ve özgürlükçü radyo çok önemlidir. Brecht'in yaklaşık yüz yıl önce kaleme aldığı radyo kuramı ile ilgili düşünceleri bugün önemli bir başvuru kaynağı olarak okunabilir. Zira, ideal olan radyo ve misyonuna ilişkin yorumlarda bulunan Brecht, adeta bugünün yayıncılık anlayışına ışık tutuyor. Çalışmada, Brecht'in radyo kuramı üzerinden günümüz radyo yayıncılığı üzerine eleştirel bir okuma yapılacaktır.

Anahtar kelimeler: Brecht, Radyo kuramı, Demokrasi, Sistem, Radyo Yayıncılığı

ABSTRACT

Using sound as a communication element, radio has been an effective communication tool with its original sides from past to present. Radio is one of the most important indicators of democratic systems with its egalitarian, free and polyphonic structure, which can be examined under many heading with its control, content, target audience, purpose and organization. Democratic and libertarian radio is very important for those who use mass media for living space, awareness and recognition. Brecht's thoughts about the radio theory he wrote about a hundred years ago can be read as an important reference today. Brecht, who makes comments on the ideal radio and mission, sheds light on today's broadcasting approach. In this study, a critical reading on contemporary radio broadcasting will be made through Brecht's radio theory.

Key words: Brecht, Radio theory, Democracy, System, Radio broadcasting

> "Radyodan söz edildiğini ilk kez duyduğum zamanı hatırlıyorum. Amerika'yı adeta yakıp yıkan bir radyo kasırgası üzerine ironik kısa haberlerdi bunlar. Fakat her şeye rağmen, radyonun sadece moda değil gerçekten modern bir şey olduğu izlenimi ediniyordu insan…" (Bertolt Brecht)

GIRIŞ

Yirminci yüzyılın başında radyo, tüm dünya ile iletişim ve etkileşimi mümkün kılan en önemli teknolojik araçlardan birisi olarak öne çıkmıştır. Sesi etkin bir iletişim öğesi olarak öne çıkaran radyo, dinleyenlerin zihninde canlandırdığı imgelerle mesajlarını iletmektedir. Radyo; yayınlarının içeriğindeki anılar, savaşlar, zaferler, yaşam pratikleri ve geçmişten gelen kültürel yaşanmışlıkların tortularıyla Jonathan Sterne'nin deyimiyle *işitilebilir bir geçmiş* yaratır. Bu perspektiften bakıldığında *nostaljik* bir kitle iletişim aracı olarak görülen radyo, özellikle sanayileşmiş ülkelerde yaygınlaşmaya başladıktan sonra, söz konusu ülkelerde etkin bir iletişim aracı olarak konumlanmıştır. Radyonun ikinci konumlandırmasında siyasi iktidarlar radyonun kolaylıkla ulaşabildiği kitleler ve yakaladığı etkiyi fark ederek, radyoyu bir propaganda aracı olarak görüp bu amaç için kullanmışlardır. Bu açıdan bakıldığında radyo, özellikle yönetici sınıflar tarafından önemle üzerinde durulması gereken politik bir araç (vehicle) olarak görülmüştür.

Savaş sırasında ve sonrasında radyonun toplum ve dinleyenler üzerindeki etkisi dikkate alındığında iki yönlü yorum yapmak mümkündür. Siyasal yönden bir propaganda aracı olarak görülmesi yanında, hızlı haber iletimi nedeniyle gazetecilik mesleğinde yeni açılımların ve ilerlemelerin de önünü açtığı kabul edilmektedir.

Bu çalışmada epik tiyatronun önemli ismi Bertolt Brecht'in ortaya koyduğu radyo kuramı, günümüz radyo yayıncılığı özelinde yeniden yorumlanacaktır. 1927-1932 yılları arasında kaleme alınan kuram uyarınca, bugünün çok sesli, çok dilli ve çok uluslu yayıncılık anlayışı değerlendirilecektir. Zamana paralel olarak değişen yayıncılık anlayışı ile birlikte mesajın içeriğinde hedef kitlenin pozisyonu ve kaynağın etkisinde de farklılıklar gözlenmiş, bu değişim yayıncılık ya da radyo üzerine yeniden yorumlamalar yapma zorunluluğunu gündeme getirmiştir.

Kitlesel Bir İletişim Aracı Olarak Radyo

İşitsel-duyusal bir kitle iletişim aracı olarak radyo, aynı anda tüm halka hitap ederek farklılıklara rağmen onları verilen mesajlara açık, dinleme eylemi altında bir araya getirebilmektedir. Bu bağlamda bakıldığında radyo, *bütünleştiricidir.* Toplumsal zeminde varolan kalıplaşmış sınırlara karşı koyan; elitleri/kültürel seçkinleri ve alt kültüre ait yaşam süren kişileri merkez ve çevre/periferide bulunan grup ve topluluk ile kadın ve erkeği aynı dil havuzu içinde birleştirmektedir. Bu bağlamda bakıldığında ise radyo, *birleştiricidir.* Bu yayın izleği gereğince

radyo, seslendikleri kişileri (dinleyicileri) bir araya getirip bütünleştirerek bir aidiyet duygusu ile birlikte geniş bir sınıfın içine dahil eder.

Tüm bu özellikleri ışığında aslında radyonun '*demokratik*' bir araç olması nedeniyle radyo ve demokrasi çok yakın kavramlar olarak okunabilir. Seslerini duyurmak ve *'biz de varız'* mottosunu zihinlere yerleştirmek isteyen görüş, ideoloji ve yapılar için demokrasinin söylemden çıkarak eyleme geçtiği ortamlar son derece önem kazanmaktadır. Farklılıkların kendine ait bir alan yaratması ve farkındalık oluşturması açısından radyo çok önemli bir mecradır. Özellikle kamu yayıncılığı yapan radyoların karşısında konumlanan tecimsel/ticari/özel radyolar, alternatif yayıncılık anlayışı ve farklılıkların temsil alanı olması sebebiyle farklı okumaları ve yorumlamaları gündeme taşımıştır.

Burhan Belge'nin sözleri ile radyo, 'adeta halkın kendisi için icat edilmiş gibidir'(Ahıska, 2005:22). Benzer şekilde radyo, Ahıska'nın ifadesiyle dinleyenlerin 'gözlerini yormadan, vücudunu rahatsız etmeden hem fayda hem de zevk verir'(2005:22). Radyo, bir kitle iletişim aracı olarak, kendine has bir takım özellikleri taşıması nedeniyle işlevleri ve misyonu üzerine derinlemesine analiz ve okuma yapmayı da gerektirmektedir.

Virilio'ya göre, yaşadığımız toplumun bütün yapıları hareket yeteneğinin, çarpışma ve caydırmanın, hızla ilerleme ve sızmanın egemenliği altındadır. Enformasyonun olağanca hızla tüm dünyaya yayılması, Virilio'nun kendi kendisini yok etmeye doğru hızlanan bir hız düşüncesini de anımsatmaktadır. Artık teknolojinin akıl almaz derecede hızla ilerlemesi dünyayı McLuhan'ın ifadesi ile *'global bir köy'*e dönüştürmüş, önceki dönemlerde bilgi ve enformasyonu tekellerinde bulunduran *ayrıcalıklı sınıf*ın yerine hemen herkes bilgiye rahatlıkla ulaşabilir duruma gelmiştir. Böylelikle bilginin özgürlükçü ve sınıflar üstü konumlanışı gündeme gelmiş olmakla birlikte ulaşılabilirlik de yeniden tartışılmaya başlanmıştır.

Özellikle savaşların, tüketim alışkanlıklarının kültürel seyrinin ve yasaların biçimlendirdiği bir teknoloji olarak radyo, ilk yaygınlaşmaya başladığı yıllardaki öne çıkan *'propaganda aracı olma'* işlevini yıllar geçtikçe gizleme gereği duymamıştır. Çünkü; aracın bu konudaki etkisi ve gücü yasa koyucular ve kitleler tarafından benimsenip kabul edilmiştir. Radyo bu *kabul ediş'*in yanında gündelik yaşam içine deyim yerindeyse ustalıkla sızarak, anlam yaratmaya ve gündelik rutinin içinde olmazsa olmaza dönüşmeye başlamıştır. Ancak 2000'li yılların başında görsel kültürün daha egemen bir unsur olarak insanların hayatlarına nüfuz etmesi sebebiyle radyo eski popülerliğini ve önemini yitirmiş gibi görünse de*, anı yakalaması, hep canlı hissi yaratması ve hemen her alanda dinleyicisini yakalaması* gibi farklılık yaratan unsurlarından dolayı farklı ve sarsılmaz bir konumda duran önemli bir kitle iletişim aracı olarak hala kabul görmektedir.

Demokratik Ortama Ayna Tutan Bir Yayıncılık: Radyo

Demokrasi yaygın kullanımı ile yönetilenlerin yönetenleri seçme hakkına sahip olduğu; azınlıkların, çoğunluğun görüş ve düşünceleri altında ezilmediği aksine her türlü görüş ve düşüncesini serbestçe ifade edebildiği bir rejim olarak tanımlanır. Demokratik rejimlerde insanlar

bazı hak ve özgürlüklere yasalar çerçevesinde sahiptirler ve sahip oldukları haklar yine aynı yasalarca koruma altındadır.

Çoğulcu yönetim anlayışının egemen olduğu demokrasilerde toplumun ağırlıklı olarak çoğunluğunun değil azınlıkların ve farklılıkla sahip grupların/toplulukların temsiliyeti de önemlidir. Bu nedenle kamuoyu oluşumunda yerel halkın, sivil toplum örgütlerinin, derneklerin azınlıkların, kısacası toplumu oluşturan bütün katmanların medyadaki yayınlara katılımının sağlanması gerekmektedir. Aynı zamanda bu kişilerin demokratik mecralarda düşüncelerini ifade edebilmelerinin benimsenmesi de gerekmektedir.

Radyo, gazete, televizyon, dergi ve sinema gibi iletişim araçları ortaya çıktıkları ilk yıllardan bugüne, her zaman ülkenin siyasal, toplumsal, kültürel ve ekonomik yapılarının etkisinde yol almıştır. Bu durum hiç şüphesiz kitle iletişim araçlarının farklı ülkelerde farklı gelişim seyirleri izlemesine böylelikle farklı iletişim sistemlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Söz konusu bu iletişim sistemleri, birbirinden farklı kitle iletişim kuramlarını gündeme getirmiş ve yıllar boyu bu kuramların tartışılmasına ve yorumlanmasına zemin hazırlamıştır.

Araştırmalarda en çok öne çıkan kaynak, Siebert, Peterson ve Schram ortaklığında 1963 yılında yazılan farklı zamanlarda farklı ülkelerde oluşmuş olan bu kitle iletişim sistemlerini inceledikleri '*Four Theories of the Press'* adlı eseridir. Bu eserde Siebert ve arkadaşları kitle iletişim sistemlerini dört kuram perspektifinde açıklamışlardır. Bunlar: *"Otoriter Kuram", "Liberal-Özgürlükçü Kuram", "Sovyet-Totaliter Kuram"* ve *"Toplumsal Sorumluluk Kuramı"* dır.

Otoriter Kuram: 16. ve 17. yüzyıl İngiltere'sinde gelişmiştir. Kuramın temellerini kralın gücü, kilisenin otoriter geleneği, Gutenberg'in baskı tekniği ve Eflatun, Machiavelli gibi felsefecilerin görüşleri oluşturmuştur. Kuramın öne çıkan en önemli özelliği, basının zorla da olsa, siyasi erke bağımlı kılınması ve onun çıkarlarına hizmet ederek mevcudiyetinin sağlanmasına yönelik faaliyet gösterme amacında bir araç olarak konumlanmasıdır. Mevcut otoriteye karşı çıkma, kabul edilene saldırma, resmi politikaya sataşma ya da moral değerlere saldırı suç olarak görülmüştür. Ayrıca kurama göre, kuralların tesisi için *'sansür'* uygulanabilir. Medya, yürürlükte olan kanunlar ve kurulu düzeni bozan ya da bozmaya yol açacak yayın yapmaktan, bunları yayınlanmaktan kaçınmak zorundadır. Nazi Almanya'sında propaganda bakanlığı yapmış olan Joseph Goebbels, Hitler hükümetinin siyasal reklamını yapmak, siyasal farkındalığını ve biricikliğini ortaya koymak ve kitlelere sunulan reklam ve propagandalar doğrultusunda yön vermek ve iktidara dair kitleler üzerinde olumlu düşünceler oluşmasını sağlamak için, ülkedeki o dönemin bütün etkili iletişim araçlarını otoriter kuramın ilkeleri doğrultusunda kullanmıştır.

Liberal-Özgürlükçü Kuram: 17. yüzyıldan itibaren liberal anlayışın siyasal, sosyal, felsefi, iktisadi yansımaları ve birikimleri üzerine inşa edilmiştir. Otoriter kuramın tam tersi olarak devletin yerine '*birey*' merkeze alınmış ve bireyin mutluluğu gözetilmiştir. Kuram, toplumdaki tüm bireylerin istedikleri şeyleri söyleme ve yayınlama konusunda özgür olmasını kabul eder.

Kuram tüm bu bileşenleri ile birlikte değerlendirildiğinde, düşünce ve ifade özgürlüğü, örgütlenme ile temel hak ve özgürlüklerin tesis edilmesi konusunda liberal demokratik sistemle de örtüşmektedir. Liberal-Özgürlükçü kuramda, Otoriter kuramın aksine medyaya doğrudan ya da dolaylı müdahale, baskı ya da sansür, toplumun gerçeğe ve doğruya ulaşmasına bir engel olarak görülür. Liberal-Özgürlükçü kuram, baskıcı ve otoriter rejimlerden farklı olarak toplumdaki çokseslilige ve ifade özgürlüğüne değer veren bir yapıya sahiptir.

Sovyet Totoliter Kuram: 1917 Rus Devrimi'nin ardından Marks, Engels ve Lenin'in görüşleri ve ideolojileri doğrultusunda yeniden şekillenen toplumsal yapı içindeki iletişim alanında da yeni görüş ortaya konmuştur. Devrim sonrası şekillenen kuram uyarınca, ülkedeki tüm kitle iletişim araçları, iktidarda olan merkez partinin himayesindedir. Himaye altına alınma durumundan dolayı ülkedeki tüm kitle iletişim araçları, iktidar partisinin sesi olarak yayın yapmaktadır. Ayrıca bu sitem içinde özel ya da alternatif yayıncılığa imkan tanınmamaktadır. Sosyalist ideolojiye sahip toplumlarda sınıfsız toplum yapısı ve sınıf çatışmalarının olmaması nedeniyle medya, yayın politikalarını ve yayın içeriklerini politik çatışma ve çekişmelerden uzak tutarak düzenler. Kuram, medyanın toplumun şekillendirilmesinde ve sosyalleşmesindeki etkin rolünü benimser ve bu sebepten medyanın siyasi organlar tarafından kontrolünü kabul eder. Ayrıca Sovyet Totoliter kuram, kitle iletişim araçlarının devletin amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik faaliyette bulunması düşüncesini taşıyan Otoriter kuramın bir uzantısı olarak da okunabilir.

Toplumsal-Sosyal Sorumluluk Kuramı: ABD'de Liberal kurama tepki olarak ortaya çıkmıştır. Toplumsal Sorumluluk kuramı, Liberal kuramın aksine daha kontrollü bir özgürlüğü savunur. Kuramın ortaya çıkması ve gelişmesinde kitle iletişim araçlarının toplumun belli sınıf ya da grupların (elitlerin, reklam verenlerin) çıkarlarını gözetmesi ve bu anlayışın toplumun beklenti ve isteklerini karşılamada eksik ve yetersiz kalması rol oynamıştır. Bu kuram gereğince, kitle iletişim aracının inanılırlığı, doğruluğu, güvenilirliği, adaleti, eşitlik duygusu ve halkın farklı görüşlerine denge unsuru olabilecek bir yayıncılık yapması esas alınmıştır.

Otoriter kuramda kitle iletişim araçlarının denetimi devlete, Sovyet kuramda devlete ya da rejime, Liberal kuramda ise denetim yayıncıya ya da halka ait olmaktadır (Kalaman, 2017:1040-1041).

Normatif medya kuramları olarak da adlandırılan bu kuramlar, medyanın nasıl bir işlev ve misyonla görevini yaptığını anlamak için ortaya konmuştur. McQuail, dünyada yaşanan siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel değişim ve dönüşümler sebebiyle Siebert ve arkadaşlarının yukarıda açıklanan dört farklı kuramına ek olarak *'Gelişme Aracı Kuramı'* ve *'Demokratik Katılımcı Kuram'* olmak üzere iki yeni kuram daha ortaya koymuştur.

Gelişme Aracı Kuramı*:* Önceki dört kuramın gelişmekte olan ülkelerin ve özellikle de 1900'lü yıllarda bağımsızlığını kazanan ülkelerin toplumsal, ekonomik ve siyasal yapılarına uygun olmaması, gelişme aracı kuramı ya da kalkınma aracı kuramı adında yeni bir kitle iletişim sisteminin doğmasına neden olmuştur. Bu ülkelerde kitle iletişim araçları, kalkınma aracı ya da

gelişme aracı olarak görülüp kullanılmıştır. Gelişme Aracı kuramı uyarınca, radyo yayıncılığında radyonun temel işlevi olan eğitme ve haber verme ilkesinden hareketle halkı birçok alanda (tarım, sağlık, ticaret vb.) eğitime tabi tutmak ve böylelikle ülkenin/toplumun dinamik bir şekilde gelişimine ve de kalkınmasına aracı olmak temel amaçtır.

Demokratik Katılımcı Kuram: Demokratik Katılımcı kuramın temelinde, yayıncılıkta tekel haline gelen özel/tecimsel şirketlere karşı oluşan negatif yaklaşım bulunmaktadır. Medyanın varlık sebebi olarak toplumu gören bu anlayış, kamu yararına hizmet etmeyi yayıncılığın temel görevi olarak yorumlamaktadır. Tüm vatandaşlara ve azınlıklara kendilerini ifade etme hakkı tanınması gerektiğini savunan katılımcı demokratik kuram, katılımcı demokrasinin önemli bir unsuru olarak, tüm vatandaşlara kendi medya kuruluşlarına sahip olabilme hakkı tanır (Vural, 1994: 31-32). Kuram ayrıca, iletişim sürecinde genel olarak pasif şekilde konumlanan alıcıyı daha aktif hale getirmek için gerekli sistemin bu doğrultuda tasarlanması gerektiğini savunur (Kalaman, 2017: 1041). Kuram, merkezileştirilmiş, profesyonelleştirilmiş ve yüksek değerli bir medyanın gerekliliğini reddederek, çoğulculuğu savunur. Bu bağlamda kuram; özgürlükçülük, çevrecilik, yerellik, ütopyacılık ve eşitçilik gibi öğelerin bir sentezini içermektedir. Kuram uyarınca McQuail'e göre bir iletişim aracı, kullanıcılarına katılım için fırsatlar vermeli ve sosyal yaşamla iç içe olmalıdır. Katılımcı demokratik kuram, kitle iletişim araçlarının denetlenmesinde ise en önemli role toplumun sahip olması gerektiği düşüncesini savunur.

Brecht'in Radyo Kuramı

Brecht 1927-1932 yılları arasında kaleme aldığı *'Radyo Kuramı'*nda genel olarak radyoya ve radyonun bileşenlerine kendi düşünceleri ekseninde bir yorum getirmiştir. O yıllarda cesur denilebilecek bir anlayışla kaleme alınan bu kuramlar, bugünkü yayıncılık anlamında önemli açılımlara ve tartışmalara sebep olmuştur. Özellikle radyonun demokratik yanının öne çıkarıldığı kuramlar, radyoyu bir iletişim aracı olarak önemseyen ve dikkate alan bir bakış açısına sahiptir. Brecht, kuramı uyarınca radyonun salt bir iletim aracı olarak okunmasından ziyade karşılıklı etkileşim ağırlıklı olarak bir iletişim aracı olarak yorumlanması gerektiğini vurgulamıştır. Kuram içinde radyonun içeriğinden kullanılan dile, radyo yöneticiliğinin vasıflarından demokratik yapı içinde konumlandırılmasına kadar pek çok konuda görüşlerini belirten Brecht, radyonun içine doğduğu toplumsal yapının da radyonun seyrinde önemli bir rol üstlendiğini söylemiştir. Brecht, 'radyo kuramı' içeriğinde radyo yöneticilerine de önerilerde bulunmuştur.

'Bence, radyoyu gerçekten demokratik bir şey yapmaya çalışmalısınız. Eğer elinizde bulunan bu mükemmel yayın aygıtları için program üreten tek kaynak olmaktan vazgeçip, bunun yerine onları sadece kurarak ve özel durumlarda zamandan tasarruf etmek amacıyla ustaca yöneterek aktüel olayları üretken kılarsanız çok şey elde etmiş olursunuz. Bu tür aygıtları aniden eline alan insanların, onlara malzeme sağlamak için hemen bir şeyler düzenlemek ve kendilerine sanatsal malzeme sağlayacak yeni sanatsal meslekler bulmak istemeleri anlaşılır bir şeydir (Brecht, 2012:6-7).

Brecht, radyo yöneticileri özelinde önerilerde bulunurken aslında radyonun ne kadar önemli bir buluş olduğunun altını ısrarla çizmiştir. Bu ve benzeri sebep ve özgünlüklerden dolayı böylesi etkin ve önemli bir kitle iletişim aracının sahipliği de, üzerinde konuşmayı ve yorum yapmayı zorunlu kılmaktadır. Radyo ile sadece yeniden canlandırmalar ya da raporlarla yetinmeyip gerçek olaylara daha da yaklaşılabileceğini söyleyen Brecht, aracın doğasından kaynaklanan bilgiyi anlık edinip saklama ve iletme özelliğine vurgu yapmaktadır. Mikrofon karşısında yapılan cansız, neşesiz sunumlar yerine gerçek, canlı röportajlara ağırlık verilmesi böylelikle yazılı basında çıkan gerçek röportajlar gibi konuk olan ve kendisine soru sorulan kişinin gerçeklerden sapmadan ve yalan söylemeye/uydurmaya zaman bulamadığı anlık cevaplarla gerçeklik duygusunun yeniden tesis edildiği görülecektir. Bu gerçeklik ilkesi ile hareket eden radyo yayıncılığı oluşturulan güven duygusu aracılığıyla dinleyenleri kendine bağlayacak, böylelikle yayınların dinlenirliği ve verilen mesajlarının farkındalığı da artmış olacaktır. Brecht (Brecht, 2012:9), radyoların kurumsal bazda harcamalarına ilişkin ‘Radyoya akıtılan muazzam paralar ve halka ait bu paranın kullanılması konusunda kuruşuna kadar hesap vermeniz mutlaka gereklidir’ demiştir. Brecht’in de söylediği gibi radyo yayıncılığı, hazırlanan programların içeriğinden maddi konulara kadar *‘hesap verilebilirlik’* ilkesi ile hareket etmelidir. Şeffaf olmak ve hesap verilebilirlik demokratik yapının önemli noktalarıdır; zira yayıncılık açısından da bakıldığında program/haber içeriklerinde haberin kaynağı, haberin doğruluğu, kişi hak ve özgürlüklerine saygı, özel yaşamın mahremiyeti ve anayasada da yer alan ‘suçu ispatlanana kadar herkes masumdur’ ilkesinden ödün verilmez. İlkeli ve ideal yayıncılık anlayışı kişi odaklı bu tür hassasiyetleri gözetmek zorundadır. Yapısal anlamda göz önünde olmak ve içerikler ile kitlelere ulaşma hızı ve yeteneğinden dolayı her aşamanın açık ve şeffaf ilkeler temelinde değerlendirilmesi gerekmektedir. ‘Sanat, nerede bozukluk varsa oraya müdahale etmelidir. Eğer görmek engellenmişse, bu insanın hiçbir şey görmemesi anlamına gelmez, tersine, çok iyi görmesi, çok şey görmesi, ‘istediği kadar’ çok görmesi demektir’ (Brecht, 2012: 11).

Bir iletişim aracı olarak *‘Radyonun İşlevi Üzerine Konuşma’* başlıklı yazısında Brecht; teknolojinin gelişiminin henüz toplumun onu kabul etmeye hazır olmadığı bir dönemde radyoyu ortaya çıkarıp insanlığa sunduğunu ifade eder. Brecht’in bu düşüncesi uyarınca beklenen, yeni teknolojilerle donanmış önemli bir kitle iletişim aracının gelişi değil, bu aracın mesajlarının karşısında konumlanan halktır. Yeniliklerin özellikle de gündelik hayatın içinde konumlandırılmamış olanların, insanların yaşamına girmesi için elbette ki zamana ihtiyaç vardır. Demokratik açıdan radyonun varlığı herkesin her şeyi söyleme imkanının doğduğu zamanlara işaret etmektedir. Ancak yine hazırlıksız bir tanışıklık nedeniyle söylenecek hiçbir şeyin olmaması gibi bir gerçek de söz konusudur. ‘Olumlu olmak, yani radyonun olumlu yanını arayıp bulmak için, radyonun işlevini değiştirmeye yönelik bir öneri: Radyo bir dağıtım aygıtı olmaktan çıkarılıp, iletişim aygıtın dönüştürülmelidir’(2012:18).

Radyonun sadece bir yayın aygıtı olduğunun altını çizen Brecht, aynı zamanda kamusal hayatın içinde daha işlevsel bir iletişim aygıtı olabileceğini de söyler. Bu işlevsellik için,

dinleyenlerin pasif konumlarından daha aktif, katılımcı ve girişken bir duruma evrilmeleri gerekmektedir. Dinleyicinin sadece dinleyen değil konuşan olması, radyonun etkisini de arttıracaktır. Aslında Brecht'in genel olarak üstte ifade ettiği öneri, radyodan yayılan mesajların tek sesli ve hep aynı kaynaktan olması yanında çokseslilliği ve karşılıklı iletişimi de önermektedir. Dinleyicinin aktif katılımı hem demokratik yayıncılık ilkesi ve ifade özgürlüğü hem de etkin bir iletişim aracı profili çizmesi bağlamında önem arz etmektedir.

Brecht (2012:19), hükümetler için radyoyu tıpkı bir adalet mekanizması gibi ihtiyaç duyulan önemli bir pozisyonda konumlamıştır. Gerçekten de günümüz gelişmiş ülkelerinde adalet duygusunun varlığı ve yetkinliği kadar kitle iletişim araçlarının varlığı ve gücü de önemlidir. Kitlelerin sesini duyurabilmesi için özgün, bağımsız ve çoğulcu seslerin varlığı ve bu seslerin demokratik bir anlayışla uygun mecralardan ilgili hedeflere ulaştırılması en az adalet sisteminin varlığı ve demokratik koşullarda işlemesi kadar önemli ve hayatidir.

Brecht'in radyo kuramına genel olarak bakıldığında, kişiyi (hedef kitle pozisyonundaki alıcı kitle) merkeze alan, farklılıklara ötekileştirmeden bakan ve toplumun içindeki herkesin sesini duyuracak ortama ihtiyaç duyduğunu ve bu bağlamda kitle iletişim araçlarına özellikle de radyoya büyük bir misyon yüklendiğinin altını çizer. Yönetici, elit ya da reklam veren odaklı olmayan aksine insan merkezli bir anlayışı savunan kuram, doğal olarak insanların temel hak ve özgürlükleri üzerinden ilettikleri taleplerin her anlam ve mecrada karşılanması gerekmektedir.

Brecht'in 'Radyo Kuramı' Perspektifinde Günümüz Radyo Yayıncılığı

Kamu yayıncılığı gündeme geldiğinde tartışılan *'tekelci zihniyet'*, endüstrileşmeyle birlikte özel sermaye gruplarının sahipliğinde kurulan radyo istasyonu, televizyon kanalı ve benzerleri ile çokseslilliğe evrilmiştir. Toplumda özellikle baskın egemen ideolojinin söylem gücü; kamu dışı yayıncılık anlayışı ile birlikte farklı görüş, ideoloji, tercih, yaşam tarzı vb. farklılıkların da var olduğunu ortaya çıkarmış ve bu farklılıkların seslerini duyurma istekleri için, söz konusu iletişim mecraların önemi artmıştır.

Özellikle savaşlardan sonra hükümetler, radyoyu kendi siyasetlerini meşrulaştırma aracı olarak görmüşlerdir. Radyo yayıncılığının Batı Avrupa ülkelerindeki seyri şöyleydi: radyo herkese/kamuya ait bir alan olan havayı kullandığı için doğal olarak kaynağın kullanılması da kamu yararına olmalıydı. Kamuyu gözeten yayıncılık anlayışı, kamuyu temsilen devlet tarafından kontrol edilmeliydi. Özellikle radyo yayıncılığı ve kamu yayıncılığında ideal bir örnek olarak sunulan BBC modelinde de olduğu gibi, kamuya uygun içerik ve neyin kamuya uygun olup olmadığını belirleme yetkisi devletin tekelindeydi. 80'li yıllarda pek çok ülkede artan sağ ideolojiler nedeniyle tüm dünyada artan tekelleşmeler görülmeye başladı. 70'li yıllarda görülen *'özgür radyolar'* akımı, değişen küresel siyasi iklimden etkilendiler. Radyoların denetimi tekrar devlete geçti ancak bu geçiş çok uzun sürmeden 90'lı yıllarda radyo yeniden yükselmeye başladı. Bu sefer eski anlayış, beklenti ve tutumların aksine daha farklı konuların öne çıktığı altın çağ başlamış oldu. 90'lı yıllarda özgür radyoların yanı sıra *'topluluk radyoları', 'mahalle radyosu',*

'komşu radyo', 'yakın radyo' gibi adlarla bilinen radyolarda bir canlanma meydana geldi (Alankuş, 2003:31). Bu özgürlük ortamı toplumda seslerini duyurmak isteyen farklı grup, topluluk, kimlik oluşumları için önemli bir seçenek olmuştur. Tüm dünyada farklı dil, farklı kültür, farklı kimlik tercihleri ile konumlanan radyolar; çokseslilige, demokrasiye yerinde ve etkin bir örnek oluşturmuştur.

Geleneksel yayıncılık anlayışı ile özellikle kamu yararı için genele hitap eden bir yayıncılık çizgisindeki yapının yanında her ne kadar ekonomik olarak çok güçlü olmasa da, küçük kitlelere, gruplara yayın yapan ve genelde medyada özelde ise radyoda çokseslilığin varlığına işaret eden yapıda ve özellikte radyolar bulunmaktadır. Bu radyolar gönüllülük esasına göre çalışıp çoğunlukla kar amacı gözetmeyen bir anlayışa sahiptirler.

Geleneksel/klasik radyoların karşısında konumlanan bu radyoları, genel özellikleri itibariyle yerel radyolar, topluluk radyoları, alternatif radyolar ve korsan radyolar olarak sınıflandırmak mümkündür (Kuruoğlu, 2006:102-127).

Yerel Radyolar: Avrupa Ülkeleri ve ABD'de siyasal, ekonomik ve toplumsal koşulların ayrı özellikler taşıması nedeniyle özellikle yerel radyoculuğun gelişimi zaman ve içerik açısından farklı bir seyir izlemiştir. Yayıncılığın yerel alanda yapılması beraberinde 'yerel' olanın tanımlanmasını gündeme getirmiştir. Çünkü yapılan yerellik tanımı gereği yayıncılık sistemi ve içeriği belirlenecektir. Her ülke kendi coğrafi ve kültürel yapısına uygun şekilde yerelin tanımını yapmıştır. Bazı ülkeler yerel olarak küçük bir coğrafi bölgeyi tanımlarken bazı ülkeler ise, uzun bir geçmişi birlikte paylaşmış organik bütünlüğe sahip insan topluluklarını yerel olarak görmüşlerdir. Yerel radyolar, yayının yöneldiği hedef dinleyici kitlesinin ortak özelliklerinden hareketle yayın içeriklerini belirleyerek yayın yapmaktadır. Kuruoğlu'na göre yapısal düzenleme açısından bakıldığında, genel olarak üç tip yerel radyo ayrımı söz konusudur (Kuruoğlu, 2006: 103-104).

Ulusal yerel radyolar: Ülkede devlet eli ve desteğiyle kurulmuş, geliri devlet tarafından ve ruhsat ücretlerinden karşılanan kamusal hizmet kuruluşlarıdır. Ülke çapındaki ulusal radyolar, belirli bölgedeki insanlara seslerini daha iyi duyurabilmek ve ulaşabilmek için bölgesel vericilerle ulusal programları yayınlamaya başlamışlardır. Ulusal yayın kurumlarına bağlı olarak yayın yapan bu radyo istasyonları, yayınlarının belirli bir saatini alarak yerel düzeyde yayın yaparlar.

Bağımsız yerel radyolar: Özel girişim tarafından, yasal ya da korsan olarak kurulmuş radyo istasyonlarıdır. Gelirlerini sadece reklamlardan sağlayan bu kuruluşların temel amacı kar etmektir. Dinleyici sayısının oranı, radyonun gelirini doğrudan etkilediği için, dinleyici ile etkili bir iletişim kurmak, bu radyoların temel özelliklerinden biridir.

Topluluk Radyoları: Gelirini bağışlar, hükümet yardımları ve yerel vergilerden sağlayan, belirli bir coğrafi bölgeye ya da dağınık gruplara seslenen radyolardır. Topluluk radyoları, mahalle radyosu, özgür radyo, yakın radyo, komşu radyo, dernek radyosu gibi isimlerle de anılmaktadır. Topluluk radyoları, yayınların gönüllü kişilerce sürdürüldüğü, bu bağlamda profesyonelliğin aranmadığı amatör bir ruh halinin egemen olduğu radyolardır. Özellikle farklı etnik kimliğe sahip

kişilerin tercih ettiği radyolardır. Yayınların içeriği söz konusu topluluğa ait olan ya da aidiyet duyan kişilere yönelik hazırlanır.

Alternatif Radyolar: Mevcut medya sisteminin (kamu-ticari-karma), demokrasinin temel ilkelerinden 'her kesimden insanın taleplerini karşılamak' ilkesini zamanla karşılayamaması alternatif radyoların/radyoculuğun ortaya çıkışına sebep olmuştur. Sınırlı özgürlük alanı, siyasi otoritenin baskısı ve tamamen ticari amaçlarla yapılan yayıncılık; farklı tercih, beğeni, kimlik ve görüşlere sahip geniş halk yığınlarına ulaşamadığı için klasik yapıdaki radyolara alternatif radyolar kurulmuştur. Hıfzı Topuz'a göre alternatif radyoları doğuran unsurlar vardır. Bunlar: siyasal-kurumsal ve bölgesel-sosyal ve kültürel-ekonomik ve reklamcılık unsurları olmak üzere beş gruba ayrılır (Topuz, 1993). Kar amacı gütmeyen ve yerel bazda yayıncılık anlayışına sahip olan alternatif radyolar, belirli bir grup ya da topluluğa seslenen yayın yaparlar. Örneğin: bir üniversite kampüsü içinde öğrencilere, dinsel gruplara ya da etnik topluluklara seslenirler. Geleneksel yapıdaki radyoların aksine alternatif olarak yayın yapan radyolar, oluşan yayın tekellerine karşı kurulan yapıların yönetimindedirler. Geleneksel radyoculukta var olan tek yönlü iletişim (kaynaktan hedefe) yerine, alternatif yayıncılıkta çift yönlü iletişim vardır ve dinleyicinin aktif olması hali alternatif radyoculuğun en öne çıkan özelliklerinden birisidir. İçeriğin dar bir topluluğu ilgilendiren konularda (siyasal bilinçlenme, kültürel bağımsızlık, tüketici alışkanlıkları ve sorunları vb.) oluşturulması da diğer özgün özelliklerinden biri olarak sayılabilir. Yerel yayıncılık yapan ve kar amacı taşımayan alternatif radyolar, ne kamu yayıncılığı yapan devlet radyoları ne de özel radyo olarak görülmelidir. Alternatif radyolar, bu iki türden farklı bir tür olarak değerlendirilerek üçüncü bir tür olarak kabul edilmektedir (Bölükbaş, 2020:44).

Korsan Radyolar: Yayın yapabilmek için gerekli lisansı olmadan kara veya denizden yayın yapan radyolardır. Frekans tahsisi yapılmamış korsan radyolar, bazen politik amaçlarla yayın yaparak savunduğu ideoloji ya da görüşün propaganda aracı olarak konumlanır. Ulusal yayın yapması yanında uluslararası alanda, uluslararası sularda da yayın yapabilmektedir. Sürekli mobilize bir seyir izleyen yayın mekanı nedeniyle hangi ülkenin nasıl ceza vereceği konusu hala belirsizliğini korumaktadır. Belli açılardan bir korsan radyo olarak tanımlanabilecek bir radyo türü de offshore radyolardır. Bu radyolar, uluslararası sularda gemilerden yayın yapar. Siyasi içerikli yayınlar yanında çoğunlukla müzik ağırlıklı bir yayıncılık içeriğine sahiptir. Dinleyenlerini eğlendirmek ve farklı müzik seçenekleri ile beğenileri renklendirmek offshore radyoların özelliklerinden birisidir.

Geleneksel radyo yayıncılığının yanında farklı kimi özellikleri ile ortaya çıkan yayıncılık anlayışı öncelikle demokratik bir ortamın varlığına işaret etmektedir. Çok sesli, çok dilli ve çok kültürlü anlayış; her kesimden insanın duygu, düşünce ve ideolojilerini ifade edebilmelerine imkan tanımış, benzer şekilde ifade etmeleri yanında bunun başkalarına iletilebilmesi işlevini de üstlenmiştir. Farklılıkların görüldüğü ve kabul edildiği ve seslerini duyurmaları ve kendilerini ifade etmeleri için uygun iletişim kanallarının oluşmuş olması, Brecht'in radyo kuramı ile ilgili yazılarında ifade ettiği düşüncesi ile örtüşmektedir. Demokratik yapının varlığı ve gerekleri ile

uyuşan yayıncılık; toplumun farklı ses, renk, kimlik, ideoloji ve tercihlerden oluşan tüm kesimlerini kucaklamaktadır.

SONUÇ

Kitle iletişim araçları özellikle son 20 yılda iletişim teknolojilerinde meydana gelen büyük değişiklikler nedeniyle hem medya olgusunu hem de toplumsal ve bireysel yaşamı gerçek anlamda bir dönüşüme uğratmıştır. İletişim alanlarının zenginleştiği, beğeni, tercih ve tutumların farklılaştığı böylesi bir dönemde, hiç kuşkusuz iletişim kavramı daha zengin bir içerikle tanımlanabilir. Kitle iletişim araçları özellikle demokratik sistem içinde daha önemli işlevlere sahiptir. Bunlardan bazıları, halkın en temel haklarından biri olan bilgi ve haber alma ihtiyacını karşılamak, herhangi bir konu ile ilgili o konunun tüm taraflarına eşit bir şekilde söz hakkı vermek ve böylelikle toplumda serbest bir şekilde kamuoyu oluşumunun önünü açmak, söz konusu konunun tüm boyutlarını göstererek insanların en doğru kararı vermelerini sağlamaktır.

Özellikle toplumun tüm katmanlarındaki bireylerin demokratik katılım içinde var olan katılım, paylaşım ve etkileşim süreçlerinde kitle iletişim araçları öne çıkmaktadır. Ortak ilgi alanlarına, beğeni ve tercihlere sahip bireyler/gruplar için karşılıklı etkileşime dayalı bir kitle iletişim aracı olarak radyolar; hem bu ortak ilgilerin daha da pekiştirilmesine, hem de söz konusu birey/grupların bir medya organizasyonu vasıtasıyla bir araya gelerek kamuoyuna mesajlarını aracısız olarak aktarabilmelerine olanak tanımaktadır. Böylece, farklı ilgi alanlarına mensup gruplar, çeşitli sivil toplum örgütlenmeleri, çeşitliliğe ve çoklu bakış açısına dayalı, çok sesli iletişim yapısının hem ortaya çıkışında hem de sürekliliğinde belirleyici bir rol üstlenmiş olmaktadır. Çok renkli, çok sesli, çok dilli bir kitle iletişim sistemi içinde radyo, tekdüzelikten ve yığınsallıktan uzaklaşan çoğulcu bir bakışa sahip enformasyon toplumunun ortaya çıkışı açısından da son derece önemlidir.

Brecht'in radyo kuramı, radyonun klasik anlamda bir kitle iletişim aracı ve geleneksel içeriği dışında çok daha önemli demokratik misyonlarının olabileceğine dikkat çeker. Çoğunluğun tekdüze sesi yanında azınlıkların sesinin de duyurulması gerektiğini açıklayan Brecht, demokrasinin varlığına ve önemine de detaylı vurgu yapar. Gerçek röportajların yapılmasına, uzmanların katıldığı tartışmalı konferanslara, haberin gerçeklik duygusu ile doğru ve net bir şekilde dinleyiciye ulaştırmada radyonun etkin rolüne dikkat çekerek; radyonun bir *'dağıtım aygıtı'* olmaktan çıkarılarak *'iletişim aygıtı'*na dönüştürülmesi gerektiğini söyler.

Brecht'in radyo kuramı perspektifinde bakıldığında, günümüz radyo yayıncılığı kitlesel yayıncılık anlayışının yanında azınlıkların sesini duyurduğu alternatif radyolara da yer açmıştır. Artık farklılıkların bir ötekileştirme duygusundan ziyade bir renklilik olduğu anlayışı ile ayrıca demokrasinin gereği temel insan hakları ve özgürlükleri kapsamında çoğulcu ve özgürlükçü bir yapı benimsenmiştir.

KAYNAKLAR

Alankuş, Sevda (2003). Radyo ve Radyoculuk. İstanbul: IPS İletişim Vakfı

Ahıska, Meltem (2005). Radyonun Sihirli Kapısı. İstanbul: Metis

Aziz, Aysel (2002). Radyo Yayıncılığı. İstanbul: Nobel

Benjamin, Walter (2007). Brecht'i Anlamak, İstanbul: Metis

Bölükbaş, Kenan (2020). Türkiye'de İnanç Gruplarının Kültürel Varoluşunda Topluluk Radyolarının Rolü, Ankara: Astana

Brecht, Bertolt (2011). Epik Tiyatro. İstanbul: Agora

Brecht, Bertolt (2012). Radyo Kuramı ve Sinema Üzerine. İstanbul: Agora

Kalaman, Sefer (2017). *"Alternatif Bir Katılım Örneği Olarak Radyo Yayıncılığının Önemi: Bozok Üniversitesi Radyo Yayıncılığı Modeli/Önerisi",* Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 10 Sayı: 51

Kars, Neşe (2013). Radyo-Televizyon Haberciliği. İstanbul: Derin

Kuruoğlu, Huriye (2006). Propaganda ve Özgürlük Aracı Olarak Radyo. Ankara: Nobel

Kuyucu, Mihalis (2015). "*Türkiye'de Özelleşen Radyo Yayıncılığının 25. Yılında Sorunlar ve Çözüm Önerileri"*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 8 Sayı: 37

Mayer, Hans (1998). Brecht'i Anımsamak. İstanbul: MitosBOYUT

Siebert, Fred vd.(1963). Four Theories of The Press. London: University of İllinois Press.

Topuz, Hıfzı (1993).Yarının Radyo ve Televizyon Düzeni, İstanbul: İLAD

Virilio, Paul (1998). Hız ve Politika. İstanbul: Metis

Vural, Sacide (1994). Kitle İletişiminde Denetim Stratejileri, Ankara: Özışık Matbaacılık

SYNTACTIC COMPLEXITY AND THE COMPONENTS OF EFL WRITING PERFORMANCE: A REGRESSION STUDY

DİLBİLGİSEL KARMAŞIKLIK VE YABANCI DİL OLARAK İNGİLİZCE YAZMA PERFORMANSININ BİLEŞENLERİ: BİR REGRESYON ÇALIŞMASI

Kutay UZUN*

*[1]Trakya University, Faculty of Education,
Department of English Language Teaching
ORCID ID: 0000-0002-8434-0832*
* kutayuzun@trakya.edu.tr

ÖZET

Uzun zamandır çalışılmakta olan dilbilgisel karmaşıklık veya bir öğrenenin dil üretimindeki dilbilgisi karmaşıklığı düzeyinin, ikinci dilde yazma performansının ayrılmaz bir parçası olduğu gösterilmiştir. Bununla birlikte, dilbilgisel karmaşıklık ve ikinci dilde yazma performansı ile ilgili çeşitli tartışmaların devam ettiği görülmektedir. Bu tartışmalardan ilki, dilbilgisel karmaşıklığın nasıl ölçülmesi gerektiği üzerinedir çünkü yapının ölçülmesinde kullanılan değişkenlerin kestirim gücü olarak farklılıklar gösterdiği bilinmektedir. İkinci olarak, ikinci dilde yazma performansının hangi bileşenlerinin dilbilgisel karmaşıklıkla yordanabileceğini belirlemek, daha kesin performans tahminleri için yararlı olabilir. Bu tartışmalar ve literatür doğrultusunda, bu çalışma yabancı dil olarak İngilizce bağlamında yazma performansını en iyi şekilde yordayan dilbilgisel karmaşıklık değişkenini bulmayı amaçlamaktadır. İkinci olarak, çalışma dilbilgisel karmaşıklığın içerik, organizasyon, kelime bilgisi, dil kullanımı ve mekanik bileşenlerinden hangisini en güçlü şekilde yordadığını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Analiz için Uluslararası Asyalı İngilizce Öğrenenler Ağı Derlemi'nden alınan 500 adet kompozisyon kullanılmıştır. Regresyon modelleri oluşturulmuş ve yordama güçlerini hesaplamak için% 95 kestirim aralıkları kullanılmıştır. Sonlandırılabilir birim başına düşen karmaşık ad, cümle başına düşen karmaşık ad ve öbek karmaşıklığı, yordama güçleri açısından karşılaştırılmıştır. Performans bileşenlerini yordamak için ise bu üç değişken arasında yazma performansının en iyi yordayıcısı kullanılmıştır. Sonuçlar son bölümde tartışılmaktadır.

Keywords: Dilbilgisel Karmaşıklık, Karmaşık Adlar, Öbek Karmaşıklığı, Yabancı Dilde Yazma Performansı

ABSTRACT

Having been studied for a few decades by now, syntactic complexity, or the level of grammatical sophistication in a learner's language production, has been shown to be an integral part of L2 writing performance. However, several debates regarding syntactic complexity and L2 writing

performance seem to persist. The first one of those debates is how syntactic complexity should be measured since certain variables demonstrate differences in terms of prediction strength in varying proficiency levels. Secondly, identifying which components of L2 writing performance can be predicted by syntactic complexity may prove useful for more precise performance predictions. In line with these debates and the literature, this study aims to find out if it is complex nominal per t-unit, complex nominal per clause or phrasal complexity that predicts L2 writing performance the best in an English as a Foreign Language setting with independent writing tasks. Secondarily, the study aims to see if syntactic complexity predicts content, organization, vocabulary, language use or mechanics the best. 500 scored essays from The International Corpus Network of Asian Learners of English were used for the analysis. Regression models were built and 95% prediction intervals were used to compute prediction strengths. Complex nominal per t-unit, complex nominal per clause and phrasal complexity were compared in terms of their prediction strengths. Then, the best predictor of L2 writing performance among these three variables were used to predict the components listed above. The results are discussed in the final section.

Keywords: Complex Nominal, L2 Writing Performance, Phrasal Complexity, Syntactic Complexity

GİRİŞ

Dil öğrenenler seviyelerini ilerlettikçe karmaşıklık, hatasızlık ve akıcılık anlamında gelişim göstermektedirler. Bu bağlamda dil gelişimini inceleyen birçok çalışmanın bu üç kavram üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Bunlardan akıcılık, birim zamanda üretilen dil miktarını, hatasızlık ise öğrenen tarafından üretilen dildeki hatasız birim sayısını ifade etmektedir. Konuyla ilgili diğer kavram olan karmaşıklık ise sözcüksel ve dilbilgisel karmaşıklık olarak ikiye ayrılmakta, sözcüksel karmaşıklık genel olarak öğrenen tarafından üretilen metindeki sözcük yoğunluğu ve sözcük çeşitliliği olarak tanımlanmaktadır (Long, 2018). Dilbilgisel karmaşıklık ise öğrenen tarafından üretilen metinlerde bulunan yapıların çeşitliliği ve karmaşıklığına atıfta bulunmaktadır (Ortega, 2003).

Günümüze kadar ulaşan dilbilgisel karmaşıklık çalışmalarının birçoğunda kavramın cümlecik, sonlandırılabilir birim veya cümle uzunlukları ile ölçüldüğü, daha uzun yapıların daha karmaşık kabul edildiği görülmektedir. Ancak günümüzde uzunluk temelli bu tür değişkenler geleneksel olarak tanımlanmakta, dilbilgisel karmaşıklık kavramını açıklamak için daha karmaşık değişkenler ve çok değişkenli modeller önerilmektedir (Kyle & Crossley, 2018).

Biber, Gray ve Poonpon (2011) da birim uzunluğu temelli dilbilgisel karmaşıklık ölçümlerini eleştirmektedir. İlgili çalışmada yazarlar uzunluk temelli ölçümlerinin daha çok konuşma metinlerini açıklayabileceğini, yazılı metinlerde ise dilbilgisel karmaşıklığın cümlecik temelinden öbek temeline doğru ilerlediğini tespit etmişlerdir. Buna göre gelişim seviyesi daha

düşük olan öğrenenlerde cümlecik karmaşıklığının, daha yüksek olan öğrenenlerde ise öbek karmaşıklığının gözlemlenebileceği söylenebilir.

Yukarıda tartışılan çalışmalar ışığında, günümüzde dilbilgisel karmaşıklığın ölçülmesine ilişkin birçok değişken ortaya çıkmıştır. Bunlar uzunluk, sonlandırılabilir birim, cümlecik ve öbek temelli olarak sınıflandırılabilir. Uzunluk temelli değişkenler sonlandırılabilir birim, cümlecik veya cümle uzunluğunu ölçerek dilbilgisel karmaşıklık bakımından çıkarımda bulunmaktadır. Cümlecik temelli değişkenler ise cümlecik başına düşen yardımcı fiil, bağlaç, bağımlı tümcecik, sıralı tümcecik veya karmaşık ad öbeği gibi yapıların sayısını ölçmektedir. Öbek temelli dilbilgisel karmaşıklık ölçümlerinde ise ad öbeği başına düşen bağımlı yapı, belirteç, ilgeç, bağlaç vb. yapılar sayılmakta ve dilbilgisel karmaşıklık bakımından çıkarım yapılmaktadır. Bunlar arasında yabancı dil olarak İngilizce yazma performansını en iyi açıklayan modelin öbek temelli yapılar olduğu bilinmektedir (Kyle & Crossley, 2018). Ancak Uzun'un (hakem değerlendirmesinde) çalışması Türkiye bağlamında yüksek performansı en iyi açıklayan değişkenin sonlandırılabilir birim başına düşen karmaşık ad öbeği, orta düzey performansı en iyi açıklayan değişkenin ise cümlecik başına düşen karmaşık ad öbeği olduğunu tespit etmiştir. Bu bağlamda ilgili değişkenler üzerinde daha fazla test yapılmasına ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

Dilbilgisel karmaşıklık düzeyinin yabancı dilde yazma performansını açıklaması bakımından değinilebilecek başka bir konu ise yazma performansının bütüncül veya analitik değerlendirilmesiyle ilgilidir. Konuyla ilgili uluslararası düzeyde etki yaratmış birçok çalışmanın dilbilgisel karmaşıklık düzeyinin yabancı dilde yazma performansıyla ilişkisini bütüncül değerlendirilmiş metinler üzerinden ortaya koyduğu görülmektedir (ör: Biber, Gray & Staples, 2016; Chen, Xu & He, 2014; Li, 2015). Üzerine birçok çalışma bulunan bu alanda, günümüz itibariyle dilbilgisel karmaşıklık ve yabancı dilde yazma performansı kavramları arasındaki ilişkinin şüphe götürmez bir biçimde var olduğu sonucuna varmak mümkündür. Ancak yine de, yazma değerlendirmesi konusunun analitik boyutu dikkate alınmalı ve yabancı dilde yazma performansı kavramını oluşturan bileşenlerin her birinin dilbilgisel karmaşıklık kavramıyla olan ilişkisi de incelenmelidir. Bu tür bir incelemenin regresyon veya makine öğrenmesine dayalı kestirim problemlerinin çözümünde daha detaylı ve kullanışlı bilgi sağlayacağı düşünülmektedir.

Dilbilgisel karmaşıklık ve yabancı dilde yazma performansı arasındaki ilişki dikkate alındığında, sözü edilen karmaşıklık değişkeninin yabancı dil öğrenimi bakımından önemi ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda değişkenin farklı açılar ele alınması önem arz etmektedir. Literatürde var olan çalışmaların önemli bir bölümünün yabancı dilde yazma performansını bütüncül olarak ele aldığı dikkate alınarak, bu çalışma dilbilgisel karmaşıklık kavramının yabancı dilde yazma performansıyla olan ilişkisini analitik boyutta ele almaktadır. Çalışma aşağıdaki araştırma sorusunu cevaplamayı hedeflemektedir:

1. Dilbilgisel karmaşıklık yabancı dilde yazma performansının hangi boyutlarıyla ilişkilidir?

YÖNTEM

Çalışma ilişkisel bir yapıya sahip olduğu için nicel yöntem kullanılmış, bu sayede net ve istatistiksel analize uygun bir ölçüm yapılması amaçlanmıştır.

Çalışmaya ilişkin veri setlerinin oluşturulması için Uluslararası Asyalı İngilizce Öğrenenler Ağı Derlemi'nin bir parçasını oluşturan (ICNALE) Düzeltilmiş Kompozisyonlar 2.0 kullanılmıştır (Ishikawa, 2018). Ancak ilgili derlem hem ikinci, hem de yabancı dilde yazılan kompozisyonları içerdiğinden 140 kompozisyon kapsam dışı bırakılmış, yalnızca yabancı dil olarak İngilizce dilinde yazılmış olan 500 kompozisyon kullanılmıştır. Düzeltilmiş Kompozisyonlar 2.0 içerisinde bulunan tüm kompozisyonlar alandaki kullanımı binlerle ifade edilen İkinci Dil Olarak İngilizce Kompozisyon Profili (Jacobs, Zinkgraf, Wormouth, Hartfiel & Hughey, 1981) isimli rubrik kullanılarak puanlanmış durumdadır. İlgili araç analitik bir rubrik olup, yazma performansını içerik (13-30 puan), organizasyon (7-20 puan), söz dağarcığı (7-20 puan), dil kullanımı 5-25 puan) ve mekanik özellikler (2-5 puan) bakımından ölçmektedir. Derlem içerisinde tüm bileşenlere ait puanlar ve toplamları yer almaktadır.

Dilbilgisel karmaşıklık ise Kyle (2016) tarafından geliştirilen ve ilgili birçok değişkenin yanında Lu'nun (2010) geliştirdiği değişkenlerin hesaplanmasına da imkân veren Tool for the Automatic Analysis of Syntactic Sophistication and Complexity (TAASSC) kullanılmıştır. Test edilecek dilbilgisel karmaşıklık değişkenleri literatüre dayanarak sonlandırılabilir birim başına düşen karmaşık ad öbeği (KA/SB), cümlecik başına düşen karmaşık ad öbeği (KA/C) ve Kyle ve Crossley'in (2018) edat nesnesi başına düşen bağımlı yapı (BY/EN), adılsız edat nesnesi başına düşen bağımlı yapı (BY/AEN), standart sapma dâhil olarak ad kökenli özne başına düşen bağımlı yapı (BY/AÖSS), standart sapma dâhil olarak dolaysız nesne başına düşen bağımlı yapı (BY/DNSS), edat nesnesi başına düşen önad niteleyeni (ÖN/EN) ve edat nesnesi başına düşen edat sayısını (E/EN) içeren öbek karmaşıklığı (ÖK) modeli olarak belirlenmiştir. Bu değişkenlerle regresyon analizleri yapılmış ve %95 kestirim aralığı en dar olan model, yazma performansını en iyi kestirebilen model olarak tespit edilmiştir.

Daha sonra ise yazma performansını en iyi yordayabilen modele ait bağımsız değişken kullanılarak kompozisyon puanlarının her bir bileşeni için birer regresyon modeli oluşturulmuş, bunlar için de %95 kestirim aralıkları hesaplanmıştır. Kestirim aralığı en dar olan model, dilbilgisel karmaşıklığın en iyi açıkladığı model olarak tespit edilmiştir. Regresyon modelleri için varsayım testleri eksiksiz yapılmış ve tüm modellerde değişkenler arası doğrusal ilişki bulunduğu, hata terimlerinin bağımsız olduğu, normal dağılım gösterdiği ve hata varyansının sabit olduğu saptanmıştır. Kestirim aralıklarının karşılaştırılmasında ise tekrarlı ölçümler varyans analizi kullanılmış, Mauchley testi sonuçlarına göre küresellik varsayımının ihlal edildiği saptanmıştır ($p < .001$). Bu nedenle sonuçlar Greenhouse-Geisser düzeltmesine göre raporlanmıştır.

BULGULAR

Dilbilgisel karmaşıklığa ilişkin tanımlayıcı bulgular Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Dilbilgisel Karmaşıklık – Tanımlayıcı Bulgular

Değişken	O	SS	Düşük	Yüksek
Karmaşık Ad / Sonlandırılabilir Birim	1.68	0.69	0.37	7.50
Karmaşık Ad / Cümlecik	0.96	0.29	0.31	2.25
Bağımlı Yapı / Edat Nesnesi	1.02	0.24	0.33	1.79
Bağım Yapı / Edat Nesnesi (Adılsız)	1.28	0.34	0.00	2.46
Bağımlı Yapı / Ad Kökenli Özne (SS)	0.76	0.24	0.00	1.45
Bağımlı Yapı / Dolaysız Nesne (SS)	0.97	0.23	0.00	2.29
Önad Niteleyeni / Edat Nesnesi	0.15	0.10	0.00	0.62
Edat / Edat Nesnesi	0.11	0.07	0.00	0.38
Öbek Karmaşıklığı	0.72	0,12	0.40	1.12

Dilbilgisel karmaşıklık değişkenlerine ait regresyon analizi sonuçları Tablo'de verilmiştir.

Tablo 2. Regresyon Modelleri

Model	Değer	KT	SD	KO	F	p	R^2
KA/SB	Regresyon	214.302	1	214.302	1.062	0.303	0.002
	Hata	100480.1	498	201.767			
	Toplam	100694.4	499				
KA/C	Regresyon	2742.222	1	2742.222	13.942	**0.000**	0.027
	Hata	97952.18	498	196.691			
	Toplam	100694.4	499				
ÖK*	Regresyon	2339.718	1	2339.718	11.847	**0.001**	0.023
	Hata	98354.69	498	197.499			
	Toplam	100694.4	499				
ÖK**	Regresyon	5735.207	6	955.868	4.963	**0.000**	0.057
	Hata	94959.2	493	192.615			
	Toplam	100694.4	499				

* : Ortalama

**: Çok Değişkenli

Sonuçlarda görüldüğü gibi, sonlandırılabilir birim başına düşen karmaşık ad sayısı, yabancı dilde yazma puanını anlamlı bir şekilde yordayamamaktadır ($F_{(1, 498)} = 1.062$, $p > .05$, $R^2 = .002$). Ancak

cümlecik başına düşen karmaşık ad sayısı ($F_{(1, 498)} = 13.942$, $p < .001$, $R^2 = .027$), ortalama öbek karmaşıklığı değeri ($F_{(1, 498)} = 11.847$, $p = .001$, $R^2 = .023$) ve çok değişkenli öbek karmaşıklığı modellerinin yabancı dilde yazma puanını anlamlı bir şekilde yordayabildiği görülmektedir ($F_{(6, 493)} = 4.963$, $p < .001$, $R^2 = .057$).

Tablo 3. Modellere İlişkin Katsayı Analizleri

Model	Değişken	B	SH	Beta	t	p
KA/C	Sabit	54.987	2.176	-	25.267	**0.000**
	KA/C	8.076	2.163	0.165	3.734	**0.000**
ÖK*	Sabit	49.395	3.936	-	12.55	**0.000**
	ÖK*	18.715	5.437	0.152	3.442	**0.001**
ÖK**	Sabit	53.107	4.084	-	13.003	**0.000**
	B/EN	3.171	3.057	0.054	1.037	0.300
	B/AEN	9.53	2.006	0.231	4.751	**0.000**
	BY/AÖSS	-0.999	2.675	-0.017	-0.373	0.709
	BY/DNSS	-6.893	3.014	-0.11	-2.287	**0.023**
	ÖN/EN	2.968	7.069	0.02	0.420	0.675
	E/EN	11.369	9.271	0.06	1.226	0.221

*: Ortalama

**: Çok değişkenli

Katsayı analizi sonuçları incelendiğinde sonlandırılabilir cümlecik başına düşen karmaşık ad sayısı ($t = 3.73$, $p < .001$) ve ortalama öbek karmaşıklığı ($t = 3.44$, $p = .001$) değerlerinin anlamlı olduğu görülmektedir. Çok değişkenli öbek karmaşıklığının yordayıcı değişken olarak kullanıldığı modelde ise (adılsız) edat nesnesi başına düşen bağımlı yapı ($t = 1.04$, $p > .05$), ad kökenli özne (SS) başına düşen bağımlı yapı ($t = -0.37$, $p > .05$), edat nesnesi başına düşen önad niteleyeni ($t = 0.42$, $p > .05$) ve edat nesnesi başına düşen edat sayısının ($t = 1.23$, $p > .05$) anlamlı olmadığı görülmektedir. Ancak aynı modelde bulunan (adılsız) edat nesnesi başına düşen bağımlı yapı sayısının ($t = 4.75$, $p < .001$) ve dolaysız nesne (SS) başına düşen bağımlı yapı sayısının ($t = -2.29$, $p < .05$) anlamlı yordayıcılar olduğu görülmektedir.

Anlamlı modellere ait ortalama %95 kestirim aralıkları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Anlamlı Modellere Ait %95 Kestirim Aralıkları Alt – Üst Limit Farkları

Model	O	SS	Min	Maks
ÖK*	54.92	0.25	54.62	57.18
KA/C	55.22	0.10	55.16	56.24
ÖK**	55.33	0.09	55.28	55.95

*: Çok Değişkenli

**: Ortalama

Tabloda görüldüğü gibi, en dar %95 kestirim aralığı ortalaması çok değişkenli öbek karmaşıklığı modelinde, en geniş aralık ise ortalama öbek karmaşıklığı modelinde gözlemlenmiştir. Karşılaştırma amacıyla yapılan tekrarlı ölçüm varyans analizinin anlamlı sonuç döndürdüğü ($F_{(2, 998)} = 1047.078$, $p < .001$, $N = 0.677$) tüm aralıkların $p < .001$ düzeyinde birbirinden farklı olduğu saptanmıştır.

Yapılan analizlere bakıldığında çok değişkenli öbek karmaşıklığının yabancı dilde yazma puanını en iyi yordayabilen model olduğu görülmektedir. Bu model kullanılarak yapılan puan kestirimlerine ilişkin modeller Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Çok Değişkenli Öbek Karmaşıklığı ile Kestirim Modelleri

Model	Değer	KT	SD	KO	F	p	R^2
İçerik	Regresyon	116.74	6	19.457	5.324	**0.000**	0.061
	Hata	1801.778	493	3.655			
	Toplam	1918.518	499				
Organizasyon	Regresyon	91.636	6	15.273	3.878	**0.001**	0.045
	Hata	1941.682	493	3.939			
	Toplam	2033.318	499				
Sözcük	Regresyon	74.966	6	12.494	3.837	**0.001**	0.033
	Hata	1605.296	493	3.256			
	Toplam	1680.262	499				
Dil Kullanımı	Regresyon	90.897	6	15.149	4.215	**0.000**	
	Hata	1772.055	493	3.594			
	Toplam	1862.952	499				
İmla - Noktalama	Regresyon	79.426	6	13.238	3.76	**0.001**	0.032
	Hata	1735.556	493	3.52			
	Toplam	1814.982	499				

Tablo 5'te görüldüğü üzere çok değişkenli öbek karmaşıklığı modeli yabancı dilde yazma puanını oluşturan bileşenlerin tamımını $p = .001$ veya $p < .001$ düzeyinde yordayabilmektedir. Tüm modeller anlamlı olduğundan, tüm katsayılar incelenmiş, sonuçları Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Çok Değişkenli Öbek Karmaşıklığı Modellerine İlişkin Katsayı Analizleri

Model	Değişken	B	SH	Beta	t	p
İçerik	Sabit	6.667	0.563	-	11.850	**0.000**

	BY/EN	0.492	0.421	0.061	1.168	0.243
	BY/AEN	1.408	0.276	0.248	5.095	**0.000**
	BY/AÖSS	-0.015	0.368	-0.002	-0.040	0.968
	BY/DNSS	-0.94	0.415	-0.108	-2.264	**0.024**
	ÖN/EN	-0.051	0.974	-0.003	-0.052	0.958
	E/EN	1.116	1.277	0.042	0.874	0.383
Organizasyon	Sabit	6.747	0.584	-	11.553	**0.000**
	BY/EN	0.388	0.437	0.047	0.887	0.376
	BY/AEN	1.255	0.287	0.215	4.376	**0.000**
	BY/AÖSS	0.075	0.382	0.009	0.197	0.844
	BY/DNSS	-0.867	0.431	-0.097	-2.012	**0.045**
	ÖN/EN	0.01	1.011	0.000	0.010	0.992
	E/EN	0.869	1.326	0.032	0.655	0.513
Sözcük	Sabit	7.054	0.531	-	13.284	**0.000**
	BY/EN	0.291	0.397	0.039	0.732	0.464
	BY/AEN	1.04	0.261	0.196	3.989	**0.000**
	BY/AÖSS	-0.289	0.348	-0.037	-0.832	0.406
	BY/DNSS	-0.857	0.392	-0.105	-2.186	**0.029**
	ÖN/EN	0.87	0.919	0.046	0.947	0.344
	E/EN	1.5	1.205	0.061	1.245	0.214
Dil Kullanımı	Sabit	6.262	0.558	-	11.224	**0.000**
	BY/EN	0.423	0.418	0.053	1.012	0.312
	BY/AEN	1.092	0.274	0.195	3.986	**0.000**
	BY/AÖSS	-0.23	0.365	-0.028	-0.629	0.53
	BY/DNSS	-0.846	0.412	-0.099	-2.054	**0.040**
	ÖN/EN	0.827	0.966	0.042	0.856	0.392
	E/EN	1.974	1.266	0.076	1.558	0.120
İmla - Noktalama	Sabit	7.164	0.552	-	12.975	**0.000**
	BY/EN	0.277	0.413	0.035	0.670	0.503
	BY/AEN	0.881	0.271	0.159	3.248	**0.001**
	BY/AÖSS	-0.526	0.362	-0.065	-1.454	0.147
	BY/DNSS	-0.634	0.407	-0.075	-1.557	0.120
	ÖN/EN	0.587	0.956	0.030	0.614	0.539
	E/EN	3.155	1.253	0.123	2.517	**0.012**

Katsayı analizlerinde görüldüğü üzere İçerik, Organizasyon, Sözcük Bilgisi ve Dil Kullanımı bileşenlerini anlamlı biçimde yordayan değişkenler adılsız edat nesnesi başına düşen

bağımlı yapı ve standart sapma dâhil dolaysız nesne başına düşen bağımlı yapı değişkenleridir. Dört bileşen için de edat nesnesi başına düşen bağımlı yapıların $p < .001$ düzeyinde anlamlı olduğu, standart sapma dâhil dolaysız nesne başına düşen bağımlı yapıların ise $p < .05$ düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. İmla – Noktalama bileşeninde ise adılsız edat nesnesi başına düşen bağımlı yapıların $p = .001$ düzeyinde, edat nesnesi başına düşen edat sayısının ise $p < .05$ düzeyinde anlamlı yordayıcılar olduğu görülmektedir.

Yabancı dilde yazma puanını oluşturan bileşenlere ilişkin anlamlı modellere ait %95 kestirim aralıkları Tablo 7'de sunulmuştur. Sunulan değerler kestirim aralığına ait üst ve alt değer arasındaki ortalama farkları, bunların standart sapmasını, en düşük ve en yüksek değerlerini göstermektedir.

Tablo 7. Anlamlı Modellere Ait %95 Kestirim Aralıkları

Değişken	O	SS	Min	Maks
Sözcük Bilgisi	7.14	0.03	7.10	7.43
İmla - Noktalama	7.42	0.03	7.38	7.73
Dil Kullanımı	7.50	0.03	7.46	7.81
İçerik	7.56	0.03	7.52	7.88
Organizasyon	7.85	0.04	7.81	8.18

Tablo 7'de gösterildiği gibi çok değişkenli öbek karmaşıklığı modelinin en dar aralıkta yordayabildiği yabancı dilde yazma puanı bileşeninin sözcük bilgisi puanı olduğu, en geniş aralıkta yordayabildiği bileşenin ise organizasyon puanı olduğu görülmektedir. Tekrarlı ölçümler varyans analizi sonuçlarının anlamlı olduğu ($F_{(3, 1497)} = 23535288.29$, $p < .001$, $N = 1.00$) tüm %95 kestirim aralığı ortalamalarının birbirinden $p < .001$ düzeyinde farklı olduğu saptanmıştır.

TARTIŞMA

Bu çalışma yabancı dilde yazma puanını en iyi yordayabilen değişkeni bulmayı ve bu değişkenin yazma performansının hangi bileşenini en dar aralıkta yordayabildiğini tespit etmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda aşağıdaki bulgular elde edilmiştir:

1. Dilbilgisel karmaşıklık düzeyi yabancı dilde yazma puanını yordayabilmektedir.
2. Çok değişkenli öbek karmaşıklığı modeli yabancı dilde yazma puanını en iyi yordayabilen yapıdır.
3. Çok değişkenli öbek karmaşıklığı modeli yabancı dilde yazma puanının tüm bileşenlerini yordayabilmektedir.
4. Çok değişkenli öbek karmaşıklığı modeli yabancı dilde yazma puanı bileşenlerinden sözcük bilgisini en dar aralıkta, organizasyonu ise en geniş aralıkta yordayabilmektedir.

Dilbilgisel karmaşıklık düzeyinin yabancı dilde yazma puanını yordayabilmesin yeni bir bulgu olmayıp, bu çalışmada saptanan ilişkinin Biber et al. (2016), Chen et al. (2014) ve Li'nin (2015) bulgularını doğruladığı söylenebilir. Tüm bu çalışmalarda görüldüğü üzere dilbilgisel karmaşıklık düzeyi arttıkça yabancı dilde yazma puanı artmakta ve dilbilgisel karmaşıklık kavramı kullanarak yazma puanı kestirilebilmektedir.

Yabancı dilde yazma puanını yordama gücü bakımından test edilen kavramlar arasında en dar kestirim aralığının çok değişkenli öbek karmaşıklığı modelinde elde edildiği görülmüştür. Bu sonuç da Biber et al.'ın (2011) önerileri ve Kyle ve Crossley'in (2018) bulgularıyla paraleldir. İlgili çalışmalarda da belirtildiği üzere cümle, sonlandırılabilir birim veya cümlecik uzunluğuna dayalı dilbilgisel karmaşıklık analizleri orta veya ileri düzey dil kullanımını, özellikle de yazma boyutunu, açıklayamamaktadır. Bu bağlamda karmaşık adların ve öbek karmaşıklığı modellerinin dilbilgisel karmaşıklık ölçümlerinde kullanılması önem arz etmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir nokta şudur ki, Kyle ve Crossley'in çalışmasında önerilen öbek karmaşıklığı modeli altı farklı değişken içerirken, bu çalışmada yabancı dilde yazma performansının anlamlı yordayıcılarının yalnızca adılsız edat nesnesi başına düşen bağımlı yapı ve standart sapma dâhil dolaysız nesne başına düşen bağımlı yapılar olduğu görülmüştür. Bu farklılığın sebebi öğrenenlere verilmiş olan yazma görevlerinin yapısı veya anadile bağlı olarak gelişen aradil kavramı ile ilişkili olabileceğinden, farklılığın açıklanması daha fazla ve detaylı çalışma yapılması ihtiyacını doğurmaktadır. Bu bağlamda farklı anadil gruplarına mensup öğrencilerin farklı yazma görevi bağlamlarında dil üretimi karşılaştırmalı olarak incelenebilir.

Çok değişkenli öbek karmaşıklığının yordayıcı değişken olarak kullanıldığı regresyon analizleri, modelin yabancı dilde yazma performansına ilişkin tüm bileşenleri anlamlı bir biçimde açıklayabildiğini göstermiştir. Model içerisindeki değişkenlerden adılsız edat nesnesi başına düşen bağımlı yapı (pozitif yordayıcı) ve standart sapma dâhil dolaysız nesne başına düşen bağımlı yapı (negatif yordayıcı) değişkenlerinin performans bileşenlerinden sözcük bilgisi, dil kullanımı, içerik ve organizasyonu yordayabildiği, imla-noktalama bileşenini açıklayabilen değişkenlerin ise adılsız edat nesnesi başına düşen bağımlı yapı ve edat nesnesi başına düşen edat sayısı olduğu görülmüştür. Buna göre adılsız edat nesnesi başına düşen bağımlı yapı sayısı arttıkça ve standart sapma dâhil dolaysız nesne başına düşen bağımlı yapı sayısı azaldıkça sözcük bilgisi, içerik, dil kullanımı ve organizasyon performansı artmaktadır. Diğer yandan, adılsız edat nesnesi ve edat nesnesi başına düşen edat sayılarının artması imla-noktalama puanında da artışa işaret etmektedir.

Çok değişkenli öbek karmaşıklığının yordayıcı değişken olarak kullanıldığı regresyon modelinden türetilen %95 kestirim aralıkları incelendiğinde, modelin en dar aralıkta açıklayabildiği yazma performansı bileşeninin sözcük bilgisi olduğu, en geniş aralıkta açıklayabildiği bileşenin ise organizasyon olduğu görülmektedir. Bu karşılaştırmalarda elde edilen bir diğer ilginç sonuç ise modelin imla-noktalama performansını dil kullanımı ve içerik bileşenlerinden daha kuvvetli bir biçimde açıkladığının saptanmış olmasıdır. Daha karmaşık

öbeklerin daha fazla noktalama işareti gerektirebilecek olmasının ve bu gereksinimin öğrenenin dikkatini ve bilişsel kaynaklarını noktalama işaretlerine yönlendirebilme potansiyelinin tespit edilen ilişkiyi açıklayabileceği düşünülmektedir. Ancak yine de bu ilişkinin tercihen deneysel bir ortamda derinliğine inilerek test edilmesi önerilmektedir.

SONUÇ

Bulgulardan da anlaşıldığı üzere yabancı dilde yazma performansını en iyi açıklayan dilbilgisel karmaşıklık modeli çok değişkenli öbek karmaşıklığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu modelin yabancı dilde yazma performansının tüm bileşenlerini açıklayabildiği saptanmıştır. Ancak sözcük bilgisi bileşeninin diğer tüm değişkenlerden daha dar bir aralıkla açıklanabildiği, en geniş aralıkta açıklanabilen bileşenin ise organizasyon olduğu görülmüştür. Bu bağlamda öbek karmaşıklığının en güçlü ilişkiye sahip olduğu yazma performansı bileşeninin sözcük bilgisi olduğu söylenebilir. Bulgular aynı zamanda öbek karmaşıklığı bağlamında düzeltici geri bildirim sağlanmasının önemini de ortaya koymaktadır, çünkü öğrenenler yazma becerilerini öbek karmaşıklığı bakımından geliştirdikçe bu durum performansı etkileyen tüm bileşenlere olumlu yansımaktadır. Ancak bulgular Asyalı öğrencilere ait ve herhangi bir kaynağa dayanmayan türden bir yazma görevinde üretilmiş metinleri içerdiğinden, farklı yazma görevleri ve farklı anadil gruplarında benzer araştırmalar yapılmalı, çıkan sonuçlar görev türü ve aradil bağlamında yorumlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Biber D, Gray B, Poonpon K 2011. Should we use characteristics of conversation to measure grammatical complexity in L2 writing development? TESOL Quarterly 45(1): 5-35.

Biber D, Gray B, Staples S 2016. Predicting patterns of grammatical complexity across language exam task types and proficiency levels. Applied Linguistics, 37(5): 639–668.

Chen H, Xu J, He B 2014. Automated essay scoring by capturing relative writing quality. The Computer Journal, 57(9): 1318–1330.

Ishikawa S 2018. The ICNALE edited essays; A dataset for analysis of L2 English learner essays based on a new integrative viewpoint. English Corpus Studies, 25: 117-130.

Jacobs HL, Zinkgraf SA, Wormouth DR, Hartfiel VF, Hughey JB 1981. Testing ESL composition: A practical approach. Rowely, MA: Newbury House.

Kyle K 2016. Measuring syntactic development in L2 writing: Fine grained indices of syntactic complexity and usage-based indices of syntactic sophistication (Unpublished PhD Thesis). Retrieved from http://scholarworks.gsu.edu/alesl_diss/35.

Kyle K, Crossley SA 2018. Measuring syntactic complexity in L2 writing using fine-grained clausal and phrasal indices. The Modern Language Journal, 102(2): 333-349.

Li H 2015. Relationship between measures of syntactic complexity and judgments of EFL writing quality. In Proceedings of 2015 Youth Academic Forum on Linguistics, Literature, Translation and Culture. Marietta, GA: American Scholars Press, pp. 216–222.

Long RW 2018. Investigating syntactical and lexical complexity in gendered and same-sex interactions. English Language Teaching, 11(6): 125-141. https://doi.org/10.5539/elt.v11n6p125

Lu X 2010. Automatic analysis of syntactic complexity in second language writing. International Journal of Corpus Linguistics, 15(4):474-496.

Ortega L 2003. Syntactic complexity measures and their relationship to L2 proficiency: a research synthesis of college-level L2 writing. Applied Linguistics, 24(4): 492-518. https://doi.org/10.1093/applin/24.4.492

Uzun K "hakem değerlendirmesinde". Performance Prediction Strengths of Noun and Verb Phrases in L2 Writing: Comparison of Density and Complexity Variables.

FINDING SOLUTIONS TO THE CHALLENGES OF PEDAGOGICAL CONTENT KNOWLEDGE DEVELOPMENT

Muhlise COŞGUN ÖGEYİK
Prof. Dr., Trakya University, Turkey
ORCID ID: 0000-0002-0029-6409
muhlisecosgun@trakya.edu.tr

ABSTRACT

Pedagogical content knowledge (PCK) is among the major themes in the field of teacher training. PCK instruction as a developmental formation should be initiated in teacher training programs and can be maintained in in-service education. However, many challenges may occur while gaining PCK. To ascertain the challenges of PCK, the issue needs to be examined and discussed in detail. The aim of this paper is to contribute to understanding the principles of PCK and to propose alternative ways to examine the challenges of PCK. The participants of the study were 27 student teachers of English enrolled in the third year of an English Language Teaching—ELT—program at a Turkish university. A questionnaire designed by the researcher was administered to collect and scrutinize the data. The results suggest that feedback for PCK through collaborative discussions were intelligible and useful for student teachers.
Key words: pedagogical content knowledge, content knowledge, feedback, teacher training

INTRODUCTION

A teacher's professional identity is shaped during teacher training process. During this process, student teachers are exposed to pedagogical content knowledge as well as field knowledge. Among teacher training programs, language teacher training typically incorporates courses for developing both linguistic competence and pedagogic competence (Cots and Arno, 2005; Bueno-Alastuey and Kleban, 2016). During the training process, student teachers are exposed to various types of knowledge for developing their linguistic knowledge, subject matter knowledge, and pedagogical content knowledge (PCK). Shulman (1987) states the chief support is given for integrating linguistic knowledge, content knowledge, and PCK into teacher training curriculum to access ideal teaching criteria (Li, 2017; Shulman, 1987). Borg (2006) also gives emphasis to the distinctive features of language teachers in terms of the nature of the subject and the content of teaching methodology.

As for student teachers of English, they are trained in linguistic knowledge, in content knowledge, and in pedagogical knowledge in order to become competent in language usage and teaching practices. The rationale behind this training procedure is to assist student teachers to practice instructional strategies, develop professional consciousness, and to design suitable activities while practicing teaching, since teacher learning as a whole is to construct new knowledge and theories through participating in specific social contexts (Lee and Luft, 2008; Rollnick, Bennett and Rhemtula, 2008; Burns and Richards, 2009). Additionally, student teachers need guidance in teacher training process through counseling, observing, and getting or giving feedback in microteaching practices.

Pedagogical Content Knowledge

Pedagogical content knowledge that comprises subject-matter knowledge in the teaching context deals with the conceptions of learning and teaching implications (Shulman, 1987). PCK shapes teachers' professional knowledge that makes subject matter accessible to students (Tröbst et al. 2018). The core components of PCK are content knowledge and pedagogical knowledge. Pedagogical knowledge that is the most active component of PCK is supposed to be also less controllable and teachable (Liu, 2013).

A growing body of research has given considerable attention to PCK issues in order to explore how PCK has been developed and used in different subjects (e.g. Abell, 2008; Koçoğlu ,2009; Liu, 2009; Masats and Dooly, 2011; Mitton-Kukner and Murray-Orr, 2015; Park and Oliver, 2008; Liu et al. 2014; Tröbst et al. 2018; Gess-Newsome et al. 2019). The studies have contributed valuable insights to PCK applications and professional development. The studies suggested that PCK that has been initiated in teacher training programs should be maintained in in-service training.

The studies carried out in the field of English Language Teaching (ELT) have suggested that PCK is crucial for teaching experiences and should be developed in teacher training process for educating expert teachers (Benegas, 2009; Atay, Kaşlıoğlu and Kurt, 2010). Additionally, some studies have argued that PCK that should be offered in methodology courses with a satisfactory degree of competency can be supported by technology-integrated courses in pre-service teacher education for teaching English (Koh, Chai, Hong, and Tsai, 2015; Başer, Kopcha and Özden, 2016). In language teacher training programs, the methodology courses are designed for teaching the chief components of content and pedagogical knowledge such as language teaching methods, techniques, approaches, teaching strategies, materials development/adaptation, and activity designs etc. In order to gain deeper insights on these topics, student teachers are offered various options for practicing pedagogical content knowledge. For such practices, the educator has the chief role while addressing the student teacher through PCK and giving feedback when necessary as well as encouraging other classmates for giving each other feedback.

Feedback in education process is an important technique to provide students with information. Feedback is defined as the provided information to students by referring to their performance (Hattie and Timperley, 2007). In other words, feedback may refer to various actions for assessing or compensating any information in the classroom in order to improve the present and future performance (Wiggins, 2012). The teacher has the chief role while addressing and giving feedback to students' performance. As an additional option to teacher feedback, peer feedback is also widely considered for making comments on students' performance. It is emphasized that peer feedback that is thought to have positive effects on classroom dynamics covers the similar focus areas as teacher feedback (Spratt, Pulverness and Williams, 2011). Peer feedback is implemented by making evaluation about their peers' work and receiving feedback on their performance as well. For honest and professional judgments, students need to be informed to give feedback regarding the purpose of the task and the criteria for confirming holistic judgment for the particular one by being informative for providing learning opportunities (Bloxham, 2013; Brooks, 2012; Carless, 2013). In the classroom, it is suggested that both peer and teacher feedback should be used for the benefits of students (Hamer, Purchase, Luxton-Reilly, and Denny (2015).

Therefore, the attempt in this study was to investigate the comparative effectiveness of educator feedback and peer feedback.

METHODOLOGY

In the study, survey method was used to collect data. A twenty-two item questionnaire was designed by the researcher. The aim of designing the questionnaire was to evaluate the participants' perceptions of feedback on PCK. The items in the questionnaire were designed as consistent with the PCK course contents.

Participants

The participants of the present study were 27 student teachers of English enrolled in the second year of an ELT program at a Turkish university. The research was conducted with the student teachers attending an elective course. The course content of the elective course was ELT methodology designed with the themes of theory-oriented PCK. All student teachers who were recruited from one class participated in the research. All participants were exposed to a consent process wherein they allowed their work to be published.

Research question

- How effective was the feedback on the student teachers' PCK achievement in terms of educator feedback and peer feedback?

RESULTS

The responses to the items in the questionnaire which were classified in three choices were analyzed with percentage values and displayed in Table1.

Table 1. The benefits of peer feedback and educator feedback on PCK course contents

Feedback (Peer Feedback: PF/ Educator Feedback: EF)		Agree	Undecided	Disagree
1.was motivating for my teaching profession		84,2	12.0	3.8
	F			
		51.5	16.3	22.2
	F			
2. helped me to design my lesson plan		64.4	33.9	1.8
	F			
		67.9	26.8	5.3
	F			
3.was comprehensible for teaching methods /techniques		10.5	38.6	50.9
	F			
		70.5	14.2	15.3
	F			
4. was helpful for comprehending terminology		47.5	22.0	30.5
	F			
		67.8	22.3	9.9
	F			
5.prompted my teaching performance		80.7	19.3	-
	F			
		77.2	-	22.8
	F			
6.contributed to my teaching proficiency		64.9	14.0	21.1
	F			
		74.5	10.2	15.3
	F			

7.helped me to develop appropriate instructional strategies	F	21.0	9.3	69.7
	F	82.4	11.6	6.0
8.was productive in terms of intelligibility	F	81.6	-	27.3
	F	32.5	19.0	31.1
9.was constructive in terms of teaching assessment	F	77.2	14.8	8.0
	F	40.9	47.5	11.6
10.fostered congregating various pedagogical practices	F	77.2	10.5	12.3
	F	69.2	10.0	21.0
11.was supportive to analyze theoretical content knowledge	F	93.7	-	6.3
	F	51.8	-	49.2
12.was favorable for my future occupation	F	53.2	4.3	42.5
	F	78.7	9.0	12.3
13.was encouraging for problem-solving	F	76.3	9.7	14.0
	F	31.8	35.6	32.6
14.gave confidence in terms of declaring my suggestions	F	74.0	2.0	24.0
	F	37.6	1.0	61.4
15.was effective to clarify the ambiguity	F	90.9	-	9.1
	F	31.4	7.3	61.3
16.was stimulating to notice the gap	F	88.0	12.0	-
	F	32.0	23.3	44.7
17.was informative about skill-based knowledge	F	96.3	3.7	-
	F	92.0	6.3	1.7
18.gave the opportunity of how to verify learner differences	F	38.4	16.6	45.0
	F	88.5	-	11.5
19.forced me to search for the topic	F	72.6	20.4	7.0
	F	67.7	29.1	3.2
20.helped me use pedagogical simulations in education	F	51.5	36.3	12.2
	F	77.7	-	22.3
21. taught me how to obey professional behavior	F	28.0	10.0	62.0
	F	96.3	3.7	-
22.provided opportunities for collaboration	F	98.3	-	1.7
	F	43.0	2.3	54.7

As displayed in the table, the student teachers of English agreed on the positive impacts of both PF and EF in different aspects of gaining PCK. Most of them declared that PF was motivating for the teaching profession as a whole. They generally admitted the productive, constructive, supportive, and effective aspects of PF for comprehending content knowledge, clarifying ambiguities, and for evaluating teaching. Additionally, PF was thought to be more encouraging while solving problems, giving instructional suggestions, stimulating notice the gap. They proclaimed that PF created opportunities for collaboration. On the other hand, they also found some aspects of EF more contributing than PF; they admitted that through EF they were able to comprehend teaching methods/techniques and PCK terminology well. They thought EF was more supportive than PF in some aspects of professional development such as developing appropriate instructional strategies, deciding on learner differences, using pedagogical simulations in education, and obeying professional behavior. In some aspects, the responses of the participants indicated the constructive features of both PF and EF. They thought that both PF and EF were helpful in designing lessons, getting teaching proficiency, and in congregating various pedagogical practices. They proclaimed that both feedback types were informative for gaining skill-based knowledge, searching for the topic, and for creating opportunities for using pedagogical simulations and practices.

DISCUSSION

By taking the results of this study, it is possible to emphasize that feedback in education process can be acknowledged as one of the important techniques to assist students to gain knowledge. The participants admitted that both peer feedback and educator feedback were helpful for gaining professional content knowledge. The striking point of the results that in more technical matter they preferred getting feedback from their educators, but peer feedback was thought to be more intelligible and comprehensible. It may be due to the complexity of the educator's academic language use and the ambiguity they faced while comprehending too theoretical and abstract terms. The study findings are consistent with the previous studies, e.g. by Bloxham (2013), Carless (2013). In this respect, this study might be a sample for further studies to use peer feedback sessions in the courses.

In this study, it was also noticed that peer feedback through collaborative discussion among student teachers for the PCK themes was found out to be as important as educator feedback. This aspect of the study seems to suggest novel applications for the field and to contribute to the relevant literature. Moreover, it is also possible to suggest that various professional gains may emerge from peer feedback for developing PCK in terms of the quality and lucidity of content knowledge, professional support, frankness of the peers while giving feedback, the nature of professional consciousness, and problem-solving manners. Accordingly, there are various positive impacts of the feedback on comprehensible justification, clear and lucid explanation, directive data, intelligible details, and reasonable decision making.

CONCLUSION

This study addressed the perspectives of student teachers' PCK development through peer feedback and educator feedback in teacher training process. In this respect, the benefits of feedback either by teachers/educators or by peers cannot be disregarded. The results offer significant views for teacher training programs. The most important aspect of this survey study indicated that peer

feedback can be recognized more encouraging than educator feedback, since they can recognize possible problems by developing empathy. Feedback should not be complicated in order to make it comprehensible and intelligible.

REFERENCES

Abell, S. 2008. Twenty Years Later: Does pedagogical content knowledge remain a useful idea? International Journal of Science Education, 30: 1405-1416.

Atay, D., Kaşlıoğlu, Ö. Kurt, G. 2010. The pedagogical content knowledge development of student teachers through an experiential task. Procedia Social and Behavioral Sciences, 2:1421-1425.

Banegas, D. L. 2009. Content knowledge in teacher education: Where professionalization lies. ELTED, 12. Retrieved January, 2018 from www.elted.net/issues/volume-12/index.htm

Başer, D., Kopcha, T. Ozden, M. 2016. Developing a technological pedagogical content knowledge (TPACK) assessment for preservice teachers learning to teach English as a foreign language, Computer Assisted Language Learning. 29(4):749-764.

Bloxham, S. 2013. Building 'standards' frameworks: The role of guidance and feedback in supporting the achievement of learners. In S. Merry, M. Price, D. Carless, M. Taras (Eds.), Reconceptualising Feedback in Higher Education: Developing dialogue with students. London: Routledge.

Borg, S 2006. The distinctive characteristics of foreign language teachers. Language Teaching Research 10,1: 3–31.

Brooks, V. 2012. Marking as judgment. Research Papers in Education, 27(1): 63-80.

Bueno-Alastuey, M.C. Kleban, M. 2016. Matching linguistic and pedagogical objectives in a telecollaboration project: a case study, Computer Assisted Language Learning, 29(1): 148- 166.

Burns, A., Richards, J. C. 2009. The Cambridge guide to second language teacher education (pp. 1-8). Cambridge: Cambridge University Press.

Carless, D. 2013. Sustainable feedback and the development of student self-evaluative capacities. In S. Merry, M. Price, D. Carless, M. Taras (Eds.), Reconceptualising Feedback in Higher Education: Developing dialogue with students. London: Routledge.

Cots, J. M. Arnó, E. 2005. Integrating Language Teachers' Discipline Knowledge in a Language Course. In Bartels, N.(ed.), Applied linguistics and language teacher education. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 59-78.

Gess-Newsome, J., Taylor, J.A., Carlson, J., Gardner, A.L., Wilson, C. D., Stuhlsatz, M. A. 2019. Teacher pedagogical content knowledge, practice, and student achievement, International Journal of Science Education, 41(7): 944-963.

Hamer, J., Purchase, H., Luxton-Reilly, A., Denny, P. 2015. A comparison of peer and tutor feedback. Assessment and Evaluation in Higher Education, 40 (1): 151-164.

Hattie, J. Timperley, H. 2007. The Power of Feedback. Review of Educational Research, 77(1): 81- 112.

Koçoğlu, Z. 2009. Yabancı Dil Olarak İngilizce Yazma Dersinde Blogların Kullanımı. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 42(1): 311-327.

Koh, H. J., Chai, L., Hong, C. S.,Tsai, C. 2015. A survey to examine teachers 'perceptions of design dispositions , lesson design practices , and their relationships with technological pedagogical content knowledge (TPACK). Asia-Pacific Journal of Teacher Education, 43(5): 378–391.

Lee, E. Luft, J. A. 2008. Experienced secondary science teachers' representation of pedagogical content knowledge. International Journal of Science Education, 30: 1343-1363.

Li, G. 2017. Preparing Culturally and Linguistically Competent Teachers for English as an International Language Education. TESOL Journal, 8 (2): 250-276.

Liu, F. G. 2009. Business English, the discipline developing from none in China. Foreign Language World (6): 10-16.

Liu, S., Liu, H., Yu, Y., Li, Y., Wen, T. 2014. TPACK: A New Dimension to EFL Teachers' PCK. Journal of Education and Human Development, 3(2): 681-693.

Liu, S. 2013. Pedagogical Content Knowledge: A Case Study of ESL Teacher Educator. English Language Teaching; 6 (7):128-138.

Masats, D. Dooly, M. 2011.Rethinking the use of video in teacher education: A holistic approach. Teaching and Teacher Education 27: 1151-1162.

Mitton Kukner, J., Murray Orr, A. 2015. Inquiring into Pre-service Content Area Teachers' Development of Literacy Practices and Pedagogical Content Knowledge. *Australian Journal of Teacher Education, 40*(5): 40-60.

Park, S., Oliver, J. S. 2008. Revisiting the Conceptualisation of Pedagogical Knowledge (PCK): PCK as a Conceptual Tool to Understand Teachers as Professionals. Research science education, 38: 261-284.

Rollnick, M., Bennett, J., Rhemtula, M., Dharsey, N., Ndlovu, T. 2008. The place of subject matter knowledge in pedagogical content knowledge: A case study of South African teachers teaching the amount of substance and chemical equilibrium. *International Journal of Science Education, 30*(10): 1365-1387.

Shulman, L.S. 1987. Knowledge and Teaching: Foundations of the New Reform, Harvard Educational Review. 57,:1-22.

Spratt, M., Pulverness, A., Williams, M. 2011. The TKT Course, Modules 1, 2 and 3. Cambridge: Cambridge University Press.

Tröbst, S., Kleickmann, T., Heinze, A., Bernholt, A., Rink, R., Kunter, M. 2018. Teacher knowledge experiment: Testing mechanisms underlying the formation of preservice elementary school teachers' pedagogical content knowledge concerning fractions and fractional arithmetic. *Journal of Educational Psychology, 110*(8): 1049–1065.

Wiggins, G. 2012. Seven keys to effective feedback. Educational Leadership, 70(1):10–16.

TEACHING STRATEGY AWARENESS IN TEACHER TRAINING PROCESS

ÖĞRETİM STRATEJİLERİ FARKINDALIĞI VE ÖĞRETMEN EĞİTİMİ

Muhlise COŞGUN ÖGEYİK
Prof. Dr., Trakya University, Turkey
ORCID ID: 0000-0002-0029-6409
muhlisecosgun@trakya.edu.tr

ÖZET

Günümüz eğitim sisteminde yer alan uygulamaların belirlenmesinde birçok etmen ve paydaşların etkisi olsa da sistemin temel aktörü olarak öğretmenler ve öğretim stratejileri kabul edilmektedir. Öğretim stratejileri, öğretmenler tarafından tercih edilen maksatlı ve bilinçli eylemlerdir. Öğretim stratejileri makro stratejiler ve mikro stratejiler olarak iki kategori altında toplanmıştır. Makro stratejiler, öğretmenin sınıfta uyguladığı izlekleri biçimlendiren genel rehber olarak nitelendirilirken mikro stratejiler ise önceden biçimlenmiş makro stratejilerin uygulanma aşamasında kullanılan eylemlerdir. Öğretmen yetiştirme sürecinde öğretmenlerin uygun strateji kullanmaları konusunda eğitilmeleri temel ilkelerden biri olmalıdır. Bu çalışmanın amacı öğretmen adaylarının öğretim stratejileri ile ilgili farkındalıklarını araştırmaktadır. Çalışmanın katılımcıları 22 İngilizce öğretmen adayından oluşmaktadır. Çalışmada anket uygulanarak veri toplanmıştır. Çalışma verilerinin, mesleki bilgi ile donanımlı öğretmen yetiştirme sürecinde yapılacak olan düzenlemelere ışık tutacağı düşünülmektedir.

Anahtar sözcükler: öğretim stratejileri, makro stratejiler, mikro stratejiler, öğretmen eğitimi

ABSTRACT

In education system, the impacts of various factors and partners on decision making process cannot be disregarded; however, among those partners, teachers are the most important actors and their teaching strategies shape the quality of education. Teaching strategies are the intentional teaching behaviors implemented during teaching. Teaching strategies are classified as macro-strategies and micro-strategies. Macro-strategies are defined as the guides that outline the teaching procedures, while micro-strategies are the actions implemented to realize the principles of macro-strategies. Training student teachers about using suitable teaching strategies during teacher training process should be among the main principles. The purpose of this study was to investigate student teachers' awareness about teaching strategies. The participants of the study were twenty two teachers of English. A questionnaire was designed to collect data. It was assumed that the data gathered in this study might shed light on the arrangements for training qualified teachers.

Key words: teaching strategies, macro-strategies, micro-strategies, teacher training

GİRİŞ

Öğretmen eğitimi, eğitim dünyasının en önemli aktörlerinden olan öğretmenlerin yetiştirilmesinde çok önemli bir yere sahiptir. Bilindiği gibi öğretmen eğitiminde temelde

kuramsal bilgiye dayalı bilginin tek başına bir işlerliği olmadığı ve uygulamalarla eğitim sürecinin desteklenmesi gerekmektedir. Bu süreç kuram-uygulama diye iki yönlü işleyen bir süreçtir. Yabancı dil öğretmeni yetiştirme sürecine değinmek gerekirse genellikle dil öğrenimi ve edinimi ile ilgili kuramlar, dil öğretimi ile ilgili kuramlar, yöntemler, teknikler, yaklaşımlar ile ilgili öne çıkan paradigmalar ve paradigma değişimleri vb. konularda kurama dayalı bilgi aktarılırken, öğretmen adaylarının bu tür kuramsal bilgilerin uygulamada işlerliğini de mikroöğretim uygulamaları, okul deneyimi, öğretmenlik uygulamaları gibi öğretim deneyimleri ile kazanmaları beklenmektedir.

Öğretmenin ders anlatma, rehberlik etme, motivasyonu artırma, organizasyonu sağlama, sınıfı yönetme, güvenli ve rahat bir ortam sağlama ve benzer konularda çok farklı görevleri olduğu ve öğrenciye öğrenme sürecinde hem sınıf içi hem de sınıf dışı kontrolü sağlayarak istenilen öğrenme ortamını oluşturması beklenmektedir (Edge ve Garton, 2009). Tüm bunları yerine uygun bir biçimde getirebilmesi için, öğretmen eğitimi sürecinde öğretmen adaylarının kendilerine uygun stratejileri nasıl geliştireceklerini öğrenmeleri gerekir.

Yabancı dil öğretimi bağlamında da öğretim stratejileri, bir öğretmenin bilinçli olarak kullanmayı tercih ettiği eylemler, teknikler bütünüdür. Öğretme stratejileri iki kategoride tanımlanmaktadır: makro-stratejiler ve mikro-stratejiler (Kumaravadivelu, 2006). Makro stratejiler, sınıfta uygulanacak olan izleklerin tanımlanmasını ve biçimlenmesini sağlayan bir rehber olarak işlev görürken, makro-strateji dokümanı içinde yer alan ilkelerin uygulanması için biçimlendirilen stratejilerdir. Makro stratejilerin, öğrenme fırsatlarını artırmak, kavrama aşamasında oluşabilecek sorunları minimize etmek, dil farkındalığını artırmak, özerk öğrenme yollarını açmak, kültürel farklılıkları özümsemek, girdi kanalına etkin erişim sağlamak gibi temel amaçlar barındırmaktadır; mikro-stratejiler ise öğrencilerin gereksinimlerine ve beklentilerine yönelik olarak makro-stratejilerin uyarlanması ve biçimlenmesidir (Kumaravadivelu, 2006). Bir başka deyişle mikro-stratejiler, makro-stratejilerin gerçekleşmesini sağlayan sınıf uygulamalarıdır. Böylelikle bu tür stratejiler kullanılarak, farklı ortamlarda, farklı öğrencilere yönelik stratejiler geliştirerek bir "post-metot" pedagoji oluşturulabilir (Kumaravadivelu, 2006; Larsen-Freeman, 2005; Birjandi ve Hashamdar, 2014). Bu açıdan değerlendirildiğinde, makro-stratejiler ve mikro-stratejiler kullanılarak farklı öğrenme fırsatları yaratılabilir. Farklı öğrenci profillerini gözeterek her bir öğrencinin farklı öğrenme yaşantısı olabileceği düşünülerek, dersler tasarlanabilir. Çünkü bir dil öğretmeninden beklenen sadece dilbilgisi, sesletim, sözcük bilgisi ve benzeri konularda derin bilgiye sahip olmanın yanı sıra bir iletişim zinciri oluşturarak bu tür bilgiyi aktarabilme yetisine sahip olmasıdır (Johnson, 2009; Swan, 2012). Bu bağlamda öğretim stratejileri farkındalığı ve eğitimi, öğretmen eğitimi sürecinde kazandırılması gereken en önemli amaçlar arasında olmalıdır. Bu çalışmada, yabancı dil öğretmen adaylarının, öğretim stratejileri konusunda deneyimleri ve farkındalık düzeyleri incelenmektedir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Betimsel nitelikli bu çalışmada öğretmen adaylarının mikroöğretim uygulamalarında öğretim stratejilerini uygulama yönünde farkındalıkları araştırılmıştır. Araştırma verilerini toplamak için bir anket hazırlanmıştır. Kumaravadivelu (2006) tarafından önerilen stratejiler doğrultusunda anket soruları hazırlanmıştır. Çalışmanın katılımcıları, 67 kişiden oluşan İngilizce öğretmeni adayıdır. Katılımcıların görüşleri, İngilizce Öğretmenliği programında seçmeli ders olarak yer alan Mikroöğretim dersinde alınmıştır.

Araştırma sorusu

Çalışmada "Öğretmen adaylarının öğretme stratejilerin yönelik farkındalıkları ne düzeydedir?" araştırma sorusuna yanıtlar 28 maddelik bir anket aracılığı ile araştırılmıştır.

BULGULAR

Çalışma verilerini toplamak için hazırlanan anket yüzdelik değerlerle aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Table 1. Öğrencilere yönelik uygulanan öğretim stratejileri farkındalıkları

	Öğretim stratejileri	Katılıyorum %	Kararsızım %	Katılmıyorum %
1	Öğrenci performansı ile ilgili olumlu dönütler veririm	89	2	9
2	Öğrencilerin fikirlerine önem veririm	68	-	32
3	Verilen görevi tamamlayan öğrencileri ödüllendiririm	53	7	40
4	Öğrencinin ne demek istediğini anlamadığımda gerekli dönütü sağlarım	55	15	30
5	Öğrencilerle işbirliği içinde olmaya gayret ederim	36	25	39
6	Öğrencilerin soru sorarak öğrenmelerini sağlarım	68	-	32
7	Öğrencilere sürekli yapıcı dönütler vermeye çalışırım	43	27	30
8	Öğrenci performansı için övgüler veririm	90	-	10
9	Öğrencilerin kendi öğrenme hedeflerini belirlemesi için onları desteklerim	26	6	68
10	Öğrenme sürecinin nasıl gerçekleşmesi konusunda öğrencilere bilgi veririm	68	-	32
11	Öğrencilerin öz güven geliştirmelerine yardımcı olurum	22	50	28

12	Öğrencilerin ders dışında da öğrenmeleri için yol gösteririm	82	-	18
13	Öğrencilerin beklentilerine göre etkinlikler seçerim	14	12	74
14	Öğrencilerin psikolojik durumlarını anlamaya çalışırım	86	-	14
15	Öğrencileri derste motive olmalarını sağlarım	92	8	-
16	Öğrencilerin daha iyi anlaması için uygun materyaller kullanırım	26	6	68

Öğrencilere yönelik uygulanabilecek makro-stratejiler ve mikro-stratejilerle ilgili alınan yanıtlara genel olarak bakıldığında öğrencilerle fikir paylaşımı, dönüt verme, öğrenci performansı değerlendirme, öğrencilerin sorgulayıcı tutum kazanmaları, öğrencilerin psikolojik yönlerini anlayarak hem sınıf içinde hem de sınıf dışında öğrenebilme yollarını gösterme, öğrencilerin motivasyonunu yükseltme gibi konularda öğretmen adaylarının olumlu tutum içinde oldukları görülmektedir. Ancak öğrencilerle hedef belirleme, özgüven geliştirme, işbirlikçi tutum içine girme ve öğrenciye uygun etkinlik ve materyal seçimlerinde kendilerini yeterli görmediklerini belirtmişlerdir.

Table 2. Öğretmenlere yönelik uygulanan öğretim stratejileri farkındalıkları

	Öğretim stratejileri	Katılıyorum %	Kararsızım %	Katılmıyorum %
	Öğretirken gerektiği yerde ani değişiklikler yapabilirim	10	11	79
	Öğretirken öğrencilerle sürekli etkileşim içindeyim	79	3	18
	Öğrencilerin daha iyi öğrenmeleri için fırsatlar yaratırım	30	12	58
	Dersin amaçlarını açıklayabilirim	75	-	25
	Öğrenci gereksinimlerine göre dersimi tasarlayabilirim	45	5	50
	Öğrencileri değerlendirmek için kontrol listeleri kullanırım	3	36	61
	Bir öğretmen olarak güven ortamı oluşturtmaya çabalarım	80	8	12
	Öğretirken kendimi de izlemeye çaba sarf ederim	6	12	82
	Kendi öğretme sürecimi değerlendiririm	88	12	-
0	Öğretirken öğrencilerin gösterdikleri tutumları gözlemlerim	78	-	22
1	Kendi öğretim performansımın öğrenciler tarafından değerlendirilmesini isterim	65	7	28

2	Dersin her bir basamağının uyum içinde olmasına gayret ederim	90	10	-

Tabloda görüldüğü gibi öğretmenin kendisine yönelik öğretim stratejileri ile ilgili maddeler için birçok katılımcı olumlu yönde görüş bildirmişlerdir. Özellikle öğrencilerle etkileşim içinde olma, dersin amaçlarını uygun bir biçimde açıklama, öğrencilerin gereksinimlerine göre dersi tasarlayabilme, güvenli öğrenme ortamı sağlayabilme, öğretim sürecinin hem kendisi hem de öğrenciler tarafından değerlendirilmesi, öğrenci tutumlarını gözlemleyebilme ve dersin uyum içinde sıralı bir biçimde verilmesi konularında, stratejilerin uygun bir biçimde kullanıldığı söylenebilir. Ancak katılımcılardan gelen yanıtlar incelendiğinde öğrencilere yönelik ani karar alma süreci, fırsatlar sunabilme, kendi öğretim sürecini ve öğrencileri değerlendirme konularında, öğretmen adayları kendilerinin yetkin olmadıklarını dile getirmişlerdir.

TARTIŞMA

Bu çalışmada bir anket düzenlenerek "Öğretmen adaylarının öğretme stratejilerin yönelik farkındalıkları ne düzeydedir?" sorusuna yanıt aranmıştır. Anket maddelerine genel olarak bakıldığında dersi planlama, amaçları belirleme, öğrenciye bilgiyi sunabilme gibi maddeler makro-strateji kullanımını göstermektedir. Mikro-stratejiler ise öğrencilerin beklentilerine göre ders etkinlikleri yapabilme, uygun materyal seçimi, öğretim ve öğrenim sürecini değerlendirebilme, öğrencilerin öz güvenini sağlayabilme, öğrencilerle etkileşim için girebilme, öğrencilere uygun öğrenme olanakları sağlayabilme gibi maddeler ise öğretmen adaylarının mikro-strateji kullanımlarına yönelik tutumlarını göstermektedir. Öğretmen adaylarında alınan yanıtlar genel olarak değerlendirildiğinde, öğretmen adaylarının makro-strateji ve mikro-strateji kullanımında çok fazla sorun yaşamadıkları görülmüştür.

Ancak işbirlikçi tutum, öğrenme hedefleri belirleme, öğrencilerin özgüven kazanmalarını sağlama, öğrenci beklentilerin göre etkinlik belirleme ve materyal seçme, gerektiğinde ani değişiklikler yapabilme, faklı öğrenme fırsatları sağlayabilme, hem öğrencileri hem de kendilerini değerlendirme konularında olumsuz yönde görüş bildirmiş olmaları, öğretmen adaylarının mikro düzeyde strateji kullanma konusunda kendilerini yetersiz gördükleri söylenebilir.

Makro-stratejik çerçeve öğretmenlerin gerekli bilgi, beceri ve donanıma özerk bir biçimde ulaşabilmeleri için önemlidir (Kumaravadivelu, 2006). Bu nedenle öğretmen eğitimi sürecinde öğretmen adaylarının farkındalık düzeylerinin artırılması gerekmektedir. Böylece mesleğe başladıkları zaman kendi mikro-stratejilerini de içinde bulundukları duruma uygun olarak planlayıp uygulayabilirler. Çalışma verilerine dayalı olarak birtakım öneriler verilebilir. Öğretmen eğitiminde kuramsal bilgi, uygulama boyutu ile ilişkilendirilerek ve uygulayarak aktarılmalıdır. Özellikle yabancı dil öğretmenlerinin sadece alan bilgisi ve dilsel bilgi ile donanmış olmaları, iyi bir öğretmen olacağı anlamına gelmez. Bu nedenle öğretmen eğitimi sürecinde duruma ve konuma uygun, hedef kitlenin beklentilerine yanıt verecek şekilde bir "post-metot" pedagoji anlayışı ile eğitim verilmesi gerekmektedir. Böylece "post-metot" pedagoji ilkelerini meslek hayatlarında,

donanımlı bir öğretmen olarak uygulamaya geçebilmelidirler. Bu çalışmada küçük ölçekli örnek bir durum değerlendirmesi yapılmıştır. İleriki çalışmalarda, öğretmen adaylarına öğretim stratejilerinin makro ve mikro düzeyde uygulama modelleri eğitimi verilmesi ile ilgili süreç odaklı eylem araştırmaları düzenlenebilir. Böylece öğretmen adayı olarak mesleki bilgi ve donanıma sahip olduktan sonra mesleğe başladıklarında daha özerk ve yenilikçi bir tutumla eğitim-öğretim arenasında yerlerini almış olurlar. Hizmet öncesi eğitimin yanı sıra, mezun öğretmenlerin ve meslekte yola alan öğretmenlerin de hizmet içi eğitimle eksikliklerinin giderilmesi ve bu konuda farkındalık düzeylerinin artırılması gerekmektedir. Çalışma sonuçlarına dayanarak, öğretmen eğitiminin sadece kuramsal bilgi ile desenlenmesi yerine, öğretmen adaylarının "post-metot" pedagoji mantığı ile kuram-uygulama birleştirilerek eğitilmesi önem taşımaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada yabancı dil öğretmen adaylarının öğretim stratejileri farkındalıkları makro-strateji ve mikro-strateji olarak iki kategoride incelenmiştir. Öğretmen adaylarının birçok makro ve mikro strateji konusunda farkındalık düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür. Ancak makro stratejiler konusunda, mikro stratejilere kıyasla, daha fazla farkındalık kazandıkları görülmüştür. Bu tür araştırmalar yaparak öğretmenlik mesleğinin gerekliliği olan öğretim stratejileri konusunda öğretmen adaylarının ne kadar donanımlı oldukları veya eksik yönlerinin olup olmadığını belirlemek hizmet öncesi öğretmen eğitimi açısından önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Birjandi, P. Hashamdar, M. 2014. Micro-strategies of post-method language teaching developed for Iranian EFL context. Theory and Practice in Language Studies, 4(9): 1875-1880.

Edge, J.& Garton, S. 2009. From experience to knowledge in ELT. China: Oxford University Press.

Johnson, K. 2009. Second Language Teacher Education. New York: Routledge.

Kumaravadivelu, B. 2006. Understanding language teaching: From method to postmethod. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Larsen-Freeman, D. 2005. A critical analysis of post-method. ILI Language Teaching Journal,(1) 24: 21-25

Swan, M. 2012. Thinking about language teaching. China: Oxford University Press.

EVALUATION OF FACTORS AFFECTING SURFACE ROUGHNESS IN MILLING PROCESS OF ST 37 STRUCTURAL STEEL BY ANOVA ANALYSIS

FE 37 YAPI ÇELIĞININ FREZELEME İŞLEMINDE YÜZEY PÜRÜZLÜLÜĞÜNE ETKI EDEN FAKTÖRLERIN ANOVA ANALIZI ILE DEĞERLENDIRILMESI

Mustafa Kemal BİLİCİ
Marmara Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, İstanbul, Türkiye
ORCID ID: 0001-9724-448X
mkbilici@marmara.edu.tr

ÖZET

Yapı çelikleri, çelik konstrüksiyon, köprü imalatı, basınçlı kap ve makine kontrüksiyonlarında yaygın olarak kullanılır. Bu imalat alanlarında frezeleme işlemi gerektiren yerlerde yüzey pürüzlülüğünün belli değerlerde olması istenen çeşitli tasarımlara rastlanır. Fe 37 çeliği numerik kontrollü freze tezgahı kullanılarak PVD yöntemi ile TiAl kaplanmış karbür kesici takım ile talaş kaldırma işlemi gerçekleştirilmiştir. Talaş kaldırma işlemi esnasında yüzey pürüzlülüğüne etki eden faktörler incelendiğinde; devir sayısı, kesme hızı, ilerleme hızı, talaş derinliği, kesici takım açısı, soğutma sıvısı, sıcaklık ve kesici takım cinsi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada kesme hızı, ilerleme hızı ve talaş derinliği faktörleri seçilerek ANOVA analizi gerçekleştirilmiştir. Bu faktörlerin hepsi üç farklı değerde alınıp Taguchi L_9 deney tasarımı oluşturulmuştur. Çıkış parametresi olarak yüzey pürüzlülüğü seçilmiştir. Elde edilen yüzey pürüzlülüğü sonuçları ANOVA analizi ile değerlendirilmesi yapılmıştır. Seçilen her faktörün yüzey pürüzlülüğüne % oran olarak etkisi ve istenen yüzey kalitesine göre hangi şartlarda talaş kaldırma işlemi gerçekleştirilebiceği belirlenmiştir.

Keywords: ANOVA analizi, İşlenebilirlik, Frezeleme, Optimizasyon

ABSTRACT

It is widely used in structural steels, steel construction, bridge fabrication, press vessel and machine constructions. In these manufacturing areas, various designs are encountered where the surface roughness is required to be at certain values in places where milling process is required. The metal cutting process was carried out on the Fe 37 structural steels numerically controlled milling machine with the PVD method with the TiAl coated cutting tool. When the factors affecting the surface roughness of the chip removal application are examined; It appears as rotation speed, cutting speed, feed rate, depth of cut, cutting tool angle, coolant fluid, temperature and cutting tool type. ANOVA analysis was performed by selecting these factors of feed cutting speed, feed rate and depth of cut. Taguchi L9 experiment design was created by taking all of these factors at three different values. Surface roughness has been chosen as the output parameter. ANOVA analysis of

the surface roughness results obtained was performed. The effect of each selected factor on the surface roughness in% ratio and the conditions under which the machining can be performed according to the desired surface quality have been determined.

Keywords: ANOVA analysis, Machinability, Milling, Optimization

GİRİŞ

Talaşlı imalatı etkileyen faktörler incelendiğinde devir sayısı, kesme hızı, ilerleme hızı, talaş derinliği, kesici takım cinci ve uç açıları, soğutma sıvısı, malzeme, bağlama yöntemi, kafa açısı karşımıza çıkmaktadır. Kesici takımı optimum şartlarda kullanmak ve makinaya ait parametreleri en uygun şartlarda seçmek talaş kaldırma işleminin çok rahat gerçekleşmesini sağlar (Nas ve ark, 2012). Ayrıca talaş kaldırma süreleri, kesici takımın sürtünme ısıdan dolayı hasara uğramaması ve istenen yüzey kalitelerinin elde edilmesi açısından çok önemlidir (Hamamcı ve Topal, 2012). Talaşlı imalatta yüzey kalitelerinin iyileştirilmesi yani yüzey pürüzlülüğünün azaltılması malzemenin cinsine, talaş kaldırma koşullarına ve kullanılan kesici takıma bağlıdır (Hamamcı ve Topal, 2012). Yüzey kaliteleri talaşlı imalatta önemli bir konu ve devamlı olarak istenen bir değerdir. Birbiri ile çalışan sistemlerde yüzey kalitelerinin önemi çok fazla karşımıza çıkmaktadır.Yüzey pürüzlülük değerleri işlenen malzemenin yorulma direncini, aşınma, ısı iletimin,, sürtünme ve yağlama özelliklerini direk etkilemektedir (Uçurum ve ark, 2021). Bu yüzden, yüzey pürüzlülüğünün azalması yüzey kalitesinin artmasını sağlamak için talaş kaldırma esnasındaki parametrelerin incelenmesi ile kullanılan parametrelerin yüzey pürüzlülüğüne nasıl etki gösterdiğini bilmek bu alanda çalışanlar için önemli bir bilgidir.

Genel yapı çelikleri çekme dayanımına göre ifade edilirler. Çekme gerilmeleri ve akma sınırları dikkate alınan çelik kontstrüksiyon, köprü imalatında, basınçlı kap ve donanımlarının üretiminde, taşıt imalatında ve makine kontrüksiyonlarında çok yaygın olarak kullanılmaktadır. Genel yapı çeliklerinin talaşlı imalat ile şekillendirilmesinde, ağırlıklı olarak normal tavlı ve soğuk şekillendirilmiş malzemeler tercih edilir (Piroğlu ve ark. 2003). Ayrıca bu çelikler nokta ve makara dikiş kaynağı ve direnç kaynağına çok elverişlidir. Bu kadar geniş kullanım alanı yapı çelikleri grubundan Fe 37 malzemelerin talaşlı imalat olarak işlenmesi üzerine bir araştırma yapılmıştır. Özellikle makine imalatı alanında kullanıldığı yerlerde talaşlı imalatın gereksinim duyulduğu zamanda yüzey kalitelerinin belirlenmesi adına önemli bir katkı sağlayacaktır. Frezeleme işlemlerinde, maliyetler ve çok farklı talaş kaldırma işlemleri gerçekleştirildiğinden dolayı çok farklı kesici takım kullanılır ve kesici takımın seçimide çok önemlidir (Karagöz, 2012). Talaşlı imalat sektöründe farklı malzemeler ve farklı amaçlar için çeşitli kaplamalarla üretilmiş karbür kesici takımlar oldukça yaygın kullanılırlar. Bu çalışmada, çok farklı alanlarda çok tercih edilen Fe 37 çeliği kullanılarak frezeleme yöntemi ile hem işlenebilirlik hem de yüzey pürüzlülükleri üzerine araştırılmıştır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Deneylerde kullanılan karbür uçlar, torna tezgahlarında ve freze makinelerinde yaygın olarak kullanılan küçük semente karbür parçalarından imal edilirler. Şekil 1a'de gösterilen üç adet karbür uç takılan çapı 75 mm olan bir yüzey tarama kafası kullanılmıştır. Talaş kaldırma işlemleri Şekil 1b'de gösterilen 150x70x60 mm ölçüsünde Fe 37 kütük çelik malzeme üzerinde NC numerik kontrollü dik işleme merkezli freze tezgahında gerçekleştirilmiştir. Yüzey pürüzlülük ölçümleri için, TR 200 model yüzey pürüzlülük ölçüm cihazı kullanılmıştır. Her yüzeyden 5 adet ölçüm yapılarak aritmetik ortalaması alınmıştır.

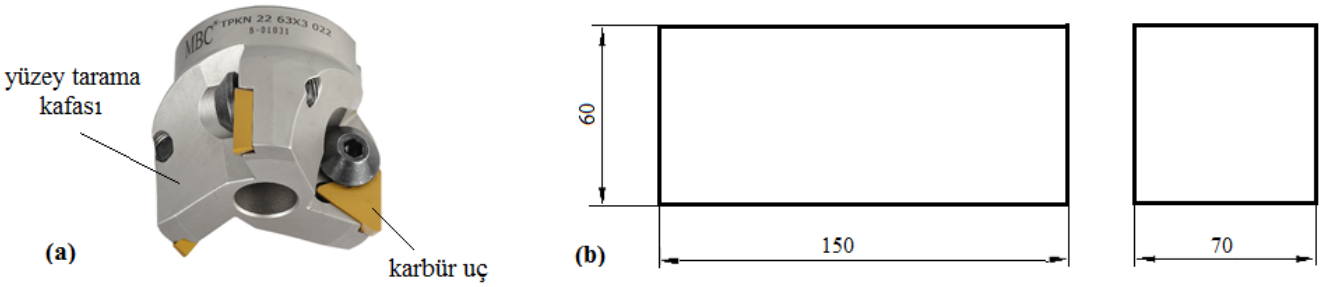

Şekil 1. Deneylerde kullanılan a) kesici takım, b) Fe 37 kütük malzeme ölçüleri

ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

Fe 37 malzemesi talaşlı imalat ile üretim alanlarında çok yaygın olarak kullanılmaktadır. Özellikle makine imalatında yüzey özellikleri çok önemlidir. İstenen yüzey kalitelerini elde etmek için talaşlı imalat esnasındaki değişkenlerin birbiri ile uyumlu çalışması gereklidir. Frezeleme işlemlerinde talaş kaldırma işlemine etki eden en önemli faktörlerden üç tanesini ele alarak yüzey pürüzlülüğüne etkilerini ANOVA analizi ile belirlemeye çalışılmıştır. Öncelikle ANOVA analizinin gerçekleştirilmesi için bir sistem tasarımına gerek vardır. Sistem tasarımını taguchi L_9 deney tasarımı ile belirlenmiştir. Deney tasarımı için kullanılan değişkenler Tablo 1'de verilmiştir. Deney tasarımı ile belirlenen koşulların amacı kontrol edilebilir sistem parametreleri için yüzey pürüzlülüğünün çok farklı koşullar altında nasıl bir değişim sergileyeceği ve sonuçlardan optimum seviyeleri seçmek içindir (Işık, 2000).

Taguchi'nin temelinde parametre tasarımına yaklaşımı ile performans açısından en uygun parametreleri belirlemek için kontrol parametrelerinin en iyi kombinasyonunu seçmektir. Bir deneyin tasarımında en önemli aşama, kontrol faktörlerinin seçiminde yatmaktadır. Mümkün olduğunca çok faktör dâhil edilmeli, böylece önemli olmayan değişkenleri en erken fırsatta tanımlamak mümkün olacaktır. Frezeleme işleminde, optimizasyon sayesinde yüzey pürüzlülüğünün en iyi veya istenen sonuçlarını belirlemek için Taguchi metodu uygulanmıştır.

Taguchi yöntemi ile 9 deney yapılmak suretiyle en uygun talaş kaldırma parametrelerini tespit etmek mümkün olmuştur (Bilici ve ark, 2021). Tablo 2'de tasarlanan deney şartları verilmiştir.

Bu şartlar altında yapılan 3 talaş kadırma işlemi ile yüzeylerin pürüzlülük ölçümleri yapılmıştır.

A	B	C
Kesme hızı, m/dak	İlerleme hızı, mm/dak	Talaş derinliği, mm
30	40	0,1
60	80	0,3
90	125	0,5

Tablo 1. Frezeleme işlemindeki değişkenler ve seviyeleri

Tablo 2: L9 Ortogonal Sıralama ile Deney Planı

Frezeleme işlemindeki değişkenler			
	A	B	C
Deney No	Kesme hızı	İlerleme hızı	Talaş derinliği
1	30	40	0,1
2	30	80	0,3
3	30	125	0,5
4	60	40	0,3
5	60	80	0,5
6	60	125	0,1
7	90	40	0,5
8	90	80	0,1
9	90	125	0,3

Tasarlanmış deney planı yapılan talaş kaldırma işlemlerinden elde edilen yüzey pürüzlülük değerleri Tablo 3'ün birinci sütununda görülmektedir. Taguchi metodu elde edilen yüzey pürüzlülüğü değerleri sayesinde yapılan hesaplama sonucunda sinyalin gürültüye olan oranı (S/N) kullanılmıştır (Ross, 1988; Peace, 1993)

Elde edilen S/N oranı, deney tasarımı ile yapılan deneylerden elde edilen sonuçların performans kriteri olarak kullanılmasını sağlamaktadır. Sinyal terimi deney sonucunu istenen ortalama değerini ve gürültü terimi ise deney sonucunda istenmeyen ortalama değerini ifade eder. Bu nedenle S/N oranı, elde edilen deney sonucunun ortalama sapma karesini göstermektedir. Yüzey pürüzlülüğü kalite karakteristiği olarak "en küçük-en iyi" kalite karakteristiği kullanılmıştır (Yılmaz 2019).

Tasarlanan deney dizaynı ortagonal olduğu için her frezeleme işleminin yüzey pürüzlülüğüne etkisini her değişkenin seviyesini bulmak mümkündür. Örneğin, kesme hızı için 1-3. seviyeleri, ilerleme hızı için 4-6 ve talaş derinliği için ise 7-9 deneylerinin S/N oranlarının ortalamasının hesaplanması gerekir (Ross, 1988; Peace, 1993). Tablo 3'te her frezeleme işleminin seviyesi için ortalama S/N oranı gösterilmiştir. Bu tabloya standart sapma oranlarının ortalaması adı verilmiştir. 9 adet deneyin ortalama standart sapma oranı ise -4,5 dB bulunmuştur. Şekil 2'deki kesikli çizgi olarak gösterilmiştir. Her değişkenin S/N oranı ve etki grafikleri Şekil 2'de görülmektedir. Şekil 2'deki grafiği incelediğimizde kesme hızı arttıkça S/N değerinin azaldığı ve sadece 90 m/dak kesme hızının ortalama S/N değerinin altında kaldığı görülmektedir. Diğer parametrelerde de ortalama S/N değerinin altında kalan değerlerin yüzey pürüzlülük değerine olumsuz etki gösterdiğini açıkça anlayabiliriz.

Tablo 3: Yüzey pürüzlülük değerleri sonuçları ve bunların hesaplanmış Sinyal/Gürültü oranları

Deney No	Ortalama yüzey pürüzlülük değeri, Ra	Sinyal/Gürültü oranı, dB
1	1,803	-5,12
2	1,092	-0,77
3	2,184	-6,79
4	1,559	-3,86
5	1,715	-4,69
6	1,503	-3,54
7	2,027	-6,14
8	1,778	-4,99
9	1,708	-4,65

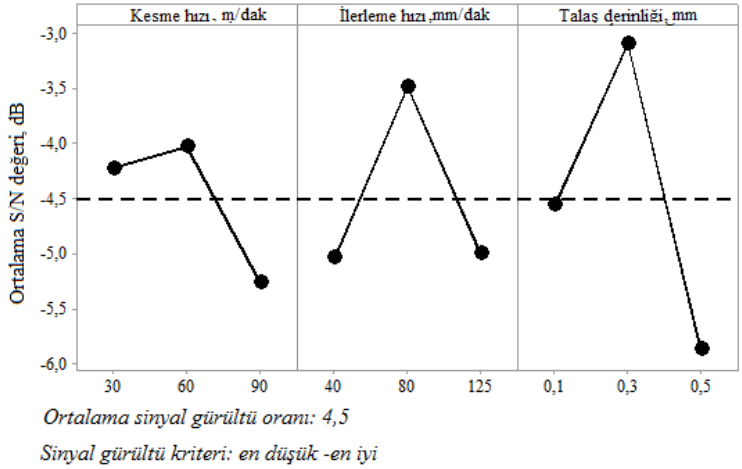

Şekil 2. Yüzey pürüzlülük değerlerinin ortalama S/N oranı ve etki grafiği

Frezeleme işleminde değişkenlerin etkisini daha hassas olarak tespit edebilmek için ANOVA analizi yapılmıştır. Bu sayede frezeleme işlemi esmasında talaş kaldırılırken üç ayrı değişkenin yüzey pürüzlülüğü üzerindeki etkisini % ifade olarak tespit etmemiz mümkün olacatır. Tablo 4 incelendiğinde frezeleleme işleminde talaş derinliğinin yüzey pürüzlülüğü üzerinde en etkin parametre (% 48,90) olduğu görülmektedir. İlerleme hızı % 31,18, kesme hızı etkisi ise % 14,85 bulunmuştur. Yapılan ANOVA analizinin hata oranı ise % 5,06 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 3. Varyans analizinin (ANOVA) sonuçları ve frezeleme işlemindeki etkinlik yüzdeleri.

Frezeleme işlemindeki değişkenler		Serbestlik Derecesi	Karelerin Toplamı	F değeri	Etkinlik Oranı, %
A	Kesme hızı, m/dak	2	3,52	0,53	14,85
B	İlerleme hızı, mm/dak	2	7,39	0,95	31,18
C	Talaş derinliği, mm	2	11,59	2,34	48,90
	Hata payı	2	1.2	0.77	5.06
	TOPLAM	8	23,70		99.99

Frezeleme esnasındaki değişkenlerin etkilerini daha iyi anlamak ve hangi değişken aralıklarında frezeleme işlemi yapıldığında elde edilebilecek yüzey pürüzlülüklerini görmek için Minitab istatistik programından (Minitab, 2017) yararlanılmıştır. Bu program vasıtasıyla değişkenler ikişer ikişer alınarak yüzey pürüzlülüklerinin hangi aralıklarda nasıl bir etki göstereceği anlaşılmaktadır. gösterilmiştir. Bu grafikler Şekil 3'te görülmektedir. Grafiklerdeki gri bölgeler yüzey pürüzlülük değerinin Ra 1,2 µ altında oluşan şartları vermektedir. Siyah bölgeler Ra 1,2 µ üstünde oluşabilecek yüzey pürüzlülük değerlerini vermektedir. Bu grafiklerde bir parametre ihmal edildiği için sadece iki değişkenin birbiri ile olan etkisi anlaşılmaktadır. Bütün grafikler irdelendiğinde ise frezeleme esnasındaki değişkenlere ait aralıklar net olarak çıkmaktadır. Örneğin talaş derinliğinin 0,22-0,37 mm arasında, kesme hızının 30-35 m/dak arasında ve ilerleme hızının ise 60-90 mm/dak aralığında olması durumunda Ra 1,2 µ altında yüzey pürüzlülük değerlerinin elde edilebileceği açıkça anlaşılmaktadır. kaynak parametresinin birbiri ile etkisi anlaşılmaktadır. Bu grafiklerden en uygun kaynak parametreleri tayin edilebilir. Örneğin omuz çapı takım dönme hızının 700-900 d/d arasında olacağı Şekil 3'te görülmektedir.

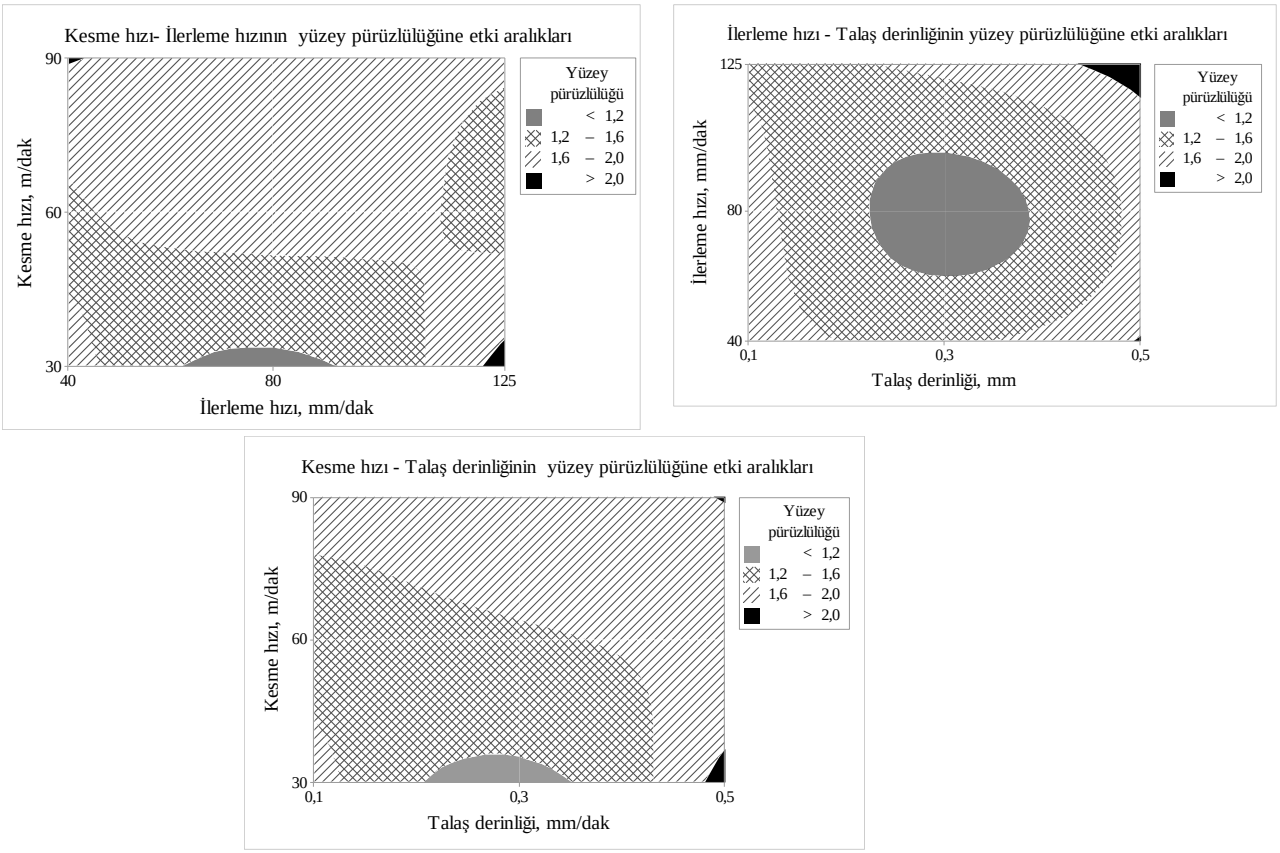

Şekil 3. Frezeleme işlemindeki parametrelerin pürüzlülük değerine etkilerinin ANOVA analizi

ANOVA analizlerinden (Tablo 3) ve ortalama S/N oranı etki grafiğinden (Şekil 3) minimum yüzey pürüzlülüğü değeri veren parametreler en düşük-en iyi kriterine göre kesme hızı 60 m/dak, ilerleme hızı 80 mm/dak ve talaş derinliğinin 0,3 mm olduğu tespit edilmiştir. Sonuçta ortalama S/N değerinin üstündeki her frezeleme işleminde ortalamanın üstünde yüzey pürüzlülük değerlerinin gerçekleşeceğini grafikten anlayabiliriz. Ayrıca Şekli 2'deki ortalama Sinyal /gürültü oranı grafiğinde, parametrelerin ortalama değere en yakın değeri başlangıç değeri alınmıştır. Bu sayede yüzey pürüzlülüğü değerinde ne kadarlık bir iyileşme sağlandığını bulabiliriz. Başlangıç parametresi kesme hızı 30 m/dak, ilerleme hızı 80 mm/dak ve talaş derinliğinin 0,1 mm alınmıştır. Başlangış parametreleri ve optimum parametreleri ile 3'er tane talaş kaldırma işlemleri yapılmıştır. Bu şartlar deney planında olmadığı için hem MİNİTAB programında hesaplama hemde talaş kaldırma işlemi gerçekleştirilerek yüzey pürüzlülük ölçümleri yapılmıştır. Başlangıç parametresi için yapılan deneylerde yüzey pürüzlülük değerlerinin ortalama değeri Ra 1,55 µ elde edilmiştir.Optimum parametreler için yapılan talaş kaldırma işlemlerinde elde edilen yüzey pürüzlülüğü ise Ra 1,30 µ, hesaplama yönteminde ise Ra 1,15 µ elde edilmiştir. Başlangıç şartlarına göre yapılan optimizasyon sayesinde yaklaşık % 17 oranın yüzey pürüzlülük değerinde

azalma sağlandığı hesaplanmıştır. Yüzey pürüzlülüğü değeri mikron olarak ölçüldüğü düşünüldüğünde %17 oranında iyileşme sağlanması güzel bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 4. Karşılaştırma deneylerinin sonuçları

	Başlangıç kaynak şartları (Deneysel)	Uygun Kaynak Parametreleri	
		Tahmin edilen	Deneysel
Frezeleme işlemindeki parametreler ve değişkenler	Kesme hızı: 30 m/dak, İlerleme hızı: 80 mm/dak, Talaş derinliği: 0,1 mm	Kesme hızı: 60 m/dak, İlerleme hızı: 80 mm/dak, Talaş derinliği: 0,3 mm	Kesme hızı: 60 m/dak, İlerleme hızı: 80 mm/dak, Talaş derinliği: 0,3 mm
Yüzey pürüzlülük değeri, Ra	Ra 1,55 µ	Ra 1,15 µ	Ra 1,30 µ

SONUÇLAR

Fe 37 yapı çeliği özellikle makine imalatında yaygın olarak kullanılmaktadır. Makine elemanlarının birbiri ile çalışma durumlarında yüzey özellikleri oldukça önemlidir. Bu çalışmada Fe 37çeliğinin freze ile talaş kaldırma esnasında kullanılan değişkenler irdelenerek yüzey pürüzlülüğüne etkileri araştırılmıştır. Yapılan değerlendirmeler Taguchi metodu ve ANOVA analizi ile yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar aşağıda verilmiştir.

Frezeleme işleminde en etkin parametre talaş derinliği tespit edilmiştir. İlerleme hızı ise ikinci etkin faktördür.

Düşük yüzey pürüzlülük değerleri elde etmek için en uygun talaş kaldırma şartları: kesme hızı 60 m/dak, ilerleme hızı 80 mm/dak ve talaş derinliğinin 0,3 mm olduğu tespit edilmiştir.

Taguchi metodu ile yapılan ANOVA analizi ile optimizasyonda yüzey pürüzlülük değerinde başlangış paramerametrelerinde elde edilen yüzey pürüzlülüğüne göre yaklaşık % 17 iyileştirme sağlanmıştır.

Kesme hızı, ilerleme lerleme hızı ve talaş derinliğinin artması yüzey kalitesi üzerinde olumsuz etki göstereceği hem S/N (sinyal gürültü oranından) ANOVA analizi grafiklerinden açıkça tespit edilebilir.

REFERANSLAR

Bilici MK, Yükler Aİ, Kurtulmuş M, İ Kartal 2021. Investigation of Factors Affecting Friction Stir Welding of Polyethylene by ANOVA Analysis. Materials Science, 27 (3) 1-6.

Hamamcı M, Topal ES 2012. Yüksek Hızlı Talaşlı İşlemede Yüzey Kalitesinin İyileştirilmesi. Akademik Platform 528-533.

Işık, F 2000. Taguchi Metodu ve Bir Uygulama. İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Karagöz I 2012. Kesici Takım Malzemesi Seçiminin Kesici Takım Kaynaklı Hatalar Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. Kalıp Dünyası, 76:118-123.

Minitab User Manual (Release 17) 2017. Making data analysis easier. MINITAB Inc.State College, PA: USA.

Nas E, Samtaş g, Demir H 2012. CNC Frezelemede Yüzey Pürüzlülüğüne Etki Eden Parametrelerin Matematiksel Peace GS 1993. Taguchi methods. New York: Addison-Wesley.

Piroğlu F, Uzgider E, Vural M, Çağlyan BÖ 2003. Geçmişten Günümüze Yapı çeliği ve Önemli Yapısal Özellikleri. Türkiye Mühendislik Haberleri, 426 (4): 43-46.

Ross PJ 1988. Taguchi techniques for quality engineering. New York: Mc-Graw Hill.

Olarak Modellenmesi. Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi, 18 (1) :47-59.

Uçurum M, Güneşsu E, Şirin TB, Kaynak Y 2021. Investigation machining-surface integrity-wear resistance relationships of 316LVM stainless steel material machined under various cutting parameters. Pamukkale Univ Muh Bilim Derg. Baskıdaki Makaleler: PAJES-93284 | DOI: 10.5505/pajes.2020.93284.

Yılmaz E 2019. Takım Çeliğinden Farklı İki Yöntemle Üretilen Takım Tutucularının Kesme Anındaki Performanlarının Deneysel Olarak Karşılatırılarak Uygun Takım Seçimine Karar Verilmesi, M.Ü. Fen Biilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

CLASSIFICATION OF BENIGN AND MALIGNANT TUMORS IN PRE-TRAINING DEEP LEARNING ARCHITECTURE

İYİ VE KÖTÜ HUYLU TÜMÖRLERİN ÖN EĞİTİMLİ DERİN ÖĞRENME MİMARİLERİNDE SINIFLANDIRILMASI

Ömer TÜRK[1]*

[1]Mardin Artuklu Üniversitesitesi, Meslek Yüksekokulu,
Bilgisayar Teknolojileri, Mardin, Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-0060-1880

ÖZET

Cilt kanseri insanlarda en sık görülen hastalıklardan biridir. Bu kanser sonucunda, insan vücudunda tümor adı verilen kitleler oluşur. Bu tümörler genel olarak iyi huylu veya kötü huylu olmak üzere iki kategoriye ayrılmaktadır. Tümörlerin iyi huylu veya kötü huylu olarak tespit edilmesi, farklı seviyelerdeki klinik taramalarla gerçekleştirilmektedir. Aynı zamanda mühendislik alanında da bu tür tümörlerin makine öğrenme yöntemleri kullanılarak otomatik olarak tespit edilmesi çalışmaları da yapılabilmektedir. Günümüzde, mühendislik alanında bu türden otomatik tespit çalışmalarında özellikle derin öğrenme mimarileri yaygın bir kullanıma sahiptir. Bu çalışmada da ön eğitimli derin öğrenme mimarileri kullanılarak cilt kanseri görüntülerinden, tümörlerin iyi veya kötü huylu olduğu tespiti yapılmıştır. Çalışmada iyi veya kötü huylu cilt kanserinden oluşan toplam 3297 adet görüntü kullanılmıştır. Sınıflandırma sürecinde, MobilNetV2 ve Nasnet Mobile derin öğrenme mimarileri kullanılarak başarı performansları ile sınıflandırma süreleri karşılaştırılmıştır. MobilNetV2 derin öğrenme mimarisi ile yapılan çalışmada %86.67 sınıflandırma doğruluğu ve 0.87 Roc eğri alanı elde edilmiştir. Diğer taraftan Nasnet Mobile derin öğrenme mimarisi ile yapılan çalışmada ise %83.03 sınıflandırma doğruluğu ve 0.83 Roc eğri alanı elde edilmiştir. Ayrıca, MobilNetV2 derin öğrenme mimarisinin, Nasnet Mobile derin öğrenme mimarisine göre daha kısa sürede sınıflandırma işlemi gerçekleştirdiği görülmüştür. Çalışmada elde edilen sonuçlar neticesinde; MobilNetV2 derin öğrenme mimarisinin, Nasnet Mobile derin öğrenme mimarisine göre, daha başarılı olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Cilt Kanseri, Derin Öğrenme Mimarileri, Sınıflandırma

ABSTRACT

Skin cancer is one of the most common diseases in humans. As a result of this cancer, masses called tumors form in the human body. These tumors are generally divided into two categories as benign or malignant. Detection of tumors as benign or malignant is performed by clinical screening at different levels. At the same time, studies to detect such tumors automatically using machine learning methods can also be carried out in the field of engineering. Nowadays, especially deep learning architectures are widely used in such automatic detection studies in the engineering field. In this study, tumors were determined to be benign or malignant from skin cancer images using pre-trained deep learning architectures. A total of 3297 images consisting of benign or malignant tumors were used in the study. In the classification process, success performances and

classification times were compared by using MobileNetV2 and Nasnet Mobile deep learning architectures. In the study performed with MobilNetV2, 86.67% classification accuracy and 0.87 AUC (area under ROC curve) value were obtained. On the other hand, in the study performed with Nasnet Mobile architecture, 83.03% classification accuracy and 0.83 AUC value were obtained. Also, it was observed that the MobilNetV2 architecture performed a classification process in a shorter time compared to the Nasnet Mobile architecture. As a result of the results obtained in the study; MobileNetV2 deep learning architecture has been found to be more successful than Nasnet Mobile deep learning architecture.

Keywords: Skin Cancer, Deep Learning Architectures, Classification

GİRİŞ

İnsanlarda en çok görülen kanser türlerinden biri de cilt kanseridir. Bu tür kanserler deri üzerinde veya bir ben üzerinde ortaya çıkabilmektedir. Bu şekilde ortaya çıkan kanser hücreleri, birikerek kitleler oluşturur. Oluşan bu kitlelere tümör adı verilir (Suata Alpaslan vd., 2020). Bu kitleler kendi aralarında genel olarak iyi ve kötü huylu olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Suata Alpaslan vd., 2020). Tümörlerin bu genelleme ile tespit edilebilmesi için farklı klinik testler yapılmaktadır. Bu klinik testlerin başında biyopsi adı verilen işlem gelmektedir. Ancak bu işlem süreç açısından uzun olabilmektedir. Bu gecikme, aynı zamanda tıbbi müdahalenin de gecikmesine neden olmaktadır. Diğer taraftan mühendislik alanı bu tür durumlarda elde edilen görüntülerin sınıflandırılması üzerine çalışmakta ve bu alan için yeni yöntemler kullanmaktadır (Sakai vd.,2020; Dhahri vd.,2020) . Bundan dolayı bu alan ile ilgili yeni makine öğrenme yöntemleri geliştirilmektedir. Son zamanlarda özellikle büyük verilerin işlenmesini sağlayan ve ekran kartları üzerinde çalıştırılabilen derin öğrenme mimarileri önemli bir konuma gelmiştir. Veriden öznitelikleri kendi öğrenen bu mimariler, nerdeyse her alanda kullanılmaktadır. Bu derin öğrenme mimarilerinden biri de Evrişimsel Sinir Ağları (ESA) dır (Albawi vd., 2020; O'Shea ve Nash, 2015). Bu ağlar çekirdek adı verilen filtreler kullanarak görüntüyü evrişim işlemine tabi tutamakta ve aktivasyon fonksiyonları kullanarak tipik bir ağ yapısı oluşturmaktadırlar. Bunun yanında bu ağlarda veriyi azaltabileceğimiz, diğer bir deyişle alt örnekleme yapabileceğimiz faklı havuzlama katmanlarını da içermektedir. Bu işlemlerin ardından, veriyi vektörel şekle dönüştüren tam bağlı katmanlar kullanılarak verilerin sınıflandırılması için vektörizasyon işlemi gerçekleştirilmektedir (Albawi vd., 2020; O'Shea ve Nash, 2015). Bu yapıya sahip birçok mimari bulunmaktadır. Her biri farklı katmanlı yapıya sahip bu mimariler, farklı parametre sayısına ve farklı platformlar içinde geliştirilmektedir.

Bu çalışmada; mobil platformlarda da kullanılabilen, ön eğitimli derin öğrenme mimarileri kullanılarak, iyi veya kötü huylu tümörlerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Aynı zamanda farklı mimarilerdeki mobilNet (MobileNetV2, Nasnet Mobile) ağ mimarilerinin performanslarının karşılaştırılması gerçekleştirilmiştir.

Çalışma şu şekilde organize edilmiştir: Bundan sonraki bölümde materyal ve metod açıklanmıştır. Materyal ve metod bölümünde, çalışmada kullanılan blok diyagram veri seti ve

sınıflandırmada kullanılan derin öğrenme mimarileri açıklanmıştır. Sonraki bölümde sınıflandırma sonuçları değerlendirilmiştir. Tartışma bölümünde elde edilen sonuçlar neticesinde değerlendirmeler yapılmıştır.

MATERYAL VE METOD

Çalışmada önerilen akış diyagramı Şekil 1'de verilmiştir. İyi veya kötü huylu tümör görüntüleri ön-eğitim derin öğrenme mimarilerine 224x224 boyutunda verilmektedir.

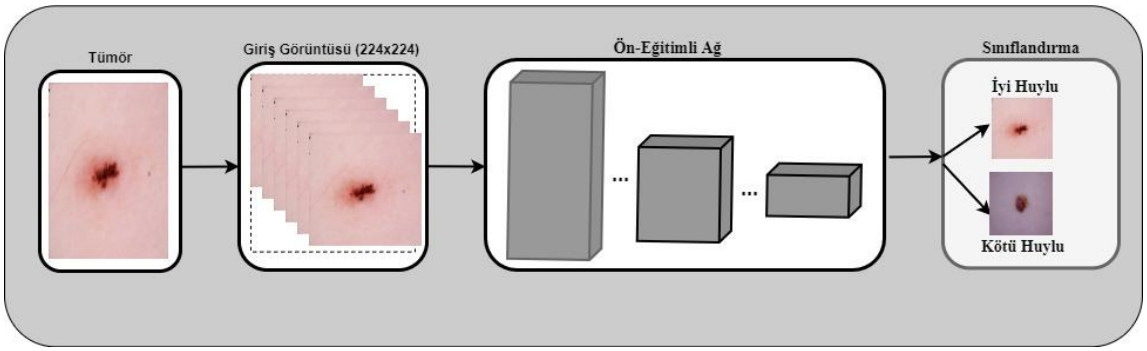

Şekil 1. *Önerilen Sistemin Blok Diyagramı*

Veri Seti

Çalışmada iyi veya kötü huylu cilt kanserinden oluşan toplam 3297 adet görüntü kullanılmıştır. Bu veri setleri 224x224 boyutunda derin öğrenme mimarilerine verilmiştir. Sınıflandırma işleminde, eğitim(train) için, iyi huylu 1440 ve kötü huylu tümörlerden 1197 adet görüntü kullanılmıştır. Test işleminde ise, iyi huylu 360 ve kötü huylu tümörlerden 300 adet görüntü kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan tümör görüntü örnekleri Şekil 2'de verilmiştir.

İyi Huylu

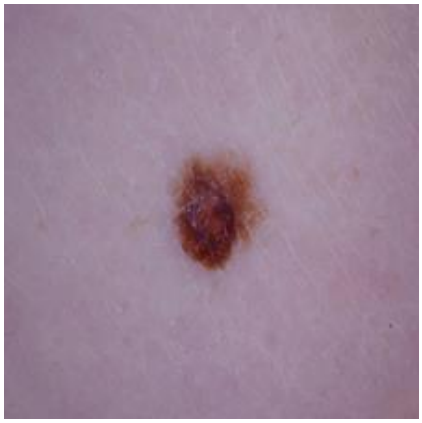

Kötü Huylu

Şekil 2. *Çalışmada Kullanılan Tümör Görüntü Örnekleri*

Derin Öğrenme Mimarileri

Bu çalışmada MobilNetV2 ve Nasnet Mobile derin öğrenme mimarileri kullanılmıştır. Bu mimariler ImageNet veri seti ile eğitilmiştir.

MobilNetV2

MobileNetV2, mobil cihazlarda iyi performans göstermeyi amaçlayan evrişimsel bir sinir ağı mimarisidir (Sandler vd., 2018; Nagrath vd., 2021). MobileNet mimarisi görüntülerden konvolüsyonel filtrelerle özellik çıkarımı aşamasında, standart konvolüsyonel operasyonu yerine Derinlemesine Ayrılabilir Konvolüsyon (Depthwise Separable Convolutions) tekniğini kullanmaktadır (Sandler vd., 2018). Bu teknik sayesinde standart konvolüsyon işlemine nazaran sekiz veya dokuz kat daha az parametreyle özellik çıkarımı yapılabilmektedir.Ayrıca, bağlantı atlama (skip connection) tekniği sayesinde daha hızlı bir hesaplama süreci sağlanmıştır (Sandler vd., 2018).

Nasnet Mobil

Nasnet-Mobile, ImageNet veritabanından bir milyondan fazla görüntü üzerinde eğitilmiş Evrişimsel bir sinir ağıdır. Hücrelerden oluşan bir yapıya sahiptir (Radford vd., 2021; Radhika vd.,2021) . Bir hücre birkaç işlemden oluşur (birkaçı ayrılabilir evrişimler ve havuzlama) ve ağın gerekli kapasitesine göre birden çok kez tekrarlanır. Nasnet-Mobile 5,3 milyonluk 12 hücreden oluşur.

Derin Öğrenme Mimarilerinde Transfer Öğrenimi

Transfer öğrenimi, daha önceden eğitilmiş mimarilerin son katmanı değiştirilerek yeniden eğitilmesine olanak sağlar. Bu çalışmada önceki katmanın parametrelerini tutan ve bu mimarilerin son katmanını kaldıran, ardından son katmanı yeniden eğiten transfer öğrenme yöntemini kullanılmıştır. Son katmandaki çıktı düğümlerinin sayısı, sınıflandırılan veri seti kategori sayısına eşittir.

Çalışma Intel(R) Core(TM) i9-10850K CPU @ 3.60GHz 3.60 GHz ve ekran kartı olarak Geforce RTX3080 donanımı kullanılmıştır.

SINIFLANDIRMA SONUÇLARI

Sınıflandırma işleminde ön-eğitimli MobilNetV2 ve Nasnet Mobile mimarilerine, test işleminde iyi huylu 360 ve kötü huylu tümörlerden 300 adet görüntü verilmiştir. Bu iki mimariden elde edilen doğruluk başarımı Şekil 3'te verilmiştir.

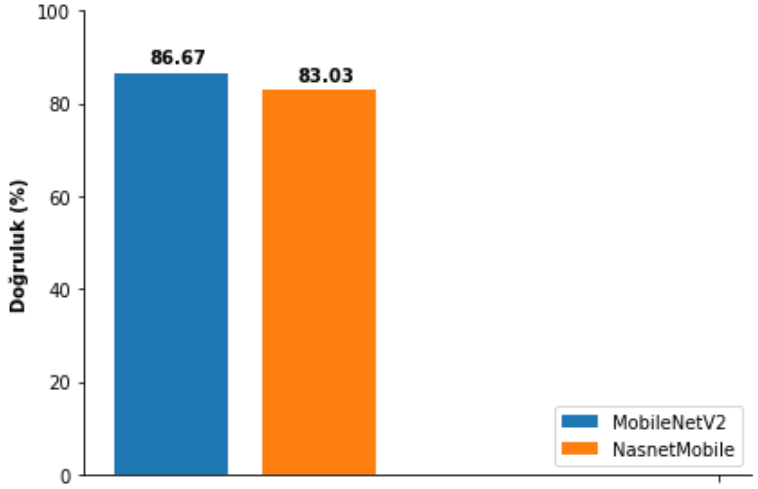

Şekil 3. *Derin Öğrenme Mimarilerinin Sınıflandırma Başarımı*

Şekilde görüleceği üzere MobilNetV2 mimari ile %86.67 doğruluk başarımı elde edilirken, Nasnet Mobile mimarisinde ise %83.03 doğruluk başarımı elde edilmiştir.

Bu iki mimariden elde edilen ROC eğri alanı ve karışıklı matrisi şekil 4 ve şekil 5'te verilmiştir.

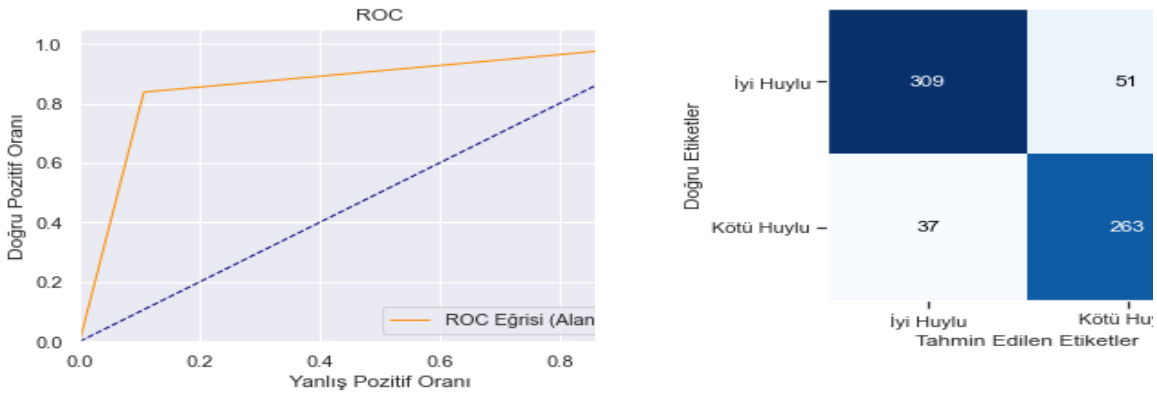

Şekil 4. *MobileNetV2 mimarisinin ROC ve Karışıklık Matrisi*

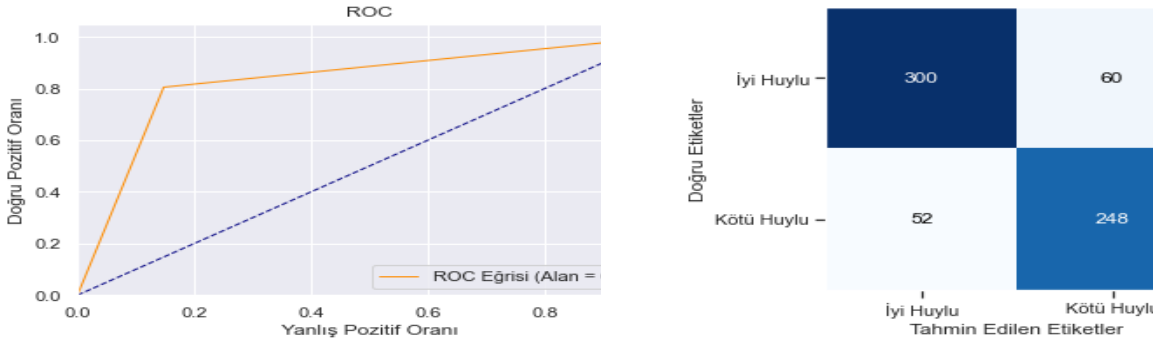

Şekil 5. *Nasnet Mobile mimarisinin ROC ve Karışıklık Matrisi*

Sınıflandırma sonucunda MobilNetV2 mimari ile 0.87 ROC eğri alanı elde edilmiştir. Diğer taraftan Nasnet Mobile mimarisinden 0.83 ROC eğri alanı bulunmuştur. Çalışmada test işleminde kullanılan iyi huylu 360 adet tümör görüntüsünden, MobilNetV2 mimarisi 309 adet doğru sınıflandırırken, Nasnet Mobile mimarisi ile 300 adet doğru sınıflandırılmıştır. Diğer taraftan 300 adet kötü huylu tümör görüntülerinden MobilNetV2 mimarisi 263 adet, Nasnet Mobile ile 248 adet doğru sınıflandırılmıştır.

Bu çalışmada kullanılan iki mimariye ait zaman performansı Şekil 6'da verilmiştir.

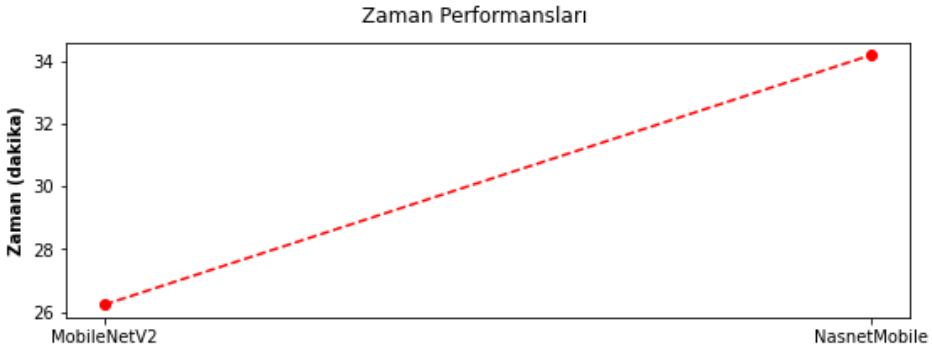

Şekil 6. *MobilNetV2 ve Nasnet Mobile mimarilerinin Zaman Performansları*

İyi ve kötü huylu tümör görüntülerinin sınıflandırılmansında; MobileNetV2 derin öğrenme mimarisinin, Nasnet Mobile mimarisine göre daha iyi başarılı olduğu görülmüştür. Zaman olarak, MobileNetV2 derin öğrenme mimarisinin, Nasnet Mobile mimarisine göre daha hızlı bir yapıdadır.

TARTIŞMA

Bu çalışmada iyi ve kötü huylu tümörlerden oluşan cilt kanseri görüntüleri kullanılmıştır. İki farklı mobil derin öğrenme mimarileri kullanılarak bu görüntüler sınıflandırılmıştır. Bu mimarilerin sınıflandırma performansları ve sınıflandırma süreleri karşılaştırılmıştır. Her iki derin öğrenme mimari ile elde edilen sınıflandırma başarımı kabul edilebilir bir seviyededir. Ancak, elde

edilen sonuçlar neticesinde, MobilNetV2 derin öğrenme mimarisi, Nasnet Mobile derin öğrenme mimarisine göre hem daha iyi sınıflandırma başarımı hem de daha kısa süreye sahip mimari olmuştur.

TEŞEKKÜR (ACKNOWLEDGMENT)

Bu çalışma MAÜ-BAP-20-MYO-019 projesi ile desteklenmiştir. Mardin Artuklu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimine desteklerinden dolayı teşekkür ederim.

KAYNAKLAR

Albawi, S., Mohammed, T. A., & Al-Zawi, S. (2017, August). Understanding of a convolutional neural network. In 2017 International Conference on Engineering and Technology (ICET) (pp. 1-6). Ieee.

Dhahri, H., Rahmany, I., Mahmood, A., Al Maghayreh, E., & Elkilani, W. (2020). Tabu search and machine-learning classification of benign and malignant proliferative breast lesions. BioMed research international, 2020.

Nagrath, P., Jain, R., Madan, A., Arora, R., Kataria, P., & Hemanth, J. (2021). SSDMNV2: A real time DNN-based face mask detection system using single shot multibox detector and MobileNetV2. Sustainable cities and society, 66, 102692.

O'Shea, K., & Nash, R. (2015). An introduction to convolutional neural networks. arXiv preprint arXiv:1511.08458. (Erişim Tarihi: 10 Nisan 2021)

Radford, A., Kim, J. W., Hallacy, C., Ramesh, A., Goh, G., Agarwal, S., ... & Sutskever, I. (2021). Learning transferable visual models from natural language supervision. arXiv preprint arXiv:2103.00020.

Radhika, K., Devika, K., Aswathi, T., Sreevidya, P., Sowmya, V., & Soman, K. P. (2020). Performance analysis of NASNet on unconstrained ear recognition. In Nature Inspired Computing for Data Science (pp. 57-82). Springer, Cham.

Sakai, A., Onishi, Y., Matsui, M., Adachi, H., Teramoto, A., Saito, K., & Fujita, H. (2020). A method for the automated classification of benign and malignant masses on digital breast tomosynthesis images using machine learning and radiomic features. Radiological physics and technology, 13(1), 27-36.

Sandler, M., Howard, A., Zhu, M., Zhmoginov, A., & Chen, L. C. (2018). Mobilenetv2: Inverted residuals and linear bottlenecks. In Proceedings of the IEEE conference on computer vision and pattern recognition (pp. 4510-4520).

Suata Alpaslan, F., & Gözlük Kırmızıoğlu, P. (2020). Paleoantropolojik Çalışmalarda Kanser.

SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF THE FILM "SELVI BOYLUM AL YAZMALIM", IN THE CONTEXT OF THE CHANGE OF 'LOVE'

"SELVİ BOYLUM AL YAZMALIM'' FİLMİNİN 'SEVGİ'NİN DEĞİŞİMİ BAĞLAMINDA SOSYOLOJİK ANALİZİ

Erdem DİRİMEŞE[1]*, Şeyda ÖZTAŞ[2]

*[1] PhD, RN, Assist. Prof., Zonguldak Bulent Ecevit University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Sociology, Zonguldak, Turkey, erdemdirimese@gmail.com,

ORCID ID: 0000-0002-1873-6425

[2]Zonguldak Bülent Ecevit University, Institute of Social Sciences, Department of Cultural Studies, Zonguldak, Turkey, syd.oztas@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-6240-7899

ÖZET

Filmler ekonomik, bilimsel, tarihsel, kültürel, siyasal vb. gibi toplumun dinamiklerinden yararlanılarak ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan toplumsal olaylardan ve dinamiklerden bağımsız değerlendirilemeyen filmler sosyolojinin konusu olmaktadır. Bir film sosyal gerçeklikleri yansıtabileceği gibi topluma benimsetilmek istenen düşünceler ile de örülü olabilmektedir. Çalışmada ele alınan "Selvi Boylum Al Yazmalım" sinema filmi toplumsal yaşamda her bireyin yaşama ihtimali olan aşk, sevgi gibi konuların işlenişinin bir örneğidir. Aynı zamanda sosyal gerçeklikleri yansıtması bakımından film birçok açıdan önemlidir. Yaşam biçimleri, söylemler, olaylar gündelik hayatımızda karşılaşabileceğimiz bir görünüme sahiptir. Bu görünüm ise günden güne değişmektedir. Değişimin de hangi koşullar çerçevesinde gerçekleştiği önemlidir. Sinema filmlerinde de çokça ikili ilişkiler arasındaki bağdan beslenen, ilişkilerin yeniden üretim kodları hakkında senaryolar kullanılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, sosyolojik olarak Karl Marx ve George Sımmel gibi büyük düşünürlerin düşünceleri çerçevesinde, özellikle emek ve tüketim bağlamında, iki farklı cins arasında geçen tutkulu sevginin temelini, değişimini, sistematiğini sinema perdesine aktarırken duyguların kapitalizm içerisinde nasıl farklılaştığını, ne gibi temellere oturtulduğu ortaya koymaktır. Bu çalışmada ele alınan Türk sinema tarihinin önemli yapıtlarından birisi olan Selvi Boylum Al Yazmalım filmi, söylem ve içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Çalışmanın sonucunda, başrollerin değer, arzu, emek ve tüketim çerçevesinde duygularının değiştiği, meydana gelen değişimin çıkarlar, değer değişimleri doğrultusunda gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Filmdeki bu sanal gerçekliğin var olan toplumsal gerçeklikle ilişkili olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar kelimeler; Değer, Sevgi, Sinema, Sosyoloji, Tüketim.

ABSTRACT

Films emerge by taking advantage of the dynamics of society such as economic, scientific, historical, cultural, political etc. In this respect, films that cannot be evaluated independently of social events and dynamics are the subject of sociology. A film can reflect social realities as well as be patterned with the thoughts that are desired to be adopted by the society. The movie named "Selvi Boylum Al Yazmalım" discussed in this study is an example of the subjects such as love and affection that every individual has the possibility to live in social life. However, this film is important at many points in terms of reflecting social realities. Lifestyles, discourses, events have an appearance that we can come across in our daily life. This appearance changes from day to day. The context in which the change takes place is also important. In the films, scenarios about the reproduction codes of interpersonal relations, which are supplied by the connection between romantic relationships, are used. The aim of this study is to reveal how emotions differ within capitalism and what kind of foundations are based on the basis of passionate love for existence between two different gender, especially in the context of labor and consumption, sociologically within the framework of the thoughts of great thinkers such as Karl Marx and George Simmel. "Selvi Boylum Al Yazmalım", which is one of the important works of Turkish cinema history, discussed in this study, has been analyzed with the method of discourse and content analysis. As a result of this study, it is understood that the feelings of the starring characters have changed within the framework of value, desire, labor and consumption. In addition, it is understood that the change occurs in the direction of interests and changes in value. It is understood that this virtual reality in the film is related to the existing social reality.

Keywords; Cinema, Consumption, Love, Sociology, Value.

GİRİŞ

Sinema diğer iletişim araçlarına göre işitsel ve görsel açıdan etkili araçlardan biridir. Ayrıca sinemanın kendisine yüklenmiş olan sanatsallık ve siyasal açıdan propaganda aracı olarak kullanılması ona ideolojik bir işlev yüklemektedir. Sinemada işlenen konular bize toplumun yapısını gösterebildiği gibi sinemanın kendisi toplumu yönlendirme aracı olarak da kullanılabilmektedir. Sosyoloji, filmlerin de dâhil olduğu sanat ve sanat ile harmanlanan birçok alanla ilgilenmektedir. Sanatın sosyal bilimler ile olan ilişkisi, görünenin arkasındaki mesajın anlaşılması açısından önem kazanmaktadır (Diken ve Laustsen, 2011). Sosyoloji açısından yapılan bu tür analizler sinemanın toplumbilimi yönünü ortaya koymaktadır. Günümüzde görsel sanatlar bu konularda sosyoloji açısından üzerine düşen görevi yerine getirmede en sık kullanılan araçlardan birisi haline gelmiştir. Sosyolojinin yansımalarını filmlerde görmenin en iyi yollarından birisi de bu eserlerin takibi ve analizini sağlamaktır. Roman ve sinemanın birleşiminden ortaya çıkan uyarlama eser "Selvi Boylum Al Yazmalım" filmi konumuz açısından özgün bir örnek sağlamaktadır.

Film ünlü yazar Cengiz Aytmatov'un, aslında uzun bir hikâye olan Al Yazmalım (Kızıl Cooluk Calcalım) adlı eserinin filme uyarlanmasıyla ortaya çıkmıştır. Eser 1960 yahut 1961 tarihlerinden birisinde yazılmıştır, kaynaklar bununla ilgili net bilgiye sahip değildir. Yazar, eserini yaşadığı toplumdan etkilenerek ortaya koymuştur. Atıf Yılmaz'ın yönetmenliğini yaptığı film, Türk sinema tarihinde kült bir film olarak değerlendirilmektedir. Türk filmlerinin sevilen oyuncularından Türkan Şoray ve Kadir İnanır'ın başrolde yer almasıyla da geniş kitleler tarafından

daha da benimsenmesine neden olmuştur. Böylelikle Selvi Boylum Al Yazmalım filmi klasikler arasında yer almaktadır(Çetin,1990). İstanbullu yakışıklı kamyon şoförü İlyas'ın güzel Asya ile karşılaşması ve âşık olmasıyla başlayan olay örgüsü, zaman içinde çifti bambaşka hayatlara sürüklemektedir. Konusunun yanı sıra etkileyici ve unutulmaz replikleriyle ve müziğiyle de hafızalara kazınan bir filmdir. Film aşk ve emek arasında bir tercih yapmak zorunda kalan Asya'nın içinde bulunduğu şartların ve annelik duygusunun etkisini yansıtır. Büyük aşkı İlyas ve aldatılmanın verdiği güvensizlik ile güven duygusu ve emeğin karşılığı Cemşit arasında seçim yapan Asya'nın zihninden geçenler Yeşilçam'ın unutulmazları arasında kendisine yer bulur.

Sinemada severek izlediğimiz ''Selvi Boylum Al Yazmalım'' birçok makalenin ve tezin konusu olmayı başarmıştır. Filmi araştırmaya değer kılan kısmı belki sahne sanatları, edebiyat, sinema açısından önemli bir örnek sunmasıdır. Bu yüzden özellikle edebiyat alanında dilbilimsel çözümlemeler ve sinema açısından kullanılan görseller üzerinden incelemeler yapılmıştır. Her yaştan izleyicinin kalbinde yer alan unutulmazlar arasına giren film, sevgi, aşk, arzu, emek ve güven kavramlarını merkeze alıp aşkı ve sadakati sorgulamaktadır. İkili ilişkilerde önemli olan bu kavramlarının işlenişi seyirciler arasında da haklı haksız tartışmasının yapılmasına neden olmaktadır. Filmde genel olarak gördüğümüz kavuşan âşıklar konseptinin yanı sıra kavuşan âşıkların başka yönünü göstermektedir. Film bize "evet sonunda kavuştular" algısının ötesini, senaryosunu "ya sonra" sını vermektedir.

Araştırma konumuz olan sinema filminde kadın ve erkek ilişkisinin ötesinde bu sevgi biçiminin ne türde olduğu vurgulanmaktadır. Aynı zamanda üzerinde yıllardır tartışılan aşk gibi tutkulu, tinsel bir duygunun neler ile mübadele edileceğinin bir örneğini yansıtmaktadır. Filmde bu kadar bireysel olan bir duygunun toplumsal olarak nasıl şekillendiği tespit edilmek istenmiştir. Özellikle de aşkın kapitalizm içerisinde nasıl tüketim nesnesi haline geldiği gösterilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın Metodolojisi

Bu çalışmada ele aldığımız sinema filmi birbirlerine ilk görüşte bir şeyler hisseden ve bunun aşka dönüştüğü İlyas ve Asya arasındaki yaşanmışlıkları anlatmaktadır. Bu film hemen hemen her dönemde izleyicilerin aklında yer edinen ve her kültürde geçerliliği olan konulara değinmesinden ötürü unutulmazlar arasında yer almaktadır. Çalışmanın amacı '' Selvi Boylum Al Yazmalım'' filminin içerisinde yaşanan aşk, sevgi duygularının eylem şekline değer, arzu, emek, mesafe, tüketim kavramları açısından bakarak Marx ve Sımmel'ın konu hakkındaki görüşlerinden yararlanarak sosyolojik bir analizini yapmaktır.

Araştırma da yöntem olarak; sinema filminin değerlendirilmesinde söylem ve içerik analizi yöntemi kullanılarak, bireylerin davranış ve söylemlerinin çözümlemesi yapılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın kuramsal kısmının temeli ise literatür taraması yöntemiyle desteklenmiştir. Literatür ve söylem analizinin birleştirilmesi yoluyla ortak konular üzerinden çıkarımlarda bulunulmuştur. Genel sonuçlar ise film hakkındaki tartışmalar dışarıda bırakılarak tarafsız bir biçimde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırma *''Selvi Boylum Al Yazmalım''* filmi ile sınırlıdır. Söz konusu film ile ilgili literatürde bu tarz yaklaşımlar ele alınarak yapılan sosyolojik bir analizin olmaması özgünlük sağlamaktadır. Yapılan araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır;

Aşk, sevgi gibi duygular kapitalist sistem içerisinde tüketilen duygular haline gelmekte midir?

Aşk ilişkilerinde birbirlerine arzunun bittiği noktada değer kayıpları ile karşılaşılmakta mıdır?

AŞK

Öncelikle aşkın toplumsal bir olgu, toplumsal olduğu kadar kişisel bir duygu olduğu için net ve keskin çizgilerle tanımlanabilecek bir kavram olmadığını kabul ederek yola çıkmak doğru olacaktır. Ancak dünyanın her yerinde ve tarih boyunca karşılaştığımız bir duygu biçimidir. Aşk hakkında birçok düşünür tanımlamalar yapmış temellerini farklı yerlere oturtmuşlardır. Bu temeller tarih boyunca her toplumda farklı algılanmış ve kurgulanmıştır. Toplumun yapısına ve kültürüne göre aşk ta aynı kalmamış ve değişimlere uğramıştır (Atak ve Taştan, 2012: 521). Kadınlar ve erkekler arasında ki duygusal ilişkiler yüzyıllar boyunca efsanelere, savaşlara, şarkılara, şiirlere, dini ritüellere, toplumsal normlara, yasalara konu olmayı başarmıştır. İki cinsin, birbirinden çok farklı kurgulanışından ötürü atfedilen rollerin dışına çıkıldığı andan itibaren bir tepki ile karşılaşılmaktadır. Bu yüzdendir ki aynı cins arasında yaşanan birliktelikler konusunda toplumsal tepkiler, lanetler ve linçler yaşanmaktadır. Aşk gibi bir duygudan birçok sanatçı ilham almıştır. Belki kavuşabildiği belki de kavuşamadığı için etkili olan bu duygu aynı zamanda tercihleri, ihanetleri, savaşları, akıl sorunlarını, vazgeçişleri de ortaya çıkarabilecek kadar kuvvetli bir yapıda olmuştur. Aşk, birçok kuramcının görüşlerine de dâhil olan bir kavramdır. Tiryaki, aşkı: sadece iki cins arasında (kadın ve erkek) tanımlamış, doğanın en güçlü tutkusu, acı ve ürpertici bir olayla başlayan yoğun ve tutkulu bir duygu olarak ifade etmiştir(Tiryaki, 2004: 11 akt; Mika,2011: 14).Schopenhauer' da ise bir mübadele mantığıyla tanımlanan aşk kavramıyla karşılaşmaktayız. Şöyle ki Schopenhauer bir kadının elde edilmesi için dünyada sahip olunan her şeyden vazgeçilebileceğinden bahsetmektedir. Bazı düşünürlere göre ise aşk karşısındakini anlamanın bir yolu zihinsel bir güç olarak tanımlanmaktadır. Bazı düşünürler kadın ve erkeğin arasında yaşanan bu duyguyu bir empati aracı aynı zamanda tatmin olma aracı olarak görmektedirler. Hem zihinsel bir kavrayış hem de bu kavrayışın sonucunda gerçekleşen bir uyumdan cinsel bir hazdan söz etmektedirler (Schopenhauer, 1997).

Cinsel hazzın resmi boyutunu ise evlilik oluşturmaktadır. Evliliğin kutsallığı aşkı da kutsal kılmaktadır. Çünkü evliliğin başlangıcı olarak sayılan bu duygu evlilik kurumunun değişmesiyle de farklılaşmaya başlamıştır. Tarihin ilk dönemlerinde evlilik kurumunun olmayışı düşüncesiyle beraber farklı bir anlayışla kadın ve erkeğe daha fazla kişi ile birliktelik şansının verilmiş olmasından kaynaklı evlilik sınırlayıcı bir kurum gibi görülmektedir. Özellikle sınırlayıcı olarak düşünülen bu durum kadının bu sözleşme ile bir meta oluşundan da bahsetmektedir. Bunun yanında kutsallığı kadar lanetli olduğu durumlarda vardır aşkın. Ortaçağda aşk duygusal durumu ifade eden yapısını bırakmış tamamen Hristiyanlık üzerinden şekillenerek tensel arzunun günah kılındığı bir şekle bürünmüştür. Bu yüzden de günahın başlangıcı sayılan aşk birçok baskıyı da beraberinde getirmiştir(Mika, 2011: 13).

20. yüzyıla geldiğimizde değişen dünya ile birlikte değişen bir aşk yapısıyla karşılaşılmaktadır. Aşk artık cinsellikle bağdaştırılan biraz daha tensel bir hale dönüşmektedir. Dönemin kapitalistleşmesiyle birlikte duyguların tüketiminin aşka da yansıdığı ifade edilmektedir (Mika,2011: 15).Sosyal psikoloji alanında Lee tarafından sınıflandırılan aşkın 3 hali; Lee'ye göre aşk yaşantısındaki farklılıklar niceliksel olarak değişen farklılıklar ile oluşmaktadır. Lee, aşk stillerini bireylerin zaman içerisinde öğrendikleri ideolojiler olarak tanımlamaktadır. İdeolojilerin

zamanla değişme ihtimalini aşklar da üzerinde taşımaktadır, hal böyle olunca da Lee aşk hakkındaki tipolojilerini sınıflandırmış ve üç ana başlık etrafından şekillendirmiştir;

1.Birincil Aşk Stilleri; .1. Eros/Tutkulu Aşk; bu aşk biçiminde önemli olan nokta ve aşkın başlangıcı fiziksel çekimin güçlü olmasıdır. Her bir bireyle olamayacağı gibi bu stili tercih edenlerin ideal tiplerine uygun olan ya da o tipe yakın olan kimselerle bu tür yoğun heyecanlar yaşayabilmektedirler. 2.Storge/Arkadaşça Aşk; bilinçli olarak partner seçilmez ve ideal bir tip yoktur. Arkadaşlık ilişkisinde olduğu gibi beraber eğlenmek aktiviteler yapıyor olmak yeterlidir. 3. Ludus/Oyun Gibi Aşk; çok eşliliğe açık olan bu aşk türünde ciddilik fazla yoktur her şeyi bir oyun ve yaşantının keyifli bir anı olarak görürler.

İkincil Aşk Stilleri; 1. Mania/Sahiplenici Aşk; takıntılı biçimde âşık olunan kişi tarafından sevgi konusunda sürekli bir onay beklenmesi halidir. Kıskanç aynı zamanda da sahiplenicidirler. Ayrıca ilişkide olunan kişiye karşı tutarsız davranışlar sergileyebilmektedirler. 2. Pragma/Mantıklı Aşk; Âşık olunacak kişinin kendisine uygun olup olmadığına dair bir liste yapılır ve yola çıkılır. Önceden belirlenen bu özellikler partner de aranmaktadır. 3. Agape/Özgeci Aşk; Verici bir aşkı ifade etmektedir. Aşk bir görev niteliği taşımaktadır. Akılla hareket edilen bu stilde kişi partnerine karşı yoğun bir görev hissiyle hareket eder ve onun kendisine ihtiyacı olmadığını anladığında terk edebilmektedir (Ercan, 2016: 26-28). Konumuz dâhilinde aşkın tüketilen ve şekil değiştirerek sevgi boyutuna değinildiği için kavramın açıklanmış ve anlaşılıyor olması önemlidir.

Karl Marx ve George Simmel' de Sevgi, Aşk ve Değer

Kapitalizm, günümüze gelene kadar birçok değişim dönüşüm yaşamıştır ama varlığını hala temel ilkeleri çerçevesinde sürdürmeye devam etmektedir. Kapitalizmi basit anlamda kâr elde etmek, metanın tüketimini sağlamak, sermayeye ve özel mülkiyete dayanan ekonomik bir sistem olarak tanımlayabiliriz. Onun kapsamı ise toplumun bütün damarlarına işleyen bir yapıdadır. Sadece ekonomik bir sistem olarak görmek mümkün değildir, toplumsal yaşamın her alanına nüfuz edip değişim ve dönüşüm sağlayabilmektedir (Gençoğlu, 2012:100-102).

Marx'ın emek kavramı insanın bütün yetkilerini ve etkinliklerini bir daire içerisinde birleştirmeyi amaçlamaktadır. Onu diğerlerinden ayıran temel nokta ''emeği insanın kendi kendisini gerçekleştirdiği kapsamlı bir etkinlik'' olarak tanımlamış olmasından kaynaklanmaktadır (Koç,2014: 3). Yani emek salt olarak bedenin işlevi değil aynı zamanda hem düşünsel hem de bedensel bir aktiviteye dönüşmektedir. Bu açıdan tanımlanan emek sayesinde birey kendisini hem doğada hem de toplum içerisinde bir tür olarak gerçekleştirmektedir (Göçmen, 2009: 3) Marx'ın emek kavramının ontolojik ve teolojik iki farklı boyutundan bahsedilebilir:

1. Ontolojik görüşte emek kendisini toplumsal formasyonlardan bağımsız olarak var edebilmektedir. Bu koşul sağlanmadığı zaman insanın kendisini bir tür olarak var edemeyeceğinden bahsetmektedir. Yani insan bir tür olarak varlığını doğa ile kurduğu bilinçli bir ilişki çerçevesinin sonucunda kazanmaktadır. Bir madde alışverişinin gerçekleşmesi gerekmektedir.

2. Teolojik boyut ise emeğin amaçlı bir etkinlik olmasından kaynaklı çıkarımlarda bulunulmasıdır. İnsanlar harcadıkları emekleri bir amaç etrafında şekillendirmektedirler. İster doğayı elde etmek olsun isterse gerekli gereksiz bütün ihtiyaçlar olsun bunlar belirli amaçlar etrafından şekillenen eylemlerdir. Marx'ın emek kavramının teleolojik boyutu, insanın, üretken

etkinliği aracılığıyla ulaşmak istediği amacını gerçekleştirmeden önce, bunu imgesel yetisinde planlayabilmesine işaret etmektedir (Göçmen,2009:5). İnsan doğayla bütünleşmeyi hedefleyip bunu gerçekleştirmeye çalışırken toplumsal eylemlerde bulunarak kendisini de insanlaştırmaktadır.

Marx kapitalist sistemin hangi bağlamlarda işlediğini açıklarken aynı zamanda birçok şeyin de tüketim metası haline geldiğinden ve geleceğinden bahsetmektedir. Nasıl ki kapitalist sistem sayesinde zevklerimiz artık tüketiliyor ise duygular da buna dâhil olmuştur. Duyguların tüketimini sağlayacak yeni metalar, etkinlikler oluşturulmuş (sevgililer günü vb.) ve kişilerin duygularıyla beraber harcaması beklenmiş ve gerçekleşmiştir. Marx sevgiyi bir tutum olarak değerlendirmiştir. ‘’Genişletilmiş bencilliktir’’ der ama bunun yanında önemli bir nokta ise aşkın insanı yeniden insan yaptığını da söyler. Bu insanlaşma yolunda sabır ve emek gerektiğinin vurgusunu yapmaktadır. Ayrıca Sombart, Marx’ın çalışmalarından yola çıkarak, aşk gibi tinsel süreçlerin kapitalizm içerisinde dünyevileştiğini söylemektedir (Sombart, 1998: 8-10).

Georg Sımmel’ e baktığımızda ise modadan yoksulluğa kadar birçok alanda yazan bir düşünürdür. Hayatın bütününün çelişkili olduğu görüşüne sahiptir. Özellikle parça ve bütün arasındaki çelişkiden bahsetmektedir. Bir insan bedenini düşündüğümüzde, beden parçalarına kadar ayrılabilmektedir. Ancak bu hücreler bütün bedenin formuna göre belirlenmektedir. Her bir hücre de bir bütün olmaya çalışmaktadır. Parça bütün olmaya bütünde kendi formunu parçaya benzetmeye çalışmakta ve bu uzlaşmaz çelişki hayatın bütünü için geçerli olduğu düşünülmektedir. Örneğin moda; birey toplumla bütünleşebilmek için farklılaşmak zorundadır. Toplumla bağ kurabilmek için farklı giyinmesi gerekiyor temel mantığa baktığımızda toplumla bağ kurmak ana hedeftir. Sosyolog Simmel, “modanın zafer anı, aynı zamanda ölüm anıdır” der (Çil, 2017: 457). Bir ürün toplumun tüm kesimlerine ulaştığında yok edilmelidir. Böylelikle yeni ürünlerin önü açılsın. Şirketler tişört, telefon vb. ürünleri beş yahut on yıl kullanılacak şekilde yapmamaktadır. Daimi bir tüketim çemberinin oluşabilmesi için daha kısa zamanda tüketilebilecek materyaller ortaya konulmaktadır. Tüketim kapitalizmin ibadetidir.

Sımmel’ın bu görüşü ve tespiti aşk ilişkilerinde de geçerlidir. Birlikte olunan kişinin gözünde önce moda olunur, ulaşılmak istenen olunur. Partneri keşfedip tükettikten sonra artık demode olmaya başlamaktadır o kişi. Bu durumun cinsiyet veya o kişinin karakteri ile ilgisi yoktur insanın doğasının bu şeklide olduğunu vurgulamaktadır. ‘’Aşk bitti ama sevgimiz var ‘’ya da ‘’aşkın sevgiye dönüştüğü’’ şeklinde ifade edilen evreyi kapsamaktadır aslında. Doğal ve sağlıklı bir süreçtir. Ama aşkın bittiği ve sevginin yerini alan bu tarz ilişkileri kapitalizm sevmemektedir. Çünkü her yeni partner yeni tüketimleri de beraberinde getirmeyi başarmıştır. Belki de günümüz eğlence ve giyim sektörünün bu şekilde dev yapılara dönmesinin altında yatan nedenlerden birisi de çabuk tüketilen ilişkilerdir (Kaya, 2012: 118-119). İnsanlar daha iyisinin uğruna gözlerini açık tutarlar ve ilişkilerde adeta bir yedekleme sistemi mevcuttur. Fakat şunu bilelim ki hepimiz bir başkası için demodeyiz. Hiç kimse ve hiçbir şey daima zirvede kalamaz. İmajın ve ambalajın anlamını yitirdiği, sevdiğin insanla güven ve sıcaklık ortamında yaşamak insanları daha mutlu etmektedir.

Hayatın anlamının bir karşıtlığının olması ile olabileceğini söylemektedir Sımmel. Zıtlıkların ortak varlığı tüm hayatın temel mantığıdır. Toplumun içerisinden değer meselesi nasıl çıkıyor? O bunu özne ve nesnenin kurduğu ilişkiye bağlamaktadır. Öznenin nesneye dair yargısı

aynı zamanda nesne de saik olandır. Sürekli bir ikililik üzerinden gitmektedir. Değerin ne sosyal süreçte ne de zihinsel bir süreçte ortaya çıktığını söyler. Değer bu ikisinin arasında arafta bir yerde ortaya çıkmaktadır. Değer nesnelerin niteliği değil öznenin doğasından kaynaklanan bir yargıdır. Çocuğun aynaya bakma hikâyesinde olduğu gibi eğer çocuk aynaya dokunursa kendisini nesneleştirir eğer kendisine dokunursa kendisinin farkına varır. Bizler nesneleri kullandığımız da aslında kendimizi de nesneleştirmiş oluruz. Bir özne olarak insan herhangi bir nesne kullandığı andan itibaren kendisini nesneleştirir, diyen Sımmel'ın değer mantığı buradan başlamaktadır. Değerlerin, düzenin ve doğanın bize sunduğu nesneler vardır ve bizim toplum olarak değerler düzenimiz vardır(Sımmel, 2017).

Peki, nesneleri nasıl arzular hale getiririz? Nesneleri bize direndikleri ölçüde arzulamaya başlarız. Arzular nesnenin varlığının dışında bir eksiklik ifadesidir (Philips, 1996: 78) Değerin ortaya çıkmasına sebep olan durumlardan birisi de mübadelenin olması ve feragat edilecek bir şeyin olmasıdır. Mübadele kavramı altta süreğen iki olayı ya da durum değişikliğini kapsamaktadır. Kavram özellikle ilgili öznelerdeki bir durumu ya da değişimi işaret etmektedir. Bu mesele aynı zamanda mübadele edilen bir şey olan ‘’buse’’ kavramının, bizi öpüşmenin iki çift dudağın hareketinin ve tecrübesinin ötesinde bir şey olarak görmeyi hatırlatmaktadır. Bu olayda bir özne artık daha önce sahip olmadığı bir şeye sahiptir ve daha önce sahip olduğu bir şeyden feragat etmiştir. Değerler sistematiğinin ortaya çıkması için insanın tek başına olmaması gerekmektedir. Nesneden değerlerin çıkartılabilmesi için başka öznelerle mübadelenin gerçekleşiyor olması gerekmektedir (Sımmel,2017).

Bulgular

İkili romantik bir ilişkiyi Sımmel'ın görüşleri çerçevesinde değerlendirdiğimizde daha çok duygusal doyuma sebep olan bir ilişki görmekteyiz. Burada amaç sadece kavuşma değil arzu edilene kavuşmaktır. Ne zaman bir kişi arzulanmaya başlanmaktadır; ‘’direnildiği ölçüde’’ aşk filmleri de işte tam da bu mantıkla işlemektedir. Ulaşılamamak, engeller olması. Bu tarz filmlerde ne zaman aşk biter? Kişiler kavuştuğu andan itibaren bizler geri kalanı bilmiyoruz. Özellikle de Yeşilçam tarzı filmlerde hep başroller arasındaki aşkı kavuşmanın gerçekleştiği zamana kadar görmekteyiz. Çünkü burada tarif edilen tür tam da arzunun bittiği yeri oluşturmaktadır. Arzu ile oluşan şeyler bizler için önemlidir. Ama bizlerin arzuladığı şeylerin ulaşılabilir olması da önemlidir. Değerin ortaya çıkması, arzularımız ile alakalıdır ama bunun ne kadar değerli olduğu kısmı ise ulaşabileceğimiz mesafenin olması ile sağlanmaktadır. Eğer ulaşamayacağımız bir şey ise bunu değer kategorisine koymayız. Peki, Marx'a baktığımızda değeri sağlayan nedir? Emek ve zamanın bu emek için harcanıyor olmasıdır. Kapitalist sistemin nüfuz ettiği duygusal boyut olan sevgi ve aşk, bu sistem içerisinde tüketilmesi gereken bir durumu ifade etmektedir. Görsellik üzerine kurulmuş endüstriler ise imajları kullanarak kendisine pazar oluşturmaktadır. Filmin ilk sahnelerinde siyah yazması ile gördüğümüz ama kendi başına kaldığında siyah yazmasını başından çıkarıp al yazmasını takan bir Asya görmekteyiz. Kapitalist sistemin öğretilerinde olduğu gibi kişinin kendisini, imajını pazarlamasında bir bez parçasının renginin dahi önemi bulunmaktadır.

Asya; Köyde ailenin tek kızı olarak yetişen ve güzel bir kadını canlandırmaktadır. Filmin ilk sahnelerinden annesi ile tartışmasından anlaşılacağı gibi şehir meraklısı olan bir kadındır. Kadir İnanır'ın canlandırdığı karakterin lakabının İstanbullu olması da burada ulaşılmak istenen mekânın bir karakter üzerinden simgesini oluşturuyor olabilir. Hatta kardeşinin kamyoneti ile kurduğu

hayal dahi ablasını büyüdüğünde İstanbul'a götürmek şeklindendir. Asya'nın İlyas ile düşüncelerinin yanı sıra kendisini şehirli kızlarla kıyaslaması da söz konusudur.

İlyas; Değer verdiği şey kamyonetidir. Önemli nokta kamyonetine harcamış olduğu emektir. Kendisine gelen işleri değerlendirirken dahi kamyonetinin zarar görüp görmeme durumunu değerlendirmektedir. Asya ve İlyas ilişkisinde ilk başlarda İlyas'a direnen bir Asya ile karşılaşmaktayız. İlyas'a uzun zamandır istediği iş kendisine teklif edildiğinde Asya'dan dolayı kabul etmemektedir. Sımmel da olduğu gibi burada artık değerler arasında bir mübadele söz konusudur. Yani İlyas değer verdiği iki şey kamyoneti ve Asya arasında arzusu yönünde hareket ederek Asya'yı seçmekte ve kamyonetinden feragat etmektedir. Her mübadele de bir feragat durumunu içerdiği için İlyas arkadaşım dediği kamyoneti ile arzu duyduğu kadın arasında ilk başlarda bir mübadele gerçekleştirmektedir.

İlk Karşılaşma; Asya ''yakışıklı çocuk buralardan değil herhalde…'' . Bulunduğu yerde ki kişilerle fiziksel anlamda bir kıyaslama yaparak çıkarımda bulunmaktadır. Ayrıca Asya'nın İlyas'ı ilk gördüğünde aklına gelen şey ise İlyas'ın İstanbullu olup olmadığıdır.

İlk Temas; İlyas ve Asya'nın ilk temasında amaç cinsel anlamda olmasa da İlyas'ın Asya'nın göğüslerine dokunması ile Asya çok heyecanlanmakta ve değişimler yaşamaktadır. Sımmel da bahsedilen farkına varma halini yaşamaktadır. Sımmel da olduğu gibi nesne (Asya) artık tecrübe edilen şey ile kendisinin de farkına varmaktadır. Özne daha önce sahip olmadığı bir heyecana sahip olmuş ve daha önce sahip olduğu bir şeyden feragat etmiştir. Tıpkı Asya' nın yaşadığı heyecanda olduğu gibi. Ayrıca bu durum kişinin farkında olma halini de betimlemektedir.

İlyas, Asya'yı rekabet ortamının ortaya çıkmasıyla daha çok arzular hale gelmektedir. Dağ köyünden görücü gelmesi, İlyas'ın iş yerinde ki Can'ın barajda ne olduğunu merak etmesi, değerin ortaya çıkmasına sebep olan durumlardan birisi de mübadelenin olması ve feragat edilecek bir şeyin olmasıdır. Asya'ya gelen görücüler ve Can; mübadele edilecek kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır İlyas'ı harekete geçiren nokta ise tam da budur. Kişinin arzu etiği şeyi başkalarının da istiyor olması rekabeti oluşturmaktadır. Böylelikle İlyas arzu ettiği şeyi kaybetmemek için harekete geçmiştir.

Evlendikten Sonra; İlyas işine daha fazla sarılmaya başlamaktadır. Asya ise '' herkesin kocasından daha yakışıklıydı, benimdi…'' sözü ile özellikle "benimdi" vurgusunu yaparak arzu edilene ulaşıldığında yaşanan haz ve gururu tarif etmektedir. Her şey tam yolunda giderken İlyas görev değişikliğinde emek harcadığı kamyonetini elinden alacakları için işi bırakmayı istemektedir. Dilek Hanım aslında ona değer verdiği şeyleri sıralarken seçim yapması gerektiğini vurgulamış olmaktadır. İlyas tam da burada kapitalist anlamda zamanını ve emeğini harcadığı kamyoneti ile arzu ettiğine ulaştığı yani ailesi arasındaki seçimi düşünmektedir. Bizim tam da kavuşulduğunda aşkın bittiğine dair kuramsal olarak temellendirdiğimiz noktaya ulaşılmaktadır. Yani Sımmel'ın bahsettiği gibi arzular ulaşıldığında tüketilmekte ve arzu edilen nesne demodeleşmektedir. Bu sahneden sonra İlyas işinden ayrılmaz ama kamyonetini kaybeder ve başkalarının kamyonetini tamir etmeye başlar. Daha sonraları ise iç ses olarak ''onlar olmasa'' vurgusu devam eder ve karısı ile yaşadığı tartışmadan sonra kendi evine gitmez, aslında burada tercih yapılmış mübadele gerçekleşmiştir.

Filmin ilk sahnelerinde karşılaştığımız bu takasta tercih Asya iken Asya ile kavuşma gerçekleştikten sonra bu sefer tercih zamanın ve emeğin harcandığı kamyonet yönünde olmaktadır.

Kavuşma gerçekleştikten sonra bir tüketim söz konusudur. Bu sürecin devamı için Asya çocuk doğurduğunda kendisini daha çok seveceğini düşünmektedir. Bu durumun içerisine yeni bir nesnenin dâhil olmasıyla karşılaşmaktayız. Bu durumlar karşısında evi terk eden Asya Cemşit ile karşılaşmaktadır.

Cemşit: Çocuklarını ve karısını depremde kaybeden yalnız yaşayan bir yol ustasını canlandırmaktadır. Cemşit'in istediği ise kaybedilenlerin telafisini sağlayabilecek bir ailedir. Asya ve Samet tam olarak bu arzunun karşılığını oluşturmaktadır. Asya Cemşit ile yaşamaya başladıktan sonra "sevgi neydi" sorgulamasında değişiklik meydana gelmektedir. İlyas'ı arzularken sevgi coşkun derelere benzetilirken, Cemşit'le yaşarken sevgiyi sıcak insan eli olarak tanımlamaktadır. Cemşit'in İlyas'ı evine götürmesiyle mesafeler değişmeye başlamaktadır. İlyas'ı gören Asya onu gördüğünde unutamadığını ve hala sevdiğini anlamaktadır. İlyas yeniden ulaşılabilir bir yerdedir. Ancak Asya'nın değerleri feragat ettiği şeyler yüzünden değişime uğramıştır. Asya iç ses:'' Nasıl giderim bu kadar yıl emek verdi bize''. Sımmel insan ilişkilerinde daha iyisi için insanların gözlerini açık tuttuğundan bahsetmektedir. Cemşit bu konumda Asya için yedek sistem durumundadır.

İlyas: Samet'i kullanarak Asya'yı elde etmeye onunla gelmeye ikna edebileceğini düşünmektedir. Kendi oğlunu bir araç olarak kullanmaktadır. En çok arzu ettiği şey Asya'dır. Neden Asya'nın gelemeyeceğini anladığı halde oğlunu kaçırmadığı sorusunu sorduğumuzda ise belki de onun büyümesinde hiç emek harcamamış olması onunla bir şeyler paylaşmaması olarak değerlendirilebilir. Çünkü kamyonunu severken bile "*biz ne badireler atlattık*" diyen İlyas aynı şeyi oğlu için diyememektedir. Zamanın birlikte tüketimi söz konusu değildir.

SONUÇ

Filmde iki kişi arasında tüketilen bir şey haline gelen duyguyu görmekteyiz. Bu duygunun tüketiminde yaşanan mübadeleleri, insanların ulaşılmak istenen hedef uğrunda mesafeleri kat ettiğini ama bunun da yine bir tüketim haline geldiği görülmektedir. Sahne sanatları ve edebiyat açısından önemli özellikler taşımasının yanı sıra sosyolojik açıdan filme baktığımızda bizlere bambaşka bir pencere sunmaktadır. Dönemin toplumsal yapısında şehir hayatının arzulanır olması ve iki kuşak arasında bu arzunun farklılaşıyor olması ile karşılaşmaktayız. Asya ve İlyas arasında tüketilen aşkın Cemşit tarafından arzusu ve sevgi ihtiyacı ile karşılaşmaktayız. Marks'ın tarifini yaptığı sevgi için inanların sabır göstermesi gerekliliğinden ilk vazgeçişi İlyas gerçekleştirmektedir. İlyas kamyonetini ailesine tercih ederek bir mübadele gerçekleştirmiştir. Final sahnesinde Asya, kendisine ve çocuğuna emeğini, sabrını ve zamanını harcayan Cemşit'i İlyas'a seçmesiyle görmekteyiz. Filmin sonunda dahi izleyicilerin kafasında Asya'nın İlyas'ı sevdiği fikri hala verilmektedir, ama burada önemli olan iki kişi arasında devamı olabilecek bir ilişki türünün sağlanmasıdır. Sımmel'ın görüşlerinde olduğu gibi demodeleşmiş ilişkiler olsa dahi ya da kişiler imajını ve ambalajını kaybetmiş olsa da güvenli bir ilişki türü mevcuttur. Bu ilişkiler ise güven ortamının oluşması ile sağlanmaktadır. Cemşit ve Asya arasındaki ilişki durumu ise zaten ''demode'' (tükenmişliklerin sonunda) diye tabir ettiğimiz bir biçimde başladığından ötürü arzunun tüketimiyle karşılaşılmaması olanaklıdır. Sımmel de Marx' ta zorun başarıldığı takdirde önemli olduğu açıklamaktadırlar, birisi mesafeler der diğeri ise bu zorun kapitalist sistemde güzelliklere, iyiliklere sebep olacağını söylemektedirler. Ama insanlar her şeyi çabuk tükettiği gibi duyguları da çabuk tüketir ve sabır gösteremez davranışlarda bulundukları için değer verilen şeyler

basitleşmiştir. Aşk, sevgi gibi duygular kapitalist sistem içerisinde tüketilen duygular haline gelmektedir. Yapılacak başka bir çalışma ile gerçekleşen tüketimin maddi boyutları daha net görülebilir. Selvi Boylum Al Yazmalım filmi ise duygu tüketiminin örneğini vermektedir. Aşk ilişkilerinde kişilerin arzuları bittiği zaman, ilişkinin başlarında değerli olarak görülen şeyler ise önemini kaybetmeye başlamaktadır. Marx ve Sımmel 'de değinilen kavramlar doğrultusunda aşkın, sevginin dünyevileştiğine, kapitalizmin, mesafelerin bu ilişkileri nasıl tetiklediğini görmekteyiz.

KAYNAKÇA

Altıok, M. (2011). Üretken Ve Üretken Olmayan Emek Ayrımı Üzerine Bir Değerlendirme: Adam Smith'in ''Emeği'' Mi? Karl Marx'ın ''Değeri'' Mi? Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 12(1).

Aşkın Psikolojisi ve Anatomisi http://www.mersinpsikoloji.com/?Syf=26&Syz=174640&/A%C5%9EKIN-PS%C4%B0KOLOJ%C4%B0S%C4%B0-VE-ANATOM%C4%B0S%C4%B0 Erişim Tarihi; 14.04.2020.

Atak, H. ve Taştan, N. (2012). Romantik ilişkiler ve Aşk, Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 4(4), 520-546.

Baykan, Nazlı N. (2019). Türk Sinemasında ''Statü Kaybı'' Temsilleri ''Ah Güzel İstanbul'' ve ''Muhsin Bey'' Film Analizi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Çetin, M. (1990). Selvi Boylum Al Yazmalım'ın Roman, Senaryo, Film Olarak Mukayesesi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo-TV Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Çil, H. (2017). Toplumsal Dünyanın Bedensel Temelleri: Durkheim, Simmel ve Weber Sosyolojisinde Bedenin Yeri, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, (37), s. 449-464.

Delen, M. (2016).Yabancılara Türkçe Öğretiminde Filmlerin Kullanımı (Selvi Boylum Al Yazmalım Film Örneği). Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Tokat.

Diken, B. ve Laustsen, Carsten B. (2011). Filmlerle Sosyoloji, Ankara: Metis Yayınları.

Ercan, H. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Aşk Stillerinin Demografik Değişkenler ve Ana Babaya Bağlanma ile İlişkisi, Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 7(1): 25-37.

Gariper, C. (2015). Cengiz Aytmatov'un Al Yazmalım Selvi Boylum Hikâyesi ve Göstergelerarasılık. Bilig. (24): 71-93.

Gençoğlu, Aylin Y. (2012). Kapitalizmin Temel Nitelikleri Açısından Emeğin Konumu, Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 1(1): 98-116

Göçmen, D. (2009). Marx'ın Emek Kavramının Bugün Yürütülen Tartışmalar İçin Önemi Üzerine. https://dogangocmen.files.wordpress.com/2009/07/marxin-emek-kavrami-uzerine1.pdf, Erişim Tarihi:05.10.2020.

http://kutuphane.halkcephesi.net/Lenin/kadin%20ve%20Aile/ask%20evlilik%20ve%20aile.htm, Erişim Tarihi; 14.04.2020.

https://indigodergisi.com/2016/09/ask-palavrasi-ve-hipergerceklik, Erişim Tarihi; 12.04.2020.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Selvi_Boylum_Al_Yazmal%C4%B1m_(film) Erişim Tarihi;01.04.2020.

https://www.youtube.com/watch?v=0u2XHF5q6pM Erişim Tarihi; 01.04.2020.

Kaya, M. (2012). Klasik Sosyolojik Perspektifte Modernleşme Tartışmaları, Birey ve Toplum, 2(4), s. 111-132.

Kesik, F. (2018). Karl Marx'ta Mutluluk Kavramı. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Koç, Y. (2014). Marksist Emek Değer Kuramı Ve Emperyalist Dönemde Kapitalist Sömürü, Bilim ve Ütopya Dergisi, (239)

Künüçen, H. (2008). Türk Sinemasının 'En İyi Aşk Filmi' ''Selvi Boylum Al Yazmalım'' Filminde Yakın Çekimin Gücü, Bilig, (46): 9-36.

Marshall, G. (2005). Sosyoloji Sözlüğü. (Çev.: Osman Akınhay, Derya Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Mika, E.(2011).''Yıllanmış Aşklardan Tüketilen Aşklara'': 21. Yy'da Değişen Aşk Kavramı Ve Bir İnceleme Örneği Olarak Sevgililer Günü. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Sosyoloji Ve Metodoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Philips, A. (1996). Öpüşme, Gıdıklama ve Sıkılma Üzerine, (Çev: Fatma Taşkent), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Philips, A. (1997). Flört Üzerine, (Çev: Özden Arıkan), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sataeva, N. (2012). Selvi Boylum Al Yazmalım Ve Geçit: Karşılaştırmalı Analiz. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Schopenhauer, A. (1997). Aşkın Metafiziği, (Çev: Selahattin Hilav), İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Simmel, G. (2017). Paranın Felsefesi.(Çev: Yavuz Alogan, Öykü Didem Aydın), . İstanbul: İthaki Yayınları

Sombart, W.(1998). Aşk, Lüks ve Kapitalizm: Modern Dünyanın Savurganlığın Ruhundan Doğması Üzerine,(Çev., Necati Açа), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Weber, M. (2002). Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, (Çev: Zeynep Gürata), Ankara: Ayraç Yayınevi.

Yıldırım Özer, S. (2008). William Shakespeare'ın Tragedyası Romeo ve Juliet'ten Yola Çıkarak: '' Mutlu Aşk Yoktur''. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Sahne Sanatları Anabilim Dalı Tiyatro Sanat Dalı: İstanbul.

Yıldırım, S. (2017). ''Davora'' Filminin Sosyolojik Analizi. Tarih ve Gelecek Dergisi. Ağustos, 3(2).

Yılmaz, ATIF (Yönetmen), KESKİNER, Arif(Yapımcı), ÖZGENTÜRK, Ali(Senarist), AYTMATOV, Cengiz(Hikâye), Selvi Boylum Al Yazmalım (Film), 1977. Yeşilçam Filmcilik: Türkiye.

RESEARCH OF REPAIR AND STRENGTHENING WORKS IN HISTORICAL MINARETS

TARİHİ MİNARELERDE YAPILAN ONARIM VE GÜÇLENDİRME ÇALIŞMALARININ ARAŞTIRILMASI

Şükran TANRIVERDİ[284], Tülin ÇELİK

[*1] Aksaray Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, İnşaat Mühendisliği Bölümü, Aksaray, Türkiye,
[2] Aksaray Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, İnşaat Mühendisliği Bölümü, Aksaray, Türkiye,
(ORCID Code: 0000-0001-9751-5788), sukran_tugrulelci@hotmail.com
(ORCID Code: 0000-0001-8638-9579), tulinsandikci@gmail.com

ÖZET

Tarihi yapılar, inşa edildiği dönemin tarihini, teknolojisini ve sanatsal bilgilerini gelecek nesillere yansıtmaktadır. Bu yapıların zaman süreci içerisinde ait oldukları dönemin kültürel kimliklerini bizlere anlatmak için günümüze kadar gelebilmeleri ve daha sonrasında varlıklarını sürdürebilmeleri oldukça önemli bir konudur. Tarihi yapılar zaman içerisinde çeşitli nedenlerden ötürü hasar görmekte veya ayakta kalamayıp yıkılmaktadır. Hasara neden olan etkenler; deprem, heyelan, kasırga, sel gibi doğal afetler; yangın, savaş, hava kirliliği, trafik gibi insan etkileri; zemin problemleri, yapısal hatalar, hatalı malzeme kullanımı ve kötü işçilik gibi yapısal etkilerdir.
Tarihi yapılardan biri olan camilerin ayrılmaz parçası minareler, İslam dünyasının simgelerinden biridir. Minareler, ezanı daha geniş alanlara duyurabilmek amacıyla inşa edilen yapı elemanlarıdır. Bu yapılar, İslam dünyasının her bölgesinde farklı biçimsel özelliklerde inşa edilmiştir. Minarelerin yapı malzemesi olarak genellikle taş veya tuğla kullanılmıştır. Bu yapıların basınç dayanımları yüksek, çekme dayanımları düşüktür. Bu sebeple minareler, deprem ve rüzgâr gibi yatay kuvvetler nedeniyle hasar görmektedirler. Minarelerde oluşan hasarların nedenlerinden biride bu yapıların ince ve uzun olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yapıların onarım ve güçlendirme çalışmalarında yeterli mühendislik bilgisi ve aslına uygun malzeme kullanılması gerekmektedir. Yapılan çalışmada, minarelerin onarım ve güçlendirilmesi için yapılan yöntemler incelenmiştir. Minareler ile ilgili yapılan onarım ve güçlendirme çalışmalarına değinilmiştir.
Anahtar kelimeler: Minare, Onarım ve Güçlendirme, Tarihi yapılar

ABSTRACT

Historical buildings reflect the history, technology and artistic knowledge of the period in which they were built for future generations. It is a very important issue that these structures can survive until today in order to tell us the cultural identities of the period they belong to, and then continue their existence. Historical structures are damaged or destroyed due to various reasons over time. Causes of damage; natural disasters such as earthquakes, landslides, hurricanes, floods; human

[284] Sorumlu Yazar: sukran_tugrulelci@hotmail.com

effects such as fire, war, air pollution, traffic; structural effects such as floor problems, structural defects, incorrect material use and poor workmanship.
As an integral part of mosques, one of the historical structures, minarets are one of the symbols of the Islamic world. Minarets are building elements built in order to make the call to be heard to wider areas. These structures were built in different formal features in every region of the Islamic world. Stone or brick was generally used as the building material of the minarets. These structures have high compressive strength and low tensile strength.
Keywords: Minaret, Repair and Strengthening, Historical buildings

GİRİŞ

İslam şehirlerinin geleneksel ve güçlü simgelerinden biri olan minareler, ezanı daha uzaklara duyurmak amacıyla inşa edilmiştir. Camiler ile birlikte yapılan minareler, tarih boyunca camilerin tamamlayıcı unsuru olmuştur. Özellikle Mimar Sinan döneminde inşa edilen minareler sade, zarif ve mükemmel formda yapılarak mimarlık ve mühendislik açısından bizlere çok şey katmıştır. Minareler diğer yapılara göre oldukça farklı yapısal ve karakteristik özelliklere sahiptir. Bu yapılar, ince ve uzun taşıyıcı sisteme sahip oldukları için deprem ve rüzgâr gibi yatay olarak etkiyen yüklere karşı oldukça hassastırlar. Birçok minare deprem, rüzgâr ve yıldırım gibi doğa olaylarından olumsuz olarak etkilenerek hasar görmüş ya da yıkılmıştır.

Minareler oldukça narin yapılar olup yapı malzemesi olarak Selçuklu döneminde tuğla kullanılırken, Osmanlı döneminde genellikle kesme taş kullanılmıştır. Bu minarelerin kaide formları Selçuklu döneminde dörtgen prizmal olup, Osmanlı döneminde dörtgen, altıgen, sekizgen, ongen ve onikigen formda inşa edilmiştirler (Uysal, 2017). Tarihi minareler üzerinde yapılan incelemeler sonucunda taşıyıcı sistemin yatay yük altında daha iyi bir performans sergileyebilmesi için farklı malzemeler kullanımı ve yığma birimler kenet ve zıvana gibi metal bağlantı elemanları kullanılarak güçlendirilmiştir. Şekil 1'de tarihi minarelerin kısımları verilmiştir.

Alem: Minarelerin tepesinde bulunan bakır veya kurşundan yapılan hilal şeklindeki süslemedir.

Külah: Minarelerin üzerini örten koni biçimdeki kısımdır.

Petek: Külahın altındaki kısmın şerefeye kadar olan kısmıdır.

Şerefe: Minarede ezan okunan balkon kısımdır.

Gövde: Şerefe ile pabuç arasında kalan kısımdır.

Pabuç: Minarede kürsü ile gövde kısım arasında geçişi sağlayan konik kısımdır.

Kürsü: Minarenin en alt bölümü olup kare ve çokgen şeklindedir

Şekil 1. *Tarihi yığma minarelerin kısımları*

RESTORASYON ÇALIŞMALARI

Erçağ (1991) 1548 yılında yapımı tamamlanan Mimar Sinan tarafından yapılan İstanbul Şehzade Cami'nin 1991 yılında yapılmış restorasyon çalışması incelemiştir. Şekil 2'de gösterildiği gibi cami minaresinin külahı, peteği ve şerefe korkulukları büyük hasar görmüştür. Minare peteğinde hasar görmüş taşlar numaralandırılarak yerinden sökülüp, yapının orijinal dokusunu bozmadan yeni taşlar, kenet ve zıvanalar ile yerine yerleştirilmiştir. Minarede kullanılan metal bağlantı elemanlarının (kenet ve zıvana) sabitlenmesinde kurşun kullanılmıştır. Minare gövdelerinde de hasara uğramış taşlara çürütme yöntemi (hasarlı taşların çıkartılıp yerine yeni taşların konulması) uygulanmıştır. Minare gövdesindeki derzler boşaltılıp, horasan harcı ile doldurulmuştur. Minare külahında çürümüş ahşap sistemi sökülerek, aslına uygun bir şekilde yenisi yapılmıştır. Yeni yapılan külah için ahşap malzemeler çürümeye karşı cilalanıp, üzerine keçe serilerek kurşun ile kaplanmıştır.

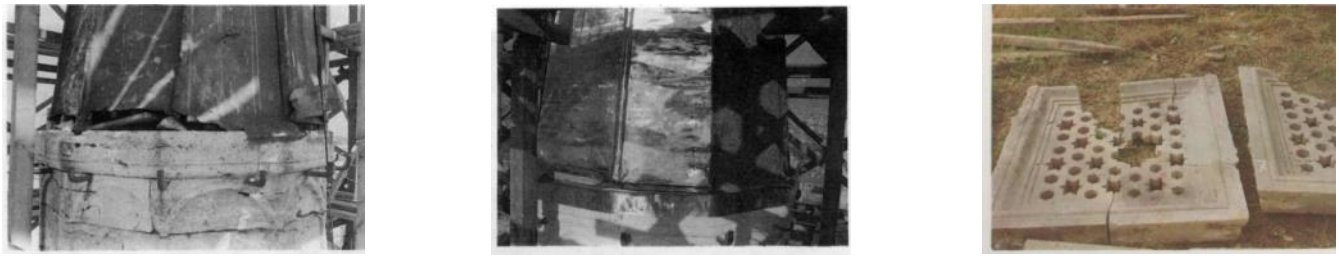

a) Külah ve peteğin restorasyon önce görüntüsü b) Külah ve peteğin restorasyon sonra görüntüsü c) Şerefe korkuluğunda oluşan hasarlar

Şekil 2*. Adana Ulu Cami minaresi restorasyonu.*

Kasapgil (2003) 16 yy'da yapılan Adana Ulucami 1998 Adana-Ceyhan depreminde hasar görmüştür. Caminin minaresinde birbirinden ayrılmış ve kopmuş taşlar, restorasyon çalışmasında aslına uygun harç ile doldurularak, taşlar birbirine yük aktaracak şekilde yerleştirilmiştir. Minarede bulunan çatlaklar ve yarıkların onarımı, enjeksiyon sistemi ile çatlak bölgelere poliüretan reçinelerinin uygun basınçlarda enjekte edilmesiyle gerçekleştirilmiştir. Minaredeki taşların birbirine yük aktaracak şekilde basması sağlandıktan sonra meydana gelen kesme gerilmelerini karşılamak için, aynı sıradaki taşlara 16-18 mm çapında paslanmaz çelikten yapılmış nervürlü rodlar ankraj edilmiştir. Adana Ulu Cami minaresi restorasyon aşamaları Şekil 3'de gösterilmiştir.

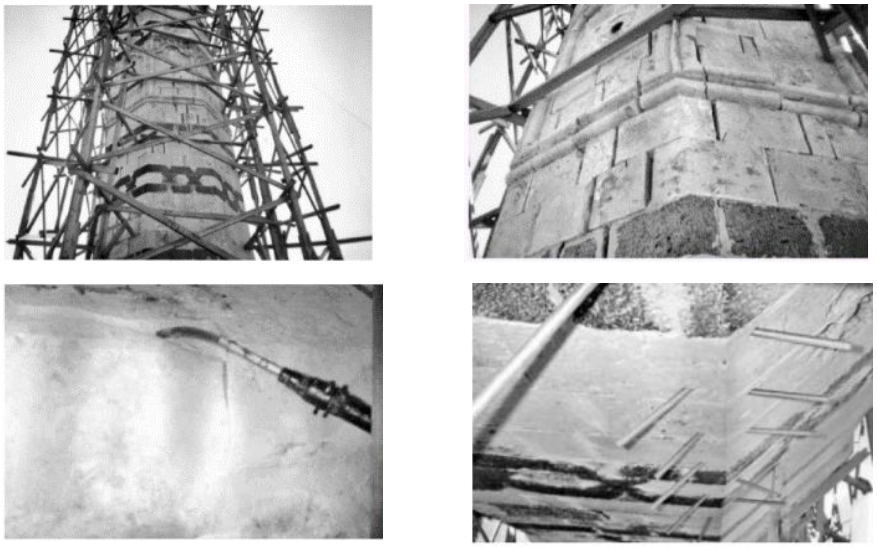

Şekil 3. *Adana Ulu Cami minaresi restorasyonu.*

Kuşüzümü (2010) yaptığı çalışmada İstanbul'da Üsküdar İlçesinde bulunan 1580 yılında vezir Şemsi Ahmet Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılan, Şemsi Ahmet Paşa Cami (Kuşkonmaz Cami)'yi ele almıştır. Kuşkonmaz Cami minaresi 1999 Kocaeli depreminde büyük hasarlar görmüştür. Minare merdivenlerindeki taşlarda bulunan metal kenet bağlantı elemanları taşları patlatarak merdivende kaymalara sebep olmuştur. Minarenin külahı yerinden kurtulup, yaklaşık olarak 25 cm yana yatmıştır. Ayrıca minarelerin çeşitli yerlerinde çatlaklar

gözlemlenmiştir. Kuşkonmaz Cami'nin minaresi özgünlüğü bozulmadan restorasyon çalışması ile onarılmıştır. Deprem sebebiyle hasar görmüş taşlar şerefeden itibaren numaralandırılarak sökülüp, aynı taş malzeme kullanılarak kenet ve zıvana gibi metal bağlantı elemanlarıyla bağlanmıştır. Yerinden kurtulan külah yenilenerek minareye inşa edilmiştir. Şekil 4'de Şemsi Ahmet Paşa Cami'nin restorasyon öncesi, restorasyon aşamaları ve restorasyon sonrası hali verilmiştir.

a)Restorasyon Öncesi b)Restorasyon Aşamaları c)Restorasyon Sonrası

Şekil 4. *Şemsi Ahmet Paşa Cami restorasyonu.*

Sav ve Kuşüzümü (2010) yaptığı çalışmada 16. Yüzyılda inşa edilen Edirne Kapı Mihrimah Sultan Cami için yapılan restorasyon ve güçlendirme çalışmalarına yer vermiştir. 1719, 1766 ve 1894 yıllarında meydana gelen depremlerde ağır hasar görmüştür. Bu sebeple bu cami üzerinde çok sayıda restorasyon çalışması yapılmıştır. 1868-1869'da yıldırım çarpması sebebiyle cami minaresi ve kubbesi hasar görmüştür. Aynı şekilde 1999 depreminde de Edirne Kapı Mihrimah Sultan Cami minaresinde çatlaklar oluşmuş, minarenin şerefesi altında hasarlar meydana gelmiştir. Minare statik açıdan tehlikeli olduğu için şerefe kısmına kadar yıkılıp, caminin inşaasında kullanılan taş ile aynı özellikte ve boyutta taşlar kullanılarak yeniden yapılmıştır. Şekil 5'de Edirne Kapı Mihrimah Sultan Cami'nin restorasyon aşamaları ve restorasyon sonrası hali gösterilmiştir.

a)Restorasyon Aşaması b) Restorasyon Sonrası

Şekil 5. *Edirne Kapı Mihrimah Sultan Cami minaresi restorasyonu.*

Doğangün vd. (2011) Erzurum İlinde bulunan yapımı 1748 yılında tamamlanan Bardız Cami'nin yapısal hasarları incelenerek, cami minaresi üzerinde uygulanacak restorasyon çalışmaları önerilmiştir. Minarenin kaide ve gövde kısmı önemli derecede hasar görmüştür. Minarenin pabuç kısmında bulunan taşlar, hasar görüp çatlamıştır. Kaide ve pabuçda meydana gelen çatlak genişliklerinin oldukça büyük olduğu tespit edilmiştir. Bardız Cami'sinin sonlu elemanlar modeli oluşturularak analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre cami ve minarenin farklı yük durumları için yer değiştirmeleri ve yapıda oluşan burulma momenti, eğilme momenti, kesme kuvveti belirlenmiştir. İncelemeler ve analiz sonucunda minare üzerinde yapılması gereken restorasyon uygulamaları belirlenmiştir. Çatlakların enjeksiyon yöntemi ile kapatılabileceği fakat olası bir yıkıcı depremde bu onarımın yetersiz kalacağı belirtilip, minarenin yıkılıp aslına uygun olarak yeniden inşa edilmesi önerilmiştir. Minarenin kaide kısmında metal bağlantı elemanı olan kenet ve zıvanaların kullanılması tavsiye edilmiştir. Erzurum Bardız Cami minaresinde meydana gelen çatlaklar ve minarenin sonlu elemanlar analizi Şekil 6'da verilmiştir.

Şekil 6. *Erzurum Bardız Cami minaresinde meydana gelen çatlaklar ve sonlu elemanlar analizi.*

Ersen vd. (2011) çalışmasında 1551-1557 yılları arasında Kanuni Sultan Süleyman adına Mimar Sinan'a yaptırılan Süleymaniye Cami'nin 2007-2011 restorasyonunu ele almıştır. Cami minaresinin çekirdeklerinde, külah ve petek kısımlarında hasarlar gözlemlenmiştir. Süleymaniye Cami'nin üç şerefeli minarelerin külah kısımları sökülüp, yeniden yapılarak yerine inşa edilmiştir. Yine üç şerefeli minarenin petek kısmındaki hasarlar incelenip, hasarlı taşlar numaralandırıldıktan sonra yerinden çıkartılmıştır. Taşların birleşimini sağlayan korozyona uğramış metal bağlantı elemanları (kenetler ve zıvanalar) sökülmüştür. Çıkartılan taşların yerine yapının özgünlüğünü bozmadan kullanılan taşın özellikleri ile aynı olan taşlar konulmuştur. Bu taşlar paslanmaz çelikten üretilmiş kenet ve zıvanalar ile birbirlerine bağlanmıştır. Minare çekirdeği de paslanmaz çelik elemanlar ile sağlamlaştırılarak, çekirdeğin çapına uygun kelepçeler ile ankraj tekniği uygulanmıştır. Süleymaniye Cami minaresinin restorasyon aşamaları Şekil 7'de verilmiştir.

a)Minare Çekirdeğinin Sağlamlaştırılması b)Minare Peteğinin restorasyonu c)Minare Külahının yeniden yapılması

Şekil 7. *Süleymaniye Cami minaresi restorasyonu.*

Turk ve Coşgun (2012) çalışmalarında İstanbul'daki tarihi Dolmabahçe Cami minaresi'nin dinamik davranışını inceleyerek, minare için güçlendirme yöntemi önerilerinde bulunmuştur. İstanbul deprem riski taşıyan bölge olduğu için olası bir depremde, Dolmabahçe Cami üzerinde hasarların oluşacağı belirtilmiştir. Yapının göçme modlarını yanal yer değiştirmelerini tespit etmek amacıyla sayısal modelleme yapılmıştır. Analiz sonucunda Cami minaresinde oluşacak en büyük hasarların minarenin tabanında ve alt kısmında meydana geleceği belirlenmiştir. Bu çalışma ile minarelerin taban ve alt kısımlarında oluşacak hasarların FRP şeritler ile güçlendirilmesiyle iyileştirilebileceği sonucuna varılmıştır. Dolmabahçe Cami minaresi ve analiz sonrası görüntüsü Şekil 8'de verilmiştir.

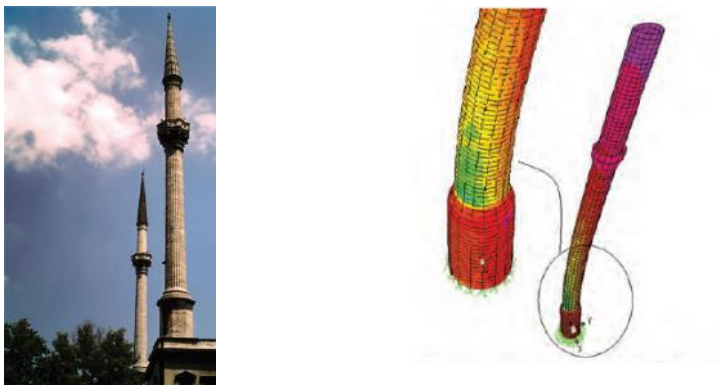

a) Dolmabahçe Cami minaresi b) Dolmabahçe Cami minaresinin analizi

Şekil 8. *Dolmabahçe Cami minaresi ve analiz sonrası görüntüsü.*

Akgönül ve Eliüşük (2016) 1294 yılında yapımı tamamlanan Batman İli'nde bulunan Hasankeyf İmam Abdullah zaviyesi restorasyon çalışmalarında, en fazla bozulmanın görüldüğü yer minare kısmıdır. Zaviyenin 10.50 metre yüksekliğindeki minaresinde çok fazla bozulma meydana gelmiştir. Minarenin birçok yerinde düşey yönde ciddi yapısal çatlaklar oluşmuş olup, minarenin konsol görevindeki büyük ebatlı kireç taşı blokların bir kısmının düştüğü gözlenmiştir. Bu hasarlardan dolayı minarenin yapısal açıdan stabilite kaybı eşiğinde olduğu ve yıkılma tehlikesi içerdiği anlaşılmıştır. Restorasyon çalışmalarında bütünlüğünü yitirmiş olan minarenin

köşelerinde tamamlama ve sağlamlaştırma çalışmaları yapılmıştır. Minaredeki derin çatlakların bulunduğu alanlar, moloz taş örümü ile birlikte çatlakların sıvı harç enjeksiyonu ile doldurma işlemi yapılmıştır. Minare üzerinde bulunan çatlakların onarımında sıvı harç ile doldurma işlemi yapılmıştır. Şekil 9'da Hasankeyf İmam Abdullah Zaviyesi'nin restorasyon öncesi ve sonrası görüntüleri gösterilmiştir.

a)Restorasyon Öncesi b) Restorasyon Sonrası

Şekil 9. *Hasankeyf İmam Abdullah Zaviyesi restorasyonu.*

Karakuş (2019) yaptığı çalışmada Sivas İli'nde bulunan 1243 yılında yapımı tamamlanan Divriği Ulu Cami'nin minaresinde yapılan onarım ve güçlendirme çalışmasından bahsetmiştir. Deprem, rüzgâr gibi sebeplerle minarelerde oluşan hasarlar genellikle minarelerin geçiş kısımlarında (pabuç) meydana geldiği için çözüm olarak, tarihi yapının dokusunu bozmadan kaide kesitinin genişletilmesine gidildiğine değinmiştir. Böylece minarenin taban alanı genişletilerek minarenin yıkılması önlenmiştir (Şekil 10).

a)Restorasyon Öncesi b) Restorasyon Sonrası

Şekil 10. *Sivas Divriği Ulu Cami minaresi restorasyonu.*

SONUÇLAR

İslam dininde Müslümanları namaza çağırmak için camilere birleşik olarak yapılan yapılara minare denir. Bu yapılar ince uzun olduğu için depremden, rüzgârdan etkilenerek zarar görmektedir. Geçmişte yapılan minareler yığma sistem olarak yapılmış olup, taş, tuğla gibi malzemelerden inşa edilmiştir.

- Bu çalışmada deprem, rüzgâr, yıldırım gibi sebeplerle hasar görmüş minarelerin onarım ve güçlendirme çalışmaları incelenmiştir. Yapılan incelemeler doğrultusunda minarelerde gözlemlenen hasarlar genellikle minarelerin kürsüden gövde kısmına geçen geçiş kısmında, peteklerde, külahta gözlemlenmiştir. Hasar görmüş bazı minarelerde en büyük sıkıntının taşları birleştirmek için kullanılan metal bağlantı elemanlarının (kenet ve zıvana) korozyona uğramasıyla, minarelerin yapımında kullanılan taşlara zarar verdiği görülmüştür. Tarihi yapılar taş, tuğla, gibi basınç dayanımı düşük olan malzemelerden yapıldıkları için çekme dayanımları oldukça düşüktür. Bu yapıların çekme dayanımlarını arttırabilmek amacıyla kenet, zıvana gibi metal bağlantı elemanlarının kullanılması gerekmektedir. Hasar görmüş yığma minarelerin onarım ve güçlendirilme çalışmaları incelendiğinde, bu malzemelerin minare yapısında çok az kullanıldığı gözlemlenmiş olup, olası küçük depremlerde dahi yapının hasar gördüğü tespit edilmiştir.

- Minarelerin üzerine oturtulduğu kaide kısmının minareyi taşıyabilecek kapasitede olması gerekmektedir. Sivas Divriği Ulu Cami restorasyonunda kaide kısmının zayıf olması nedeniyle, kaidenin kesiti genişletilerek olası deprem de minarenin taşıma gücü arttırılmıştır.

- Tarihi yığma minarelerin hasar görmüş taşları yerlerinden sökülerek yapının doğal özelliğini bozmadan, aslına uygun malzeme kullanılarak onarım ve güçlendirilme çalışmaları yapılmalıdır. Sökülen taşların yerlerine yapının inşaasında kullanılan taşlarla aynı özellikte taşların ve taşları birleştirmede kullanılan horasan harcının yine yapının orijinal dokusunu bozmayacak şekilde kullanılmasına özen gösterilmelidir.

- Deprem, rüzgar gibi doğal afetler nedeniyle hasar gören minareler üzerinde oluşan kılcal şekildeki çatlakların onarım ve güçlendirilmesinde kullanılan enjeksiyon yönteminde tarihi yapının orjinalliğini bozmaması için çimento katkılı ürünlerin kullanılmaması gerekmektedir. Boşlukların iyice temizlenerek enjeksiyon yönteminin uygulanması işlemin güvenilir şekilde yapılması açısından önemlidir.

- Tarihi minarelerde onarım ve güçlendirme çalışmalarında FRP kullanımı her ne kadar tarışılır bir konu olsada, FRP kullanımı yapının taşıma gücünü önemli oranda arttırmaktadır. Aynı zamanda minarenin yerdeğiştirme kapasitesini arttırmak amacıyla hasarlı bölgelerin yoğun olarak görüldüğü kritik çekme bölgelerinde, çekme gerilmelerini karşılayacak FRP malzemesinin kullanılması önerilmektedir. Yapılan incelemeler doğrultusunda FRP'lerin minarelerin özellikle kaide ve pabuç kısımlarında kullanıldığı görülmüştür.

- Tarihi yığma minarelerin restorasyon çalışmalarında ilk olarak sonlu elemanlar yöntemi kullanılarak yapının statik ve dinamik davranışları incelenmelidir. Analiz sonuçlarına göre minarelerde kritik bölgeler belirlenerek yapı üzerinde uygulanacak onarım ve güçlendirme yöntemleri seçilmelidir. Onarım ve güçlendirme yöntemlerinde

yapının orijinal dokusunu bozmayacak yöntem ve methodların seçilmesine özen gösterilmelidir.

KAYNAKLAR

Doğangün A, Tolay A, Acar R 2011. Erzurum Bardız Camisi'ndeki hasarların incelenmesi ve yapısal restorasyon çalışmaları. Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi, 7, 20-25.

Akgönül MS, Eliüşük M 2016. Hasankeyf imam Abdullah zaviyesi konservasyon ve restorasyon çalışmaları. Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, 6(2/1): 193-227.

Ersen A, Olgun N, Akbulut SS, Yıldırım BŞ 2011. Süleymaniye Camii 2007-2010 yılları restorasyonu ve restorasyon kararları.

Erçağ B 1991. İstanbul Şehzade Camii restorasyonu. Vakıf Haftası Dergisi, 8: 213-228.

Karakus F 2019. Investigation of the repairing and strengthening methods in historical structures. International Journal of Scientific and Technological Research, 5, 5: 90-107.

Kasapgil ME 2003. Adana Ulucami minaresi güçlendirme çalışması. Tarihi Eserlerin Güçlendirilmesi ve Geleceğe Güvenle Devredilmesi Sempozyumu-1, 219-223.

Kuşüzümü HK 2010. İstanbul minarelerinin geleneksel yapım teknikleri ve günümüzdeki restorasyonu. Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.

Sav M, Kuşüzümü KH. 2010. Restorasyon çalışmaları çerçevesinde Mihrimah Sultan Camii. Vakıf Restorasyon Yıllığı, 1: 45-55.

Turk AM, Cosgun C 2012. Seismic behaviour and retrofit of historic masonry minaret. Gradevinar, 64(1): 39-45.

Uysal AO 2017. Anadolu Selçuklularından Erken Osmanlı dönemine minare biçimindeki gelişmeleri. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 33(1-2).

ORIGIN OF CONTEMPORARY FASHION AND REFLECTIONS OF CLASS DISTINCTION ON FASHION

ÇAĞDAŞ MODANIN KÖKENİ VE SINIFSAL AYRIMIN MODAYA YANSIMALARI

Doç. Dr. Şenay ALSAN
Istanbul Ayvansaray University,
Cartoon and Animation Department,
Istanbul,Turkey. ORCID Code: 0000-0002-2437- 4635,
senayalsan@ayvansaray.edu.tr

Şiir ÖNEN
Halic University, Social Sciences Institute,
Textile and Fashion Design Phd, Istanbul,Turkey.
ORCID ID: 0000-0001-5856-1693,
siirunlu@ogr.halic.edu.tr

ABSTRACT

In the historical process, class distinction has many effects not only economically but also socially and sociologically. These results also affect the fashion world. The effects of Versailles Palace, which is considered to be the first place where the fashion phenomenon emerged, on street fashion and its different reflections on class distinction have been examined. With the emergence of the bourgeois class, the clothing industry began to develop countries with the new era. While fashion was initially adopted by a small segment, it quickly began to spread to the masses. At this point, the noble class had to create new fashions and signs in order to differentiate themselves as a result of imitating their own clothing and not to loose the class distinction. This situation, also known as the trickle theory, clearly reveals the formation philosophy of fashion. However, this theory is insufficient to explain today's fashion. Denim fabric, which is considered one of the most important symbols of equalization of class distinctionwas preferred as jumpsuits by factory workers fort he first time due to its robustness. The similarity of jeans wear and usage area eliminated the class distinction and proved that fashion does not always behave the same on predictions, as every class is equally affected by this fashion. Jeans seen on people of all walks of life; it led to the rejection class distinction, even for a short time. With the luxury brands including denim fabric in their collections, an inevitable class identity seperation came into question again. Since the subject includes the history of fashion, economics and politics, many literature reviews have been made. Foreign sources were scanned and translated in order to explain the class distinction and the French Revolution. In the world order dominated by feudalism; its reflection on clothing was investigated by examining cause and effect relationships. In this article, a conclusion has been reached by examining and making a comparison on the social class distinctions from the Middle Ages to the present day.

Keywords: Class distinctions, feudalism, fashion, bourgeois, the noble class

ÖZET

Tarihsel süreç içerisinde sınıfsal ayrımın sadece ekonomik açıdan değil, toplumsal ve sosyolojik açıdan da pek çok etkisi mevcuttur. Bu sonuçlar moda dünyasını da etkilemektedir. Moda olgusunun ortaya çıktığı ilk yer kabul edilen Versailles Sarayı'nın sokak modasına olan etkileri ve sınıfsal ayırıma farklı yansımaları incelenmiştir. Burjuva sınıfının ortaya çıkması ile şekil alan yeni dönem ile birlikte giysi endüstrisi ülkeleri kalkındırmaya başlamıştır. Moda başlangıçta küçük bir kesim tarafından benimsenirken, hızla kitlelere yayılmaya başlamıştır. Bu noktada soylu kesim giyiminin taklit edilmesi sonucunda kendini ayrıştırmak ve sınıf ayrımını kaybetmemek için yeni modalar ve işaretler yaratmak durumunda kalmıştır. Damlama teorisi olarak da adlandırılan bu durum modanın oluşum felsefesini açıkça ortaya koymaktadır. Ancak bu teori günümüz modasını açıklayabilmek için yetersiz kalmaktadır. Sınıfsal ayrımın eşitlendiği en önemli sembollerden biri kabul edilen kot kumaşı, tulum olarak ilk defa fabrika işçileri tarafından sağlamlığı yüzünden tercih edilmiştir. Kot pantolon giyimi ve kullanım alanının benzer oluşu sınıf ayrımını ortadan kaldırmış, her sınıf eşit derecede bu modadan etkilendiği için modanın tahminler üzerinde hep aynı davranışı göstermediğinin de kanıtı olmuştur. Her kesimden insanın üzerinde görülen kot pantolon; kısa bir süre de olsa sınıfsal ayırımın reddedilmesini sağlamıştır. Lüks markaların koleksiyonlarına kot kumaşı dahil etmesiyle, kaçınılmaz bir sınıfsal kimlik ayırımı tekrar söz konusu olmuştur. Konu moda, ekonomi ve siyaset tarihini içerdiğinden dolayı çok sayıda literatür taraması yoluna gidilmiştir. Sınıfsal ayırımı ve Fransız Devrimi'ni açıklayabilmek için yabancı kaynaklar taranarak tercüme edilmiştir. Feodalitenin hâkim olduğu dünya düzeninde; sebep sonuç ilişkileri incelenerek giyime yansıması araştırılmıştır. Bu makalede Ortaçağ'dan günümüze sosyal sınıfsal ayrımlar incelenip, karşılaştırma yapılarak bir sonuca varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Sınıfsal Ayırım, feodalite, moda, burjuva, soylu kesim

GİRİŞ

Ortaçağ tarihi, antikiteden Rönesans'a kadar olan on iki yüzyıllık dönemi kapsamaktadır. Ortaçağ boyunca insanların büyük bir kısmı feodal sistem altında yaşamıştır (Agibalova and Donskoy, 2019:9).

Avrupa, feodal sistem adı altında tarıma dayalı bir sermaye modeline dönüşerek insanlar sınıfsal ayırımlar doğrultusunda yaşamaktadır. Bu sınıflar soylu sınıf, ruhban sınıf ve avam sınıftan oluşmaktadır. Merkezi krallıklar, feodalizmin kişisel bağlılık ilişkilerinden kapitalizmin kurumsal bağlılık ilişkilerine geçiş süreci içinde ortaya çıkmışlardır (Timur T., 2016:33).

Kapsayıcı devletin egemenliğinin yerine, mahalli ya da bölgesel yönetimler aracılığıyla örgütlenme ve coğrafi parçalanmışlık geçmiştir (Wood E.M.,2020:177).

Feodal dönemin etkili olduğu her yerde üç farklı bileşen hakimdir. Roma gelenekleri, Hristiyan inançları ve Batı Avrupa'ya yerleşmiş Alman savaşçılarının gelenekleri.

Her bir bileşen, bazı belirgin bölgesel eğilimler olmasına rağmen değişkenlik gösterir. İtalya'da baskın olarak Roma gelenekleri, bölgesel olarak Cermen gelenekleri hakimdir. Batı Avrupa'da yer alan Hristiyan kiliselerinin hepsi Roma'da yaşayan papaya bağlıdır, ancak din adamlarının etkisi piskoposların gücüne ve Roma'daki Papalık müessesinin o bölgeye ne kadar ilgi gösterdiğine bağlıdır (Pelz W. A., 2016:1). Kiliseler ile kralların ortak paydada birleşen çıkarları söz konusuydu. Kiliseler kralların işlemiş olduğu her türlü suçu örtbas ederken karşılığında da, krallar topraklarını cömertçe ruhban sınıfa ve kiliseye temsil ederlerdi. Papalık iktidarını temsil eden misyonerler, kendilerine ters gelen akım ve zihniyeti yok etme ve Papalığın iktidar alanını genişletme çabasında olmuşlardır. (Gündüz Ş. ve ark., 152)

Özellikle erken Ortaçağlarda, yerel baronların isteği birincildir ve kralların gücü yakın arazilerinin dışında çok düşüktür. Kabaca üç bölgeye bölünmüş bir toplumdur: Savaşanlar (savaşçı soylular), dua edenler (kilise adamları) ve çalışanlar (nüfusun büyük çoğunluğu; toprağa ve özgür köylülerden oluşan azınlığa bağlı serfler) (Pelz W. A., 2016:1). Feodal devlet parsellenmiş egemenlik nedeniyle parçalara ayrılmıştı, devletin vergi alması yerine lordlar vergi topluyordu ve sömürü rant alma biçimindeydi (Wood E.M.,2020:178).

Hiçbir sosyal hakka sahip olmayan köylüler toprağı ekip biçerek bunun karşılığında feodal beyin bütün angarya işlerini yaparak ürettiklerinin büyük bir bölümünü de feodal beye vermek zorundaydılar. Feodal beyler sadece devlet yönetimine değil, dine de karışmaktaydı. Halkı dini baskı sayesinde bir arada tutuyor, bilim ikinci plana atılıyordu, halkın cahil kalması ayaklanmaması için önemliydi. Bu dönemde engisizyon mahkemeleri var, fakat günümüzdeki gibi kanunlar olmadığı için kendi istekleri doğrultusunda halkı ayaklandıracak insanlara cezalar yağdırıp halkın uyanmasını engellemekteydiler.

Feodalizmin devamlılığını; iklimin elverişsiz oluşu ve komün halde yaşayan toplumlarda yayılan veba hastalığı büyük ölçüde etkilemiştir. Nüfusun üçte biri yok olmuştur.

Ortaçağ sonrası dönemde reformlar sayesinde düşünce özgürlüğü, insan ve toplum üzerinde önemli bir kırılma yaşanmasını sağlamış, Rönesans'a elverişli bir ortam oluşturmuştur. İncil'in başka dillere çevrilmesinin günah olduğu bir dönemde Martin Luther King Almanca çeviri yaparak Katolik Kiliselerinin para karşılığında günah çıkarma işlemlerine ve insanları dogma bilgilerle biat ettirme yetkisinin azalmasını sağlamıştır. Papa ve kilisenin meşruiyeti tartışma konusu olmuş, bu olaylar yeni bir dönemin başlamasını sağlamıştır (Senemoğlu O., 2016:77).

Zihnin mutlak özgürlüğü anlamına da gelen Hümanizm antikite dönemin eserlerinin incelenmesi ile ortaya çıkmış, yeni akademiler kurularak buralarda hümanistler yetiştirilmiştir. Hümanizm insanın kendi tabiatını tanımasına, kendi kanunlarını yapmasına, kendi haklarını korumasına yol açmıştır.

Serflik ortadan kalkmış ve köylüler özgür emek hakkına sahip olmuştur. Vergiler azaldığı için lordların sosyal ve sınıfsal statülerinde gerileme olmuştur. Toplumsal alt üst krizi belirmektedir. Din, bilim, siyaset ve sanat alanında tamamıyla yeni gelişmeler olmuştur. 15. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa devletlerinde gerçekleşen bu yeni eğilimler Avrupa tarihinin esas gelişim çizgisini belirlemiştir. Bireyselliğin ön plana çıkması, insanlığın özgürlüğü bu değişikliğin derin nedenidir. (İnalcık H., 2016:4)

Başta Versailles Sarayı olmak üzere, şövalyeler, unvan sahibi burjuvalar ve yüksek kilise mensupları bir arada ve kendi aralarındaki çelişkiler içinde, ülkenin ayrıcalıklı ve egemen kesimini teşkil ediyordu. Bunun dışında kalan topluluk ise halk (avam-routure) olarak adlandırılmıştı. Halk giderek derinleşen toplumsal ayrışmanın ve çelişkilerin etkisindeydi. Siyasal gücü olmayan ama finans, imalat ve sanayi yoluyla zenginleşen ufak bir kesim aristokrasinin baskısına meydan okuyacak konuma gelmiştir. 1789 Fransız Devrimi'ni bu tutarsızlık kışkırtmıştır (Timur T., 2016:23,24).

Fransız Devrimi o sırada Fransızlar arasında bulunan sınıfsal eşitsizliğin sona ermesini sağlamış, mutlakıyetin yıkılmasına ve insan hakları, eşitlik ve demokrasi gibi ilkelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Aydınlanmanın öncüleri olan Fransız düşünürleri sayesinde düzen eleştirilerek halk uyandırılmıştır. Köylü sınıfını destekleyen burjuva sınıfı meşrutiyet rejiminin kuruluşuna önayak olmuştur. Bundan sonra Kral bir Tanrı olarak görülmeyecek, halktan istediği zaman vergi toplayamayacaktır.

FEODAL DÖNEMDE MODA

Modada sınıfsal ayrımı inceleyebilmek için öncelikli olarak feodal dönemde Avrupa'nın siyasal ve ekonomik yapısı incelenmiştir. Modaya gelecek olursak; sözü geçen, toplumsal sınıf ayrımının modayla olan etkileşimi ve Fransız soylularının giydiği kıyafetler şu şekildedir. Fransa'nın en eski kralının süsleri Roma imparatorlarının süslerine benzemekte ve 1100 senesine kadar yaklaşık 600 yıldan fazla bir zamanda köklü bir değişim gerçekleşmemiştir. Bu çok sayıda erkek bonelerinin ortaya çıktığı bir dönemdir. Erkekler saçlarını provençal tarzda kullanmıştır. Gömleğin üzerine bliaut denen bir tunik giymekte, bu da dize kadar uzanan dar kolluklu bir iş giysisi olmaktadır. 11. Yüzyılın sonlarına doğru, bliautun eteği uzamış, kadınlar gerçek bir cüppe olarak giymeye başlamıştır. Doğudan ithal edilmekte ve sadece üst sınıfların giydiği hafif ve ince malzemelerden yapılmaktadır. Tunikle kombinlenen figürlerin neredeyse tamamı sıkı örgülerle birleşiyordu ve bu tarza entegre edilmiş ayaklı ilk pantolon da bu dönemde görülmektedir. Omuzlarda dar olup aşağıya doğru genişleyen ve sadece kafa kısmı açık olan bliaut tek parça kumaştan yapılmış, alt kısmı yürümeyi kolaylaştırmak için bölünmüştür. Genellikle keten elbisenin üzerine giyilmektedir.

Aristokrasinin ve onlara özenen burjuvanın erkekleri de kadınları da bol dantelli, pahalı kadifelerden, kusursuz ipeklerden oluşan görünümleri tercih etmişler, son derece süslü ayakkabılar giymiş, saç modelleri ve peruklar kullanmışlardır, rokoko süsleri ile bezenmiş şapkalar takmış ve kokulu pudraları, rujları ve diğer kozmetik ürünleri müsrifçe tüketmişlerdir (Kawamura Y. 2016:28). Giysi bir sınıf göstergesidir ve ne kadar şatafatlı giyinilirse o kadar yüksek bir sosyal mertebeye hâkim olduğu düşünülmektedir. Örneğin halk arasından sıradan bir erkek sandalet ve sıradan bir kadın parmak arası sandalet giyerken, bir Roma senatörü kırmızı ayakkabı giymek zorundadır. Bu ayakkabılardan statü farkı gözetildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca sandaletler ne kadar süslüyse o kadar pahalıya satılmaktadır. Roma askerlerinin giydiği ayakkabı Caliga, üç katmanlı inek derisinden yapılmaktaydı ve savaşlarda düşmana karşı silah olarak kullanabilmeleri için bu ayakkabılar 90 civarında demir veya bronz çiviyle doldurulmuştur.

Resim1: Londra'dan 1. yüzyıla ait bir caliga: 984. erişim: https://www.museumoflondon.org.uk/discover/these-boots-were-made-romans [15.04.21]

Resim 2: Caligaların tabanlarında iri başlı çiviler. erişim: https://www.museumoflondon.org.uk/discover/these-boots-were-made-romans [15.04.21]

Resim 3: Caligula, Roma darbelerinde ortadan kaldırılan ilk imparator. erişim: https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/caligula-41722779 [15.04.21]

Soyluların giydiği kıyafetler modanın belirleyicisi olmaktadır. Diego Velazquez'in 17. yüzyılın ortalarında resmettiği "Las Meninas" (Nedimeler- 1656) resminde yetişkin kıyafetinin minyatürü içinde görülen genç Infanta Margarita'nın elbisesinin brokar bir kumaştan yapıldığı varsayılmakta, barok döneme özgü bir parlaklık görülmektedir. Giysisi kabarık bir etek ve eteğin çevresini geniş göstermek için kullanılan çemberli bir iç eteğin yanı sıra gövdeyi daha uzun gösteren dar bir korsajdan meydana gelmektedir (Elmas H. ve Özsan M. 2019:1647). Nedimelerin ve cücelerin kıyafetleri de dikkat çekicidir.

Resim 4: Las Meninas 1656, Diego Velazquez. erişim: https://www.museodelprado.es/en/the-collection/art-work/las-meninas/9fdc7800-9ade-48b0-ab8b-edee94ea877f [15.04.21]

Aynı yüzyılda köylülerin kıyafetleri için Velazquez'in "Yumurta Pişiren Yaşlı Kadın" (1613) tablosu incelendiği zaman korseler ve uzun etekler görülmekte olup, Johannes Vermeer'in "Süt Boşaltan Kadın" (1648-1660) tablosunda da önlükler, baş ve bacak örtüleri dikkat çekmektedir.

Resim 4: Yumurta Pişiren Yaşlı Kadın 1613, Diego Velazquez. erişim: https://tr.wikipedia.org/wiki/Diego_Vel%C3%A1zquez#/media/Dosya:VEL%C3%81ZQUEZ__Vieja_friendo_huevos_(National_Galleries_of_Scotland,_1618._%C3%93leo_sobre_lienzo,_100.5_x_119.5_cm).jpg [15.04.21]

Resim 5 : Süt Boşaltan Kadın 1648-1660, Johannes Vermeer. erişim: https://tr.wikipedia.org/wiki/Johannes_Vermeer#/media/Dosya:Johannes_Vermeer_-_De_melkmeid.jpg [15.04.21]

Burgonya ve İspanya 15. 16. ve 17. yüzyıllarda modanın ihtişamının ve yeniliklerinin tanıtıldığı önemli merkezler haline gelmiştir. Burgonya ve İspanyol terzi stillerinin hakimiyeti kendi saraylarının benzersiz bir siyasi ve askeri bir etkiye sahip olduğu dönemleri yansıtıyordu. Lüks malların üretimi için önemli bir yer olan Paris, trendlerin öngörülmesinde erken bir tekele sahip değildi ve herhangi bir yönetici hanedanla ilişkisi çok zayıftı. François I hükümdarlığı

sırasında ortaya çıkan elegan tarzı sayesinde Kuzey Avrupa toplumunu etkilemiş ve kısa bir süre uluslararası üne sahip olmuştur.

Geç Ortaçağ'da, bir dizi Avrupa ülkesinde mutlak monarşi, her şeye kadir bir kralın başında olduğu merkezi bir feodal devlet kuruldu. Monarşi özellikle 17. yüzyıl Fransası'nda güçlenir. 16. ve 17. yüzyıllarda, feodal sistem Fransa'daki etkisini sürdürmektedir. Ülkede yeni sınıflar olarak burjuvazi ve ücretli emekçiler ortaya çıkmaya başlamıştı. Keten, ipek ve yünlü kumaşlar üreten imalathaneler kurulmuş, Lyons'daki ipek imalathanelerinde on iki bin işçi çalışmaktaydı. Paris lüks ve kaliteli halı, dantela, şık kıyafet ve cam üretimiyle meşhurdu; 300.000 kişilik nüfusuyla Avrupa'nın en büyük şehridir (Agibalova and Donskoy, 2019:239).

Ancak 17. Yüzyılın sonlarında XIV Sun King Louis Sarayı, hanedan ve milliyetçi amaçları için moda propagandasının gücünü kullanmaya ev sahipliği yapmıştır. Louise'in iktidara yükselişinin en güçlü bakanı ve mimarı Jean Baptiste Colbert 'Fransa için modanın anlamı neyse; İspanya için de Peru'nun altın madenleri aynı şeydir' diye yorum yapmıştır. Devlet sponsorluğunda olan tekstil ve dekoratif sanatlar endüstrisi ve ayrıca dikkatle yönetilen mutlakıyet sembolü Versailles Sarayı, Fransız modası fikrini bir güç ve tanıtım aracı olarak kullanmıştır. Hırslı modacılar ve yaptıkları tasarımlar karmaşık bir terzi kuralları sistemi tarafından kontrol altında tutulmuş ve yabancı rakipler moda faaliyetlerinin gösterişli örneklerinin merkezileştirilmesi ve muhteşem sunumlarıyla boyun eğdirilmiştir.

Yaratıcılığın ardındaki emeğin gerçekleştiği yerler Paris ve çevresine konumlanmıştır. Sarayın yardımıyla istihdam edilen çok sayıda dokumacı, işlemeci, terzi, dikici ve şapkacı Versailles 'da bulunan ve sıkı bir şekilde denetlenen stil alanına alternatif bir moda bilgisine ve malzeme kaynağına sahip olduğundan kendilerini kısa sürede kabul ettirmişlerdir. Versailles Sarayının mimari özelliklerine bakıldığında Fransız baroğunun sonu ve klasik üslubun başı olduğu görülmektedir. Bina üzerini süsleyen heykeller ve kullanılan varak süslemeler şatafatın ve gösterişin simgesi olmuştur. Mimaride görülen bu gösteriş ve şatafat giyimde de karşımıza çıkıyor.

Sokaktaki sıradan insanlar bile modaya uygun şekilde giyinmeye başlamış, saray modası sokağa taşınmıştı. Paris'in etrafında yaşayan aktrisler ve zengin fahişeler giyim stilleri ile Sarayın kendi giyim uygulamalarının ve görgü kurallarının tuhaf denetiminin dışına çıkmış ve onu altüst etmiştir. 18. Yüzyılın başlarında Parisliler kendi zevklerinin ve tercihlerinin daha genç bir soylu neslin dikkatini çektiğini fark etmişlerdir. 1715 Louis XV bile dönemin fosilleşmiş törenleri yerine şehir modasını barındıran şık kentli modelini benimsemiştir. Moda ürünler satan ve bu işi nasıl pazarlayacağını iyi bilen Parisli tedarikçiler yaygınlaşmıştır.

Resim 6: Versailles Sarayı
Kaynak: Şenay Alsan Özel Çekim

Resim 7: Versailles Sarayı Kapısı
Kaynak: Şenay Alsan Özel Çekim

Resim 8: Versailles Sarayı Şapeli
Kaynak: Şenay Alsan Özel Çekim

Resim 9: Versailles Odalar
Kaynak: Şenay Alsan Özel Çekim

Bu gelişmeyi modanın kendi içinde form değiştirmesi olarak da okuyabiliriz. 17. yüzyıl saray kıyafeti veya grand habit*;* sert iç yapısı ve hiyerarşik dekorasyon düzenleriyle karakterize edilmişti. Modaya uygun bir elbise olarak yeni yüzyılda Parislilerin volanlı elbisesi robe volante ve onun varisi olan fransız tarzı elbise robe a la française (volanlı versiyonun daha üzerine oturanı, çember kafes veya yastıkla desteklenen ve süslü kombinezonu ve göğüslüğünü göstermek için önden açıklığa sahip) meydan okusa da yüzey süslemeciliği halen revaçtadır. Daha çok, nakış, dantel, şerit ve fırfır detaylarında değişen zevk ve stil ön planda iken elbise kesimleri daha az değişime uğramaktaydı. Bundan dolayı, süsleri tedarik eden moda tüccarları, sorumluluğu giysinin kesimi ve yapımı olan usta terzilerden daha çok modaya yön vermekteydi.

1675 yılında ticaret loncaları tarafından kadın modacılar sadece kadın dolapları için giysi tasarlamakla sınırlandırılırken, erkek modacılara hem kadın hem erkek için tasarım yapma hakkı verilmiştir. En ünlü moda tüccarı Rose Bertin, Saint-Honoré caddesindeki işinden (Ancien Régime*)* Eski Rejim modasının yönetimini ele geçirip önde gelen müşterisi olan Marie-Antoinette'i değerli bir tanıtım aracı olarak kullanmıştır. Bertin modanın otoriter ikonu olarak şöhretini, tamamen yeni çizgilerle bir koleksiyon oluşturma becerisinden değil, stil sahibi bir modacı gibi modanın öğelerini ustaca bir araya getirip, karşısındaki elit müşterisine övgü dolu sözler sarf edip, müşterinin zevkine uygun sunumlar yaparak elde etmiştir. Bertin'in bu yaklaşımı ileriki zamanların moda tasarımcılarında ne özellikler olması gerektiği üzerine bir örnek teşkil edecektir.

Resim 10: Marie Antoinette 12 Yaşında. erişim: https://tr.wikipedia.org/wiki/Marie_Antoinette [15.04.21]

Resim 11: Tuhafiye (Sabah) 1746, François Boucher. erişim: http://nationalmuseumse.iiifhosting.com/iiif/fc30c48013b0fae5438718d3130498c9491f8541d539fc27b99053760b386402//full/full/0/default.jpg [15.04.21]

MODA, GİYİM VE SOSYAL DEVRİM

Devrim ve Direniş

İlk olarak böyle bir devrimin moda için ne anlama geldiğini hayal etmek imkânsızdır, moda bir dizi değişimden ibaret olarak görülebilir ancak bu değişikliklerden herhangi birinin nihai, bir kez ve tümüyle değişim olduğu fikri kesinlikle anlamsızdır. Moda fikri, sürekli değişim fikrine atıfta bulunur ve bu nedenle koşullar ve durumlar, tam ve nihai bir değişiklik olarak devrim fikriyle bağdaşmayabilir.

İkincisi, devrim kıyafetlerinin koşul ve durumlarda tam ve bir kez ve tüm değişiklikler açısından düşünmek sorunun doğasını yanlış anlamaktır. Tersine çevirme fikri, tersine dönme bir kez gerçekleştiğinde, devrimci güç kaybı olmaksızın yerinde kaldığı fikrini ima eder gibi görünür. Bu modanın üstün işleyiş biçimlerini açıklamamaktadır. Moda bir dizi yenilik olarak sunulabilir; bu bir şekil, renk, doku ve benzeri sonsuza kadar diğerinin yerini alması olarak görülebilir. Fox Genovese şoke etkisinin modanın ticari araçlarından biri olduğunu ve 'modanın her zaman kapsayabileceği şeyin aşırılık olabileceğini' öne sürmüştür. Sonuç olarak bir zamanlar şoke etmiş ve acımasız olan şey, doğal karşılanmıştır. Sözde karşı çıkılan sistem kısa sürede geri kazanılmış ve bu şoktan faydalanmıştır. "Punk kıyafetler artık herhangi bir ana caddeden satın alınabilmekte, hem de ne kadar acı bir ironidir ki isyan kodlarını kendinde barındıran bu koleksiyonlar isyan ettikleri kişiler tarafından özenle hazırlanmış oluyordu.' diyor Fox Genovese. Birçoğunun seri üretimin temel bir eleştirisi olarak gördüğü şey ile ana cadde modası birleştiği zaman ortaya çıkan bu yeni stil ana caddelerde satmaktadır.

Bu tür nedenlerden dolayı birçok teorisyen devrimden ziyade direniş, müzakere ve mücadele üzerine konuşmayı tercih etmişlerdir. Bu görüş sürekli olarak yürütülen küçük ölçekli hareketli savaş benzetmesiyle kendini daha iyi ifade etmektedir. Clarke ve arkadaşları hegemonyanın evrensel olmadığını ve belirli bir sınıfa ait kurallar anlamına geldiğini söylemektedir. Moda ve giyimde, sınıf ve cinsiyet kimlikleri ile bu kimliklere eşlik eden güç ve statü ilişkilerine meydan okuyacak çeşitli yollar mevcuttur. Moda ve giyim direniş adı altında incelenip, reddetme ve tersine çevirme olmak üzere iki temel biçimde açıklanmıştır. Reddetme, suç oluşturan yapıların dışına çıkma girişimi, tersine çevirme ise bu yapılar içinde işleyen güç ve ayrıcalık konumlarını tersine çevirme girişimidir. Bu iki strateji türü sınıf ve cinsiyet açısından incelenecektir. Son olarak hem sınıf hem de cinsiyete bakarak, egemen yapı tarafından sahiplenilmeme veya dahil edilmeme şansı daha yüksek olabilecek üçüncü bir strateji ele alınacaktır.

Pasif ve Aktif Tüketim

Veblen'in varlıklı sınıflarına göre, kendileriyle altındaki sınıflar arasındaki farklılıkları inşa etmek modayı değiştirmek zorunda kalmışlardır. Varlıklı sınıfın altındaki sınıflar, varlıklı insanların giysilerini giymeye başladıktan sonra, farklılıklarını vurgulamak için yeni bir şeyler bulmak zorunda kaldılar. Simmel de bu konuda Veblen'in 'gerçek moda koltuğu üst sınıflar arasında bulunur.' görüşüne katılmaktadır.

Simmel, 'Modanın karakteri ilk keresinde yalnızca ufak bir kesim tarafından uygulamaya konur. Başlangıçta yalnızca birkaç kişi tarafından yapılan herhangi bir şey, gerçekten herkes tarafından uygulanmaya başlar başlamaz, o artık moda olmaktan çıkar.' diye iddia etmektedir.

Açıkçası Simmel'e göre moda sadece üst sınıfı etkiler ve sadece üst sınıfın yaptığı bir şeydir. Alt sınıflar üst sınıfların stillerini basitçe kopyalamaya, stilleri ve kalıpları olabildiğince çabuk ve en iyi şekilde benimsemeye bırakılmıştır. Alt sınıf üst sınıfı kopyalamaya başlayınca, üst sınıfın yeni kıyafetler bulması ve modasını yeniden yaratması gerekiyordu. Alt sınıflar giyimlerinden dolayı görsel olarak üst sınıftan ayırt edilemediklerinde, üst sınıflar sosyal farklılıklarını işaret edecek yeni bir görsel işaret bulurlar.

Simmel veya Vebnel tarafından kullanılan bir cümle olmasa da, modanın nasıl çalıştığına, modanın toplumun tüm düzeylerine veya katmanlarına nasıl yayıldığına ilişkin bu açıklama damlama teorisi olarak etiketlenmişti çünkü modanın aşağı doğru akması gerekiyordu; üst sınıflardan alt sınıflara. Mc Cracken'in teoriyi rehabilite etme girişiminde işaret ettiği gibi bu saygın modelin her taraftan saldırılara maruz kalmasıdır. Örneğin, varlıklı sınıfın elit modasının geçerli olduğu moda türleri, kitlesel moda ile desteklendiğinde, sonuncusunun artık üst sınıfları taklit eden alt sınıfları içermediği tartışılmaktadır. Kitle medyasının ve moda dergilerinin yükselişinin, modanın toplumun her kesimi tarafından aynı anda görüldüğü ve aynı anda uyarlandığı bir duruma yol açtığı iddia edilmiştir. Fotoğraf ve televizyon gazeteciliği dünyanın her yerinden en son trendlerin, modeller daha podyumun sonuna gelmeden hemen önce, dünyanın geri

kalanına aktarılmasını sağlamaktadır. Mc Cracken'in modanın yayılması ile ilgili bu tanımı, damlama hala uygunsa, daha doğru bir şekilde tanımlanabilecek bir modele yol açtığını söylemektedir. Blumer, sosyal prestij göstermek için modanın benimsenmesinden ziyade, modanın yayılmasının kolektif seçimle ilgili olduğunu düşünmektedir. Moda, sınıf ayrımı ve öykünmesine bir yanıt olarak değil, değişen bir dünyada ortaya çıkan yeni zevkleri ifade etmek için moda arzusuna bir yanıt olarak görülüyor ve bu dilekler sadece elitler arasında değil, tüm sınıflarda bulunabilmektedir. Modayı, üst sınıfları taklit eden alt sınıflar değil, kolektif izler.

Davis ve Partington tarafından bu damlama teorisinde ciddi problemler olduğu not edilmiştir. İlk olarak Davis'in de belirttiği gibi, bu teori, çağdaş kıyafeti giderek daha fazla karakterize eden moda çoğulculuğunu ve çok merkezciliği açıklayamaz. Damlama teorisine göre modanın gelebileceği tek bir yer vardır ve bu da sosyal elit yani üst sınıflardır. Dolayısıyla elit, üst sınıflardan kaynaklanmayan modaları açıklayamaz. Örneğin farklı ve çeşitli sınıf gruplarının, etnik grupların ve cinsiyet gruplarının modanın kökeni olabileceği yolları açıklayamaz. Modanın üretildiği tek bir merkez ve elite topluluk yerine artık her biri kendi modasını üreten birçok merkez bulunmaktadır. Partington bu argümandan biraz daha farklı bir argüman daha üretir. Damlama teorisinin, sınıfa özgü yaşam tarzlarının sıralandığı kültürel bir hiyerarşiyi güçlendirdiğini ve ne popüler modayı ne de kitlesel piyasa moda sistemini açıklayamadığını söylemektedir. Bu son nokta esasen yukarıda belirtildiği gibi görülmekte, popüler moda ve kitle pazarı moda sistemi üst sınıflarla ilgilenmez, damlama teorisi ise bunları açıklayamamaktadır. Moda üretiminin çoğulcu ve çok merkezli alanlarını da daha iyi anlayamaz.

Bununla birlikte burada Davis'in argümanlarında örtük olan şey Partington'da açık hale getirilmiştir. Damlama teorisi moda tüketicilerini esasen pasif olarak algılar. Davis damlama teorisinin bir zayıflığının, modanın yalnızca sosyal sınıfını simgelemekle ilgilendiğini varsayması, oysa aslında her türden kimlikle ilgili olduğunu varsayması olduğuna işaret ediyor: cinsel, cinsiyet, yaş, etnik, dini gibi. Ve Partington damlayan moda ve giyim modellemesine karşı çıkmakla beraber, hangi modanın sosyo-ekonomik ayrımların bir yansıması ve hangi kıyafetlerin sınıf kimliğinin basit bir ifadesi olduğunu tahmin edebileceğimizi öne sürmektedir. Bununla birlikte Partington tüketiciyi modanın pasif bir kurbanı olarak gördüğü gerekçesiyle damlama teorisine karşı çıkmaktadır. Elbette Simmel ve Veblen'in eserlerinde, alt sınıfların kendilerine damlayan modalarını yorumlama üzerine herhangi bir söz hakkı yoktur. Bu modalarla sosyal üstlerini taklit etmekten başka çareleri de yoktur. Sanki trendler basitçe onlara iner ve sadece onları giymek zorunda kalırlar. Mc Cracken'in damla damla kuramının kurtarıcı erdemlerinden biri olarak gördüğü, tahmin gücüne sahip olması ve elit bir grubun mevcut davranışıyla diğer itaatkâr grubun gelecekteki davranışını tahmin etmenin mümkün olması, aynı zamanda ne kadar pasif olduğunun kanıtı olarak da görülebilir. Bu itaatkâr grupların aşağı damlama teorisinde olduğu düşünülmektedir. 'Aktif tüketim kavramı' moda ve giysinin cinsiyet ve sınıf kimliklerine ve bu konumlara eşlik eden güç ve statü konumlarına direnmek ve onlara karşı koymak için nasıl

kullanılacağını açıklamak için gereklidir. Dolayısıyla Veblen ve Simmel eserlerinde bulunan damlama teorisinin pasif tüketicileri moda ve giyim yoluyla kendi durum ve koşullarını yeniden üretirken, aktif tüketiciler bu durum ve koşulları moda ve giyim yoluyla eleştirir ve buna direnirler.

Roland Barthes, "The Fashion System" adlı kitabında moda sosyolojisinin hayali bir modeli kaynak aldığı ve onun gerçekleşmesini bir dizi gerçek giysinin izlediği, bunun sonucunda belirli eylemlerin sistematik hale geldiğini dile getirmiştir. Moda sosyolojisi bunları sosyal koşullar, yaşam standartları ve rollerle ilişkilendirmeyi amaçlamaktadır şeklinde yorumlamıştır. Buna örnek olarak, kot pantolon ve deri ceket gibi modayı tamamen değiştiren radikal parçalardan bahsedilebilir. Dönemin tüm genç insanları tarafından tercih edilmiş ve sınıfsal ayırımlar göz ardı edilmiştir. "Rebel Without a Cause" (Asi Gençlik) filminde asi, vurdumduymaz bir delikanlıyı canlandıran dönemin jön erkeği James Dean giyiminde kot pantolon ve deri ceket kullanarak bu rolü daha da pekiştirmektedir.

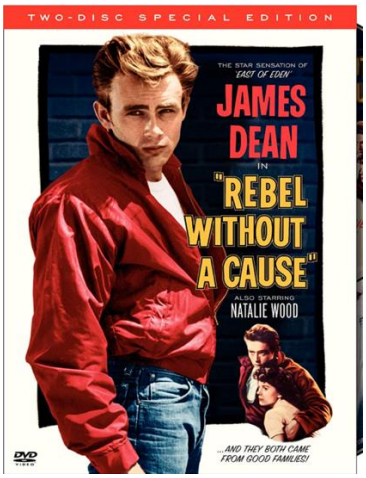

Resim 12: Rebel Without a Cause

Film Afişi, 1955- James Dean. erişim: https://www.imdb.com/title/tt0048545/ [15.04.21]

Yakın bir zamana kadar tek bir temel rengi olan kot pantolonların görüntüsü kişiyi hoşnut etmekte ve uzuvların serbest hareketlerini izlemekteydi. Davis, Reich'in kot pantolonun son derece demokratik değerleri ifade ettiğini söylediğini aktarmaktadır. Kot giyen kişiler arasında zenginlik ve statü üzerine bir ayrım yoktur, insanlar bu ayrımdan uzaklaşırlar. Bu anlamda kot, tüm kimlik sınıflarını reddetme veya dışına çıkma girişimi olarak açıklanabilir. Sınıf konumlarına girmeyi reddetme girişimi olarak da tanımlanabilir. Polhemus'un dediği gibi kot pantolon, orta sınıfın işçi sınıf stilini özdeşleştirdiği ilk giyim örneğini oluşturuyor. Reich'in ifadesinin şimdi ya da her zaman doğru olup olmadığı bir anlamda konunun dışındadır. Giysiyi sınıfa, servete ve statüye dayalı ayrımlara göre yapan ve işleyen bir toplumda bulunan değerlere, demokratik olmayan değerlere itiraz eden bir şey olarak anlar. Reich'in dediği gibi kot pantolonlar herhangi bir

zenginlik veya statü anlamı taşımıyorsa, bunları giymek, zenginlik ve statü farklılıklarının önemli olduğu bir toplumun değerli için bir meydan okuma olarak görülebilir.

Davis kot pantolonu, eski dünyada olduğu gibi Amerika'da da yaygın olan sınıf ayrımları elitizm ve snobizmin yanında savaş ve terzilik gibi sembolik bir kompleks olarak tanımlamaktadır. Her zaman bundan hoşlanmamakla beraber Davis 1960'larda kotların eşitlikçi statüsüne doğru ilerlemesini ve son zamanlarda ondan uzaklaştığını anlatmaktadır. İlk, madenci veya kovboy olmayan insanlar ressamlar ve ABD'nin güneybatısındaki diğer sanatçılar her ölçekte kot pantolon giymeye başlamışlardır. 1930'larda ve 1940'larda yaratıcı ve sanatsal tipler kot pantolon giymeye başlamıştır. Muhtemelen daha vahşi ve daha az yaratıcı alt kültürden gruplar, onları 1950'lerde serseri motosikletçiler veya bisikletçilerin kot giymeye başladığında ele almıştır. Yeni soldan aktivistler 1960'larda hippilerin ürüne daha entelektüel ancak yine de daha az marjinal olmayan bir pazar sunması ile kot pantolon giymeye başlamıştır. Davis'in kendi yollarıyla söylediği gibi, tüm bu gruplar baskın muhafazakâr, orta sınıfa Amerika'nın tüketici odaklı kültürüne şiddetle karşı çıkmış ve kot pantolon bu tür düzen karşıtı duyguları duyurmak için görünür bir araç sunmuştur. O halde kot pantolon, zamanın egemen ideolojisini eleştirenler tarafından, bu ideolojinin eleştirebileceği ve karşı çıkabileceği bir konum inşa etmek için kullanmış; bu egemen ideolojiye karşı bir direniş alanı oluşturmuştur.

Nasılsa, sınıf kimliklerine ve konumlarına karşıtlığın bir simgesi haline gelen kot pantolon aynı zamanda eleştirmeye alıştıkları sistem tarafından benimsenmeye ve bünyelerine dahil etmeye başlamışlardır. Sınıf kimliklerinin sınırlarından kaçma ya da reddetme arzusunu işaret etmek için kullanıldıklarından, tam da bu kimlikleri oluşturmak için kullanılıyorlardı. Evcilleşiyor, tam da kaçtığı düşünülen türden sınıf ayrımlarını inşa etme ve işaret etme işine dönüşüyorlardı. Davis 1950'lerin sonlarında sadece birkaç orta sınıf çocuğun kot pantolon giydiğini ve 1960'ların sonlarına kadar orta sınıfların geri kalanı tarafından nasıl benimsendiğini anlatıyor. Görünüşe göre sorun, kot pantolonların suçlu motosiklet çeteleri ve hippilerle olan ilişkilerinden kaynaklanan itibarsız çağrışımlara sahip olması ve kot endüstrisinin bu çağrışımları ortadan kaldırmak için çok çalışmak zorunda kalmasıydı. Bu yukarıda belirtilen benimsenme veya dahil etme sürecidir. Bu süreçte bir zamanlar egemen sisteme karşı bir meydan okuma olan şey, bu meydan okumanın temsil ettiği değerleri benimseyen veya uyarlayan egemen sistem tarafından uygun veya zararsız hale getirilir. Egemen sistem bir kez meydan okumayı temsil eden değerleri birleştirir veya onlara sahip çıkarsa, bu değerleri alır ve kendi haline getirir. Dolayısıyla bu savaş bu tür bir olayda başka bir alana (kıyafet türüne) taşınmalıdır. Bu sürekli yeniden savaşılması ve yeniden kazanılması gereken dinamik bir mücadeledir.

Davis bu durumu açıkça ortaya koymasa da kot pantolonu eninde sonunda herkes için kabul edilebilir hale getirme sürecindeki son noktanın, jean pantolon giyen sınıfların arasındaki farklılıkları kaldırmak yerine tekrar vurgulamaktan geçmesidir. Sembolik farklılıklar ve kıskandırıcı öğeler vurgulanmak suretiyle, kot pantolon giyen gruplar arasındaki ayrışma

kuvvetlenmekte, marjinal ve alt-kültür gruplarının silmeye çalıştığı farklılıklar öne çıkmıştır. Böylece sınıfları ayrıştıran kapitalist tüketici düzen başta kendisine karşı çıkmak için kullanılan bu ürünü kendine mal etmekte ve karlı hale getirmektedir. Bu şekilde baskın sistem, kot pantolonun temsil ettiği radikal görünen değer sistemini baskılamakta ve kendine mal etmekteydi. Lagerfeld'in Chanel'in kot koleksiyonu için yaptığı tasarımlar Davis'in görüşlerini birebir desteklemekteydi: mavi ve beyaz kot kumaştan oluşan klasik takım, 960$, kot büstiyer 360$ ve kot bir şapka, 400$. Hepsi de Beverly Hills'daki Chanel Mağazasında. Sonuçta sınıf farklılıklarını bertaraf etmek imkânsız görünmektedir. Bu sınıf farklılıklarından kaçmanın imkânsız olması, kurulu kapitalist düzenin nasıl olup da çabucak kot pantolonu bir başkaldırı olmaktan çıkarıp kendi bünyesine dahil ettiğini izah etmektedir. Çünkü sınıf farklılıkları ve kimliklerinden kaçmanın imkânsız olduğunu tezini kabul edersek, halihazırdaki düzenin hızlıca bu ayrışımları ön plana çıkarmak için yine kıyafetleri kullanacak olması bizi şaşırtmayacaktır.

SONUÇ

Ortaçağ boyunca varlığını sürdürmüş olan feodal yönetim sayesinde soylu kesim geleneklerden gelen giyim stilini uygulamakla yetinmiş, giyim türlerinde çok fazla bir değişiklik yaşanmamıştır. Alt kesim yani köylüler ve serfler ise kendi imkanlarıyla üşümemek, hayatta kalmak için giyinmişlerdir. Ortaçağda giyimin gelişmesinde salgınlar ve savaşlar etkili olmuş bunun yanı sıra milletler arasında gelişen ticaret ve teknik ilerlemeler bu süreci etkilemiştir (Onur N. 2004:33). Kralın galip geldiği savaşların sonucu olarak millet etkisiz hale getirilmiş, soylu kesimin zenginliği ve gösterişi halkı etkilemiştir. Buna örnek olarak Franklar Fransa'yı ele geçirdiği dönemde zamanla modanın yaratıcısı olmuşlardır ve Paris yüzyıllardır moda başkentlerinden biri olarak günümüze kadar gelmiştir.

Modanın gelişimi incelendiğinde, Roma uygarlığının tarihten çekilmesiyle Batı'da giyim alanında çok büyük bir değişiklik olmamakla beraber Roma geleneklerinin devam ettiği görülmektedir. İnsanlar giyimlerine göre sınıfsal olarak ayrışmakta, ve sınıfsal ayrılıklar feodalizm ile daha çok görülmektedir. Giysilerin boyları uzamış, kumaş cinsleri ince ipeklerle desteklenmiş ve süslerle bezenen kıyafetlere ve saç stillerine aplike ve kurdele detayları eklenerek halktan ayrışma sağlanmıştır.

Rönesans ile beraber insan düşüncesi özgürleşmiş ve hümanist yaklaşımlar benimsenmeye başlamıştır. Geçmişten gelen kalıplaşmış düşünce sistemi yıkılmış, yaratıcılık ön plana çıkmıştır.

Versailles Sarayı'nda yaşayan kraliyetin baskıcı yaklaşımları ve ticaret yaparak zenginleşen yeni burjuva kesim ile halk arasında derinleşen toplumsal ayrışmalar, Fransız Devrimi'nin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Moda endüstrisini oluşturan tüm siyasal gelişmelerin temeli bu şekilde başlamıştır.

Burgonya ve İspanyol terzilerin stilleri tüm Avrupa'yı etkisi altına almıştır. Velazquez'in çizmiş olduğu "Las Meninas" resminde de görüldüğü gibi korseler gövdeyi daha çok sarmakta ve etekler tel çemberin yanında yastıklarla da kabartılmaktadır. Fransızların giyim konusundaki zarafeti 14. Louis döneminde Avrupa'yı etkisi altına alarak Paris'i bir moda merkezi haline getirmiştir. Kol kenarlarına kadar inen dantel volanlar, aşırı dar korseler, kuyruklu eteklerden ve pelerinlerden oluşan Fransız tarzı kadınlar için oldukça dikkat çekici ve vazgeçilmez bir hal almıştır.

1780'li yıllarda Marie Antoinette sayesinde moda tüccarı olarak bilinen Rose Bertin giyime ayrı bir yorum getirerek ilk tasarımcı olma özelliğine sahip olmuştur. Bertin'in kıyafetler üzerinde yaptığı yenilikler silüetleri aynı tutup üzerinde oynamalar yaparak gerçekleşmiştir. Bu şekilde, kişinin zevkine ve stiline uygun tüyler, saten kurdeleler ve farklı dikiş türlerini elbiselere ekleyerek modaya uygun bir hale getirmiştir.

Günümüz modasını incelerken moda devrimlerinin oluşum nedenleri ve sonuçları araştırılmıştır. Modanın insanlar tarafından uygulanması için şoke etkisi yaratma ihtiyacı moda defilelerini adeta bir şölene çevirmiştir. Modanın büyük değişime uğradığı dönemler incelendiğinde sınıfsal ayırımlar ve cinsiyet kimlikleri üzerinde bir direniş veya bir başkaldırı olduğu saptanmıştır.

Örneğin kot kumaşın ilk defa kullanımı işçiler tarafından olmuştur ve bundan etkilenen Levi's firmasının ürettiği kot pantolonlar filmlere konu olmuş, bu sayede çoğunluğu gençlerden oluşan dünya nüfusu aynı anda kot pantolon giymeye başlamıştır. Sonuç olarak sınıfsal ayırım zincirinin kırılmasında medyanın ve popüler kültürün etkisi büyük olmuştur.

Daha önceki yüzyıllarda moda döngüsünün; soylu kesimin giyim kuşamı belirlerken, günümüzde sokak modası tarafından belirlenen bir moda olgusu ortaya çıkmıştır.

KAYNAKLAR

Agibalova Ye., Donskoy G. (2019) Ortaçağ Tarihi. (3.Baskı). İstanbul: Yordam Kitap

Barthes R. (1990) The Fashion System. (1.Baskı). Birleşik Devletler: California Üniversitesi Yayınları

Bernard M. (1996) Fashion As Communication. (1.Baskı). Birleşik Devletler: Routledge Yayınları

Breward, C. (2003) Fashion. (1.Baskı). İngiltere: Oxford Üniversitesi Yayınları

Elmas, Hüseyin ve Özsan, Meltem (2019) Diego Velazquez eserlerinde Barok Dönemi modasının yansımaları. İdil Dergisi,64:1633-1651

Gündüz Ş., Olgun H., Salihoğlu M., Tokay E., Dinler Tarihi Ders Notları

Onur, N. (2004) Moda Bulaşıcıdır. (1.Baskı). İstanbul: Epsilon Yayıncılık Hizmetleri Tic.San.Lti.Şti.

Peltz, W. A. (2016) A People's History of Modern Europe. (1.Baskı). İngiltere: Pluto Yayınları

Racinet A. The Complete Costume History. (2. Baskı). Taschen Yayınları

SENEMOĞLU, O. (2016) Machiavelli'den Hobbes'a Rönesans dönemi siyaset teorisinde insan doğası ve toplum anlayışı. İnsan ve İnsan Dergisi, 3(8):77-100

Timur T. (2017) Mutlak Monarşi ve Fransız Devrimi (2.Baskı). İstanbul: Yordam Kitap

Wood E. M. (2020) Yurttaşlardan Lordlara Eskiçağdan Ortaçağa Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi Çev. Oya Köymen (4.Baskı). İstanbul: Yordam Kitap

Yeliseyeva N. V. Yakın Çağlar Tarihi (4. Baskı). İstanbul: Yordam Kitap

Yuniya Kawamura Moda-loji (2016) Çev. Şakir Özüdoğru (1.Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları

MOTIVATIONAL FACTORS IN SLA: A CASE STUDY IN TURKISH CONTEXT

Sezgin KONDAL[*]
[*1]Trakya University, Faculty of Education, Department of English Language Teaching
ORCID ID: 0000-0002-4805-8581*
* sezginkondal@trakya.edu.tr

ABSTRACT

In most Turkish Universities Turkish language education program is implemented to teach Turkish to international students, and those who pass the preparatory year successfully continue their education in the majors that they had been previously placed. This study tries to reveal the motivating and demotivating factors than can affect international students' Turkish learning experiences. It examines the language acquisition of two students who study at the ELT department of Trakya University Faculty of Education. Turkish is their third language as they have previously studied English as a foreign language in their own country. Two data collection instruments were employed; an open-ended questionnaire and a semi-structured interview. Both, the questionnaire and the interview, aimed to elicit data regarding the type of motivation which triggers learners on the basis of integrativeness, instrumentality, vitality of the L2 community, cultural interest, and attitudes towards L2 speakers, linguistic self-confidence, and milieu. In the light of the findings, it was concluded that some educational applications and methodologies need to be reviewed in order to enhance better language learning and acquisition practices for international students.

Keywords: motivation, integrativeness, instrumentality, cultural interest, L2 acquisition

INTRODUCTION

In many Turkish universities, there are many students from different courtiers of the world. Actually their number is dominated by the number of Turkish students but this does not lead to a diverse student body like the ones in some developed European countries and of course the USA. For example, today one of the five students in the USA is a child of emigrant parents or an international student (Hernandez, Denton and Macartney, 2007). That is a very high percentage when compared with the number of international students studying in Turkey.

To make this difference more comprehensible, at a micro level, an example can be given from a setting of a Turkish university. The number of international students at Trakya University Faculty of Education is 186 out of 2720 students, and most of them are from the Balkan countries. Some of the students had studied a preparatory year at TÖMER, an institution that teaches Turkish to international students. Others had not studied a prep-year, since it is not obligatory, and there are some students from Greece, Kosovo, Macedonia, and Bulgaria who have Turkish origin and Turkish is actually their mother tongue.

This study tries to find out what are some of the motivating and demotiavting factors for international university students studying in Turkey during their language acquisition stages (Turkish as L2). It focuses on the language acquisition of two students who study at the ELT department of Trakya University Faculty of Education. Turkish is their third language since they have previously studied English as a foreign language.
The circumstances, demands, and interests affect the language acquisition and consequently that is interrelated to the academic success. Cummings (2003) argues that language used at school (the academic language) and the language used in conversations with friends differs. So it can be concluded that having basic language skills in maintaining daily issues with friends in L2 does not indicate the successful manipulation of a foreign language in academic context. Adolescent second language learners especially at undergraduate level often experience motivational failures like frustration, embarrassment, and anxiety because of insufficiencies of L2 within academic perspective (Lightbown and Spada, 2006).

Second language acquisition is a process which is usually hard to explain. There are many factors that are needed to be taken into consideration as a single theory and factor can be insufficient domains (Gass and Selinker, 2001). Gass and Selinker (2001) have also pointed out that both individual and social factors play a role in second language acquisition either to facilitate or prevent it. Goldenberg (2006) suggested that social context factors are also various elements affected by different worlds. Adolescences are exposed to them by getting direct influence which affects their outcomes. Some youth get better exposure to language when others have less frequent and less advantageous opportunities (Goldenberg et al., 2006).
Another interesting variable is age. It has been indicated that the internal process of acquiring a second language does not differ for children and adults. Actually the circumstances in which learning takes place vary with age and may lead to different success for learners (Marinova-Todd, Marshall, and Snow, 2000). All students (L2 learners) continue to develop their language skills as native speakers do in middle and high school. There are some findings that the English proficiency level of English language learners decline as grade level increases (Saunders and O'Brien 2006). That means that the more proficient learners become at a langue, the less attainment takes place.

Motivation and the role of motivation in L2 learning and acquisition has been discussed for a few decades. Dörnyei (2001) proposed that motivation is only indirectly related to learning outcomes. Motivation is more seen as an antecedent of behavior rather than of achievement. To make a clearer picture of what motivation is, it can be stated that motivation is a concept that explains why people behave as they do rather than how effective their behavior will be. Csizér and Dörnyei (2005) discuss that there is relation between motivation and successful learning; however, there are several factors which affect the strength of the motivation-outcome relationship (e.g., the learners' ability, the quality of input, or the quality of instruction etc.). A case can clarify the just mentioned argument. An activity can be perused with great enthusiasm by learners but no learning may occur because of the instructional inadequacy of the activity. This extreme sample leads us to conclude that there is no relationship between the students' motivation and the learning outcome. So it can be concluded that studies that focus on the impact of motivation on language proficiency or L2

achievement ignore the mediating link and suggest a false linear relationship between motivation and learning outcomes (Csizér and Dörnyei, 2005).
There are some striking components of motivation generalized as the aspects of L2 motivation. They are: Integrativeness, Instrumentality, Vitality of the L2 Community, Cultural Interest, Attitudes towards L2 Speakers, Linguistic Self-Confidence, and Milieu. These are the dimensions which were concluded as a result of factor analysis and the multi-item scales that were formed on the basis of these factors (Csizér and Dörnyei, 2002).
Integrativeness is has a key role as a component and influential concept in L2 motivation (Gardner, 1985). L2 learners have positive attitudes to L2 and its culture aiming to integrate themselves into L2 culture and become similar to L2 speakers.

Instrumentality, like integrativeness, is the most frequently referred variable in L2 motivation studies. It is mostly related to the benefits that will be obtained as a result of L2 proficiency (e.g. career development, promotion, better job opportunity, etc.) (Gardner, 1985). Gardner's motivation theory focused intensively on the attitudes toward the L2 speaker, and as a result of several studies conducted in that perspective he concluded that the attitudes toward L2 speaker are key constituents of the L2 motivation construct (Gardner, 1985). On the other hand, Csizér and Dörnyei (2005) suggest that instrumentality concerning the pragmatic incentives contribute to L2 proficiency that leads to becoming an educated person.

Attitudes toward the L2 speakers/community has formed the focal point of Gardner's motivation theory (Gardner, 1985). Gardner (1985) conducted several studies and reached some conclusions based on the obtained data and evidence. He defended that these attitudes are key constituents of the L2 motivation construct. So L2 speakers and L2 community are really decisive components in terms developing positive attitudes towards a given language, to the speakers of it, and consequently to the community itself. On the other hand, it can be stated that negative attitudes can hinder many effective factors in L2 acquisition and act as demotiavting constructs.
Cultural interest is related to the learners' appreciation of cultural products that are associated with the particular L2 and also the exposure conveyed by the media is decisive (e.g. films, videos, TV shows, books, magazines, music, etc.). Csizér and Dörnyei (2005) also argued that in many language learning contexts direct contact with L2 speaker is minimal, so the target community may still be known to the learner only through indirect contact. The main exposure is to a range of L2 cultural products and artifacts.

Milieu, in L2 research context, refers to social influences caused by immediate environment (Gardner, 1985). It is a kind of influence reflected by acquaintances, in some other words significant others, such as family members, parents, and friends. It should be noted that milieu covers only the "civil-sphere" and does not carry any education oriented motives such as the role of the teachers. So it can be concluded that milieu has a quite informal dimension within the frame of L2 motivation.

Vitality of L2 community refers to the perceived importance and wealth of the L2 communities in question (Csizér and Dörnyei, 2005). Giles and Byrne's (1982) intergroup model, explaining the conditions that lead minority group members in a multilingual setting to learn and use the dominant

language of the majority group, inspired the discussion of the target community. So in that perspective vitality of L2 community was adopted as a new concept triggering L2 motivation.
Linguistic Self-Confidence was introduced into L2 motivation research by Richard Clément (1980). This concept reflects a confident, anxiety-free belief that the mastery of L2 is well within the learner's means. The focus is on the individual's beliefs about his/her abilities to rich goals successfully or to finish task. It deals with a generalized perception of one's coping potentials, relevant to range of tasks and subject domains.
The present study aims to find out the motivating and demotiavting factors in second language acquisitions of two foreign students from a structured perspective based on above mentioned components of motivation: Integrativeness, Instrumentality, Vitality of the L2 Community, Cultural Interest, Attitudes towards L2 Speakers/Community, Linguistic Self-Confidence, and Milieu.

Problem statement:

There are many people in the world who go to live to different places, courtiers or even overseas for different reasons. Some of them emigrate, others go to live for temporary time and then go back to their hometowns. However, for the ones who start a new life in new country, learning about its cultural values, traditional practices, and of course its language becomes an inevitable phenomenon in order to survive. Some people, especially under graduate students, attend language training institutions, either private or state. Students usually have to do these language courses because universities require a specific language proficiency level before the admission. There are also various factors that affect the language learning/acquiring process such as exposure, age, motivation, quality of input, the role of L1, personal traits, target community and target culture etc. Additionally, language learners' L2 motivation is one of the mostly researched concepts in the field of SLA. This study focuses on second language acquisition of two international undergraduate students whose second language is English (studied in their own courtiers as EFL). Turkish is their third language as they are students at a Turkish University. The focus of the study is to identify the motivating and demotivating factors in the process they learn and acquire Turkish language, and to supply any enhancement for the ongoing process.

Research questions:
The study aims to find out the motivating and demeotivating factors for foreign students in third language acquisition in Turkish context.

1. *How do motivating factors affect third language acquisition?*
2. *How do demotivating factors affect third language acquisition?*
3. *How can third language acquisition be enhanced?*

Methodology and Instrumentation: The study has multiple-case study design aiming to find out how two students (from different backgrounds) acquired their third language in terms of L2 motivational perspective. The data collected in a naturalistic approach was elicited without any manipulation on their behaviours. Therefore, the motivational aspects in the process of acquiring Turkish language were under focus. Two different instruments were used to collect data; an open-ended questionnaire and a semi-structured interview. The questionnaire was prepared to detect

how the aspects of L3 motivation affect language acquisition by eliciting data from participants' present situation. The addressed questions tried to elicit the type of motivation that affects learners on the basis of integrativeness, instrumentality, vitality of the L2 community, cultural interest, attitudes towards L2 speakers, linguistic self-confidence, and milieu. In the semi-structured interview 15 questions were addressed to increase the reliability of the obtained data from the questionnaire, having a similar basis mentioned above.

Setting and Participants

The participants of the study are two foreign students, one male and one female students of the ELT department at Trakya University Faculty of Education. The mail one, a 19-year-old student from Pakistan, speaks two native languages Urdu and Panjuabi, and started learning English as a foreign language at secondary school level. He has been learning Turkish for two years. He hasn't attended any formal language school. The second participant in the case study is a 21-year old female student from Serbia. She speaks Serbian as a native language and has been learning English since secondary school as a foreign language. She has been learning Turkish for 12 months. She attended a language training institute in İstanbul (TÖMER) where she got Turkish language training for 7 months. Both of them can speak Turkish; however, the mail one is much more fluent. They are international students who have to learn Turkish as a third language in order to fulfill the program requirements and also pass the courses instructed in Turkish.

Findings

As it was mentioned above the open-ended questionnaire consisted of 25 questions which were addressed to elicit the aspects of L2 motivation. Below in table 1 you can find the distribution of the questions groped in accordance to the L2 motivation components.

Table 1: Distribution of the questions in accordance to the components of L2 motivation they were addressed to.

Components of Motivation	**Directed questions in the open-ended questionnaire referring the related components of motivation**
Integrativeness	4. Do you enjoy speaking Turkish? 16. Do you have enthusiasm to become a fluent speaker in Turkish? 25. Do you think that having a Turkish boyfriend or girlfriend will enhance your language development?
Instrumentality	2. How long have you been learning Turkish? 3. How long did you get formal language training in Turkish (in months, years)? 18. At the subjects (courses) which are thought in Turkish, do you feel bad when you can't understand what is being thought? 21. Do you think that when you are back in your country (after graduation), being a Turkish language speaker will be a privilege and help you to find a better and well-paid job? 23. Do you want to get a job in Turkey after graduation? If yes? 24. Does this encourage you positively and feel the need to improve your Turkish?
Vitality of the L2 Community	8. When you meet someone that you don't know in Turkey, do you feel the need to tell them that you are a foreigner?
Cultural Interest	1. Why did you choose to study in Turkey?

	11. Do you think that listening Turkish songs help you to improve your Turkish? If yes, how? 20. How does your mother tongue affect your Turkish language learning?
Attitudes towards L2 Speakers/Community	6. Are you worried about the mistakes you make when you speak Turkish? 17. Do you ever dream of becoming an accurate speaker of Turkish with good pronunciation? 19. Do you want to attend some other formal classes to develop your language skills in Turkish?
Linguistic Self-Confidence	9. Do you think in your mother tongue when you speak in Turkish? 10. When you hear or come across to a new word when reading or listening to something, do you feel the need to ask a friend or check its meaning in a dictionary? 12. What is the most effective language input (TV, radio, newspapers, internet, chatting with friends any other) that affects your language learning positively? 13. What do you think about Turkish grammar? 14. Does Turkish grammar affect your learning desire positively or negatively? 15. Do you have any difficulties in the articulation of some sounds in Turkish? If yes, how does this affect you? 22. When you meet a foreign student like you, but speaking Turkish much better than you, do you feel encouraged and feel the need to study more intensively to catch up with him/her?
Milieu	5. When you make a mistake while speaking Turkish, how does the reaction of your Turkish friends affect you? 7. When you are corrected by your friends, how does this affect you?

The responses to the questionnaire are grouped as the questions were classified in table 1. The male student is identified as Student 1 and the female one as Student 2. The responses are recorded in table 2, below.

Table 2. Responses to the open-ended questionnaire grouped in 7 in accordance to the L2 motivation components.

Components of motivation	**Responses of student 1 (S1) and student 2 (S2) obtained from the questions (Q) of the open ended questionnaire**
Integrativeness	Both of the students enjoy speaking Turkish, and both of them have enthusiasm to become fluent in Turkish. Examining the answer for question 25, S1supports the idea that a boyfriend/girlfriend can be a positively influential factor to acquire a language but the S2 states that it's not necessary and that even a close friend can have the same influence.
Instrumentality	S1 has been learning Turkish for 2 years, hasn't attended any language training course, S2 has been learning Turkish for a year and has spent 7 months in language training center (TÖMER), both of them aimed to improve and learn as much as they can for their ongoing or forthcoming undergraduate education. Both S1 and S2 have problems in full comprehension and get the right meaning of what is being thought. S1 states that he cannot take notes; S2 declares that she feels the need to search a given topic in her native language for total comprehension. Both of the speakers think that it won't be a privilege to know Turkish in order to find a better job, but English (as they are in the ELT department) is going to be much decisive. For Q23 both of the students want to get a job as an English teacher in Turkey, however S2's privilege is to do master's degree. Q24 is a follow up question of Q23 and both of the students responded positively stating that being fluent in Turkish will help them to realize some job opportunities offered in Turkey.
Vitality of the L2 Community	It is quite interesting because both of the students responded that they do not feel the need to tell people they met for the first time that they are strangers. S1 stated, actually there is no need because people mostly can easily guess from appearance and langue use that he is a foreigner. Actually S2 doesn't look so different in clothing and appearance from Turkish students and if she doesn't speak most people wouldn't think that she is a foreign student, however S1 since he is Pakistani guessing is much easier.

Cultural Interest	S1 states that the reason he chose studying in Turkey was that Turkey is a Muslim country and he also has interest towards Turkish culture and traditions. S2 choice was based on a scholarship reason. She stated that she had applied to get undergraduate program scholarships from two countries, Turkey and Italy and Turkey was the first to replay with acceptance. But from the interview she explained that she is Muslim and that Turkey is a better choice than Italy. For the enquiry about the effect of listening to Turkish music (Q11) both of the students agreed that it has a positive effect and even S2 indicates that songs gives her "a sense" for Turkish. Q20 tried to elicit the impact of mother tongue on L3 acquisition. S1 stated that only on the word basis he tries to match and make some links between words that have similar semantic roots or vocalization in pronunciation; however S2 declared that there is nothing to do between her native language and Turkish.
Attitudes towards L2 Speakers/ Community	Both of the students are worried about the mistakes they make (Q6), and they usually welcome being corrected, they state that learning the right pronunciation of a word or use of a structure makes them happy. However, S2 indicates that the intention and the situation when corrected are really important. (Q17) enquires about a future dream to become fluent and accurate in L3. S2 declared that he thinks that one day he will be fluent and accurate, and even he sometimes imitates the fluent and fast speech of football commentators. S2 doesn't have any intentions to become as fluent and accurate as native speakers are. Both of the students have desire to attend some extra training in Turkish to improve their communication skills (Q19).
Linguistic Self-Confidence	Q9 enquired in what language (mother tongue or …) they think when they speak Turkish. Both of the students admitted that in the beginning it was unavoidable to think the utterance in the mother tongue but now they manage to speak by thinking in Turkish. Q10 focused on what strategy do the students have when they come across with a new vocabulary or phrase. S1 stated that generally he asks friends and sometimes checks from dictionaries. However, S2 declared that she uses both ways. Both of the students declared that chatting with friends is the most effective way. S1 pointed that watching television is also an important tool to develop his speaking skill. On the other hand, S2 added that reading books in Turkish and watching Turkish films with subtitles really beneficial. Q13 was about Turkish grammatical structure. Since S1 didn't get any formal training in L3 he declared that he doesn't know much about Turkish grammar. S2 stated that Turkish grammar is not very difficult but still has problems with the suffixes and prefixes (Q13). Q14 is a kind of follow up question to Q13. It enquires the motivational effect of grammar on students' language learning. S1 stated that knowing the rules is helpful but since he doesn't know much grammar there is no inhibition from that perspective. Interestingly S2 declared that only when she is reading some grammatical structures cause problems. Q15 is related to any problem with articulation of some sounds when speaking Turkish. S1 admitted that in the beginning it was difficult for him to utter syllables which included Turkish vowels such as /ü/, /ö/ and the glottal /ğ/. S2 didn't indicate any difficulties in terms of articulation. Q22 is questioning the effect of another foreign student whose Turkish is much better, whether they are affected positively or negatively. So both of the students are affected, S2 stated that she is jealous of such a person, but S1 adds that this is mostly because they have been living much longer in Turkey than him.
Milieu	Q5 and Q7 enquire the effect of being corrected by friends. Both students have positive attitudes of being corrected. S1 perceives it as an opportunity to develop his grammar and pronunciation. S2 states that it helps her to concentrate more on what she is talking about because when she is corrected by her friends she fills more comfortable because her friends follow her and pay attention on how she expresses it.

The second data collection tool was the semi-structured interview conducted to the two participants of the study. Mainly some of the questions that were in the open-ended questionnaire were repeated in the interview to validate to gathered data.

Student 1: He stated that vocabulary misuse he does when speaking Turkish leads to misinterpretations of what he meant. The easiest type of conversation he holds with friends is about the daily issues in which he doesn't need to know complex phrases or high level vocabulary. When he comes across a new word and learns its meaning from any source (a friend or dictionary) he never records it somewhere for a later check, but tries to memorize it by using it in a few different contexts. He stated that his friends don't understand him sometimes because he speaks (articulates)

words fast. He was asked if he would attend a Turkish language course for free if one was available soon. He stated that he really would like to, but since he attends regular classes and works (part-time job) after school he doesn't have any time. He was asked what is the most demotiavting experience in practicing Turkish, and he replied the he has serious difficulties in keeping notes when listening to classes lectured in Turkish, especially in the correct comprehension of some vowels of the Turkish sound system such as /ü/ and /ö/ sounds. Also, information was obtained about his family members. He lives in Edirne with his parents and younger sister, at 5th grade. He told that she was much better in Turkish even though their presence in Turkey is the same. When asked why, he responded that in his first year he studied a prep-year in English, but she directly started studying in a Turkish primary school.

The interview responses of Student 2: When asked whether she speaks in English during the break times with her classmates from the ELT department, she negated, moreover she declared that sometimes when she speaks Turkish for long hours switching from Turkish to English becomes problematic. However, when she was asked in which language does she prefer to respond the interview questions of the study, she responded that she prefers Turkish since she feels herself much fluent. One of her main motivation factors to improve her Turkish is to get higher marks from the Turkish instructed courses because she thinks that she would get much higher marks if her Turkish was better. When asked how she is affected by the mistakes she does, she declared that sometimes she feels shy, but this doesn't affect her negatively, especially if she corrects herself, she even feels more motivated. She explained that her friends find the way she speaks quite *"sweet"* because of being a foreigner, however she doesn't thing that she speaks in a very different way from her native friends. She constantly states her desire to become a fluent speaker in Turkish. When asked what skill especially does she want to master, she responded that it is speaking. She was asked which language comes first, Turkish or English and she responded that both of them are of the same importance since she needs English for her professional success and Turkish to be able to pass the courses thought in Turkish. When asked what was the prime motivation source for her in her first days you spend in Turkey, the replay was "survival", the need to ask for and meet the basic human needs. Actually one mismatch was detected in the responses given in the questionnaire and the ones in the interview in relation to the period she has been learning Turkish. In the questionnaire she responded that she did a course in TÖMER for seven months, but from the interview it is clear that last year she studied a preparatory year in English at Trakya University College of Foreign Languages. During that period, she also practiced Turkish with friends out of school. So it is her third year in Turkey in an environment full of Turkish language exposure.

Discussion and Conclusions

To keep the focus of this study within the predesigned research objectives, the discussion will be held in accordance to the directed research questions. The first question was *How do motivating factors affect third language acquisition? In terms of:* Integrativeness, Instrumentality, Vitality of the L2 Community, Cultural Interest, Attitudes towards L2 Speakers, Linguistic Self-Confidence, and Milieu. Basing the discussion on the findings reflected in table 2 and the responses from the interview we can reach the following conclusions. Integrativeness plays an essential role on L3 motivation since both of the participants have a strong desire and enthusiasm in learning Turkish, moreover they want to use it, both to speak and write the language as native speaker do. However, Lightbown and Spada (2006) stated that having basic skills in maintaining daily issues with friends in L2 does not indicate the successful manipulation of in academic context. And from that data obtained it can be concluded that both of the participants have problems in academic context. Especially S2 indicated that she had experienced motivational failures like, embarrassment, and anxiety because of insufficiencies of L2 within academic perspective.

Instrumentality as a second component also covers a big deal of motivational factor. Both of the participants want to achieve academic success so they see the mastery of Turkish as an indispensable step to go further. However, when it comes to the point of getting a better job if they proficient Turkish, both of the participants are neutral in terms of the job opportunities in their own courtiers. But when asked about getting a job in Turkey, they agree that proficiency in Turkish will be an advantage. Therefore, education and better job opportunities seem to be effective factors. As Csizér and Dörnyei (2005) suggest that instrumentality concerning the pragmatic incentives contribute to L2 proficiency that leads to becoming an educated person and since the participants are placed in an ELT department, getting a good education is a privilege to become an educated person. In that perspective proficiency in Turkish is considered as a must.

Vitality of the L2 community is the third component in terms L2 motivation. Depending on the responses it can be concluded that both of the participants do not feel distance from the L2 community. They accept the reality that they are international students without any outsider pressure. When Giles and Byrne's (1982) intergroup model, explaining the conditions that lead minority group members in a multilingual setting to learn and use the dominant language of the majority group, the case here is much different, because the participants are not members of a minority group. However, L2 community's impact on motivation acts as a part of daily life practices. Every country has its unique culture, moral values, traditions and attitudes towards foreigners. So living a country which appreciates international students is an important factor to increase the interest towards the language, culture etc. Therefore, foreigners can easily become part of L2 community after living in it for a long time.

Cultural interest is the next issue to be discussed. Interestingly both of the students responded that they are happy to be students in a Muslim country. However, what the relation is between L2

motivation and studying in a country in which the religion matches your own beliefs is another issues to be researched. Csizér and Dörnyei (2005) suggest that cultural interest is related to the learners' appreciation of cultural products such as films, music, books, etc. from the data obtained we can conclude that both of the participants are willingly exposed to these artifacts. Even though S2 comes from a very different culture, Serbian, she didn't indicate any difficulties in adapting herself to the Turkish culture. Both of the participants enjoy listening to Turkish songs, and moreover try to understand the conveyed message in them. These are clear evidence regarding their interest towards Turkish culture.

Attitudes towards L2 speakers/community have some intersection with the previously discussed issue with the vitality of the L2 community. However, here the focus is more on attitudes rather than vitality. Gardner (1985) conducted several studies and reached some conclusions based on the obtained data and evidence. He defended that these attitudes are key constituents of the L2 motivation construct. In terms of the study perspective both of the participants are always positively reinforced when they make mistakes. L2 speakers, mostly their friends, are willingly trying to help them when they need help and moreover they (S1 and S2) don't feel disturbing their friends when they need help to cope with some linguistic or communicative problems. L2 speakers and L2 community are really decisive components in terms developing positive attitudes towards a given language, to the speakers of it, and consequently to the community itself.

REFERENCES

Clément R 1980. Ethnicity, contact and communicative competence in a second language. In HM Giles, WP Robinson, PM Smith Eds. Language: Social psychological perspectives. Oxford, UK: Pergamon.

Cummins J 1991. Language Development and Academic Learning. In LM Malvé, G Duquette Eds. Language, Culture, and cognition. Clevedon, UK: Multilingual matters

Csizér K, Dörnyei Z 2002. The motivational basis of language learning tasks. In Z Dörnyei, P Skehan Eds. Individual differences in second language acquisition. Amsterdam. John Benjamins.

Csizér K, Dörnyei Z 2005. The Internal Structure of Language Learning Motivation and Its Relationship with Language Choice and Learning Effort. The Modern Language Journal, 89.

Dörnyei Z 2001. Teaching and researching motivation. London: Longman.

Gardner RC 1985. Social psychology and second language learning: The role of attitudes and motivation. London: Edward Arnold.

Gass SM, Selinker L 2008. Second Language Acquisition: An introductory course: Taylor & Francis. New York

Giles H, Byrne JL 1982. An intergroup approach to second language acquisition. Journal of Multilingual and Multicultural Development, 1, 17-40.

Goldenberg C, Rueda R, August D 2006. Sociocultural influences on the literacy attainment of language minority children and youth. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum

Hernandez DJ, Denton NA, Macarney SE 2007. Children in immigrant families – the US and 50 states: National origins, language, and early education. Albany: State University of New York, Childs Trade Center for Social and Demographic Analysis.

Lightbown P, Spada N 2006. How languages are learned. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Marinova-Todd S, Marshall B, Snow CE 2000. Three misconceptions about age and L2 learning. TESOL Quarterly, 34.

Saunders WM, O'Brien G 2006. Oral language. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Turkey, United States, Germany, Hungary, India, Macedonia, Kosovo, Serbia, Croatia, Russia, Azerbaijan, Morocco, Ethiopia, South Africa, Iraq.

INTERNATIONAL KOSOVO CONGRESS ON CULTURE, ARTS AND MULTI-DISCIPLINARY STUDIES FULL-TEXT BOOK

APRIL 16-18, 2021

(ONLINE PARTICIPATION)

ISBN: 978-605-74582-2-3

EDITORS

PROF. DR. VALBON ADEMI

MERVE ACAR

BABIL YAYINEVİ ®

ICONSOS PUBLISHING HOUSE 2021©

ICONSOS PUBLISHING HOUSE

TURKEY, USA

TR: +90 538 334 59 23 USA: +1 518 629 5640